www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

عبقات الأنوار

في إمامة الأئمة الأطهار

حديث الغدير

تأليف

العلامة المجاهد السيد حامد حسين الهندي

تحقيق

غلام رضا مولانا البروجردي

في مراجعة

الجهد الجهيد في تحقيق عبقات المحامد

الجزء التاسع عشر

بسم الله الرحمن الرحیم

عبقات الانوار فی امامه الائمه الاطهار

نویسنده:

حامدحسین موسوی نیشابوری هندی لکهنوی

ناشر چاپی:

موسسه المعارف الاسلامیه

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

عبقات الانوار فی امامه الائمه الاطهار - جلد۱۹ ----- ۱۱

مشخصات کتاب ----- ۱۱

ادامه حدیث ثقلین (قسمت سند) ----- ۱۱

جواب مؤلف به صاحب تحفه ----- ۱۱

طبقات راویان اهل سنت حدیث ثقلین از قرن دوم تا قرن سیزدهم ----- ۱۲

تتمه راویان قرن هفتم ----- ۱۲

۱۱۲-أما روایت نظام الدین الحسن بن محمد بن الحسین القمی النیسابوریّ المعروف بالنظام الاعرج ----- ۱۲

۱۱۳-أما اثبات سعید الدین محمد بن أحمد الفرغانی ----- ۱۲

راویان قرن هشتم ----- ۱۵

۱۱۴-أما روایت جمال الدین أبو الفضل محمد بن مکرم الانصاری الافریقی المصری ----- ۱۵

۱۱۵-اما روایت صدر الدین ابو المجامع ابراهیم بن محمد ----- ۲۰

۱۱۶-أما روایت نجم الدین أبو العباس أحمد بن محمد بن مکی ----- ۲۳

۱۱۷-أما روایت علاء الدین علی بن محمد بن ابراهیم البغدادی الصوفی المعروف بالخازن ----- ۲۶

۱۱۸-أما روایت فخر الدین هانسوی ----- ۲۹

۱۱۹-أما روایت ولی الدین أبو عبد اللّه محمد بن عبد اللّه ----- ۳۰

۱۲۰-أما روایت أبو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن بن یوسف المزی ----- ۳۱

۱۲۱-اما اثبات شرف الدین حسن بن محمد عبد اللّه الطیبی ----- ۳۴

۱۲۲-أما اثبات شمس الدین محمد بن المظفر الشاه دودی الخلخالی ----- ۴۰

۱۲۳-أما تصحیح شمس الدین أبو عبد اللّه محمد بن أحمد الذهبی ----- ۴۲

۱۲۴-أما روایت جمال الدین محمد بن یوسف بن الحسن بن محمود ----- ۴۶

۱۲۵-أما روایت سعید الدین محمد بن مسعود بن محمد بن ----- ۴۹

۱۲۶-أما روایت اسماعیل بن عمر بن کثیر بن ضوء القرشی الدمشقی ----- ۵۴

۱۲۷-أما روایت سید علی بن شهاب الدین بن محمد الهمدانی ----- ۵۸

۱۲۸-أما اثبات سید محمد طالقانی ----- ۵۹

۱۲۹-أما اثبات سعد الدین مسعود بن عمر بن عبد اللّه التفتازانی ----- ۶۱

۱۳۰ اما روایت حسام الدین أبی عبد اللّه حمید بن أحمد المحلی ---- ۶۵
اشاره ---- ۶۵
تجلیل أهل سنت از فقیه علامه حمید محلی ---- ۶۷
حدیث غریب فی فضائل امیر المؤمنین علیه السلام ---- ۶۸
راویان قرن نهم ---- ۶۹
۱۳۱-أما روایت نور الدین علی بن أبی بکر بن سلیمان الهیتمی ---- ۶۹
۱۳۲-أما روایت مجد الدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی الشیرازی ---- ۷۵
۱۳۳-أما روایت محمد بن محمد بن محمود الحافظی البخاری النقشبندی المعروف بخواجه پارسا ---- ۸۰
۱۳۴-أما روایت ملک العلماء شهاب الدین بن شمس الدین الزاولی الدولت آبادی ---- ۹۶
۱۳۵-أما روایت نور الدین علی بن محمد المکی المالکی المعروف بابن الصباغ ---- ۱۱۳
۱۳۶-أما روایت شمس الدین محمد بن عبد الرحمن بن محمد السخاوی القاهری الشافعی ---- ۱۱۵
اشاره ---- ۱۱۵
فائده-قال الشافعی لبعض أصحابه:أترید أن تجمع بین الفقه و الحدیث ---- ۱۲۶
فائده-مرویات و مسموعات و مفروات السخاوی ---- ۱۳۱
فائده-ایراد الاحادیث الباطله علی وجه الاستدلال و ابرازها حتی فی التصانیف و الاجوبه افحش من الاغفال فی الاملاء و اشد فی الجهاله ---- ۱۳۷
فائده-مصنفات السخاوی ---- ۱۳۷
فائده-ذکر من فرض تصانیف السخاوی من العلماء ---- ۱۴۲
فائده-دعاء ابن حجر للسخاوی و مدحه له ---- ۱۴۳
فائده-ذکر من امتدح السخاوی نظما ---- ۱۵۲
وفاه الحافظ شمس الدین السخاوی ---- ۱۶۲
راویان قرن دهم ---- ۱۶۳
۱۳۷-أما روایت حسین بن علی الکاشفی الواعظ ---- ۱۶۳
۱۳۸-أما روایت جلال الدین عبد الرحمن بن کمال الدین أبی بکر السیوطی ---- ۱۶۸
۱۳۹ أما روایت نور الدین علی بن عبد اللّه السمهودی ---- ۱۸۱
اشاره ---- ۱۸۱
احتراق جمیع کتب السمهودی بالمدینه المنوره ---- ۱۹۲
۱۴۰-أما روایت فضل اللّه بن روزبهان الخنجی الشیرازی ---- ۱۹۴
۱۴۱-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد القسطلانی الشافعی ---- ۱۹۵

۱۴۲-اما روایت شمس الدین محمد العلقمی ---- ۱۹۸
۱۴۳-أما روایت عبد الوهاب بن محمد بن رفیع الدین البخاری ---- ۲۰۰
۱۴۴-أما روایت شمس الدین أبو عبد اللّه محمد بن یوسف الشامی الدمشقی الصالحی ---- ۲۰۵
۱۴۵-أما روایت محمد بن احمد الشربینی الخطیب ---- ۲۰۵
۱۴۶-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی ---- ۲۰۶
۱۴۷-أما روایت نور الدین علی بن حسام الدین عبد الملک القادری الشهیر بالمتقی ---- ۲۱۴
۱۴۸-أما روایت محمد طاهر فتنی گجراتی ---- ۲۱۶
۱۴۹-أما روایت عباس بن معین الدین الشهیر بمرزا مخدوم الجرجانی ثم الشیرازی ---- ۲۱۸
۱۵۰-أما روایت شیخ بن عبد اللّه بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی ---- ۲۱۹
۱۵۱-أما اثبات کمال الدین بن فخر الدین جهرمی ---- ۲۲۰
۱۵۲-أما روایت بدر الدین محمود بن أحمد بن مصطفی بن ابراهیم الرومی ---- ۲۲۹
اشاره ---- ۲۲۹
فائده-اهل العصمه و الطهاره ---- ۲۳۰
فائده-الایمان عشره اجزاء،لسلمان منها تسعه اجزاء،و للمقداد ثمانیه ---- ۲۳۰
۱۵۳-أما روایت عطاء اللّه بن فضل اللّه الشیرازی المعروف بجمال الدین المحدث ---- ۲۳۰
راویان قرن یازدهم ---- ۲۳۲
۱۵۴-أما روایت علی بن سلطان محمد الهروی المعروف بعلی القاری ---- ۲۳۲
۱۵۵-أما روایت عبد الرؤوف بن تاج العارفین المناوی ---- ۲۴۳
(۱۵۶-اما اثبات ملا یعقوب بنبانی لاهوری ---- ۲۵۰
۱۵۷-اما روایت نور الدین علی بن ابراهیم بن أحمد بن علی الحلبی الشافعی ---- ۲۵۰
۱۵۸-اما روایت احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی ---- ۲۵۲
۱۵۹-أما روایت محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری المدنی ---- ۲۶۰
۱۶۰-أما روایت سید محمد بن سید جلال ماه عالم بخاری ---- ۲۶۸
۱۶۱-اما روایت شیخ عبد الحق دهلوی ---- ۲۶۹
۱۶۲-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد بن عمر الخفاجی المصری الحنفی ---- ۲۷۱
۱۶۳-أما روایت علی بن أحمد بن محمد بن ابراهیم العزیزی البولاقی الشافعی ---- ۲۸۰
۱۶۴-أما اثبات علامه صالح بن مهدی بن علی المقبلی الصنعانی ---- ۲۸۳
۱۶۵-أما اثبات احمد افندی الشهیر بالمنجم باشی ---- ۲۸۴

۱۶۶-أما روایت محمد بن عبد الباقی بن یوسف الازهری الزرقانی المالکی ---- ۲۸۵
راویان قرن دوازدهم ---- ۲۹۲
۱۶۷-أما روایت حسام الدین بن محمد بایزید بن بدیع الدین سهارنپوری ---- ۲۹۲
۱۶۸-اما روایت مرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشی ---- ۲۹۶
۱۶۹-أما روایت رضی الدین بن محمد بن علی بن حیدر الحسینی الشامی الشافعی ---- ۳۰۰
۱۷۰-أما روایت محمد صدر عالم ---- ۳۰۰
۱۷۱-أما روایت ولی اللّه بن عبد الرحیم الدهلوی ---- ۳۰۲
۱۷۲-أما روایت محمد معین بن محمد امین السندی ---- ۳۰۴
۱۷۳-أما روایت محمد بن اسماعیل الامیر الیمانی الصنعانی ---- ۳۰۴
۱۷۴-أما روایت محمد بن علی الصبان ---- ۳۰۶
۱۷۵-اما اثبات أبو الفیض محب الدین محمد مرتضی الواسطی الزبیدی الحنفی نزیل مصر ---- ۳۰۷
اشاره ---- ۳۰۷
صورت اجازۀ سید مرتضی زبیدی برای جماعتی ---- ۳۱۰
صورت مکتوب سید مرتضی برای سید سلیمان بن یحیی ---- ۳۱۶
۱۷۶-أما روایت أحمد بن عبد القادر بن بکری العجیلی الشافعی ---- ۳۲۳
اشاره ---- ۳۲۳
فائده-أهل البیت احق بالتقدیم فی مواضع منها الامامه الکبری ---- ۳۲۵
راویان قرن سیزدهم ---- ۳۲۸
۱۷۷-أما روایت مولوی محمد مبین بن محب اللّه لکهنوی ---- ۳۲۸
۱۷۸-أما روایت محمد اکرام الدین بن محمد نظام الدین بن محب الحق دهلوی ---- ۳۳۳
۱۷۹-أما روایت جمال الدین المعروف بمرزا حسن علی محدث لکهنوی ---- ۳۳۶
۱۸۰-أما اثبات عبد الرحیم بن عبد الکریم الصفی پوری ---- ۳۳۷
۱۸۱-أما روایت ولی اللّه بن حبیب اللّه بن محب اللّه لکهنوی ---- ۳۳۸
۱۸۲-أما روایت مولوی محمد رشید الدین خان دهلوی ---- ۳۴۱
۱۸۳-أما اثبات عاشق عالیخان لکهنوی ---- ۳۴۴
۱۸۴-أما روایت شیخ حسن عدوی حمزاوی معاصر ---- ۳۴۴
۱۸۵-أما روایت شیخ سلیمان بن ابراهیم المعروف بخواجه کلان الحسینی البلخی القندوزی ---- ۳۵۸
۱۸۶-أما روایت مولوی حسن زمان معاصر ---- ۳۷۲

۱۸۷-اما روایت مولوی صدیق حسن خان معاصر ----- ۳۷۳
رد نسبت بخاری قدح حدیث ثقلین را به أحمد بن حنبل ----- ۳۸۰
اشاره ----- ۳۸۰
کلام سبکی صاحب طبقات الشافعیه در اعتبار صحت مسند احمد ----- ۳۸۱
کلام ابن عساکر در عظمت مسند احمد بنقل صاحب مناقب احمد ----- ۳۸۴
کلام شیخ عبد الحق دهلوی صاحب اسماء رجال مشکوه در این باره ----- ۳۸۵
کلام شاه ولی اللّه صاحب حجه اللّه البالغه درین باره ----- ۳۸۵
کلام ابو مهدی ثعالبی صاحب مقالید الاسانید درهمین باره ----- ۳۸۷
کلام مخاطب در بستان المحدثین دربیان حجبت أحادیث مسند احمد ----- ۳۸۸
کلام سیوطی در تدریب الراوی در اهمیت مسند احمد ----- ۳۸۸
کلام ابن صلاح صاحب علوم الحدیث در عقیدهٔ احمد راجع بأحادیث ضعیفه ----- ۳۹۰
رد قدح ابن جوزی در حدیث ثقلین و اثبات و ثاقت صحیح مسلم از کلمات علماء ----- ۳۹۲
اشاره ----- ۳۹۲
ترجمه حافظ ابو علی نیشابوری که از«صحیح مسلم»تجلیل فراوان نموده ----- ۳۹۶
ترجمه حافظ ابو العلاء همدانی که فتوی بصحت جمیع احادیث«مسند احمد»داده ----- ۴۱۰
ترجمهٔ حافظ ابو زرعه رازی که مسلم صحیح خود را بر او عرض کرده ----- ۴۱۸
در بیان اعتبار«صحیح حافظ بو عوانه اسفراینی»که مستخرج از کتاب«صحیح مسلم»است ----- ۴۲۳
در بیان معنی مستخرج در اصلاح محدثین ----- ۴۲۳
کلام مرزا مخدوم در«نواقض»راجع به انکار اهل حق صحاح اهل سنت را ----- ۴۳۸
قدح ابن جوزی در عطیه که روایت حدیث ثقلین از ابو سعید خدری نموده ورد این قدح بتوثیق عطیه که از ابن سعد نقل شده ----- ۴۴۸
انحراف ابن سعد صاحب«طبقات»از اهل بیت اطهار و تعنت و تشدد او درین باره ----- ۴۴۹
در بیان اینکه احمد حنبل از عطیه روایت نموده و بتصریح علامه سبکی احمد روایت نمیکند مگر از شخص ثقه و نقل کلام سبکی در«شفاء الاسقام» ----- ۴۴۹
توثیق سبط ابن جوزی عطیه را و نقل کلام او از«تذکرهٔ خواص الامه» ----- ۴۵۱
قدح ابن جوزی در عبد اللّه بن عبد القدوس راوی دیگر حدیث ورد ابن قدح بتوثیق حافظ ابن الطباع عبد اللّه بن عبد القدوس را ----- ۴۵۳
ترجمه حافظ محمد بن عیسی ابن الطباع و اثبات جلالت او از«تذکره الحفاظ»ذهبی ----- ۴۵۳
در بیان اینکه عبد اللّه بن عبد القدوس از رجال«صحیح بخاری»است و کلام ----- ۴۵۵
قدح ابن جوزی در عبد اللّه بن داهر راوی دیگر حدیث و جواب آن ----- ۴۵۷
کلام سبط ابن جوزی در«تذکرهٔ خواص الامه»در حمایت از حدیث ----- ۴۵۹

جواب علامه سخاوی در«استجلاب ارتقاء الغرف»بقدح ابن ---- ۴۶۰
تعجب علامه سمهودی در«جواهر العقدین»از قدح ابن جوزی در حدیث ثقلین ---- ۴۶۰
تشویش و تحریف زید بن ارقم در حدیث ثقلین ---- ۴۷۳
تمسک ابن تیمیه بحدیث جابر که در صحیح مسلم مروی است و کلام در آن ---- ۴۷۵
اشاره ---- ۴۷۵
ادعای ابن تیمیه که غیر واحد از اهل علم انکار صحت جملهٔ«و عترتی و انهما لن بتفرقا حتی یردا علی الحوض»کرده اند و احمد حنبل از آن سؤال کرده شد ---- ۴۷۵
ذکر جمعی از اکابر اهل سنت که جملهٔ مذکوره را در حدیث ثقلین داخل و در کتب خود آورده اند ---- ۴۷۹
کلام دیگر ابن تیمیه دربارهٔ حدیث ثقلین هنگامیکه بحدیث غدیر جواب گفته و نقل عبارت او از«منهاج» ---- ۴۸۰
رد کلام ابن تیمیه و ذکر تخدیعات دهگانه او ---- ۴۸۱
اشاره ---- ۴۸۱
اول-در جواب اینکه گفته که جناب رسالتمآب صلی اللّه علیه و آله در حجه الوداع دربارهٔ امامت امیر المؤمنین علیه السلام چیزی نفرموده ---- ۴۸۱
دوم-در جواب اینکه گفته آنحضرت مطلقا نامی از جناب امیر المؤمنین در خطبهای حجه الوداع نبرده اند،و نقل مؤلف بعضی از خطبه ها را ---- ۴۸۱
سوم-در جواب اینکه ابن تیمیه در کلام خود بناء فاسد بر فاسد نهاده و بودن امامت را از دین نبی که مأمور بتبلیغ بآن بوده بزعم خود خارج نموده بشش وجه ---- ۴۸۵
خطبهٔ حضرت رسالتمآب صلی اللّه علیه و آله روز عرفه در حجه الوداع که مشتمل بر حدیث ثقلین است بنقل از«المقدالفرید»ابن عبد ربه قرطبی ---- ۴۸۶
نقل کلمات جمعی از اکابر اهلسنت که حدیث ثقلین را از خطبه حجه الوداع دانسته اند ---- ۴۸۸
چهارم-در بیان حذف و اسقاطی که ابن تیمیه در این حدیث از صحیح مسلم نموده ---- ۴۸۹
پنجم-در بیان اینکه ابن تیمیه مسلم را در نقل حدیث متفرد دانسته و عدم ذکر بخاری آن را دلیل بروهن حدیث دانسته ---- ۴۸۹
روایت نکردن بخاری فضائل اهلبیت را و سبب مؤخر بودن صحیح مسلم از ---- ۴۹۰
ششم-در جواب اینکه جمله«و انهما لن یفترقا»را صرفا بترمذی نسبت داده ---- ۴۹۰
هفتم-در جواب اینکه جمله مذکوره را مطعون حفاظ وانموده،و روایت نمودن اکابر اهلسنت جمله مذکوره را در صحاح معتبره ---- ۴۹۰
هشتم-در بیان تحیر ابن تیمیه و جازم نبودن او بروایت صحیح مسلم ---- ۴۹۴
نهم-در جواب کلام دیگر ابن تیمیه گفته که بر فرض وجود جملهٔ شریفه در حدیث مروی در صحیح مسلم،باز مقصود آنحضرت چیزی سوای وصیت باتباع کتاب اللّه نیست ۴۹۴
دهم-در جواب کلام جسارت و خلاعت انضمام ابن تیمیه که درباره جمله مذکوره سخن رانده که آنحضرت امر به پیروی از عترت نفرموده ---- ۴۹۵
استدلال جاظ معروف بحدیث ثقلین بر کمال افضلیت اهلبیت علیهم السلام و نقل کلام او از رساله«مدح اهل بیت» ---- ۴۹۹
درباره مرکز ---- ۵۰۲

عبقات الانوار فی امامه الائمه الاطهار – جلد۱۹

مشخصات کتاب

عنوان و نام پدیدآور:عبقات الانوار فی امامه الائمه الاطهار جلد ۱۹/ تالیف: میر سید حامد حسین موسوی نیشابوری هندی ؛ تحقیق و ترجمه: غلام رضا مولانا البروجردی

مشخصات نشر:قم: موسسه المعارف الاسلامیه، (۱۴۰۴) ق.

مشخصات ظاهری:ج۲۳.

یادداشت:فارسی- عربی.

یادداشت:کتاب حاضر ردیه ای و شرحی است بر کتاب (التحفه الاثنی عشریه) اثر عبدالعزیز بن احمد دهلوی.

موضوع:دهلوی، عبدالعزیزبن احمد، ۱۱۵۹ - ۱۲۳۹ق. . التحفه الاثنی عشریه -- نقد و تفسیرموضوع

احادیث خاص (ثقلین) - امامت - احادیث

دهلوی، عبدالعزیز بن احمد، ۱۱۵۹ - ۱۲۳۹ق. التحفه الاثنی عشریه - نقد و تفسیر

شیعه - دفاعیه ها و ردیه ها

علی بن ابی طالب(ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ق. - اثبات خلافت

موضوع:شیعه -- دفاعیه ها و ردیه ها

موضوع:امامت -- احادیث

فروست:موسسه المعارف الاسلامیه؛۱۷۶

وضعیت فهرست نویسی:در انتظار فهرستنویسی (اطلاعات ثبت)

شماره کتابشناسی ملی:۱۲۸۶۸۱۹

ص: ۱

ادامه حدیث ثقلین (قسمت سند)

جواب مؤلف به صاحب تحفه

تتمه راویان قرن هفتم

۱۱۲–أما روایت نظام الدین الحسن بن محمد بن الحسین القمی النیسابوریّ المعروف بالنظام الاعرج

حدیث ثقلین را،پس در«غرائب القرآن»بتفسیر آیهٔ وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِیعاً گفته:

[و عن أبی سعید الخدری،عن النبیّ صلی اللّه علیه و آله: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل متین ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی].

و کمال جلالت و اعتبار و عظمت و اشتهار و وثوق و اعتماد و شموخ و استناد علّامهٔ نیسابوری و تفسیر او بحمد اللّه المنعام در مجلّد حدیث غدیر بتفصیل تمام مبیّن گردیده،فلیراجع.

فهذا مفسرهم الجلیل نظام الدّین الأعرج،الّذی أتقن عندهم هذه الصّناعه و أنضج،قد أورد هذا الخبر فی تفسیره و أدرج،فأبان باثباته لاحب الطّریق و واضح المنهج،و ألجأ النّاظر المتبصّر إلی الحق المبین و أحرج،و أقلق الجاحد المتعنّت فی الباطل المهین و أزعج،فلا یؤثر بعد هذا الجحود و الصّدود الأعوج،و لا یختار الإنکار و الإلطاط الأسمج،و الامن أوقد نار الضاد فأضرمها و العج،و حین شبّ لظاها و علاسناها رام التخلّص منها و لا ملحج،ألا فمن آل إلی الصّواب الصّریح أفلح و أفلج، و من مال إلی الخطاء الفضیح مجمج و لجلج،و من راقه من الحلوه الخضره الزّبرج المزبرج،آثر لدنیاه المشوف المعلم و لدینه الزائف البهرج.

۱۱۳–أما اثبات سعید الدین محمد بن أحمد الفرغانی

حدیث ثقلین را،پس در«شرح فارسی قصیده تائیّه»ابن الفارض بشرح شعر:

و أوضح بالتّأویل ما کان مشکلا علیّ بعلم ناله بالوصیّه

علی ما نقل عنه گفته:[پیدا و روشن کرد علی بتأویل آنچه مشکل بود و پوشیده بود از معنی و مراد قرآن و حدیث بر غیر او از صحابه خصوصا عمر،چنانچه در آن معرض گفته است:لو لا علی لهلک عمر!با آنکه بیان تفسیر این مشکلات را متعرّض گشته بود بعلمی که بوی میراث رسیده بود از مصطفی بوصیّتی که از جهت وی فرموده بود:

إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی ،

سه باره و باز فرموده:

أنت منّی بمنزله هارون من موسی غیر أنّه لا نبیّ بعدی، و بآنچه گفت:

أنا مدینه العلم و علی بابها]انتهی کلام الفرغانی.

و محامد مبهره و معالی مزهرهٔ علّامهٔ فرغانی بر ناظر«عبر فی خبر من غبر» ذهبی و«نفحات الأنس»عبد الرّحمن جامی و«کتائب أعلام الأخیار من فقهاء مذهب النّعمان المختار»محمود بن سلیمان الکفوی و«کشف الظنون»مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی و غیر آن واضح و آشکارست.و قد سبق بعون اللّه المنیل فی مجلّد حدیث مدینه العلم بیانها بالتّفصیل.

در اینجا اکتفا بر عبارت«نفحات الانس»عبد الرحمن جامی می رود، و هی هذه:[و شیخ سعید الدین الفرغانی،رحمه اللّه تعالی،وی از أکمل أرباب ترجمه سعید الدین فرغانی عرفان و أکابر أصحاب ذوق و وجدان بوده است،هیچ کس مسائل علم حقیقت را چنان مضبوط و مربوط بیان نکرده است که وی در دیباجهٔ«شرح قصیده تائیه»فارضیّه بیان کرده است أوّلا آن را بعبارت فارسی شرح کرده بود و بر شیخ خود شیخ صدر الدین قونوی قدّس سرّه عرض فرموده و شیخ آن را استحسان بسیار کرده و درین باب چیزی نوشته و شیخ سعید آن نوشته را بعینه بر سبیل تبرّک و تیمّن در دیباجهٔ شرح فارسی خود درج کرده است،و ثانیا از برای تعمیم و تتمیم فائده آن را بعبارت عربی نقل کرده و فوائد دیگر بر آن مزید ساخت،جزاه اللّه عن الطّالبین خیر الجزاء.و ویرا تصنیف دیگرست مسمّی به«مناهج العباد إلی المعاد»در میان مذاهب أئمه أربعه رضوان اللّه علیهم أجمعین در مسائل عبادات و بعضی معاملات که سالکان این طریق را از آن چاره نیست و در بیان آداب طریقت که بعد از تصحیح أحکام شریعت سلوک راه حقیقت بی آن میسّر نیست،و الحق آن کتابیست بس مفید که ما لا بدّ هر طالب و مرید است.إلخ.

فهذا الفرغانی شیخهم السّعید المسعود،و حبرهم الحمید المحمود،قد أثبت هذا الخبر النّافح کالأزهار و الورود،العاطر کالقتار السّاطع من العود،فالعجب کلّ العجب من الجاحد العنود،و المنکر الکنود،کیف لا یزعه وازع عن الانکار و الجحود

و لا یصرفه صارف عن البغی و المرود،و اللّه العاصم عن شرّ کلّ معاند حسود لدود، و هو الواقی عن زیغ کلّ حیود میود.

راویان قرن هشتم

۱۱۴-أما روایت جمال الدین أبو الفضل محمد بن مکرم الانصاری الافریقی المصری

حدیث ثقلین را،پس از عبارات«لسان العرب»که سابقا در تخریج ابن إسحاق و أزهری مذکور گردید،واضح و آشکار می شود.و نیز در«لسان العرب»در لغت «حبل»نقلا عن الأزهری مسطورست:[

و فی حدیث النّبیّ صلی اللّه علیه و آله: أوصیکم بکتاب اللّه و عترتی أحدهما أعظم من الآخر و هو کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض. أی:نور ممدود.قال أبو منصور:فی هذا الحدیث اتّصال کتاب اللّه عزّ و جلّ و إن کان یتلی فی الأرض و ینسخ و یکتب،و معنی الحبل الممدود:نور هداه،و العرب تشبّه النّور الممتدّ بالحبل و الخیط.قال اللّه تعالی: حَتّی یَتَبَیَّنَ لَکُمُ الْخَیْطُ الْأَبْیَضُ مِنَ الْخَیْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ،یعنی نور الصّبح من ظلمه اللیل.فالخیط الأبیض هو نور الصّبح إذ تبیّن للأبصار و انفلق،و الخیط الأسود دونه فی الإناره لغلبه سواد اللّیل علیه،و لذلک نعت بالأسود و نعت الآخر بالأبیض،و الخیط و الحبل قریبان من السّواء.

و فی حدیث آخر: و هو حبل اللّه المتین.أی:نور هداه،و قیل عهده و أمانه الّذی یؤمن من العذاب، و الحبل:العهد و المیثاق].

و علامه جمال الدین افریقی از أکابر ماهرین جابر بن صدور و أعاظم بارعین محرزین فضل مشهور نزد سنّیه بوده.

صلاح الدین خلیل بن أیبک الصّفدی در کتاب«وافی بالوفیات»گفته:

[محمّد بن مکرّم-بتشدید الرّاء-بن علیّ بن أحمد الأنصاری الرّویفعی الإفریقی ترجمهٔ جمال الدین ابن منظور افریقی صاحب لسان العرب ثمّ المصری،القاضی جمال الدّین أبو الفضل،من ولد رویفع ابن ثابت الصّحابیّ.ولد أوّل سنه ثلثین،و سمع من یوسف ابن الخیلی و عبد الرّحمن بن الطفیل و مرتضی بن حاتم و ابن المقیر وطاء؟؟؟ه،و تفرّد و عمّر و کبر و أکثروا عنه،و کان فاضلا،و عنده تشیّع بلا رفض

مات فی شعبان سنه إحدی عشره و سبعمائه،خدم فی الإنشاء بمصر ثمّ ولی نظر طرابلس، کتب عنه الشّیخ شمس الدّین.أخبرنی الشّیخ الأثیر الدّین من لفظه قال:ولد المذکور یوم الإثنین الثّانی و العشرین من المحرّم سنه ثلاثین و سبعمائه و هو کاتب الإنشاء الشّریف،و اختصر کتبا و کان کثیر النّسخ ذا خطّ حسن و له أدب و نظم و نثر،إلخ].

و محمد بن شاکر بن أحمد الکتبی در«فوات الوفیات»گفته:[محمّد بن مکرّم-بتشدید الرّاء-ابن علیّ ابن أحمد الأنصاری الرّویفعی ثمّ المصریّ.

القاضی جمال الدّین بن مکرّم،من ولد رویفع بن ثابت الأنصاری،ولد سنه ثلاثین و ستّمائه و کان فاضلا و عنده تشیّع بلا رفض،مات فی شعبان سنه إحدی عشره و سبعمائه خدم فی الإنشاء بمصر ثمّ ولی نظر طرابلس،و کان کثیر الخطّ،اختصر کتبا کثیره و له النّظم و النّثر،فمن شعره رحمه اللّه:

ضع کتابی إذا أتاک إلی الأر ض ثمّ قلّبه(فی صح ظ)یدیک لماما

فعلی ختمه و فی جانبیه قبل قد وضعتهنّ توأما

کان قصدی بها مباشره الأر ض و کفّیک بالتّثامی إذا ما

و قال أیضا رحمه اللّه تعالی:

النّاس قد أثموا فینا بظنّهم و صدّقوا بالّذی أدری و تدرینا

ما ذا یضرّک فی تصدیق قولهم؟ بأن تحقّق ما فینا یظنّونا!

حملی و حملک ذنبا واحدا ثقه بالعفو أجمل من إثم الوری فینا!

و قال أیضا رحمه اللّه تعالی:

توهّم فینا النّاس أمرا و صمّت علی ذاک منهم أنفس و قلوب

و ظنوا و بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ و کلّهم لاقواله فینا علیه ذنوب

تعالی تحقّق ظنهم لنریحهم من الإثم فینا مرّه و نتوب

أخذه من قول القائل حیث یقول:

قم بنا تفدیک نفسی نجعل الشکّ یقینا

فإلى كم؟يا حبيبى!*يأثم القائل فينا و أخذ هذا من قول الأوّل:

لا أنس،لا أنس قولها بمنى: و يحك إنّ الوشاه قد علموا

و نمّ واش بنا فقلت لها: هل لك يا هند و الّذى زعموا؟!:

قالت:لما ذا ترى؟فقلت لها: كيلا تضيع الظّنون و التّهم!

و من شعر ابن المكرم،رحمه اللّه تعالى:

باللّه إن جزت بوادى الأراك و قبّلت أغصانه الخضر فاك

ابعث إلى المملوك من بعضه فإنّى و اللّه ما لى سواك!].

و ابن حجر عسقلانى در كتاب«درر كامنه فى أعيان المائه الثامنه»على ما نقل عنه گفته:[محمّد بن مكرّم بن علىّ بن أحمد الأنصارى الإفريقى ثمّ المصرى جمال الدّين أبو الفضل،كان ينسب إلى رويفع بن ثابت الأنصارى،ولد سنه ۶۳۰ فى المحرّم و سمع من ابن المقير و مرتضى بن حاتم و عبد الرّحيم بن الطفيل و يوسف بن المخيلى و غيرهم،و عمّر و كبر و حدّث فأكثروا عنه،و كان مغرىّ باختصار كتب الأدب المطوّله،اختصر«الأغانى»و«العقد»و«الذخيره»و«نشوان المحاضره»و «مفردات ابن البيطار»و التّواريخ الكبار،و كان لا يملّ من ذلك.قال الصّفدىّ:

لا أعرف فى الأدب و غيره كتابا مطوّلا إلّا و قد اختصره!قال:أخبرنى ولده قطب الدّين أنّه ترك بخطّه خمسمائه مجلّده!و يقال إنّ الكتب الّتى علّقها بخطّه من مختصراته خمسمائه مجلّده!(قلت):و جمع فى اللّغه كتابا سمّاه«لسان العرب»جمع فيه بين «التّهذيب»و«المحكم»و«الصّحاح»و«الجمهره»و«النّهايه»و«حاشيه الصّحاح»جوّده ما شاء و رتّبه ترتيب«الصّحاح»و هو كبير.و خدم فى ديوان الانشاء طول عمره و ولى قضاء طرابلس،و كان عنده تشيّع بلا رفض.قال أبو حيّان:

أنشدنى لنفسه:

ضع كتابى إذا أتاك إلى الأر ض و قلّبه فى يديك لما ما

فعلى ختمه و فى جا نبيه قبل قد وضعتهنّ توأما

قال:و أنشدنی لنفسه:

النّاس قد أثموا فینا بظنّهم و صدّقوا بالّذی أدری و تدرینا

ما ذا یضرّک فی تصدیق قولهم؟ بأن تحقّق ما فینا یظنّونا!

حملی و حملک ذنبا واحدا ثقه بالعفو أجمل من إثم الوری فینا!

قال الصفدیّ:هو معنی مطروق للقدماء لکن زاد فیه زیاده و هی قوله:«ثقه بالعفو»من أحسن متمّمات البلاغه.و ذکر ابن فضل اللّه أنّه عمی فی آخر عمره،و کان صاحب نکت و نوادر و هو القائل:

باللّه إن جزت بوادی الأراک و قبّلت عیدانه الخضر فاک

فابعث إلی عبدک من بعضه فإنّی و اللّه ما لی سواک!

و مات فی شعبان سنه ۷۱۱].

و جلال الدین سیوطی در«بغیه الوعاه فی طبقات اللّغویین و النّحاه»گفته:

[محمّد بن مکرّم بن علی،و قیل:رضوان بن أحمد بن أبی القاسم بن ختنه(حنفیه.ظ) ابن منظور الأنصاری الإفریقی المصری،جمال الدّین أبو الفضل،صاحب«لسان العرب»فی اللّغه الّذی جمع فیه بین«التّهذیب»و«المحکم»و«الصّحاح»و حواشیه و «الجمهره»و«النّهایه»ولد فی المحرّم سنه ثلاثین و ستّمائه و سمع من ابن المغیر (المقیّر.ظ)و غیره و جمع و عمّر و حدّث و اختصر کثیرا من کتب الأدب المطوّله کالأغانی و«العقد»و«الذّخیره»و«مفردات ابن البیطار»و یقال:إنّ مختصراته خمسمائه مجلّد،و خدم فی دیوان الإنشاء مدّه عمره و ولی قضاء طرابلس و کان رئیسا فاضلا فی الأدب ملیح الإنشاء،روی عنه السّبکیّ و الذّهبیّ و قال:تفرّد بالعوالی و کان عارفا بالنّحو و اللّغه و التّاریخ و الکتابه و اختصر«تاریخ دمشق»فی نحو ربعه، و عنده تشیّع بلا رفض،مات فی شعبان سنه إحدی عشره و سبعمائه،و من نظمه:

باللّه إن جزت بوادی الأراک و قبّلت عیدانه الخضر فاک

ابعث إلی عبدک من بعضها فإنّنی و اللّه ما لی سواک].

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[محمّد بن مکرّم

ابن علی و قیل:رضوان بن أحمد بن أبی القاسم بن حقیه بن منظور الأنصاری الإفریقی المصری جمال الدّین أبو الفضل صاحب کتاب«لسان العرب»فی اللّغه الّذی جمع فیه بین«التّهذیب»و«المحکم»و«الصّحاح»و حواشیه و«الجمهره»و«النّهایه» ولد فی محرّم سنه ۶۳۰ و سمع من أبی المعز(ابن المقیّر.ظ)و غیره و جمع و عمّر و حدّث و اختصر کثیرا من کتب الأدب المطوّله کالأغانی و«العقد»و«الذّخیره»و«مفردات ابن البیطار»یقال:إنّ مختصراته خمسمائه مجلّد و خدم فی دیوان الإنشاء مدّه عمره و ولی قضاء طرابلس و کان صدرا رئیسا فاضلا فی الأدب ملیح الإنشاء،روی عنه السّبکیّ و الذّهبیّ،تفرّد بالعوالی،و کان عارفا بالنّحو و اللّغه و التّاریخ و الکتابه،و اختصر «تاریخ دمشق»فی نحو ربعه،و عنده تشیّع بلا رفض،مات فی شعبان سنه إحدی عشر و سبعمائه].

و أحمد فارس أفندی معاصر در کتاب«حاسوس علی القاموس»گفته:

[جمال الدّین محمّد بن جلال الدّین مکرّم بن نجیب الدّین أبی الحسن الأنصاری الخزرجی الإفریقی نزیل مصر،ولد فی المحرّم سنه ۶۹۰ و سمع من ابن المقیر و غیره و روی عنه السّبکیّ و الذّهبیّ و توفی سنه ۷۷۱،کذا فی«تاج العروس»] انتهی.

فهذا بارعهم العظیم الذرب،و ماهرهم الطّریر الذّرب،جمال الدّین الافریقی،صاحب«لسان العرب»الّذی بذّ فی مساجله الأقران فملأ الدّلو إلی عقد الکرب،قد روی هذا الحدیث المنجح لذوی الإذعان کلّ وطر و أرب،الجالب لاولی الإیقان کلّ فرح و طرب،المنقع غلّه الصّدیان کالنّمیر السّرب،المالی من آمال أهل العرفان کلّ قدح و غرب،الحالی فی مذاق أصحاب الإیمان کالشّهد و الضّرب فالصّادف عنه عاد و ساع فی الذّلّ و التّرب،و الآنف منه باغ وداع بالویل و الحرب و الملط له معتقب للشّین و الشّنار و العاب و الجرب،و المبط إیّاه محتقب للخسار و البوار یوم لا ینفع فیه السّدم و الفرار و الندم و الهرب.

۱۱۵-اما روایت صدر الدین ابو المجامع ابراهیم بن محمد

ابن المؤید الحموئی

حدیث ثقلین را،پس در«فرائد السّمطین فی فضائل المرتضی و البتول و السّبطین» علی ما نقل عنه گفته:

[أخبرنی الإمامان ابن عمّی الشّیخ الزّاهد نظام الدّین محمّد بن علیّ بن المؤیّد الحموئی و القاضی نصیر الدّین محمّد بن محمّد بن علی البناکتی(۱) ثمّ الإسفراینی إجازه قال:أنبأنا شیخ الشّیوخ تاج الدّین عبد السّلام بمدینه رها،قال:

أنبأنا أبی شیخ الشّیوخ عماد الدین عمر بن شیخ الإسلام نجم الدّین أبی الحسن بن محمّد بن حمّویه،قال:أنبأنا الأجلّ قطب الدّین مسعود بن محمّد النّیسابوریّ،قال:

أنبأنا عبد الجبّار بن محمّد الحواری،قال:أنبأنا الإمام الحافظ شیخ السّنه أبو بکر أحمد ابن الحسین بن علی البیهقی،قال:أنبأنا أبو محمّد جناح بن نذیر بن جناح القاضی بالکوفه،قال:أنبأنا أبو جعفر محمّد بن علی بن دحیم،قال:أنبأنا إبراهیم بن إسحاق الزّهریّ قال:نبّأنا جعفر،یعنی ابن عون،و یعلی،عن أبی حیّان التّیمی،عن یزید ابن حیّان،قال:سمعت زید بن أرقم قال: قام فینا ذات یوم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:أمّا بعد؛أیّها النّاس!إنّما(فانّما.ظ)أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربّی فأجیبه و إنّی تارک فیکم الثّقلین،أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور فاستمسکوا بکتاب اللّه و خذوا به.فحثّ علی کتاب اللّه عزّ و جلّ و رغّب فیه ثمّ قال:و أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،ثلاث مرّات،فقال له حصین:یا زید!من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:بلی إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال:آل علی و آل جعفر و آل عبّاس و آل عقیل.فقال:کلّ هؤلاء یحرم الصّدقه؟قال:نعم!].

و نیز در«فرائد السمطین»علی ما نقل عنه گفته:

[أخبرنا أبو بکر أحمد بن محمّد بن عبد اللّه الحافظ،أنبأنا عبد اللّه الحافظ،أنبأنا عبد اللّه بن محمّد بن جعفر الحافظ نبّأنا محمّد بن یحیی بن منده،نبّأنا حمید بن مسعود،نبّأنا أبو حبّان الکرمانی .

۱- البناکتی . بفتحتین و کسر الکاف و فوقیه - الی بناکت مدینه بما وراء النهر ۱۲ « اتحاف ») .

(الكوفى.ظ)و سعيد بن مسروق،عن يزيد بن حيّان قال: دخلنا على زيد بن أرقم فقال:خطبنا رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فقال:ألا!ما(قد.ظ)تركت فيكم الثّقلين أحدهما كتاب اللّه عزّ و جلّ من تبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله ثمّ أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،ثلث مرّات.قلنا:من أهل بيته؟نساؤه؟قال:

لا،أهل بيته عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده:آل على و آل العبّاس و آل جعفر و آل عقيل].

و نيز در«فرائد السّمطين»على ما نقل عنه گفته:

[أخبرتنا الشّيخه الصّالحه زينب بنت القاضى عماد الدّين أبى صالح نصر بن عبد الرّزّاق بن الشّيخ قطب وقته عبد القادر سماعا عليها بمدينه السّلام بغداد عصر يوم الجمعه السّادس و العشر بن من صفر سنه اثنتين و سبعين و ستّمائه،قيل لها:أخبرك الشّيخ أبو الحسن علىّ بن محمّد بن علىّ بن السّقاء قراءه عليه و أنت تسمعين فى خامس رجب سنه سبع عشره و ستّمائه بالمدرسه القادريّه؟قالت نعم!قال:أنبأنا أبو القاسم سعيد بن أحمد بن البناء و أبو محمّد بن المبارك بن أحمد بن بركه الكندى فى جمادى الأولى سنه اثنتين و أربعين و خمسمائه، قال:أنبأنا أبو نصر محمّد بن الرّيسى قال:أنبأنا أبو طاهر محمّد بن عبد الرّحمان بن عبّاس ابن المخلص،قال:أنبأنا أبو القاسم عبد اللّه بن محمّد بن عبد العزيز اللّغوى،أنبأنا بشر ابن الوليد الكندى،أنبأنا محمّد بن طلحه،عن الأعمش،عن عطيّه،عن أبى سعيد الخدرى،عن النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى أوشك أن أدعى فأجيب و إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّ اللّطيف الخبير أخبرنى أنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا ما تخلفونى فيهما].

و نيز در«فرائد السّمطين»على ما نقل عنه گفته:

[أخبرنا العدل الصّالح رشيد الدّين محمّد بن أبى القاسم بن عمران المقرى البغدادى بقراءتى عليه بها،قال:

أنبأنا الأمير السّيّد أبو محمّد الحسن بن علىّ بن المرتضى الحسنى إجازه،أنبأنا الحافظ أبو الفضل محمّد بن ناصر السّلامى إجازه.«ح».و أخبرنى العدل أبو طالب علىّ بن

الحرب إذنا،قال:انبأنا عبد الوهّاب بن علىّ بن علىّ إجازه و أنبأنا شيخ الإسلام جمال السّنّه معين الدّين أبو عبد اللّه محمّد بن حمّويه الحمّوئى إجازه قال:أنبأنا القاضى أبو محمّد عبد الملك بن كعب،قال:أنبأنا أبو العبّاس عطاء بن أحمد بن إدريس و أبو زكريّا الحسين بن زكريّا بن معاذ التّرمذى،قال:أنبأنا الشّيخ أبو عبد اللّه محمّد بن على الحكيم التّرمذى،قال:أنبأنا الشّيخ نصر(بن على.صح.ظ)قال:أنبأنا زيد بن الحسن،قال:

أنبأنا معروف بن خرّبوذ المكّى،عن أبى الطّفيل عامر بن واثله،عن حذيفه بن أسيد الغفارى،قال: لمّا صدر رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع خطب قال:أيّها النّاس! إنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لم يعمر نبىّ إلّا مثل نصف عمر الّذى يليه من قبل و إنّى أظنّ أنّى موشك أن أدعى فأجيب و إنّى فرطكم على الحوض و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما،الثّقل الأكبر كتاب اللّه طرف بيد اللّه و طرف بأيديكم فاستمسكوا و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى،فإنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض].

و صدر الدين حموئى از أعاظم صدور أثبات و أفاخم رءوس ثقات ستّيه مى باشد.بعضى از فضائل ستّيه و محامد بهيّهٔ او بر ناظر«معجم مختص»و«تذكره الحفّاظ»و«عبر فى خبر من غبر»ذهبى و «طبقات شافعيّه»جمال الدّين أسنوى و«نظم درر السّمطين» محمّد بن يوسف زرندى و«توضيح الدّلائل»شهاب الدّين أحمد و«جواهر العقدين»نور الدّين سمهودى،واضح و آشكار است.

فهذا صدر الدّين الحموئى أحد الأعيان الصّدور،الموصوفين بالإمامه على ألسنه الجمهور،قد روى هذا الحديث المعروف المشهور،و آثر ذاك الخبر المروىّ المأثور عن النّبىّ الأمين المأمون المحبور،عليه و آله آلاف السلام من الملك الغفور،فأورده فى كتابه بطرق عديده ذات ضوء و نور،و أسانيد سديده مسفره كالصّبح حين الجشور،فالحمد للّه على تحقّق الحقّ بأبين ما يكون من الوضوح و الظهور و تألّق الصّواب بألمع ما يرى من السّطوع و السّفور،و اللّه ولى التّوفيق فى كلّ الامور،و هو الموزّع

المرشد فی الورود و الصّدور.

۱۱۶-أما روایت نجم الدین أبو العباس أحمد بن محمد بن مکی

ابن یاسین القمولی

حدیث ثقلین را،پس در«تکملهٔ تفسیر مفاتیح الغیب»بتفسیر آیهٔ «سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلانِ» گفته:[و الثّقل:الأمر العظیم،

قال علیه السّلام: إنّی تارک فیکم الثّقلین].

و نجم الدین قمولی از أماثل فقهای عظام و أفاضل نبهای فخام سنّیه بوده.

جمال الدین عبد الرحیم بن حسن الأسنوی در«طبقات شافعیّه»گفته:

[الشّیخ نجم الدّین أبو العبّاس أحمد بن محمّد بن أبی الحرم المکّی القمولی.تسربل بسربال الورع و التّقی و تعلّق بأسباب الرّقی فارتقی و خاص مع الأولیاء فذکر فی فلکهم و لزمهم حتّی انتظم فی سلکهم.

ترجمه نجم الدین قمولی صاحب تکمله تفسیر کبیر کان إماما فی الفقه عارفا بالأصول و العربیّه صالحا صدر السّلیم (سلیم الصّدر.ظ)کثیر التّلاوه متواضعا متردّدا کریما کثیر المروّه،شرح«الوسیط» شرحا مطوّلا أقرب تناولا من شرح ابن الرّفعه و إن کان کثیر الاستمداد منه و أکثر فروعا منه أیضا؛بل لا أعلم کتابا فی المذهب أکثر مسائل منه و سمّاه«البحر المحیط فی شرح الوسیط»،ثمّ لخّص أحکامه خاصّه کتلخیص الرّوضه من الرّافعی سمّاه«جواد (جواهر.ظ)البحر»،و شرح مقدّمه ابن الحاجب فی النحو شرحا مطوّلا،و شرحا لأسماء الحسنی فی مجلّد،و کمّل تفسیر ابن الخطیب.تولّی تدریس الفخریّه بالقاهره و نیابه الحکم بها و تدریس الفائزیّه بمصر و نیابه(نیابته ظ)بها و حسبتها مع حسبه الوجه القبلی.

مات فی رجب سنه سبع و عشرین و سبعمائه عن ثمانین سنه.و قموله،بلد بالبرّ الغربی من أعمال القوصیه قریبه من قوص].

و تقی الدین أسدی در«طبقات شافعیّه»گفته:[أحمد بن محمّد بن مکّی بن یاسین القرشی المخزومی الشّیخ العلّامه نجم الدّین أبو العبّاس القمولی المصری.

اشتغل إلی أن برع و درس و أفتی و صنّف و ولی قضاء قوص ثمّ اخمیم ثم اسیوط و المینه

و الشـرقيّه و الغربيّـه،و ولى نيـابه الحكـم بالقـاهره و جسـه مصـر مـع الـوجه القبلى و درس بـالفخريّه بالقـاهره و بالفـائزيّه بمصـر،شرح«الوسيط»شرحا مطوّلا أقرب تناولا من المطلب و أكثر فروعا و إن كان كثير الاستمداد منه،قال الأسنوىّ:لا أعلم كتابا فى المـذهب أكثر مسائـل منه و سـمّاه«البحر المحيـط فى شـرح الوسـيط»ثمّ لخّص أحكـامه خاصّه كتلخيص الروضه من الرّافعى سمّاه«جواهر البحر»و«شـرح مقدّمه ابن الحاجب فى النّحو»شـرحا مطوّلا و«شـرح الأسـماء الحسـنى»فى مجلّد و كمّل تفسـير الإمام فخر الدّين.قال السّـبكىّ فى«الطبقات الكبرى»:كان من الفقهاء المشهورين و الصّلحاء المتورّعين،يحكى أنّ لسانه كان لا يفتر عن قول «لا إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ» و لم يبرح يفتى و يدرّس و يصنّف و يكتب،و كان الشّيخ صدر الدين ابن الوكيل يقول فيما نقل لنا عنه:ليس بمصـر أفقه من القمولى.و قـال الكمـال جعفر الأدفوىّ:قـال لى:أربعين سـنه أحكم؛مـا وقع لى حكم خطأ و لاـ مكتوب فيه خلل متبّى!و كان مع جلالته فى الفقه عارفا بالنّحو و التّفسير،مات فى رجب سـنه سـبع،بتقديم السّـين،و عشـرين و سبعمائه عن ثمانين سنه و دفن بالقرّافه.و قمولا:قريه بالبرّ الغربى من الأعمال القوصيّه قريبه من قوص].

و ابن حجر عسـقلانى در«درر كـامنه فى أعيـان المائه الثامنه»گفته:[أحمـد بن محمّـد بن أبى الحرم مكّى،نجم الـدّين المخزومى القمولى تفقّه و تمهّر و نـاب فى الحكم بمصـر و ولى الحسـبه و درّس بالفخريّه و كان قبل ذلك قـد ولى قضاء قوص ثم إخميم ثم اسـيوط و المنيه و الشّـرقيّه و الغربيّه.قـال الكمـال جعفر:قال لى:أربعين سـنه أحكم ما وقع لى حكم خطأ و لا مكتوب فيه خلل معى،و له«شـرح الوسـيط»فى نحو أربعين مجلّده،و جرّد نقوله فسّـماها«جواهر البحر»،و شـرح مقدّمه ابن الحاجب،و شرح الأسماء الحسـنى و أكمل تفسـير الإمام فخر الدّين،و كان ابن الوكيل يقول:ما فى مصـر أفقه منه،مات فى رجب سـنه ۷۲۷ و هو من أبناء الثّمانين].

و جلال الدين سيوطى در«بغيه الوعاه فى طبقات اللّغويين و النّحاه»گفته:

[أحمد بن محمّد بن مكّى بن ياسـين بن الشّـيخ نجم الدّين القمولى.قال الأدفوى:كان من الفقهاء الأفاضل و العلماء المتقدّمين و الصّلحاء المتورّعين،اشتغل بقوص و القاهره

و قرأ الاصول و النّحو و سمع من البدر بن جماعه و صنّف«البحر المحيط»و«شرح الأسماء الحسنى».ولى الحكم بقمولا و اخميم و اسيوط و غيرها و الحسبه بمصر،و ناب فى الحكم بها و درّس بالفخريّه،مولده سنه ثمان و خمسين و ستّمائه و مات يوم الأحد ثامن رجب سنه سبع و عشرين و سبعمائه].

و نيز جلال الدين سيوطى در«حسن المحاضره فى أخبار مصر و القاهره» در(ذكر من كان بمصر من الفقهاء الشّافعيّه)گفته: [القمولى-نجم الدّين أبو العباس أحمد بن محمّد بن أبى الحرم مكّى.كان إماما فى الفقه عارفا بالأصول و العربيّه صالحا متواضعا،صنّف«البحر المحيط فى شرح الوسيط»و لخّصه كالرّوضه فى كتاب سمّاه «الجواهر»و له«شرح كافيه ابن الحاجب»و«شرح أسماء الحسنى»ولى حسبه مصر،مات فى رجب سنه سبع و عشرين و سبعمائه].

و شمس الدين محمد بن احمد الدّاودى المالكىّ در«طبقات المفسّرين» گفته:[أحمد بن محمّد بن مكّى بن ياسين المخزومى الشيخ العلّامه نجم الدّين أبو العباس القمولى المصرى الشّافعى.اشتغل إلى أن برع و درّس و أفتى و صنّف و ولى قضاء قوص ثم إخميم ثم اسيوط و المنيه و الشرقيّه و الغربيّه ثمّ ولى نيابه الحكم بالقاهره و حسبه مصر مع الوجه القبلى و درّس بالفخريّه بالقاهره و الفائزيّه بمصر و شرح الوسيط شرحا مطوّلا أقرب تناولا من«المطلب»و أكثر فروعا و إن كان كثير الاستمداد منه.قال الاسنوىّ:لا أعلم كتابا فى المذهب أكثر مسائل منه سمّاه البحر المحيط فى شرح الوسيط ثمّ لخص أحكامه خاصّه كتلخيص الرّوضه من الرّافعى سمّاه جواهر البحر،و شرح كافيه ابن الحاجب فى النّحو شرحا مطوّلا،و شرح الأسماء الحسنى فى مجلّد،و كمّل تفسير الإمام فخر الدّين.قال السّبكىّ فى«طبقات الكبرى»:كان من الفقهاء المشهورين و الصّلحاء المتورّعين،يحكى أنّ لسانه كان لا يفتر عن قول«لا إله إلا اللّه»و لم يبرح يفتى و يدرّس و يصنّف و يكتب،و كان الشّيخ صدر الدين بن الوكيل فيما نقل لنا عنه يقول:ليس بمصر أفقه من القمولى،و قال جعفر الأدفوىّ:قال لى:أربعين سنه أحكم؛ما وقع لى حكم خطأ و لا مكتوب فيه خلل!و كان مع جلالته فى الفقه عارفا بالنّحو

و التّفسير،مولده سنه ثلاث و خمسين و ستّمائه و مات يوم الأحد ثامن رجب سنه سبع و عشرين و سبعمائه عن ثمانين سنه و دفن بالقرّافه.و قمولا:بفتح القاف و ضمّ الميم و اسكان الواو؛بلده من البرّ الغربى من الأعمال القوصيّه قريبه من قوص،ذكره ابن قاضى شبهه ثمّ شيخنا فى«طبقات النّحاه»]انتهى.

فهذا القمولى نجمهم السّاطع الزّهور،و علمهم اللّامع السّفور،قد أورد هذا الحديث الزّاهر النّور،الباهر الظّهور،فى كتابه المعروف المشهور،فلا ينحرف عن قبوله إلاّ من فتلته فاتلات الغرور،و عميت عليه مشتبهات الأمور،فهو لزيغه عن الصّدق و الصّواب محصور،و عن الرّشد و الهدى مهجور،و لعمهه فى الضّلال و العمى مغمور،و لعتهه فى الغىّ و الرّدى مثبور.

۱۱۷-أما روايت علاء الدين على بن محمد بن ابراهيم البغدادى الصوفى المعروف بالخازن

حديث ثقلين را،پس در تفسير خود مسمّى به«بلباب التأويل فى معانى التنزيل»در تفسير آيه «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً» گفته:[وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً .أى:تمسّكوا بحبل اللّه.و الحبل هو السّبب الّذى يتوصّل به إلى البغيه، و سمّى الأمان حبلا لأنه سبب يتوصّل به إلى زوال الخوف.و قيل:حبل اللّه هو السّبب الّذى به يتوصّل إليه،فعلى هذا اختلفوا فى معانى الآيه فقال ابن عبّاس:

معناه:تمسّكوا بدين اللّه لأنّه سبب يوصل إليه.و قيل:حبل اللّه هو القرآن لأنّه أيضا سبب يوصل إليه.و

فى إفراد مسلم من حديث زيد بن أرقم أنّ رسول اللّه صلى اللّه عليه و آله قال: ألا!و إنّى تارك فيكم ثقلين أحدهما كتاب اللّه هو حبل اللّه،من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله.الحديث].

و نيز در تفسير آيه مودت گفته:

[م(۱) عن زيد بن أرقم أنّ رسول اللّه صلى اللّه عليه و آله قال: إنّى تارك فيكم ثقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه تعالى:و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه ثمّ قال:و أهل بيتى،أذكّركم

۱- يعنى : أخرج مسلم (۱۲) .

اللّه فی أهـل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهـل بیتی.فقال له حصـین:من أهل بیته یا زیـد؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرمت علیه الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال:هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عباس].

و نیز در تفسـیر آیه «سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلانِ» گفته:[و أراد بـالثّقلین الإنس و الجنّ،سـمّیا ثقلین لأنّهما ثقلا علی الأرض أحیاء و أمواتا،و قیل:کلّ شیء له قدر و وزن ینافس فیه فهو ثقل.و منه

قول النّبیّ صلی اللّه علیه و آله: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی،فجعلهما ثقلین إعظاما لقدرهما].

و علامه علاء الدین خازن از أکابر مشاهیر و أئمّهٔ نحاریر سنّیه می باشد.

ابن حجر عسـقلانی در«درر کـامنه فی أعیـان المائه الثامنه»گفته:[علیّ بن محمّـد بن إبراهیم بن عمر بن خلیل الشّـیحی-بمعجمه مکسوره بعدها مثناه من تحت ساکنه ثم حاء مهمله-نسـبه إلی شیحه من عمل حلب، البغدادی الصّوفی علاء الدّین خازن الکتب بالسّمساطیه.

ترجمهٔ علاء الدین خازن بغدادی مفسر ولد سنه ثمان و سبعین و ستّمائه ببغداد و سمع بها من ابن الدّوالیبی،و قدم دمشق و سمع من القاسم بن مظفّر و وزیره بنت عمر،و اشـتغل کثیرا و جمع تفسـیرا کبیرا سـمّاه«لباب.(صـح.ظ.)التّأویل لمعالم التنزیل»و«شـرح العمـده»و هو الّـذی صـنّف«مقبول المنقول»فی عشـر مجلّـدات جمع فیه بین مسـند الشـافعی و أحمـد و السّـته و«الموطّـا»و الـدّار قطنی،فصـارت عشـره کتب و رتّبهـا علی الأبـواب و جمـع سـیره نبـویّه مطـوّله و کـان حسن التّحبب و البشـر و التّودّد،و قـال ابن رافع:مات فی آخر شهر رجب،أو مستهلّ شعبان سنه إحدی و أربعین و سبعمائه بحلب].

یکی از مآثر عالیه و مفاخر غالیـهٔ خازن،بودنش از جملـهٔ شـیوخ آن مشایخ سـبعهٔ شاه ولی اللّه است که حضـرتش باتّصال سـند خود بایشان حمد إلهی فرموده و ایشان را مشایخ جلّهٔ کرام و أئمّهٔ قادهٔ أعلام و از جملهٔ مشـهورین در حرمین محترمین و مجمع علی فضلهم من بین الخافقین؛وانموده،و تفسیرش که مسمّی به«لباب التّأویل»

است نیز نهایت شائع و مشهور و در مرویّات و مجازات محدّثین أعاظم و مسندین أفاخم مسطور و مذکورست.

شیخ تاج الدین دهّان مکّی در«کفایه المتطلّع»که در آن مرویّات شیخ خود حسن بن علی العجیمی ذکر کرده گفته:[التّفسیر- للإمام علاء الدّین علی ابن محمّد بن إبراهیم الخازن،رحمه اللّه تعالی.سند روایت تفسیر خازن أخبر به عن النّور علی بن محمّد الأجهوری،عن العلامه برهان الدّین إبراهیم بن عبد الرحمن العلقمی،عن الحافظ جلال الدین عبد الرّحمن بن أبی بکر السّیوطی،عن مسند الدّنیا محمّد بن مقبل الحلبی إجازه عن محمّد بن علی الحراوی،عن الحافظ عبد المؤمن بن خلف الدّمیاطی،عن مؤلّفه الإمام علاء الدّین علیّ بن محمّد بن ابراهیم بن الخازن،فذکره].

و مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی در«کشف الظنون»گفته:[لباب-فی معانی التنزیل-فی ثلاث مجلّدات،للشّیخ علاء الدّین علی بن محمّد بن إبراهیم البغدادی الصّوفی المعروف بالخازن،فرغ من تألیفه یوم الأربعاء العاشر من رمضان سنه ۷۲۵ خمس و عشرین و سبعمائه.أوّله:الحمد للّه الّذی خلق الأشیاء فقدّرها،إلخ.ذکر فیه أنّ«معالم التّنزیل»للبغوی موصوف بالأوصاف المحموده لکنّه طویل فانتخبه و ضمّ إلیه فوائد لخّصها من کتب التّفاسیر بحذف الأسانید،و جعل علامه للصّحیحین و ذکر أسامی غیرهما و عرّض(تعرّض.ظ)فیه بشرح غریب الحدیث و ما یتعلّق به].

و أحمد بن عبد القادر العجیلی در«ذخیره المآل»گفته:[قال الإمام ابن الخازن(الخازن.ظ)رحمه اللّه فی تفسیره علی قوله تعالی وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ :

روی عن محمّد بن إسحاق بسند(بسنده.ظ)عن علیّ رضی اللّه عنه قال: لمّا نزلت هذه الآیه علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم و «أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ» دعانی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فقال:یا علی! إنّ اللّه أمرنی أن أنذر عشیرتی الأقربین،إلخ].

و سید مؤمن بن حسن مؤمن شبلنجی در«نور الأبصار»گفته:[و یشهد للقول بأنّهم علیّ و فاطمه و الحسن و الحسین ما وقع منه صلی اللّه علیه و سلم حین أراد المباهله هو و وفد

نجران كما ذكره المفسرون فى تفسير آيه المباهله و هى قوله تعالى «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ» قيل:أراد بالأبناء الحسن و الحسين و بالنّساء فاطمه و بالنّفس نفسه صلى اللّه عليه و سلّم و عليّا رضى اللّه عنه.كذا فى تفسير الخازن]انتهى.

فهذا علاء الدين الخازن،مفسّرهم الرّازن الوازن،قد روى هذا الحديث الواقى الصّائن،عن الوقوع من مهاوى الردى الحائن،فالمذعن له مقبل على الهدى راكن، و المصدّق به مطمئنّ إلى الصّواب ساكن،و المرتاب فيه حارد للغل مبطن كامن،و المنحاز عنه حائد خامل الذّكر خامن.

۱۱۸-أما روايت فخر الدين هانسوى

حديث ثقلين را،پس در كتاب«دستور الحقائق»آورده،چنانچه ملك العلماء دولت آبادى در«هدايه السّعدا»گفته:[

و فى«دستور الحقائق»للإمام فخر الدّين الهانسوى:روى عن زيد بن أرقم قال: لمّا رجع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم عن حجّه الوداع و نزل عند غدير خمّ،و هو اسم موضع بين مكّه و المدينه،فأمر أن يجمع رحال الإبل فجعلها كالمنبر فصعد عليها و قال:إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى إن تمسّكتم بهما لن تضلّوا من بعدى].

و غايت تفوق و نبالت و تقدّم و جلالت علاّمه فخر الدين هانسوى حسب افادات أكابر سنّيّه در مجلّد حديث طير بعون اللّه المنعم المفيض لكلّ خير؛دريافتى.

فهذا فخر الدين الهانسوى صاحب«دستور الحقائق»،و فاخرهم المحرز من المفاخر للجلائل و الدقائق،قد روى هذا الحديث البارع الفائق،الرّائع الرّائق، الكاشف من المعضلات قاطبه المضائق،المفرّج من المبهمات كل مازق متضايق،الهادى بلوامع إرشاده كلّ البرايا و الخلائق،إلى أوضح المناهج و أقوم المدارج و أبين الطّرائق الدّافع عن مسالك الرّشد و الهدى سائر القوارع و الرّوادع و العوائق،المحصف المبرم من معاقد العلم و اليقين أمتن الأسباب و العرى و العلائق،فلا ينحرف عنه إلاّ جاحد مائق،منى بتضييع الحقائق،و لا يصدف عنه إلاّ حائد بائق،عنى بإطراح

الوثائق،و اللّه مجازيه بسوء عمله فهو لعذابه ذائق؛يوم يحشر كل نفس معها شهيد و سائق.

۱۱۹-أما روايت ولى الدين أبو عبد اللّه محمد بن عبد اللّه

التبريزى الخطيب

حديث ثقلين را،پس در«مشكاه المصابيح»گفته:[

و عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال: قام رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أيّها النّاس!إنّما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيب و أنا تارك فيكم الثّقلين(ثقلين.ظ)أوّلهما كتاب اللّه عزّ و جلّ فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه ثمّ قال:و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى(۱) .

و فى روايه: كتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضلاله. رواه مسلم].

و نيز در آن گفته:

[عن جابر رضى اللّه عنه قال: رأيت رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فى حجّته يوم عرفه و هو على ناقته القصوى يخطب فسمعته يقول.يا أيّها الناس! إنّى تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى، رواه التّرمذىّ عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم الثّقلين ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. رواه التّرمذى].

و كمال سمو مقام و علوّ مرتبت و نهايت رفعت محلّ و شموخ منزلت ولىّ الدّين الخطيب،و همچنين أقصاى وثوق استناد و حماداى اعتبار و اعتماد«مشكاه المصابيح»نزد اهل سّنت محتاج به بيان نيست،و قد سبق نبذ من ذلك فى مجلّد حديث الطّير.

۱- المحفوظ فى « صحيح مسلم » أنه صلعم قالها ثلثا (۱۲ . ن) .

فهذا ولی الدین الخطیب صاحب«المشکوه»،صفوه علمائهم السّعاه الحماه،قد روی هذا الحدیث المقبول عند النّقده البرعه الرّعاه،المرضیّ للجهابذه الأساتذه الأساه فلا یشیح بوجهه إلّا جاحد سلک مسلک النّاکبین الغواه،و رکب قدّه النّاکثین الطّغاه،و مال إلی القاسطین البغاه،و عدل إلی المارقین الشّراه، و جنح إلی الضّاغنین العداه،و رکن إلی الشّاحنین الرّداه،و ترک الرّاشدین الهداه، و فارق الدّالّین الدّعاه،و اللّه مجازیه علی سوء صنیعه یوم یحشر النّاس حفاه عراه،و یساقون إلی موقفهم مشاه کباه.

۱۲۰-أما روایت أبو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن بن یوسف المزی

حدیث ثقلین را،پس در کتاب«تحفه الأشراف بمعرفه الأطراف»ألفاظ و طرق این حدیث شریف را از مسلم و ترمذی و نسائی آورده،چنانچه در مسند جابر تحت عنوان«جعفر بن محمد بن علیّ الهاشمی الصّادق،عن أبیه محمّد بن علی،عن جابر» گفته: [حدیث ت:رأیت النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب،الحدیث،ت:فی المناقب:عن نصر بن عبد الرحمن الکوفی،عن زید بن الحسن، عنه به و قال:حسن غریب].

و در مسند زید بن أرقم گفته:

[حبیب بن أبی ثابت الأسدی الکوفی، عن زید بن أرقم.حدیث ت: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا،الحدیث، ت:فی المناقب:عن علی بن المنذر،عن ابن فضیل،عن الأعمش،عنه به،و عن عطیّه،عن أبی سعید به ،و قال:حسن غریب].

و نیز در مسند زید بن أرقم گفته:

[عامر بن واثله أبو الطفیل اللّیثی الکنانیّ و له رؤیه،عن زید،بن أرقم حدیث ت س: من کنت مولاه فعلیّ مولاه. ت فی المناقب:

عن محمّد بن یسار،عن غندر،عن شعبه،عن سلمه بن کهیل قال:سمعت أبا الطفیل یحدّث عن أبی سریحه أو زید بن أرقم؛شکّ شعبه،فذکره و قال:حسن غریب.س فیه،عن محمّد بن مثّنی،عن یحیی بن حمّاد،عن أبی عوانه،عن سلیمان،عن حبیب

ابن أبی ثابت،عن أبی الطفیل،عن زید أرقم به أتمّ من الأوّل: لمّا رجع و نزل غدیر خمّ.الحدیث].

و نیز در مسند زید بن أرقم گفته:

[یزید بن حیّان التّیمی الکوفی عمّ أبی حیان التّیمی عن زید بن أرقم،حدیث م س:انطلقت أنا و حصین بن سبره و و عمرو بن مسلم إلی زید بن أرقم قال له حصین:یا زید!لقد رأیت خیرا کثیرا:

رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم، الحدیث بطوله.و فیه: إنّی تارک فیکم الثّقلین. م فی الفضائل:عن زهیر بن حرب و شجاع بن مخلد،کلاهما عن اسماعیل بن علیّه و عن أبی بکر بن أبی شیبه،عن محمّد بن فضیل و عن إسحاق بن إبراهیم،عن جریر، ثلاثتهم عن أبی حیّان التّیمی و عن محمّد بن بکّار،عن حسّان بن إبراهیم عن سعید ابن مسروق،کلاهما عنه به.س فی المناقب،عن زکریّا بن یحیی السّجزی، عن إسحاق بن إبراهیم،به].

و در مسند أبو سعید خدری تحت عنوان[سلیمان بن مهران الأعمش، عن عطیّه،عن أبی سعید]گفته:

[حدیث ت: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی، الحدیث فی ترجمه حبیب بن أبی ثابت،عن زید بن أرقم].

و أبو الحجاج مزی از أکابر حفّاظ ماهرین و أجلّهٔ أیقاظ بارعین و أعلام دین و أرکان یقین متسنّنین بوده،نبذی از مفاخر عالیه المقدار و مآثر غالیه الأسعار او نزد أئمّهٔ قوم بر ناظر«تذکره الحفّاظ»و«معجم مختصّ»و«تذهیب التّذهیب» ذهبی و«تتمّه المختصر»زین الدّین ابن الوردی و«طبقات شافعیّه»تاج الدّین سبکی و«طبقات شافعیّه»جمال الدین أسنوی و«طبقات شافعیّه»تقی الدّین أسدی و«نجوم زاهره»جمال الدّین یوسف بن تغری بردی الظّاهری و درر«کامنه فی أعیان المائه الثّامنه»ابن حجر عسقلانی و«روض المناظر قاضی أبو الولید بن شحنه و«طبقات الحفّاظ»جلال الدّین سیوطی و«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السّابع» محمّد بن علی الشّوکانی؛واضح و لائح ست.

در این جا اکتفا بر عبارت«بدر طالع»می رود.

قال الشوكانى فيه:[يوسف بن الزّكى عبد الرّحمن بن يوسف بن عبد الملك ابن يوسف بن على بن أبى الزّاهر الحلبى الأصل المزّى أبو الحجّاج جمال الدّين ترجمه حافظ أبو الحجاج مزى حلبى الإمام الكبير الحافظ صاحب التّصانيف،ولد فى ربيع الآخر سنه ۶۵۴ و طلب بنفسه فأكثر عن أحمد بن أبى الخير و مسلم ابن علان و الفخر بن البخارى و نحوهم من أصحاب ابن طبرزد و الكندى و سمع الكتب الطوّال و الأجزاء،و مشايخه نحو الألف،و من مشايخه النّووىّ بالشّام و الحرمين و مصر و حلب و الإسكندريه و غيرها،و أتقن اللّغه و التّصريف و تبحّر فى الحديث و درّس بمدارس منها:دار الحديث الأشرفيّه،و لمّا ولى تدريسها قال ابن تيميّه:لم يلها من حين بنيت إلى الآن أحقّ بشرط الواقف منه.قال الذّهبىّ:

ما رأيت أحدا فى هذا الشّأن أحفظ منه،و اوذى مرّه بسبب ابن تيميّه لأنّها لمّا وقعت له المناظره مع الشّافعيّه و بحث معه الصّفى الهندى و ابن الزّملكانى كما تقدّمت الإشاره إلى ذلك شرع صاحب التّرجمه يقرئ كتاب«خلق أفعال العباد»للبخارى قاصدا بذلك الرّدّ على المخالفين لابن تيميّه،فغضب الفقهاء و قالوا:نحن المقصودون بهذا، فبلغ ذلك القاضى الشّافعىّ يومئذ فأمر بسجنه فتوجّه ابن تيميّه و أخرجه من السّجن بيده فغضب النّائب فاعيد ثمّ اخرج عنه فأمر النّائب أن ينادى بأنّ من تكلّم فى العقائد يقتل!و من مصنّفاته:«تهذيب الكمال»اشتهر فى زمانه و حدّث به خمس مرّات و كتاب«الأطراف»و هو كتاب مفيد جدّا و قد أخذ عنه الأكابر و ترجموا له و عظّموه جدّا،قال ابن سيّد النّاس فى ترجمته:إنّه أحفظ النّاس للتّراجم و أعلمهم بالرواه من أعارب و أعاجم،و أطال الثّناء عليه و وصفه بأوصاف ضخمه و قال:إنّه فى اللّغه إمام و له فى الفرائض معرفه و إلمام،و قال الصّفدىّ:سمعنا«صحيح مسلم»على السّيّد المنبجى و هو حاضر فكان يردّ على القارى فيقول القارى:ما عندى إلاّ ما قرأت فيوافق المزىّ بعض من حضر ممّن بيده نسخه إما بأن يوجد فيها كما قال أو يوجد مظنّنا عليه أو فى الحاشيه لما ذكر ذلك منه.قلت له:ما النّسخه الصّحيحه إلاّ أنت قال:و لم أر بعد أبى حيّان مثله فى العربيّه خصوصا التّصريف و لم يكن مع توسّعه

فی معرفه الرّجـال یستحضـر تراجم غیر المحـدّثین لاـ من الملوک و لاـ من الوزراء و القضـاه و الأدباء.و قال الـذّهبیّ:کان خاتمه الحفّاظ و ناقد الأسانید و الألفاظ و هو صاحب معضـلاتنا و مرجع مشـکلاتنا،قال:و فیه حیاء و کرم و سـکینه و احتمال و قناعه و ترک التجمّل و الجماع عن النّاس،و مات یوم السّبت ثانی عشر صفر سنه ۷۴۴(۱)]انتهی.

فهـذا أبو الحجاج المزی حافظهم الکبیر الجلیل الأجلّ،و بارعهم النّبیل العظیم المحلّ،قـد روی هـذا الحـدیث الضّارب السّائر فی الآفاق سیر المثل،المستعذب المستحلی فی الأذواق کمشتار العسل،فساق من الصّحاح طرق عدیده مبرّات عن النّقص و الخلل،و جمع منها سیاقات منقعه للأوام بالعلّ بعـد النّهل،فیا للّه و للجاحد القمی الذّلیل الأذلّ،و المنکر الغویّ الضّلیل الأضلّ،کیف جار عن الحقّ و عـدل،و نکص عن سـنن الصّواب و نکـل،فـآثر لرینه ظـاهر الخطـاء و الخطـل،و قـاد لحینه نفسه إلی فـاحش الزّیغ و الزّلل،و أوضع لغیّه فی مهامه العدوان من غیر مهل،و أوغل عتهه فی سباسب الشّنئان کالهمل.

۱۲۱–اما اثبات شرف الدین حسن بن محمد عبد اللّه الطیبی

حدیث ثقلین را،پس در«کاشف–شرح مشکاه»گفته:[السّادس:

زید(۲) قوله:الثّقلین،الثّقـل المتـاع المحمول علی الـدّابه و إنّما قیل للإنس و الجنّ «الثّقلان»لأنّهما قطان الأرض فکأنّهما ثقلاها،و قد شبّه بهما الکتاب و العتره لأنّ الدّین یستصـلح بهما و یعمر کما عمرت الدّنیا بالثّقلین(و قیل.صح.ظ)سمّاهما ثقلین لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقیل،و قیل فی تفسیر قوله تعالی «إِنّا سَنُلْقِی عَلَیْکَ قَوْلاً ثَقِیلاً» أی أوامر اللّه و نواهیه،لأنّه لا تؤدّی إلّا بتکلیف ما یثقل و قیل:

قولا ثقیلا،أی له وزن و سـمّی الجنّ و الإنس ثقلین لأنّهما فضّـلا بالتّمییز علی سائر الحیوان و کلّ شیء له وزن و قدر یتنافس فیه فهو«ثقل».

قوله: اذکّرکم اللّه

۱– الصحیح أنه توفی سنه ۷۴۲ اثنین و أربعین و سبعمائه ، کما ذکره غیر واحد من علماء هذا الشأن (۱۲ . ن)

۲– یعنی : ان الحدیث السادس من هذا الفصل رواه زید بن ارقم (۱۲) .

فی أهل بیتی. أی أحذّرکم اللّه فی شأن أهل بیتی و أقول لکم:لا تؤذوهم فاحفظوهم (و احفظوهم.ظ)،و التّذکیر بمعنی الوعظ یدلّ علیه قوله:و وعظ و ذکّر].

و نیز«در کاشف»گفته:[الفصل الثّانی-الأول:جابر(۱) -قوله:و عترتی أهل بیتی.عتره الرّجل:أهل بیته و رهطه الأدنون،و لاستعمالهم العتره علی أنحاء کثیره بیّنها رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم لیعلم أنّه أراد بذلک نسله و عصابته الأدنین و أزواجه.

الثانی:زید(۲)-قوله:ما إن تمسّکتم به.ما الموصوله و الجمله الشرطیّه صلتها و إمساک الشّیء التعلّق به و حفظه.قال تعالی: وَ یُمْسِکُ السَّماءَ أَنْ تَقَعَ عَلَی الْأَرْضِ ،و استمسک الشّیء إذا تحرّی الإمساک به،و لهذا لمّا ذکر التّمسک عقّبه بالمتمسّک به صریحا و هو الحبل فی

قوله کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض» و فیه تلویح إلی معنی قوله تعالی «وَ لَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها وَ لکِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَی الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَواهُ» کان النّاس واقعین فی مهواه طبیعتهم مشتغلین بشهواتها و إنّ اللّه تعالی یرید بلطفهم(بلطفه.ظ)رفعهم فیدنی حبل القرآن إلیهم لیخلّصهم من تلک الورطه،فمن تمسّک به نجا و من أخلد إلی الأرض هلک،و معنی التّمسّک بالقرآن العمل بما فیه و هو الایتمار بأوامره و الانتهاء عن نواهیه،و التّمسّک بالعتره محبّتهم و الاهتداء بهدیهم و سیرتهم.و

قوله: إنّی تارک فیهم(فیکم.ظ) إشاره إلی أنّهما بمنزله التّوأمین الخلفین عن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و أنّه صلی اللّه علیه و آله یوصی الامّه بحسن المعاشره معهما و إیثار حقّهما علی أنفسهم،کما یوصی الأب المشفق لأولاده،و یعضده الحدیث السّابق فی الفصل الأوّل:

أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی کما یقول الأب المشفق:اللّه!اللّه!فی حقّ أولادی، و معنی کون أحدهما أعظم من الآخر أنّ القرآن مؤساه للعتره و علیهم الاقتداء به و هم أولی النّاس بالعمل بما فیه و لعلّ السرّ فی هذه الوصیّه و الاقتران بالقرآن إیجاب محبّتهم لقوله تعالی «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» فإنّه تعالی جعل شکر إنعامه و إحسانه بالقرآن منوطا بمحبّتهم علی سبیل الحصر،و کأنّه صلی اللّه علیه و سلّم یوصی الامّه بقیام الشّکر و قید تلک

۱- یعنی ان الحدیث الاول من هذا الفصل رواه جابر بن عبد اللّه الانصاری (۱۲ . ن) .

۲- یعنی ان الحدیث الثانی من هذا الفصل رواه زید بن ارقم (۱۲ . ن) .

النّعمه به و يحذّرهم عن الكفران،فمن قام بالوصيّه و شكر تلك الصّنيعه بحسن الخلافه بينهما لن يتفرّقا فلا يفارقانه فى مواطن القيمه و مشاهدها حتّى يردا الحوض فيشكرا صنيعه عند رسول اللّه«فح»هو بنفسه يكافيه و اللّه يجازيه الجزاء الأوفى.و من أضاع الوصيّه و كفر النّعمه فحكمه بالعكس.و على هذا التّأويل حسن موقع

قوله: انظروا كيف تخلفونى فيهما. و النّظر بمعنى التّأمّل و التّفكّر،أى تفكّروا و استعملوا الرّويه فى استخلافى إيّاكم هل تكونون خلف صدق أو خلف سوء؟.و ان استغربت قولى«لا يفارقانه من مواقف الحشر حتّى يردا على الحوض»تمسّكت بما

ورد عن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم «اقرءوا الزّهراوين- إلى قوله: يحاجّان عن صاحبهما، و إن استبعدت قولى أنشدت لك قول الأعشى:

فبت بمقرورين يصطليانها و بات على النّار النّدى و المحلّق

رضيعى لبان ثدى أمّ تقاسما يا سحم داج عوض لا نتفرّق

أغرب الأعشى حيث جعل الممدوح يعنى المحلّق أحد نوع الجود لكثره صدوره عنه كما أضيف حاتم إليه فى قولك:حاتم الجود،ثمّ جعلهما أخرى(ابنى صح.ظ)أمّ واحده راضعين ثديها و ما اكتفى بذلك بل ذكر أنّهما يحالفان على أن لا يتفرّقا أبدا].

و كمال رفعت مرتبت و جلالت منزلت و عظمت شان و سموّ مكان طيبى طيب النّجار نهايت واضح و آشكارست.ابن حجر عسقلانى در«درر كامنه»گفته:[الحسين بن محمّد بن عبد اللّه الطيبى الإمام المشهور صاحب«شرح المشكاه»و غيره.قرأت بخطّ بعض الفضلاء:كان ذا ثروه من الإرث و التّجاره فلم يزل ينفق ذلك فى وجوه الخيرات إلى أن كان فى آخر عمره فقيرا.قال:و كان كريما،متواضعا،حسن المعتقد،شديد الرّدّ على الفلاسفه و المبتدعه،مظهر فضائحهم مع استيلائهم فى بلاد المسلمين حينئذ،شديد الحبّ للّه و لرسوله،كثير الحياء،ملازما لاشغال الطلبه فى العلوم الإسلاميّه بغير طمع، بل يجديهم و يعينهم،و يعير الكتب النفسيه لأهل بلده و غيرهم من أهل البلدان من يعرف و من لا يعرف،محبّا لمن عرف منه تعظيم الشّريعه،مقبلا على نشر العلم،

آیه فی استخراج الدّقائق من القرآن و السّنن.شرح«الکشّاف»شرحا کبیرا و أجاب عمّا خالف مذهب السّنه أحسن جواب یعرف فضله من طالعه،و صنّف فی المعانی و البیان«التّبیان»و شرحه،و أمر بعض تلامذته باختصار«المصابیح»علی طریقه نهجها له و سمّاه«المشکاه»و شرحها هو شرحا حافلا،ثمّ شرع فی جمع کتاب فی التّفسیر و عقد مجلسا عظیما لقراءه«کتاب البخاری»فکان یشغل فی التفسیر من بکره إلی الظّهر و من ثمّ إلی العصر لإسماع البخاری إلی أن کان یوم مات فرغ من وظیفه التّفسیر، و توجّه إلی مجلس الحدیث فدخل مسجدا عند بیته فصلّی النّافله قاعدا و جلس ینتظر الإقامه للفریضه فقضی نحبه متوجّها إلی القبله،و ذلک یوم الثّلاثا ثالث عشری شعبان سنه ۷۴۳].

و علامه جلال الدین سیوطی در«بغیه الوعاه فی طبقات اللّغویین و النّحاه» گفته:[الحسن بن محمّد بن عبد اللّه الطّیبی-بکسر الطاء-الامام المشهور العلّامه فی المعقول و العربیّه و المعانی و البیان،قال ابن حجر:کان آیه فی استخراج الدّقائق من القرآن و السّنن،مقبلا علی نشر العلم،متواضعا،حسن المعتقد،شدید الرّدّ علی الفلاسفه و المبتدعه،مظهرا فضائحهم مع استیلائهم حینئذ،شدید الحبّ للّه و لرسوله، کثیر الحیاء،ملازما لاشتغال الطّلبه فی العلوم الإسلامیّه من غیر طمع بل یخدمهم و یعینهم و یعیر الکتب النّفیسه لأهل بلده و غیرهم من یعرف و من لا یعرف،محبّا لمن عرف منه تعظیم الشّریعه،و کان ذا ثروه من الإرث و التّجاره فلم یزل ینفقه فی وجوه الخیرات حتّی صار فی آخر عمره فقیرا،صنّف«شرح الکشّاف»،«التّفسیر»،«التّبیان فی المعانی و البیان»،شرحه،«شرح المشکاه».و کان یشغل فی التفسیر من بکره إلی الظّهر و من ثم إلی العصر فی الحدیث إلی یوم مات فإنّه لمّا فرغ من وظیفه التّفسیر توجّه إلی مجلس الحدیث فصلّی النافله و جلس ینتظر الإقامه للفریضه فقضی نحبه متوجّها إلی القبله،و ذلک یوم الثّلاثا ثالث عشری شعبان سنه ثلاث و أربعین و سبعمائه.قلت:ذکر فی شرحه علی«الکشّاف»أنّه أخذ عن أبی حفص السّهروردی و أنّه قبیل الشّروع فی هذا الشّرح رأی النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم فی النّوم و قد ناوله قدحا من

اللّبن فشرب منه].

و شمس الدين محمد بن على بن احمد الداودى المالكى در«طبقات المفسّرين» گفته:[الحسن بن محمّد بن عبد اللّه شرف الدين الطّيبى-بكسر الطّاء- الإمام المشهور العلّامه فى المعقول و العربيّه و المعانى و البيان.قال الحافظ ابن حجر:

كان آيه فى استخراج الدّقائق من القرآن و السّنن مقبلا على نشر العلم متواضعا حسن المعتقد شديد الرّدّ على الفلاسفه و المبتدعه مظهرا فضائحهم شديد الحبّ للّه و رسوله كثير الحياء ملازما لإشغال الطّلبه فى العلوم الإسلاميّه بغير طمع،بل يجديهم و يعينهم و يعير الكتب النّفيسه لأهل بلده و غيرهم من يعرف و من لا يعرف محبّا لمن عرف منه تعظيم الشّريعه،و كان ذا ثروه من الإرث و التّجاره فلم يزل ينفقه فى وجوه الخيرات حتّى صار فى آخر عمره فقيرا،و ضعف بصره فى آخر عمره،شرح الكشّاف شرحا كبيرا و أجاب عمّا خالف فيه أهل السّنّه بأحسن جواب،و صنّف فى المعانى و البيان كتابا سمّاه التّبيان و شرحه،و صنّف تفسيرا للقرآن،و شرح مشكاه المصابيح،و عقد مجلسا لقراءه صحيح البخارى،و كان يشغل فى التّفسير من الشّروق إلى الزّوال و من ثمّ إلى العصر فى البخارى إلى يوم مات فإنّه فرغ من وظيفه التّفسير و توجّه إلى مجلس الحديث فصلّى النّافله و جلس ينتظر الإقامه للفريضه فقضى نحبه متوجّها إلى القبله و ذلك يوم الثّلثاء ثالث عشرى شعبان سنه ثلاث و أربعين و سبعمائه، و ذكر فى شرحه على الكشّاف أنّه أخذ عن أبى حفص السّهروردى و أنّه قبيل هذا الشّرح رأى النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم فى النّوم و قد ناوله قدحا من اللّبن فشرب منه.ذكره شيخنا فى«طبقات النحاه»].

و محمد بن على الشوكانى در«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السّابع» گفته:[الحسين بن محمّد بن عبد اللّه الطّيبى الامام المشهور صاحب شرح المشكاه و حاشيه الكشاف و غيرهما،و كان فى مبادى عمره صاحب ثروه كبيره فلم يزل ينفق ذلك فى وجوه الخيرات إلى أن كان فى آخر عمره فقيرا و كان كريما متواضعا حسن المعتقد شديد الرّدّ على الفلاسفه و المبتدعه مظهر فضائحهم مع استيلائهم على بلاد المسلمين

فی عصره شدید المحبّه للّه و رسوله کثیر الحیاء ملازما للجمعه و الجماعه ملازما لتدریس الطّلبه فی العلوم الاسلامیه،و عنده کتب نفیسه یبذلها للطّلبه و لغیرهم من أهل بلده بل بسائر البلدان من یعرفه و من لا یعرفه.(له.صح.ظ)إقبال علی استخراج الدّقائق من الکتاب و السّنّه و حاشیته علی الکشّاف هی أنفس حواشیه علی الإطلاق مع ما فیها من الکلام علی الأحادیث فی بعض الحالات إذ اقتضی الحال ذلک علی طریقه المحدّثین ممّا یدل علی ارتفاع طبقته فی علمی المعقول و المنقول،و له کتاب فی المعانی و البیان سمّاه التّبیان و شرحه و أمر بعض تلامذته باختصاره ثمّ شرع فی جمع کتاب فی التّفسیر و عقد مجلسا عظیما لقراءه کتاب البخاری فکان یقرأ فی التّفسیر من بکره إلی ظهر و من ثمّ إلی العصر لإسماع البخاری إلی أن کان یوم وفاته فرغ عن قراءه التّفسیر و توجّه إلی مجلس الحدیث فدخل مسجدا عند بیته فصلّی النّافله قاعدا و جلس ینتظر الإقامه للفریضه فقضی نحبه متوجّها إلی القبله فی یوم ثلاثا(الثلاثا:ظ)ثالث عشر(عشری ظ) شعبان سنه ۷۴۳].

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«تاج مکلّل»گفته:[حسین بن محمّد بن عبد اللّه الطیبی صاحب شرح المشکوه،إمام مشهور و عالم مبرور،کان فی مبادی عمره صاحب ثروه عظیمه بذل المال فی وجوه الخیرات حتّی صار فقیرا فی آخر عمره، قال فی«البدر الطّالع»:کان حسن المعتقد شدید الرّدّ علی الفلاسفه و المبتدعه مظهرا فضائحهم مع استیلائهم علی بلاد المسلمین فی عصره شدید المحبّه للّه و رسوله کثیر الحیاء ملازما للجمعه و الجماعه ملازما لتدریس الطّلبه فی العلوم الإسلامیّه، له إقبال علی استخراج الدّقائق من الکتاب و السّنّه،و حاشیته علی الکشاف هی أنفس حواشیه علی الاطلاق مع ما فیها من الکلام علی الأحادیث فی بعض الحالات إذا اقتضی الحال ذلک علی طریقه المحدّثین ممّا یدلّ علی ارتفاع طبقته فی علمی المعقول و المنقول شرع فی جمع کتاب فی التفسیر و عقد مجلسا عظیما لقراءه کتاب البخاری فکان یقرأ فی التّفسیر من بکره إلی ظهر و من ثمّ إلی العصر لإسماع البخاری إلی أن کان یوم وفاته،فرغ عن قراءه التّفسیر و توجّه إلی مجلس الحدیث فدخل مسجدا عند بیته

فصلّى النّافله قاعدا و جلس ينتظر الإقامه للفريضه فقضى نحبه متوجّها إلى القبله فى شعبان سنه ۷۴۳ رحمه اللّه]انتهى.

فهذا الطيبى عمده أعلامهم الأحبار؛و أسوه أجلّتهم الكبار،الذّاكى عرف مفاخره فى الأكناف و الأقطار،المتضوّع نشر مآثره فى البلدان و الأمصار،قد أثبت هذا الحديث الطّيب المزرى أريجه يفوح الأزهار،الزّارى عبقه على نفح الأنوار، و أردفه ببيان ساطع القتار،و عقبه بشرح يحكى الغاده المعطار،فلا يحجم عنه بالتّنحّى و الازورار،و لا يصدف عنه بالتّمعّر و النّفار؛إلّا من ألف لخيله أم دفار،فهو بأوساخها متسخ و فى حبّها غار.

۱۲۲-أما اثبات شمس الدين محمد بن المظفر الشاه دودى الخلخالى

حديث ثقلين را،پس در«مفاتيح-شرح مصابيح»كه نسخهٔ عتيقهٔ آن بحمد اللّه تعالى پيش نظر قاصر حاضرست گفته:[قوله:بماء يدعى خمّا.أى.سمّى ذلك الماء خمّا-بضم الخاء المعجمه و تشديد الميم.قوله:يوشك أن يأتينى رسول ربّى فأجيب.

أخبر النّبىّ عليه السّلام النّاس عن وفاته.«الثّقلين»قال فى«شرح السّنّه»:قيل:سمّاهما ثقلين لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقيل لأنّ الكتاب عظيم القدر و العمل بمقتضاه ثقيل و كذا محافظه أهل بيته و احترامهم و انقيادكم لهم إذا كانوا خلفاء بعدى].

و نيز در آن گفته:[قوله:على ناقته القصوى.قيل:إنّها ناقه تلقّب بالجدعاء و تاره بالعضباء و أخرى بالقصوى؛على حسب ما خيل للناظرين.

قوله:

كتاب اللّه و عترتى. بيان ما فى«ما أخذتم به»أو بدل.و«أهل بيتى»بيان عترتى.يريد بأهلبيتى نسله و عصباته الأدنين و أزواجه.و قوله:من السّماء إلى الأرض.المراد من السّماء الرّبوبيه و بالأرض الخلق.و«لن يتفرّقا»أى كتاب اللّه و عترتى].

و شمس الدين خلخالى از أكابر ماهرين عظام و أجلّهٔ ناقدين فخام و أعاظم جامعين علوم دينيّه و أفاخم حائزين فنون يقينيّه است.

عبد الرحيم أسنوى در«طبقات شافعيّه»گفته:[شمس الدّين محمّد بن مظفّر الدّين الخلخالى و يعرف أيضا بالخطيبى،كان إماما فى العلوم النقليّه و العقليّه

ترجمه شمس الدین خلخالی شارح مصابیح ذا تصانیف کثیره مشهوره منها:شرح المصابیح،و مختصر ابن حاجب(الحاجب.ظ)و المفتاح،و التّلخیص فی علم البیان، و صنّف أیضا فی المنطق.توفی بأرّان سنه خمس و أربعین و سبعمائه تقریبا.و الخلخال-بخائین معجمتین مفتوحتین فی آخره لام-قریه من نواحی السّلطانیّه.و أرّان-بهمزه مفتوحه وراء مهمله مشدّده و بالنّون-و کان ولده أیضا فاضلا].

و تقی الدین أبو بکر أسدی در«طبقات الشافعیه»گفته:[محمّد بن مظفّر الدّین العلاّمه شمس الدّین الخلخالی،و یعرف أیضا بالخطیبی،ذکره الأسنوی فی طبقاته و قال:کان إماما فی العلوم العقلیّه و النقلیّه،ذا تصانیف کثیره مشهوره منها شرح المصابیح و مختصر ابن الحاجب و المفتاح و التلخیص فی علم البیان و صنّف أیضا فی المنطق.توفی بأران-بهمزه مفتوحه وراء مهمله مشدّده و نون-سنه خمس و أربعین و سبعمائه تقریبا.و الخلخالی،منسوب إلی الخلخال-بخائین معجمتین مفتوحتین فی آخره لام قریه من نواحی السّلطانیه].

و علامه جلال الدین سیوطی در«بغیه الوعاه فی طبقات اللغویین و النحاه» گفته:[محمّد بن مظفر(المظفر.خ.ظ)الخطیب(الخطیبی.ظ)الخلخالی شمس الدّین کان إماما فی العلوم العقلیّه و النقلیه و له التصانیف المشهوره کشرح المصابیح و شرح المختصر و شرح المفتاح و شرح التّلخیص و له مصنّف فی المنطق؛مات سنه خمس و أربعین و سبعمائه].

و ازنیقی در«مدینه العلوم»در ذکر کتاب«مفتاح»سکّاکی گفته:[و شرح القسم الثالث من المفتاح و ذکر فیه العلوم الثّلثه المختصّه بعلم البلاغه جماعه کثیره منهم:ناصر الدّین التّرمذیّ و الخلخالی و عماد الدین الکاشی و لم أقف علی ترجمتهم إلاّ أنّ الخلخالیّ هو محمّد بن المظفر الخطیبیّ الخلخالی شمس الدّین،کان إماما فی العلوم العقلیّه و النقلیّه(صنّف.ظ)من التّصانیف المشهوره کشرح المصابیح و شرح المختصر و شرح المفتاح و شرح التّلخیص،مات سنه خمس و أربعین و سبعمائه]انتهی.

فهذا شمس الدين الخلخالى،كابرهم المحرز للمفاخر و المعالى،و سابقهم الشاف على الأكابر و الأعالى،الجامع للفنون البارعه فى العصور الخوالى،قد أثبت هذا الخبر المزهر المشرق المنير المتلالى،المزرى بكلماته المتّسقه على عقود الجواهر و أسلاك اللآلى،السّائغ الهنى لأهل الإيقان كالنّمير العذب و الضّرب الحالى،المرّ الممقر لأهل العدوان مثل طعم القواضب و العوالى،فلا ينحرف عنه إلّا الحاقد الشّاحن الضّاغن القالى،و لا يجحده إلّا الحائد الكاشح الخاتل الصّالى،و لا يعاند فيه إلّا من ليس يحتفل بخلع ربقه الإيمان و لا يبالى،و لا ينابذ فيه إلّا من منى باتّباع خطوات الشّيطان فهو يحبّه و يوالى.

۱۲۳-أما تصحيح شمس الدين أبو عبد اللّه محمد بن أحمد الذهبى

حديث ثقلين را،پس شيخانى قادرى در«صراط سوى»گفته:[

و أخرج أبو عوانه عن أبى الطفيل عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال: لمّا رجع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم من حجّه الوداع و نزل غدير خم(أمر بدوحات.صح.ظ)فقممن ثم قال:كأنّى قد دعيت فأجبت و إنّى قد تركت فيكم الثقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فانظروا كيف تخلفونى فيهما فإنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض،ثم قال،إنّ اللّه مولاى و أنا ولىّ كلّ مؤمن،ثمّ أخذ بيد علىّ رضى اللّه عنه فقال:من كنت مولاه فهذا وليّه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه فقلت لزيد:سمعته من رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم؟قال:ما كان فى الدّوحات أحد إلّا رآه بعينه و سمعه بأذنه. قال الحافظ الذّهبىّ: هذا حديث صحيح].

و علامه ذهبى از أكابر حفّاظ أعلام و أماثل نقّاد فخام ستّيه ست،شطرى از محامد مونقه و محاسن مشرقه اوبر ناظر«فوات الوفيات»صلاح الدين محمّد بن شاكر ابن أحمد الخازن الكتبى و«طبقات الشّافعيّه»تاج الدين سبكى و«طبقات الشّافعيّه» جمال الدين أسنوى و«طبقات الشّافعيّه»تقى الدين أسدى و«درر كامنه»ابن حجر عسقلانى و«روض باسم علّامه»محمّد بن إبراهيم المعروف بابن الوزير و«قول منبىّ» شمس الدين محمّد بن عبد الرحمن السّخاوى و«طبقات الحفاظ»جلال الدين سيوطى

و«حبیب السیر»غیاث الدین المدعوّ بخواند امیر و«مدینه العلوم»فاضل ازنیقی و «صواقع»خواجه نصر اللّه کابلی و«بستان المحدّثین»و همین کتاب«تحفه»خود شاه صاحب و«معرکه الآراء»مولوی سلامه اللّه معاصر و«منتهی الکلام»مولوی حیدر علی معاصر و«إتحاف النّبلاء»و«أبجد العلوم»و«تاج مکلّل»مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن،واضح و عیان ست،در این جا بعض عبارات نظر باختصار آورده می شود.

محمد بن علی الشوکانی در«بدر طالع بمحاسن من بعد القرآن السابع» گفته:[محمّد بن أحمد بن عثمان بن قایماز بن عبد اللّه شمس الدین الذّهبی،الحافظ ترجمهٔ شمس الدین ذهبی صاحب میزان الاعتدال الکبیر المورّخ،صاحب التّصانیف السّائره فی الأقطار، ولد ثالث شهر ربیع الآخر سنه ۶۷۳ و أجاز له فی سنه مولده جماعه بعنایه أخیه من الرّضاع و طلب بنفسه بعد سنه ۶۹۰ فأکثر عن ابن عساکر و طبقته،ثمّ رحل إلی القاهره و أخذ عن الدّمیاطی و ابن الصّواف و غیرهما و خرج لنفسه ثلاثین بلدانیّه و مهر فی فنّ الحدیث و جمع فیه المجامیع المفیده الکثیره.قال ابن حجر:حتّی کان أکثر أهل عصره تصنیفا و جمع«تاریخ الإسلام» فأربی فیه علی من تقدّمه بتحریر أخبار المحدّثین خصوصا،انتهی أی باعتبار تحریر أخبار غیرهم فإنّ غیره أبسط منه و اختصر منه مختصرات کثیره منها«النّبلاء»و«العبر»و«تلخیص التّاریخ»و«طبقات الحفّاظ»و«طبقات القرّاء»و لعلّ تاریخ الإسلام فی زیاده علی عشرین مجلّدا وقفت منه علی أجزاء و«النّبلاء»فی نحو العشرین مجلّدا وقفت منه علی أجزاء و هو مختصر من«تاریخ الإسلام»باعتبار أنّ الأصل لمن نبل و لمن لم ینبل فی الغالب و«النّبلاء لیس«إلّا لمن نبل لکنّه أطال تراجم النّبلاء فیه بما لم یکن فی«تاریخ الإسلام».

و من مصنّفاته«المیزان»فی نقد الرّجال جعله مختصّا بالضّعفاء الّذین قد تکلّم فیهم متکلّم و إن کانوا غیر ضعفاء فی الواقع و لهذا ذکر فیه مثل ابن معین و علیّ بن المدینی باعتبار أنّه قد تکلّم فیهما متکلّم و هو کتاب مفید فی ثلاث مجلّدات کبار،و له کتاب «الکاشف»المعروف و«مختصر سنن البیهقی الکبری»و«مختصر تهذیب الکمال»

لشیخه المزّی و خرّج لنفسه المعجم الکبیر و الصّغیر و المختصّ بالمحدّثین فذکر فیه غالب الطلبه من أهل ذلک العصر و عاش الکثیر منهم بعده إلی نحو أربعین سنه و خرّج لغیره من شیوخه و أقرانه و تلامذته و جمیع مصنّفاته مقبوله مرغوب فیها،رحل إلیه النّاس لأجلها و أخذوها عنه و تداولوها و قرءوها و کتبوها فی حیاته و طارت فی جمیع بقاع الأرض و له فیها تعبیرات رائقه و ألفاظ رشیقه غالبا لم یسلک فیها مسلکه أهل عصره و لا من قبلهم و لا من بعدهم.و بالجمله،فالنّاس فی التّاریخ من أهل عصره فمن بعدهم عیال علیه و لم یجمع أحد فی هذا الفنّ کجمعه و لا حرّره کتحریره.قال البدر النّابلسی فی مشیخته:کان علّامه زمانه فی الرّجال و أحوالهم حدید الفهم ثاقب الذّهن، و شهرته تغنی عن الإطناب فیه]انتهی ما أردنا نقله من«البدر الطالع».

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«تاج مکلّل»گفته محمّد بن أحمد بن عثمان بن قائماز الذهبی الحافظ الکبیر ولد سنه ۶۷۳،قال فی«البدر الطّالع»:

و أجاز له فی سنه مولده جماعه بعنایه أخیه من الرّضاع أخذ عن الدّمیاطی و ابن الصّواف و مهر فی فنّ الحدیث و جمع فیه المجامیع المفیده الکثیره قال ابن حجر حتّی کان أکثر أهل عصره تصنیفا و جمع«تاریخ الإسلام»فأربی فیه علی من تقدّمه بتحریر أخبار المحدّثین خصوصا،انتهی.و لعلّ تاریخ الإسلام فی زیاده علی عشرین مجلّدا وقفت منه علی أجزاء،و له المیزان فی نقد الرجال جعله مختصّا بالضّعفاء الّذین قد تکلّم فیهم متکلّم و إن کانوا غیر ضعفاء فی الواقع و لهذا ذکر فیه مثل ابن معین و علیّ بن المدینی باعتبار أنّه قد تکلّم فیهما متکلّم و هو کتاب مفید و جمیع مصنّفاته مقبوله مرغوب فیها رحل إلیه النّاس لأجلها و أخذوها عنه و تداولوها و قرءوها و کتبوها فی حیاته و طارت فی جمیع بقاع الأرض و له فیها تعبیرات رائقه و ألفاظ رشیقه غالبا لم یسلک فیها مسلک(مسلکه.ظ)أهل عصره و لا من قبلهم و لا من بعدهم]الی أن نقل المعاصر:

[قال الصّفدی:لم یکن عنده جمود المحدّثین بل کان ففیه النّفس له دربه بأقوال النّاس،مات رحمه اللّه تعالی فی سنه ۷۴۸.قال الصّلاح الکتبیّ:أتقن الحدیث و رجاله و نظر علله و أحواله و عرف تراجم النّاس و أبان الإبهام فی تواریخهم و الإلباس،

جمع الكثير و نفع الجمّ الغفير و أكثر من التّصنيف و وقر(كفى.ظ)بالاختصار معرفه (مؤنه.ظ)التّطويل فى التّأليف.وقف ابن الزّملكانى على«تاريخ الإسلام»و قال:هذا كتاب جليل،و من شعره:

إذا قرء الحديث علىّ شخص و أخلى موضعا لوفاه مثلى

فما جازى باحسان لأنّى أريد حياته و يريد قتلى!

و قال أيضا:العلم:قال اللّه،قال رسوله إن صحّ،و الإجماع،فاجهد فيه

و حذار من نصب الخلاف جهاله بين الرّسول و بين رأى فقيه]انتهى.

و نيز مولوى صديق حسن خان معاصر در«إتحاف النّبلاء»گفته:[محمّد ابن أحمد بن عثمان بن قائماز،الشيخ الإمام العلاّمه شمس الدّين أبو عبد اللّه الذّهبى، حافظ لا يجارى.و لاحظ الابيارى(لا يبارى ظ).متقن بود در حديث و رجال آن و ناظر بود در علل و أحوال آن،عارف بود بتراجم ناس و إبانت ايهام در تواريخ ايشان،بسيار جمع كرده و بسيار كسان را نفع بخشيده و در تصنيف اكثار فرموده و مطوّلات را در تأليف مختصر ساخته.شيخ كمال الدّين بن الزّملكانى چون بر تاريخ كبير او كه مسمّاست بتاريخ الإسلام جزء بعد جزء واقف شده گفته:اين كتاب جليل القدر است و آن دربست مجلّد بود،و كتاب تاريخ البلاد(النبلاء.ظ)نيز بست مجلدست؛و از تصانيف اوست «الدّول الإسلاميه»و«طبقات القرّاء»و«طبقات الحفّاظ»دو مجلّد و«ميزان الاعتدال»سه مجلّد و المثبت(المشتبه.ظ)فى الاسماء و الأنساب يك مجلد و بناء الرجال(الدجال.ظ)يك مجلد و تهذيب(تذهيب.ظ)التهذيب يك مجلّد(سه مجلّد.ظ)و اختصار سنن بيهقى پنج مجلّد و«تنقيح أحاديث التّعليق»لابن جوزى «و المستحلى اختصار المحلى»و المقتنى فى(الكنى و.صح.ظ)المغنى فى الضعفاء و«اختصار مستدرك»للحاكم دو مجلّد و«اختصار تاريخ ابن عساكر»ده مجلّد و«اختصار تاريخ خطيب» دو مجلد و«توقيف أهل التوفيق على مناقب الصّدّيق»يك مجلّد و«نعم السّمر فى سيره عمر»يك مجلّد و«التّبيان فى مناقب عثمان»يك مجلد و«فتح الطالب(المطالب.ظ) فى أخبار علىّ بن أبى طالب»يك(مجلد.صح.ظ)،«معجم أشياخ»و در آن يك هزار و سه صد

کس را ذکر نموده،و اختصار کتاب الجهاد لابن عساکر یک مجلد،«ما بعد الموت» یک مجلّد،«هاله البدر فی عدد أهل بدر»و او راست«تراجم الأعیان»برای هر یکی مصنّفی قائم الذّات نوشته مثل أئمه أربعه و کسی که جاری مجرای ایشانست و لیکن همه را در«تاریخ العلماء و النبلاء»داخل نموده.مولد وی بماه ربیع الاول سنه ثلاث و سبعین و ستّ مائه بود از أشعار اوست:قطعه، إذا قرء الحدیث علیّ شخص فأخلی موضعا لوفاه مثلی

فما جازی بإحسان لأنّی أرید حیاته و یرید قتلی

و قال أیضا:قطعه، العلم:قال اللّه،قال رسوله إن صحّ و الإجماع فاجهد فیه

و حذار من نصب الخلاف جهاله بین الرّسول و بین رأی فقیه

توفی سنه ثمان و أربعین و سبعمائه]انتهی.

فهذا الذهبی عمده أحبار هم النّقّاد،و أسوه کبارهم الأمجاد،قد سمح باظهار الحقّ الصّریح و جاد،و أربی علی ذوی شاکلته بهذا التّبیین و زاد،فلا یصرف الوجه بعد تصریح الذّهبیّ البارع الخبیر النّقّاد،بصحّه هذا الخبر اللّامع المزهر المتشعشع الوقّاد؛إلّا من ذهب عریضا فی تیهاء العصبیّه و العناد،و أوغل سادرا فی غلواء التّمرّد و اللّداد،فأسعر من أضغانه نارا عظیمه الاحتدام و الاحتداد،و أجری من عدوانه نکباء مهوله الاقتلاع و الاشتداد،و الحمد للّه المتفضّل الواقی عن زیغه بعظیم الإسعاد و الإنجاد،و هو الموضح طریق الرّشد و الصّواب لمن رام السّلوک و زاد.

۱۲۴-أما روایت جمال الدین محمد بن یوسف بن الحسن بن محمود

ابن الحسن الزرندی المدنی الانصاری

حدیث ثقلین را،پس در کتاب«نظم درر السّمطین فی فضائل المصطفی و المرتضی و البتول و السبطین»گفته:[ذکر وصاه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بأهل بیته و فضل مودّتهم و أنّ محبّتهم من الإیمان باللّه و رسوله صلی اللّه علیه و سلّم.

روی ابن عبّاس أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم

قال: أحبّوا اللّه لما يغذوكم من نعمه و أحبّونی لحبّ اللّه و أحبّوا أهل بيتی لحبّی.

و عن عبد الرحمن بن عوف رضی اللّه عنه قال:قال النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم: أوصيكم بعترتی خيرا و إنّ موعدكم الحوض.

و عن زيد بن أرقم رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:

إنّی تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بيتی و لن يتفرّقا حتّی يردا علیّ الحوض فانظرونی(فانظروا.ظ)كيف تخلفونی فيهما.

و ورد عن عبد اللّه بن زيد عن أبيه أنّ النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قال: من أحبّ أن ينسأ له فی أجله و أن يمتّع بما خوّله اللّه فليخلفنی فی أهلی خلافه حسنه،فمن لم يخلفنی فيهم بتك عمره و ورد علیّ يوم القيمه مسودّا وجهه.

و فی روايه عن زيد بن أرقم أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قام خطيبا بماء يدعی(خمّا.ظ) بين مكّه و المدينه فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذكّر ثم قال:أمّا بعد،أيّها النّاس! إنّما أنا بشر يوشك أن يأتينی رسول ربّی فأجيب و أنا تارك فيكم ثقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدی و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به و أهل بيتی،أذكّركم اللّه فی أهل بيتی،أذكّركم اللّه فی أهل بيتی،أذكّركم اللّه فی أهل بيتی.

و فی روايه: كتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه كان علی الهدی و من تركه كان علی الضّلاله.

قوله صلی اللّه علیه و سلّم: و أنا تارك فيكم ثقلين ،سمّاهما ثقلين لأنّ الاخذ بهما و العمل بهما و المحافظه علی رعايتهما ثقيل و قد جعلهما ثقلين لأنّ كلّ نفيس و خطير ثقل.و منه الثّقلان الإنس و الجنّ لأنّهما فضّلا بالتّمييز و الجعل(و العقل.ظ)علی سائر الحيوان،كلّ شیء له وزن و قدر يتنافس فيه فهو ثقل و سمّاهما بذلك إعظاما لقدرهما،و فسّروا قوله تعالی «إِنّا سَنُلْقِی عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً» أنّ أوامر اللّه تعالی و فرائضه و نواهيه لا يؤدّی إلاّ بتكلف ما يثقل.و قيل:

أی له وزن قال زيد بن الأرقم(أرقم.ظ)رضی اللّه عنه:أهل بيته أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده آل علیّ و آل عقيل و آل جعفر و آل عباس.و

عن أبی سعيد الخدری رضی اللّه عنه قال:سمعت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم يقول: يا أيّها النّاس!إنّی تركت فيكم ما(إن.صح.ظ)أخذتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أكبر من الآخر كتاب اللّه (حبل.صح.ظ)ممدود بين السّماء و الأرض و عترتی أهل بيتی،ألا و إنّهما لن يفترقا حتّی

یردا علیّ الحوض. غریب.و

عن جابر رضی اللّه عنه قال: رأیت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب فسمعته یقول:یا أیها النّاس! إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی].

و نیز زرندی در«نظم درر السّمطین»بعد ایراد بعض أحادیث گفته:

[روی زید بن أرقم رضی اللّه عنه قال: أقبل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوم حجّه الوداع فقال:إنّی فرطکم علی الحوض و إنّکم تبعی و إنّکم توشکون أن تردوا علیّ الحوض؛فأسألکم عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما.فقام رجل من المهاجرین فقال:ما الثّقلان؟قال:الأکبر منهما کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و سبب طرفه بأیدیکم فتمسّکوا به و الأصغر عترتی،فمن استقبل قبلتی و أجاب دعوتی فلیستوص بهم خیرا، أو کما

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم إنّی قد سألت لهم اللّطیف الخبیر فأعطانی أن یردوا علیّ الحوض کتین، أو قال:

کهاتین،و أشار بالمسبحتین،ناصرهما لی ناصر و خاذلهما لی خاذل و ولیّهما لی ولیّ و عدوّهما لی عدوّ].

و نور الدین سمهودی در«جواهر العقدین»در ذکر طریق این حدیث گفته:

[روی الحافظ جمال الدّین محمّد بن یوسف الزّرندی المدنی فی کتابه«نظم درر السّمطین» حدیث زید من غیر إسناد و لا غرو؛و لفظه:

روی زید بن أرقم قال: أقبل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوم حجّه الوداع فقال:إنّی فرطکم علی الحوض و إنّکم تبعی و إنّکم توشکون أن تردوا علیّ الحوض فأسئلکم عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما.

فقام رجل من المهاجرین فقال:ما الثّقلان؟قال:الأکبر منهما کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و سبب طرفه بأیدیکم فتمسّکوا به و الأصغر عترتی فمن استقبل قبلتی و أجاب دعوتی فلیستوص بهم خیرا، أو کما

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم و إنّی قد سألت لهم اللّطیف الخبیر فأعطانی أن یردوا علیّ الحوض کتین،أو قال:کهاتین،فأشار بالمسبّحتین،ناصرهما لی ناصر و خاذلهما لی خاذل و ولیّهما لی ولیّ و عدوّهما لی عدوّ. و قال الحافظ جمال الدین المذکور:و

ورد

عن عبد اللّه بن زيد عن أبيه أنّ النبيّ صلّى اللّه عليه و سلّم قال: من أحبّ أن ينسأ له فى أجله و أن يمتّع بما خوّله اللّه فليخلفنى فى أهلى خلافه حسنه،فمن لم يخلفنى فيهم بتر عمره و ورد علىّ يوم القيامه مسودّا وجهه]انتهى.

و شطرى از مآثر زاهره و مفاخر باهرهٔ حافظ زرندى و نبذى از عظمت شان و رفعت مكان او بر متتبع«كواكب درارى-شرح صحيح بخارى»تصنيف شمس الدين محمّد بن يوسف بن على الكرمانى و«مشيخهٔ جنيد بلیانى»تخريج شمس الدين جزرى مأخذ ترجمه جمال الدين زرندى و«درر كامنه فى أعيان المائه الثامنه»ابن حجر عسقلانى و«توضيح الدّلائل»سيّد شهاب الدين أحمد و«فصول مهمّه» ابن الصّبّاغ مالكى و«جواهر العقدين»نور الدين سمهودى و«سبل الهدى و الرّشاد»محمّد بن يوسف الشّامى و«وسيله المآل»أحمد بن الفضل ابن محمّد باكثير المكّى و«مفتاح النّجاء»مرزا محمّد بن معتمد خان بدخشى و«ذخيره المآل»أحمد بن عبد القادر العجيلى و«منتهى المقال»مفتى صدر الدين خان دهلوى و«معركه الآراء»مولوى سلامه اللّه بدايونى و«منتهى الكلام»مولوى حيدر على فيض آبادى معاصر؛واضح و لائحست.

فهذا الزرندى حافظهم الحجّه المقبول بين الحجج،الّذى رقى لنبله إلى شامخات المعالى و عرج،قد سلك سبيل الإذعان و نهج،و مشى فى طريق الإنصاف و درج،حيث روى هذا الحديث المطفى من شبهات أهل العدوان ثائر القتام و الرّهج، المبيخ من نزغات ذوى الشّنئان لاهب الضّرام و الوهج،فلا ينحرف عنه غبّ هذا إلّا من فى صدره حرج،و لا ينخزل عنه اثر ذلك إلّا من فى طبعه عوج، و لا يمترى فيه إلّا من التطم فيه الضّلال و اعتلج،و لا يرتاب فيه إلّا من اقتطعه الغىّ و اختلج.

۱۲۵-أما روايت سعيد الدين محمد بن مسعود بن محمد بن

مسعود الكازرونى

حديث ثقلين را،پس در كتاب«المنتقى فى سيره المصطفى»كه نسخهٔ عتيقهٔ

آن بخطّ عرب؛پیش نظر قاصر حاضرست(۱) گفته:[و من توقیره صلّی اللّه علیه و سلّم برّه و برّ آله و ذرّیّته و امّهات المؤمنین

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: أنشدکم اللّه فی أهل بیتی،ثلاثا،قال الرّاوی:قلنا لزید:من أهل بیته؟قال:آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل العباس.

و قال صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما].

و نیز در کتاب«المنتقی»گفته:[و من طعن فی نسب شخص من أولاد فاطمه رضی اللّه عنها بأن قال:أفنی الحجّاج بن یوسف ذرّیّتها و لم یبق أحد منهم و لیس فی الدّنیا أحد یصحّ نسبه إلیها؛فقد ظلم و کذب و أساء،فان تعمّد ذلک بعد ما نشأ فی بلاد علماء الدّین کاد یکون کافرا لأنّه یخالف ما قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم علی ما

ثبت فی التّرمذی عن زید بن أرقم أنّه قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: إنّی تارک فیکم ما ان تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما و قد تقدّم فی حدیث المباهله

۱- و محتجب نماند که کتاب « منتقی » از مشاهیر کتب و أسفار ، و بنابر افادات ائمه کبار و أعلام أحبار سنیه متصف بنهایت جودت و اعتبار میباشد ، بر ناظر صدر « منتقی » نهایت جلالت و عظمت آن واضح و آشکار است ، و از افاده محمد بن احمد بن محمد السمرقندی در مفتتح « ترجمهء منتقی » نیز کمال مدح و رفعت و اعتلای او بتحقق میرسد ، کما ستراه عن قریب انشاء اللّه تعالی فی متن هذا الکتاب . و عبارت « درر کامنه » علامه ابن حجر عسقلانی نیز بصراحت تمام شهادت اجادت آن میدهد . و محمد عاید بن احمد علی السندی در « حصر الشارد » که در آن أسانید کتب معتبره ذکر نموده گفته : و « و أما « المولد الشریف » للامام سعید الدین محمد بن مسعود الکازرونی فأرویه بالاسانید المتقدمه فی « صحیح البخاری » الی الحافظ ابن الدبیع ، عن الزبن الشرجی ، عن تقی الدین محمد ابن احمد الفاسی الحسینی المکی ، عن أبی عبد اللّه محمد بن محمد بن مسعود ، عن ابیه المؤلف » . (۱۲ . منه طاب ثراه) .

قوله صلّی اللّه علیه و سلم: اللّهمّ هولاء أهل بیتی. قال مؤلّف هذا الکتاب سعید ابن مسعود الکازرونی؛جعله اللّه ممّن دخل فی العلم من طریق الباب حتّی یفوز بالسّداد و الصّواب:فما دام القرآن باقیا فأولاد فاطمه باقون،لظاهر الحدیث الصحیح).

و سعید الدین کازرونی از أکابر علماء مشاهیر و أجلّهٔ کملاء نحاریر و أعاظم محدّثین محققین و أفاخم مسندین منقدین سنّیّه می باشد.

محمد بن أحمد بن محمد السمرقندی در صدر«ترجمه منتقی»گفته:[مؤلّف کتاب:مولانا و سیّدنا أستاد المحدّثین قدوه العلماء المتّقین اسوه المفسّرین رافع أعلام ترجمهٔ سعید الدین کازرونی صاحب منتقی الشّریعه و سالک مسالک الحقیقه مفسّر الأحادیث النّبویّه و مستخرج الأخبار المصطفویّه،الشّیخ العالم العارف الزّاهد سعید الملّه و الحقّ و الدین،محمّد بن مسعود بن محمّد ابن مسعود الکازرونی،أسکنه اللّه تعالی بحبوحه الجنان و أفاض علیه سجال الرّحمه و الرّضوان گوید:حق تعالی مرا توفیق بخشید تا در فضائل قدسیّه و أحادیث نبویّه پوئیدم و در حالت صغر سنّ بشرف صحبت علما مشرّف گشتم و چند کتاب تألیف کردم از آن جمله:

«شرح مشارق الأنوار»و کتاب«شفاء الصّدور»و«مسلسلات»و دیگر مختصرات و در استکشاف معانی آن أحادیث کوشش بلیغ نمودم،بعد از آن بر کتب موالید بگذشتم و أکثر آن از غثّ و سمین کلام خالی نبود،در خاطر آمد که کتاب میلادی تألیف کند که صادق ترین میلادها باشد و کتاب و سنّت بر آن ناطق و أخبار منقوله و آثار معقوله بر آن شاهد تا وسیله باشد مرا بدخول جنّت و حصول رحمت،پس عزم جزم کردم و بعد از استخاره؛خزائن کتب نبوی و أخبار مصطفوی را جمع کردم و از آن دریای بی پایان این درر شاهوار بیرون آوردم و بترتیب هر یکی بجای خود منظوم کرده متفرّقات آن جمع کردم تا قوت روح و قوّت جان طالبان دین گردد،و مجموع کتاب از مبدء نور نبوت آن حضرت تا زمان ولادت آن حضرت علیه الصلوه و السّلام و آنچه در مدّت عمر بر آن حضرت گشته(گذشته.ظ)تا زمان نبوت و ظهور حال او در رسالت

تـا زمـان هجرت و آنچه در شـهور و سـنين گذشـته تا زمان وفات آن حضـرت عليه و آله الصـلوه و السّـلام مرتب بيان كرده تا أحوال در سـيرت سنيّه محمّديّه ظاهر گردد و حقّ روشن گردد و باطل مضمحلّ شود.و اين كتاب بزبان عربى بود و فرزند عزيز و خلف صدق او سـلاله العلماء المتورّعين،سليل العرفاء المحقّقين،كاشف قناع الحقيقه،سالك مناهج الطريقه،اسوه المحدّثين-و قدوه المفسـرين،برهان الفقهاء،سـلطان الادباء شيخ الإسلام و المسلمين،عفيف المله و الدين محمّد،عليه الرّحمه و الغفران جهت آنكه خلائق محظوظ گردنـد و اين خير عام شود و آن را بلفظ فارسـى ترجمان كرد،و اين صوفى مسـكين محمّد بن أحمد بن محمّد الصّوفى السّمرقندى چند نوبت بعربى و فارسى از زبان مولانا مرحوم سعيد قدس اللّه روحه شنيده]إلى آخره.

و ابن حجر عسـقلانى در«درر كامنه فى أعيان المائه الثامنه»گفته:[محمّد بن مسـعود بن محمّد بن خواجه إمام مسـعود بن محمّد بـن على بـن أحمـد بن عمر بن إسـماعيل بن الشـيخ أبى على الـدّقّاق البليـانى الكـازرونى،ذكره ابن الجزرى فى«مشـيخه الجنيد البليـانى»].إلى أن قال:[ثم قال:(۱) كان سـعيد الـدّين محدّثا فاضـلا سـمع الكثير و أجاز له المزّى صاحب(ظ)«تهذيب الكمال»و جماعه و خرّج المسلسل و ألّف«المولد النّبوىّ»فأجاد،و مات فى اواخر جمادى الآخره سنه ۷۵۸].

و محيى الدين محمد بن الخطيب القاسم در حاشـيهٔ«روض الاخيار- المنتخب من ربيع الأبرار»در حاشـيهٔ قول«أرسل الزّهرىّ إلى مصـر فقيل:لا نـدخل مصـر ففيها طاعون.فقال:إنّما خلقنا لطعن أو طاعون!أى للشّـهاده»گفته:[نقله(۲) الشّـيخ أبو سـعيد محمّد بن أحمـد بن عمر بن محمّـد الكازرونى ثم البلياني فى«شـرح المشارق» كان شـيخا محـدّثا فى وقته كتب إجازه بعض تلامذته سـنه ثمان و ثلثين و ثمانمائه(سبعمائه .ظ)بهراه،و روى عنه الشّيوخ،منهم:الشّيخ شمس الدّين محمّد بن محمّد بن محمّد الجزرى

۱- يعنى ابن الجزرى (۱۲) .

۲- هذه العباره نقلت عن نسـخه فيها سـقم فصـححنا على حسب ما تبين لنا به قدر الامكان و مع ذلك فهى لا تخلو عن اشـتباه (۱۲ . ن) .

الشّافعیّ،و کان الجزریّ شیخ المحدّثین فی أوانه و إمام القرّاء فی زمانه و أجازه(۱) و ألبسه الخرقه فی دار السّنّه الّتی بناها بشیراز یوم الجمعه بعد الصّلوه فی الثانی عشر من جمادی الآخره سنه تسع عشره و ثمانمائه و أجاز له إلباس الخرقه و روایه ما یجوز لنفسه روایته بعد.و البلیان-بفتح الباء الموحّده و الیاء المثنّاه التّحتانیّه بعد اللّام و بالنون-اسم بلد.و الجزریّ-بالفتحتین-نسبه إلی الجزیره اسم بلده فی شمال الموصل یحیط به الدّجله].

و علامه تاج الدین الدهان المکی در کتاب«کفایه المتطلّع»که در آن مرویّات شیخ خود حسن بن علی العجیمی وارده کرده می فرماید:[کتاب«شرح المشارق»للشّیخ سعد(سعید.ظ)الدّین محمّد بن مسعود الکازرونی رحمه اللّه تعالی، أخبر به عن الخطیب علی بن أبی البقاء العمری المکّی،عن المعمّر محمّد حجازی الشعرانی، عن عز(العزّ.ظ)العلّامه محمّد ارکماس،عن الحافظ عمر بن الحافظ تقی الدّین بن فهد، عن والده الحافظ تقی الدّین محمّد بن فهد و الإمام عفیف الدّین عبد اللّه بن شرف عبد الرّحیم،کلاهما عن والد الثّانی الإمام شرف الدین أبی السّعادات عبد الرّحیم بن عبد الکریم الجرهی،عن والد المؤلّف الإمام سعد(سعید.ظ)الدّین محمّد بن مسعود الکازرونی، فذکره]انتهی.

فهذا الکازرونی شیخهم السّعید الأسعد،و محدّثهم المسند الأسند،و کابرهم الفذّ المفرد،و بارعهم الواحد الأوحد،قد روی هذا الحدیث الجیّد الأجود،الواجب إذعانه علی کلّ أحمر و أسود،و أثبته بالحتم إرغاما لمن کذّب و فنّد،و صحّحه بالجزم تبکیتا لمن مال إلی الجحود و أخلد،فواها لمن حضّض علیه المهتدین و أرشد،و سحقا لمن

۱- هذا لا یستقیم ، لان الکازرونی توفی سنه ثمان و خمسین و سبعمائه کما سلف فی العباره الماضیه عن « الدرر الکامنه » فکیف یمکن أن بخیر أحدا سنه تسع عشره و ثمان مائه و یلبسه الخرقه ، و لو جعلنا مکان ثمان مائه سبعمائه فهو أیضا غیر مستقیم ، لان الجزری لم یکن فی ذلک الوقت فانه تولد سنه إحدی و خمسین و سبعمائه ، و لعل فی هذه العباره سقطا کثیرا و غلطا کبیرا فلیقابل بنسخه اخری صحیحه ، انشاء اللّه تعالی (۱۲ . ن) .

نکب عنه المقبلین و زهد.

۱۲۶-أما روایت اسماعیل بن عمر بن کثیر بن ضوء القرشی الدمشقی

حدیث ثقلین را،پس در تفسیر خود بذیل تفسیر آیهٔ تطهیر گفته:[حدیث آخر:

قال مسلم فی صحیحه:حدّثنی زهیر بن حرب و شجاع بن مخلد،جمیعا عن ابن علیّه.

قال زهیر:حدّثنا إسماعیل بن إبراهیم،حدّثنی ابن(أبو.ظ)حیّان،حدّثنی یزید ابن حیّان قال: انطلقت أنا و حصین بن سبره و عمر بن مسلمه(عمرو بن مسلم.ظ)إلی زید بن أرقم رضی اللّه عنه،فلمّا جلسنا إلیه قال له حصین:لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا:رأیت رسول صلی اللّه علیه و سلّم و سمعت حدیثه و غزوت و معه و صلّیت خلفه،لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا،حدّثنا یا زید!ما سمعت من رسول صلی اللّه علیه و سلّم؟قال:یا بن أخی! و اللّه لقد کبرت سنّی و قدم عهدی و نسیت بعض الّذی کنت أعی من رسول صلی اللّه علیه و سلّم، فما حدّثتکم فاقبلوا و مالا فلا تکلّفوا فیه(فلا تکلّفونیه.ظ).ثمّ قال:قام فینا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوما خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه فحمد اللّه تعالی و أثنی علیه و وعظ و ذکّر ثمّ قال:امّا بعد؛ألا أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربّی فاجیب و أنا تارک فیکم ثقلین أوّلهما کتاب اللّه تعالی فیه الهدی و النّور، فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه عزّ و جلّ و رغّب فیه ثمّ قال:

و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،ثلاثا.فقال له حصین:

و من أهل بیته؟یا زید!أ لیس نساءه من أهل بیته؟قال:نساؤه من أهل بیته و لکن أهل بیته من حرم الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال:هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عبّاس رضی اللّه عنهم.قال:کلّ هولاء حرم الصّدقه بعده؟قال:نعم! ثمّ رواه عن محمّد ابن الزیان(الریان.ظ)عن حسان بن إبراهیم،عن سعید بن مسروق،عن یزید بن حیّان، عن زید بن أرقم رضی اللّه عنهم.فذکر الحدیث کنحو ما تقدّم و فیه: فقلت له:من أهل بیته؟نساؤه؟قال:لا!ایم اللّه،إنّ المرأه تکون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ یطلّقها فترجع إلی أبیها و قومها.أهل بیته أصله و عصبته:الّذین حرموا الصّدقه بعده].

و نیز ابن کثیر در تفسیر خود بذیل تفسیر آیهٔ مودّت گفته:[

و قد ثبت فی الصّحیح أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال فی خطبته بغدیر خمّ: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض]. و نیز در آن بذیل تفسیر آیهٔ مذکوره گفته:[

و قال الإمام أحمد رحمه اللّه:حدّثنا إسماعیل بن إبراهیم،عن أبی حیان التّیمی، حدّثنی یزید بن حیّان قال: انطلقت أنا و حصین بن میسره(سبره.ظ)و عمر(عمرو.ظ) ابن مسلم إلی زید بن أرقم رضی اللّه عنه فلمّا جلسنا إلیه قال له حصین:لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا،رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و سمعت حدیثه و غزوت معه،و صلّیت معه،لقد رأیت یا زید خیرا کثیرا حدّثنا یا زید ما سمعت من رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم؟فقال:یا بن أخی! و اللّه لقد کبر سنّی و قدم عهدی و نسیت بعض الّذی کنت أعی من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فما حدّثتکم فاقبلوه و ما لا فلا تکلّفونیه.ثم قال رضی اللّه عنه:قام رسول اللّه یوما خطیبا فینا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه تعالی و أثنی علیه و ذکّر و وعظ ثمّ قال صلی اللّه علیه و سلّم:أمّا بعد،ألا أیّها النّاس!إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه تعالی فیه الهدی و النّور فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه و قال صلی اللّه علیه و سلّم:و أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی فقال له حصین:و من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم علیه الصّدقه بعده.قال و من هم؟قال:هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل العبّاس رضی اللّه عنهم.قال:أ کلّ هؤلاء حرم علیه الصّدقه؟قال:نعم! و هکذا رواه مسلم فی الفضائل و النّسائیّ من طرق عن یزید بن حبّان به.و قال أبو عیسی التّرمذیّ:

حدّثنا علیّ بن المنذر الکوفیّ،حدّثنا محمّد بن فصیل،حدّثنا الأعمش،عن عطیّه، عن أبی سعید و الأعمش عن حبیب عن أبی ثابت،(حبیب بن أبی ثابت.ظ)عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و الآخر عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی

فیهما. تفرّد بروایته التّرمذیّ ثم قال:هذا حدیث حسن غریب و

قال التّرمذی أیضا حدّثنا نصر بن عبد الرّحمن الکوفیّ،حدّثنا زید بن الحسن،عن جعفر بن محمّد،عن أبیه،عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنهما قال رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب فسمعته یقول:أیها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی. تفرّد به الترمذیّ أیضا و قال حسن غریب و فی الباب:عن أبی ذر و أبی سعید و زید بن أرقم و حذیفه بن أسید رضی اللّه عنهم].

و سابقا در روایت ابن عساکر واضح و آشکار شد که ابن کثیر این حدیث شریف را در تاریخ خود نیز روایت نموده و در سیاق طرق حدیث غدیر آن را بروایت حذیفه بن أسید الغفاری آورده.

و محامد عظیمه و مدائح فخیمهٔ ابن کثیر بر ناظر بصیر و متتبّع خبیر کتب أئمهٔ نحاریر سنّیّه،مثل«معجم مختصّ»ذهبی و«درر کامنه»ابن حجر عسقلانی مآخذ ترجمهٔ ابن کثیر دمشقی و«طبقات شافعیّه»تقی الدّین أسدی و«طبقات الحفّاظ» جلال الدّین سیوطی«و طبقات المفسّرین»شمس الدّین محمّد بن علی بن أحمد الدّاودی المالکی و«مدینه العلوم»فاضل ازنیقی و«أبجد العلوم»مولوی صدیق حسن خان معاصر؛هویدا و آشکارست در این جا روما للاختصار از بعضی عبارات اقتصار می رود.

شمس الدین الداودی المالکی در«طبقات المفسّرین»گفته:[إسماعیل ابن عمر بن کثیر بن ضوء بن کثیر بن ضوء بن درح،الحافظ عماد الدّین أبو الفداء ابن الخطیب شهاب الدین أبو حفص العرمینی البصری الدّمشقی الشافعی،مولده بقریه شرقی بصری من أعمال دمشق سنه إحدی و سبعمائه،کان قدوه العلماء و الحفّاظ و عمده أهل المعانی و الألفاظ،تفقّه علی الشّیخین برهان الدّین الفزاری و کمال الدین بن قاضی شهبه ثمّ صاهر الحافظ أبا الحجّاج المزّی و لازمه و أخذ عنه و أقبل علی علم الحدیث و أخذ الکبیر عن ابن تیمیّه و قرأ الأصول علی الأصفهانی

و سمع الكثير و أقبل على حفظ المتون و معرفه الأسانيد و العلل و الرّجال و التّخاريج حتّى برع فى ذلك و هو شابّ،و صنّف فى صغره كتاب«الأحكام»على الأبواب و التّفسير و التّاريخ المسمّى«بالبدايه و النهايه»و«التّفسير»و كتابا فى جمع المسانيد العشره و اختصر«تهذيب الكمال»و أصناف إليه ما تأخّر فى«الميزان» سمّاه«المكيل»و«طبقات الشّافعيّه»و«مناقب الإمام الشّافعى»و خرّج الأحاديث الواقعه فى«مختصر ابن الحاجب»و سيره صغيره و شرع فى أحكام كبيره حافله كتب منها مجلّدات إلى الحجّ و شرح قطعه من البخارى و قطعه من«التّنبيه» و ولى مشيخه أمّ الصّالح بعد موت الذّهبىّ و بعد موت السّبكى مشيخه دار الحديث الأشرفيّه مدّه يسيره ثمّ أخذت منه.و ذكره شيخه الذّهبىّ فى«المعجم المختصّ» و قال:فقيه مفنّن و محدّث متقن و مفسّر.و قال تلميذه الحافظ شهاب الدين بن حجر:كان أحفظ من أدركناه لمتون الحديث و أعرفهم بتخريجها و رجالها و صحيحها و سقيمها و كان أقرانه و شيوخه يعترفون له بذلك و كان يستحضر أشياء كثيره من الفقه و التاريخ قليل النّسيان و كان فقيها جيّد الفهم صحيح الذّهن و يحفظ«التّنبيه»إلى آخر وقت و يشارك فى العربيّه مشاركه جيّده و ينظم الشّعر و ما أعرف أنّى اجتمعت عليه مع كثره تردّدى إليه إلاّ و استفدت منه.و قال غيره:و كانت له خصوصيّه بالشّيخ تقى الدّين بن تيميّه و مناضله عنه و اتّباع له فى كثيره من آرائه و كان يفتى برأيه فى مسئله الطّلاق و امتحن بسبب ذلك و أوذى،مات فى يوم الخميس السّادس و العشرين من شعبان سنه أربع و سبعين و سبعمائه و دفن بمقبره الصّوفيه عند شيخه ابن تيميّه قال فى«أنباء الغمر»:و هو القائل:

تمرّ بنا الأيام تترى و إنّما نساق إلى الآجال و العين تنظر

فلا عائد ذاك الشّباب الّذى مضى و لا زائل هذا المشيب المكدّر

ذكره ابن قاضى شهبه و شيخنا فى«طبقات الحفّاظ»].

و مولوى صديق حسن خان معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشى البصرى ثمّ الدّمشقى الفقيه الشّافعى الحافظ

عماد الدّين ابن الخطيب شهاب الدّين المعروف بالحافظ ابن كثير،ولد سنه سبعمائه و قدم دمشق و له نحو سبع سنين مع أخيه بعد موت أبيه و حفظ«التّنبيه» و«مختصر ابن الحاجب»و تفقّه بالبرهان الفرارى و الكمال ابن شهبه ثم صاهر المزّىّ و صحب شيخ الإسلام ابن تيميّه و مدحه فى كتابه«الباعث الحثيث»أحسن مدح و قرأ فى الاصول على الأصبهانىّ و كان كثير الاستحضار و قليل النّسيان جيّد الفهم مشاركا فى العربيّه ينظم نظما وسطا قال ابن حجى(حجر.ظ):ما اجتمعت به قطّ إلّا استفدت منه و قد لازمته ستّ سنين،و ذكره الذّهبىّ فى معجمه المختصّ فقال:الإمام المحدّث المفتى البارع،و وصفه بحفظه المتون،و سمع من ابن عساكر و غيره،و لازم الحافظ المزّىّ و تزوّج بابنته و سمع عليه أكثر تصانيفه و أخذ عن الشّيخ تقى الدّين ابن تيميّه فأكثر عنه و صنّف التّصانيف الكثيره فى التّفسير و التّاريخ و الأحكام.و قال ابن حبيب فيه:إمام ذوى التسبيح و التّهليل و زعيم أرباب التّأويل،سمع و جمع و صنّف و أطرب الأسماع بأقواله و شنف و حدّث و أفاد و طارت أوراق فتاواه إلى البلاد و اشتهر بالضّبط و التّحرير و انتهت إليه رياسه العلم فى التّاريخ و الحديث و التّفسير،مات بدمشق خامس عشر شعبان و قد أجاز لمن أدركه حيّا و هو القائل:

تمرّ بنا الأيّام تترى و إنّما نساق إلى الآجال و العين تنظر!

و لا عائد ذاك الشّباب الّذى مضى و لا زائل هذا المشيب المكدّر!

و لو قال:فلا عائد صفوا الشّباب،لكان أصنع]انتهى.

فهذا حافظهم البارع المعروف بابن كثير،المحرز،عندهم للفضل الجمّ الدّثر الكثير،قد روى هذا الحديث الاثيل الأثير،المزرى بسناعته المبهره على الدر النثير،فلا يجحده إلّا معاند للفتنه مثير،و لا ينكره إلّا حائد فاضح العثير،و لا يرتاب فيه إلّا حائر لا يدرى التّذويب من التّخثير،و لا يمترى فيه إلّا بائر لا يميز بين التّخشين و التّوثير.

۱۲۷-أما روايت سيد على بن شهاب الدين بن محمد الهمدانى

حديث ثقلين را،پس در كتاب«المودّه فى القربى»گفته:[

و عن أبى سعيد

الخدری رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم الثقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و أهل بیتی. و یروی: عترتی لم(و لن.ظ)یفترقا حتی یردا علیّ الحوض].

و نیز در آن گفته:[

و عن جبیر بن مطعم رضی اللّه عنه قال.قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:

أ لست بولیّکم؟قالوا:بلی!یا رسول اللّه!قال:إنّی أوشک أن ادعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه ربّنا(ربّی.ظ)و عترتی أهل بیتی فانظروا کیف تحفظونی فیهما].

و سید علی همدانی از أعاظم علمای أعلام و أفاخم اولیای عظام اهل سنت بوده،شطری از محاسن مبهره و محامد مزهره و مناقب معجبه و مفاخر مطربهٔ او بر ناظر«خلاصه المناقب»نور الدّین جعفر بدخشانی و«نفحات الانس»عبد الرّحمن جامی و«کتائب أعلام الأخبار»کفوی و«جامع السّلاسل»مجد الدّین بدخشانی و «توضیح الدّلائل»سیّد شهاب الدین أحمد و«فواتح»حسین بن معین الدّین میبندی و«سمط مجید»شیخ أحمد قشاشی و رساله«انتباه»شاه ولی اللّه والد ماجد مخاطب و«إیضاح لطافه المقال»فاضل رشید تلمیذ مخاطب وحید و غیر آن واضح و لائح است.

فهذا عارفهم الهمدانی و عالمهم الرّبّانی،و سالکهم الوحدانی،و فذّهم الفردانی،المعروف لدی القاصی و الدّانی،علی بن شهاب الدّین الهمدانی،قد روی هذا الحدیث المضیء بالنّور الشّعشانی،المؤتلق بالضّیاء النّورانی،فلا ینکل عن إذعانه إلّا-المسرف الجانی،و لا یحجم عن قبوله إلّا الضّاغن الشّانی،و لا یرتاب فیه إلّا من سار فی طلب الحق سیر القاصر الوانی،و لا یمتری فیه إلّا من بقی فی ید الباطل کالأسیر العانی.

۱۲۸-أما اثبات سید محمد طالقانی

حدیث ثقلین را،پس در رساله«قیافه نامه»علی ما نقل عنه مجد الدّین البدخشانی فی کتاب«جامع السّلاسل»بترجمهٔ السّیّد علیّ الهمدانی گفته:[أمّا جمعیت صوری

آنکه حبل اللّه تعالی کبریاؤه(باشد.صح.ظ) وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِیعاً .أمر فرموده یعنی:همه چنگ در حبل اللّه زنید،أصحّ أقاویل معتبر چهارست:بعضی فرموده اند که حبل اللّه علمای شریعت اند که بیان معانی قرآن فرمایند و عالمیان را بسبب قرآن راه نمایند،و بعضی فرموده اند که حبل اللّه مشایخ طریقت اند چون بحقیقت علماء ربّانی طائفهٔ توانند بود که علم با عمل دارند،و

الشّیخ فی قومه کالنّبیّ فی أمّته، در أحادیث نبی واردست.و بعضی فرموده اند که حبل اللّه عترت حضرت رسول اللّه است، کما

قال علیه السلام: إنّی تارک فیکم الثّقلین کلام اللّه(کتاب.ظ)و عترتی،ألا فتمسّکوا بهما فإنهما حبلان لا ینقطعان إلی یوم القیامه .یعنی:در میان شما دو چیز می گزارم یکی کتاب خدا و یکی فرزندان خویش و آگاه باشید و چنگ در آن هر دو زنید بدرستی که آن دو ریسمانیست که منقطع نشوند تا روز قیامت چون أصحّ أقاویل أهل تفسیر و تأویل در حبل اللّه چهار است و آن چهار معنی در ذات شریف حضرت علی ثانی موجود بود بی اشتباه آن حضرت حبل اللّه باشد]انتهی.

و محتجب نماند که سیّد محمّد طالقانی از أجلّهٔ عرفای کرام و أماثل اولیای والا مقام سنّیّه است.

مجد الدین بدخشانی در«جامع السّلاسل»بترجمهٔ سیّد علی همدانی تصریح نموده که سیّد محمّد طالقانی از أعاظم خلفای اوست،و نیز مجد الدین بدخشانی در«جامع السّلاسل»ترجمهٔ مستقله برای او نوشته،چنانچه در کتاب مذکور گفته:

[میر سیّد محمّد طالقانی قدس سرّه.وی نبیره سیّد محمود برادر بزرک میر سیّد علی همدانی ست.ساداتی که تا حال بر روضه مقدسه علی ثانی مجاورند و نذر و فتوح می ستانند و خود را بفرزندی امیر کبیر سید علی همدانی قدس سره نسبت می دهند از فرزندان أمیر سید محموداند،قدس أسرارهم،و إلّا از أمیر کبیر بعد از وی فرزندی نمانده است و در هیچ نسخه مذکور نیست خدمت امیر سید محمّد خلیفه سوم علی ثانی است عالم بوده است بعلم ظاهر و باطن گویند:چون وقت بر علی ثانی تنک شد تربیت او را بخواجه بزرک خواجه اسحاق ختلانی سپردند مرتبه کمال از آنجا حاصل کرد،خوابگاه

وی نیز در ختلان قریب أمیر کبیر علی ثانیست.

فهذا الطالقانی المطلق عن الطّالبین نیل الحقائق أسار التّقیید و التّعقیل، المنقب للزّائدین شرح الدّقائق مشار التّمییز و التّزییل،قد أثبت هذا الحدیث العظیم التّنویل،و حقّق هذا الخبر الفخیم التّأثیل،فلا یتجرّح عن التّعریج علیه إلّا الجاحد الغویّ الضّلیل،و لا ینکب عن التّعویل علیه إلاّ الحائد القمی الضّئیل، و اللّه العاصم بلطفه الجمیل،عن تخدیعه و التّغویل،و هو الواقی بمنّه الجزیل عن تلمیعه و التّسویل.

۱۲۹–أما اثبات سعد الدین مسعود بن عمر بن عبد اللّه التفتازانی

حدیث ثقلین را،پس در«شرح مقاصد»گفته:[فإن قیل:قال اللّه تعالی:

إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً .و

قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم:

إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه تعالی و عترتی أهل بیتی.

و قال علیه الصلوه و السّلام: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به و أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی، و مثل هذا یشعر بفضلهم علی العالم و غیره قلنا:لاتّصافهم بالعلم و التّقوی مع شرف النّسب ألا تری أنّه علیه الصّلوه و السّلام قرنهم بکتاب اللّه تعالی فی کون التّمسّک بهما منقذا عن الضّلاله،و لا معنی للتّمسّک بالکتاب إلّا الأخذ بما فیه من العلم و الهدایه، فکذا فی العتره،و لهذا

قال النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم: من أبطأ به عمله لم یسرع به نسبه].

و علامه تفتازانی از نبهای علماء معروفین و نبلای کملای مشهورین سنّیّه است،بعضی از جلائل فضائل و عقائل فواضل او جلال الدّین سیوطی در«بغیه الوعاه» و شمس الدین داودی در«طبقات المفسّرین»و ابن حجر مکّی در«فهرست»خود و محمود کفوی در«کتائب اعلام الأخیار»و فاضل أزنیقی در«مدینه العلوم»و أبو مهدی ثعالبی در«مقالید الأسانید»و قاضی شوکانی در«بدر طالع»و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«أبجد العلوم»و«تاج مکلّل»و غیر ایشان ذکر کرده اند.در اینجا بر بعضی عبارات اکتفا می رود.

شمس الدین محمد بن علی بن أحمد الداودی المالکی در«طبقات المفسّرین» گفته:[مسعود بن عمر بن عبد اللّه الشیخ سعد الدّین التّفتازانی الإمام ترجمه سعد الدین تفتازانی العلاّمه،عالم بالنّحو و التّصریف و المعانی و البیان و الأصلین و المنطق و غیرها،شافعیّ،قال الحافظ ابن حجر:

ولد سنه ثنتی عشره و سبعمائه و أخذ عن القطب و العضد و تقدّم فی الفنون و اشتهر ذکره و طار صیته و انتفع النّاس بتصانیفه،و له«شرح العضد» شرح التّلخیص»مطوّل و آخر مختصر«شرح القسم الثالث من المفتاح»«التلویح علی التنقیح»فی اصول الفقه«شرح العقائد»«شرح المقاصد»و«المقاصد»فی الکلام «المنطق»«شرح تصریف العزّی»«الإرشاد»فی النحو«حاشیه علی الکشاف»لم تتمّ،و غیر ذلک و کان فی لسانه لکنه و انتهت إلیه معرفه العلوم بالمشرق،مات بسمرقند سنه إحدی و تسعین و سبعمائه،ذکره شیخنا فی«الطبقات»].

و محمد بن علی الشوکانی در«بدر طالع» گفته:[مسعود بن عمر التفتازانی الإمام الکبیر صاحب التّصانیف المشهوره المعروف سعد الدین،ولد بتفتازان فی صفر سنه ۷۲۲ و أخذ عن أکابر أهل العلم فی عصره کالعضد و طبقته و فاق فی النّحو و الصّرف و المنطق و المعانی و البیان و الأصول و التّفسیر و الکلام و کثیر من العلوم و طار صیته و اشتهر ذکره و رحل إلیه الطّلبه و شرع فی التّصنیف و هو فی ستّ عشر سنه فصنّف «الزّنجانیه»و فرغ منها فی شعبان سنه ۷۳۸ بکلسان و«من شرح العقائد»فی شعبان سنه ۷۶۸ و من«حاشیه العضد»فی ذی الحجّه سنه ۷۷۰ و من رساله«الإرشاد»سنه ۷۷۴ کلّها بخوارزم و من«المقاصد»و شرحه فی ذی القعده سنه ۷۸۴ بسمرقند و من«تهذیب الکمال»(الکلام.ظ.م)فی رجب منها و من«شرح المفتاح»فی شوال سنه ۷۸۹ بسمرقند و شرع فی«فتاوی الحنفیه»یوم الأحد التاسع من ذی القعده سنه ۷۶۹ و بهراه فی تألیف«مفتاح الفقه»سنه ۷۷۲ و فی«شرح تلخیص المفتاح»سنه ۷۸۶ کلیهما بسرخس و فی«حاشیه الکشّاف»فی ثامن ربیع الآخر سنه ۷۸۹ بظاهر سمرقند، و هکذا ذکر تاریخ ما فرغ منه من مؤلّفاته و ما شرع فیه و لم یکمل ملاّزاده،و قال

فی أوّل التّرجمه ما لفظه:أستاذ العلماء المتأخرین و سیّد الفضلاء المتقدّمین مولانا سعد الملّه و الدّین،معدّل میزان المعقول و المنقول،منقّح أغصان الفروع و الاصول أبی سعید مسعود بن القاضی الإمام فخر الملّه و الدّین عمر بن المولی الأعظم سلطان العارفین الغازی التفتازانی.ثمّ ذکر ما قدّمنا من تاریخ مولده و ما بعده ثمّ قال:و توفی یوم الإثنین الثّانی و العشرین من محرّم سنه ۷۹۲ بسمرقند و نقل إلی سرخس و دفن بها یوم الأربعاء التّاسع من جمادی الأولی،ثمّ قال ملّازاده الجامع لهذه الترجمه و اسمه موسی بن محمّد بن محمود:إنّه أخذ عن عبد الکریم بن عبد الغنی و هو عن المولی حیدر و هو عن المولی سعد الملّه،یعنی صاحب التّرجمه،و أورد لصاحب التّرجمه من الشّعر قوله:

فرّق فرق الدرس و حصّل مالا فالعمر مضی و لم تنل آمالا

لا ینفعک القیاس و العکس و لا افعنلل یفعنلل افعنلالا

و أورد له أیضا قوله:

طویت باحراز العلوم و نیلها رداء شبابی و الجنون فنون!

و حین تعاطیت الفنون و نیلها تبیّن لی أنّ الفنون جنون!

قلت:و لم یذکر فی هذه الترجمه جمیع مصنّفات صاحبها بل أهمل«التّلویح» و هو من أجلّ مصنّفاته،و أهمل منها«شرح الرّساله الشّمسیّه»و هو أیضا من أجلّها.

و بالجمله،فصاحب التّرجمه متفّرد بعلومه فی القرن الثّامن لم یکن فی أهله نظیر فیها و له من الحظّ و الشّهره و الصّیت فی أهل عصره فمن بعدهم ما لا یلحق به فیه غیره، و مصنّفاته قد طارت فی حیاته إلی جمیع البلدان فتنافس النّاس فی تحصیلها و مع هذا فلم یذکره ابن حجر«فی الدّرر الکامنه فی أهل المائه الثّامنه»مع أنه یتعرّض لذکره فی بعض تراجم شیوخه أو تلامذته و تاره یذکر شیئا من مصنّفاته عند ترجمه من درس فیها أو طلبها،فإهمال ترجمته من العجائب المفصحه عن نقص البشر.و کان صاحب التّرجمه قد اتّصل بالسّلطان الکبیر الطّاغیه الشّهیر تیمور لنک المتقدّم ذکره و جرت بینه و بین السّیّد الشّریف الجرجانی المتقدّم ذکره مناظره فی مجلس السّلطان

المذکور فی مسئله کون إراده الانتقام سببا للغضب أو الغضب سببا لاراده الانتقام؟فصاحب التّرجمه یقول بالأوّل و الشّریف یقول بالثّانی.قال الشّیخ منصور الکازرونی:و الحقّ فی جانب الشّریف،و جرت أیضا بینهما المناظره المشهوره فی قوله تعالی خَتَمَ اللّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَهٌ .و یقال إنّه حکم بأنّ الحقّ فی ذلک مع الشّریف فاغتم صاحب التّرجمه و مات کمدا،و اللّه أعلم].

و نیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[مسعود ابن القاضی عمر بن برهان الدّین فخر الدّین الشّهیر بسعد الدّین التّفتازانی الإمام العلاّمه عالم بالنّحو و التّصریف و المعانی و البیان و الأصلین و المنطق و غیرها،شافعیّ،قال ابن حجر الحافظ:ولد سنه ۷۱۲ و أخذ عن القطب و العضد و تقدّم فی الفنون و اشتهر ذکره و طار صیته و انتفع النّاس بتصانیفه،و له شرح العضدی و شرح التلخیص مطوّل و آخر مختصر،و شرح القسم الثالث من المفتاح،و له التّلویح شرح التوضیح و شرح العقائد النّفسیه و شرح الشّمسیّه فی المنطق و شرح تصریف الزّنجانی و الإرشاد فی النحو و تهذیب المنطق و الکلام و حاشیه الکشّاف و لم یتمّ و غیر ذلک،و تصانیفه کثیره،و کان فی لسانه لکنه و انتهت إلیه معرفه العلوم بالمشرق،مات بسمرقند سنه ۷۹۱ ذکره فتح اللّه الشّروانی فی أوائل شرحه للإرشاد و قال:لقد زرت مرقده المقدّس بسرخس فوجدت مکتوبا علی صندوق مرقده من جانب القدم:ولد فی صفر سنه ۷۲۲ و توفی سنه ۷۹۲ بسمرقند و نقل إلی سرخس،انتهی.ثمّ ذکّر تاریخ تألیف سائر مؤلفاته رحمه اللّه تعالی].

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«تاج مکلّل»گفته:[مسعود بن عمر التفتازانی الإمام الکبیر المعروف بسعد الدّین،ولد فی سنه ۷۲۲ و أخذ عن أکابر أهل العلم فی عصره کالعضد و طبقته و فاق فی کثیر من العلوم و طار صیته و اشتهر ذکره و رحل إلیه الطّلبه،و شرع فی التّصنیف و هو فی ستّه عشر سنه،و توفی سنه ۷۹۲،و من شعره:

طویت باحراز العلوم و نیلها رداء شبابی و الجنون فنون

و حين تعاطيت الفنون و نيلها تبيّن لى أنّ الفنون جنون!

تصانيفه كثيره شهيره متداوله بين أهل العلم كالمطوّل و المختصر و غيرهما،و قال الشّوكانىّ:و بالجمله،فصاحب التّرجمه متفرد بعلومه فى القرن الثّامن لم يكن له فى أهله نظير فيها و مصنّفاته قد طارت فى حياته إلى جميع البلدان و تنافس النّاس فى تحصيلها و مع هذا لم يذكره ابن حجر فى«الدّرر الكامنه فى أهل المائه الثامنه» مع أنّه يتعرّض لذكره فى بعض تراجم شيوخه أو تلامذته و تاره يذكر شيئا من مصنّفاته عند ترجمه من درس فيها أو طلبها،فإهمال ترجمته من العجائب المفصحه عن نقص البشر.قال:و كان صاحب الترجمه قد اتّصل بالسّلطان الكبير الطّاغيه الشّهير تيمور لنك و جرت بينه و بين السّيّد الشّريف الجرجانى مناظره فى مجلس السّلطان فى مسئله كون إراده الانتقام سببا للغضب أو الغضب سببا لإراده الانتقام،فصاحب التّرجمه يقول بالأوّل و الشّريف يقول بالثّانى.قال الشّيخ منصور الكازرونى:و الحقّ فى جانب الشّريف،و جرت أيضا بينهما المناظره المشهوره فى قوله تعالى«ختم اللّه على قلوبهم و على سمعهم و على أبصارهم غشاوه»و يقال إنّه حكم بأنّ الحقّ فى ذلك مع الشّريف فاغتمّ صاحب التّرجمه و مات كمدا،و اللّه أعلم]انتهى.

فهذا التفتازانى حبرهم النحرير العلّام؛و إمامهم الكبير العلم بين الأعلام قد أثبت هذا الحديث المشتهر فى الأنام،المعروف لعظيم شهرته لدى كلّ خاصّ و عامّ، ببيان أبرم معاقده كلّ الإبرام،و كلام أحكم دعائمه أتمّ الإحكام،فلا يمارى فى تثبّته من طلب الهدى و رام،و لا يرتاب فى تحقّقه من أبصر برق الصّدق و شام، و لا يجحده إلّا من تاه فى بوادى العمه و هام،و لا ينكره إلّا من جال فى فيافى العته و حام.

۱۳۰ اما روايت حسام الدين أبى عبد اللّه حميد بن أحمد المحلى

اشاره

حديث ثقلين را،پس در كتاب«محاسن الأزهار فى تفصيل مناقب العتره الأخيار الأطهار»آورده،چنانچه علّامه محمّد بن اسماعيل الامير در«روضه نديّه»در سياق طرق حديث غدير گفته:[و ذكر الخطبه بطولها الفقيه العلّامه حميد المحلّى فى«محاسن

الأزهار»فی شرح قول الإمام المنصور باللّه:

أیّهما نصّ بها أجملا له علی المکّیّ و الیثربی

بسنده إلی زید بن أرقم،قال: أقبل نبیّ اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّه الوداع حتّی نزل بغدیر الجحفه بین مکّه و المدینه فأمر بالدّوحات فقمّ ما تحتهنّ من شوک ثمّ نادی الصّلوه جامعه فخرجنا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی یوم شدید الحرّ إنّ منّا من یضع بعض ردائه علی رأسه و بعضه علی قدمه من شدّه الرّمضاء حتّی أتینا إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فصلّی بنا الظّهر ثمّ انصرف إلینا فقال:الحمد للّه نحمده و نستعینه و نؤمن به و نتوکّل علیه و نعوذ باللّه من شرور أنفسنا و من سیّئات أعمالنا،الّذی لا هادی لمن أضلّ و لا مضلّ لمن هدی و أشهد أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله.أما بعد،أیّها النّاس! فإنّه لم یکن لنبیّ من العمر إلاّ النّصف من عمر الّذی قبله و إنّ عیسی بن مریم لبث فی قومه أربعین سنه و إنّی قد أشرعت فی العشرین،ألا و إنّی یوشک أن أفارقکم، ألا،و إنّی مسئول و أنتم مسئولون!فهل بلّغتکم؟فما ذا أنتم قائلون؟فقام من کلّ ناحیه من القوم مجیب یقولون:نشهد أنّک عبد اللّه و رسوله قد بلّغت رسالته و جاهدت فی سبیله و صدعت بأمره و عبدته حتّی أتاک الیقین،جزاک اللّه عنّا خیرا ما جزی نبیّا عن أمّته،فقال:أ لستم تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ الجنه حقّ و النّار حقّ و تؤمنون بالکتاب کلّه؟قالوا:بلی!قال:فإنّی أشهد أن قد صدقتکم و صدقتمونی،ألا و إنّی فرطکم و أنتم تبعی توشکون أن تردوا علیّ الحوض فأسألکم حین تلقونی عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما،قال:فأعیل(فأعضل.ظ)علینا ما ندری ما الثّقلین(الثّقلان.ظ)حتّی قام رجل من المهاجرین قال:بأبی و أمّی أنت یا رسول اللّه! و ما الثّقلان؟قال:الأکبر منهما کتاب اللّه سبب طرف بید اللّه و طرف بأیدیکم تمسّکوا به و لا تولّوا(تزلّوا.ظ)و لا تضلّوا و الأصغر منهما عترتی.من استقبل قبلتی و أجاب دعوتی فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم فإنّی قد سألت لهم اللّطیف الخبیر فأعطانی،و ناصرهما لی ناصر و خاذلهما لی خاذل و ولیّهما لی ولیّ و عدوّهما لی عدوّ.

ألا فإنّها لن تهلک أمّه قبلکم حتّی تدین بأهوائها و تظاهر علی نبوتها(نبیّها.ظ)و تقتل

من قام بالقسط.ثمّ أخذ بيد عليّ بن أبی طالب رضی اللّه عنه و رفعها و قال:من كنت مولاه فهذا مولاه و من كنت وليّه.فهذا وليّه اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه].

و حميد محلی از أكابر فقهای معروفين و أعاظم نبهای مشهورين نزد أعلام سنّيّه می باشد.

علامه محمد بن اسماعيل الأمير جابجا بإفادات او استناد می نمايد و به تبجيل و تعظيم تمام ذكرش می فرمايد،از مفتح همين عبارت دريافتی كه حضرتش او را بفقيه

تجليل أهل سنت از فقيه علامه حميد محلی

تجليل أهل سنت از حميد محلی علّامه ستوده و در مقامات ديگر نيز راه تكريم و تفخيم او پيموده،چنانچه در صدر«روضۀ نديّه»گفته:[و اعتمدت علی كتب السّنّه ليعلم الناظر أنّ أهلها معترفون بأنّ لهادی الأنام و أهل بيته عليهم السّلام علی الامّه كلّ المنّه و لاتّفاق الفريقين من أهل السّنّه و غيرهم علی ما ينقل من فضائله الممهّده.أمّا أهل السّنه فلأنّهم قد أخرجوها فی مصنّفاتهم المعتمده و امّا غيرهم فإنّهم يقولون الحقّ ما شهدت به الأعداء!و أجلّ معتمدی:«ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی»لإمام السّنّه و حافظها محبّ الدّين أبی جعفر أحمد ابن عبد اللّه الطّبریّ رحمه اللّه.«و جمع الجوامع»للإمام الحافظ جلال الدّين السّيوطی،رحمه اللّه.و ربّما أنقل عن غيرهما من كتب الحديث،و نقلت شيئا يسيرا من«محاسن الأزهار»للعلّامه الفقيه الشّهيد حميد بن أحمد المحلّی،رحمه اللّه].

و نيز در«روضۀ نديه»گفته:[و قتل أمير المؤمنين فی ذلك اليوم جماعه منهم الوليد بن عتبه و العاص بن سعيد بن العاص و عامر بن عبد اللّه و طعيمه بن عدی و نوفل بن خويلد و زمعه بن الأسود و غيرهم،ذكره الحاكم عن ابن إسحاق،ذكره الفقيه حميد رحمه اللّه فی شرح قول الإمام المنصور باللّه:

و يوم بدر من حمی سربه بالسّيف و النّاس حياری جثی].

و نيز در«روضۀ نديه»گفته:[

و قال الفقيه العلّامه حميد الشّهيد رحمه اللّه فی«محاسن الأزهار»مسندا له إلی أبی سعيد الخدری:قال:قال رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلّم حيث كان أرسل عمر بن الخطّاب إلی خيبر هو و من معه فرجعوا إلی رسول اللّه صلّی اللّه عليه

و سلّم فبات تلك اللّيله و به من الغمّ غير قليل،فلمّا أصبح خرج إلى النّاس و معه الرّايه فقال:لاعطينّ الرّايه اليوم رجلا يحبّ اللّه و رسوله و يحبّه اللّه و رسوله، غير فرّار]إلخ.

و نيز در روضه نديه گفته:[

و ذكر الفتيه العلاّمه حميد رحمه اللّه فى«المحاسن» بسنده إلى الثّعلبى بسنده إلى العبابه بن الربعى قال: بينا عبد اللّه بن عبّاس جالس على شفير زمزم يقول:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلم،إذ جاء رجل معتمّ بعمامه فجعل ابن عبّاس لا يقول:قال رسول اللّه إلاّ و قال الرّجل قال رسول اللّه]إلخ.

و نيز در«روضه نديه»بعد نقل نزول آيهٔ «أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ» گفته:[قلت:و قد أشار الإمام المنصور باللّه إلى هذا بقوله:

و من سماه اللّه فى ذكره آل مؤمن و الزّارى عليه الشقى

قال الفقيه العلاّمه حميد فى شرحه بعد تفكيك ألفاظ البيت باسناده إلى ابن عبّاس رضى اللّه عنه ما لفظه: إنّ الوليد بن عقبه قال لعلى بن أبى طالب:أنا أبسط منك لسانا و أحدّ منك سنانا و أملأ للكتيبه منك،فقال علىّ:اسكت يا فاسق!فنزل القرآن «أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ] إلخ.

و نيز در«روضهٔ نديه»گفته:[قال الفقيه العلاّمه حميد بن أحمد:السّبط الرّهط و القبيله،قاله فى شرح قول الإمام المنصور باللّه:

من نجل السّبطين بين لنا عمّى و محمود السّجايا أبى

و نيز در«روضه نديه»گفته:[و إلى هذه الدّرجه العلّيه يشير الإمام المنصور باللّه بقوله:

و من لواء الحمد فى كفّه أخفّ من معضده المختلى

المختلى:بالخاء المعجمه من«اختلاء الشّجر:قطعها و المعضده:الآله الّتى تعضد بها الشّجر،أى يقطع،

حديث غريب فى فضائل امير المؤمنين عليه السلام

و ذكر الفقيه العلاّمه حميد بن أحمد رحمه اللّه فى شرح البيت و إسناده(باسناده.ظ)إلى الامام على بن موسى الرّضا و إسناده(باسناده.ظ) إلى أمير المؤمنين كرّم اللّه وجهه قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: ليس فى القيمه

راکب غیرنا،و نحن أربعه،فقام إلیه رجل من الأنصار فقال:فداک أبی و أمّی:

أنت و من یـا رسول اللّه؟قال:أنا علی دابّه اللّه البراق،و أخی صالـح علی ناقه اللّه الّتی عقرت و عمّی حمزه علی ناقتی العضباء، و أخی علیّ علی نـاقه مـن نـوق الجنّه بیـده لـواء الحمـد واقـف بین یـدی العرش ینـادی:لا إله إلاّ اللّه محمّـد رسـول اللّه.فینـادی الآدمیّون:مـا هـذا إلاّ ملـک مقرّب أو نـبیّ مرسـل أو حامـل عرش ربّ العالمین.قـال:فیجیبهـم ملـک مـن بطنـان العرش:معاشـر الآدمیّین!ما هذا ملکا مقربا و لا نبیّا مرسلا و لا حامل العرش،هذا الصّدیق الأکبر،هذا علیّ بن أبی طالب].

علاوه برین حمید محلّی در عداد مشایخ إجازهٔ علاّمه قاضـی محمّد بن علی بن محمّد الشّوکانی داخل ست،و کتاب او«محاسن الأزهـار»در مرویّات علاّمـهٔ مـذکور شامل،چنانچه حضـرتش در«إتحاف الأکابر باسـناد الـدّفاتر»که در آن مرویّات خود را ذکر نموده می فرمایـد:[«محاسن الأزهار»لحمیـد الشّـهید أرویها بالإسـناد المتقـدّم فی الـدّیباج إلی الـدّاوری عن القاسم بن أحمد بن حمید عن المؤلّف]انتهی.

فهـذا فقیههم الحمید الجلیل الأجلّ،المحلی الحالّ لجلالته عظیم المحلّ، قد روی هذا الحدیث الصّـحیح البری عن العلل،و أثبت هـذا الخبر العریّ عن کـلّ سـقم و خلـل،فلا یصـدف عن الإذعان له إلا من ضلّ و أضلّ،و لا ینحرف عن الإیقان به إلاّ من زلّ و أزلّ،و لا یمتری فیه إلاّ من رکب لزیغه متن العثار و الزلل،و لا یرتاب فیه إلاّ من ألف لغیّه و هن الخطاء و الخطل.

راویان قرن نهم

۱۳۱-أما روایت نور الدین علی بن أبی بکر بن سلیمان الهیتمی

حدیث ثقلین را،پس در کتاب«مجمع الزوائد و منبع الفوائد»که در آن زوائد کتب ستّه از«مسـند أحمد»و«مسند بزّار»و«مسند أبو یعلی»و«معاجم ثلثهٔ طبرانی»جمع نموده؛این حـدیث شـریف را آورده،چنانچه عبـد الرّؤوف مناوی در«فیض القدیر-شـرح جامع صغیر»در شرح روایت

«إنّی تارک فیکم خلیفتین» علی ما نقل عنه گفته:[قال الهیتمیّ:رجاله موثّقون،و رواه أیضا أبو یعلی بسند

لا بأس به و الحافظ عبد العزيز بن الأخضر و زاد أنّه قال فی حجّه الوداع،و وهم من زعم ضعفه کابن الجوزی.قال السمهودیّ:و فی الباب ما یزید علی عشرین من الصّحابه انتهی].

و علامه هیتمی از أکابر محدّثین أعلام و أساطین منقّدین فخام سنّیه می باشد.

شمس الدین سخاوی در«ضوء لامع لأهل القرن التّاسع»آورده:[علی بن أبی بکر بن سلیمان بن أبی بکر بن عمر بن صالح نور الدین أبو الحسن الهیتمی ترجمه هیتمی صاحب«مجمع الزوائد»القاهری الشافعی الحافظ و یعرف بالهیتمی.کان أبوه صاحب حانوت بالصّحراء فولد له هذا فی رجب سنه خمس و ثلاثین و سبعمائه و نشأ فقرا القرآن ثمّ صحب الزّین العراقیّ و هو بالغ و لم یفارقه سفرا و حضرا حتّی مات بحیث حجّ معه جمیع حجّاته و رحل معه سائر رحلاته و رافقه فی جمیع مسموعه(مسموعاته.ظ)بمصر و القاهره و الحرمین و بیت المقدس و دمشق و بعلبک و حلب و حماه و حمص و طرابلس و غیرها و ربّما سمع الزّین بقراءته و لم ینفرد عنه الزّین بغیر ابن البابا و التّقی السّبکی و ابن شاهد الجیش کما أنّ صاحب التّرجمه لم ینفرد عنه بغیر«صحیح مسلم»علی ابن عبد الهادی، و ممّن سمع علیه سوی ابن عبد الهادی:المیدومی و محمّد بن إسماعیل بن الملوک و محمّد ابن عبد اللّه النعمانی و أحمد بن الرّصدی و ابن القطروانی و العرضی و مظفّر الدّین محمّد بن محمّد بن یحیی العطّار و ابن الخبّاز و ابن الحموی و ابن قیّم الضّبابیّه و أحمد بن عبد الرحمن المرداوی.فممّا سمعه علی المظفّر«صحیح البخاری»و علی ابن الخباز «صحیح مسلم»و علیه و علی العرضی«مسند أحمد»و علی العرضی و المیدومی«سنن أبی داود»و علی المیدومی و ابن الخباز«جزء ابن عرفه»و هو مکثر سماعا و شیوخا و لم یکن الزّین یعتمد فی شیء من أموره إلّا علیه حتّی إنّه أرسله مع ولده الولی لمّا ارتحل بنفسه إلی دمشق و زوّجه ابنته خدیجه و رزق منها عدّه أولاد،و کتب الکثیر من تصانیف الشّیخ بل قرأ علیه أکثرها و تخرّج به فی الحدیث بل درّ به فی إفراد زوائد کتب کالمعاجم الثّلاثه للطّبرانی و المسانید لأحمد و البزّار و أبی یعلی علی الکتب السّتّه و ابتدأ أوّلا بزوائد أحمد فجاء فی مجلّدین و کلّ واحد من الخمسه الباقیه فی تصنیف

مستقلّ إلاّ الطّبرانی الأوسط و الصّغیر فهما فی تصنیف،ثمّ جمع الجمیع فی کتاب واحد محذوف الأسانید سمّاه«مجمع الزّوائد»،و کذا أفرد زوائد«صحیح ابن حبّان»علی الصّحیحین و رتّب أحادیث«الحلیه»لأبی نعیم علی الأبواب و مات عنه مسوّده،فبیّضه و أکمله شخینا فی مجلّدین و أحادیث الغیلانیّات و الخلعیّات و فوائد تمام و الإفراد للدّار قطنی أیضا علی الأبواب فی مجلّدین،و رتّب کلا- من«ثقات ابن حبّان»و«ثقات العجلی»علی الحروف و أعانه بکتبه ثمّ بالمرور علیها و تحریرها و عمل خطبها و نحو ذلک و عادت برکه الزّین علیه فی ذلک و فی غیره کما أنّ الزّین استروح بعد بما عمله سیّما المجمع و کان عجبا فی الدّین و التّقوی و الزّهد و الإقبال علی العلم و العباده و الأوراد و خدمه الشّیخ و عدم مخالطه الناس فی شیء من الأمور و المحبّه فی الحدیث و أهله،و حدّث بالکثیر رفیقا للزّین بل قلّ أن حدّث الزّین بشیء إلاّ و هو معه،و کذلک قلّ أن حدّث هو بمفرده لکنّهم بعد وفاه الشیخ أکثروا عنه و مع ذلک فلم یغیّر حاله و لا تصدّر و لا تمشّخ،و کان مع کونه شریکا للشّیخ یکتب عنه الأمالی بحیث کتب عنه جمیعها و ربّما استملی علیه و یحدّث بذلک عن الشّیخ لا عن نفسه إلاّ لمن یضایقه.و لم یزل علی طریقته حتی مات فی لیله الثّلاثا تاسع عشری رمضان سنه سبع بالقاهره و دفن من الغد خارج باب البرقیه منها،رحمه اللّه و إیّانا،و قد ترجمه ابن خطیب النّاصریه فی حلب(فی«ذیل تاریخ حلب»ظ)و التقی الفاسی فی«ذیل التّقیید»و شیخنا فی معجمه و إنبائه و مشیخه البرهان الحلبی و الغرس خلیل الأقفهسی فی معجم ابن ظهیره و التقی بن فهد فی معجمه و ذیل الحفاظ و خلق کالمقریزی فی عقوده.قال شیخنا فی معجمه:و کان خیرا ساکنا لینا سلیم الفطره شدید الإنکار للمنکر کثیر الاحتمال لشیخنا و لأولاده محبّا فی الحدیث و أهله.

ثمّ أشار لما سمعه منه و قرأه علیه و أنّه قرأ علیه إلی إیتاء الحجّ من«مجمع الزّوائد» سوی المجلس الأوّل منه و مواضع یسیره من انبائه و من أوّل زوائد مسند أحمد إلی قدر الرّبع منه قال:و کان یودّنی کثیرا و یعیننی عند الشیخ و بلغه أنّنی تتبّعت أوهامه فی«مجمع الزّوائد»فعاتبنی فترکت ذلک إلی الآن و استمرّ علی المحبّه

و المودّه،قال:و كان كثير الاستحضار للمتون يسرع الجواب بحضره الشّيخ فيعجب الشّيخ و قد عاشرتهما مدّه فلم أرهما يتركان قيام اللّيل و رأيت من خدمته لشيخنا و تأدّبه معه من غير تكلّف لذلك ما لم أره لغيره و لا أظنّ أحدا يقوى عليه.و قال فى إنبائه:إنّه صار كثير الاستحضار للمتون جدّا لكثره الممارسه و كان هيّنا ليّنا ديّنا خيّرا محبّا فى أهل الخير لا يسأم و لا يضجر من خدمه الشّيخ و كتابه الحديث سليم الفطره كثير الخير و الاحتمال للأذى خصوصا من جماعه الشّيخ،و قد شهد لى بالتّقدّم فى الفنّ،جزاه اللّه عنّى خيرا.قال:و كنت قد تتبعت أوهامه فى كتابه «المجمع»فبلغنى أنّ ذلك شقّ عليه فتركته رعايه له.قلت:و كان مشقّته لكونه لم يعلمه هو بل أعلم غيره و إلّا فصلاحه ينبو عن مطلق المشقّه،أو لكونها غير ضروريّه بحيث ساغ لشيخنا الإعراض عنها،و

الأعمال بالنّيّات .و قال البرهان الحلبىّ:إنّه كان من محاسن القاهره و من أهل الخير،غالب نهاره فى اشتغال و كتابه مع ملازمه خدمه الشّيخ فى أمر وضوئه و ثيابه،و لا يخاطبه إلّا بسيّدى،حتى كان فى أمر خدمته كالعبد مع محبّته للطّلبه و الغرباء و أهل الخير و كثره الاستحضار جدّا،و قال التّقىّ الفاسىّ:كان كثير الحفظ للمتون و الآثار صالحا خيرا.و قال الأقفهسىّ:كان إماما عالما حافظا زاهدا متواضعا متودّدا إلى النّاس ذا عباده و تقشّف و ورع،انتهى.و الثّناء على دينه و زهده و ورعه و نحو ذلك كثير جدّا بل هو فى ذلك كلمه اتّفاق،و أمّا فى الحديث فالحقّ ما قاله شيخنا أنّه كان يدرى منه فنّا واحدا،يعنى الّذى درّ به فيه شيخهما العراقى قال:و قد كان من لا يدرى يظنّ لسرعه جوابه بحضره الشّيخ أنّه أحفظ،و ليس كذلك بل الحفظ المعرفه، رحمه اللّه و إيّانا].

و جلال الدين سيوطى در«طبقات الحفّاظ»گفته:[الهيتمى.الحافظ نور الدّين أبو الحسن علىّ بن أبى بكر بن سليمان بن عمر بن صالح،رفيق الحافظ أبى الفضل العراقى؛ولد سنه ۷۳۵ و رافق العراقىّ فى السّماع فسمع جميع ما سمعه و كان ملازما له مبالغا فى خدمته و كان يحفظ كثيرا من متون الأحاديث فكان

إذا سئل العراقیّ عن حدیث بادر إلی إیراده فیظنّ من حضر أنّه أحفظ منه،و لیس کذلک إنّما الحفظ المعرفه،و کان العراقیّ یحبّه کثیرا و برشده إلی التّصنیف و یؤلّف له الخطب للکتب،جمع زوائد«مسند أحمد»علی الکتب السّتّه ثمّ مسند البزّار ثمّ أبی یعلی ثمّ معجم الطبرانی الکبیر ثمّ الأوسط و الصّغیر،ثمّ جمع السّتّه فی کتابه محذوفه الأسانید و تکلّم علی کلّ حدیث عقبه،و له«زوائد الحلیه»و «زوائد صحیح ابن حبّان»علی الصّحیحین و غیر ذلک.قال الحافظ ابن حجر:

کان خیّرا ساکنا صیّنا لیّنا سلیم الفطره شدید الإنکار للمنکر لا یترک قیام اللّیل،مات فی تاسع عشری رمضان سنه ۸۰۷].

و نیز علامه جلال الدین سیوطی در«حسن المحاضره فی أخبار مصر و القاهره» در«ذکر من کان بمصر من حفاظ الحدیث و نقّاده»گفته:[الهیتمی.الحافظ نور الدّین أبو الحسن علیّ بن أبی بکر بن سلیمان رفیق أبی الفضل العراقی،ولد سنه خمس و ثلاثین و سبعمائه و رافق العراقیّ فی السّماع و لازمه و ألّف و جمع،مات فی تاسع عشر(عشری.ظ) رمضان سنه سبع و ثمان مائه].

و محمد بن علی الشوکانی الصنعانی در«بدر طالع بمحاسن من بعد قرن السّابع»گفته:[علیّ بن أبی بکر بن سلیمان بن أبی بکر بن عمر بن صالح الهیتمی الشّافعی الحافظ،ولد فی رجب سنه ۷۳۵ بالقاهره و نشأ بها فقرأ القرآن ثمّ صحب الزّین العراقیّ و لم یفارقه سفرا و حضرا حتّی مات و رافقه فی جمیع مسموعاته بمصر و القاهره و الحرمین و بیت المقدس و دمشق و بعلبک و حماه و حلب و حمص و طرابلس و غیرها، و لم ینفرد أحدهما عن الآخر إلّا بمسموعات و مشایخ قلیل و صاحب التّرجمه مکثر سماعا و شیوخا و لم یکن الزّین یعتمد فی شیء من أموره إلاّ علیه و زوّجه ابنته و رزق منها اولادا عده،و کتب الکثیر من تصانیف الزّین و قرأ علیه أکثرها و تخرّج به و دربه فی أفراد زوائد کتب کالمعاجم الثّلاثه للطّبرانی و المسانید لأحمد و البزّار و أبی یعلی علی الکتب الستّه و ابتدأ أوّلا بزوائد أحمد فجاء فی مجلّدین و کلّ واحد من الخمسه الباقیه فی تصنیف مستقلّ إلّا الطّبرانی الأوسط و الصّغیر فهما فی تصنیف

ثمّ جمع الجميع فی کتاب واحد محذوف الأسانید سمّاه«مجمع الزوائد»و کذا أفرد زوائد صحیح ابن حبّان علی الصّحیحین و رتّب أحادیث الحلیه لأبی نعیم علی الأبواب و مات عنه مسوّده فبیّضه و أکمله ابن حجر فی مجلّدین و أحادیث الغیلانیّات و الخلعیّات و فوائد تمام و الأفراد للدّار قطنی أیضا علی الأبواب فی مجلّدین،و رتّب کلا من«ثقات ابن حبّان»و«ثقات العجلی»علی الحروف و أعانه بکتبه ثمّ بالمرور علیها و تحریرها و عمل خطبها و نحو ذلک و عادت برکه الزّین علیه فی ذلک و فی غیره،و کان عجیبا فی الدّین و التّقوی و الزّهد و الإقبال علی العلم و العباده و خدمه الزّین و عدم مخالطه النّاس فی شیء من الأمور و المحبّه للحدیث و أهله، و حدّث بالکثیر رفیقا للزّین و بعد موت الزّین أخذ عنه النّاس و أکثروا و مع ذلک فلم یغیّر حاله و لا تصدّر و لا تشیّخ و لم یزل علی طریقه حتّی مات فی لیله الثّلاثا تاسع و عشرین رمضان سنه ۸۰۷.قال ابن حجر إنّه تتبّع أوهامه فی«مجمع الزّوائد»فبلغه فعاتبه فترک التّتبّع.قال:و کان کثیر الاستحضار للمتون یسرع الجواب بحضره الزّین فیعجب الزّین ذلک،قال:و کان من لا یدری یظنّ لسرعه جوابه بحضره الزّین أنّه أحفظ منه و لیس کذلک بل الحفظ المعرفه].

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«إتحاف النّبلا»گفته:[الهیتمی.

الحافظ نور الدین أبو الحسن علیّ بن أبی بکر بن سلیمان،رفیق أبی الفضل العراقی، در سنهٔ خمس و ثلاثین و سبع مائه متولّد شده،در سماع رفیق عراقی بود،ألّف و جمع،و مات سنه سبع و ثمان مائه]انتهی.

فهذا الهیتمی حافظهم البارع النّبیل،و ناقدهم الماهر الجلیل،الخبیر بمسالک الجرح و التّعدیل،البصیر بمدارک التّصحیح و التّعلیل،قد روی هذا الحدیث الموثّل کلّ التّأثیل،و وثّق رجاله إکمالا للتشیید و التّأصیل،فطاحت و الحمد للّه شبهات المتمسّکین بالأعالیل،و انزاحت نزغات المنهمکین فی الأضالیل،و ظهر أنّ ریبهم محض تخدیع و تضلیل،و وضح أنّ جحدهم صرد تلمیع و تسویل.

۱۳۲-أما روایت مجد الدین محمد بن یعقوب الفیروزآبادی الشیرازی

حدیث ثقلین را،پس در«قاموس»در لغت ثقل گفته:[و الثقل-محرّکه-متاع المسافر و حشمه و کلّ شیء نفیس مصون.و منه

الحدیث: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی].

و علامه مجد الدین از أکابر محدّثین عظام و أجلّهٔ مسندین فخام سنّیه بوده.

محامد جلیله و مدایح جزیلهٔ او بر ناظر«طبقات شافعیّه»تقی الدّین أبو بکر ابن قاضی شهبه أسدی و«عقد ثمین فی تاریخ البلد الأمین»تقی الدین أبو الطیّب محمّد بن أحمد بن علی الفاسی و«ضوء لامع لأهل القرن التاسع»شمس الدّین محمّد بن عبد الرحمن سخاوی و«بغیه الوعاه فی طبقات اللّغویین و النّحاه»جلال الدین عبد الرحمن بن أبی بکر السّیوطی و«کتائب أعلام الأخیار»کفوی و«مدینه العلوم»أزنیقی و«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السّابع»محمّد بن علی بن محمّد شوکانی و«أبجد العلوم»و «تاج مکلّل»و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن واضح و آشکارست.

در اینجا بر بعض عبارات اکتفا می رود.

و فاضل معاصر در«إتحاف النّبلاء»گفته:[محمّد بن یعقوب بن محمّد بن إبراهیم ابن عمر بن أبی بکر بن أحمد بن محمود بن إدریس بن فضل اللّه بن شیخ الإسلام أبی إسحاق الکاذرونی(الکازرونی.ظ)الشّهیر بالشّیخ مجد الدّین الشّیرازی الفیروزآبادی اللّغوی القرشی التّیمی البکری الشّافعی،نزیل الحرم الشریف و الملتجی إلیه.در کازرون بماه ربیع الأوّل سنهٔ تسع و عشرین و سبعمائه متولّد شده و همان جا نشو و نما یافته و در هفت سالگی قرآن یاد گرفته هشت ساله بود که نقل بشیراز کرد و أدب و لغت از پدر خود و شیخ عبد اللّه بن محمود و غیرهما من علماء شیراز أخذ کرد و تجوید خطّ نمود و إقبال بر علم لغت کرده در استحضارش فرید زمان گردید،تفقّه در بلد خود کرده بود و بطلب حدیث بعراق و واسط و بغداد و دمشق شتافت و از عبد اللّه بن بکباش (بکتاش.ظ)قاضی بغداد مدرّس نظامیّه و حافظ محمّد بن أبی بکر بن القیّم(قیّم.ظ)الجوزیّه و غیرهما سماعت و روایت نمود و مدّتی در بغداد متصدّی تداریس ماند و فضائل او ظاهر

و باهر گشت،خلقی کثیر از وی أخذ و استفاده نمود.منهم الإمام الصّفدیّ و البهاء بن عقیل و الجمال الأسنوی و ابن هشام،بعده داخل قاهره شد و از تقی سبکی و ولدش تاج الدّین و قاضی عزّ الدّین بن جماعه و غیرهم أخذ نمود و در بلاد شرقیّه شامیّه جولان کرده در روم و هندوستان داخل شد و بدهلی رسید.در«قاموس»از بلاد هند،دهلی و قنوج را ذکر کرده است بس،و جمعی را از فضلا ملاقات کرد،أشیای کثیره ازیشان تلمّذا تحمّل کرد،مشیخهٔ او که بتخریج جمال بن موسی المراکشی ست در آن از مرویّاتش«کتب ستّه»و صحاح و«سنن بیهقی»و«مسند امام أحمد»و «صحیح ابن حبّان»و«صحیح ابن خزیمه»و مصنّف ابن أبی شیبه و غیر ذلک شمرده و گفته که قراءت ان بر جمّ غفیر از مشایخ نموده است،بعده در ماه رمضان سنهٔ ستّ و تسعین و سبعمائه در زبید داخل شد بعد وفات قاضی القضاه جمال ریمی شارح«تنبیه»ملک اشرف إسماعیل در تلقّی او بإکرام و اعظام مبالغه بجا آورد و هزار دینار صرف نمود جز هزار دینار که صاحب عدن در تجهیزش داده بود مدتی در آنجا در کنف رعایت و حمایتش بر نشر علوم مقیم ماند و انتفاع بسیاری از وی بخلق حاصل شد،قضای تمام ممالک محروسهٔ یمن بوی تعلّق داشت،طلبهٔ علم از هر سو قصد او نمودند و بسوی وی رحلتها فرمودند،سلطان هم بر وی قراءت کرد و دختر خود را که زائد الجمال بود بملاحظه کمال او تزوّج وی داد و باین جهت رفعت و ثروت او متزاید گشت وی کتابی تصنیف کرده در أطباق پیش سلطان فرستاد، سلطان آن طبقها را پر زر کرده واپس نمود،بست سال که بقیّهٔ أیّام خلافت ملک أشرف و ولد او ناصر بود در زبید گذرانید و درین أثنا بارها بمکّهٔ معظّمه قدوم آورد و در مدینه منوّره و طائف مجاورت کرد،مآثر حسنه از وی درین جاها یادگار ماند،انتساب خود بسوی مکّه دوست داشتی و بخط خود نوشتی:«الملتجی إلی حرم اللّه تعالی»و در هیچ بلده داخل نشد مگر والی و حاکم آنجا لوازم قدرشناسیس مودّی ساخت و در تعظیم و تکریمش مبالغه نمود،مثل ملک منصور صاحب تبریز و سلطان بایزید خان بن عثمان متولّی روم و پاشای مصر و ابن إدریس صاحب بغداد

و أمیر تیمور ملک هند و هیر هم،کتابهای بسیار اقتنا کرده بود تا آنکه از وی نقل کرده اند که گفت:کتب پنجاه هزار مثقال زر خریـد کرده ام،و در سـفر از آن أحمـال اجمال همراه داشـت و هر روز در منزل در آن نظر می کرد.تصانیفش بسـیارست، منهـا:«بصـائر ذوی التّمییز فی لطـائف الکتـاب الغریز»دو مجلّـد.و«تنـویر القیـاس (المقیـاس.ظ)فی تفسـیر ابـن عبـاس»چهـار مجلّد.و«فائحه الإهاب بتفسیر فاتحه الکتاب» مجلد ضخیم.و«الدّرّ النّظیم المرشد إلی فضائل القرآن العظیم»و«حاصل الخلاص فی فضائـل سـوره الإخلاـص»و«شـرح خطبه الکشّـاف»و«شوارق الأسـرار العلیّه- شـرح مشـارق الأـنوار النّبویّه»چهـار مجلّـد و«شـرح بخاری»ربع آن دربست مجلّد.

و«الإسعاد بالإصعاد إلی درجه الجهاد(الاجتهاد.ظ)»سه مجلّد.و«النّفحه العنبریّه فی مولد خیر البریّه».و«الصلوه(الصلات.ظ)و البشر فی الصّـلوه علی خیر البشـر».و«الوصـل و المنی فی فضـل منی».و«المغانم المطابه فی معالم طابه»و«مهیّـج الغرام إلی البلـد الحرام» و«إفـاده الجحون لزیـاره الجحون»و آن را در یـک شب تـألیف نموده.و«أحـاسن اللّطـائف فی محاسن الطّائف»و«فصل الـدّرّ من الخرزه فی فضـل السّـلامه علی الخبزه»و این نـام دو قریه است در طـائف.و«روضه النّـاظر فی ترجمه شـیخ عبـد القادر».و«المرقاه الوفیّه فی طبقـات الحنفیّه»و«البلغه فی تراجم أئمه النّحـاه و اللّغه»و«الفضـل الوفی فی العـدل الأشـرفی»و«نزهه الاذهـان فی تـاریخ أصـبهان»یک مجلّد.و«تعیین الغرفات المعین علی عین عرفات»و«منیه السـیول(السّئول.ظ)فی دعوات الرّسول»و«التّباریح فی فوائد متعلقه بأحـادیث المصابیـح».و«تسـهیل طرق الوصـول إلی الأحـادیث الزّائـده علی جـامع الاـصول»و الـدّرّ الغـالی فی الأحـادیث العوالی»و«سـفر السّـعاده»و«المتّفق وصـفا و المختلف وضـعا»و«اللاّمع المعجب العجاب(الجامع.صـح.ظ)بین المحکم و العباب و زیادات امتلأ بها الوطاب»تمام او در یکصد مجلّد تقدیر کرده بود هر مجلد از آن برابر صحاح جوهری می شد پنج مجلد از آن کامـل کرد.و«القـاموس المحیـط و القابوس الوسـیط»و«مقصود ذوی الألباب فی علم الاعراب»یک مجلّـد و«تخبیر الموشـین فیما یقال

بالسّين و الشين»و روى أوهام مجمل ابن فارس را در يک هزار موضع تتبع کرده.

و«المثلّث الکبير»در پنج مجلّد و«الرّوض المسلوف فيما له اسمان إلى الالوف»و«تحفه القماعيل فيمن يسمّى من الملائکه و النّاس بإسمعيل»و«أسماء الشّرّاح فى أسماء النّکاح» و«الجليس الأنيس فى أسماء الخندريس»يک مجلّد و«أنوار الغيث فى أسماء اللّيث»و «ترقيق العسل فى تصفيق العسل»و«زاد المعاد فى وزن بانت سعاد»و شرح او يک مجلّد و«النّخب الظّرائف فى النّکت الشّرائف»إلى غير ذلک.تقى کرمانى گفته:در زمان خود عديم النّظير بود در نظم و نثر و فارسى و عربى،جولان بلاد کرده و با مشايخ بسيار مجتمع شده و در بلدهٔ دهلک مدّتى مانده و سلطان آن جا تعظيم او بسيار مى کرد، ده سال مجاور مکّه معظّمه ماند و بتصنيف«قاموس»در چند مجلّد پرداخت،والد من فرمايش اختصار کرد پس در مجلّدى آن را مختصر نمود،در وى فوائد عظيمه و اعتراضات بر جوهريست،سفر هند کرده و با تمر لنک فراهم شده وى بسيار تعظيم کرد و يک لک درهم باو داد.سيوطى در«بغيه الوعاه فى ترجمه(طبقات.ظ)اللّغويين و النّحاه»ذکر او کرده و گفته:در بلاد روم از وى امتحانا پرسيدند که معنى اين قول على کرّم اللّه وجهه چيست:

«ألصق أنفک(روانفک ظ)بالجبوب و خذ المسطر بشناطرک(بشناترک.ظ)و اجعل جمجمتک إلى قيهلى حتّى لا أنغى نغيه إلّا أودعتها جمانه(حماطه.ظ)جلجلائک!» وى على البديهه در جواب گفت:ألزق عضرتک(عضرطک .ظ)بالصّيله و خذ المزبر بأشاجعک و اجعل خندوريتک(خندورتيک.ظ)إلى ثعبانى حتّى لا أنبس نبسه إلّا أوعيتها حيه(حبّه.ظ)نياطک!».حاضرين جلسه ازين جواب که أصعب از سؤال ست ببحر تعجّب فرو رفتند.خزرجى در«تاريخ يمن»نقل کرده که وى هميشه در ازدياد بود از علوّ جاه و مکانت و نفوذ شفاعات و أوامر بر قضات و ولات أمصار تا آنکه در سنه تسع و تسعين و سبعمائه قصد وصول بمکّه معظّمه کرد و بسلطان نوشت:

«ممّا ينهيه إلى العلوم الشّريفه ضعف العبد و رقّه جسمه و دقّه بنيته و علوّ سنّه و قد آل أمره إلى أن صار کالمسافر الّذى تحزّم و انتعل،إذ وهن العظم منّى و الرّأس اشتعل و تضعضع السّنّ و تقعقع الشّنّ فما هو إلّا عظام فى جراب و بنيان قد أشرف على الخراب،

و قد ناهز العمر الّذی یسمّیه العرب دقاقه الرّقاب،و قد مرّ علی المسامع الشّریفه غیر مرّه فی«صحیح البخاری»

قول سیّدنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إذا بلغ المرء ستّین سنه فقد أعذر اللّه إلیه. فکیف من ینیف علی السّبعین و أشرف علی الثّمانین،و لا یجمل بالمؤمن أن تمضی علیه أربع سنین و لا یتجدّد له شوق إلی بیت رب العالمین و زیاره سیّد المرسلین،و قد ثبت فی الحدیث النّبویّ ذلک،و العبد له ستّ سنین ناء عن تلک المسالک و قد غلب علیه الشّوق حتّی جلّ عمرو عن الطوق،و من أقصی امنیّته أن یجدّد العهد بتلک المعاهد و یفوز مرّه أخری بتلک المشاهد،و سؤاله من المراحم العلیّه الصّدقه علیه فی هذا العام قیل اشتداد الحرّ و غلبه الأوام فإنّ الفصل أطیب و الرّیح أزیب.و أیضا کان من عاده الخلفاء سلفا و خلفا أنّهم کانوا یردّدون البرید لتبلیغ سلامهم بحضره سیّد المرسلین صلوات اللّه و سلامه علیه إلی یوم الدّین فاجعلنی یا مولای،جعلنی اللّه فداک!ذلک البرید فلا أتمنّی شیئا سواه و لا ازید(ارید.ظ).قطعه:

شوقی إلی الکعبه الغراقد ازدادا فاستعمل القلص الوخاده الزّادا

و استأذن الملک المنعام زید علی و استودع اللّه أصحابا و أولادا

چون این کتاب بسلطان رسید بر طرواش(طرازش.ظ)نوشت:إنّ هذا شیء لا ینطق به لسانی و لا یجری به قلمی،فقد کانت الیمن عمیاء و استنارت فکیف یمکن أن تتقدّم و أنت تعلم أنّ اللّه تعالی قد أحیا بک أ کان(ما کان.ظ)میتا من العلم،فباللّه علیک إلاّ ما وهبتنا بقیّه هذا العمر،و اللّه یا مجد الدّین؛یمینا بارّه،إنّی أری فراق الدّنیا و نعیمها و لا فراقک أنت الیمن و أهله!انتهی.فاسی گفته:او را شعر جیّد و نثر أعلی ست، کثیر الاستحضار بود برای مستحسنات شعر و حکایات و خطّی جیّد با سرعت می نگاشت حافظه اش بسیار بود می گفت:گاهی خواب نکردم تا آنکه دو صد سطر یاد ننمودم، و او را خانه بود بمکّه معظّمه بر جبل صفا که اشرف ملک یمن بطور مدرسه برای او در آنجا بنا کرده بود و در آن خانه صاحبهٔ وی می ماند و برای او مدرّسین و طلبه مقرّر بودند و همچنین در مدینه منوّره خانه داشت و خانهای او در منی و جزران هم بود،و بستانی در طائف،وی آخر کسی ست که مرد از رؤسای علم آنانکه منفرد بود

هر یک از آنها بفنّی و علمی و کمالی،و فائق بود در آن بر أقران و معاصرین خود، وفاتش در زبید شب بستم شوّال سنه سبع عشره و ثمان مائه اتّفاق افتاده در حالی که متمتّع بود بسمع و بصر و حواسّ خود و تجاوز کرده بود از نود سال و مدفون گشت در تربت شیخ إسماعیل جبرتی.فیروزآباد-بکسر فا و سکون یاء و ضمّ را-بلده ایست در فارس،ذکره السّمعانیّ فی«الأنساب».و غیر او گفته:بفتح فاست،کذا فی«الدّرر الکامنه»للحافظ ابن حجر العسقلانی و«الضّوء اللاّمع»للحافظ السّخاوی،رحمه اللّه تعالی]انتهی.

فهذا العلامه الفیروزآبادی صاحب القاموس،حبرهم المحرز للمجد المنیع المحروس،الّذی دان لفضله منهم کلّ رائس و مرءوس،و أذعن لنبله منهم کل سائس و مسوس،قد روی هذا الحدیث المحبوب المأنوس،المنضر من ریاض الهدی و الرّشاد کلّ نابت و مغروس،فلا یرتاب فیه إلّا الأخلف الأفین المغموس،و لا یشکّ فیه إلّا الأتعش المشوم المنحوس،و لا یماری فیه إلّا من تعامی عن المشاهد المعائن المرئیّ المحسوس،و لا یراوغ عنه إلاّ من عضّه من الحجاج ناب ضروس،و لا یجحده إلّا من شخصه معکوس،و جسمه مرکوس،و حظه منحوس،و جدّه متعوس،و لا ینکره إلاّ من قلبه منکوس،و عقله مألوس،و فهمه مطموس، و رأیه مدروس.

۱۳۳-أما روایت محمد بن محمد بن محمود الحافظی البخاری النقشبندی المعروف بخواجه پارسا

حدیث ثقلین را،پس در«فصل الخطاب»گفته:[و قال الشّیخ الإمام العارف الولیّ أبو عبد اللّه محمّد بن علی الحکیم التّرمذیّ قدس اللّه تعالی روحه فی کتاب«نوادر الاصول فی معرفه أخبار الرّسول»صلی اللّه علیه و سلّم فی الأصل الموفی خمسین:

حدّثنا نصر بن عبد الرحمن الوشّاء،قال:ح(حدّثنا.ظ)زید بن الحسن الأنماطی،عن جعفر بن محمّد،عن أبیه رضی اللّه عنهما،عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنهما أنّه قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب فسمعته یقول:یا ایّها النّاس! قد ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی.

حدّثنا نصر

قال:حدّثنا زيد بن الحسن،قال:حدّثنا معروف بن خرّبوذ المكّی،عن أبی الطّفيل عامر بن واثله،عن حذيفه بن أسيد الغفاری،رضی اللّه عنه،قال: لمّا صدر رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع خطب فقال:يا أيّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللّطيف الخبير أنّه لم يعمر نبیّ إلاّ مثل نصف عمر الّذی يليه من قبل و إنّی أظنّ أن يوشك أن ادعی فاجيب، و إنّی فرطكم علی الحوض،و إنّی سائلكم حين تردون علیّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونی فيهما،الثّقل الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه سبحانه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا و لا تضلّوا و تبدّلوا و عترتی أهل بيتی فإنّی قد نبّأنی اللّطيف الخبير أنّهما لن يتفرّقا حتّی يردا علیّ الحوض].

و نيز در«فصل الخطاب»نقلا عن«جامع الاصول»گفته:[

و قال زيد بن أرقم رضی اللّه عنه: قام رسول اللّه صلی اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء يدعی خمّا بين مكّه و المدينه،فحمد اللّه عزّ و جلّ و أثنی عليه و وعظ و ذكّر ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أيّها النّاس! إنّما أنا بشر يوشك أن يأتينی رسول ربّی فأجيب و إنّی تارك فيكم ثقلين أوّلهما كتاب اللّه عزّ و جلّ فيه الهدی و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ علی كتاب اللّه و رغّب فيه ثم قال صلی اللّه عليه و سلّم:و أهل بيتی،اذكّركم اللّه فی أهل بيتی اذكّركم اللّه فی أهل بيتی،أخرجه مسلم رحمه اللّه تعالی.قال زيد رضی اللّه عنه:أهل بيته صلی اللّه عليه و سلّم من حرم الصّدقه بعده آل علیّ و آل عقيل و آل جعفر و آل عبّاس رضی اللّه عنهم.قيل لزيد:أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:نساؤه من أهل بيته و لكن أهل بيته أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده. كذا أخرجه مسلم رحمه اللّه].

و خواجۀ پارسا از معاريف عرفای موحّدين و مشاهير كملای منقّدين سنّيّه بوده،در صدر نسخۀ حاضره از«أربعين رتنيه»تخريج همين خواجۀ پارسا مذكورست:[قال الشّيخ الإمام،محيی اللّيالی،منوّر الأيّام،بقيّه الحفّاظ مدائح و ترجمه خواجه محمد پارسا صاحب فصل الخطاب المحدّثين،سالك الطّريقه المثلی داعی الخلق إلی حقيقه الكلمه العلياء،إمام الزّمان،محرم أسرار القرآن، إلی آخر ألقابه و الالقاب تقع دون جنابه،بل تتحلّی به

جلال الحقّ و الدّین،أبو الفتح محمّد بن محمّد بن محمود الحافظی البخاری السّرغی،جزاه اللّه عنّا و عن سائر المسلمین خیر جزائه،و لا حرّمنا من لقائه:هذه أربعون حدیثا کامله لمحاسن الأعمال و الأخلاق شامله،انتخبت من المنتخبات من الأحادیث الرّتبیّات]إلخ.

و عبد الرحمن جامی در«نفحات الانس»گفته:(۱) [حضرت خواجه محمّد پارسا،قدس سرّه.نام ایشان محمّد بن محمّد بن محمود الحافظ البخاریست،قدّس اللّه سرّه،ایشان نیز از کبار أصحاب خواجه بزرک اند،قدس اللّه سرّه،و حضرت خواجه بزرک در حقّ ایشان فرموده اند و بحضور أصحاب خود با ایشان خطاب کرده اند که حقّی و إمامتی که از خلفاء خواجگان قدس اللّه تعالی أسرارهم باین ضعیف رسیده است و آنچه درین راه کسب کرده است آن امانت بشما سپردیم چنانچه برادر دینی مولانا عارف سپرده قبول می باید کرد و آن أمانت را بخلق حقّ سبحانه تعالی می باید رسانید.ایشان تواضع نمودند و قبول کردند و در مرض أخیر در غیبت ایشان در حضور

۱- تذکر لازم : مناقب و مفاخری که در این شرح حال به نظر مطالعه کنندگان میرسد عینا حکم مناقبی را دارد که در سایر تراجم این کتاب مشاهده میشود و اهل سنت آنها را در وصف بزرگان قوم خود تلفیق کرده اند . قصد مؤلف علامه از آوردن این گونه مطالب که سراپا اغراق و گزافه گوئی در حق زعمای تسنن و تصوف است همانا اثبات مقصود و مرام خود و گرفتن نتیجهء غائی از نوشتن چنین کتابی با این عظمت میباشد ، تا مطالعه کنندگان منصف دریابند که اشخاصی روایت حدیث ثقلین کرده و در کتب خود نقل نموده اند که در نظر علمای قوم خود در اعلا درجه وثاقت و جلالت بوده آنها را صاحب کرامات و خوارق عادات دانند و بچنین عبارات و کلمات ستایند و بزرگ انگارند . و نقل این گونه مطالب غریبه که جز أهل سنت و أصحاب طریقت آن ها را باور نتوانند کرد ؛ ملازمه ندارد با اینکه مؤلف علامه ، أعلی اللّه مقامه ، خود کمترین اعتمادی بر این مطالب داشته اعتقاد به صحت آنها فرموده باشد . باری ، چنین کسان که در نزد اهل سنت و أصحاب طریقت دارای آن همه مناقب و مناصب و محامد و مفاخر میباشند از روی کمال عقیدت ، بنقل حدیث ثقلین ، اقدام نموده بر عظمت و جلالت أهل بیت عصمت و طهارت شهادت داده . و الفضل ما شهدت به الاعداء . « م » .

أصحاب و أحباب در حقّ ایشان فرموده اند:مقصود از ظهور ما وجود اوست،او را بهر دو طریق جذبه و سلوک تربیت کرده ام،اگر مشغول می شود جهانی ازو منوّر می شود! و در محلّی دیگر صفت برخ بنظر موهبت او را کرامت کردند و قصّه برخ رضی اللّه عنه در کتاب«قوت القلوب»مذکورست.و در محلّی دیگر بنظر موهبت او را نفس بخشیدند تا هر چه گوید آن شود و در محلّی فرمودند:هر چه او می گوید حق تعالی آن می کند بحکم حدیث صحیح

«إنّ من عباد اللّه من لو أقسم علی اللّه لأبرّه» می گویم بگو او نمی گوید.و در محلّی دیگر او را تلقین ذکر خفیه فرموده اند و او را إجازت دادند بعمل بر موجب آنچه داند از دقائق و حقائق آداب طریقت و تعلیم آن.إلی غیر ذلک من التّشریفات الّتی لا تعدّ و لا تحصی.و چون در محرّم سنه اثنین و عشرین و ثمان مائه به نیّت طواف بیت الحرام و زیارت نبی علیه الصّلوه و السّلام از بخارا بیرون آمدند و از راه نسف بچغانیان و ترند و بلخ و هراه بقصد دریافت مزارات متبرّکه روان شدند و همه جا سادات و مشایخ و علماء مقدم شریف ایشان را مغتنم شمردند.

و باکرام و اعزاز تمام تلقّی نمودند؛بخاطر می آید که چون از ولایت جام می گذشتند و بقیاس چنان می نماید که در أواخر جمادی الاولی یا أوائل جمادی الاخری بوده باشد از سال مذکور؛پدر این فقیر با جمعی کثیر از نیازمندان و مخلصان بقصد زیارت ایشان بیرون آمده بودند و هنوز عمر من پنج سال تمام نه شده بود یکی از متعلّقان را گفت که مرا بر دوش گرفته پیش محفّهٔ محفوف بأنوار ایشان داشت،التفات نمودند و یک سیر نبات کرمانی عنایت فرمودند و تا امروز از آن شصت و دو سال ست هنوز صفای طلعت منوّر ایشان در چشم منست و لذّت دیدار مبارک ایشان در دل من،و همانا که رابطه اخلاص و اعتقاد و ارادت و محبّتی که این فقیر را نسبت بخاندان خواجگان قدس اللّه تعالی أرواحهم واقع است ببرکت نظر ایشان بوده باشد،و امیدوارم که بیمن همین رابطه در زمره محبّان و مخلصان ایشان محشور گردم،بمنّه وجوده.

و چون به نیشاپور رسیدند بواسطه حرارت هوا و خوف راه در میان أصحاب سخن می گذشته است و فی الجمله فتوری بعزیمتها راه یافته بوده است و دیوان مولانا جلال الدین

را قدّس اللّه سرّه بفال گشاده اند این أبیات بر آمده:

رو‌ید أی عاشقان حق باقبال أبد ملحق روان باشید همچون مه بسوی برج مسعودی

مبارک بادتان این ره بتوفیق و أمان اللّه بهر جای بهر شهری بهر دشتی که پیمودی از آنجا این مکتوب ببخاری فرستاده اند:باسمه سبحانه،نوشته شد این مکتوب در روزی که بیرون آمده بود از نیشابور حمیّت و سائر بلاد المسلمین عن الإفادات و المخافات و آن روز یازدهم بود از جمادی الاخری سنه اثنین و عشرین و ثمان مائه در حال صحّت و سلامت و رفاهیت و وثوق تمام بفضل و کرم إلهی جلّ ذکره و قوت قلب و قوّت یقین بفیض و فضل نامتناهی بحکم اشارت و بشارت

«کان رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یتفأل و لا یتطیّر»

و قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: لم یبق بعدی من النّبوّه إلّا المبشّرات یراها المؤمن أو تری له. و هذا حدیث متّفق علی صحّته.شعر:

یا نبیّ الهدی حدیثک عونی اعتصامی ببابک و التجائی

و چون در کنف صحت و عافیت و سلامت و رفاهیت بمکّه محترمه رسیده اند و أرکان حجّ تمام گزارده اند ایشان را مرضی عارض شده است چنانکه در طواف وداع در عماری کرده اند و از آنجا متوجّه مدینه شده اند و در راه أصحاب را طلبیده و املا فرموده اند« بسم الله الرحمن الرحیم .جائنی سیّد الطائفه الجنید قدس اللّه تعالی سرّه فی ضحوه یوم السّبت التّاسع عشر من ذی الحجّه سنه اثنتین و عشرین و ثمان مائه،عند انصرافنا من مکه المبارکه،زادها اللّه تعالی تکریما و برکات،و نحن نسیر مع الرّکب و أنا بین النّوم و الیقظه فقال رحمه اللّه تعالی فی زیارته و بشارته:القصد مقبول.فحفظت هذه الکلمه و سررت بها ثمّ استیقظت من الحاله الواقعه بین النّوم و الیقظه،و الحمد للّه علی ذلک»و بعد از آن کلمات دیگر هم بعبارت عربی املا فرموده اند که ترجمهٔ جملهٔ آن این می شود که این کلمهٔ واحد که از سیّد الطائفه قدس سرّه واقع شد کلمه ایست جامعه تامّه و بشارتی ست شامله عامّه ما را و أولاد

ما را و أصحاب و أحباب حاضر و غائب ما را،زیرا که قصد مادرین مشاعر عظام و أدعیه که کرده شد بهر موقف و مقام مصالح دینی و دنیوی همه آن بود،و آن قصد بمقتضای این بشارت مقرون بقبول شده،و الحمد للّه سبحانه حمدا طیّبا مبارکا یوافی نعمه و یکافی مزیده.و روز چهار شنبه بست و سوم ذی الحجّه بمدینه رسیده اند و از حضرت رسالت صلی اللّه علیه و سلّم بشارت ها یافته و آن مسوّدهٔ املا را طلبیدند تا بر آن زیادت کنند، چون مطالعه کرده اند فرموده اند که همین هاست و زیادت ننوشته اند در روز پنجشنبه بجوار رحمت حقّ پیوسته اند.مولانا شمس الدّین فناری رومی و أهل مدینه و قافله بر ایشان نماز گزارده اند و شب جمعه در آن منزل مبارک نزول فرموده اند در جوار قبّه شریف أمیر المؤمنین عبّاس رضی اللّه عنه دفن کرده اند و خدمت شیخ زین الدّین الخوافی رحمه اللّه تعالی از مصر سنک سفید تراشیده آورده است و لوح قبر ایشان ساخته و بآن از سائر قبور ممتازست.یکی از ثقات که از مخصوصان ولد بزرگوار ایشان خواجه برهان الدّین أبو نصر پارسا رحمه اللّه تعالی بوده است چنین گفته است که خدمت برهان الدّین أبو نصر چنین فرموده اند که در آن وقت که خدمت والد من فوت می شدند بر بالین ایشان حاضر نبودم چون حاضر شدم روی مبارک ایشان را گشادم تا نظری کنم چشم بگشادند و تبسّم نمودند،قلق و اضطراب من زیادت شد بپایان پای ایشان آمدم و روی خود بر کف پای ایشان نهادم پای خود را بالا کشیدند چون خبر ایشان که در مدینه رسول صلی اللّه علیه و سلّم نقل کردند ببعضی از أکابر عجم رسید این عبارت فرمودند که:همانجا بازید که از آنجا نازید!یکی از مریدان و معتقدان حضرت خواجه گوید که چون حضرت خواجه قدّس سره عزیمت حجاز می کردند در وقت وداع گفتم:خواجه شما رفتید!فرمودند که رفتیم و رفتیم،و از أنفاس متبرّکه ایشانست که بیکی از أصحاب نوشته بودند که خاطر این فقیر دائما نگران أحوال ظاهری و باطنی شما می باشد و علی الدّوام به نسبت آن برادر منتظر نظرات بی علّت الهی می بود.سیّد الطائفه جنید قدس اللّه تعالی روحه فرموده است:إن بدت عین من الکرام ألحقت اللّاحقین بالسّابقین.و با این همه أصل معتبرست نزد کبراء دین

قدس اللّه تعالی أرواحهم أجمعین آنکه کوشش را مگذار و بخشش را چشم می دار حضرت خواجه ما را قدّس اللّه تعالی سرّه سؤال کردند که طریقت بچه توان دریافت؟ فرمودند که بتشرّع،و دیگر بعد المحافظه علی الأمر الوسط فی الطعام لا فوق الشّبع و لا الجوع المفرط،در تقلیل منام:علی طریق اعتدال المزاج کوشیدن علی الخصوص إحیاء بین العشائین و قبل الصّبح بحیث لا یطّلع علیه أحد،بتوجّه در خود رفتن و نفی خواطر علی الخصوص خاطر تمنّی به نسبت حال و ماضی و استقبال نیک مؤثّرست فی رفع الحجب عن القلب،و دیگر:إذا سکت اللّسان عن فضول الکلام نطق القلب مع اللّه سبحانه،و إذا نطق اللّسان سکت القلب،و الصّمت علی قسمین صمت باللّسان و صمت بالقلب عن خواطر الأکوان،فمن صمت لسانه و لم یصمت قلبه خفّ وزره،و من صمت لسانه و قلبه ظهر له سرّه و تجلّی له ربّه عزّ و جلّ،و من لم یصمت بلسانه و لا بقلبه کان مملکته للشیطان و سخره له.أعاذنا اللّه من ذلک،و من صمت قلبه و لم یصمت بلسانه فهو ناطق بلسان الحکمه ساکت عن فضول الکلام،رزقنا اللّه تعالی ذلک بفضله و کرمه].

و ملا حسین بن علی الکاشفی در«رشحات»گفته:[خواجه محمّد پارسا، قدس اللّه تعالی سرّه.ایشان خلیفهٔ دوّم حضرت خواجه اند،أعلم و أورع زمان و تذکرهٔ خاندان خواجگان قدس اللّه تعالی أرواحهم بوده اند در مبادی أحوال که حضرت خواجه محمّد پارسا آغاز ملازمت حضرت خواجه کرده اند روزی در أثناء مجاهدات و ریاضات بدر خانه حضرت خواجه آمده بودند و بیرون در منتظر ایستاده، اتفاقا کنیزکی از خادمان حضرت خواجه از بیرون در آمده حضرت خواجه از وی پرسیده اند که بر بیرون کیست؟وی گفت:جوانی است پارسا که بر در منتظر ایستاده حضرت خواجه بیرون آمده اند و خواجه محمّد را دیده فرموده اند که:شما پارسا بوده اید؟از آن روز باز که این لفظ بر زبان مبارک ایشان گذشته در ألسنه و أفواه افتاده و خدمت خواجه محمّد باین لقب مشهور شده اند،خدمت خواجه محمّد قدس سره در نوبت ثانی که حضرت خواجه بهاء الدین قدّس سرّه بسفر حجاز رفته اند در

ملازمت بوده انـد می فرمودنـد که حضـرت خواجه بزرک در بادیـهٔ حجاز مخلص را بمراقبه أمر فرمودنـد و بمحافظت صورت ایشـان در خزینه خیال نیز امر کردنـد و فرمودنـد که طریق او جـذبه است و صـفت او میان جمال و جلال ست و تلقین ذکر نیز فرمودنـد و کیفیّات را حواله بعلم او کردنـد و آن مخلص را علی الـدّوام تمسّک بصـفت لطف إلهی و دیـد فضل و قطع نظر از جزای عمل أمر می فرمودند و بآنکه از قول و فعل آنچه می گذرد آن را در دریای نیستی می باید انداختن و سـر رشته و ندید قصور را نیک نگاهداشتن.و هم حضرت خواجه در حقّ آن مخلص فرمودند که او مرادست گاهی بامراد بصفت مریدی بجهت تربیت او معامله می کننـد و در مبادی که آن مخلص را بسـخن أمر کردند روزی در راهی آن مخلص در پیش ایشان می رفت ایشان در وی نظر کردند و روی بأصـحاب آوردند و فرمودند که حاضـران مجلس او هر فردی به نسبت حال خود از وی سخن خواهند شنید و در بعضی محلّها آن مخلص را بنظر موهبت نفس بخشیدند تا بهر که گوید مؤثر افتد و هر چه گوید آن شود.و در محلّی دیگر فرمودنـد که هر چه او می گویـد حقّ سـبحانه آن می کنـد می گویم بگوی او نمی گوید و در محلّی دیگر آن مخلص را صـفت برخ أسود بنظر موهبت کرامت کردند،و برخ أسود بندهٔ درم خریده سیاه چرده بوده است که در زمان موسی علیـه السـلام بر درگـاه حق سـبحانه و تعـالی درجـه مقبـولی و محبـوبی داشـته اسـت،گفتـه انـد کـه برخ در بنی اسـرائیل قرینـه(قریـن.ظ)اویس قرنی بـوده است در میـان این امّت.حضـرت ایشـان می فرمـوده انـد که جمـاعتی از کـبرای متقـدّمین که بیواسـطهٔ زبان أمور حقیقت از یکدیگر به مجالست معلوم می کرده اند ایشان را«برخیان»می گفته اند،و جمعی که بعد از ظهور دین محمّدی صـلی اللّه علیه و سـلم برین وصف اند ایشان را«اویسـیان»می گویند.و هم خدمت خواجه محمّد پارسا قدس سـرّه فرموده انـد که در راه حجاز در مرضـی که حضـرت خواجه بزرک را واقع شده بود وصایا فرمودند و در آن أثنا آن مخلص را بحضور أصـحاب خطـاب کردنـد و فرمودنـد:حقّی و أمـانتی که از خلفـای خانـدان خواجگـان قـدس اللّه تعـالی أرواحهم باین ضعیف رسیده است و آنچه درین راه کسب کرده است آن أمانت

را بشما سپردیم،چنانچه برادر دینی مولانا عارف علیه الرّحمه سپرده بودند قبول می باید کرد و آن أمانت را بخلق خدای می باید رسانیدن،آن مخلص تواضع کرد و قبول نمود و چون از سفر حجاز مراجعت نمودند بر سر جمع در حضور أصحاب آن مخلص را نظر موهبت فرمودند و مکرّر گفتند که آنچه داشتیم بتمام ربودی!و بعد از آن بآن مخلص روز بروز نظر عنایت زیاده می فرمودند؛و وقتی دیگر فرموده که آنچه مولانا عارف در حقّ او گفت ما نیز همان می گوئیم و بر آنیم،أمّا ظهور آن موقوف اختیار ما نیست،یعنی چون ما سفر آخرت اختیار کنیم آن معنی بظهور خواهد آمد،و در آخر حیات می فرموده اند نسبت معنی باطنی که گفته بودیم و اشارت کرده هر آئینه ظهور خواهد کرد و أما خرسنگی بر سر راه است تا آن برخیزد.و هم حضرت خواجه محمّد پارسا قدس سرّه فرمودند که حضرت خواجه بزرک در آخر حیات در غیبت آن مخلص در حقّ آن مخلص فرموده اند که هرگز از وی نرنجیده ایم از هر کسی سبب رنجش در وجود آمده است و از وی نی،اگر نقاری در میان بوده باشد آن از طرف من بوده است که بنابر حکمتی و مصلحتی عارض؛چند روز باطن خود را از وی باز گرفته باشم،اکنون باطن من با وی بتمامی راست ست و من بر همان قولم که در حقّ او در راه حجاز در حضور أصحاب گفته ام و اکنون نیز اگر او حاضر بودی زیاده از آن در حقّ او گفتمی،و نظر بسیار در آن حال إظهار فرمودند و بسیار یاد کردند،و الحمد للّه علی ذلک،بیت:

بدین امیدهای شاخ در شاخ کرمهای تو ما را کرد گستاخ

و فرموده اند که حضرت خواجه بزرک در مرضی اخیر در غیبت آن مخلص در حضور أصحاب و أحباب در حقّ وی فرموده اند که مقصود از وجود ما ظهور اوست، و او را بهر دو طریق جذبه و سلوک تربیت کرده ایم،اگر مشغول می شود جهانی از و منوّر می گردد.و حضرت ایشان می فرمودند که این نقل را برینوجه نیز شنیده ام که حضرت خواجه بزرک در حقّ خواجه محمّد پارسا قدّس سرّهما فرموده اند که مقصود از وجود ما ظهور محمّدست؛می فرمودند که این عبارت متضمّن ایهامی است.خدمت

خواجه محمّد پارسا قدّس سرّه در مرض أخیر موت حضرت خواجه بزرک قدس اللّه تعالی سره را ملازمت بسیار می کرده اند و بامداد و شبانگاه بخدمت می رسیده،روزی ألطاف بسیار نموده اند دو فرموده که شما را این مقدار ملازمت حاجت نیست روزی بعضی از أحفاد حضرت خواجه محمّد پارسا قدّس اللّه تعالی سرّه در محلّه خواجه کفشیر در سمرقند بملازمت حضرت ایشان آمده بودند آن حضرت نسبت بایشان التفات بسیار فرمودند و در تعظیم و توقیر ایشان افزودند و در أثنای صحبت گفتند که عزیزی حضرت خواجه بهاء الدین را قدّس سرّه بعد از انتقال ایشان بخواب دیده و از ایشان پرسیده که چه عمل کنیم تا نجات یابیم؟فرموده اند:بآن عمل مشغول باشید که در نفس اخیر مشغول می باید بود.یعنی چگونه در نفس أخیر بهمگی خود بجناب حقّ سبحانه حاضر و آگاه می باید بود همیشه همچنان باشید.بعد از آن فرمودند که خدمت خواجه محمّد پارسا قدّس اللّه سرّه جدّ بزرگوار شما بر وجهی بوده اند که روزی حضرت خواجه بهاء الدّین قدّس اللّه تعالی روحه بکنار حوض باغ مزار آمده بوده اند دیده اند که ایشان پایها در آب نهاده اند و بمراقبه مشغول اند و از خود غائب،حضرت خواجه فی الحال فوطه بسته اند و بآب درآمده روی مبارک خود را بر پشت پای ایشان نهاده فرموده اند:إلهی بحرمت این پایها که بر بهاء الدین رحمت کن!حضرت ایشان بعد ازین سخن فرمودند:من نمی دانم که حضرت خواجه محمّد پارسا قدس اللّه تعالی روحه غیر از آن عمل که در نفس أخیر می باید کرد چه عمل می کرده باشند که باین درجه رسیده اند؟! من خوارق عاداته،قدس اللّه سرّه:اگر چه مرتبهٔ حضرت خواجه محمّد پارسا قدس اللّه تعالی سرّه از آن زیاده است که ایشان را بخرق عادت ستانید یا ازیشان کرامتی باز نمایند،أمّا چون دو سه نقلی از عدول و ثقات این سلسله شریفه استماع افتاده بود بایراد آن گستاخی نموده،بعضی مخادیم می فرمودند که حضرت خواجه محمّد پارسا قدّس اللّه تعالی سرّه آثار تصرّفات خود را همیشه بواجبی می پوشیده اند و در ستر و اخفاء آن کما ینبغی می کوشیده اند،لیکن یک بار بحسب ضرورت شمّهٔ إظهار

کرده انـد بواسـطه آنکه از اخفاء آن اهانتی بمشایـخ سلسـلهٔ سـند حدیث ایشان می رسـیده و صورت این واقعه بر سبیل اجمال آنست که قدوه المحدّثین شیخ شـمس الدّین محمّد بن محمّد بن محمّد الجزری علیه الرّحمه در زمان مرزا الغ بیگ بسـمرقند آمده بوده اند و بتحقیق و تصـحیح سـند محدّثان ماوراء النّهر مشغولی کرده بعضی از أرباب حسد و غرض بایشان عرض کرده اند که خدمت خواجه محمّد پارسا در بخارا أحادیث بسیار نقل می کنند و صـحّت سـند ایشان معلوم نیست؛اگر حضرت شیخ آن را تحقیقی فرمایند دور نباشد شیخ در مقام تحقیق آن شده اند و مرزا الغ بیگ را بر آن داشـته تا قاصدی به بخارا فرسـتاده انـد و از حضـرت خواجه التماس آمـدن کرده،پس شـیخ با خواجه عصام الدّین که شـیخ الإسـلام سـمرقند بوده و جمیع أعاظم دانشـمندان وقت مجمعی ساخته اند و مجلسـی بغایت عالی مرتّب شده است و حضرت خواجه بآن مجلس حاضر شده اند،شیخ در آن مجلس ازیشان التماس نموده اند تا حدیثی باسـناد خود روایت کرده اند،شیخ فرموده اند که در صحت این حدیث هیچ سخن نیست امّـا این إسـناد نزد من ثـابت نشـده.ازین سـخن حسودان خوش دل شـده انـد و بیکـدگر خبث عین کرده؛حضـرت خواجه همان حدیث را از طریق دیگر إسـناد گفته اند،شیخ در آن إسناد نیز همان سخن فرموده اند،حضرت خواجه دریافته اند که هر إسـناد را که بیان کنند مسـموع نخواهد افتاد لحظه ای مراقب شده اند و سکوت کرده بعد از آن روی بشیخ آورده اند و فرموده که خدمت شـما فلان مسـند را از کتب أهل حدیث مسلّم می دارید و أسانید آن را معتبر می شمارید؟شیخ فرمودند که آری أسانید آن همه معتبر و معتمدست و در آن هیچ کس از محقّقان فنّ حدیث شبهه و دغدغه ندارد اگر أسانید خدمت شما از آن مسـند باشد ما را در آن سـخن نیست،پس حضـرت خواجهٔ روی بحضرت خواجه عصام الدّین کرده اند و فرموده که در کتاب خانه خدمت شـما در فلان طاق در زیر فلان و فلان کتاب این مسند که نام بردیم قطعش این و جلدش چنین نهاده است و در آن مسـند بعد از چند ورق در فلان صـفحه این حدیث با این أسانید که بیان کردیم بتفصیل مذکور و مسطورست،عنایت کرده شاگردی را از خدام فرستید

تـا آن روز آن را حاضـر گردانـد،خواجه عصام الـدّین متردّد بوده انـد در آن که این مسـند در آنجا هست یا نی و أهل مجلس ازین سـخن بغـایت متعجّب و متأمّـل و متفکّر شـده انـد چه بر همکنـان ظاهر بوده است که حضـرت خواجه هرگز بکتاب خانهٔ خواجه عصام الدّین نرسـیده بوده اند،پس خواجه کسی را از ملازمان خاصّه بتعجیل تمام فرستاده تا آن نشانها را ملاحظه کرده اگر یابـد بیارد.آن کس رفته و مسـند را بهمان صـفت که نشان داده بوده انـد باز یافته و بمجلس آورده و آن حدیث در همان صفحـه که اشـارت کرده بـوده انـد بـآن طرق إسـناد بی تفـاوت مسـطور بـوده،خروش از آن مجلس برخاسـته و شـیخ بـا سـائر علماء؛عظیم حیرت زده شـده انـد،و تحیّر و تعجّب خواجه عصام الدّین از دیگران زیاده بوده زیرا که وی بیقین نمی دانسـته که این مسـند در کتابخانه اوست،و چون این قصّه بعرض میرزا الغ بیگ رسـیده وی نیز از طلبیـدن حضـرت خواجه تشویر و انفعال یـافته و این تصـرّف که از حضـرت خواجه در آن مجلس واقع شـده سـبب مزیـد شـهرت ایشان گشـته و أعیان و أکابر زمان را بایشان عقیدهٔ دیگر پیدا شده.مولانا عبد الرحیم نیسـتانی رحمه اللّه تعالی که ملازم حضـرت خواجه و برادر رضاعی و هم سـبق خواجه برهان الـدّین أبو نصـر قدّس سـرّه بوده چنین فرموده است که در آن تاریخ که میرزا خلیل پسـر میرزا میرانشاه که فرزند امیر تیمورست در سـمرقند پادشـاه بود و میرزا شـاهرخ در خراسـان می بود،حضـرت خواجه گـاه گـاه بجهت کفـایت مهمّـات مسـلمانان رقعه بمیرزا شـاهرخ می نوشـتند میرزا خلیل را از آن ناخوش می آمـده است،آخر بسـعایت أهل حسـد بغایت متأثّر و متغیّر شده است چنانچه کسـی را ببخاری پیش ایشان فرسـتاده که عنایت کرده شما را بجانب دشت قفچاق می باید رفت شاید که جمعی آنجا ببرکت قدوم شـما شرف اسلام یابند.حضرت خواجه فرموده اند خوش باشد أوّل مزارات را طواف کنیم بعد از آن رویم و فی الحال اسپ طپیدنـد،مولانا عبد الرحیم گفته است که من اسپ ایشان را زین کردم و پیش آوردم فی الفور سوار شدنـد و با جمعی از خادمان در ملازمت ایشان روان شـدیم،أوّل بقصـر عارفان رفتند بمزار حضـرت خواجه بزرک قدّس سـرّه چون

از مزار بیرون آمدند آثار هیبت و عظمت از بشرهٔ مبارک ایشان ظاهر بود از آنجا به سوخاری رفتند و زمانی بر سر قبر سیّد أمیر گلال علیه الرحمه توقّف نمودند و چون از مزار ایشان بیرون آمدند تازیانه بر اسپ زدند و بر بالای پشته راندند و روی بجانب خراسان کرده این بیت را خواندند،بیت:

همه را زیر و زبر کن نه زبرمان و نه زیر تا بدانند که امروز درین میدان کیست

و از آنجا باز ببخاری آمدند همان لحظه نشان میرزا شاهرخ برای میرزا خلیل در رسید مضمون آنکه اینک رسیدیم باید که جای جنگ مقرّر سازد.حضرت خواجه فرمودند تا آن نشان را در مسجد جامع بر بالای منبر خواندند پس بسمرقند پیش میرزا خلیل فرستادند و مرزا شاهرخ از عقب آن نشان در رسید و میرزا خلیل را بقتل رسانید.در«نفحات الانس»مذکورست که یکی از مریدان و معتقدان حضرت خواجه نقل کرده است که چون حضرت خواجه در نوبت أخیر عزیمت سفر حجاز می کرده اند در وقت وداع گفتم خواجه شما رفتید؟فرمودند که رفتیم و رفتیم! آن بود که در آن سفر وفات یافتند.خدمت خواجه أبو نصر پارسا قدّس سرّه در سفر حجاز همراه والد بزرگوار خود بوده اند می فرموده اند که در آن وقت که خدمت والد من بر سر بالین ایشان حاضر نبودم چون حاضر شدم روی مبارک ایشان را گشادم تا نظری کنم چشم مبارک بگشادند و تبسّم نمودند قلق و اضطراب در من زیاده شده بپایان پای ایشان آمدم و روی خود را بر کف پای ایشان نهادم پای خود را بالا کشیدند.پوشیده نماند که حضرت خواجه دو کرّت بسفر مبارک حجاز رفته اند کرّت أولی در ملازمت خواجه بزرگ بوده اند،و آن سفر دوم حضرت خواجه بزرگ بوده ست،و کرّت ثانیه در ماه محرّم الحرام سنهٔ اثنین و عشرین و ثمان مائه بوده که به نیّت طواف بیت اللّه الحرام و زیارت نبی علیه و آله الصلوه و السّلام از بخارا بیرون آمدند و از راه نشف بچغانیان و ترمذ و بلخ و هراه بقصد دریافت مزارات متبرکه روان شدند و همه جا سادات و مشایخ و علما مقدم شریف ایشان را مغتنم

شمردند و باعزاز و إکرام تلقّی نمودند و چون به نیشابور رسیده اند بسبب حرارت هوا و خوف راه،میان أصحاب سخن می گذشته است و فی الجمله فتوری بعزیمتها راه یافته بوده است،دیوان مولانا جلال الدین رومی را قدّس سرّه بتفألّ گشاده اند این أبیات برآمده که:

روید أی عاشقان حقّ باقبال ابد ملحق روان باشید همچون مه بسوی برج مسعودی

مبارک بادتان این ره بتوفیق و أمان اللّه بهر شهر و بهر جای بهر دشتی که پیمودی

و از نیشابور یازدهم جمادی الاخرای این سال متوجه جانب حجاز شده اند و چون در کنف صحّت و عافیت بمکّهٔ محترمه رسیده اند و أرکان حجّ تمام گزارده ایشان را مرضی عارض شده است چنانچه طواف وداع در عماری کرده اند و از آنجا متوجّه مدینهٔ طیّبه شده اند و اشارات و بشارات یافته و روز چارشنبه بست دوم بمدینه رسیده و از حضرت رسالت صلی اللّه علیه و سلّم نوازشها یافته اند و در روز پنجشنبه بجوار رحمت حقّ پیوسته اند،و مولانا شمس الدین محمّد فناری رومی و أهل مدینه و قافله بر ایشان نماز گزارده اند و شب جمعه در آن منزل مبارک نزول فرموده اند و در جوار قبّه شریفه أمیر المؤمنین عبّاس رضی اللّه تعالی عنه مدفون شده اند،و خدمت شیخ زین الدّین الخوافی از مصر سنگی سفید تراشیده آورده اند و لوح قبر مبارک ایشان ساخته و بآن از سائر قبور ممتازست،گویند که سنّ مبارک ایشان هفتاد و سه سال بوده است کما بیش،و بعضی از أفاضل در تاریخ وفات ایشان گفته اند،قطعه:(۱) محمّد حافظی إمام فاخره من کان یسمع قول الحقّ من فیه

إذا سألت لتاریخ فوته منه فقال فصل خطابی إشاره فیه]انتهی.

و غیاث الدین بن همام الدین المدعوّ بخواند أمیر در«حبیب السّیر فی أخبار أفراد البشر»گفته:[خواجه محمّد پارسا،ولد محمّد بن محمود الحافظی البخاری بود و در سلک أعاظم أصحاب خواجه بهاء الدّین نقشبند انتظام داشت و خواجه از أولاد عبد اللّه بن جعفر طیار بود رضی اللّه عنهما،در ماه محرّم سنه ۸۲۲ متوجّه گزاردن

۱- لا یستقیم وزن هذا المصراع ، و المصاریع الاتیه غیر متفقه و زنا ، فتنبه (۱۲ . ن)

حجّ اسلام و طواف روضه منوّره خیر الأنام علیه الصّلوه و السّلام گشته از آب آمویه عبور فرمود و در آن سفر بهر شهر و قصبه که رسید سادات و علما و أفاضل مقدم او را باعزاز و إکرام تمام تلقّی نمودند و خواجه محمّد بعد از وصول بمکّه مبارکه و فراغ از مناسک حجّ بمرض صعب مبتلا شد چنانکه نتوانست که بی آنکه در عماری نشیند طواف وداع بجای آورد در غایت ضعف و ناتوانی بجانب مدینه طیّبه در حرکت آمده در أثناء راه روزی أصحاب را طلبیده و یکی از ایشان را فرموده تا این کلمات را قلمی گرداند که:« بسم الله الرحمن الرحیم .جاءنی سیّد الطائفه الجنید قدّس اللّه سرّه فی ضحوه یوم السّبت التاسع عشر من ذی الحجّه سنه اثنی(اثنتین.ظ)و عشرین و ثمانمائه عند انصرافنا من مکّه المبارکه زادها اللّه تعالی تکریما،و نحن نسیر مع الرّکب و أنا بین النّوم و الیقظه فقال لی زیاره و بشاره«القصد مقبول»فحفظت هذه الکلمه و سررت بها ثم استیقظت من الحاله و الواقعه بین النّوم و الیقظه، و الحمد للّه علی ذلک».و آن جناب در روز چهارشنبه(بست و سوم.صح.ظ)ماه مذکور بمدینه رسیده روز پنجشنبه وفات یافت و مولانا شمس الدّین فناری و أهل قافله بر وی نماز گزارده در شب جمعه در جوار مزار بزرگوار عباس رضی اللّه عنه جسدش را بخاک سپردند.از مؤلفات خواجه محمد پارسا یکی کتاب فصل الخطابست مکتوب گشته،علماء شیعه آن کتاب را منظور نظر التفات نکرده اند، و بعضی از فضلا لفظ«فصل خطابی»را جهت تاریخ وفاتش شمرده اند]انتهی.

و مجد الدین علی بن ظهیر الدین بدخشانی در«جامع السّلاسل»گفته:

[خواجه محمّد پارسا،قدّس اللّه سرّه.ایشان خلیفهٔ دوم حضرت خواجه بهاء الدّین نقشبند قدّس اللّه سرّه اند،و تذکرهٔ خاندان خواجگان اند قدّس اللّه تعالی أرواحهم در مبادی أحوال چون بملاقات حضرت خواجه بزرک آمدند بدر خانه خواجه ایستادند درین أثنا اتفاقا کنیزکی از خادمان حضرت خواجه از بیرون در درآمده،خواجه از وی پرسیدند که بیرون در کیست؟وی گفته:جوانیست پارسا که بر در منتظر ایستاده حضرت خواجه بیرون آمده خواجه محمّد را دیده فرمودند که شما پارسا بوده

ایـد،از آن روز بـاز که این لفـظ که بر زبـان مبـارک ایشان گذشـته در أفواه افتاده و خـدمت خواجه محمّـد باین لقب مشـهور شدند.خدمت خواجه محمّد پارسا قدّس سرّه می آرند که در راه حجاز در مرضـی که حضـرت خواجه را واقع شده بود وصایا فرمودنـد و در آن أثنـا ایـن مخلص را بحضـور أصـحاب خطـاب کردنـد و فرمودنـد کـه حقّی و أمـانتی کـه از خلفـاء خانـدان خواجگان قدّس سرّه باین ضـعیف رسـیده است و آنچه درین راه کسب کرده است آن أمانت را بشما سپردیم،چنانکه به برادر دینی مولانا عارف علیه الرّحمه نیز سپردنـد،قبول می بایـد کردن و آن أمانت بخلق خـدا می بایـد رسانیـدن.این مخلص تواضع کرد و قبول نمود،چون از سفر حجاز مراجعت کردند باز مکرّر فرمودند:آنچه داشتم بتمام ربودی!و نیز فرموده اند که در مرض آخر در غیبت این مخلص در حضور أصـحاب فرمودند که مقصود از وجود ما ظهور اوست! او را بهر دو طریق جذبه و سلوک تربیت کرده ایم،اگر مشـغول می شود جهانی ازو منوّر می گردد،ویرا أفضـلیّت بسـیارست،چون متوجّه سـفر حجاز شدنـد و در کنف صـحّت و عافیت بمکّهٔ محترمه رسیدند و أرکان حجّ تمام گزارده،ایشان را مرضی عارض شده است،چنانچه طواف وداع در عماری کردند و از آنجا متوجّه مدینه شدند و از آنجا اشارات و بشارات یافته در روز پنجشنبه به سنهٔ اثنین و عشرین و ثمان مائه بجوار رحمت حقّ پیوسته اند،و در جوار قبر شریف أمیر المؤمنین عبّاس رضی اللّه تعالی عنه مدفون گشته].

و کفوی در«کتـائب أعلام الأخیـار»گفته:[محمّـد بن محمّـد بن محمود الحـافظی البخـاری المعروف بخواجه محمّـد پارسا،أعزّ خلفـاء الشّـیخ الکبیر خواجه بهـاء الـدّین نقشـبند،قـدّس اللّه أرواحهما.کـان من نسـل حافظ الـدّین الکبیر تلمیـذ شـمس الأـئمّه الکردری.قد نصّ علیه فی ذکر محمود الانجیر معنوی(الماضـی.ظ)فی قلب الکتیبه الحادیه عشـر،ولد فی سـنه ستّ و خمسـین و سبعمـائه و قرأ العلـوم علی علمـاء عصـره و کـان قـد بهر علی أقرانـه فی دهره و حصّـل الفروع و الاـصول و برع فی المعقـول و المنقول، و کان شابّا قد أخذ الفقه عن قدوه و بقیّه أعلام الهدی الشّیخ العارف الرّبّانی ابو الطاهر

محمّد بن الحسن بن على الطاهر و وقع منه الإجازه فى أواخر شعبان سنه ستّ و سبعين و سبعمائه فى بخارا،و روى عن خواجه محمّد پارسا أنّه قال:أجازنى بقيّه أعلام الهدى أبو الطاهر أنّى أروى عنه ما قرأت عليه و ما سمعت من الفروع و الاصول و أدرّس ما أمررته(و أحرزته.صح.ظ)من المعقول و المنقول على الشّرط المشروط عند النّقله و الرّواه،و قد أكملت فى تلك السّنه عشرين و ذلك فى أواخر شعبان سنه ستّ و سبعين و سبعمائه،و أخذ أبو الطاهر عن الشّيخ الإمام مولانا صدر الشّريعه عبيد اللّه البرهانى المحبوبى و وقع الإجازه منه فى ذى القعده سنه خمس و أربعين و سبعمائه و هو أخذ عن جدّه تاج الدّين محمود بن صدر الشّريعه أحمد بن جمال الدين عبيد اللّه المحبوبى عن أبيه أحمد،عن أبيه جمال الدّين،عن الشّيخ الإمام المفتى إمام زاده صاحب الشّرعه،عن حماد (العماد.ظ)الزّرنجرى،عن أبيه شمس الأئمّه الزّرنجرى،عن شمس الأئمّه السّرخسى، عن شمس الأئمّه الحلوائى،عن أبى على النّسفى،عن الشّيخ الإمام أبى بكر محمّد بن أبى الفضل،عن عبد اللّه السّدمونى،عن أبى عبد اللّه،عن أبى حفص الكبير،عن أبيه عن محمّد،عن أبى حنيفه،رح أجمعين.و أخذ الفروع و الاصول عنه المولى العالم الكامل إلياس بن يحيى بن حمزه الرّومى و أجازه ببخارى يوم الجمعه الحادى و العشرين من شعبان سنه إحدى و عشرين و ثمان مائه و أخذ عنه أيضا ولده المولى العارف الرّبّانى حافظ الدّين محمّد بن محمّد بن محمّد بن محمود الحافظى البخارى الشّهير بخواجه أبو نصر پارسا]انتهى.

فهذا محمد الحافظى حافظهم المعظّم المبجّل،و جهبذهم المفخّم المجلّل، قد روى هذا الحديث المرصّص الموثل،المؤسّس المأصل،فوا عجبا للجاحد المبدع المضلّل،و الحائد المرسل الممهّل،كيف ألقى بيديه فى التّباب الوحىّ المعجّل، و عرّض نفسه للعذاب الوبيل المؤجّل.

۱۳۴-أما روايت ملک العلماء شهاب الدين بن شمس الدين الزاولى الدولت آبادى

حديث ثقلين را،پس در«هدايه السّعداء»اين حديث شريف را از كتب

عدیده و طرق سدیده آورد بإیضاحات وافیه و تصریحات شافیه راه احقاق و إثبات آن بقدم إنصاف و ترک عصبیّت و اعتساف سپرده،چنانچه در هدایهٔ رابعهٔ کتاب مذکور گفته:[الجلوه الاولی:فیما جاء بتمسّکهم.فی«کشف المحجوب»:کتب الحسن البصری إلی أمیر المؤمنین حسن بن علیّ رضی اللّه عنهما مکتوبا السّلام علیک یا بن رسول اللّه و رحمه اللّه و برکاته.و بعد،فأنتم معاشر بنی هاشم الفلک الجاریه فی اللّجج أی البحر و مصابیح الدّجی و أعلام الهدی و الأئمّه القدوه(القاده:ظ)الّذین من تبعهم نجا کسفینه نوح المشحونه الّتی یؤل إلیها المؤمنون و ینجو فیها المتمسّکون فأنتم ذریّه بعضها من بعض،بعلم اللّه علمتم و لهو الشّاهد علیکم و أنتم شهداء علی النّاس،أنتم شهداء علی النّاس،أنتم شهداء علی النّاس.و فی«دستور الحقائق»للإمام فخر الحقّ و الدّین الهانسوی«رح»:

روی عن زید بن أرقم قال: لمّا رجع رسول اللّه(صلی الله علیه و آله) عن حجّه الوداع و نزل عند غدیر خمّ و هو اسم موضع بین مکّه و المدینه فأمر أن یجمع رحال الإبل فجعلها ذلک المنبر(فجعلها کالمنبر.ظ)فصعد علیها و قال:إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا من بعدی. و فیه أیضا: من أراد أن یتمسّک بالحبل المتین فلیحبّ علیّا و ذرّیّته، و فی«المشارق»فی باب«أما» و«المصابیح»:عن زید بن أرقم قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم(فینا خطیبا.ظ)بماء یسمّی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر ثمّ قال:أمّا بعد،یا أیّها النّاس (إنّما.صح.ظ)أنا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی و أنا اجیب(فاجیب ظ) و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،خذوا(فخذوا.ظ)بکتاب اللّه و استمسکوا به و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.

و فی «العمده»و«الدرر»و«تاج الأسامی»: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و لن تضلّوا أبدا إن تمسّکتم بهما.

و فی«الأربعین فی(عن.ظ)الأربعین»و کتاب «الشّفاء»و«نصاب الأخبار»و«المصابیح»و«مشکاه الأنوار»و«النّسائیه»:

أنا محمّد بن المثنّی،قال:نبّأ یحیی(بن حمّاد،قال:نا أبو عوانه،عن سلیمان،قال:

ثنا حبیب.صح.ظ)بن أبی ثابت،عن أبی الطّفیل،عن زید بن أرقم،قال: لمّا

رجع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم عن حجّه الوداع و نزل عند غدير خمّ أمر بدوحات فقممن و قال:

(ثم قال.ظ)إنّى دعيت فأجبت و إنّى تارك فيكم الثّقلين أحدهما أعظم من الآخر و أكبر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا على الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما.

و فى«المصابيح»عن (فى.ظ)الحسان،عن جابر(رض)قال: رأيت رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم على النّاقه القصواء يخطب فسمعت يقول:يا أيّها النّاس!إنّى تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى.

حاصل الأحاديث:حضرت رسالت صلعم چون از حجّه الوداع بازگشت يعنى چون مصطفى صلعم در حجّ حاجيان را وداع كرد و فرمود:سلام من بر كسى كه در اين مقام بيايد.در حاجيان نوحه و غلغله شد و خلق را هر چند باز مى گردانيد نه ايستاده تا خم كه منزلست رسيده،پس مصطفى صلى اللّه عليه و سلّم فرمود كه پالانهاى اشتران انبار كنند و بطريق منبر سازند،پس مصطفى صلى اللّه عليه و سلّم برآمد،ياران گفتند:يا رسول اللّه!قائم مقام بجاى تو كرا ببينيم؟فرمود:قرآن و فرزندان من بجاى من بعد من به بينيد، و اگر چنگ برين هر دو زنيد بعد من هرگز گمراه نگرديد،پس بدينحديث ثابت شد كه بقاء ايشان تا قيام قيامت باشد و ازيشان راه نمايان بحقّ اند،متمسّك ايشان هرگز گمراه نگردد.

قوله:لمّا رجع.

وقت مراجعت از حجّه الوداع از آن نصيحت كرد كه دلها وقت مراجعت وداع نرم و از شوق فرقت گريان بود تا در حال أثر كند و از دل نرود،و در«شرح سنّت» مى گويد:بعد ورود اين حديث مصطفى صلى اللّه عليه و سلّم دو ماه و ده روز در صدر حيات بود.

قوله:نزل غدير خمّ چون در موضع غدير خم آمد اين نصيحت كرد تا هر كه از حاجيان در آن موضوع تا قيامت(۱) آيند اين نصيحت از سر تازه شود و ياد دارند.

۱- للّه در المصنف . الحق كه صاحب تصنيف مضمون بس نفيس و لطيف و أنيق و طريف از راه صدق و صفا و ولاء و از جاده فراست و ذكا پيدا نموده لائق و سزاوار

قوله:أمر أن يجمع رحال الإبل.

فرمود تـا پالانهـای اشتران جمع کننـد تا هر یکی از صـحابه بشـنود و مجموع علیه (مجمع علیه.ظ)شود،کسـی را بعـد،خلاف و اختلاف نباشد،لأنّه أمر عظیم للهدایه.و در«شرح سنّت»می گوید:در صحّت این حدیث،محدّثان سلف و خلف متّفق اند.

قوله:قام.

از آنکه آواز ایستادهٔ أشهرست و أبلغ.و غرض مصطفی در قیام تعلیل إکرام و تعظیم ایشان بود.

قوله:یخطب(خطیبا.ظ).

تا بدانی هر که را در خطبه مصطفی ذکر کند در خواندن خطبه بایستد معظّم و مکرّم باشد.

قوله:فحمد اللّه و أثنی علیه.

تا معلوم شود قرآن و فرزندان عظیم القدراند و تمسّک بدیشان أمری عظیمست،

لقوله علیه السّلام:کلّ أمر ذی بال لم یبدئ بحمد اللّه فهو أبتر.

قوله:ذکر.و خدا را بسیار یاد کرده(یاد دهانید.ظ)تا دلها نرم بلرزند و بامید نزدیک شوند.

قوله:و وعظ.پند داد و دلها نرم گردانید زیرا چه چون تخم در زمین بریزی أول نرم کنی آنگاه آن تخم میوه دهد.

قوله:أما بعد.

أمّا کلمه فیها معنی الشّرط و فائدته فی الکلام أن یعطیه فصل(فصلا.ظ) و قیل:أول من تکلم بهذه الکلمه و فصل بها بین کلامین داود علیه السّلام،و(هی.صح.ظ) المراد بفصل الخطاب فی قوله تعالی: وَ آتَیْناهُ الْحِکْمَهَ وَ فَصْلَ الْخِطابِ .و أمّا علی وجهین:

أمّا للاستیناف و إمّا للتّفصیل،و هی کلمه موضوعه موضع جمله شرطیّه محذوفه للإیجاز،فلذا عملت فی الظرف الزّمانیّ خاصه لنیابتها عنها.

قوله:یا أیّها النّاس! بدانکه یا حرف نداست،فإذا لم یکن فی أوّل الاسم الألف و اللّام نودی به مفردا:یا رجل!یا آدم!و إذا کان فی أوّل الاسم الألف و اللّام یکون نداء:یا أیّها! و هذا إذا کان اسما یکون عند اسقاط الألف و اللّام عنه نکره کالرّجل فنحوه فأمّا إذا کان اسم علم لا یقال:یا أیّها زید!یا،نداء،أیّ،اسم المنادی،ها،کلمه تنبیه المخاطب،النّاس،اسم عامّ یتناول جمیع بنی آدم العاقل و غیر العاقل الحاضر و الغائب الصّغیر و الکبیر إلّا أنّ المراد ههنا العاقلون البالغون مبلغ الخطاب دون المجانین و الاطفال.

قوله:(انما.صح.ظ)أنا بشر.

تا کسی إنکار نیارد از أولاد او از آنکه بشر را ولد باشد،و نیز کسی نگوید که ملک بود،و نیز ثالث ثلث نگوید.

قوله: یوشک أن یأتینی رسول ربی.

می شتابد اینکه بیاید بر من مهتر عزرائیل علیه السّلام و من اجابت کرده ام(کنم.ظ).

قوله: و إنّی ترکت و تارک.

و حال این ست که من می گذارم در شما متروکهٔ یادگار تا از دیدن آن مرا یاد آرید.و این همه در جلوه تاسعه از هدایت حادی عشره(حادیه عشر.ظ)بیان منشور گفتم.تارک،از آن گفت زیرا چه رسم پدرانست که چون موت بنزدیک رسد متروکه بفرزندان سپارند.امّتی أبنائی فأنا أبوهم.هر آینه بامّت سپرد.فیکم.بدانکه إنّی تارک لکم و لأجلکم،نگفت تا امّت مقام و محلّ قرآن و سادات را باشد و در بلیّات و ناکامی ایشان أمّت سپر باشد،چنانچه کیسه مال را سپر بلاست،در«جامع نصرت»می گوید:چون مصطفی صلی اللّه علیه و سلّم از مکّه در حجّه الوداع بمدینه درآمد فاطمه را در کنار گرفت و گفت:فرزندم!أجل من بقریب رسیده.فاطمه بیهوش گشت ساعتی بهوش باز آمد،أی بابای مهربان من!نیکو می دانی که دختر بی مادر شکسته دل باشد و تو از مادر مشفق بوده و فرزندان مرا از تو کسی مشفق و مربّی نبوده،حال من و حال فرزند من چه باشد؟گفت:ای فاطمه در حق فرزندان کسی که «إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» ،و

«إنّی سائلکم غدا» ،و محبوب و محفوظ و عزیز و نفیس باشد

«إنّی تارک فیکم الثّقلین» و با قرآن یکجا مذکور

«و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض» ست،تا در این چنین فرزندان غم فرزند چرا خورد؟گفت:أی پدر! فرزندان مرا بخلیفهٔ خود بسپار!پس مصطفی صلی اللّه علیه و سلّم چشم پر آب کرد و فرمود:

اللّه خلیفتی من بعدی. قرآن را وتر او امّت را بدو سپرده سپرده ام.باز گفت:أی بابا!مرا برادر نگذاشتی که فرزندان مرا جای و مقام برایشان بودی و مرا معین و پشتوان شدی!یعنی شرط پدر آنست که گوید دختر و فرزندان او محبوب من اند،إنّ أبرّ البرّ أن یصل الرّجل إلی أهل ودّ أبیه.دختر و فرزندان او را به پسر خود می سپارند و می گویند در حق دختر من و فرزندان او أضعاف شفقت فرمای.صله الرحم تزید فی العمر و المال.پس مصطفی فرمود:أی فاطمه!دختران دیگر را برادران معدود و فرزندان ایشان را نیایگان مخصوص باشند.پس مصطفی صلی اللّه علیه و سلّم رو بسوی یاران کرد و گفت:

امّتی أبنائی،أنا أبوهم .برادران و پشتوان تو ایشانند و فرزندان ترا جای و محلّ بناء ایشان اند و فرزندان ترا مکان و مقام تا قیامت در ایشانست.

پس فرمود:

إنّی تارک فیکم الثّقلین إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا من بعدی. شرط هدایت آنست که اگر تمسّک کنید بدین هر دو هرگز گمراه نگردید،پس هر که یکی ازین هر دو ترک دهد یا قرآن را یا فرزندان رسول را یا تمسّک نکند هدایت نیابد و گمراه تواند خواند(أبد باشد.ظ).

قوله: من بعدی و ما تمسّکتم به لن تضلّوا أبدا.

یعنی هر که بعد من تمسّک بقرآن و أولاد من کند هرگز گمراه نشود حسبکم کتاب اللّه و عترتی.بعد رسول بسند هست تمسّک بکتاب و فرزندان رسول که تا دین سلامت ماند از هلاکی امت را پناهی بسند است کتاب خدا و فرزندان رسول و لهذا مصطفی فرموده:چگونه هلاک شود امّتی که أوّل او من باشم و میانه او اولاد من باشد و آخر او عیسی باشد.و قد ذکرناه فی الجلوه العاشره من الهدایه الثّالثه.

قوله:الثّقلین.

فی«تاج الأسامی»:الثّقل،رخت و بار مسافر.یقول العرب لکلّ شیء عزیز نفیس مصون:ثقل.الثّقلان:پری و آدمی.و

فی الحدیث: إنّی تارک فیکم الثقلین کتاب اللّه و عترتی، إنّما سمّیا بذلک لأنّ الأخذ و العمل بهما ثقیل.و فی«الدّرر» فی سوره الرّحمن:و فی العلمی:ذکر أبو عمرو أنّ أصل کلمه ثقل من النفاسه لا من الثّقل،و الثّقل بیض النّعام لسوائه و بقائه،فسمّاهما ثقلین إعظاما لقدرهما و تفخیما لشأنهما.کذا فی«النّهایه»و فی«الصّحاح»:الثّقل،بالتّحریک:متاع المسافر و حشمه.و فی«النکات»:الثّقل اسم لشیء یثقل،و سمّی الثّقل لأنّ العرب یسمّی العظیم ثقلا و ثقیلا.قال مجاهد:الثّقل و الثّقیل واحد یذکران فی التّعظیم کذا فی«الزّاهدی»عند قوله تعالی «قَوْلاً ثَقِیلاً» :در قول ثقیل قولهاست.أوّل آنکه:

قول شریف است و عرب را عادتست چیزی که بفضل و شرف یاد کنند آن را بثقل و رجحان و وزن وصف کنند و گویند:هذا أرجح من ذلک،و هذا الکلام له وزن، أی قدر،و کان المراد منه أشرف منه و أحسن.یعنی ما بتو وحی کنیم قرآنی شریف و بزرگوار دوم آنکه: قَوْلاً ثَقِیلاً فی الثّواب،کما قال:کلمتان ثقیلتان فی المیزان

و خفیفتان فی اللّسان.سوم آنکه: قَوْلاً ثَقِیلاً فی العمل و حفظ حدوده و أحکامه لا فی القراءه،و هذا کمن قال لآخر:ارفع هذا العدل علی السّطح(فقال.صح.ظ):یثقل علی السّامع هذا الکلام لأنّ عین الکلام لیس بثقیل و لکنّ العمل ثقیل.چون بر موحّدان و متدیّنان عمل ایشان ثقیل باشد،علی الکفرین غیر یسیر،و

فی الحدیث: إنّ هذا القرآن صعب مستصعب علی من کرهه.

و قال: تقشعرّ منه جلود الّذین یخشون ربّهم. یعنی موی از اندام می خیزد و پوست می لرزد کسانی را که می ترسند از پروردگار خویش.

قوله: فیکم الثّقلین.

و قوله:فیکم.و

قوله: إن تمسّکتم بهما.

و قوله: و لن یتفرّقا حتّی یردا.

و قوله: کیف تخلفونی فیهما. در جمیع ضمائر مذکوره قرآن و فرزندان رسول جمع کرد تا اشارت باشد که تعظیم مجموع یعنی قرآن و فرزندان برابرست و هیچکسی از گویندگان نؤمن ببعض و نکفر ببعض نباشد،اگر از یکی منکر شوی و بر یکی ایمان آری ایمان نباشد،و اگر هر دو بمرتبهٔ تعظیم برابر نبودندی جمع ضمیر جایز نشدی.کذا فی«المشارق»بئس الخطیب أنت.

قاله لمن قال فی الخطبه: من أطاع اللّه و رسوله فقد رشد و من یعصهما فقد غوی.

قوله: کتاب اللّه و عترتی.

ذکر بالعطف.قال الشّیخ الإمام عبد القاهر الجرجانی:العطف هو الجمع بین الشّیئین فی العطف(الحکم.ظ)و الأصل فیه الواو هو لمطلق الجمع عندنا، أی الجمع بین المعطوف و العطف فی الحکم الّذی هو الإثبات أو النّفی،و علیه عامّه أهل اللّغه و أئمّه الفتوی.

قوله: خذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.

یعنی:ثابت و محکم باشید در دوستی قرآن و فرزندان من از آنکه حبّ قرآن علامت حبّ خداست و حبّ أولاد من علامت حبّ من است.و فی کتاب«الشفاء»:حبّ القرآن علامه حبّ اللّه.

قوله:عترتی فی«الصّحاح»:عتره الرّجل نسله.و فی«تاج الأسامی»:

العتره فرزندان و فرزندان فرزندان.

قوله:أهل بیتی.

فی«النّکات»:اهل بیت الرّجل:ولده و ولد ولده.کذا ذکرناه فی الجلوه السّادسه عشر من الهدایه الحادیه عشر.

قوله: اذکّرکم اللّه.

بدانکه ذکر را از باب تفعیل فرمود از بهر بزرگی دادن ایشان.فی«تاج المصادر»:فی الحدیث:فذکروه،أی فاجّلوه لأنّ فی ذکر الشّیء إجلاله.الإجلال بزرگ داشتن یعنی:می دارم شما را در دوستی فرزندان خود و یاد می دهانم شما را خدای در دوستی فرزندان خود تا فراموش نکنید،لأنّ النّسیان مرکب للإنسان لقوله عزّ و جلّ: وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلی آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِیَ .تا در مال و أسباب فریفته نگردید و در فرح نشوید و این نصیحت مرا فراموش نکنید که قوم پیشین را چه رسید، فَلَمّا نَسُوا ما ذُکِّرُوا بِهِ فَتَحْنا عَلَیْهِمْ أَبْوابَ کُلِّ شَیْءٍ حَتّی إِذا فَرِحُوا بِما أُوتُوا أَخَذْناهُمْ بَغْتَهً فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ .و مصطفی صلی اللّه علیه و سلّم سه بار بتکرار فرمود:

اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی، تا دلهای مؤمنان گشاده گردد از آنکه مؤمن کسی است چون بر وی ذکر خدا کنند دل او گشاده گردد از آن فرمود:

اذکّرکم اللّه. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ إِذا ذُکِرَ اللّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَ إِذا تُلِیَتْ عَلَیْهِمْ آیاتُهُ زادَتْهُمْ إِیماناً وَ عَلی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ .و سه کرّت بتأکید از آن فرمود تا فراموش نکنند و فردا از گویندگان یَقُولُ الَّذِینَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنا مِنْ شُفَعاءَ فَیَشْفَعُوا لَنا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَیْرَ الَّذِی کُنّا نَعْمَلُ (نباشند.صح.ظ).یعنی آن قوم بگویند تحقیق آمدند بر ما پیغمبران پروردگار ما بحقّ است کسی که امروز شفاعت ما کند آن روز فراموش کردیم یا باز گرداند ما را در دنیا تا ما عمل صالح کنیم.

قوله:لن یتفرّقا.

در محل لَنْ تَرانِی .لن برای تأکیدست و لن اینجا برای تأبیدست.یعنی جدا

نشود این هر دو از تعظیم و فضل و شرف در دنیا و عقبی.

حتّی یردا علیّ الحوض، هرگز جدا نشود تعظیم قرآن و فرزندان رسول اللّه تا آنکه بیایند بر حوض کوثر.ذکر کوثر کرد تا یاد آرند که از آنکه همه را ورود بر کوثر باشد،مؤمن از مشرک و موحّد از ملحد و موافق از منافق آنجا جدا گردد،چنانچه از حدیث کتاب«الشّفاء»در جلوهٔ ثانیه تحت این جلوه در مذمّت من لا یتمسّکهم(لا یتمسّک بهم.ظ)تمام حدیث آوردیم یعنی:بر حوض کوثر هر که محبّ خاندانست آمدن دهند و منافق را از دور برانند.

قوله: فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

فی«تاج المصادر»:النّظر بمعنی الاعتبار و التّأمل،کقوله تعالی:انظر کیف فضّلنا.و الخلف و الخلافه:بجای کسی که از تو بوده ایستادن،و الخلف:از پی کسی در کسی در آمدن و خلف بودن.یعنی:پس عبرت گیرید و اندیشه کنید که بعد من با قرآن و فرزندان من چگونه خواهید بود. ثُمَّ جَعَلْناکُمْ خَلائِفَ فِی الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ کَیْفَ تَعْمَلُونَ .هر آینه خداوند می بیند آنچه با ایشان خواهید کرد،خلف بد مباشید تا فردا نگویم شما را:

بئسما خلفتمونی من بعدی. إلیه همه را هدایت روزی فرما!و

فی کتاب«الشّفاء»: اوصیکم بکتاب اللّه و عترتی. یعنی وصیّت می کنم شما را بتمسّک کتاب خدا و فرزندان من،اگر چنگ در زنید بدین هر دو بعد از من هرگز گمراه و تباه نشوید.و

فی«بحر الأنساب»:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: حسبکم کتاب اللّه و عترتی. یعنی بسنده و کافیست شما را از برای هدایت و چنگ در زدن کتاب خدا و فرزندان من.و

فی کتاب«الشّفاء»:أخبرنا الشّیخ محمّد بن أحمد العدل من کتابه و کتبت من أصله،حدّثنا أبو الحسن المقری الفرغانی،حدّثنی أمّ القاسم بنت الشّیخ أبی بکر الخفاف،قالت:حدّثنی أبی،قال:حدّثنا حاتم،و هو ابن عقیل،ثنا یحیی، و هو ابن اسماعیل،ثنا یحیی،هو الحمانی،ثنا وکیع،عن ابیه،عن سعید بن مسروق، عن یزید بن حیّان،عن زید بن أرقم قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: أنشدکم اللّه فی أهل بیتی أنشدکم اللّه فی أهل بیتی،أنشدکم اللّه فی أهل بیتی. و فی«تاج المصادر»:نشد من

باب نصر،سوگند دادن.و فی«المغرب»من قال:أنشد من باب أکرم فقد أخطأ، و نشدک اللّه بمعنی نشدتک اللّه أنشدک عهدک و وعدک،أی أذکرک ما عاهدتنی به و وعدتنی و فی«الصّحاح»:نشدت فلانا أنشده نشدا:إذا قلت له:نشدتک اللّه أی سالتک باللّه کأنک ذکرته(إیاه،فنشد أی تذکر.صح.ظ).و فی«النکات»:

فی الحدیث:

أنشدکم اللّه فی أهل بیتی أی أذکّرکم اللّه ما وعدتمونی فی إکرام و حبّ أهل بیتی لأنّه شرط الإیمان.یعنی سوگند خدا می دهم شما را در چنگ زدن بأهلبیت من و در رعایت و حرمت ایشان.و سوگند أشدّ تأکید و سختترین اهتمامست.مؤمن مخلص سوگند و تأکید رسول قبول کند کافر ملحد،منکر شود.یعنی دیگر یاد می دهانم عهدی و وعده که در دوستی فرزندان من کرده اید زیرا چه حبّ أولاد رسول شرط ایمانست،پس یاد می دهانم آن شرط را،لأنّه مذکور و سابق من الإیمان.و فی «شرف النبوّه»و«المشکوه»:

روی أحمد عن أبی ذرّ رأیته قال آخذا بباب الکعبه سمعت النبیّ یقول: مثل أولادی(أهل بیتی.ظ)فیکم کمثل سفینه نوح،فمن رکبها نجی و من زاغ عنها هلک. ترجمه:و مصطفی صلی اللّه علیه و سلّم فرمود و در آن حال در کعبه گرفته بود گفت:مانند أولاد من در شما همچو کشتی نوح ست پس هر که چنگ در زد در آن نجات یافت و هر که گذاشت در ضلالت هلاک شد و این فرمان در وقت صحابه شده بود از آنکه مصطفی می دانست که در آخر الزمان طول مدّت شود از غیبت مصطفی صلعم، ظَهَرَ الْفَسادُ فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ .فساد القلوب علی قدر فساد الزّمان.

خیر القرون قرنی ثم من یلیه ثم من یلیه ثمّ یفشو الکذب.آن روز دریای فساد زمانه در موج آید،و من کان فی البحر لا ینجو إلاّ بالسّفینه.و بیان این حدیث در جلوهٔ أولی از هدایت ثانیه گفته شد،و آن روز دین غریب و ایمان أسیر و نیکبخت نادر و دیندار کم باشد،هر کسی بکسی پناهد شما راه راست بگیرید. قُلْ هذِهِ سَبِیلِی أَدْعُوا إِلَی اللّهِ(عَلی بَصِیرَهٍ .صح.ظ) أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی .یعنی دوستی قرآن و فرزندان من اگر بگیرید هرگز بعد من بی راه و تباه نشوید.و

فی کتاب«الشّفاء»: المتمسّک بسنّتی عند فساد امّتی له أجر مائه شهید. یعنی آن روز که مردمان بفساد مشغول

شونـد هر که چنگ در زنـد در سـنّت من مر او را ثواب صـد شـهید باشـد و آن سـنّت دوستی قرآن و فرزنـدان رسول ست که مردمان امروز بسبب فساد زمانه و دور و دیار آخرین آن را ترک داده و در دریای شقاوت غرق شده.عصمنا اللّه من المعترض الزّنیم.

الجلوه الثانیه:فی مذمّه من لا یتمسّکهم(لا یتمسّک بهم.ظ)قال اللّه تعالی:

فَلْیَحْذَرِ الَّذِینَ یُخالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِیبَهُمْ فِتْنَهٌ أَوْ یُصِیبَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ .

و قال: وَ مَنْ یُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدی وَ یَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیلِ الْمُؤْمِنِینَ .عزیز من!دوستی و تمسّک بأولاد رسول بفعل و قول مصطفی و بنصوص ثابت است.پس هر که بجا نیارد و منکر گردد از قومی باشد، مَنْ یَقُولُ آمَنّا بِاللّهِ وَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِینَ .قال اللّه تعالی: وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا .فی«الزّاهدی»:عن ابن مسعود أنّه عموم(عام.ظ)فی کلّ ما أمرهم النّبی و نهیهم عنه.پس هر که تمسک بقرآن و اولاد رسول نکند اگر چه ظاهر خود را مؤمن گوید ایمان او سودمند نباشد و فردا سیاه رو گردد.و

فی کتاب«الشّفاء»: فلیذادنّ عن حوضی رجال کما یذاد البعیر الضّال فأنادیهم:ألا هلمّ!ألا هلمّ!فیقال:إنّهم بدّلوا بعدک!فأقول:فسحقا(سحقا.ظ)فسحقا فسحقا!

و فی«الکشّاف»: إنّی علی الحوض أنظر من یرد علی منکم و اللّه لیقطعن دونی،أی لیطردنّ طرد غضب دونی،أی أدنی مقام منّی رجال فلأقولنّ:ربّ منّی أو من امتی! فیقول:إنّک لا تدری ما أحدثوا بعدک،ما زالوا یرجعون علی أعقابهم! حاصله:

مصطفی فرمود صلعم در حدیث سابق:

و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. یعنی قرآن و فرزندان من یکجا بر حوض حاضر شوند تا شاهد باشند که دوست ایشان که بوده که دشمن بوده و بعد من فرمان تمسّک من که بجا آورده و که ترک داده و من بر حوض ایستاده باشم می بینم هر که خواهد آمد بر من،با دوستی جمله قرآن و فرزندان من و هر که بایشان تمسّک نکرده،خلاف أمر من کرده،بخدا که او را فرشتگان برانند راندنی غضب چنانچه اشتر و اسپ یله را برانند از حوض،پس من ندا کنم:

بیارید این از امّت من ست و از آن من ست!فرمان آید:أی محمّد!تو نمی دانی بعد تو ایشان با قرآن و فرزندان تو خلاف فرمان تو کرده اند،و بجای ودّ و مودّت، بغض و عداوت کرده اند.پس بگویم من:أی فرشتگان از من این مرد را دورتر برید،و المأمور بمتابعته لا یصیر تبعا و المندوب إلی إمامته لا یصیر مأموما،کلّ علم و کلّ قول دلّ علی مخالفه النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم فهو زندقه و شیطنه.پس هر که با قرآن و فرزندان رسول تمسّک ندارد اگر چه علم أوّلین و آخرین بخواند چون کتابی ست و اگر زهد کند مانند راهب ست،و فردای قیامت او را برو اندازند در دوزخ.کذا فی«دستور الحقایق»و«الأربعین فی(عن.ظ)الأربعین».

فی«الزّاهدی»:فی «مجمع الأخبار» عند قوله تعالی: فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ ؛أنّ اللّه تعالی خلق الأنبیاء من أشجار شتّی و خلقنی و علیّا من شجره واحده،أنا أصلها، و علیّ فرعها،و الحسنان ثمارها،و أولادهما أغصانها،و شیعتهم أوراقها.فمن تعلّق بغصن من أغصانها نجا و من زاغ عنها هوی و غوی،و لو کان عبدا عبد اللّه تعالی بین الصّفا و المروه ألف عام ثم ألف عام حتّی یصیر کالشّنّ البالی لم یدرک محبّتنا فأکبه اللّه علی منخریه!ثمّ تلا هذه الآیه: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی حاصله:مصطفی فرموده صلعم:خداوند تعالی مرا و علی را از یک درخت آفریده

«من کنت مولاه فعلی مولاه» شاهد این مقاله است؛من أصلم و علی فرع ست،لا جرم بیعت ایمان أصل باشد و بیعت توبه فرع و فرزندان من میوهٔ آن درخت اند،هر که تمسّک کند و چنگ محکم بشاخ آن درخت زند نجات یابد،و هر که بلخشید فرود افتاد و بی راه شد اگر چه باشد بندهٔ که پرستیده ست خدای را هزار اندر هزار سال در میان صفا و مروه تا آنکه شده چون مشک خشک کهنه؛در نیافته است دوستی ما را، وَ ما کانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَیْتِ إِلاّ مُکاءً وَ تَصْدِیَهً ،آن نماز نیست آوازیست که از میان دو لب چون آواز سر نای بیرون می آرد و دستک می زند و چون فردا برخیزد بر روی اندازد خداوند تعالی او را در دوزخ بر هر دو پرهٔ بینی.عزیز من!هشیار باش شیطان رهزن ترا ره می زند و از سادات کم اعتقاد می کند،باید که اعتقاد بر قرآن

و سادات محکم کن

«حسبکم کتاب اللّه و عترتی» امیدی واثق ست،و ازینجا إمام شعبی وزیر عبد الملک مروان گفت:هر که أولاد رسول را بیازارد و نماز گزارد بمنزل کسی باشد که قرآن زیر پای نهد و کفش پیغمبر بر سر اندازد و بت در بغل و سر در سجده،آن نماز سود این قوم نباشد،یقولون آمَنّا بِاللّهِ وَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِینَ یُخادِعُونَ اللّهَ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ ما یَخْدَعُونَ (إلّا أنفسهم.صح.ظ) بدین دعوی دروغ خود را در دنیا مسلمان گویانند و از تیغ می رهانند.عصمنا اللّه من المعترض الزّنیم].

و نیز ملک العلماء در«هدایه السّعداء»در جلوهٔ ثالثهٔ هدایهٔ ثانیه گفته:

[فی«المصابیح»: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به من بعدی لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی. حاصله:فرزندان خود را در شما می گذارم،شرط إیمان آنست اگر بگیرید او را بحرمت و رعایت هرگز گمراه بعد من نگردید.و این دلیلست که محبت ایشان شرط ایمانست].

و نیز ملک العلماء در«هدایه السّعداء»در جلوهٔ خامسهٔ هدایهٔ ثانیه گفته:

]

و فی«المصابیح»و«المشکوه»:عن زید بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال(فقال.ظ):إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا من بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی.

و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلونی فیهما. ترجمه:زید بن أرقم گوید:بایستاد مصطفی صلعم و در آن حال ایستاده گفت:بدرستی که من گذارنده ام در شما چیزیرا که اگر بگیرید آن را هرگز گمراه و بی راه نشوید بعد من،یکی از ایشان بهترست از دیگری و آن دو چیز آنست یکی کتاب خداست که رسنی ست که درازی او از آسمان سوی زمین.دوم فرزندان من،و قرآن و فرزندان از روی شرف و فضل هرگز پراکنده و جدا نشوند،همیشه جمع باشند تا آنکه حاضر شوند بر حوض کوثر،پس نیکو اندیشه کنید چگونه با ایشان خواهید بود،یعنی اگر تمسّک کنید بدیشان هرگز گمراه نشوید،و اگر بگذارید ایشان را بی راه

و هلاک گردید.و این حدیث دلیلست که ایشان چون با قرآن جمع باشند ایمان ایشان در حالت نزع زائل نشود].

و نیز ملک العلماء در«هدایه السّعداء»در جلوهٔ سادسهٔ هدایهٔ رابعه عشر گفته:

[فی«المصابیح»:عن(فی.ظ)الحسان:عن جابر رضی اللّه عنه قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم علی ناقته القصواء فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی.

و فی«شرف النّبوه»و «المشکوه»: مثل أولادی(أهل بیتی.ظ)فیکم کمثل سفینه نوح فمن رکبها نجی و من ترکها هلک. حاصله:مصطفی فرمود صلعم:هر که خود را در دامن فرزندان من بربندد و بدوستی ایشان چنگ در زند که اگر فرزندان مرا دوست گیرید و چنگ در دامن ایشان زنید هرگز بعد من گمراه و بی راه نگردید.

من اقتدی به فهو مهتد و من انتصره فهو منصور و من خالفه فقد اتّبع غیر سبیل المؤمنین،ولاّه اللّه ما تولّی و أصلاه جهنّم و ساءت مصیرا. و ازین جاست که مرید از آن سیّد بهتر و فاضلترست از مرید غیر سیّد،چنانچه تمام این أحادیث در فصول وصیّت و نقل(بدو ثقل.ظ)در خامسه(۱) از هدایه(هدایات.ظ)گفته آمد].

و نیز ملک العلماء در«مناقب السّادات»گفته:[الحدیث الثالث-

فی «المشارق»و«المصابیح»و«شرف النبوّه»و«الدّرر»و«تاج الأسامی»و غیر ذلک: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی فإن تمسّکتم بهما لن تضلّوا من بعدی. حاصل:مصطفی صلعم فرمود:بدرستی و راستی که من می گذارم در شما دو چیز عزیز و نفیس و محفوظ،از آنکه مصطفی پدر امّتانست،

کقوله: امّتی أبنائی، و شرط پدرانست که وقت رحلت بفرزند نصیحت و وصیّت کنند و آنچه عزیز و نفیس باشد بفرزندان سپارند،مصطفی را قرآن و فرزندان عزیز و نفیس بودند با امّت سپرد و فرمود:اگر چنگ زنید بدرستی بایشان بعد من هرگز گمراه نگردید.

۱- احادیث تمسک به ثقلین تفصیل در هدایهء رابعه مذکورست ، کما مر نقلها آنفا ، فما ذکره المنصف ههنا لعله سبقه من سبقات القلم ، و اللّه اعلم (۱۲ . ن) .

و در«شرح سنن(سنّت.ظ)»می گویند:در صحّت حدیث،محدّثان خلف و سلف متّفق اند].

و نیز ملک العلماء در«مناقب السّادات»گفته:[الحدیث الثالث-

فی «المصابیح»و«المشکوه»:عن زید بن أرقم،قال:قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و قال:

إنّی تارک فیکم الثّقلین ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا من بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما]. ترجمه:مصطفی فرمود صلی اللّه علیه و سلّم:بدرستی که می گذارم من در شما دو چیزی را که اگر دست گیرید او را گمراه نشوید بعد من، یکی بزرگتر است از دیگری:کتاب خدای تعالی رسنیست دراز از آسمان.دوم فرزندان من،هرگز جدا نشوند این هر دو یکی از دیگری تا آنکه فرود آیند بر حوض کوثر،پس اندیشه کنید که چگونه از پس من در ایشان خواهید بود،یعنی در رعایت و محبّت ایشان.

قوله:قام.

زیرا که آواز ایستاده بلندترست،و هو الاشتهار.إنّی تارک،از آن گفت که چون امّت بمنزلهٔ پسرانند و رسم پدران آنست که وقت رحلت؛متروکه و آنچه عزیزتر و نفیستر باشد بفرزندان سپارند و بحفظ آن وصیّت کنند.فیکم،للظرف، تا ایشان را در امّت مقام و جاه باشد.ما إن،إبهام،و هو الاهتمام،إن شرطیّه،هدایت آنست که دوست دارید ایشان را.لن یتفرّقا،لن للتّأکید،یعنی هرگز فرزندان من از قرآن جدا و بیزار نشوند و هرگز از ایشان قرآن بیزار نشود زوال تصدیق نباشد]انتهی.

و کمال جلالت مرتبت و سمو منزلت ملک العلماء دولت آبادی و نهایت تمهّر و تبحّر او در علوم دینیّه و معارف یقینیّه بر ناظر«أخبار الأخیار»شیخ عبد الحق دهلوی و«تفسیر شاهی»محمّد محبوب عالم و«مقدّمهٔ ستیّه»شاه ولی اللّه والد ماجد مخاطب و«کشف الظّنون»مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی و«مرافض»حسام-

الدّین سهارنپوری و«سبحه المرجان»و«تسلیه الفؤاد»غلام علی آزاد بلگرامی و «إیضاح لطافه المقال»و«غرّه الرّاشدین»فاضل رشید و«إزاله الغین»مولوی حیدر علی معاصر و«أبجد العلوم»مولوی صدیق حسن خان معاصر؛واضح و آشکارست.در این جا اکتفا بر بعض عبارات می رود.

شیخ عبد الحق دهلوی در«أخبار الأخیار»گفته:[قاضی شهاب الدّین دولت آبادی.شهرت أوصافش مغنیست از شرح آن،اگر چه در زمان او دانشمندان بوده اند که استادان و شریکان او بوده،أمّا شهرت و قبول که حقّ تعالی او را عطا کرد هیچکس را از أهل زمان او نکرد.از تصنیفات او یکی«حواشی کافیه»است که در لطافت و متانت بیعدیل واقع شده و هم در حیات او مشهور عالم گشته،و«ارشاد» در نحو که در وی تمثیل در ضمن تعبیر التزام نموده و ترتیب جدید اختیار فرموده است،نیز متنی ست متین و بی نظیر و قرین و«بدیع البیان»نیز متنیست در علم بلاغت، در آنجا مقیّد بسجع شده است.و«بحر موّاج»تفسیر قرآن شریف کرده بعبارت فارسی،در وی بیان ترکیب و معنی فصل و وصل داده است و در آنجا نیز از برای سجع تکلّفی کرده است،قابل اختصار و تنقیح و تهذیب ست.و بر«أصول بزدوی»تا بحث أمر نیز شرحی نوشته،و کتب و رسائل دیگر نیز دارد فارسی و عربی.و رسالهٔ دارد در تقسیم علوم.و در صنائع نیز رساله فارسی دارد.و سلیقه شعر نیز دارد،و این قطعهٔ او که بیکی از ملوک در باب طلب جاریه نوشته است مشهورست:

این نفس خاکسار که آتش سزای اوست پر باد گشت لائق بی آب کردنست!

یک کس چنان فرست که پا بر سرم نهد ریزد همه منّی و تکبّر که در من ست!

وفات او در سنه ثمان(۱) و أربعین و ثمان مائه و قبر او در شهر جونپورست.قاضی شهاب الدّین رسالهٔ دارد مسمّی به«مناقب السّادات»در آنجا داد عقیدت و محبّت

۱- الصحیح کما ضبط آزاد فی « سبحه المرجان » و « تسلیه الفؤاد » انه توفی سنه تسع و اربعین و ثمان مائه ، فتنبه (۱۲ . ن)

بأهل بیت نبوّت سلام اللّه علیهم أجمعین داده،سرمایهٔ سعادت و موجب نجات وی در آخرت آن خواهد بود،إنشاء اللّه تعالی.باعث تصنیف آن رساله را چنان گویند که در زمان او سیّدی بود که او را سید أجمل می گفتند،از أکابر وقت بود و لیکن جمال نسبش از حلیهٔ علم و فضل عاطل بود،غالبا قاضی را با وی در بعضی محافل ملوک در تقدیم و تأخیر مجلس نزاعی شده بود،در أوّل قائل شد بأفضلیت عالم و تقدیم او بر علوی عامی،بعد از آن بتسویهٔ عالم غیر علوی با علوی غیر عالم و درین باب رسالهٔ نوشت و گفت:عالمیّت ما مشخّص و متیقّن است و علویّت شما مشکوک،پس ما را تقدیم و ترجیح بر شما ثابت باشد!استاد قاضی شهاب الدّین را این معنی از وی ناخوش آمد و مزاج حالش از وی منحرف گشت،قاضی ازین معنی برگشت و در مناقب سادات و أفضلیّت ایشان رسالهٔ نوشت و از آنچه گذشته بود اعتذار نمود.و بعضی گویند که حضرت سرور کائنات را علیه أفضل الصّلوات و أکمل التّحیّات بخواب دید که او را از این معنی تنبیه می فرماید و بر استرضاء سیّد أجمل مذکور تحریص می نماید،قاضی پیش سیّد رفت و توبه کرد و رساله نوشت،و اللّه أعلم]انتهی.

فهذا شهاب الدین الدولت آبادی ملک علمائهم العظماء الاحبار،و قدوه ائمتهم القدماء الکبار،قد روی هذا الحدیث العزیز المشار،و أثبت هذا الخبر العظیم الآثار،نقلا عن کتب أسلافه و الأسفار،فأورده بالتثنیه و التّکرار،و التّوفیر و الاکثار، و الإعلان و الإجهار،و الإیضاح و الإسفار،فی کلا سفریه الموصوفین بالاستناد و الاعتبار، و أعقبه بتبیینات ذاکیه ساطعه کالقتار،و أردفه بتوضیحات نافحه فائحه کأریج الأزهار، فالعجب کلّ العجب من الجاحد الغرّار،الممنو بالاغترار،المستهتر بالاجترار،الخائض فی غمار الانغمار،کیف لا یزع نفسه بالتحرّج و الازدجار،عن الاقتحام فی بوادی التّبار، و الوقوع فی مهاوی البوار،و السّلوک فی شرک الرّدی و الدّمار.

۱۳۵-أما روایت نور الدین علی بن محمد المکی المالکی المعروف بابن الصباغ

حدیث ثقلین را،پس در«فصول مهمّه فی معرفه الائمّه»گفته:[

و روی

التّرمذیّ أیضا عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه: صلی اللّه علیه و سلّم:من کنت مولاه فعلیّ مولاه. هذا اللّفظ بمجرّده رواه التّرمذیّ و لم یزد علیه،و زاد غیره و هو الزّهریّ ذکر الیوم و الزّمان و المکان؛قال: لمّا حجّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:حجّه الوداع و عاد قاصدا المدینه قام بغدیر خمّ و هو ماء بین مکّه و المدینه،و ذلک فی الیوم الثّامن عشر من ذی الحجّه الحرام وقت الهاجره،و قال:أیّها النّاس!إنی مسئول و أنتم مسئولون،هل بلّغت و نصحت؟قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و نصحت،ثمّ قال:و أنا أشهد أنّی قد بلّغت و نصحت،ثمّ قال:أیّها النّاس!أ لیس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّی رسول اللّه؟قالوا:نشهد أن لا إله إلاّ اللّه و أنّک رسول اللّه.قال:و أنا أشهد مثل ما شهدتم،ثمّ قال صلی اللّه علیه و سلّم:أیّها النّاس!قد خلّفت فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی کتاب اللّه و أهل بیتی،ألا!و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض وسعه حوضی ما بین بصری و صنعاء،عدد آنیته عدد النّجوم إنّ اللّه مسائلکم (سائلکم.ظ)کیف خلفتمونی فی کتابه و فی أهل بیتی،ثمّ قال صلی اللّه علیه و سلّم:أیّها النّاس! من أولی النّاس بالمؤمنین؟قالوا:اللّه و رسوله أولی بالمؤمنین.یقول ذلک ثلث مرّات.ثمّ قال فی الرّابعه و أخذ بید علی رضی اللّه عنه:من کنت مولاه فعلی مولاه،اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه،یقولها ثلث مرّات،ألا!فلیبلّغ الشّاهد الغائب].

و علامه ابن الصباغ از مشاهیر علمای عظام و معاریف کملای فخام سنّیه است،نبذی از آثار بعد صیت و اشتهار،و تحقّق وثاقت و اعتبار،و علوّ مرتبت و عظمت مآخذ ترجمهٔ ابن صباغ مالکی مقدار،و سموّ منزلت و رفعت فخار او بر ناظر«إتحاف الوری بأخبار أمّ القری»تصنیف نجم الدین عمر بن فهد مکّی و«ضوء لامع لأهل القرن التّاسع»تصنیف شمس الدّین محمّد بن عبد الرّحمن سخاوی و«جواهر العقدین»نور الدین علی بن عبد اللّه سمهودی و«إنسان العیون»نور الدّین علی بن ابراهیم حلبی و«صراط سوی» محمود بن محمّد بن علی شیخانی و«نزهه المجالس»عبد الرّحمن بن عبد السّلام الصّفوری

و«رياض زاهره»عبد اللّه بن محمّد مطيرى و«تفسير شاهى»محمّد محبوب عالم و «سعاده الكونين»إكرام الدّين بن نظام الدّين دهلوى و«إسعاف الرّاغبين»شيخ محمّد بن على صبّان مصرى و«ذخيره المآل»أحمد بن عبد القادر عجيلى و«إيضاح لطافه المقال»فاضل رشيد و«مشارق الأنوار»شيخ حسن عدوى حمزاوى معاصر و «نور الأبصار»سيّد مؤمن بن حسن مؤمن شبلنجى معاصر؛در حيّز خفا و استتار نيست.

فهذا علامتهم الجليل ابن الصباغ،قد روى هذا الحديث المسبغ أتمّ الإسباغ الّذى فيه أوفى مقنع و بلاغ،لكلّ رائد للحقّ و باغ،فلا ينكبّ عن الهدى إلاّ حارد طاغ،و لا يعرض عن الصّواب إلاّ مارد باغ،و لا يألف الباطل إلاّ من جار عن القصد و زاغ،و لا يؤثر الغىّ إلاّ من حاد عن الرّشد و زاغ.

۱۳۶-أما روايت شمس الدين محمد بن عبد الرحمن بن محمد السخاوى القاهرى الشافعى

اشاره

حديث ثقلين را،پس در كتاب«استجلاب ارتقاء الغرف بحبّ أقرباء الرّسول ذوى الشّرف»كه نسخهٔ عتيقهٔ آن بحمد اللّه المنعم المفضال بحسن سعى و لطف إقبال يكى از متمسّكين بأذيال سادات قادات أقيال،لا زال ناهلا من مناهل العلم و الكمال بحرمتهم الباهره الجلال،عليهم آلاف السّلام من الملك المتعال؛پيش نظر اين قاصر كئيب البال؛حاضر و موجودست؛طرق متعدّدهٔ متكاثره و أسانيد متبدّدهٔ متوافرهٔ اين حديث شريف آورده،در مضمار إيراد و اصدار قصب السّبق از حفّاظ أخبار و نقّاد آثار برده،چنانچه در كتاب مذكور بعد بيان تفسير آيه مودّت گفته:

[و إذ قد بان لك الصّحيح فى تفسير هذه الآيه،فأقول:قد جاءت الوصيّه الصّريحه بأهل البيت فى غيرها من الأحاديث.

فعن سليمان بن مهران الأعمش،عن عطيّه بن سعد العوفى و حبيب بن أبى ثابت،أوّلهما عن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه،و ثانيهما عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء

إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. أخرجه التّرمذىّ فى جامعه و قال:حسن غريب،انتهى.و حديث أبى سعيد عند أحمد فى مسنده من حديث الأعمش و كذا من حديث أبى إسرائيل الملائى إسماعيل بن خليفه و عبد الملك بن أبى سليمان،و رواه الطبرانى فى الأوسط من حديث كثير النّواء،أربعتهم عن عطيّه،و رواه أبو يعلى و آخرون،و تعجّبت من ايراد ابن الجوزى له فى«العلل المتناهيه»بل أعجب من ذلك قوله:إنّه حديث لا يصحّ! مع ما سيأتى من طرقه الّتى بعضها فى صحيح مسلم،فقد أخرج فى صحيحه حديث زيد من طريق سعيد بن مسروق و أبى حيّان يحيى بن سعيد بن حيّان،كلاهما و اللّفظ للثّانى عن يزيد بن حيّان عمّ ثانيهما،

عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه،قال: قام فينا رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ ثمّ ذكّر ثمّ قال:أمّا بعد،أيّها النّاس!فإنّما أنا بشر يوشك أن يأتى رسول ربّى فأجيب و إنّى تارك فيكم ثقلين اوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه ثمّ قال:و أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،ثلثا.فقيل،لزيد:من أهل بيته؟أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:

نساؤه أهل بيته و لكنّ أهل بيته من حرم الصّدقه بعده.قيل:و من هم؟قال:هم آل على و آل عقيل و آل جعفر و آل عبّاس رضى اللّه عنهم.قيل:كلّ هؤلاء حرم الصّدقه؟قال:نعم! و فى لفظ: قيل لزيد رضى اللّه عنه:من أهل بيته؟نساؤه؟فقال:لا ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ يطلّقها فترجع إلى أمّها. و فى روايه غيره: إلى أبيها و أمّها.

أهل بيته أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده. أخرجه مسلم أيضا و كذا النّسائى باللّفظ الأوّل و أحمد و الدّارمىّ فى مسنديهما و ابن خزيمه فى صحيحه و آخرون كلّهم من حديث أبى حيّان التّميمى(التيمى.ظ)يحيى بن سعيد بن حيّان،عن يزيد ابن حيّان.و أخرجه الحاكم فى«المستدرك»من حديث الأعمش،عن حبيب بن أبى ثابت،عن أبى الطّفيل عامر بن واثله،عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه،و لفظه: لمّا رجع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع و نزل غدير خمّ مرّ(امر.خ.ظ)بدوحات فقمت

ثمّ قام فقال:كأنّی قد دعیت فأجبت إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتی فانظرونی کیف تخلفونی فیهما فإنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،ثمّ قال:إنّ اللّه عز و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن و مؤمنه ،و

من حدیث سلمه بن کهیل:عن أبیه عن أبی الطّفیل أیضا بلفظ: نزل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بین مکّه و المدینه عند سمرات خمس دوحات عظام،فکنس النّاس ما تحت السّمرات ثمّ راح رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم عشیّه فصلّی ثمّ قام خطیبا فحمد اللّه تعالی عزّ و جلّ و أثنی علیه و ذکّر و وعظ فقال ما شاء اللّه أن یقول ثمّ قال:أیّها النّاس!إنّی تارک فیکم أمرین لن تضلّوا إن اتّبعتموها(اتّبعتموهما.ظ)و هما کتاب اللّه و أهل بیتی عترتی.

و حدیث أبی الضحی مسلم بن صبیح عن زید بن أرقم(رض)مقتصرا علی قوله:

إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.

و قال عقب کلّ طرق من الثّلاثه:إنّه صحیح علی شرط الشّیخین و لم یخرجاه.و کذا أخرجه من طریق یحیی بن جعده عن زید بن أرقم و وافقه علی تخریج هذه الطریق الطّبرانی فی الکبیر و فیها وصف ذلک الیوم بأنّه ما أتی علینا یوم کان أشدّ حرّا منه.و

أخرجه الطبرانیّ أیضا من حدیث حکیم بن جبیر عن أبی الطفیل عن زید،و فیه من الزّیاده عقب قوله و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض:سألت ربّی ذلک لهما،فلا تقدّموهما فتهلکوا و لا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنهم أعلم منکم. و فی الباب:عن جابر،و حذیفه ابن أسید،و خزیمه بن ثابت،و سهل بن سعد،و ضمیره،و عامر بن لیلی، و عبد الرّحمن بن عوف،و عبد اللّه بن عبّاس،و عبد اللّه بن عمر،و عدیّ بن حاتم، و عقبه بن عامر،و علیّ بن أبی طالب،و أبی ذر،و أبی رافع،و أبی الشّریح الخزاعی، و أبی قدامه الأنصاری؛و أبی هریره و أبی الهیثم بن التیهان و رجال من قریش و أمّ سلمه و أمّ هانی ابنه أبی طالب الصحابیّه،رضوان اللّه علیهم.

أما

حدیث جابر،فرواه الترمذی فی جامعه من طریق زید بن الحسن الأنماطی عن جعفر بن محمّد بن علیّ بن الحسین،عن أبیه.عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنهما؛قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوم عرفه و هو علی ناقته القصوی یخطب فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!

إنّی قد ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی. و قال الترمذیّ بعده إنّه حسن غریب.و

رواه أبو العبّاس بن عقده فی الولایه من طریق یونس بن عبد اللّه بن أبی فروه،عن أبی جعفر محمّد بن علی،عن جابر رضی اللّه عنه، قال: کنّا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّه الوداع فلمّا رجع الجحفه أمر بشجرات فقمّ ما تحتهنّ ثمّ خطب النّاس فقال:أمّا بعد،أیّها النّاس!فإنّی لأرانی یوشک أن أدعی فاجیب و إنّی مسئول و أنتم مسئولون فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّک بلّغت الرّساله و نصحت و أدّیت،قال:إنّی لکم فرط و أنتم واردون علیّ الحوض و إنّی مخلف فیکم الثّقلین کتاب اللّه.

و أمّا

حدیث حذیفه ابن أسید الغفاری،فرواه الطبرانیّ فی معجمه الکبیر من طریق سلمه بن کهیل،عن أبی الطفیل،عنه و زید بن أرقم رضی اللّه عنهما قال:

لمّا صدر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع نهی أصحابه عن شجرات بالبطحاء متقاربات أن ینزلوا تحتهنّ ثم بعث إلیهنّ فقمّ ما تحتهنّ من الشّوک و عمد فصلّی تحتهنّ ثمّ قام فقال:یا أیّها الناس!إنّی قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّه لم یعمّر نبیّ إلاّ نصف عمر الّذی یلیه من قبله،و إنّی لأظنّ أن یوشک أن ادعی فاجیب و إنّی مسئول و إنّکم مسئولون.فما ذا أنتم قائلون؟قالوا نشهد نشد أنّک قد بلّغت و جهدت و نصحت فجزاک اللّه خیرا.فقال:أ لیس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:بلی!نشهد بذلک.قال:اللّهم اشهد!ثمّ قال:یا أیّها النّاس! إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم فمن کنت مولاه فهذا مولاه، یعنی علیّا،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه،ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض حوض عرضه ما بین بصری إلی صنعاء،فیه عدد النجوم قد حان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین فانظرونی کیف تخلفونی فیهما الثّقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی أهل بیتی فإنّه قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن

ينقضيا حتّى يردا علىّ الحوض.و من هذا الوجه أورده الضّياء فى«المختاره» و رواه أبو نعيم فى«الحليه»و غيره من حديث زيد بن الحسن الأنماطى عن معروف بن خرّبوذ عن أبى الطّفيل عن حذيفه وحده به.

و أما

حديث خزيمه،فهو عند ابن عقده من طريق محمّد بن كثير،عن فطر و أبى الجارود،كلاهما عن أبى الطّفيل أنّ عليّا رضى اللّه عنه قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أنشد اللّه من شهد يوم غدير خمّ إلّا قام،و لا يقوم رجل يقول:نبيت أو بلغنى إلّا رجل سمعت اذناه و وعاه قلبه.فقام سبعه عشر رجلا- منهم خزيمه بن ثابت و سهل بن سعد و عدى بن حاتم و عقبه بن عامر و أبو أيّوب الأنصارىّ و أبو سعيد الخدرىّ و أبو شريح الخزاعىّ و أبو قدامه الأنصارى و أبو ليلى و أبو الهيثم بن التّيهان و رجال من قريش.

قال علىّ رضى اللّه عنه و عنهم:هاتوا ما سمعتم!فقالوا:نشهد أنّا أقبلنا مع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع حتى إذا كان الظهر خرج رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فأمر بشجرات فشد بن و القى عليهنّ ثوب ثمّ،نادى بالصّلاه فخرجنا و صلّينا،ثمّ قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أيّها الناس!ما أنتم قائلون؟قالوا:قد بلّغت،قال:اللّهمّ اشهد،ثلاث مرّات، قال:إنّى أوشك أن أدعى فاجيب و إنّى مسئول و أنتم مسئولون،ثم قال:ألا- إنّ أموالكم و دماءكم حرام كحرمه يومكم هذا و حرمه شهركم هذا.اوصيكم بالنّساء،اوصيكم بالجار،اوصيكم بالمماليك،اوصيكم بالعدل و الإحسان.ثمّ قال:أيّها النّاس!إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فإنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض نبّأنى بذلك اللّطيف الخبير، و ذكر الحديث فى قوله صلى اللّه عليه و سلّم من كنت مولاه فعلى مولاه.فقال علىّ رضى اللّه عنه:صدقتم و أنا على ذلك من الشّاهدين.

و أما

حديث زيد،فرواه أحمد فى مسنده و لفظه:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم:

إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود ما بين السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و أما حديث سهل فقد تقدّم مع خزيمه.

و اما

حديث ضميره الاسلمى،فهو فى«الموالاه»من حديث إبراهيم بن

محمّد الأسلمی،عن حسین بن عبد اللّه بن ضمیره،عن أبیه،عن جده رضی اللّه عنه قال: لمّا انصرف رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع أمر بشجرات فقممن بوادی خمّ و هجر فخطب النّاس فقال:أمّا بعد،أیّها النّاس!فإنّی مقبوض اوشک أن ادعی فاجیب فما أنتم قائلون؟ قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و نصحت و أدّیت،قال:إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی ألا و انّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

و أما

حدیث عامر،فأخرجه ابن عقده فی«الموالاه»من طریق عبد اللّه بن سنان،عن أبی الطفیل،عن عامر بن لیلی بن ضمره و حذیفه بن أسید رضی اللّه عنهما، قالا: لمّا صدر رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع و لم یحجّ غیرها حتّی إذا کان بالجحفه نهی عن سمرات بالبطحاء متقاربات:لا تنزلوا تحتهنّ حتّی إذا نزل القوم و أخذوا منازلهم سواهن أرسل إلیهن فقمّ ما تحتهنّ و شذّبن علی(عن.ظ)رؤس القوم حتّی إذا نودی للصلوه غدا إلیهنّ فصلّی تحتهنّ ثمّ انصرف النّاس و ذلک یوم غدیر خمّ و خمّ من الجحفه و له بها مسجد معروف.فقال:أیّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللطیف الخبیر أنّه لن یعمر نبیّ إلّا نصف عمر الّذی یلیه من قبله.و ذکر الحدیث،و القصد منه قوله صلّی اللّه علیه و سلّم:أیّها النّاس!أنا فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض أعرض ممّا بین بصری و صنعاء فیه عدد النّجوم قد حان من فضّه،ألا!و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین فانظروا کیف تخلفونی فیهما حین تلقونی.قالوا:و ما الثّقلان؟یا رسول اللّه!قال:

الثّقل الأکبر کتاب اللّه سبب طرف(طرفه.ظ)بید اللّه و طرف بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا،ألا!و عترتی،قد نبّأنی اللّطیف الخبیر ألا یتفرّقا حتّی یلقیانی و سألت ربّی لهم ذلک فأعطانی فلا تسبقوهم فتهلکوا و لا تعلّموهم فهم أعلم منکم. و من طریق ابن عقده أورده أبو موسی المدینی فی ذیله فی الصّحابه و قال إنّه عزیز جدّا.

و أما

حدیث عبد الرحمن بن عوف،فهو عند ابن أبی شیبه و عند أبی یعلی فی مسندیهما.و کذا أخرجه البزّار فی مسنده أیضا و لفظه: لمّا فتح رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم مکّه انصرف إلی الطّائف فحاصرها سبع عشره أو تسع عشره ثمّ قام رسول اللّه خطیبا

فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:اوصيكم بعترتى خيرا و إنّ موعدكم الحوض،و الّذى نفسى بيده لتقيمنّ الصّلوه و تؤتنّ الزّكوه أو لأبعثنّ إليكم رجلا منّى،أو كنفسى،يضرب أعناقكم!ثم أخذ بيد علىّ رضى اللّه عنه فقال:هذا!.

و أما حديث ابن عباس،فأشار إليه الدّيلمىّ فى مسنده.

و أما

حديث ابن عمر،فهو فى«المعجم الأوسط»للطبرانى بلفظ: آخر ما تكلّم به رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم:اخلفونى فى أهل بيتى.

و أما حديث عدى بن حاتم و عقبه بن عامر،فقد تقدّم حديثهما فى خزيمه.

و أما

حديث على،فهو عند إسحاق بن راهويه فى مسنده من طريق كثير بن زيد،عن محمّد بن عمر بن على بن أبى طالب،عن أبيه،عن جدّه على رضى اللّه عنه أنّ النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال: تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه سببه بيده و سببه بأيديكم و أهل بيتى، و كذا رواه الدّولابىّ فى«الذّرّيّه الطّاهره»

و رواه الجعابىّ من حديث عبد اللّه بن موسى،عن أبيه عن عبد اللّه بن حسن،عن أبيه،عن جدّه،عن علىّ رضى اللّه عنه أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى مخلف فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا:كتاب اللّه عزّ و جلّ طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم،و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض، و رواه البزّار و لفظه: إنّى مقبوض و إنّى قد تركت فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنكم لن تضلّوا بعدهما و إنّه لن تقوم السّاعه حتّى يبتغى أصحاب رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم كما تبتغى الضّالّه فلا توجد.

و أما

حديث أبى ذر،فأشار إليه التّرمذىّ فى جامعه و أخرجه ابن عقده من حديث سعد بن طريف عن الأصبغ بن نباته عن أبى ذرّ رضى اللّه عنه أنّه أخذ بحلقه باب الكعبه فقال:سمعت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يقول:إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى فإنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظرونى كيف تخلفونى فيهما.

و أما

حديث أبى رافع،فهو عند ابن عقده أيضا من طريق محمّد بن عبيد اللّه بن

أبی رافع،عن أبیه،عن جدّه أبی رافع مولی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم رضی اللّه عنه(قال.صح.ظ) لمّا نزل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم غدیر خمّ مصدره من حجّه الوداع قام خطیبا بالنّاس بالهاجره فقال:أیّها النّاس،و ذکر الحدیث و لفظه:إنّی ترکت فیکم الثقلین الثّقل الأکبر و الثّقل الأصغر فأمّا الثّقل الأکبر فبید اللّه طرفه و الطّرف الآخر بأیدیکم و هو کتاب اللّه إن تمسّکتم به لن تضلّوا و لن تذلّوا أبدا و أمّا الثّقل الأصغر فعترتی أهل بیتی إنّ اللّه هو الخبیر أخبرنی أنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض و سألته ذلک لهما و الحوض عرضه ما بین بصری و صنعاء،فیه من الآنیه عدد الکواکب و اللّه سائلکم کیف خلفتمونی فی کتابه و أهل بیتی؛الحدیث.

و أما حدیث أبی شریح و أبی قدامه،فقد تقدّما فی خزیمه.

و أما

حدیث أبی هریره،فهو عند البزّار فی مسنده بلفظ:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم إنّی قانت فیکم اثنین لن تضلّوا بعدهما کتاب اللّه و نسبی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.

و اما حدیث الهیثم و رجال من قریش،فقد تقدّموا فی خزیمه.

و اما

حدیث أم سلمه.فحدیثها عند ابن عقده من حدیث هارون بن خارجه، عن فاطمه ابنه علی،عن أمّ سلمه رضی اللّه عنها قالت: أخذ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بید علیّ رضی اللّه عنه بغدیر خمّ فرفعها حتّی رأینا بیاض إبطه فقال:من کنت مولاه،الحدیث.و فیه:قال:یا أیّها النّاس!إنّی مخلف فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض و اما

حدیث أم هانی،فحدیثها عنده أیضا من حدیث عمر بن سعید بن (عن.ظ)عمر بن جعده بن هبیره،عن أبیه أنّه سمعها تقول: رجع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّته حتّی إذا کان بغدیر خم أمر بدوحات فقممن ثمّ قام خطیبا بالهاجره فقال:أمّا بعد،أیّها النّاس!فإنّی موشک أن أدعی فأجیب و قد ترکت فیکم ما لن تضلّوا بعده أبدا کتاب اللّه طرف بید اللّه و طرف بأیدیکم و عترتی أهل بیتی،ألا إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و علامه سخاوی از أکابر ثقات حفّاظ و أجلّهٔ أثبات أیقاظ و أفاخم نقّاد ماهرین و أعاظم جهابذه سابرین نزد سنّیّه بوده،محامد زاخرهٔ غزیره و مفاخر وافرهٔ کثیرهٔ او بنابر افادات قوم بالاتر از آنست که احصا آن توان کرد،نبذی از آن در مجلّد حدیث مدینه العلم از«شرح شمائل»فضل اللّه بن روزبهان الشّیرازی و«عجاله الرّاکب و بغیه الطالب»عبد الغفار بن إبراهیم العدثانی و«نور سافر فی أخبار القرن العاشر»شیخ عبد القادر بن عبد اللّه بن شیخ العیدروس الیمنی و«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السّابع»محمّد بن علی الشوکانی؛دانستی.و چون خود سخاوی در«ضوء لامع لأهل القرن التّاسع»ترجمهٔ خود را بشرح و بسط تمام آورده،مناسب چنان می نماید که در این جا بر نقل آن اکتفا رود،و إتماما للمرام تتمّهٔ ترجمه اش از«ذیل ضوء لامع» تصنیف جار اللّه بن فهد مکّی نیز بآن ضمّ کرده شود.

پس باید دانست که سخاوی در ضوء لامع گفته:[محمّد بن عبد الرّحمن بن محمّد بن أبی بکر بن عثمان بن محمّد الملقّب شمس الدّین أبو الخیر و أبو عبد اللّه بن الزّین أو الجلال أبی الفضل و أبی محمّد،السّخاویّ الأصل القاهری الشّافعی،المصنّف،الماضی أبوه و جدّه،و یعرف بالسّخاوی و ربّما یقال:ابن البارد،شهره لجدّه بین أناس مخصوصین و لذا لم یشتهر بها أبوه بین الجمهور و لا هو،بل یکرهها کابن علیّه و ابن الملقن فی الکراهه و لا یذکره بها إلّا من یحتقره.ولد فی ربیع الأوّل سنه إحدی و ثلثین و ثمانی(ثمان.ظ) مائه بحاره بهاء الدین علو الدّرب المجاور لمدرسه شیخ الإسلام البلقینی محل أبیه و جدّه ثمّ تحوّل منه حین دخل فی الرّابعه مع أبویه لملک اشتراه أبوه مجاورا لسکن شیخه ابن حجر،و أدخله أبوه المکتب بالقرب من المیدان عند المؤدّب الشرف عیسی بن أحمد المقسی النّاسخ،فأقام عنده یسیرا جدّا ثمّ نقله لزوج أخته الفقیه الصّالح البدر حسین بن أحمد الأزهری أحد أصحاب العارف باللّه یوسف الصّفی فقرأ عنده القرآن و صلّی به للناس التّراویح فی رمضان بزاویه لأبی أمّه الشّیخ شمس الدّین العدوی المالکی،ثمّ توجّه به أبوه لفقیهه المجاور لسکنه الشّیخ المفید النّفّاع القدوه الشّمس محمّد ابن أحمد النّحریری الضّریر مؤدب البرهان ابن خضر و الجلال بن الملقن

و ابن أسد و غيرهم من الأئمّه و أحد من علّق شيخه فى تذكرته من نوادره و سمع منه الطّلبه و الفضلاء و يعرف بالسّعودى،و ذلك حين انقطاعه بمنزله لضعفه فجوّده عليه و انتفع به فى آداب التّجويد و غيرها و علّق عنه فوائد و نوادر و قرأ عليه حديثا و التحق فى قراءته عليه بشيوخه،و تلاه فى غضون ذلك مرارا على مؤدّبه بعد زوج عمّته الفقيه الشّمس محمّد بن عمر الطبّاخ أبوه أحد قرّاء السبع هو و حفظ عنده بعض«عمده الأحكام» ثمّ انتقل بإشاره السّعودى المذكور للعلّامه الشّهاب ابن أسد و أكمل عنده حفظها مع حفظ«التّنبيه»كتاب عمّه و«المنهاج الأصلى»و«ألفيه ابن مالك»و«النّخبه» و تلى عليه لأبى عمرو ثمّ لابن كثير و سمع عليه غيرهما من الرّوايات إفرادا و جمعا و و تدرّب به فى المطالعه و القراءه و صار يشارك غالب من يتردّد إليه للتفهّم فى الفقه و العربيه و القراءات و غيرها و كلّما انتهى حفظه لكتاب عرضه على شيوخ عصره.و كان من جمله من عرض عليه ممّن لم يأخذ عنه بعد:المحبّ بن نصر اللّه البغدادى الحنبلىّ و الشّمس بن عمّار المالكى و النّور التّلوانى و الجمال عبد اللّه الزّيتونى و كذا الزّين عباده ظنّا فقد اجتمع به و بالشّمس البساطى مع جدّه ثمّ.حفظ بعد«ألفيه العراقى» و«شرح النّخبه»و غالب«الشّاطبيه»و بعض«جامع المختصرات»و«مقدمه السّاوى»فى العروض و غير ذلك ممّا لم يكمله.و قرأ بعض القرآن على النّور البلبيسى إمام الأزهر و الزّين عبد الغنى الهيثمى لابن كثير ظنّا،و سمع الكثير من الجمع للسّبع و للعشر على الزّين رضوان العقبى و البعض من ذلك على الشّهاب السّكندرى و غيره، بل سمع الفاتحه والى المفلحون للسّبع على شيخه بقراءه ابن أسد و جعفر السّنهورى و غيرهما من أئمّه القرّاء،و لزم الاستاد الفريد البرهان ابن خضر أحد أصحاب عمّه و والده حتّى أملى عليه عدّه كراريس من مقدّمته فى العربيّه مفيده و قرأ عليه غالب «شرح الألفيّه»لابن عقيل،و سمع الكثير من توضيحها لابن هشام و غيره من كتب الفنّ و غيره.و كذا قرأ على أوحد النّحاه الشّهاب أبى العبّاس الحناوى مقدمته المسمّاه«بالدّرّه المضيّه»و كتبها له بخطّه إكراما لجدّه و تدرّب بهما فى الإعراب حيث أعرب على الأوّل من الاعلى إلى النّاس و على الثانى مواضع من«صحيح البخارى»

و أخذ العربيّه أيضا عن الشّهاب الابدى المغربيّ و الجمال ابن هشام الحنبلى حفيد سيبويه وقته الشّهير و غيرهما.و قرأ«التّنبيه»تقسيما على ابن خضر و السّيد البدر النّسّابه و بعضه على الشّمس الشّنشى و حضر تقسيمه مرارا عند غير هؤلاء،بل حضر عند الشّمس الونائى تلك الدّروس الطّنّانه الّتى أقرأها فى الرّوضه و لم يسمع الفقه من أفصح منه و لا أجمع و اليسير جدّا عند الفاياتى و كذا أخذ اليسير من الفقه عن العلم صالح البلقينى.

و من جمله ذلك فى«الرّوضه»و«المنهاج»و بعض«التّدريب»لوالده و التّكمله الّتى له.و سمع دروسا من«شرح الحاوى»لابن الملقن على شيخه،و كذا من التّفسير و العروض.و حضر تقسيم«البهجه»بتمامه عند الشّرف المناوى و تقسيم«المهذّب» أو غالبه عند الزّين البوتنجى و تردّد إليه فى الفرائض و غيرها بل أخذ طرفا من الفرائض و الحساب و الميقات و غيرها عن الشّهاب ابن المجدى،و قرأ الأصول على الكمال ابن إمام الكامليّه،قرء عليه غالب شرحه الصّغير على البيضاوى،و سمع عليه غير ذلك من فقه و غيره.و قرأ على غيره فى متن البيضاوى و حضر كثيرا من دروس التّقىّ الشّمّنى فى الأصلين و المعانى و البيان و التفسير.و عليه قرأ شرحه نظم والده للنخبه مع شرح أبيه لها،بل أخذ عن العزّ عبد السّلام البغدادى فى العربيّه و الصّرف و المنطق و غيرها،و كذا أخذ دروسا كثيره عن الأمين الأقصرائى و كثيرا من التّفسير و غيره عن السّعد بن الدّيرى و من«شرح ألفيه العراقى»عن الزين السّند بيسى،بل قرأ الشّرح بتمامه على الزّين قاسم الحنفى،و أخذ قطعه من«القاموس»فى اللّغه تحريرا و إتقانا مع المحبّ ابن الشّحنه،و كتب يسيرا على شيخ الكتاب الزّين عبد الرّحمن ابن الصّائغ ثمّ ترك لما رأى عنده من كثره اللّغط و لزم الشّمس الطبندائى الحنفى إمام مجلس التّدرسيه فيها أيّاما.و لبس الخرقه مع التّلقين من المحيوى حفيد الكمال يوسف العجمى و أبى محمّد مدين الاشمونى و أبى الفتح الفوى و عمر التّنيسى؛فى آخرين فى هذه العلوم و غيرها،كابن الهمام و أبى القسم النويرى و العلاء القلقشندى و الجلال المحلّى و المحبّ الأقصراى.و ممّا حضره عنده التصوّف و اجتمع بأبى عبد اللّه الغمرى و غيره من الأكابر.و أذن له غير واحد منهم و من غيرهم بالإفتاء و التّدريس و الاملاء

بـل كـان الكثير منهم يرسل له بالفتاوى او يسأله شـفاها و ربّما أخـذ بعضـهم عنه.و قبل ذلك كلّه سـمع مع والـده ليلا الكثير من الحـديث على شـيخه إمام الأئمّه الشّـهاب ابن حجر،فكان أول ما وقف عليه من ذلك فى سـنه ثمان و ثلاثين و أوقع اللّه فى قلبه محبّته فلاـزم مجلسه و عـادت عليه بركته فى هـذا الشّـأن الّـذى باد جماله و حاد عن السّـنن المعتبر عمّاله فأقبل عليه بكلّيّته إقبالا يزيد على الوصف بحيث تقلّل ممّا عداه لقول الحافظ الخطيب أنّه علم لا يعلّق إلاّ بمن قصّر نفسه عليه و لم يضمّ غيره من الفنون إليه

فائده–قال الشافعى لبعض أصحابه:أتريد أن تجمع بين الفقه و الحديث

و قول إمامنا الشّافعى لبعض أصـحابه:أ تريد أن تجمع بين الفقه و الحديث؟!هيهات!و توجيه(و وجّهه.ظ)شـيخنا(تقديم شـيخه له فيه على ولده و غيره.ز.ظ)بعدم التّوغّل فيما عداه كتوجيهه لكثير ممّن وصف من أئمّه المحدّثين و حفّاظهم و غيرهم باللّحن بآن ذلـك بالنّسـبه بالخليل و سـيبويه و نحوهما دون خلوّهم أصـلا منه حسب ما بسط ذلك معنىّ و أدلّه فى عـدّه من تصانيفه.و لـذا توهّم الغبىّ الغمر ممّن لم يخـالطه أنّه لاـ يحسـنها.و قـال العـارف المخالـط إنّ من قصـره على هـذا العلم ظلمه و داوم الملاـزمه لشيخه(مع تقديم شيخه له فيه على ولده و غيره.صح.ظ)حتّى حمل عنه علما جمّا و اختصّ به كثيرا بحيث كان من أكثر الآخذين عنه و أعـانه على ذلـك قرب منزله منه،و كـان لاـ يفوته ممّا يقرأ عليه إلاّ النّادر إمّا لكونه حمله أو لأنّ غيره أهمّ منه و ينفرد عن سائر الجماعه بأشـياء.و علم شـدّه حرصه على ذلك،فكان يرسل خلفه أحيانا بعض خـدمه لمنزله يأمره المجىء للقراءه.و قرأ عليه الاصـطلاح بتمـامه و سـمع عليه جـلّ كتبه كالألـفيه و شـرحها مرارا و«علوم الحـديث»لاـبن الصّـلاح إلاّـ اليسـير من أوائله و أكثر تصـانيفه فى الرّجـال و غيرهـا،كـالتّقريب و ثلاـثه أرباع أصـله و معظم«تعجيل المنفعه»و«اللّسان»بتمامه و«مشـتبه النّسـبه»و«تخريج الرافعى» و«تلخيص مسـند الفردوس»و المقـدمه و«بـذل المـاعون»و مناقب كلّ من الشّافعى و اللّيث و أماليه الحلبيّه و الدّمشـقيّه و غالب«فتح البارى»و«تخريج المصابيح»و ابن الحاجب الأصلى و بعض«إتحاف المهره»و«تعليق التّعليق»و مقدّمه«الإصابه»

و جمله؛و فی بعضه ما سمعه أکثر من مرّه.و قرأ بنفسه منها النّخبه و شرحها و«الأربعین المتبائنه»و الخصال المکفّره»و«القول المسدّد»و«بلوغ المرام»و العشره العشاریّات و المائه و الملحق بها لشیخه التّنوخی و الکلام علی حدیث أمّ رافع و ملخّص ما یقال فی الصّباح و المساء و دیوان خطبه و دیوان شعره و أشیاء یطول إیرادها.

و سمع بسؤاله له من لفظه أشیاء کالعشره العشاریات و مسلسلات الإبراهیمی خارجا عمّا کتبه عنه و فی الإملاء مع الجماعه منّ سنه ستّ و أربعین و إلی أن مات.و أذن له فی الإقراء و الإفاده و التّصنیف و صلّی به امام التراویح فی بعض لیالی رمضان و تدرّب فی طریق القوم و معرفه العالی و النّازل و الکشف عن التّراجم و المتون و سائر الاصطلاح و غیر ذلک.و کذا تدرّب فی الطّلب بمستملیه مفید القاهره الزین رضوان العقبی و أکثر من ملازمته قراءه و سماعا و بصاحبه النّجم عمر بن فهد الهاشمی و انتفع بإرشاد کلّ منهم و اجزائه و إفادته،بل کتب شیخه من أجله إلی دمیاط لمن عنده «المعجم الصّغیر»للطبرانی بإرساله إلیه حتّی قرأه علیه لکون نسخته قد انمحی الکثیر منها و ما علم أنّه فی أوقاف سعید السّعداء إلّا بعد.و لم ینفک عن ملازمته و لا عدل عنه بملازمه غیره من علماء الفنون خوفا علی فقده و لا ارتحل إلی الأماکن النّائیه،بل و لا حجّ إلّا بعد وفاته لکنّه حمل عن شیوخ مصر و الواردین إلیها کثیرا من دواوین الحدیث و أجزائه بقراءته و قراءه غیره فی الأوقات الّتی لا تعارض أوقاته علیه غالبا سیّما حین اشتغاله بالقضاء و توابعه حتّی صار أکثر أهل العصر مسموعا و أوسعهم روایه.

و من محاسن من أخذ عنه من عنده الصّلاح ابن أبی عمرو ابن أمیله و ابن النجم و ابن الهبل و الشمس ابن المحبّ و الفخر ابن یساره و ابن الخوجی و المنیحی و الزّیتاوی و البیانی و السّوقی و الطبقه،ثمّ من عنده القاضی العزّ بن جماعه و التّاج السّبکی و أخوه البهاء و الجمال الأسنائی و الشّهاب الأذرعی و الکرمانی و الصّلاح الصّفدی و القیراطی و الحراوی ثمّ الحسین التّکریتی و الامیوطی و الباجی و أبو البقاء السّبکی و النّشاوری و ابن الذّهبی و ابن العلائی و الآمدی و النّجم!بن الکشک و أبو الیمن ابن

الكويک و ابن الخشّاب و ابن حاتم و المليحى و ابن رزين و البدر ابن الصّاحب ثمّ السّراج الهندى و أكمل الدّين البلقينى و ابن الملقّن و العراقى و الهيثمى و الأنباسى و البرهان ابن فرحون،و هكذا حتّى سمع من أصحاب أبى الطّاهر ابن الكويک و العزّ بن جماعه.و ابن خير،ثمّ من أصحاب الولى العراقى و الفوى و ابن الجزرى ثمّ من يليهم،و قمش و أخذ عمّن دبّ و درج،و كتب العالى و النّازل حتّى بلغت عدّه من أخذ عنه بمصر و القاهره و ضواحيها كأنبائه و الجيزه و علو الأهرام و الجامع العمرى و سرياقوس و الخانقاه و بلبيس و سفط الحناء و منيه الرّدينى و غيرها زياده على أربعمائه نفس،كلّ ذلک و شيخه يمدّه بالأجزاء و الكتب و الفوائد الّتى لا تنحصر.و ربّما نبهه على عوالى لبعض شيوخ العصر و يحضّه على قراءتها.و شكى إليه ضيق عطن بعضهم، فكاتبه يستعطفه عليه و يرغّبه فى الجلوس معه ليقرأ ما أحبّه.

و بمد وفاه شيخه سافر لدمياط فسمع بها من بعض المسندين و كتب عن نفر من المتأدبين ثم توجّه فى البحر لقضاء فريضه الحجّ و صحب(صحبت ظ)والدته معه فلقى بالطّور و الينبوع و جدّه غير واحد أخذ عنهم و وصل لمكّه أوائل شعبان فأقام بها إلى أن حجّ و قرأ بها من الكتب الكبار و الأجزاء القصار ما لم تهيّأ لغيره من الغرباء حتّى قرأ داخل البيت المعظّم و بالحجر و علوّ غار ثور و جبل حرا و بكثير من المشاهد المأثوره بمكّه و ظاهرها كالجعرانه و منى و مسجد الخيف على خلق كأبى الفتح المراغى و البرهان الزّمزمى و التقى بن فهد و الزّين الاميوطى و الشّهاب الشّوابطى و أبى السّعادات و ابن ظهيره و أبى حامد بن الضّياء و زياده على ثلاثين نفسا،فمنهم من يروى عن البهاء ابن خليل و الكرمانى و الأذرعى و النّشاورى و الجمال الاميوطى و ابن أبى المجد و التّنوخى و ابن صديق و العراقى و الهيثمى و الأنباسى و المجدين اللّغوى و إسماعيل الحنفى و من لا أحصره سوى من أجاز له فيها و هم أضعاف ذلک،و أعانه عليه صاحبه النّجم ابن فهد بكتبه و فوائده و نفسه و دلالته على الشّيوخ و كذا بكتب والده ثمّ انفصل عنها و هو متعلّق الأصل بها.

و قرأ فى رجوعه بالمدينه الشّريفه تجاه الحجره النّويّه على البدر عبد اللّه بن

فرحون و غيره من أماكنها على الشّهاب أحمد بن النّور المحلّى و أبى الفرح المراغى فى آخرين،ثم ينبوع(بالينبوع.ظ)أيضا،و عقبه ايله،و قبل ذلك برابغ و خليص و رجع للقراءه هذه فأقام بها ملازما السّماع و القراءه و التخريج،و الاستفاده من الشيوخ و الأقران غير مشتغل بما يعطله عن مزيد الاستفاده إلى أن توجه لمنوف العلياء فسمع بها قليلا و أخذ بفيشا الصّغرى عن بعض أهلها ثمّ عاد لوطنه فارتحل إلى الثّغر السّكندرى و أخذ عن جمع من المسندين و الشّعراء بها،و بامّ دينار،و دسوق،و فوه،و رشيد، و المحلّه،و سمنود،و منيه عساس،و منيه نابت،و المنصوره،و فار شكور،و دنجيه، و الطويله،و مسجد الخضر.و دخل دمياط فسمع بها،و حصّل فى هذه الرّحله أشياء جليله من الكتب و الأجزاء و الفوائد عن نحو خمسين نفسا؛فيهم من يروى عن ابن الشيخه و التّنوخى و الصّلاح الزّفتاوى و المطرّز و عبد اللّه بن أبى بكر الدمامينى و البلقينى و ابن الملقّن و العراقى و الهيتمى و الكمال الدميرى و الجلاوى و السّويداوى و الجمال الرّشيدى و أبى بكر بن إبراهيم بن العزّ و ابن صديق و ابن اقبرس و ناصر الدّين ابن الفرات و النجم البالسى و التاج بن موسى السّكندرى و الزّين الفيشى المرجانى و ناصر الدّين ابن الموفّق و ابن الخرّاط و الهزبر و الشّرف ابن الكويك.

ثمّ ارتحل إلى حلب و سمع فى توجّهه إليها بسرياقوس،و الخانقاه،و يلبس، و قطيا:و غزه،و المجدل،و الرّمله،و بيت المقدس،و الخليل،و نابلس،و دمشق، و صالحيتها،و الزّبدانى،و بعلبك،و حمص،و حماه،و سرمين،و حلب،و جيرين، ثمّ بالمعره،و طرابلس،و برزه،و كفر بطنا،و المزّه و داريا،و صالحيّه مصر،و الخطاره و غيرها شيئا كثيرا من قريب مائه نفس و فيهم من أصحاب الصّلاح بن أبى عمر و ابن أميله و ابن الهبل و الزّين عبد الرّحمن بن الأستاذ و أبى عبد اللّه محمّد بن عمر بن قاضى شهبه و يحيى بن يوسف الرّحبى و الحافظ أبى بكر ابن المحب و ناصر الدّين ابن داود و أبى الهول الجزرى و أبى العبّاس أحمد بن العماد ابن العزّ المقدسى و ابن عوض و الشّهاب المرداوى و أبى الفرج ابن ناصر الصّاحبه و الكمال ابن النّحاس و محمّد بن الرّشيد عبد الرّحمن بن أبى عمر و الشّرف أبى بكر الحرّانى و الشّهاب أبى العبّاس بن

مرجل و فرج السّر فی فمن بعدهم.و استمدّ فی بیت المقدس من أجزاء التّقی أبی بکر القلقشندی و کتبه و إرشاده،فقد کان ذا انسه بالفنّ.و فی الشّام من أجزاء الضّیائیه و غیرها بمعاونه الإمام التّقی ابن قندس و البرهان القادری و آخرین.ثمّ فی حلب کمحدّثها و ابن حافظها أبی ذرّ الحلبیّ فأعاره و أرشده و طاف معه علی من بقی عندهم و ساعده غیره بتجهیز ساع بإحضار سنن الدّار قطنی من دمشق حتّی أخذها عن بعض من یرویها بحلب و أجاز له خلق باستدعائه و استدعاء غیره من جهات شتّی من لم یتیسّر له لقیهم أو لقیهم و لکن لم یسمع منهم بل کان و هو صغیر قبل ان یتمیّز ألهم اللّه سبحانه بفضله بعض أهل الحدیث استجازه جماعه من محاسن الشّیوخ له تبعا لأبیه فیهم من یروی عن المیدومی و ابن الخباز و الخلاطی و ابن القیم و ابن الملوک و العزّ محمّد بن إسماعیل الحموی و أبی الحرم القلانسی و ابن نباته و ناصر الدّین الفارقی و الکمال ابن حبیب و الظّهیر ابن العجمی و التّقیّ السّبکی و الصّلاح العلائی و ابن رافع و مغلطائی و النّسائی و ابن هشام و أبی عبد اللّه بن جابر و رفیقه أبی جعفر الرّعینی المعروفین بالأعمی و البصیر و شبههم،بل من یروی بالسّماع عن من حدّث عنه بالإجازه کالزّیتاوی و ابن أمیله و الصّلاح ابن أبی عمر العماد محمّد بن موسی الشّیرجی و العزّ محمّد بن أبی بکر السّوقی و أبی عبد اللّه البیانی و الشّهاب ابن النّجم و أبی علیّ بن الهبل و زینب ابنه قاسم و غیرهم.

و کذا دخل فی استدعاء صاحبه النجم ابن فهد الهاشمی،بل و کثیر من استدعات (استدعاءات.ظ)شیخه الزّین رضوان و غیره إمّا لکونه من أبناء صوفیّه الخانقاه التّدرسیّه او نحو ذلک ممّا هو أخصّ من العامه بل تکاد أن یکون خاصّه کما ألهم اللّه المحبّ ابن نصر اللّه حین عرضه علیه کتابه الإجازه مع کونه إنما کتب له بالهامش و کونه لم یکتب بها لکلّ من أبیه و عمّه مع کتابته لهما نحو ورقه.

و لهذا کلّه زاد عدد من أخذ عنه الأعلی و الدّون و المساوی حتی الشعراء و نحو هم علی ألف و مائتین.و الأماکن الّتی تحمّل فیها من البلاد و القری علی الثّمانین.

و اجتمع له من المرویات بالسّماع و القراءه ما یفوق الوصف و هی تتوّع انواعا:

أحدها ما رتّب علی الأبواب الفقهیّه و نحوها،و هی کثیره جدا،منها:ما تقیّد فیه بالصّحیح کالصّحیحین للبخاری و لمسلم و لابن خزیمه–و لم یوجد بتمامه–و لأبی عوانه الاسفرائنی و هو و إن کان مستخرجا علی ثانی الصّحیحین فقد أتی فیه بزیادات طرق،بل و أحادیث کثیره و عنده من المستخرجات بالسّماع«المستخرج علی صحیح مسلم»لأبی نعیم کما أنّ فی مرویّاته لکنّ بالإجازه من الکتب الّتی تقیّد فیها بالصّحّه کتاب«المستدرک علی الصّحیحین»أو أحدهما للحاکم و هو کثیر التّساهل بحیث أدرج فی کتابه هذا الضّعیف بل و الموضوع المنافیین لموضوع کتابه.و من الکتب الصّحیحه«الموطّأ»لمالک و وقع له بالسماع عن دون عشره من أصحابه.و إدراجه فی الصّحاح إنّما هو بالنّسبه للتصانیف قبله و إلّا فلا یتمشّی الأمر فی جمیعه علی ما استقرّ الأمر علیه فی تعریف الصّحیح.و منها ما لم یتقید فیه بالصّحّه بل اشتمل علی الصّحیح و غیره کالسّنن لأبی داود روایه أبی علی اللؤلؤی و أبی بکر ابن داسه عنه،و قیل إنّه یکفی المجتهد.و لأبی عبد الرحمن النّسائی روایه ابن السّنی و ابن الأحمر و غیرهما عنه.و لأبی عبد اللّه ابن ماجه القزوینی.و لأبی الحسن الدّار قطنی و لابی بکر البیهقی،و«السّنن»الّتی له أجمع کتاب سمعه فی معناه.و لمحمد بن الصّباح.و کالجامع لابی عیسی الترمذی و لأبی محمّد الدّارمی و یقال له أیضا المسند بحیث اغترّ بعضهم بتسمیته و أدرجه فی النوع بعده و قد أطلق بعضهم علیه الصّحه.و کان بعض الحفاظ ممّن روی عن بعض الآخذین عنه یقول إنه لو جعل بدل ابن ماجه بحیث یکون سادسا للکتب الشهیره أصول الإسلام لکان أولی،و کالمسند للإمام الشافعی و لیس من هو جمعه إنما التقطه بعض النیسابوریین من«الامّ»له،و«السّنن»له روایه المزنی و روایه ابن عبد الحکم،و«شرح معانی الآثار»لأبی جعفر الطحاوی.ثم إنّ فی بعض هذه ما یمیّز فیه مصنفه المقبول من غیره کالجامع للترمذی و نحوه«السنن»لأبی داود.و ممّا یلتحق بهذا النوع ما یقتصر فیه علی فرد من أفراده أو غیره کالشمائل النبویه للترمذیّ و«دلائل النبوه»للبیهقی

و«الشفاء»لعياض و«المغازى»لموسى بن عقبه و«السيره النبويّه»لابن هشام و لابن سيّد الناس و«بشرى اللّبيب»له و«فضل الصّلوه على النبىّ»صلى اللّه عليه و سلم لإسماعيل القاضى و لابن أبى عاصم و لابن فارس و للنميرى و«حياه الأنبياء فى قبورهم»و«فضائل الأوقات» و«الأدب المفرد»ثلاثتها للبيهقى،و كذا للبخارى«الأدب المفرد»،و فى معناهما «مكارم الأخلاق»للطبرانى،و كذا للخرائطى مع تساويها له،و كالتوكّل و«ذمّ الغيبه»و الشكر و الصّمت و الفرج و اليقين و غيرها من تصانيف أبى بكر بن أبى الدّنيا و كبر الوالدين و القراءه خلف الإمام و رفع اليدين فى الصّلوه ثانيها للبخارى و البسمله لأبى عمر بن عبد البرّ و العلم للمرهبى و لابى خيثمه زهير بن حرب و الطهاره و«فضائل القرآن»و«الأموال»ثلاثتها لأبى عبيد،و الايمان لابن منده و لأبى بكر بن أبى شيبه و«ذمّ الكلام»للهروى،و الأشربه الصّغير و البيوع و الورع ثلاثتها لأحمد،و كالجامع لأخلاق الرّاوى و«آداب السامع»للخطيب،و«المحدّث الفاصل بين الرّاوى و الواعى»للرامهرمزى،و«علوم الحديث»لابن الصّلاح،و من قبله للحاكم و «شرف أصحاب الحديث»و«روايه الآباء عن الأبناء»و«اقتضاء العلم العمل»و الزّهد و«الطفيليّين»خمستها للخطيب،و فى مسموعاته أيضا«الزّهد»لابن المبارك كالدّعوات للمحاملى و للطبرانى و هو أجمع كتاب فيها،و«عمل اليوم و اللّيله»لابن السنى و«فضل عشر ذى الحجّه»للطبرانى و لأبى إسحاق الغازى،و كذا فى مسموعاته من التصانيف فى فضل رجب و شعبان و رمضان جمله،و«اختلاف الحديث»و«الرّساله» كلاهما للشافعى و«عوارف المعارف»للسهروردى و«بدايه الهدايه»للغزّالى و«صفه التصوّف»لابن طاهر.

ثانيها:ما رتب على المسانيد كمسند أحمد و هو أجمع مسند سمعه و أبى داود الطّيالسى و أبى محمّد عبد بن حميد و أبى عبد اللّه العدنى و أبى بكر الحميدى و مسدّد و أبى يعلى الموصلى.و ليس فى واحد منها ما هو مرتّب على حروف المعجم،نعم ما رتّب فيه على الحروف من المسانيد مع تقييده بالمحتجّ به«المختاره»للضّياء المقدسى و لكن لم تكمل تصنيفا و لا استوفى الموجود سماعا و«المعجم الكبير»للطبرانى

و هو مع كونه يلى«مسند أحمد»فى الكبير أكثرها فوائد.و«المعجم»لابن قانع و الأحاديث فيه قليله،و نحوه«الاستيعاب»لابن عبد البرّ إذ ليس القصد فيه إلّا تراجم الصّحابه و أخبارهم،و قريب منه فى كون موضوعه التّراجم و لكن لم يقتصر فيه على الصّحابه مع الاستكثار فيه من الحديث،و نحوه«حليه الأولياء»لأبى نعيم،و كذا مما يذكر فيه أحوال الصّوفيّه الأعلام«الرّساله القشيريّه»و قد يقتصر على صحابى واحد كمسند عمر للنجّاد و سعد للدورقى كما أنّه يقتصر على الفضائل خاصّه كفضائل الصّحابه المطّراد و وكيع،و نحوه«الذرّيّه الطّاهره»للدولابى.و قد يكون فى مطلق التراجم لكن لأهل بلد مخصوص كأصبهان لأبى نعيم و بغداد للخطيب،و عنده بالسّماع منهما جمله.و قد يكون فى فضائل البلدان كفتوح مصر لابن عبد الحكم و«فضائل الشّام»للرّبعى.

ثالثها:ما هو على الأوامر و النّواهى،و هو«صحيح أبى حاتم بن حبّان» المسمّى بالتّقاسيم و الأنواع،و الكشف منه عسير على من لم يتقن مراده.

رابعها:ما هو على الحروف فى أوّل كلمات الأحاديث،و هو«مسند الشّهاب القضاعى».

خامسها:ما هو فى الأحاديث الطّوال خاصّه،و هو«الطوالات»للطّبرانى و لابن عساكر كتاب«الأربعين».

سادسها:ما يقتصر فيه على أربعين حديثا فقط و تتنوّع أنواعا كالأربعين الإلهيّه لابن المفضل و كالأربعين المسلسلات له،و كالأربعين فى التصوّف لأبى عبد الرحمن السّلمى؛إلى غيرها كالاحكام و«قضاء الحوائج»و ما لا تقيد فيه كأربعى الآجرىّ و الحاكم و هى شىء كثير،و قد لا يقتصر على الأربعين كالثّمانين للآجرىّ و المائه لغيره.

سابعها:ما هو على الشّيوخ للمصنّف كالمعجم الأوسط و الصّغير كلاهما للطبرانى،و«معجم الإسماعيلى»و ابن جميع و نحوها كالمشيخات الّتى منها«مشيخه ابن شاذان الكبرى و الصغرى»و«مشيخه الفسوى»،و بعضها مرتّب على حروف

المعجم،و منه ما لم يرتّب،و نحو هذا جمع ما عند الحافظ أبى بكر ابن المقرى و كذا الحارثى و غيرهما ممّا هو مسموع عنده ممّا عندهم من حديث الإمام أبى حنيفه و ترتيبه على شيوخه و يسمّى كلّ واحد منهما«مسند أبى حنيفه».

ثامنها:ما هو على الرّواه عن إمام كبير عمّن يجمع حديثه كالرّواه عن مالك للخطيب و من روى عن مالك من شيوخه لابن مخلد.

تاسعها:ما يقتصر فيه على الأفراد و الغرائب كالأفراد لابن شاهين و للدّار- قطنى و هى فى مائه جزء،سمع منها الكثير،و منه الغرائب عن مالك و غيره من المكثرين.

عاشرها:مالا تقيّد فيه بشىء ممّا ذكر،بل يشتمل على أحاديث نثريّه من العوالى و غيرها،و هو على قسمين،أوّلهما:ما كلّ تخريج منه فى مجلّد و نحوه كالثّقفيّات و الجعديّات و الجنائيّات و الخلعيّات و السّمعونيّات و الغيلانيّات و القطعيّات و المحامليّات و المخلصيّات و فوائد تمام و فوائد سمّويه و جمله،و نحوهما المجالسه للدّينورى و ما هو دون ذلك كجزء أبى الجهم و الأنصارى و ابن عرفه و سفين و ما يزيد على ألف جزء.

حادى عشرها:ما لا إسناد فيه بل اقتصر فيه على المتون مع الحكم عليها و بيان جمله من أحكامها كالاذكار«و التّبيان»و«الرّياض»و غيرها من تصانيف النّووى و غيره،إلى غيرها من المسموعات الّتى لا تقيّد فيها بالحديث كالشّاطبيّه و«الرّائيه فى علم القراءه و الرّسم»و«الألفيّه فى علمى النّحو و الصّرف»و«جمع الجوامع فى الأصلين و التصوّف و النسبه»و«المنهاج»و«بهجه الحاوى»فى الفقه و«تلخيص المفتاح»فى المعانى و البيان و«قصيده بانت سعاد»و«البرده»و«الهمزيّه».

و ليس ما ذكر بآخر التّنبيه كما أنّه ليس المراد بما ذكر فى الأنواع الحصر،إذ لو سرد كلّ نوع منه لطال ذكره و عسر الآن حصره،بل لو سرد مسموعه و مقروّه على شيخه فقط لكان شيئا عجبا و على ما عنده من المروى ما بينه و بين الرّسول صلى اللّه عليه و سلّم بالسّند المتماسك فيه عشره أنفس و ليس ما عنده من ذلك بالكثير و أكثر منه و أصحّ ما بين

شيوخه و بين النّبيّ صلى اللّه عليه و سلّم فيه العدد المذكور و اتّصلت له الكتب السّتّه و كذا حديث كلّ من الشّافعى و أحمد و الدّارمى و عبد بثمانيه وسائط بل و فى بعض الكتب السّتّه كأبى داود من طريق ابن داسه و أبواب من النّسائى ما هو بسبعه بتقديم المهمله و اتّصل له حديث مالك و أبى حنيفه بتسعه بتقديم المثناه.

و لمّا ولد له ولده أحمد جدّد العزم لأجله حيث قرء له على بقايا المسندين شيئا كثيرا جدّا فى أسرع وقت.و انتفع بذلك الخاصّ و العامّ و الكبير و الصغير و انتشرت الأسانيد المحرّره و الأسمعه الصّحيحه و المرويّات المعتبره و تنبيه النّاس لإحياء هذه السّنّه بعد أن كادت تنقطع فلزموه اشدّ ملازمه و صار من يأنف الاستفاده منه من المهملين يتسوّر على خطّه فيستفيد منه و ما يدرى أنّ الاعتماد على الصّحف فقط فى ذلك فيه خلل كبير،و لعمرى ان المرء لا ينبل حتى يأخذ عمن فوقه و مثله و دونه، على أنّ الأساطين من علماء المذاهب و محقّقيهم من الشّيوخ و أماثل الأقران البعيد غرضهم عن المقاصد الفاسده غير متوقّفين عن مسألته فيما بعرض لهم من الحديث و متعلقاته مرّه بالكتابه الّتى ضبطها بخطوطهم عنده،و مرّه باللّفظ،و مرّه بارسال السّائل لهم نفسه و بغير هذا ممّا يستهجن إيراد مثله مع كونه أفرد أسمائهم فى محلّ آخر و طال ما كان التّقىّ الشمنىّ يحضّ أماثل جماعته كالنجمى(كالنجم.ظ)ابن حجى على ملازمته و يقول:متى تسمح الزّمان بقراءته!بل حضّه على عقد مجلس الإملاء غير مرّه و لذا لمّا صارت مجالس الحديث آنسه عامره منضبطه و رأى إقبالهم على هذا الشّأن؛و للّه الحمد؛امتثل إشارته بالإملاء فأملى بمنزله يسيرا ثمّ تحوّل سعيد السّعداء و غيرها متقيّدا بالحوادث و الأوقات حتّى أكمل تسعه و خمسين مجلسا.

ثمّ توجّه هو و عياله و أكبر أخويه و والداه للحجّ فى سنه سبعين فحجّوا و جاوروا و حدّث هناك بأشياء من تصانيفه و غيرها و أقرأ«ألفيّه الحديث»تقسيما و غالب شرحها لناظمها و«النّخبه»و شرحها،و أملى مجالس،كلّ ذلك بالمسجد الحرام و توجّه لزياره ابن عبّاس رضى اللّه عنهما بالطائف رفيقا لصاحبه النّجم ابن فهد،فسمع

منه هناک بعض الأجزاء.

و لمّا رجع إلی القاهره شرع فی إملاء تکمله تخریج شیخه للأذکار إلی أن تمّ.

ثمّ أملی تخریج أربعیّ النّووی،ثمّ غیرها ممّا تقید فیه بحیث بلغت مجالس الإملاء ستّمائه مجالس فأکثر.و ممّن حضر إملاءه ممّن شهد إملاء شیخه:النّجم،ابن فهد و الشّمس الامشاطی و الجمال ابن السّابق،و ممّن حضر إملاء شیخه و الولی العراقی:البهاء العلقمی و ممّن حضر إملاهما و الزّین العراقی:الشّهاب الحجازی و الجلال الفمصی و الشّهاب الشّاوی.

و کذا حجّ فی سنه خمس و ثمانین و جاور سنه ستّ ثمّ سنه سبع و أقام منها ثلاثه أشهر بالمدینه النبویّه ثمّ فی سنه اثنتین و تسعین و جاور سنه ثلث ثمّ سنه أربع ثمّ فی سنه ستّ و تسعین و جاور إلی أثناء سنه ثمان،فتوجّه إلی المدینه النّویّه فأقام بها أشهرا و صام رمضان بها ثمّ عاد فی شوّالها إلی مکّه و هو الآن فی جمادی الثّانی من الّتی تلیها بها ختم له بخیر و حمل النّاس من أهلهما و القادمین علیهما عنه الکثیر جدّا روایه و درایه و حصّلوا من تصانیفه جمله و سئل فی الإملاء هناک فما وافق.

نعم،أملی بالمدینه النّبویّه شیئا لاناس مخصوصین ثمّ لمّا عاد للقاهره من المجاوره الّتی قبل هذه تزاید انجماعه عن النّاس و امتنع من الإملاء لمزاحمه من لا یحسن فیها و عدم التّمیز من جلّ النّاس أو کلّهم بین العلمین و راسل من لامه علی ترک الاملاء بما نصّه أنّه ترک ذلک عند العلم بإغفال النّاس لهذا الشّأن،بحیث استوی عندهم ما یشتمل علی مقدّمات التّصحیح و غیره من جمع الطّرق الّتی یتبین بها انتفاء الشّذوذ و العلّه أو وجودهما مع ما یورد بالسّند مجرّدا عن ذلک،و کذا ما یکون متّصلا بالسّماع مع غیره،و کذا العالی و النّازل و التّقید بکتاب و نحوه مع ما لا تقید فیه؛إلی غیرهما ممّا ینافی القصد بالإملاء و ینادی الذّاکر له العامل به علی الخالی منه بالجهل،کما أنّه التزم ترک الإفتاء مع الإلحاح علیه فیه حین حاله الافتاء فی زمن شمس الدین السخاوی تزاحم الصّغار علی ذلک،و استوی الماء و الخشبه،سیّما و إنّما یعمل بالأغراض،بل صار یکتب علی الاستدعاءات و فی عرض الأنباء من هو فی عداد من یلتمس له ذلک حین

التّقيد بالمراتب و الأعمال بالبيّنات و قد سبقه للاعتذار بنحو ذلك شيخ شيوخه الزّين العراقى و كفى به قدوه،بل و أفحش من إغفالهم النّظر فى هذا و أشدّ فى الجهاله

فائده–ايراد الاحاديث الباطله على وجه الاستدلال و ابرازها حتى فى التصانيف و الاجوبه افحش من الاغفال فى الاملاء و اشد فى الجهاله

و إيراد الأحاديث الباطله على وجه الاستدلال و إبرازها حتّى فى التّصانيف و الأجوبه، كلّ ذلك مع ملازمه النّاس فى منزله للقراءه درايه و روايه فى تصانيفه و غيرها بحيث ختم عليه ما يفوق الوصف من ذلك و أخذ عنه من الخلائق من لا يحصى كثره أفردهم بالجمع بحيث أخذ عنه القاضى المالكيّه بطيبه(الشّمس السّخاوى.ز.ظ)ابن القصبى و مدحه بغير قصيده ولده قاضى المالكيّه أيضا الخيرى أبى الخير أيضا ثمّ ولده المحبّى محمّد أوحد الفضلاء السّجباء ثمّ بنوه فكانوا أربعه فى سلسله كما اتّفق لشيخنا حسب ما أوردته فى «الجواهر»،و قد قال الواقدىّ فى أحمد بن محمّد بن الضّحّاك بن عثمان بن ضحّاك بن عمر ابن عبد اللّه بن خالد بن حزام أنّه خامس خمسه جالستهم و جالسونى على طلب العلم يعنى فيهم من شيوخه و من طلبته.

فائده–مصنفات السخاوى

و شرع فى التصنيف و التّخريج قبيل الخمسين و هلمّ جرّا،فكان ممّا خرّجه من المشيخات لكلّ من الرّشيدى و سمّاه«العقد الثّمين فى مشيخه خطيب المسلمين» و العقبى و سمّاها«الفتح القربى فى مشيخه الشّهاب العقبى» و التّقىّ الشّمنّى فى كبرى و صغرى،و من الأربعيّات لكلّ من روّجه شيخه و الكمال ابن الهمام و الأمين الأقصراى و النّقى القلقشندىّ المقدسىّ و البدر بن شيخه و الشّرف المناوى و المحبّين ابن الاشقر و ابن الشّحنه و الزّين بن المزهر و للعلمى(للعلم.ظ)البلقينى مائه حديث عن مائه شيخ و أحاديث مسلسلات و للأقصر أى و ابن يعقوب و المحبّين القمنى و الفاقوسى و أخيه و العلم البلقينى و المناوى و الشّمس القرافى و ابنه الهورينى و هاجر القدسيّه و الفخر الاسيوطى و الملتوتى و الحسام ابن حريز و ابن امام الكامليّه و العبادى و زكريّا و

ابن مزهر فهرستا و كذا لحفيد سيّدى يوسف العجمى و لتغرى بردى القادرى و للشّمس الامشاطى معجما،و كذا لابن السّيّد عفيف الدّين بسؤال الكثير منهم فى ذلك و توسّلهم بما تقتضى الموافقه و لنفسه الأحاديث المتبائنه المتون و الاسانيد بشروط كثيره لم يسبق لمجموعها بلغت أحاديثها نحو السّتّين و هى فى مجلّد كبير استفتحه بمن سبقه لذلك من الأئمّه و الحفّاظ.و«الأحاديث البلدانيّات»فى مجلد ترجم فيه الأماكن مع ترتيبها على حروف المعجم مخرجا فى كلّ مكان حديثا او شعرا أو حكايه عن واحد من أهلها و الواردين عليها مستفتحه بمن سبقه أيضا لذلك و إن لم ير من تقدّمه لمجموع ما جمعه فيها أيضا و هى ثمانون و«الأحاديث المسلسلات»و هى مائه استفتحها أيضا بمن سبقه لجمع المسلسلات مع انفراده بما اجتمع فيها و سمّاها«الجواهر المكلّله فى الأخبار المسلسله».و تراجم من أخذ عنه على حروف المعجم فى ثلاث مجلّدات سمّاه«بغيه الرّاوى بمن أخذ عنه السّخاوى»و عزمه انتقاءه و اختصاره لنقص الهمم.

و«فهرست مرويّاته»و هو إن بيّض يكون فى أزيد من ثلاثه أسفار ضخمه،شرع فى اختصاره و تلخيصه بحيث يكون على الثّلث منه لنقص الهمم أيضا.و«و عشاريّات الشّيوخ» مع ما وقع من العشاريّات فى عده كراريس.و«الرّحله السّكندريّه»و تراجمها و كذا«الرحله الحلبيه»مع تراجمها أيضا.و«الرّحله المكيه».و«الثّبت المصرى»فى ثلاث مجلّدات.

و«التّذكره»فى مجلّدات.و«تخريج أربعى النّووى»فى مجلّد لطيف.و تكمله تخريج شيخنا للاذكار و يسمّى«القول البارّ»و«تخريج أحاديث العادلين»لأبى نعيم و«أربعى الصّوفيه»للسّلمى و«الغنيه»المنسوبه للشّيخ عبد القادر و يسمّى«البغيه» كتب منه اليسير.و تخريج طرق«إنّ اللّه لا يقبض العلم انتزاعا»عمله تجربه للخاطر فى يوم و إن سبق لجمعه فيما لم يقف عليه،و«التحفه المنيفه»فيما وقع له من حديث الإمام أبى حنيفه.و«الأمالى المطلقه».و مما صنفه فى علوم هذا الشّأن:«فتح المغيث»بشرح ألفيّه الحديث و هو مع اختصاره فى مجلّد ضخم و سبك المتن فيه على وجه بديع،لا يعلم فى هذا الفنّ أجمع منه و لا أكثر تحقيقا لمن تدبّره و توضيح لها حاذى به المتن بدون إفصاح فى المسوّده.و«الغايه»فى شرح منظومه ابن الجزرى

الهدایه فی مجلّد لطیف.و«الایضاح فی شرح نظم العراقی للاقتراح فی مجلد لطیف أیضا.و النّکت علی الألفیه و شرحها بیّض منه نحو ربعه فی مجلّد و«شرح التّقریب» للنّووی فی مجلّد متقن.«بلوغ الأمل بتلخیص کتاب الدار قطنی فی العلل»کتب منه الرّبع مع زوائد مفیده.«تکمله تلخیص شیخنا للمتّفق و المفترق».و منه فی الشروح:

«تکمله شرح الترمذی للعراقی»کتب منه أکثر من مجلّدین فی عدّه أوراق من المتن و حاشیه فی أماکن من شرح البخاری لشیخه و غیره من تصانیفه.و«شرح الشّمائل النّبویّه»للتّرمذی و یسمّی«أقرب الوسائل»کتب منه نحو مجلّد.و«القول المفید فی إیضاح شرح العمده»لابن دقیق العید،کتب منه الیسیر من أوّله.«شرح ألفیّه السّیره»للعراقی فی المسوّده ثمّ عدم.و«الجمع بین شرحی الألفیه»لابن المصنّف و ابن عقیل و توضیحها کتب من الیسیر.

و منه فی التاریخ:التّعریف به و تشعّب مقاصده و سببه بل اسمه«الإعلان بالتّوبیخ لمن ذمّ التّواریخ».«التّبر المسبوک»فی الذّیل علی تاریخ المقریزی «السّلوک»یشتمل علی الحوادث و الوفیات من سنه خمس و أربعین و إلی الآن فی نحو أربعه أسفار.و«الضّوء اللّامع لأهل القرن التّاسع»و هو هذا الکتاب یکون ستّ مجلّدات.و«الذّیل علی قضاه مصر»لشیخه فی مجلّد و یسمّی«الذّیل المثناه» و«الذّیل علی طبقات القراء»لابن الجزری فی مجلّد.و«الذیل علی دول الإسلام» للذّهبی نافع جدّا.و الوفیات فی القرنین الثّامن و التّاسع علی السنین فی مجلّدات و اسمه«الشّافی من الألم فی وفیات الامم».و معجم من أخذ عنه و إن کان هو بعض أفراد هذا الکتاب.و«التّحصیل و البیان فی قصّه السّیّد سلمان»و«المنهل العذب الرّوی فی ترجمه قطب الأولیاء النّووی».و«الاهتمام بترجمه النّحوی الجمال ابن هشام».و«القول المبین فی ترجمه القاضی عضد الدّین».و«الجواهر و الدّرر فی ترجمه شیخه شیخ الإسلام ابن حجر»فی مجلّد ضخم و ربّما یکتب فی مجلّدین و«الاهتمام بترجمه الکمال ابن الهمام»و ترجمه نفسه إجابه لمن سأله فیها.و کذا.

افرد من اثنی علیه من الشّیوخ و الأقران فمن دونهم و ما علمه ممّا صدر عنه من

السّجع و«تاريخ المدنيين»فى نحو مجلدين فى المسوّده.و«التّاريخ المحيط» و هو فى نحو ثلاثمائه رزمه على حروف المعجم لا يعلم من سبقه إليه.و تجريد حواشى شيخه على«الطبقات الوسطى»لابن السّبكى و تقفيص قطعه من«طبقات الحنفيّه» كان وقع الشّروع فيه لسائل.و«طبقات المالكيّه»فى أربعه أسفار تقريبا بيّض منه المجلّد الأوّل فى ترجمه الامام و الآخذين عنه.و«ترتيب طبقات المالكيّه» لابن فرحون و«تجريد ما فى المدارك»للقاضى عياض ممّا لم يذكره ابن فرحون إجابه لسائل فيه و فى الّذى قبله،تقفيص ما اشتمل عليه«الشّفاء»من الرّجال و نحوهم و«القول المنبى فى ذمّ ابن عربى»فى مجلّد حافل و محصّله فى كراسه اسمها«الكفايه فى طريق الهدايه»نافعه جدّا.«تجريد أسماء الآخذين عن ابن عربى».و«أحسن المساعى فى إيضاح حوادث البقاعى»و الفرجه بكائنه الكامليّه الّتى ليس فيها للمعارض حجّه و«دفع التلبيس و رفع التّنجيس عن الذّيل الطاهر النفيس».و«تلخيص تاريخ اليمن»و كذا«طبقات القرّاء»لابن الجزرى و«منتقى تاريخ مكّه»للفاسى.«عمده الأصحاب فى معرفه الألقاب«ترتيب شيوخ الطبرانى».(ترتيب شيوخ أبى اليمن الكندى).(ترتيب شيوخ جماعه من شيوخ الشّيوخ)و نحوهم.و منه فى ختم كلّ من الصّحيحين و أبى داود و التّرمذى و النّسائى و ابن ماجه و البيهقى و(الشّفاء)و(سيره ابن هشام)و(سيره ابن سيّد النّاس)و(التّذكره)للقرطبى،و اسم الأوّل(عمده القارى و السّامع فى ختم الصّحيح الجامع)،و الثانى(غنيه المحتاج فى ختم صحيح مسلم بن الحجاج)،و الثالث(بذل المجهود فى ختم السّنن لأبى داود)،و الرّابع(اللّفظ النّافع فى ختم كتاب التّرمذى الجامع)،و الخامس(القول المعتبر فى ختم النّسائى روايه ابن الأحمر)،بل له فيه مصنّف آخر حافل سمّاه(بغيه الرّاغب المتمنّى فى ختم سنن النّسائى روايه ابن السّنى)، و السّادس(عجاله الضّروره و الحاجه عند ختم السّنن لابن ماجه)،و السّابع(القول المرتقى فى ختم دلائل النّبوّه للبيهقى)،و الثّامن(الانتهاض فى ختم الشّفاء لعياض)، بل له مصنّف آخر حافل اسمه(الرّياض)،و التّاسع(الإلمام فى ختم السّيره النّبويّه لابن هشام)،و العاشر(دفع الإلباس فى ختم سيره ابن سيّد الناس)،و الحادى عشر

«الجوهره المزهره فی ختم التّذکره».

و منه فی ابواب و مسائل:«القول البدیع فی الصلوه علی الحبیب الشّفیع» «الفوائد الجلیّه فی الأسماء النّبویّه»لم تبیّض.«الصّلوه علی النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم بعد موته».«موالی النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم.«المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الأحادیث المشتهره علی الألسنه».«الابتهاج بأذکار المسافر الحاج».«القول النّافع فی بناء المساجد و الجوامع»و ربّما سمّی«تحریک الغنی الواجد لبناء الجوامع و المساجد».و «الاحتفال بجمع أولی الظّلال».«الإیضاح و التّبیین فی مسئله التّلقین»«ارتیاح الأکباد بأرباح فقد الأولاد»قرّه العین بالثّواب الحاصل للمیت و للأبوین»«البستان فی مسئله الاختتان».«القول التّامّ فی فضل الرّمی بالسّهام»«استجلاب ارتقاء الغرف بحب أقرباء الرسول و ذوی الشرف».«عمده النّاس-أو-الإیناس بمناقب العباس».«رجحان الکفّه فی بیان أهل الصّفّه».«الفخر العلوی فی مولد النّبویّ».«عمده المحتجّ فی حکم الشّطرنج».«التماس السّعد فی الوفاء بالوعد».

«الأصل الأصیل فی تحریم النّقل من التوریه و الإنجیل».«القول المألوف فی الرّدّ علی منکر المعروف».«الأحادیث الصّالحه فی المصافحه».«القول الأتمّ فی الاسم الأعظم».«السّرّ المکتوم فی الفرق بین المالین المحمود و المذموم».«القول المعهود فیما علی أهل الذّمّه من العهود».«الکلام علی حدیث الخاتم».«الکلام علی قصّ الظفر» «الکلام علی المیزان»«القناعه ممّا تحسن الاحاطه به من أشراط السّاعه».«تحریر المقال فی الکلام علی

حدیث کلّ أمر ذی بال ».«القول المتین فی تحسین الظّنّ بالمخلوقین».

«الکلام علی قول:لا تکن حلویّا فتسترط».«الکلام علی کل الصّید فی جوف الفراء».

«الکلام علی

حدیث إنّ اللّه یکره الجر السّمین ».«الکلام علی

حدیث المنبت لا أرضا قطع و لا ظهرا أبقی ».«الکلام علی حدیث تنزل الرّحمات علی البیت المعظم».

«الإیضاح المرشد من الغیّ فی الکلام علی

حدیث حبّب من دنیاکم إلیّ ».«المستجاب دعاؤهم».«تحدید الذّکر فی سجود الشّکر».«نظم اللئال فی حدیث الأبدال».

«انتقاد مدّعی الاجتهاد».«الأسئله الدمیاطیه».«الاتّعاظ بالجواب عن مسائل

بعض الوعّاظ».«تحرير الجواب عن مسئله ضرب الدّواب».«الامتنان بالحرس من دفع الافتتان بالفرس».«المقاصد المباركه فى إيضاح الفرق الهالكه»بل استقرّ اسمه «رفع القلق و الأرق بجمع المبتدعين من الفرق».«بذل الهمّه فى أحاديث الرّحمه».

«السّير القويّ فى الطّب النّبويّ»شرع فيه».«رفع الشكوك فى مفاخر الملوك».

«الإيثار بنبذه من حقوق الجار».«الكنز المدّخر فى فتاوى شيخه ابن حجر»،قفص منه الكثير.«الرأى المصيب فى المرور على التّرغيب»،كتب منه اليسير.«الحثّ على تعلّم النّحو»الأجوبه العليّه عن المسائل النّثريه»يكون فى مجلّدين.«الاحتفال بالأجوبه عن مائه سؤال).«التّوجّه للرّب بدعوات الكرب».«ما فى البخارى من الأذكار».«الإرشاد و الموعظه لزاعم رؤيه النبيّ صلّى اللّه عليه و سلّم بعد موته فى اليقظه».

و منه:«جامع الأمّهات و المسانيد»،إجابه لسائل فيه،كتب منه مجلّدا و لو تمّ لكان فى مائه مجلّد فأزيد.«جمع الكتب السّتّه»بتمييز أسانيدها و ألفاظها، كتب منه أيضا مجلّدا فأكثر.و ترتيب كلّ من فوائد تمام،و الحنائيات،و الخلعيّات و كلّ من مسند الحميدى،و الطيالسى،و العدنى،و أبى يعلى على المسانيد بطريق مشيخه الزّين المراغى،و عدّه أجزاء على المسانيد أيضا.و كذا ترتيب الغيلانيات،و فوائد تمام على الابواب كتب منه قطعه قبل العلم بسبق الهيتمى له.تجريد ما وقع فى كتب الرجال سيّما المختصّه بالضّعفاء من الأحاديث و ترتيبها على المسانيد، كتب منه جمله.

فائده–ذكر من فرض تصانيف السخاوى من العلماء

و قرض أشياء من تصانيفه غير واحد من أئمّه المذاهب.

فمن الشّافعيه:شيخه.و العلاء القلقشندى.و الجلال المحلّى.و العلم البلقينيّ.و البدر حفيد أخيه الجلال البلقينى.و الشّرف المناوى.و العبادىّ.و التقى الحصنى و البدر ابن القطان و عمّه.

و أئمّه الأدب منهم:الشّهب الحجازىّ و ابن صالح و ابن حنطه.

و من الحنفيه:العينيّ و ابن الدّيريّ.و الشّمنيّ.و الأقصراى.و الكافياجي.

و الزّين قاسم.و أبو الوقت المرشديّ المكّي.

و من المالكيه:البدر ابن النّينسي قاضي مصر.و ابن المخلطه قاضي اسكندريّه و الحسام ابن جرير قاضي مصر أيضا.و من الحنابله:العزّ الكناني.و أفرد مجموع ذلك و نحوه في تأليف كما سلف،اجتمع فيه منهم نحو المائتين أجلّهم شيخه،فقرّص له على غير واحد من تصانيفه.

فائده-دعاء ابن حجر للسخاوي و مدحه له

و كان من دعواته له قوله:و اللّه المسئول أن يعينه على الوصول إلى الحصول حتّى يتعجّب السّابق من اللّاحق.و أثنى خطّا و لفظا بما أثبته في التأليف المشار إليه.و ضبط عنه غير واحد من أصحابه تقديمه على سائر جماعته بحيث قال أحد الأفراد من جماعته الزّين قاسم الحنفيّ ما نصّه:و قد كان هذا المصنّف،يعني المترجم، بالرتبه المنيفه في حياه حافظ العصر و استاذ الزمان حتّى شافهني بأنّه أنبه طلبتي الآن.و قال أيضا:حتّى كان ينوّه بذكره و يعرف بعلى فخره و يرجّحه على سائر جماعته المنسوبين إلى الحديث و صناعته،كما سمعته منه و أثبّته بخطّي قبل عنه.

و قال صهره واحد جماعته البدر ابن القطّان عنه أنه أشار حين سئل:من أمثل الجماعه الملازمين لكم في هذه الصّناعه؟بصريح لفظه إليه و قال ما معناه:إنّه مع صغر سنّه و قرب أخذه فاق من تقدّم عليه بجدّه و اجتهاده و تحرّيه و انتقاده بحيث رجوت له و انشرح لذلك الصّدر أن يكون هو القائم بأعباء هذا الأمر.و كذا نقل عنه توسّمه فيه لذلك قديما الزّين السّند بيسي.

و منهم:الحافظ محدّث الحجاز التقيّ بن فهد الهاشميّ،حيث وصف بأشياء منها:زين الحفّاظ و عمده الأئمّه الأيقاظ شمس الدّنيا و الدّين،ممّن اعتنى بخدمه حديث سيّد المرسلين،و اشتهر بذلك في العالمين على طريقه أهل الدّين و التّقوى فبلغ فيه الغايه القصوى.

و كان ولده الحافظ النّجم عمر لا يقدّم عليه أحدا.و مما كتبه الوصف بشيخنا الإمام العلّامه الأوحد الحافظ الفهّامه المتقن العلم الزّاهر و البحر الزّاخر

عمـده الحفّـاظ و خاتمتهم،من بقاؤه نعمه يجب الاعتراف بقـدرها و منّه لا يقام بشـكرها و هو حجّه لا يسع الخصم لها الجهود،و آيه تشـهد بـأنّه إمام الوجود،و كلامه غير محتاج إلى شـهود،و هو و اللّه بقيّه من رأيت من المشايـخ و أنا و جميع طلبه الحـديث بالبلاد الشّاميّه و البلاد المصريه و سائر بلاد الإسلام،عيال عليه،و اللّه ما أعلم فى الوجود له نظيرا.

و الحافـظ الرحله الزّين قاسم الحنفى،و من بعض كتابته الوصف بالواصل إلى دقائق(دقيق.ظ)هـذا الفن و جليله و المروىّ فيه من الصّدى جمع غليله:

تلقّف العلم من أفواه مشيخه نصّوا الحديث بلامين و لا كذب

فما دفاتره إلا خواطره يمليك منها بلا ريب و لا نصب

و هو الّذى لم يزل قائما من السّـنه بأعبائها،ناصـبا نفسه لنشرها و أدائها، محقّقا لفنونها و مضمون عيونها مع قلّه المعين و النّاصر و المجارى له فى هذا العلم و المذاكر،لا يفتر عن ذلك طرفه عين و لا يشغل نفسه بغيبه و لا مين.

و العلامـه الموفق أبو ذر ابن البرهـان الحلبى الحافـظ.فوصف بمولانـا و شـيخنا العلاّـمه الحافـظ الأوحد.قـدم علينـا حلب فأفـاد و أجاد،كان اللّه له.بل صرّح بما هو أعلى منه.

و البرهـان البقـاعى و كان عجبا فى التّناقض حين الغضب و الرّضا،فقال:إنّ ممّن ضـرب فى الحـديث بأوفر نصـيب و أوفى سـهم مصـيب المحدّث البارع الأوحد المفيد الحافظ الأمجد،إلى آخر كلامه.و قال مرّه:إذا وافقنى فلان لا يضـرّنى من خالفنى فى ثناء كثير.ذكر فى التّأليف المشار إليه.و قدم هؤلاء لاشتغالهم بالحديث أكثر.

و ممّن أثنى من الحفّاظ المحدّثين:الزّين رضوان المسـتملى،و كذا التّقىّ القلقشـندىّ.و العز الحنبلى،و منه الوصف بالإمام العلاّمه الحافظ الأسـتاذ الحجّه المتقن المحقّق شـيخ السّـنّه حافظ الامّه إمام العصر أوحد الدّهر مفتى المسلمين محيى سنّه سيد الأوّلين(و الآخرين.ظ)،أبقاه اللّه للمعارف علما و لمعالم العلم

إماما مقدّما و أحيا بحياته الشّريفه مآثر شيخه شيخ الإسلام و جعله،خلفا عن السّلف الأئمّه الأعلام،و يحرسه من حوادث الزّمان و غدره،و يأمنه من كيد العدوّ و مكره برسوله محمّد صلى اللّه عليه و سلم.

و المفوه البليغ البرهان الباعونى شيخ أهل الأدب،فكان ممّا قال:الشّيخ الإمام الحائز لأنواع الفضل على التّمام الحافظ الحديث النبيّ عليه أفضل الصّلاه و السّلام، أمتع اللّه بحياته و أعاد على المسلمين من بركاته.هو الآن من الأفراد فى علم الحديث الّذى اشتهر فيه فضله و ليس بعد شيخ الإسلام ابن حجر فيه مثله،و قد حصل الاجتماع بخدمته و الفوز ببركته و الاقتباس من فوائده و الاستمتاع بفرائده.

و قاضى القضاه العلم البلقينى،فمن وصفه قوله:الشّيخ الفاضل العلّامه الحافظ،جمع فأوعى،و اهتّم بهذا الفنّ و لم يزل له يرعى،و صرّح غير مرّه بالانفراد.

و قريبه اللؤلؤى قاضى الشّام،و كان ممّا كتبه فى أثناء مدح لغيره من أقربائه خصوصا:واسطه عقدها،من انعقد الإجماع على أنّه أمسى كالجوهر الفرد و أصبح فى وجه الدّهر كالغرّه حتّى صارت الدّرر مع جواهره كالذّرّه بل جواد جوده شهد له جريانه بالسّبق فى ميدان الفرسان و حكم له بأنّه هو الفرع الّذى فاق أصله البديع بالمعانى و لا حاجه للبيان،أضاء هذا الشّمس فاختفت منه الكواكب الدّرارى،كيف لا و قد جاءه الفيض بفتح البارى،فهو نخبه القمر(العصر.ظ)و الدّهر و عين القلاده فى طبقه الجود لأنّه عين السّخاء و زياده،فبدايته لها النّهايه و منهاجه أوضح الطّرق إلى الغايه،و هو الخادم للسّنّه الشّريفه،و الحاوى لمحاسن الاصطلاح و النّكت المنيفه،فبهجته زهت بروضها و روضته زهت ببهجتها،إلى آخر كلامه.

و قريبه الآخر البدرى،قاضى مصر،فكان ممّا كتبه فى أثناء كلام:و كيف لا و امامه مؤلّفه فى فنون الحديث النّبوىّ لا تنكر،و تقدّمه فيه ليس بشاذّ و لا منكر، بل هو باستفاضته أشهر من أن يقال و يذكر،و حفظه للرّجال و طبقاتهم و مراتبهم سما فيه على أهل عصره،و تصانيفه إليها النّهايه فى الشّهاده له بمزيد علوّه و فخره و استحضاره

للأسانيد و المتون من امّهات الكتب لا يدرک.قرار بحره و معرفته بمظانّ ما يلتمس منه فی جميع فنونه و إبراز المخدّرات من مخبئات عيونه،يقصر عن بيان الأمر فيه المقال و لا يحصر ذلک المثال،فقد حاز قصب السّبق فی مزماره(مضماره.ظ)و ميّز صعاب القشر من لبابه بجوده قريحته و بنات أفکاره بحيث صار هو الکعبه و الحجّه فی زمانه،و شهد له الحفّاظ بالتّقدّم علی الشّيوخ فضلا عن أقرانه.

و فقيه المذهب الشّرف المناوی،و ممّا کتبه أنّه لما أشرف علم الحديث علی الاندراس من التّدريس حتی لم يبق منه إلّا الأثر،و الانفصال من التأليف حتی لم يبق منه إلّا الخبر؛انتدب لذلک الأخ فی اللّه تعالی الإمام العالم العلّامه و الحافظ النّاسک الألمعیّ الفهامه،الحجّه فی السّنن علی أهل زمانه و المشمّر فی ذلک عن ساعد الاجتهاد فی سرّه و إعلانه،فجدّ بجدّ فی حفظ السّنه حتی هجر الوسن و هاجر بعزم فيها حتی طلّق الوطن،و أروی العطاش من عذب بحر السّنه حتی ضرب الناس بعطن.

و حافظ المذهب السراج العبادیّ،فقال:هو الّذی انعقد علی تفرّده بالحديث النّبویّ الإجماع،و إنه فی کثره اطلاعه و تحقيقه لفنونه بلغ مالا يستطاع، و دوّنت تصانيفه و اشتهرت،و ثبتت سيادته فی هذا الفنّ النفيس و تقرّرت،و لم يخالف أحد من العقلاء فی جلالته و وفور ثقته و ديانته و أمانته،بل صرّحوا بأجمعهم بأنه هو المرجوع إليه فی التعديل و التجريح و التحسين و التصحيح بعد شيخه شيخ مشايخ [الإسلام ابن حجر حامل رايه العلوم و الأثر،تغمّده اللّه بالرّحمه و الرّضوان و أسکنه فسيح الجنان،و اللّه أسأل و له الفضل و المنه أن يحفظ ببقائه هذه السّنه و يزيده علوّا و رفعه و سموا،و يتمّ عليه بمزيد الافضال النعم،و يبقيه لإرشاد المبتدعين،فهدايه رجل واحد خير من حمر النعم،و ينفع ببرکته و محبّته،آمين.

و العلامه فريد الادباء الشهاب الحجازی،فکان مما قاله:الإمام العلّامه حافظ عصره و مسند شامه و مصره،هو بحر طاب موردا و سيّد صار لطالبی اتّصال متون الحديث علی الحالين سندا،بل هو لعمری عين فی الأثر،و ما رآه أحد ممّن سمع

به إلاّ قال:قد وافق الخبر الخبر،لقد أجاد النّقل من كلامی اللّه و رسوله القديم و الحديث،و سارت لفضله الرّكبان و بالغت بالسير الحثيث،فلو رآه صاحب «الجامع الصّحيح»رفع مناره و قدّمه للإمامه،و قال:هذا مسلّم على الحقيقه،و زاد تعظيمه و إكرامه،و لو أدركه الحافظ الذّهبیّ لم يتكلّم معه إلاّ بالميزان،أو البرهان القيراطی لرجّح ما قاله و علم أنّ بلدته قيراط بالنّسبه عند تحرير الأوزان،و لو لحقه المزیّ ولیّ هربا بعد ما لمّ أطرافه،أو عاينه صاحب الذّيل ملأ ردنه من هذه الفوائد الّتی ليس له بها طوق و طلب إسعافه!نعم هو المأمول فی الشدّه و الرّخاء و الملیّ من الفوائد و السّخی بها،و لا بدع إذ هو من أهل سخا.

و الاستاذ شيخ الفنون فی وقته التّقی الحصنیّ الشافعیّ،فقال:إنّه أصبح به رباع السّنّه المصطفويّه معموره الأكناف و العرصات،و رياض الملّه الحنيفيّه ممطوره الأكمام و الزّهرات،قد صعد ذری الحقائق بأقدام الأفكار،و نوّر غياهب الشكوك بأنوار الآثار،قارع عن الدّين فكشف عنه القوارع و الكروب،و سارع إلی اليقين فصرف عنه العوادی و الخطوب،و إذا قرع سمعك ما لم تسمع به فی الأوّلين فلا تسرع وقف وقفه المتأمّلين و قل للمعاند:فأت بمثله إن كنت من الصّادقين،فاللّه تعالی يغمده بجزيل برّه فی سائر أوقاته و يعصمه بالسّداد فی حركاته و سكناته و يبوّئه من الفردوس الأعلی أعلی درجاته بمحمد و آله و أصحابه و أزواجه و ذرّيّاته.

و أوحد أهل الادب الشّهاب ابن صالح،فقال فی كلام له:هو الحافظ الّذی تمكّن من الحديث درايه و روايه،فاطّلع و روی و تضلّع و ارتوی و أعان نفسه نفسه حيث طال فطاب علی غوص ذلك البحر و لنعم المعين،و أمدّه مدّ يده بالجوهر الثمين فحبّذا ابن معين جمع ما تفرّق من فنون الاصطلاح فحكی ابن الصّلاح،بل أربی بنخبه الفكر فی مصطلح أهل الأثر،بل جلی كعبه فضل لو حجّها أبو شيخه تهيّب النّطق حتی قيل إذا حجره الی(انه حجر.ظ)فكأنّی عنيته بقولی فی شيخه شيخ الحديث قديما إذ نثرت عليه عقد مدحی نظيما:

و قد حفظ اللّه الحديث بحفظه فلا ضائع إلاّ شذی منه طيّب

و ما زال بملاء(يملى.ظ)الطرس من بحر صدره لآلى إذ يملى علينا و يكتب

جعل اللّه تعالى مصربه موطنا لهذا العلم حتّى تضاهى بغداد دار السّلام و أثابه فى الاخرى جنّه النّعيم دار السلام و رفع بها درجاته عدد ما كتب و سيكتب فى الصّحف المكرّمه من الصّلاه على الحبيب الشّفيع،و السّلام.

و الامام المحب ابن القطان،فمن قوله:يا له من ندى نديم يجود على السّائل بالعلوم الّتى يبخل بمثلها ابن العديم،لو رآه الخطيب أو ابنه لضربا بالسّيف منبر تاريخهما إعراضا،و لسكتا عن كشف حال الرّجال أعراقا و أعراضا،جاب البلاد و جال،و اقتحم المهامه و لم يخف الأوجال،و جدّ فى الرّحله آخذا من تقلّباتها بالدّين المتين ماشيا فى جنباتها عند ما سمع قوله: فَلَوْ لا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَهٍ مِنْهُمْ طائِفَهٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ. مقبلا تاره باقباله و متّصلا تاره بجهته،مغرا بحمالها حال اتّصاله واطيا بعزمه فروج الثّرى راغبا فى قول القائل عند الصّباح يحمد القوم السّرى،مستولدا من جنّات جنان فوائد الموائد جنينا شاربا من ماء حبات هبات هباته،كيما يجىء معينا.دخل دمشق الشام دار ابن عامر فأحيا الذّكر بعد أن أمات ذكر ابن عساكر لما قدم من حلب أغنى باطّلاعه عن مطالعه الدّرّ المحتلب،فللّه درّه من حافظ رقى بسعيه و طوافه بزماننا هذا أسنى المراقى،و أبان بمرامز إشاراته ما طواه بعد النّشر الحافظ ابن العراقى.

و قال ابن أخيه البدر عقب دعاء شيخهما بقوله الّذى سلف:و اللّه المسئول أن يعينه على الوصول إلى الحصول حتّى يتعجّب السّابق من اللاحق؛ما نصّه:و قد استجاب اللّه دعوته و حقّق رجاءه و بغيته إذ تصانيفه و تعاليقه شاهده لذلك و مبرهنه لما هنا لك،فكم من مشكل غامض بيّنه و مقفّل أوضح الأمر فيه و أعلنه،و معلول كشف القناع عن علّته و حقّق ما لعلّه خفى عن أهل صنعته،و هو الآن كما سبقنى إليه الأعيان حافظ الوقت و محدّث الزّمان و إن رغمت أنوف بعض الحسّاد ذلك،فضوء شمسه تقتبس منه القاطن و السّالك،و من جدّ وجد،و من قنع و اعتزل ففى ازدياد من المعارف لم يزل،و من للتّواضع سلك فجدير بأنّ للقلوب ملك،و من ترفّع

بالجهل هلك،و اللّه أسأل أن يزيده من فضله و أن يديم حياته لإحياء هذا الشّأن و نقله.

و هؤلاء شافعيون.

و العلامه المصنف البدر العينى قال،عن بعض التّصانيف:إنّه حوى فوائد كثيره و زوائد غزيره و أبرز مخدّرات المعانى بموضحات البيان حتّى جعل ما خفى كالعيان،فدلّ على أنّ منشأه(منشأه.ظ)ممّن يخوض فى بحار العلوم و يستخرج من دررها المنثور و المنظوم و ممّن له يد طولى فى بدائع التّراكيب و تصرّفات بليغه فى صنائع التّراتيب.زاده اللّه تعالى فضلا يفوق به على أنظاره و تسمو به فى سماء قريحته قوّه أفكاره إنّه على ذلك قدير و بالإجابه جدير.

و فقيه المذاهب سعد الدّين ابن الدّيرى،فوصف بالشّيخ الإمام الفاضل المحدّث الحافظ المتقن،و قرّض بعض التّصانيف.

و التقى الشمنى،و آخر ما كتب الوصف بالشّيخ الإمام العلّامه النّقه الفهّامه الحجّه مفتى المسلمين إمام المحدّثين حافظ العصر شيخ السنّه النّبويّه و محرّرها و حامل رايه فنونها و مقرّرها،من صار الاعتماد عليه و المرجوع فى كشف المعضلات إليه،أمتع اللّه بفوائده و أجراه على جميل عوائده.

و الامينى الاقصرائى و مما كتبه أخيرا قوله له متمثّلا:

إذا قالت حذام فصدّقوها فإنّ القول ما قالت حذام

و كيف لا؟!و مؤلّفه سيّدنا و مولانا الشّيخ الإمام العالم العلّامه الحبر الفهّامه النّقه الحجّه المتقن المحجّه حافظ الوقت و شيخ السّنّه و نادره الوقت الّذى حقّق الفنون و فنّه الشّيخى العاملى الشّمسى،فهو المرجوع إليه و المعتمد و المعوّل عليه فى فنون الحديث بأسرها و القائم بالذّبّ عنها و نشرها بعد شيخه شيخ مشايخ الإسلام خاتمه المجتهدين الأعلام الكنانى العسقلانى،تغمّده اللّه برحمته و أسكنه فسيح جنّته،و اللّه أرجو أن يؤيّده بمعونته،و يكافيه بمؤنته،و يكفيه شماته الأعداء و الحاسدين و يمدّ فى حياته لنفع المسلمين.

و ابن اخته المحبى،فوصف بسيّدنا و مولانا و أولانا العالم العلّامه و البحر

(الحبر.ظ)الفهّامه المحدّث البارع الحافظ المتقن الضّابط.

و المحيوى الكافياجى،و منه الوصف بالإمام الهمام زين الكرام فخر الأنام الصّالح الزاهد العارف العالم العلاّمه النّسّابه العمده الرّحله وارث علوم الأنبياء و المرسلين الموصوف بالمعارف القدسيّه المشهور بالكمالات السّنيّه الإنسيّه الفرد الفريد الوحيد المشهود له بأنّه إمام جليل،أحفظ زمانه فى المعقول و المنقول بالاتّفاق،المقدّم على الكلّ بالاستحقاق فى جميع البلدان و الآفاق،أحسن اللّه تعالى إليه و نفعنا به و بركات علومه و المسلمين،آمين آمين الف آمين يا ربّ العالمين.

و الرضى ابو حامد ابن الضياء،و ممّا كتبه الوصف بالإمام العالم المفيد الأوحد الفريد قدوه المحدّثين و عمده العلماء العاملين،نفع اللّه به و أعاد من بركته و وصل الخير بسببه.و قال:قدم بيت اللّه المحرّم و جاور لدى بيت اللّه المعظّم و تجرّد للعباده مجتهدا،او واصل ذلك بالفحص عن رواه الحديث بها مستعدّا تكميلا لمراده و تحصيلا لمفاده،فأفاد و استفاد و اشتغل و أشغل و رام الإحاطه بالتّحصيل،فحصّل.

و كلهم حنفيون.

و المحيوى الانصارى المكى،فوصف بسيّدنا الإمام العالم العلامه المحدّث حافظ الوقت بديع الزّمان و علاّمه علماء هذا الشّأن،أبقاه اللّه تعالى على ممرّ الدّهور و الأزمان.

و الشمسى القرافى سبط ابن أبى جمره،فقال:الشّيخ الإمام المحدّث الكامل الحافظ المتقن الباحث فى هذا الفنّ عن حقائقه المبلغ فى طلب التّصحيح غايه دقائقه،أفاض اللّه علينا من بركاته و علومه و أدام نعمه عليه فى حركاته و سكونه.

و البدرى ابن المخلطه،فقال:هو الإمام المنفرد فى عصره المجتهد فى إقامه الصّلوه فى مصره،فقسما لو رفعت إلى الحاكم قصّته لقبل منه القول،و أوجب له الجائزه ذات الطّول،و حكم على من نازعه بالتّسليم و مناوله الكتاب باليمين،و أنّه إن شافه النّاس بحديثه فيوثق به و لا يمين،و لو تصفّحه الذّهبىّ لنقطه بذهبه،أو رآه البيهقىّ لرفعه مع شعبه،و لو سمع به القصرىّ لأمر بالوقوف على أبوابه بل بالتّوسّد بأعتابه.

هذا،و إنّی وجدت القول ذا سعه غیر أنّ عبارتی قاصره،و الفکره منّی مقصوره فاتره، و الثلاثه مالکیون.

بل سمع منه بعض تصانیفه من شیوخه الزّین البوتنجی و استجازه لنفسه و للقاضی الحسام ابن جریر و أشار لهذا بقوله:فاستجزته منه لأرویه عنه بسند صحیح و تناولت من یده بقلب منشرح و أمل فسیح.و کذا سمع منه بعضها إمام الکاملیّه مع مناوله جمیعه مقرونه بالإجازه.و المحبّ ابن الشّحنه،و اشتدّ غرامه بها و تکرّر سؤاله فی بعضها بخطه و بلفظه و کتب الشّرف أبو الفتح المراغیّ،و کان فی التّحرّی و الیبس و الورع بمکان،بخطّه ما نصّه:و کاتبه یسئل سیّدی الحافظ-أمدّه اللّه تعالی و عمره-أن یجیز لولد عبده فلان.بل سمع منه جمیع القول البدیع منها شیخ المذهب الشّرف المناوی،و أحد أئمه الحنفیّه البدر ابن عبید اللّه،و صالح الامراء و أوحدهم یشبک المؤیّدی الفقیه.و قرأ علیه بعضه و تناول سائره منه التّقی الجراعی الدّمشقی الحنبلی.

و حدّث به عنه الشّهاب ابن یونس المغربی،و الفخر عثمان الدّیمی،و الشّرف عبد الحقّ السّنباطی و هو بخصوصه ممّن سمعه منه ثمّ قرأه بالرّوضه الشّریفه عند الحجره النّبویّه.

و کذا قرأه قبله فیها النّجم ابن یعقوب المدنی،و خیر الدّین ابن القصبی المالکیان، و أبو الفتح ابن اسماعیل الأزهری الشّافعی حسب ما أخبره به کلّ منهم.و بالغ الجلال المحلّی فی الثناء علیه و التّنویه به حتّی قال له:قد عزمت علی إشهاره و إظهاره.

و کذا أثنی علی غیره من التّصانیف،و تکرّر ثناؤه فی الغیبه کما أخبره به الشّمس الجوجری و السّیّد السّمهودی و غیرهما.و اختصر التقی الشّمّنی بعضها،و أکثر عالم الحنابله الغرّ الکنانی من مطالعتها و الانتقاء منها،و ربّما صرّح بذلک فی بعضه و قال فی بعضها:إن یکن التّصانیف هکذا و إلّا فلا فائده.و کتب الأکابر بعضها بخطوطهم کالعزّ السّنباطی و الشّمس ابن قمر،و البرهان القادری أحد الأولیاء و الشّمس ابن العماد،و الأستاد عبد المعطی المغربی نزیل مکّه،و النّجم ابن قاضی عجلون.

و قابل معه بعضها،و السّیّد السّمهودی و سمع بعضها،و البرهان البقاعی و نقل منها فی مجامیعه.و تناقلها الناس إلی کثیر من البلدان و القری و لم یعدم من یأخذ

منه المصنّف بكماله سلخا و مسخا و ينسبه لنفسه من غير عزو،بل و منهم من ينتقد و الأعمال بالنّيّات،و اللّه يعلم المفسد من المصلح.

و لقب(و لقبه.ظ)بمشيخه الاسلام المحيوىّ الكافياجىّ مشافهه غير مرّه، و الشّمس ابن الحمصى عالم غزه مراسله،و الزينى زكريا الأنصارىّ فى غير موضع، و الجمال ابن ظهيره،و البدرىّ المسعدى،و المحيوى المكّى الحنبليان و آخرون من الأئمه الأحياء و الأموات.

فائده-ذكر من امتدح السخاوى نظما

و امتدحه بالنظم خلق أفردهم بالجمع،و منهم ممّن مدح شيخه المحبّان ابن الشّحنه،و ابن القطان،و البرهان الباعونى و غاب الآن نظمه عنه دون نثره، و المليحى الخطيب،و الشّهب الحجازى،و المنصورى،و ابن صالح،و الجديدى و الشمس،ابن الحمصى،و السّخاوى قاضى طيبه،و القادرى،و ابن أيّوب الفوى،و أبو اللّطف الحصكفى المقدسى و غاب الآن نظمه عنه دون كلامه،و عبد اللّطيف الطويلى،و الجمال عبد اللّه المحلّى،و الزّين عبد الغنى الاشليمى،و عدّتهم ستّه عشر نفسا بقيد الحياه منهم الآن ثلاثه بل اثنان.

و المحب الاول قال:و قد قلت فيه قول المحبّ فى الحبيب:

وقف المحبّ على الّذى رقم الحبيب فراقه

فسما و لم يسمع به من وصف إلاّ شاقه

بل،من وصفه له الحافظ الكبير،و المحدّث الّذى ليس له فى عصره نظير، و أنّه ظهر له بالقياس الصّحيح من هذه الأوصاف أنّ إجماع أهل السّنّه لا يتطرّق إليه الخلاف،و أنّ المترجم جدير أن يترجم بطبقات فوق ما ترجم،و جدير بالعلم بتقييد المهمل و تبيين المعجم،فاللّه يبقيه لكشف مشكلات الأحاديث الغامضه،و بيان معضلات الأسانيد العارضه و إحياء دواوين السّنن السّنيّه،و إماته أقوال أهل البدع و الفتن و العصبيّه،فى كلام طويل.

و المحب الثانى قال:

على السّخاوى دون حفظ الّذى سما* بوقتى هذا رتبه ابن علىّ

له من لجين الطّرس نقد دوينه* مناقشه النّقّاش و الذّهبىّ

بدا بسما العرفان شمس معارف* و يوم بيان كالرّضى العلوىّ

و قال ايضا:

و غير عجيب من محبّ بديهه* سخا بالمعانى فى مديح سخاوى

روى عطشا بالعلم عند روايه* فأكرم برىّ من روايه راوى

و قال أيضا:

بليغ إذا ما راح يتلو روايه* يشنّف آذانا و يشرح خاطرا

يقرّ له عند القراءه خصمه* فأكرم بمولى يبهج الخصم إن قرا

و المليحى قال من قصيده:

أولاك فضلا فى حديث نبيّه* تبدى جميل الوصف من أنبائه

تملى ارتجالا فيه وصف رجاله* و تذيع ما قد شاع من أسمائه

يا شمس دين اللّه!حسبك ما تجد* من خير خلق اللّه عند لقائه

فضلا يجيزك و هو أكرم سيّد* أغنى الورى بنوا له و سخائه

و الفضل فضلك فى الحديث و غيره* عجز المفيد الوصف عن إحصائه

و الحجازى قال من أبيات:

أعنى الإمام العالم العلّامه* و المسند الحدّث الفهّامه

الحافظ المفوّه السّخاوى* بعلم كلّ عالم و راوى

و المنصورى أثبت فى الجمع المشار إليه.و ابن صالح تقدّم مع نثره.

و الجديدى قال فى أبيات:

وافى جوابك فاستنار ظلام* و غدت بدور الافق و هى تمام

يا كاتبا كبت العدى لما كبت* من خلفه فى شوطها الأقلام

صلّى ورائك فى الحديث جماعه* ممّن يعانيه و أنت إمام

أهدت لنا طرسا سطور بيانه* روض و مغناه البديع حمام

ص: ۱۴۲

و كأنّما تلك الحروف جواهر* فيما تأنّق جهده النّظام

لا!بل كؤوس مدامه من فوقها* قد ذرّ من مسك المدام ختام

لا بدع أن مالت بعطفى نشوه* فمن الكلام إذا اعتبرت مدام

و ابن الحمصى قال:

يا خادما أخبار أشرف مرسل* و سخا،فنسبته إليه سخاوى

و حوى السّياسه و الرّياسه ناهجا* منهاج حبر للمكارم حاوى

و قال أيضا:

أحببتكم من قبل رؤياكم* لحسن وصف عنكم فى الورى

و هكذا الجنّه محبوبه* لأهلها من قبل أن تنظرا

و السخاوى قال فى قصيده طويله قيلت(قرئت.ظ)بحضره كلّ منهما فى الرّوضه النبويه:

و فى فضائله القول البديع فكم* أبدى بديعا لأرباب الحجى حسنا

فكم فوائد فيها للورى جمت* من دعوه و صلاه أذهبا الحزنا

فاسمعه فى الرّوضه الزّهرا تنل رشدا* بحضره المصطفى تظفر بكلّ منا

فكل أقواله كم فرّجت كربا* و كم بها خائف من بأسه أمنا

جمع الإمام السخاوى الشّافعى فلقد* أجاد فى جمعه إذ فارق الوسنا

العالم الحافظ المحمود سيرته* أضحى بضبط على الأخبار مؤتمنا

يقرأ و يقرئ ما يقريه يوضحه* للطالبين فما فى العصر عنه غنا

يروى الأحاديث و الآثار متّصلا* عن الأسانيد لا ريبا و لا وهنا

و القادرى،و قوله فى الجمع المشار إليه.و ابن ايوب،و قد غاب الآن عنه نظمه.و الطويلى فقال:

بهذا العيد قد جئنا نهنّى* إمام العصر شيخ النّاس طرّا

أطال اللّه عمرك فى ازدياد* من الخيرات فى الدّنيا و أخرى

و المحلى،و قد غاب الآن عنه نظمه.و الزين الاشليمى،فقال:

ص: ۱۴۳

يا سيّدا أضحى فريد زمانه* و دليل ما قد قلته الإجماع

عندى حديث مسند و مسلسل* يرويه ذو الاتقان لا الوضّاع

ما فى الزّمان سواك يلفى عالما* صحّت بذاك إجازه و سماع

الخير فيك تواترت أخباره* و هو الصّحيح و ليس فيه نزاع

يا من إذا ما قد أتاه ممرض* يشكو يزول الضّرّ و الأوجاع

فى أبيات،و قد يكون فيما طوى ما هو أبدع و أبلغ مما أثبت و لكنّ إنّما اقتصر على هؤلاء لما سبق.و قال له الشّميل الفالانى مخاطبا له:

يا حافظا سنّه المختار من مضرّ* و باذلا جهده فى خدمه الأثر

و من سما و علا فى كلّ مكرمه* حتّى استكان له من كان ذا بصر

إنّى أقول لمن أضحى بشانئكم* أقصر عن الطعن و اسمع قول مختبر

قد تنكر العين ضوء الشّمس من رمد* و ينكر الفم طعم الماء من ضرر

ما زال ذو الجهل يبغى النقص من حسد* لذى الفضائل إذ فاتته فى العمر

فاصفح بفضلك عنه و اجتهد فلقد* حباك ربّك علما صادق الخبر

و اقتفى أثره بعض الآخذين عنهما فقال:

يا عالما على الحديث قد جذا* و ما حيا بحفظه ضرم الجذى

و باذلا للسعى فيه جهده* و راكبا لأجله شطّ الشّذى

لا ينثنى عن حبّكم إلّا فتى* معاندا أو حاسد من هذا

إنّى أقول للعداه:إنّه* لقد سمى على العدى مستحوذا

لعمرك(١) ما بدا نسب المعلّى* إلى كرم و فى الدّنيا كريم

و لكن البلاد إذا اقشعرّت* وضوّح نبتها رعى الهشيم

و استقرّ فی تدریس الحدیث بدار الحدیث الکاملیّه عقب موت الکمال و لکن تعصب مع أولاده من یحسب أنّه یحسن صنعا،و کانت کوائن اشیر إلیها فی الفرجه ثمّ رغب الابن عنها لعبد القادر بن النّقیب و کذا استقرّ فی تدریس الحدیث بالضّر غتمشیه

۱- هذان البیتان محلهما آخر الترجمه ، فلیتنبه (۱۲ . ن)

عقب الأمين الاقصر أى و ناب قبل ذلك فى تدريس الحديث بالظّاهريّه القديمه بتعيينه و سؤاله،ثمّ فى تدريس الحديث بالبرقوقيه عقب موت البهاء المشهدىّ،و قرّره المقرّ الزّينى ابن مزهر فى الإملاء بمدرسته الّتى أنشأها فاستعفى من ذلك لالتزامه تركه كما قدّمه و كذا قرّره المناوىّ فى تدريس الحديث بالفاضليّه لظنّه أنّه وظيفه فيها كما أنّه سأل شيخه بعد موت شيخه البرهان ابن خضر فى تدريس الحديث بالمنكوتمريّه، فأجابه بأنّه لم يكن معه،إنّما كان معه الفقه،و قد أخذه تقىّ الدّين القلقشندى،بل عيّنه الأمير يشبك الفقيه الدّوادار حين غيبته بمكّه لمشيخه الحديث بالمنكوتمريه عقب التّقىّ المذكور،فلا زال به صهره حتّى أخذها لنفسه.و كذا ذكر فى غيبته التّاليه لها لقراءه الحديث بمجلس السّلطان بعد إمامه،و ما كان يفعل لأن الدّوادار المشار إليه سأله فى المبيت عند الظّاهر خشقدم ليلتين فى الاسبوع ليقرأ له نخبا من التّاريخ،كما كان العينىّ يفعل،فبالغ فى التّنصّل،كما تنصّل منه حين التماس الدّوادار يشبك من مهدى له عند نفسه و من مطلق التّردّ دلتمربغا المستقرّ بعد فى السّلطنه و فى الحضور عند بردبك و الشهاب ابن العينى و غيرهما.

نعم،طلبه الطاهر نفسه فى مرض موته،فقرأ عنده الشّفا فى ليله بعض ذلك بحضرته، و فى غيبته الّتى بعدها لمشيخه سعيد السّعداء بعد الكورانى.و عرض عليك الأتابك شناها قضاء مصر،فاعتذر له،فسأله فى تعيين من يرضاه فقال له:لا أنسب من السّيوطى قاضيكم،إلى غير هذا ممّا يرجو به الخير،مع أنّ ماله من الجهات لا يسمن و لا يغنى من جوع،و للّه درّ صاحب«لاميّه العجم»حيث قال:

تقدّمتنى أناس كان شوطهم وراء خطوى إذا أمشى على مهل

هذا جزاء امرء أقرانه درجوا من قبله فتمنى فسحه الأجل

فإن علانى من دونى فلا عجب لى أسوه بانحطاط الشّمس عن زحل

فاصبر لها غير محتال و لا ضجر فى حادث الدّهر ما يغنى عن الحيل

أعدى عدوّك أدنى من وثقت به فحاذر النّاس و اصحبهم على دخل

فإنّما رجل الدّنيا و واحدها من لا يعوّل فى الدّنيا على رجل

و حسنک ظنّک بالأيّام معجزه فظنّ سوء و کن منها علی وجل

و قال القاضی عبد الوهاب المالکیّ:

متی یصل العطاش إلی ارتواء إذا استقت البحار من الرّکایا

و من یحمی الأصاغر عن مراد و قد جلس الأکابر فی الزّوایا

فإنّ ترفّع الوصغاء یوما علی الرّفعاء من إحدی البلایا

إذا استوت الأسافل و الأعالی فقد طابت منادمه المنایا

و قد قال أحمد بن یحیی ثعلب النحوی فیما روینا عنه:دخلت علی أحمد ابن حنبل فسمعته یقول:

إذا ما خلوت الدّهر یوما فلا تقل خلوت،و لکن قل علیّ رقیب

إذا ما مضی القرن الّذی أنت فیهم و خلّفت فی قرن فأنت غریب

فلا تک مغرورا تعلّل بالمنی فعلّک مدعوّ غدا فتجیب

أ لم تر أنّ الدّهر أسرع ذاهب و أنّ غدا للنّاظرین قریب

و ما أحسن قول الحافظ الزکی عبد العظیم المنذری،رحمه اللّه:

اعمل لنفسک صالحا لا تحتفل بظهور قیل فی الأنام و قال

فالخلق لا یرجی اجتماع قلوبهم لا بدّ من مثن علیک و قال

هذا کلّه،و هو عارف بنفسه معترف بالتقصیر فی یومه و أمسه،خبیر بعیوبه الّتی لا یطّلع علیها مستغفر ممّا لعلّه یبدو منها،لکنّه أکثر الهذیان طمعا فی صفح الإخوان مع کونه فی أکثره ناقلا و اعتقاد أنّه فضل ممّن کان له قائلا،و اللّه یسأل أن یجعله کما یظنّون و أن یغفر له ما لا یعلمون،و للّه درّ القائل:

لئن کان هذا الدّمع یجری صبابه علی غیر لیلی فهود مع مضیّع

و قول غیره:

سهر العیون لغیر وجهک باطل و بکاؤهن لغیر فضلک ضائع].

و جار اللّه بن فهد مکی در«ذیل ضوء لامع»بعد عبارت مذکوره گفته:

[انتهى كلام المؤلّف رحمه اللّه.و يقول بعده تلميذه جار اللّه بن فهد المكىّ:إنّ

ص: ۱۴۶

شیخنا صاحب الترجمه حقیق لما ذکره لنفسه من الأوصاف الحسنه،و لقد و اللّه العظیم لم أر فی الحفّاظ المتأخّرین مثله،و یعلم ذلک کلّ من اطّلع علی مؤلّفاته او شاهده و هو عارف بفنّه منصف فی تراجمه،و رحم اللّه جدّی حیث قال فی ترجمته:

إنّه انفرد بفنّه و طار اسمه فی الآفاق به و کثرت مصنّفاته فیه و فی غیره،و کثیر منها طار شرقا و غربا شاما و یمنا،و لا أعلم الآن من یعرف علوم الحدیث مثله و لا أکثر تصنیفا و لا أحسن،و لذلک أخذها عنه علماء الآفاق من المشایخ و الطلبه و الرّفاق، و له الید الطولی الی المعرفه بالعلل و أسماء الرّجال و أحوال الرّواه و الجرح و التّعدیل، و إلیه یشار فی ذلک،و لهذا قال بعض العلماء:لم یأت بعد الحافظ الذّهبی مثله یسلک هذه المسالک.أقول:و لقد مات فنّ الحدیث من بعده و أسف النّاس علی فقده و لم یخلّف بعده مثله.

وفاه الحافظ شمس الدین السخاوی

و کانت وفاته فی مجاورته الأخیره بالمدینه الشّریفه فی عصر یوم الأحد سادس عشری شعبان سنه اثنین و تسعمائه،و عمره إحدی و سبعون سنه، و صلّی علیه بعد صلاه الصّبح یوم الإثنین ثانی تاریخه بالرّوضه الشّریفه،و وقف بنعشه تجاه الحجره المنیفه و القبر الشّریف،و دفن فی البقیع خلف قبر إمام دار الهجره مالک بن أنس بالقرب من سیّدنا إبراهیم بن المصطفی صلی اللّه علیه و سلّم،و کانت جنازته حافله و رؤیت له منامات،منها:ما حدّثنی به تلمیذه الإمام البلیغ الشّهاب أحمد بن الحسین العلیف المدنیّ،قال:أخبرنی السّیّد الشّریف النّاسک الصّادق جمال الدّین عبد اللّه بن عاذل الحسینی المدنیّ،قال:رأیت الشّیخ شمس الدّین السّخاوی بعد موته فی المنام علی هیئه حسنه فقلت له:ما فعل اللّه بک؟قال حاسبنی:و غفر لی و حشرنی مع العلماء.رحمه اللّه تعالی و نفع به و أعاد علینا من برکته،و رثاه جماعه بعده بمراثی]انتهی.

فهذا شمس الدین السخاوی،حافظهم الحبر البحر ذو الأتی الأتاوی، الذّاخر المحرز الموعب الحاوی،لمآثر لا یحجبه السّاتر المیط الطاوی،قد روی هذا الحدیث الموری قبس الإرشاد للمائل إلی الحقّ و الصّاوی،القادح زناد السّداد

للرّاغب إلى الصّدق و اللّاوى،فأورده بسياقات مبهره المطاوى و أسانيد معجبه هى نزهه السّامع و الرّاوى،و رمى كلّ متعرّض له بالشّهاب المتوقّد الهاوى،و وسم كلّ مرتاب فيه بالميسم الملتهب الكاوى،و صيّر كلام الطّاعن القادح كالهشيم الذّاوى، و جعل مقال الجاحد الفاضح كالصّريم الخاوى،فلا ينكره بعد إلاّ التّائه السّادر الحائر الغاوى،و لا يجحده الآن إلاّ العامه النّاكر المناكر المعاوى،و اللّه الواقى بمنّه عن الصرعه فى المهاوى،و هو الصّائن بلطفه عن الضّلال فى المغاوى.

راویان قرن دهم

۱۳۷-أما روایت حسین بن علی الکاشفی الواعظ

حديث ثقلين را،پس در«رسالهٔ عليّه فى الأحاديث النّبويّه»گفته:[در فضيلت اهل بيت كرام كه أئمّهٔ دين و مقتدايان علم و يقين اند.

قال رسول اللّه صلعم: إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به و أهل بيتى، أذكّركم اللّه فى أهل بيتى. يعنى مى گذارم در ميان شما دو چيز بزرك،يكى از آن كتاب اللّه كه دروست راه راست مر مؤمنان را و ازوست روشنى دل عارفان را،پس فرا گيريد آن را و چنگ در آن زنيد و بدان متمسّك گرديد كه حبل اللّه المتين است، وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً ،هر كه چنگ در آن زند بمراد برسد،كه لعلّكم تفلحون.نظم:

از چاه تنك اين جهان در حبل قرآن چنگ زن وانكه مراكز بهر تست اين حبل در چاه آمده

دوم اهل بيت من،بياد مى دهم شما را حضرت خداوند تعالى،گواه مى گيرم در نيكو داشت اهل بيت من.و در تكرار اين سخن سه بار دليلى واضح قائم مى شود در تعظيم اهل بيت و محبّت و متابعت ايشان.و اهل بيت رسول اللّه صلعم على و فاطمه و حسن و حسين اند،رضوان اللّه تعالى عليهم أجمعين،بدليل اين حديث كه در صحيحين واردست كه آنگاه كه اين آيه فرود آمد كه: نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ؛حضرت رسالت پناه صلعم على و فاطمه و حسن و حسين را بخواند و گفت:

اللّهم هؤلاء أهل بيتى]انتهى.

ص: ۱۴۸

و نیز کاشفی در«مواهب علیه»که معروف به«تفسیر حسینی»ست بتفسیر آیهٔ «سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلانِ» گفته:[عرب آنچه بزرک قدر و قیمتی بود آن را «ثقل»گویند.

إنّی تارک فیکم الثّقلین]انتهی.

و ملاـ حسین کاشفی از أکابر علمای نحاریر و أعاظم نبهای مشاهیر سنّیّه است،و تفسیرش نزد این حضرات از جملهٔ تفاسیر مشهوره معتمده و أسفار معتبرهٔ مستنده می باشد.

حسام الدین بن بایزید سهارنپوری در صدر کتاب«مرافض»گفته:«و هنگام تسوید،کتب معتبره مانند بیضاوی و«معالم»و«مدارک»و«کشّاف»و«جامع البیان» اثبات اعتبار تفسیر ملا حسین کاشفی و«تفسیر نظام نیشاپوری»و حسینی و زاهدی و«مشکاه» و شرح ملا علی قاری و شرحین شیخ عبد الحق دهلوی و«صحیح البخاری»و«تیسیر القاری»و«صحیح مسلم» و«صواعق محرقه»و«بستان»أبی اللّیث و«شمائل ترمذی»و«سفر السّعاده»و و شرح آن و«سنن الهدی»و«شفاء»قاضی عیاض و«شرح مواقف»و«شرح طوالع الأنوار»و«شرح تجرید»و«شرح عقائد»و«تکمیل الایمان»و رساله قطب ربانی حضرت شیخ أحمد سرهندی قدّس اللّه سره و«نواقص الرّوافض مرزا مخدوم و«مرقّق القلوب»و تحقیق و حسامی و فتاوای عالمگیری و«برهان شرح مواهب رحمان(الرحمن.ظ«و«هدایه»و«کفایه»شعبی و«معدن الحقائق شرح کنز الدقائق»و«جذب القلوب إلی دیار المحبوب»و«مدارج النبوّه»و«معارج النبوّه»و«روضه الأحباب»و«ترجمه مستقصی»و«حبیب السیر»و رساله«مناقب خلفاء»و«مناقب مرتضوی»و«حیاه الحیوان»و«ترجمه قطب شاهی»و«أصول کلینی»و بعضی رسائل دیگر رفضه،مطمع(مطمح.ظ)نظر تفحص داشته أحادیث و أخبار و أقوال علماء أخیار و تحقیق مذاهب و اختلاف و أحوال بزرگان و قصص أسلاف که درین رساله منقول شده همه را از کتب مذکوره نقل کرده]انتهی.

و بعد ازین سهارنپوری در«مرافض»از«تفسیر حسینی»جابجا نقل آورده

و مکرّر تصریح باعتبار آن نموده،من شاء فلیرجع إلیه.

و شیخ أحمد بن أبی سعید بن عبد اللّه بن عبد الرزاق الحنفی الصالحی که معروفست به ملاجیون و فضائل جلیله و مناقب جمیله او از«سبحه المرجان»غلام علی آزاد بلگرامی ظاهرست،در«تفسیر آیات أحکام»که مشهورست بتفسیر أحمدی گفته:[و قد کنت قدیما أسمع من أفواه الرّجال الکرام أنّ الإمام الغزّالی الّذی هو من أجلّه علماء الإسلام قد جمع آیات الأحکام بحسب الطّاقه و الإمکان حتّی بلغت خمسمائه بلا زیاده و لا نقصان و کنت علی ذلک برهه من الزّمان و مدّه من الأکوان، حتّی وقفت علی کتب الأصول للعلماء الفحول ذکروا فیها تلک القصّه البدیعه و أوردوا هناک هاتا الحکایه العجیبه،فلما زدت ایمانا و کملت إیقانا طفقت أتفحّص تلک الآیات أتجسّسها فی العقده(العقدات.ظ)و القیامات،فلم أجد علیها ظفرا و لم أقف منها أثرا (علی أثر ظ)فامرت بلسان الإلهام لا کوهم من الأوهام أن استنبطها بعون اللّه تعالی و توفیقه و استخرجها بهدایه طریقه.فأخذت أجمع الآیات الّتی استنبطت عنها الأحکام الفقهیّه و القواعد الأصولیّه و المسّائل الکلامیّه بالتّرتیب القرآنیه(القرآنی.ظ)ثم فسّرتها بأحسن وجه من التّفسیر،و شرحتها بأکمل جهه من التّحریر،آخذا من الکتب المتداوله لفحول العلماء،و الزّبر المتعاوره بین الأئمّه و الصّلحاء،و ما ذلک من فنّ و شعب بل من فنون مختلفه و شعب کثیره،فمن کتب التّفاسیر:«أنوار التّنزیل»و «مدارک التّأویل»و کذا الکتاب الجلیل الشّأن باهر(الباهر.ظ)البرهان الموسوم «بالإتقان فی علوم القرآن»و تفسیر الشّیخ الرّئیس الولیّ المعروف بظهیر الشّریعه الغوری،و تفسیر الشیخ الکبیر العلی الحسین الواعظ الکاشفی،و تفسیر الشیخ الأجلّ الزّاهد الفهّامه و کذا الثّقه المعروف بجار اللّه العلامه،الخ].ازین عبارت ظاهرست که ملّا جیون أوّلا ذکر کرده که آیات مذکوره این تفسیر را تفسیر کرده بأحسن وجه از تفسیر و شرح نموده باکمل جهت از تحریر و أخذ نموده آن را از کتب متداوله برای فحول علما و زبر متعاوره در میان أئمه و صلحا و از جمله آن تفسیر حسین واعظ کاشفی را شمرده و خود او را بشیخ کبیر علی وصف نموده.

و مولوی تراب علی در آخر کتاب«التّدقیقات الرّاسخات فی شرح التحقیقات الشامخات-الملقب بسبیل النجاح الی تحصیل الفلاح»گفته:[مخفی مباد که روایات این شرح از صحف موثوقه و زبر أنیقه،مانند«تفسیر کبیر»و «تفسیر مدارک»و حسینی و نیشابوری و«معالم التّنزیل»تصنیف إمام بغوی و«تفسیر أحمدی»و«موضح القرآن»و«فتح الرّحمن»و«تفسیر بیضاوی»و«مشکاه المصابیح» إلی أن قال بعد ذکر کتب آخر:استخراج نموده بقلم حواله نمودیم انتهی].

ازین عبارت ظاهرست که«تفسیر حسینی»از صحف موثوقه و زبر أنیقه است که مولوی مذکور از آن روایات شرح خود أخذ نموده و اعتماد بر آن فرموده.

و مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی در«کشف الظنون»گفته:[تفسیر حسین ابن علی الکاشفی الواعظ المتوفی فی حدود سنه ۹۰۰ تسعمائه.و هو تفسیر فارسیّ متداول فی مجلّد سمّاه بالمواهب العلیّه،کما ذکره ولده فی بعض کتبه.و ترجمته بالترکیه لأبی الفضل محمّد بن البدلیسی المتوفی سنه ۹۸۲ اثنتین و ثمانین و تسعمائه.و له «جواهر التّفسیر»للزّهراوین،یأتی فی الجیم].

و نیز در«کشف الظنون»گفته:[تفسیر الزهراوین-یعنی البقره و آل عمران.و صنّف فیه حسین الواعظ بالفارسیّه و سماه«جواهر التّفسیر»].

و نیز در«کشف الظنون»گفته:[جواهر التّفسیر لتحفه الأمیر.فارسیّ لمولانا حسین بن علی الکاشفی الواعظ المتوفی سنه ستّ ۹۰۶ و تسعمائه.ألّفه لأمیر علی شیر،و هو تفسیر الزّهراوین فی مجلّد ضخم،أورد فی أوّله العلوم المتعلّقه بالتّفسیر،و هی اثنان و عشرون فنّا فی أربعه فصول،و ذکر التّفسیر و التّأویل و نحو ذلک].

و محمد محبوب عالم در«تفسیر شاهی»که جلالت مرتبت آن از کلام مخاطب وحید و تلمیذ رشیدش واضح و آشکار است،جابجا از«تفسیر حسینی»نقلها آورده طریق اکثار و توفیر منقولات از آن سپرده،چنانچه در تفسیر آیهٔ «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ جَهَنَّمَ یَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ»

گفته:[در«تفسیر حسینی»می آرد از مرتضی کرّم اللّه وجهه و فاروق رضی اللّه تعالی عنه منقولست که مراد ازین قوم ده قبیله اند که فاجرترین قبائل قریش بودند،یعنی بنی مغیره و بنی امیّه که نعمت حق تغییر کردند].

و نیز در«تفسیر شاهی»مسطور است:[و در«تفسیر حسینی»آورده:

ثعلبی از ابن عبّاس رضی اللّه تعالی عنهما نقل می کند که مرتضی علی کرّم اللّه تعالی وجهه فتنها را می شناخت از «حم- عسق»].

و نیز در«تفسیر شاهی»مذکور است:[در«تفسیر حسینی»می گوید:از حسین بن علی بن أبی طالب رضی اللّه تعالی عنهما نقل می کند:کافران را دو تمنای عجبست:یکی در دنیا که می گوید نعیم بهشت مرا خواهد بود و یکی در عقبی که خواهد گفت:

یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُراباً ،و هیچکدام ازین دو متمنّی وجود نخواهد گرفت].

و نیز در«تفسیر شاهی»در تفسیر آیهٔ «وَ ما أَصابَکُمْ مِنْ مُصِیبَهٍ فَبِما کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ وَ یَعْفُوا عَنْ کَثِیرٍ» مسطورست:[و در«تفسیر حسینی»آورده که مرتضی علی کرّم اللّه تعالی وجهه فرموده که امیدوارترین آیتی که خدای تعالی بر پیغمبر صلی اللّه علیه و آله و سلّم فرستاد آن این ست،زیرا که خبر داد که بسبب بعضی گناه مصیبت می رسانم و از بسیاری عفو می کنم و وی از آن کریم ترست که گناهی که یک بار عفو کرد دیگر بار عقوبت کند بر آن در عقبی]انتهی.

و علاوه برین خود شاه صاحب در همین کتاب«تحفه»،«تفسیر حسینی»را در جملهٔ کتب مذهب خود ذکر نموده و روایت آن را قابل تسلیم و تأویل ظاهر نموده، چنانچه در جواب طعن یازدهم از مطاعن أبو بکر گفته:[تفصیل این مقدّمه آنکه روایات اهل سنّت در این قصّه مختلف اند،أکثر روایات باین مضمون آمده اند که أبو بکر(رض)را برای امارت حجّ منصوب کرده روانه کرده بودند نه برای رسانیدن برائت،و حضرت أمیر را بعد از روانه شدن أبو بکر(رض)چون سورهٔ برائت نازل شد و نقض عهد مشرکان در آن سوره فرود آمد از عقب فرستادند تا تبلیغ این أحکام تازه نماید.

پس در این صورت عزل أبو بکر(رض)أصلا واقع نشد بلکه این هر دو کس برای دو أمر

مختلف منصوب شدند،پس درین روایات خود جای تمسّک شیعه نماند که مدار آن بر عزل أبو بکرست و چون نصب نبود عزل چرا واقع شود.و در«بیضاوی»و«مدارک» و«زاهدی»و«تفسیر نظام نیشاپوری»و«جذب القلوب»و«شروح مشکاه»همین روایت را اختیار نموده اند،و همین ست أرجح نزد أهل حدیث.و از«معالم»و «حسینی»و«معارج»و«روضه الأحباب»و«حبیب السّیر»و«مدارج»چنان ظاهر می شود که أوّل آن حضرت أبو بکر صدیق را بقراءت این سوره أمر نموده بودند بعد از آن علی مرتضی را در این کار نامزد فرمودند..و این دو احتمال دارد:یکی آنکه أبو بکر صدیق(رض)را ازین خدمت عزل کرده علی مرتضی را منصوب فرمودند بجای او.

دوّم آنکه:علی مرتضی را شریک أبو بکر کردند تا این هر دو باین خدمت قیام نمایند،چنانچه روایات«روضه الأحباب»و بخاری و مسلم و دیگر جمیع محدّثین همین احتمال دوّم را قوّت می بخشد].

فهذا الکاشفی عمده مفسّریهم الأعیان،المعروفین بجلاله الخطر و عظم الشّأن، قد کشف و أبان،فی تفسیره المشهور من سالف الزّمان،عن هذا الحدیث النّیّر البرهان،الظّاهر السّلطان،فلا یصدف عن الحقّ بعد ما ظهر و استبان،و غبّ ما تلألأ علی الابصار و الأعیان،إلّا الجاحد المتعامی المهان،و المعاند المباهت المنغمر فی الشّحناء و الشّنئان،و اللّه ولیّ التّوفیق لتلقّی الصّدق بالإذعان،و الرّکون إلی الصّواب بالإیقان.

۱۳۸–أما روایت جلال الدین عبد الرحمن بن کمال الدین أبی بکر السیوطی

حدیث ثقلین را،پس در کتب عدیده از تصانیف خود طرق مختلفه و ألفاظ متنوّعهٔ این حدیث شریف را آورده،چنانچه در«إحیاء المیت بفضائل اهل بیت(۱)»گفته:

۱- عندی من « احیاء المیت » نسختان فی إحداهما اربعون حدیثا و قال فی صدرها : و بعد فهذه اربعون حدیثا سمیتها باحیاء المیت بذکر فضائل اهل البیت » و فی الاخری . ستون حدیثا و قال فی صدرها : « هذه ستون حدیثا سمیتها احیاء المیت بفضائل اهل البیت . و التی نقلت عنها فی هذا المقام هی النسخه الکبیره فلیتنبه (۱۲ . منه طاب ثراه) .

[الحدیث الخامس- أخرج مسلم و التّرمذیّ و النّسائیّ عن زید بن أرقم قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی. الحدیث السّادس-

أخرج التّرمذیّ و حسّنه و الحاکم عن زید بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی،کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما. الحدیث السّابع-

أخرج عبد ابن حمید فی مسنده عن زید بن ثابت قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم الثّقلین ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. الحدیث الثامن-

أخرج أحمد و أبو یعلی عن أبی سعید الخدری أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال: إنی أوشک أن ادعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر خبرنی أنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما].

و نیز در«احیاء المیت»گفته:[الحدیث الثانی و العشرون-

أخرج البزّار عن أبی هریره،قال قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی قد خلّفت فیکم اثنین لن تضلّوا بعدهما کتاب اللّه و نسبی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. الحدیث الثّالث و العشرون-

أخرج البزّار عن علیّ.قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی مقبوض و إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین کتاب اللّه تعالی و أهل بیتی و إنّکم لن تضلّوا بعدهما].

و نیز در«احیاء المیت»گفته:[الحدیث الأربعون-

أخرج التّرمذیّ و حسّنه،عن جابر،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی].

و نیز در«احیاء المیت»گفته:[الحدیث الثّالث و الأربعون-

أخرج الطّبرانیّ عن المطّلب بن عبد اللّه بن حنطب عن أبیه،قال: خطبنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بالجحفه فقال:أ لست أولی بکم من أنفسکم؟قالوا:بلی یا رسول اللّه!قال:فإنّی سائلکم عن اثنین:عن القرآن و عن عترتی].

و نیز در«احیاء المیت»گفته:[الحدیث الخامس و الخمسون-

أخرج

الباوردیّ عن أبی سعید،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم إنّی تارک فیکم الثقلین ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. الحدیث السادس و الخمسون-

أخرج أحمد و الطبرانیّ عن زید بن ثابت قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه حبل ممدود ما بین السّماء و الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز سیوطی در«نهایه الإفضال فی تشریف الآل»گفته:[الحدیث التاسع

عن زید بن أرقم أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال: اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی، أخرجه مسلم و غیره. الحدیث العاشر-و

عنه إنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدد من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

أخرجه التّرمذیّ و حسّنه].

و نیز سیوطی در«أساس فی مناقب بنی العبّاس»گفته:[

عن زید بن أرقم،قال:

قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوما خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر ثم قال:أمّا بعد، أیّها النّاس!فإنما أنا بشر یوشک أن یأتی رسول ربّی فأجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه ثم قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.فقیل لزید ابن أرقم:و من أهل بیته؟ألسن نساؤه من أهل بیته؟قال:نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم الصّدقه بعده علیهم.قیل:و من هم؟:قال هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل العباس. رواه مسلم فی صحیحه،

و النّسائیّ عن زید بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما. رواه التّرمذیّ و قال:

حدیث حسن،و الحاکم فی«المستدرک» و قال:صحیح علی شرط البخاری.و

مسلم عن جابر بن عبد اللّه قال: رأيت رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فى حجّته يوم عرفه و هو على ناقته العضباء يخطب فسمعته يقول:يا أيّها النّاس!إنى تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى. رواه التّرمذى و قال:حديث حسن].

و نيز سيوطى در أول«أساس»گفته:[الحمد للّه الّذى وعد هذه الامّه المحمديّه بالعصمه من الضّلاله ما إن تمسّكت بكتابه و عتره نبيّه و خصّ آل البيت النّبوىّ من المناقب الشّريفه ما قامت عليه الأحاديث الصّحيحه لساطع البرهان وجليّه]الخ.

و نيز سيوطى در«إنافه فى رتبه الخلافه»گفته:[

و أخرج الطبرانىّ عن عبد اللّه بن حنطب قال: خطبنا رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فقال:أ لست أولى بكم من أنفسكم؟ قالوا:بلى يا رسول اللّه!قال:فإنّى سائلكم عن اثنين عن القرآن و عن عترتى،ألا! لا تقدّموا فتضلوا و لا تخلّفوا عنها(عنهما ظ)فتهلكوا].

و نيز سيوطى در«بدور سافره عن امور الآخره»گفته:

[أخرج ابن أبى عاصم فى السّنه عن زيد بن ثابت قال:قال:رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم إنّى تارك فيكم الثّقلين الخليفتين من بعدى:كتاب اللّه و عترتى،فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض].

و نيز سيوطى در تفسير«درّ منثور»بتفسير آيهٔ «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً» گفته:[

و أخرج أحمد عن زيد بن ثابت قال:قال رسول اللّه:صلى اللّه عليه و سلّم إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه عز و جلّ حبل ممدود ما بين السّماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و أخرج الطبرانىّ عن زيد بن أرقم قال:

قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى لكم فرط و إنّكم واردون علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فى الثّقلين.قيل:و ما الثّقلان؟يا رسول اللّه!قال:الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فتمسّكوا به لن تزلّوا و لا تضلّوا و الأصغر عترتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض و سألت لهما ذاك ربّى،فلا تقدّموهما فتهلكوا و لا تعلّموهما فإنّهما أعلم منكم.

و أخرج ابن سعد و أحمد و الطّبرانىّ

عن أبی سعید الخدری قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: أیّها النّاس! إنّی تارک فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا بعدی أمرین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود ما بین السّماء و الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.

و نیز در تفسیر«درّ منثور»در تفسیر آیهٔ «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» گفته:

[أخرج التّرمذی و حسّنه و ابن الأنباریّ فی«المصاحف» عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما].

و نیز سیوطی در«جامع صغیر» گفته:

[أمّا بعد،ألا أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یأتی رسول ربّی فاجیب و أنا تارک فیکم ثقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،من استمسک به و أخذ به کان علی الهدی،و من أخطأه ضلّ،فخذوا بکتاب اللّه تعالی و استمسکوا به و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،(اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی صح.ظ). حم.و عبد بن حمید.م.عن زید بن أرقم].

و نیز سیوطی در«جامع صغیر» گفته:

[إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه حبل ممدود ما بین السّماء و الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. جم.طب.عن زید بن ثابت].

و نیز سیوطی در«خصائص کبری» گفته:

[أخرج التّرمذیّ و حسّنه، و الحاکم و صحّحه؛عن زید بن أرقم أنّ النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و أهل بیتی].

و نیز سیوطی در«درّ نثیر-مختصر نهایهٔ ابن أثیر»در لغت ثقل گفته:

[إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی سمّاهما ثقلین لعظم قدرهما و یقال لکلّ نفیس خطیر:ثقل.أو لأنّ الأخذ بهما و العمل ثقیل]

و محامد وفیره و مدائح غزیره و مفاخر کثیره و مآثر أثیرهٔ علامه جلال الدّین سیوطی که أکابر منقّدین و أعاظم محقّقین سنّیّه برای او ثابت می نمایند بالاتر از آنست که استیفای آن توان کرد؛شطری از آن بر ناظر«لواقح الأنوار»عبد الوهّاب بن أحمد شعرانی،و«نور سافر»عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی،و«سبل الهدی و الرّشاد»محمّد بن یوسف الشّامی،و«مقالید الأسانید»أبو مهدی ثعالبی،و «سمط مجید»شیخ أحمد قشاشی،و«رسالهٔ أسانید»شیخ أحمد بن محمّد نخلی،و «فتح المتعال»أبو العبّاس أحمد بن محمّد المقری،و«فیض القدیر»عبد الرّؤوف بن تاج العارفین المناوی،و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین دهّان مکّی،و«در رستیّه»محمّد بن علی بن منصور شنوانی،و رسالهٔ«إرشاد إلی مهمّات الإسناد»و«انتباه فی سلاسل اولیاء اللّه»شاه ولی اللّه و«بدر طالع»محمّد بن علی شوکانی،و«بستان المحدّثین»، و«رسالهٔ أصول حدیث»خود مخاطب،و«قول مستحسن»مولوی حسن زمان معاصر،و«تاج مکلّل»،و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان معاصر،ظاهر و باهرست.

در این جا بر ترجمه او که در«حسن المحاضره فی أخبار مصر و القاهره» تصنیف خودش در«ذکر من کان بمصر من الأئمّه المجتهدین»مذکورست اکتفا ترجمهٔ جلال الدین سیوطی می رود،و هی هذه:[ترجمه مؤلّف هذا الکتاب عبد الرّحمن بن الکمالی أبی بکر بن محمّد بن سابق الدّین ابن الفخر عثمان بن ناظر الدّین محمّد بن سیف الدّین خضر بن نجم الدّین أبی الصّلاح أیّوب بن ناصر الدّین محمّد بن الشّیخ همام الدّین الهمام الخضیری الاسیوطی.و إنّما ذکرت ترجمتی فی هذا الکتاب اقتداء بالمحدّثین قبلی،فقلّ أن ألّف أحد منهم تاریخا إلاّ و ذکر ترجمته فیه.و ممّن وقع له ذلک الإمام عبد الغافر الفارسیّ فی«تاریخ نیسابور» و یاقوت الحمویّ فی«معجم الأدباء»،و لسان الدّین بن الخطیب فی«تاریخ غرناطه» و الحافظ تقیّ الدّین الفاسیّ فی«تاریخ مکّه»،و الحافظ أبو الفضل بن حجر فی «قضاه مصر»،و أبو شامه فی«الرّوضتین(الروضتین.ظ)و هو أورعهم و أزهدهم.

فأقول:أمّا جدّی الأعلی همام الدّین فکان من أهل الحقیقه.و من مشایخ الطّریق و سیأتی ذکره فی قسم الصّوفیّه و من دونه کانوا من أهل الوجاجه(الوجاهه ظ)و الرّیاسه، منهم من ولی الحکم ببلده،و منهم من ولی الحسبه بها،و منهم من کان تاجرا فی صحبه الأمیر شیخون و بنی مدرسه باسیوط و وقف علیها أوقافا،و منهم من کان متموّلا، و لا أعرف منهم من خدم العلم حقّ الخدمه إلّا والدیّ،و سیأتی ذکره فی قسم الفقهاء الشّافعیه.و أمّا نسبتنا بالخضیری،فلا اعلم ما تکون إلیه هذه النسبه إلّا الخضیریه محلّه ببغداد،و قد حدثنی من أثق به أنّه سمع والدی رحمه اللّه تعالی یذکر أنّ جدّه الأعلی کان أعجمیّا أو من الشّرق،فالظّاهر أنّ النّسبه إلی المحلّه المذکوره.و کان مولدی بعد المغرب لیله الأحد مستهلّ رجب سنه تسع و اربعین و ثمانمائه،و حملت فی حیاه أبی إلی الشّیخ محمّد المجذوب رجل کان من کبار الأولیاء بجوار المشهد النّفیسی فبرک علیّ و نشأت یتیما،فحفظت القرآن ولی دون ثمان سنین،ثمّ حفظت«العمده» و«منهاج الفقه و الاصول»و«ألفیه ابن مالک»،و شرعت فی الاشتغال بالعلم من مستهلّ سنه أربع و ستّین،فأخذت الفقه و النّحو عن جماعه من الشّیوخ و أخذت الفرائض عن العلّامه فرضیّ زمانه الشّیخ شهاب الدّین الشّارمساحی الّذی کان یقال إنّه بلغ السّنّ العالیه و جاوز المائه بکثیر،و اللّه أعلم بذلک.قرأت علیه فی شرحه علی«المجموع» و اجزت بتدریس العربیّه فی مستهلّ سنه ستّ و ستّین و قد ألّفت فی هذه السّنه فکان أوّل شیء ألّفته«شرح الاستعاذه و البسمله»و أوقفت علیه شیخنا شیخ الإسلام علم الدّین البلقینی فکتب علیه تقریظا،و لازمته فی الفقه إلی أن مات،فلازمت ولده فقرأت علیه من أوّل«التّدریب»لوالده إلی الوکاله،و سمعت علیه من أوّل«الحاوی الصّغیر» إلی العدد،و من أوّل«المنهاج»إلی الزّکوه،و من أوّل«التّنبیه»إلی قریب من باب الزّکوه و قطعه من«الرّوضه»من باب القضاء،و قطعه من«تکمله شرح المنهاج» للزرکشی،و من«احیاء الموت»إلی الوصایا أو نحوها.و أجازنی بالتّدریس و الإفتاء من سنه ستّ و سبعین،و حضر تصدیری،فلمّا توفی سنه ثمان و سبعین لزمت شیخ الإسلام شرف الدّین المناویّ،فقرأت علیه قطعه من«المنهاج»و سمعته علیه فی

التّقسيم إلاّ مجالس فأتتنى،و سمعت دروسا من«شرح البهجه»و من حاشيه عليها و من«تفسير البيضاوى».

و لزمت فى الحديث و العربيّه شيخنا الإمام العلاّمه تقى الدّين الشّبلى الحنفى فواظبته أربع سنين،و كتب لى تقريضا على«شرح ألفيّه ابن مالك»و على«جمع الجوامع»فى العربيّه تأليفى و شهد لى غير مرّه بالتّقدّم فى العلوم بلسانه و بنانه،و رجع إلى قولى مجرّدا فى حديث،فإنّه أورد فى حاشيته على«الشّفاء»حديث أبى الحمراء فى الإسراء و عزاه إلى تخريج ابن ماجه،فاحتجت إلى ايراده بسنده فكشفت ابن ماجه فى مظنّته فلم أجده فمررت على الكتاب كلّه فلم أجده،فاتّهمت نظرى فمررت مرّه ثانيه فلم أجده.فعدت ثالثه فلم أجده،و رأيته فى«معجم الصّحابه»لابن قانع.

فجئت إلى الشّيخ فأخبرته،فبمجرّد ما سمع منّى ذلك أخذ نسخته و أخذ القلم فضرب على لفظ ابن ماجه و ألحق ابن قانع فى الحاشيه فأعظمت ذلك،وهبته لعظم منزله الشيخ فى قلبى و احتقارى فى نفسى،فقلت:أ لا تصبرون؟لعلّكم تراجعون! فقال:لا إنّما قلّدت فى قولى«ابن ماجه»البرهان الحلبىّ.و لم أنفك عن الشّيخ إلى أن مات.

و لزمت شيخنا العلاّمه استاذ الوجود محيى الدّين الكافيجى أربع عشره سنه، فأخذت عنه الفنون من التّفسير و الاصول و العربيه و المعانى و غير ذلك،و كتب لى إجازه عظيمه،و حضرت عند الشّيخ سيف الدّين الحنفى دروسا عديده فى«الكشّاف»و «التّوضيح»و حاشيته عليه و«تلخيص المفتاح»و«العضد».

و شرعت فى التّصنيف فى سنه ستّ و ستين و بلغت مؤلّفاتى إلى الآن ثلاثمائه كتاب سوى ما غسلته و رجعت عنه.

و سافرت بحمد اللّه تعالى إلى بلاد الشّام و الحجاز و اليمن و الهند و المغرب و التّكرور،و لما حججت شربت من ماء زمزم لامور.منها:أن أصل فى الفقه إلى رتبه الشّيخ سراج الدّين البلقينى،و فى الحديث إلى رتبه الحافظ ابن حجر.

و أفتيت من مستهلّ سنه إحدى و سبعين،و عقدت إملاء الحديث من مستهلّ سنه

اثنين و سبعين،و رزقت التّبحّر فى سبعه علوم:التّفسير،و الحديث،و الفقه،و النّحو، و المعانى،و البيان،و البديع على طريقه العرب و البلغاء لا على طريق العجم و أهل الفلسفه.و الّذى أعتقده أنّ الّذى و صلت إليه من هذه العلوم السّتّه سوى الفقه و النّقول الّتى اطّلعت عليها فيها،لم يصل إليه و لا وقف عليه أحد من أشياخى فضلا عمّن هو دونهم.و أمّا الفقه،فلا أقول ذلك فيه،بل شيخى فيه أوسع نظرا و أطول باعا.و دون هذه السّبعه فى المعرفه أصول الفقه و الجدل و التّصريف و دونها الإنشاء و التّرسّل و الفرائض،و دونها القراءات و لم آخذها عن شيخ،و دونها الطبّ.و أمّا علم الحساب فهو أعسر شىء علىّ و أبعده عن ذهنى،و إذا نظرت فى مسئله تتعلّق به فكأنّما أحاول جبلا أحمله!و قد كملت عندى الآن آلات الجهاد بحمد اللّه تعالى،أقول ذلك تحدّثا بنعمه اللّه تعالى لا- فخرا،و أىّ شىء فى الدّنيا حتّى يطلب تحصيلها فى الفخر و قد أزف الرّحيل و بدا الشّيب و ذهب أطيب العمر،و لو شئت أن أكتب فى كلّ مسئله مصنّفا بأقوالها و أدلّتها النّقليّه و القياسيّه و مداركها و نقوضها و أجوبتها و الموازيه (الموازنه.ظ)بين اختلاف المذاهب فيها؛لقدرت على ذلك من فضل اللّه تعالى لا- بحولى و لا- بقوّتى،فلا حول و لا قوّه إلّا باللّه،ما شاء اللّه لا قوّه إلّا باللّه.

و قد كنت فى مبادى الطلب قرأت شيئا فى علم المنطق ثم ألقى اللّه كراهته فى قلبى، و سمعت انّ ابن الصّلاح أفتى بتحريمه فتركته لذلك فعوضنى اللّه تعالى عنه علم الحديث الّذى هو أشرف العلوم.

و أمّا مشايخى فى الرّوايه سماعا و إجازه فكثير أوردتهم فى المعجم الّذى الّذى جمعتهم فيه و عدّتهم نحو مائه و خمسين،و لم أكثر من سماع الرّوايه لاشتغالى بما هو أهمّ و هو قراءه الدّرايه.

و هذه أسماء مصنفاتى لتستفاد:فن التفسير و تعلقاته و القراءات:الإتقان فى علوم القرآن.الدّرّ المنثور فى تفسير المأثور.ترجمان القرآن فى التّفسير.المسند.

أسرار التّنزيل،يسمّى قطف الأزهار فى كشف الأسرار.لباب النّقول فى أسباب النّزول.مفحمات الأقران فى مبهمات القرآن.المهذّب فيما وقع فى القرآن من

المعرب.الإكليل فى استنباط التّنزيل.تكمله تفسير الشّيخ جلال الدّين المحلّى.

التبحير(التحبير.ظ)فى علوم التفسير.حاشيه على تفسير البيضاوى.تناسق الدّرر فى تناسب السّور.مراصد المطالع فى تناسب المقاطع و المطالع.مجمع البحرين و مطلع البدرين فى التفسير.مفاتح الغيب فى التفسير.الأزهار الفائحه على الفاتحه.شرح الاستعاذه و البسمله.الكلام على أوّل الفتح،و هو تصدير ألقيه لمّا باشرت التّدريس بجامع شيخون بحضره شيخنا البلقينى.شرح الشّاطبيّه.الألفيه فى القراءه العشر.

خمائل الزّهر فى فضائل السّور.فتح الجليل للعبد الذّليل،فى الأنواع البديعيّه المستخرجه من قوله تعالى:اللّه وليّ الّذين آمنوا،الآيه،و عدّتها مائه و عشرون نوعا.القول الفصيح فى تعيين الذّبيح.اليد البسطى فى الصّلاه الوسطى.معترك الأقران فى مشترك القرآن.

فن الحديث و تعلقاته:كشف المغطّى فى شرح الموطّا.إسعاف المبطّأ برجال الموطّأ.التوشيح على الجامع الصّحيح.الدّيباج على صحيح مسلم بن الحجاج.

مرقاه الصّعود على سنن أبى داود.قوت المغتذى على جامع التّرمذى.زهر الربى على المجتبى.مصباح الزجاجه إلى شرح ابن ماجه.تدريب الراوى فى شرح تقريب النّواوى.شرح ألفيّه العراقى.الالفيه،تسمّى نظم الدّرر فى علم الأثر.شرحها،يسمى قطر الدّرر.التهذيب(التذنيب.ظ)فى الزّوائد على التّقريب.عين الإصابه فى معرفه الصّحابه.كشف التّلبيس عن قلب أهل التدليس.توضيح المدرك فى تصحيح المستدرك.اللئالى المصنوعه فى الأحاديث الموضوعه.النّكت البديعات على الموضوعات.الدليل على القول المسند.القول الحسن فى الذّبّ عن السّنن.لبّ اللّباب فى تحرير الأنساب.تقريب الغريب المدرج الى المدرج.تذكره المؤتسى بمن حدّث و نسى.تحفه النّابه بتلخيص المتشابه.الرّوض المكلّل و الورد المعلّل فى المصطلح.منتهى الآمال فى شرح حديث إنّما الأعمال.المعجزات و الخصائص النّبويّه.شرح الصّدور بشرح حال الموتى فى القبور.البدور السّافره عن امور الآخره.

ما رواه الواعون فى أخبار الطّاعون.فضل موت الأولاد.خصائص يوم الجمعه.منهاج

السّنّه و مفتاح الجنّه.تمهيد الفرش فى الخصال الموجبه لظلّ العرش.بروغ الهلال فى الخصال الموجبه للظّلال.مفتاح الجنّه فى الاعتصام بالسّنّه.مطلع البدرين فيمن يؤتى أجرين.سهام الإصابه فى الدّعوات المجابه.الكلم الطّيّب و القول المختار فى المأثور من الدّعوات و الأذكار.إذكار الأذكار.الطّبّ النّبوىّ.كشف الصّلصله عن وصف الزّلزله.الفوائد الكامنه فى إيمان السّيّده آمنه،و يسمّى أيضا:التّعظيم و المنّه فى أنّ أبوى النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم فى الجنّه.المسلسلات الكبرى.جياد المسلسلات.أبواب السّعاده فى أسباب الشّهاده.أخبار الملائكه.الثّغور الباسمه فى مناقب السّيّده آمنه (فاطمه.ظ)مناهج الصّفا فى تخريج أحاديث الشّفاء.الأساس فى مناقب بنى العبّاس.

درّ السّحابه فيمن دخل مصر من الصّحابه.زوائد شعب الإيمان للبيهقى.لمّ الأطراف و ضمّ الأتراف.أطراف الأشراف بالإشراف على الأطراف.جامع المسانيد.الفوائد المتكاثره فى الأخبار المتواتره.الأزهار المتناثره فى الأخبار المتواتره.تخريج أحاديث الدّرّه الفاخره.تخريج أحاديث الكفايه،يسمّى تجربه:العنايه.الحصر و الإشاعه لأشراط السّاعه.الدّرر المنتثره فى الأحاديث المشتهره.زوائد الرّجال على تهذيب الكمال.

الدّرّ المنظم فى الاسم المعظم.جزء فى الصّلاه على النبىّ صلى اللّه عليه و سلّم.من عاش من الصّحابه مائه و عشرين جزء فى أسماء المدلّسين.اللمع فى أسماء من وضع.الأربعون المتباينه.

درر البحار فى الأحاديث القصار.الرّياضه الأنيقه فى شرح أسماء خير الخليقه.المرقاه العليّه فى شرح الأسماء النّبويّه الآيه الكبرى فى شرح قصّه الإسرى.أربعون حديثا من روايه مالك عن نافع عن ابن عمر.فهرست المرويّات.بغيه الرّائد فى الذيل على مجمع الزّوائد.أزهار الآكام فى أخبار الأحكام.الهيبه السّنيه فى الهيئه التنيه.تخريج أحاديث شرح العقائد.فضل الجلد الكلام على حديث ابن عباس:حفظ اللّه يحفظك.اربعون حديثا فى فضل الجهاد.هو تصدير لقيته لمّا ولّيت درس الحديث بالشّيخونيه.أربعون حديثا فى رفع اليدين بالدعاء.التّعريف بآداب التّأليف.العشاريّات.القول الأشبه فى حديث من عرف نفسه فقد عرف ربّه.كشف النّقاب عن الألقاب.نشر العبير فى تخريج أحاديث الشرح الكبير.من وافقت كنيته كنيه زوجته من الصّحابه.ذمّ زياره الامراء.زوائد نوادر الأصول

للحكيم التّرمذى.فنّ الفقه و تعلّقاته.الأزهار الفضّه فى حواشى الرّوضه.الحواشى الصّغرى.مختصر الرّوضه،يسمّى القنيه مختصر التّنبيه يسمّى الوافى فى شرح التّنبيه الأشباه و النّظائر.اللّوامع و البوارق فى الجوامع و الفوارق نظم الرّوضه،يسمّى الخلاصه.

شرحه،يسمّى رفع الخصاصه.الورقات.المقدمه.شرح الروض.حاشيه على القطعه.

للأسنوى العذب السلسل فى تصحيح الخلاف المرسل.جمع الجوامع.الينبوع فيما زاد على الرّوضه من الفروع.مختصر الخادم يسمى تحصين الخادم.تشنيف الأسماع بمسائل الإجماع.شرح التّدريب.الكافى.زوائد المهذّب على الوافى.الجامع فى الفرائض شرح الراجيه فى الفرائض.مختصر الأحكام السّلطانيه للماوردى.الأجزاء المفرده فى مسائل مخصوصه على ترتيب الأبواب الظّفر بقلم أظفر الاقتناص ناص فى السمئه النماص المستظرفه فى أحكام دخول الحشفه السّلاله فى تحقيق المقر و الاستحاله الرّوض الأريض فى طهر المحيض بذل العسجد لسؤال المسجد الجواب الجزم عن حديث التّكبير.جزم القلاده(الفذاذه.ظ)فى تحقيق محلّ الاستعاذه.ميزان المعدله فى شان البسمله.جزء فى صلاه الضحى.المصابيح فى صلاه التّراويح.بسط الكفّ فى إتمام الصّفّ.اللّمعه فى تحقيق الركعه لإتمام الجمعه.وصول الأمانى باصول التّهانى.بلغه المحتاج فى مناسك الحاجّ السّلاف فى التفصيل بين الصّلوه و الطواف.شدّ الأثواب فى سدّ الأبواب فى المسجد النّبوىّ.قطع المجادله عند تغيير المعامله.إزاله الوهن عن مسئله الرّهن.بذل الهمه فى طلب براءه الذّمه.الإنصاف فى تمييز الأوقاف.انموذج اللّبيب فى الخصائص الحبيب.الزّهر الباسم فيما يزوج فيه الحاكم.القول المضىء فى الخبث فى المضى.

القول المشرق فى تحريم الاشتغال بالمنطق.فصل الكلام فى ذمّ الكلام.جزيل المواهب فى اختلاف المذاهب.تقرير الإسناد فى تيسير الاجتهاد.رفع منار الدّين و هدم بناء المفسدين.تنزيه الأنبياء عن تسفيه الأغبياء.ذمّ القضاء.فضل الكلام فى حكم السّلام نتيجه الفكر فى الجهر بالذّكر.طىّ اللّسان عن ذمّ الطيلسان.تنوير الحلك فى إمكان رؤيه النّبىّ و الملك.آداب الفتيا إلقام الحجر لمن زكّى سبّاب أبى بكر و عمر الجواب الحاتم عن سؤال الخاتم الحجج.المينه فى التّفضّل بين مكّه و المدينه.فتح المغالق من أنت

قالق(طالق.ظ).فصل الخطاب فی قتل الکلاب.سیف النّظار فی الفرق بین النّبوت و التّکرار.فنّ العربیّه و تعلّقاته شرح ألفیّه ابن مالک،یسمّی البهجه المضیئه(المرضیّه.ظ) فی شرح الألفیّه.الفریده فی النّحو و التّصریف و الخطّ.النّکت علی الألفیّه و الکافیه و الشّافیه و الشّذور و النّزهه.الفتح القریب علی مغنی اللّبیب.شرح شواهد المغنی جمع الجوامع.شرحه یسمّی همع الهوامع.شرح الملحه.مختصر الملحه.مختصر الألفیه.دقائقها الأخبار المرویّه فی سبب وضع العربیّه.المصاعد العلیّه القواعد النحویه.الاقتراح فی أصول النّحو وجد له.رفع السّنّه فی نصب الزّنه.الشّمعه المضیّه.شرح کافیه ابن مالک.درّه التاج فی إعراب مشکل المنهاج.مسئله ضربی زیدا قائما.السّلسله الموشّحه الشّهد.شذی العرف فی إثبات المعنی للحرف.التّوشیح علی التّوضیح.السّیف الصّقیل فی حواشی ابن عقیل.حاشیه علی الشّرح الشّذوذ.شرح القصیده الکافیه.فی التّصریف قطر الندا فی ورد الهمزه للنّداء.شرح تصریف العری(العزّی.ظ).شرح ضروریّ التصریف لابن مالک.تعریف الأعجم بحروف المعجم.نکت علی شرح الشّواهد للعینی.

فجر النّمد فی إعراب أکمل الحمد الزند الوری فی الجواب عن السؤال السّکندری.

فنّ الاصول و البیان و التّصوّف شرح لمعه الإشراق فی الاشتقاق.الکوکب السّاطع فی نجم جمع الجوامع.شرحه.شرح الکوکب الوقاد فی الاعتقاد.نکت علی التّلخیص، یسمّی الإفصاح.عقود الجمان فی المعافی و البیان.شرحه.شرح أبیات تلخیص المفتاح.مختصره نکت علی حاشیه الطول المقیری(للمقیری.ظ)رحمه اللّه تعالی حاشیه علی المختصر البدیعیه.تأیید الحقیقه.العلیّه تشیید الطریقه الشّاذلیّه.تشیید الأرکان فی لیس فی الإمکان أبدع مما کان.درج المعالی فی نصره الغزالی علی المنکر المتغالی.الخبر الدّال علی وجود القطب و الاوتاد و النّجباء و الأبدال.مختصر الإحیاء.المعانی.الدقیقه فی إدراک الحقیقه.النّقایه فی أربعه عشر علما.شرحها.شوارد الفوائد.قلائد الفرائد.نظم التذکره، و یسمّی الفلک المشحون.

فن التاریخ و الادب:تاریخ الصحابه،و قد مرّ ذکره.طبقات الحفّاظ طبقات النّحاه الکبری و الوسطی و الصّغری.طبقات المفسّرین.طبقات الاصولیّین،طبقات الکتّاب

حليه الأولياء.طبقات شعراء العرب.تاريخ الخلفاء.تاريخ مصر هذا.تاريخ اسيوط.معجم شيوخى الكبير،يسمّى.حاطب ليل و جارف سيل.المعجم الصّغير يسمّى المنتقى.ترجمه النووى.ترجمه البلقينى الملتقط من الدّرر الكامنه.

تاريخ العمر،و هو ذيل على ابناء الغمر.رفع الناس عن بنى العبّاس.النفحه المسكيه و التحفه المكّيه على نمط عنوان الشرف درر الكلم و غرر الحكم ديوان خطب ديوان.

شعر.المقامات.الرّحله الفيّوميه.الرحله المكّيه.الرّحله الدّمياطيّه.الوسائل إلى معرفه الأوائل مختصر معجم البلدان.لياقوت.الشماريخ فى علم التاريخ.الجمانه.رساله فى تفسير الألفاظ المتداوله.مقاطع الحجاز.نور الحديقه من نظم(فى نظمى.ظ)القول المجمل فى الرّد على المهمل.المنى فى الكنى.فضل الشتاء.مختصر تهذيب الاسماء للنووى الأجوبه الزّكيه(الذكيه.ظ)عن الالغاز المسكيه.رفع شان الحبشان.أحاسن الاقتباس فى محاسن الاقتباس.تحفه المذاكر فى المنتقى من تاريخ ابن عساكر.

شرح بانت سعاد.تحفه الظرفاء بأسماء الخلفاء قصيده.رائيه مختصر شفاء العليل فى ذم الصّاحب و الخليل]انتهى.

فهذا السيوطى قدوه أعلامهم الأحبار،و عمده حفّاظهم الكبار،الّذى لا يشقّ له عندهم غبار،و لا يلحق له فى هذا الشّأن فيما لديهم أثار،قد روى هذا الحديث المشرق المنار،المعوز المثار،السّافر الازدهار،البالغ الاشتهار،فأورده فى مصنّفاته الغاليه الأسعار،و أدرجه فى مؤلّفاته العاليه الأخطار،مثبتا طرقه السّاطعه الأنوار و سياقاته الطّافحه الغزار،بالتوفير و الإكثار،و التكثير و الإغزار،فصرم بتحديثه أوداج الجحود و الإنكار،و قضب بتثبيته أسباب الارتياب و الاستنكار،و أمرّ على أعناق الجاحدين صارما مشحوذ الغرار،و انحى على طلاهم بقاضب بتّاك و بتّار،و اللّه الصّائن عن الركون إلى طعن الطاعن المهذار،و هو الواقى عن الجنوح إلى زيغ الزّائغ الفاضح العثار.

۱۳۹ أما روايت نور الدين على بن عبد اللّه السمهودى

اشاره

حديث ثقلين را،پس در«جواهر العقدين فى فضل الشّرفين:شرف العلم الجلى

ص: ۱۶۶

و النّسب العلی»که نسخ عدیدهٔ آن از نظر قاصر گذشته و دو نسخهٔ آن بحمد اللّه الودود در حین تحریر حاضر و موجودست؛طرق عدیدهٔ این حدیث را آورده و بإفراد ذکر خاصّ برای إثبات این حدیث شریف و ذکر مؤیّدات آن،طریق نقد و تحقیق سپرده،حیث قال:[الذّکر الرّابع.ذکر حثّه صلی اللّه علیه و سلّم الامّه علی التّمسّک بعده بکتاب ربّهم و اهل بیت نبیّهم و أن یخلفوه فیهما بخیر و سؤاله صلی اللّه علیه و سلّم من یرد علیه الحوض عنهما و سؤال ربّه عزّ و جلّ الامّه کیف خلفوا نبیّهم صلّی اللّه علیه و سلّم فیهما،و وصیّته صلّی اللّه علیه و سلّم بأهلبیته،و أنّ للّه تعالی أوصاه بهم و

قوله: استوصوا بأهلبیتی خیرا فإنّی اخاصمکم عنهم غدا و من أکن خصیمه أخصمه و من أخصمه دخل النّار ،و حثّه صلّی اللّه علیه و سلّم علی حفظهم و التّجاوز عن مسیئهم.

عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بما تخلفونی(تخلفوننی.ظ)فیهما.

أخرجه التّرمذیّ فی جامعه و قال:حسن غریب.و أخرج أحمد معناه فی مسنده عن أبی سعید الخدری،و لفظه أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی أوشک أن أدعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف(الخبیر.صح.ظ)أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بم تخلفونی(تخلفوننی.ظ)فیهما. و أخرجه أیضا الطبرانیّ فی الأوسط و أبو یعلی و غیرهما،و سنده لا بأس به.و أخرجه الحافظ أبو محمّد عبد العزیز ابن الأخضر فی«معالم العتره النّبویّه»و فیه أنّ النّبیّ صلی اللّه علیه و سلم قال ذلک فی حجّه الوداع و زاد مثله،یعنی کتاب اللّه کمثل سفینه نوح علیه السّلام من رکبها نجی،و مثلهم،یعنی أهل بیته،کمثل باب حطّه،من دخله غفرت له الذّنوب.

و من العجیب ذکر ابن الجوزی له فی«العلل المتناهیه»فإیّاک أن تغترّ به، و کأنّه لم یستحضره حینئذ إلاّ من تلک الطّرق الواهیه،و لم یذکر بقیّه طرقه،بل

فی «صحیح مسلم»و غیره عن زید بن أرقم قال: قام فینا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم

خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر ثم قال:

أمّا بعد،ألا أيّها النّاس!إنّما أنا بشر يوشك أن يأتى رسول ربّى فاجيب و إنّى تارك فيكم ثقلين أوّلها كتاب اللّه فيه الهدى و النّور فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه ثم قال:و أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى، اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى.فقيل لزيد:من أهل بيته؟أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:بلى!إنّ نساءه من أهل بيته و لكن أهل بيته من حرم الصّدقه بعده.

قيل:بلى و من هم؟قال:هم آل على و آل عقيل و آل جعفر و آل عبّاس رضى اللّه عنهم.

قيل:كلّ هؤلاء حرم الصّدقه؟قال:نعم! أخرجه مسلم فى صحيحه من طرق و لفظه فى أحدها: قلنا،أى لزيد رضى اللّه عنهم:من أهل بيته؟نساؤه؟فقال:لا،ايم اللّه! إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ يطلّقها فترجع إلى أبيها و قومها.أهل بيته أهله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده.

و أخرجه الحاكم فى«المستدرك»من ثلاث طرق و قال فى كلّ منها إنّه صحيح على شرط الشّيخين و لم يخرجاه.و لفظ الطريق الاولى: لما رجع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع و نزل غدير خمّ أمر بدوحات فقمّت ثمّ قام فقال:

كأنّى قد دعيت فأجبت إنّى قد تركت فيكم الثّقلين أحدهما أكبر من الآخر كتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتى فانظروا كيف تخلفونى فيهما،فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.ثمّ قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولاى و أنا ولىّ كلّ مؤمن. و لفظ الطريق الثانيه:

نزل رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم بين مكّه و المدينه سمرات خمس دوحات عظام،فكنس النّاس ما تحت السّمرات،ثمّ راح رسول اللّه عشيّه فصلّى ثم قام خطيبا فحمد اللّه عزّ و جلّ و أثنى عليه و ذكّر و وعظ فقال ما شاء اللّه أن يقول ثم قال:أيّها النّاس!إنّى تارك فيكم أمرين لن تضلّوا إن اتّبعتموهما و هما كتاب اللّه و أهل بيتى و عترتى. و لفظ الطريق الثالثه:

إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و أخرجه الطبرانىّ و زاد فيه عقب قوله «إنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض»:

سألت ربّى ذلك لهما،فلا تقدّموهما فتهلكوا و لا تقصروا عنهما فتهلكوا و لا تعلّموهم

فإنّهم أعلم منكم.

و روى الحافظ جمال الدّين محمّد بن يوسف الزّرندىّ المدنىّ فى كتابه«نظم درر السّمطين حديث زيد من غير إسناد و لا عزو،و لفظه:روى زيد بن أرقم قال:

أقبل رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوم حجّه الوداع فقال:إنّى فرطكم على الحوض و إنّكم تبعى و إنّكم توشكون أن تردوا علىّ الحوض فأسألكم عن ثقلىّ كيف خلفتمونى فيهما.

فقام رجل من المهاجرين فقال:ما الثّقلان؟قال:الأكبر منهما كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و سبب طرفه(و طرفه.ن)بأيديكم،فتمسّكوا به و الأصغر عترتى،فمن استقبل قبلتى و أجاب دعوتى فليستوص بهم خيرا،أو كما قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم:

فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم و إنّى قد سألت لهم اللّطيف الخبير فأعطانى أن يردا علىّ الحوض كتين،أو قال:كهاتين،و أشار بالمسبّحتين.ناصرهما لى ناصر و خاذلهما لى خاذل و وليّهما لى ولىّ و عدوّهما لى عدوّ].

و نيز سمهودى در«جواهر العقدين»بعد ذكر بعض مؤيّدات اين حديث شريف گفته:[

و فى الباب،عن زياده على عشرين من الصّحابه،رضوان اللّه عليهم.فعن جابر ابن عبد اللّه رضى اللّه عنهما قال: رأيت رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوم عرفه و هو على ناقته القصوى يخطب،فسمعته يقول:يا أيها الناس!إنىّ قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى. أخرجه الترمذىّ و قال:حسن غريب.و ابن عقده فى الموالاه إلّا أنه قال: كنا مع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فى حجّه الوداع فلمّا رجع الى الجحفه أمر بشجرات فقمّ ما تحتهن،ثمّ خطب النّاس فقال:أما بعد،أيّها النّاس!فإنى لا أرانى إلّا موشكا أن أدعى فأجيب و انّى مسئول و أنتم مسئولون،فما أنتم قائلون!قالوا:

نشهد أنّك بلّغت و نصحت و أدّيت.قال:إنّى لكم فرط و أنتم واردون علىّ الحوض و إنّى مخلف فيكم الثّقلين.الحديث.

و عن حذيفه بن أسيد الغفارى رضى اللّه عنه،أو زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال: لمّا صدر رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع نهى أصحابه عن شجرات بالبطحاء متقاربات أن ينزلوا تحتهنّ،ثمّ بعث إليهنّ فقمّ ما تحتهنّ من الشّوك و عمد إليهنّ

فصلّى تحتهنّ ثمّ،قام فقال:يا أيّها النّاس!إنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبىّ إلاّ نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنى لأظنّ أن يوشك أن أدعى فأجيب و إنّى مسئول و إنكم مسئولون،فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أن محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و أنّ اللّه يبعث من فى القبور؟قالوا:بلى!نشهد بذلك.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:يا أيّها النّاس!إنّ اللّه مولاى و أنا مولى المؤمنين و أنا أولى بهم من أنفسهم،فمن كنت مولاه فهذا مولاه يعنى عليّا،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه، ثم قال:يا أيّها النّاس!إنى فرطكم و أنتم واردون علىّ الحوض،حوض أعرض ما بين بصرى إلى صنعاء فيه عدد النّجوم قدحان من فضّه و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما الثّقل الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن ينقضيا حتّى يردا على الحوض. أخرجه الطبرانىّ فى الكبير و الضّياء فى«المختاره»من طريق سلمه بن كهيل عن أبى الطّفيل،و هما من رجال الصّحيح،عنه بالشّكّ فى صحابيه و أخرجه أبو نعيم فى«الحليه»و غيره من حديث زيد بن الحسن الأنماطى و قد حسّنه التّرمذى و ضعّفه غيره عن معروف بن خرّبوذ عن أبى الطّفيل،و هما من رجال الصّحيح،عن حذيفه وحده من غير شكّ به.

و عن أبى الطفيل أنّ عليّا(رض)قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أنشد اللّه من شهد يوم غدير خمّ إلاّ قام،و لا يقوم رجل يقول:نبّئت،أو:بلغنى؛إلاّ رجل سمعت أذناه و وعاه قلبه.فقام سبعه عشر رجلا منهم خزيمه بن ثابت و سهل بن سعد و عدىّ ابن حاتم و عقبه بن عامر و أبو أيّوب الأنصارى و أبو سعيد الخدرى و أبو شريح الخزاعى و أبو قدامه الأنصارى و أبو ليلى و أبو الهيثم بن التّيهان و رجال من قريش.فقال علىّ رضى اللّه عنه و عنهم:هاتوا ما سمعتم!فقالوا:نشهد أنّا أقبلنا مع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع حتّى إذا كان الظّهر خرج رسول اللّه صلّى اللّه عليه

و سلّم فأمر بشجرات فشذب بن و ألقى عليهن ثوب ثمّ نادى بالصّلاه،فخرجنا فصلّينا ثمّ قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثم قال:أيّها الناس!ما أنتم قائلون؟قالوا:قد بلّغت.قال اللّهمّ اشهد!ثلاث مرّات(ثم صح ظ)قال:إنى اوشك أن ادعى فأجيب و إنى مسئول و أنتم مسئولون ثم قال:ألا- إنّ دماؤكم و أموالكم حرام كحرمه يومكم هذا و حرمه شهركم هذا،اوصيكم بالنساء،اوصيكم بالجار،اوصيكم بالمماليك،اوصيكم بالعدل و الإحسان،ثم قال:أيها الناس!إنى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فإنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض،نبّأنى بذلك العليم الخبير،و ذكر حديث فى قوله صلى اللّه عليه و سلّم:من كنت مولاه فعلىّ مولاه.فقال علىّ:صدقتم و أنا على ذلك من الشّاهدين. اخرجه ابن عقده من طريق محمّد بن كثير عن فطر و أبى الجارود كليهما عن أبى الطّفيل.

و عن زيد بن ثابت،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود ما بين السماء و الأرض،أو ما بين السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض. أخرجه أحمد فى مسنده و عبد بن حميد بسند جيّد،و لفظه: إنى تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى،الحديث.

و أخرجه الطبرانىّ فى الكبير برجال ثقات و لفظه: إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه و أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و عن حمزه(ضميره.ظ)الأسلمى رضى اللّه عنه قال: لمّا انصرف رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلم من حجّه الوداع أمر بشجرات فقممن بوادى خمّ و هجر،فخطب الناس فقال:

أمّا بعد،أيّها النّاس فإنّى مقبوض اوشك أن ادعى فاجيب فما أنتم قائلون؟قالوا:

نشهد أنّك قد بلّغت و نصحت و أدّيت،قال:إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى ألا!و إنهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. اخرجه ابن عقده فى الموالاه.

و عن عامر بن ليلى بن ضمره و حذيفه بن أسيد رضى اللّه عنهما قال: لمّا صدر

رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع،و لم يحجّ غيرها،أقبل حتّى إذا كان بالجحفه نهى عن سمرات بالبطحاء متقاربات:لا تنزلوا تحتهنّ،حتّى إذا نزل القوم و أخذوا منازلهم سواهنّ أرسل إليهنّ فقمّ ما تحتهنّ و شذّبن عن رءوس القوم حتّى إذا نودى للصّلاه غدا إليهنّ فصلّى تحتهنّ،ثم انصرف إلى النّاس،و ذلك يوم غدير خم،و خمّ من الجحفه،و له بها مسجد معروف،فقال:أيّها النّاس!إنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبيّ إلاّ نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنّى لأظنّ أن ادعى فأجيب و إنّى مسئول و أنتم مسئولون،هل بلّغت؟فما أنتم قائلون؟قالوا:نقول:قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا،قال:أ لستم تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و أنّ ناره حقّ و البعث بعد الموت حقّ.قالوا:بلى،نشهد! قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:أيّها النّاس!أ لا تسمعون؟ألا فإنّ اللّه مولاى و أنا أولى بكم من أنفسكم،ألا!و من كنت مولاه فهذا مولاه،و أخذ بيد عليّ فرفعها حتّى عرفه القوم أجمعون،ثمّ قال:اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه،ثمّ قال:

أيّها النّاس!إنى فرطكم و أنتم واردون عليّ الحوض،أعرض ممّا بين بصرى و صنعاء، فيه عدد نجوم السّماء قد حان من فضّه،ألا و إنى سائلكم حين تردون عليّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما حين تلقونى،قالوا:و ما الثّقلان؟يا رسول اللّه!قال:الثّقل الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرف بأيديكم فاستمسكوا به لا تضلّوا و لا تبدلوا، ألا و عترتى فإنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أن لا يتفرّقا حتّى يلقيانى،و سألت اللّه ربّى لهم ذلك فأعطانى،فلا تسبقوهم فتهلكوا و لا تعلّموهم فهم أعلم منكم. أخرجه ابن عقده فى الموالاه من طريق عبد اللّه بن سنان عن أبى الطفيل عنهما به.

و من طريق ابن عقده أورده أبو موسى المدينىّ فى الصّحابه و قال:إنّه غريب جدّا، و الحافظ أبو الفتوح العجلىّ فى كتابه«الموجز فى فضائل الخلفاء»].

و نيز در«جواهر العقدين»بعد ذكر بعض مؤيّدات اين حديث شريف گفته:

]

و عن علىّ رضى اللّه عنه أنّ النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال: تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه سببه بيده و سببه بأيديكم و أهل بيتى. أخرجه إسحاق بن راهويه فى مسنده

من طريق كثير بن زيـد،عن محمّـد بن عمر بن علىّ بن أبى طالب،عن أبيه،عن جدّه علىّ به،و هو سند جيّد.و كذا رواه الدّولابىّ فى«الـذّريّه الطّاهره»و رواه الجعابىّ فى الطالبيّين من حـديث عبد اللّه ابن موسـى،عن أبيه عبد اللّه بن حسن،عن أبيه عن جدّه،عن على رضى اللّه عنه،و لفظه:أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم:قال: إنّى مخلّف فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه عزّ و جلّ طرفه بيـد اللّه و طرفه بأيـديكم و عترتى أهـل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض. و رواه البزّار و لفظه: إنى مقبوض و إنّى قـد تركت فيكم الثّقلين يعنى كتـاب اللّه،و عـترتى أهـل بيـتى و إنّكم لن تضـلّوا بعـدهما و إنّه لن تقـوم السّـاعه حـتّى يبتغى أصحاب رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم كما تبغى الضّالّه،فلا توجد.

و عن أبى ذر(رض) أنّه اخذ بحلقه باب الكعبه فقال:إنى سـمعت رسول اللّه صـلى اللّه عليه و سلّم يقول:إنّى تارك فيكم الثّقلين كتـاب اللّه و عترتى أهـل بيتى و إنّهمـا لن يتفرّقـا حتّى يردا علىّ الحوض،فـانظروا كيف تخلفونى فيهمـا. أشـار إليه التّرمـذى فى جامعه و أخرجه ابن عقده من حديث سـعد بن طريف عن الأصـبغ بن نباته عنه و عن أبى رافع مولى رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم قال: لمّا نزل رسول اللّه صـلى اللّه عليه و سلّم و رضى عنه عند غدير خم مصدره من حجّه الوداع قام خطيبا بالناس بالهاجره فقال:أيّها الناس إنّى تركت فيكم الثّقلين الثّقل الأكبر و الثقل الأصـغر فأما الثقل الأكبر فبيـد اللّه طرفه و الطرف الآخر بأيـديكم و هو كتاب اللّه فإن تمسّـكتم به فلن تضلّوا و لن تذلّوا(تزلّوا.ظ)أبدا،و أمّا الثّقل الأصغر فعترتى أهل بيتى إنّ اللّه هو الخبير أخبرنى أنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض و سألته ذلك لهما،و الحوض عرضه ما بين بصـرى و صـنعاء،فيه من الآنيه عدد الكواكب و اللّه سـائلكم كيف خلفتمونى فى كتابه و أهل بيتى،الحـديث. اخرجه ابن عقـده من طريق محمّـد بن عبـد اللّه بن أبى رافع عن ابيه عن جدّه به.

و عن أبى هريره رضى اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: انى خلّفت فيكم اثنتين لن تضلّوا بعدهما أبدا،كتاب اللّه و نسبى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

اخرجه البزّار فى مسنده.

و عن أمّ هانى رضى اللّه عنها؛قالت: رجع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجّته حتى إذا كان

بغدیر خمّ أمر بدوحات فقممن،ثمّ قام خطیبا بالهاجره فقال:أمّا بعد،أیّها النّاس! فإنّه یوشک أن أدعی فأجیب و قد ترکت فیکم ما لن تضلّوا بعده أبدا کتاب اللّه طرف بید اللّه و طرف بأیدیکم و عترتی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،ألا إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض، أخرجه ابن عقده من حدیث عمرو بن سعید بن عمرو بن جعده بن هبیره عن أبیه،عن أبیه(جدّه ظ)أنه سمعها تقول به.

و عن أمّ سلمه رضی اللّه عنها قالت: أخذ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بید علیّ رضی اللّه عنه بغدیر خمّ فرفعه حتّی رأینا بیاض إبطه فقال:من کنت مولاه فعلیّ مولاه، الحدیث. و فیه: ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی مخلّف فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. أخرجه ابن عقده من حدیث عروه بن خارجه، عن فاطمه ابنه علی،عنها به.و أخرجه جعفر بن محمّد الرزّاز عنها بلفظ: سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی مرضه الذی قبض فیه یقول،و قد امتلأت الحجره من أصحابه:أیها النّاس! یوشک أن أقبض قبضا سریعا فینطلق بی و قد قدّمت إلیکم القول معذره إلیکم،ألا إنّی مخلّف فیکم کتاب ربّی عز و جلّ و عترتی،أهل بیتی.ثمّ أخذ بید علیّ فرفعها فقال:هذا علیّ مع القرآن و القرآن مع علیّ لا یفترقان حتّی یردا علیّ الحوض فأسألهما ما خلّفت فیهما].

و علامه سمهودی از أکابر محقّقین أعلام و أماثل منقّدین عالیمقام نزد سنیه می باشد.نبذی از محامد وافره و محاسن کاثره و معالی باهره و مدائح زاهرهٔ او از «ضوء لامع»شمس الدّین سخاوی و ذیل آن از جار اللّه محمّد بن عبد العزیز بن فهد مکی و«عجاله الراکب و بلغه الطالب»عبد الغفار بن ابراهیم العکی العدثانی و«نور سافر فی أخبار القرن العاشر»عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی و«سبل الهدی و الرّشاد»محمّد بن یوسف شامی و«وسیله المآل»أحمد بن الفضل بن محمّد با کثیر المکّیّ و«صراط سوی»محمّد بن محمّد بن علی الشّیخانی القادری»و«جذب القلوب»شیخ عبد الحقّ الدّهلوی و«بلغه المسیر»إبراهیم بن حسن الکردی و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین الدّهّان المکّی و«تنضید العقود السّنیّه»رضی الدّین محمّد بن علی الشّامی و«نواقض»و«إشاعه»محمّد

ابن عبد الرّسول البرزنجی و«مفتاح النّجاء»مرزا محمّد بن معتمد خان البدخشی و«بدر طالع» محمّد بن علی الشّوکانی و«ذخیره المآل»أحمد بن عبد القادر العجیلی و«إیضاح لطافه المقال» فاضل رشید و«إزاله الغین»حیدر علی معاصر؛بر متتبّع خبیر واضح و مستنیرست.در این جا اکتفاء بر عبارت«ضوء لامع»و ذیل آن می رود.

سخاوی در«ضوء لامع»گفته:[علیّ بن عبد اللّه بن أحمد بن أبی الحسن علی بن عیسی بن محمّد بن عیسی نور الدّین أبو الحسن بن الجمال الحسنی السّمهودی القاهری الشّافعی،نزیل الحرمین و الماضی أبوه و جدّه یعرف بالشّریف السّمهودی.ولد فی صفر سنه أربع و أربعین و ثمان مائه بسمهود و نشأ بها فحفظ القرآن و«المنهاج»و لازم والده حتّی قرأه علیه بحثا مع شرحه للمحلّی و«شرح البهجه»لکنّ النّصف الثّانی منه سماعا و«جمع الجوامع»و غالب«ألفیّه ابن مالک»بل سمع علیه جلّ البخاریّ و«مختصر مسلم»للمنذری و غیر ذلک.و قدم القاهره معه و بمفرده غیر مرّه أوّلها سنه ثمان و خمسین و لازم أوّلا الشّمس الجوجری فی الفقه و أصوله و العربیّه،و کان مما قرأ علیه جمیع «التّوضیح»لابن هشام و«الخزرجیّه»مع الحواشی الابشیطیّه و شرحه للشّذور و الرّبع الأول من«شرح البهجه»للولیّ و شرح شیخه المحلّی«المنهاج»قراءه لأکثره و سماعا لسائره مع سماع غالب شرح شیخه أیضا لجمع الجوامع،بل قرأ بعضهما علی مؤلّفهما مع سماع دروس من الروضه علیه بالمؤیّدیه.

و أکثر من ملازمه المناوی،و کان ممّا أخذه عنه تقسیم«المنهاج»مرّتین بفوت مجلس او مجلسین فی کلّ منهما لکنّه تلفّق له منهما معا و«التّنبیه»و«الحاوی»و «البهجه»بفوت یسیر فی کلّ منهما،و جانبا من«شرح البهجه»و من«شرح جمع الجوامع» کلاهما لشیخه و قطعه من حاشیته علی أوّلهما،و ممّا کتبه علی«مختصر المزنی»فی درس الشّافعی و علی«المنهاج»فی درس الصّالحیّه و ممّا قرأه علیه بحثا قطعه من«شرح ألفیّه العراقی»و من«بستان العارفین»للنّووی.و بجامع عمرو جمیع«الرّساله» للقشیری،و سمع علیه«المسلسل»بشرطه،و البخاری مرارا بأفوات،و قطعه

من مسلم و من«مختصر جامع الأصول»للبارزی،و من آخر«تفسیر البیضاوی».

و ألبسه خرقه التّصوّف و قرأ علی النّجم ابن قاضی عجلون بعض تصحیحه للمنهاج و علی الشّمس البامی قطعه من«شرح البهجه»مع حضور تقاسیمه فی«المنهاج» و علی الزّین زکریا«شرح المنهاج الأصلی»للأسنائی و غالب شرحه علی«منظومه ابن الهائم»فی الفرائض.و علی الشمس الشروانی«شرح عقائد النّسفی»للتفتازانی،بل سمعه علیه ثانیه و غالب«شرح الطوالع»للأصفهانی.و سمع علیه الإلهیّات بحثا بمکّه و قطعه من«الکشّاف»و غالب مختصر سعد الدین علی«التلخیص»و شیئا من «المطوّل»و من العضد شرح ابن الحاجب و من«شرح المنهاج الأصلی»للسّیّد العبری و غیر ذلک.

و حضر عند العلم البلقینی من دروسه فی قطعه الأسنائی و عند الکمال إمام الکامليّه دروسا و ألبسه الخرقه و لقّنه الذّکر و قرأ«عمده الأحکام»بحثا علی السّعد ابن الدّیری و أذن له فی التّدریس هو و البامیّ و الجوجریّ،و فیه و فی الإفتاء الشّهاب الشّارمساحیّ بعد امتحانه له فی مسائل و مذاکرته معه،و فیهما ایضا زکریّا، و کذا المحلیّ و المناویّ،و عظم اختصاصه بهما،و تزاید مع ثانیهما بحیث خطبه لتزویج سبطته،و قرّره معیدا فی الحدیث بجامع طولون،و فی الفقه بالصّالحیّه و أسکنه قاعه القضاء بها و عرض علیه النّیابه فأبی،ثمّ فوّض إلیه عند رجوعه مرّه إلی بلده مع القضاء حیث حلّ النّظر فی أمر نوّاب الصّعید و صرف غیر المتأهّل منهم فما عمل بجمیعه.

ثمّ إنّه استوطن القاهره مع توجّهه لزیاره أهله أحیانا إلی أن توجّه للحجّ و معه والدته فی ذی القعده سنه سبعین فی البحر و کاد أن یدرک الحجّ فلم یمکن،و جاور سنه إحدی بکمالها و کنت هناک فکثر اجتماعنا،و کتب بخطه مصنّفی«الابتهاج» و سمعه منّی،و کذا سمع منّی غیره من تصانیفی،و کان علی خیر کبیر و فارقته بملّه بعد أن حججنا.ثم توجه منها إلی طیبه فقطنها من سنه ثلاث و سبعین و لازم و هو فیها الشّهاب الأبشیطیّ و حضر دروسه فی«المنهاج»و غیره و سمع علیه جانبا من«تفسیر

البیضاوی»و من«شرح البهجه»للولیّ و بحث علیه«توضیح»ابن هشام.بل قرأ علیه من تصانیفه شرحه لخطبه«المنهاج»و حاشیته علی«الخزرجیه»،و أذن له فی التّدریس و أکثر من السماع هناک علی أبی الفرج المراغی،بل قرأ علی العفیف عبد اللّه ابن القاضی ناصر الدّین ابن صالح أشیاء بالأجائز.و ألبسه خرقه التّصوّف بلباسه من عمر الأعرابی.

و کذا کان سمع بمکّه علی کمالیّه ابنه محمّد بن أبی بکر المرجانی و شقیقها الکمال أبی الفضل محمّد و النجم عمر بن فهد،فی آخرین.و بالقاهره علی من سوی من تقدّم ختم البخاری مع ثلاثیّاته بقراءه الدّیمی علی من اجتمع من الشّیوخ بالکامالیّه.بل قرأ علی النّجم عبد الرّزّاق فی منیه ابن خصیب شیئا من«الموطّأ»و من«الشّفاء»،و أجاز له جماعه و لم یکثر من ذلک.

و صاهر فی المدینه النّویّه بیت الزّرندی،فتزوّج أخت محمّد بن عمر بن المحبّ و لها محرمیّه بالنّجم ابن یعقوب ابن أخی زوجها،ثمّ فارقها و تزوّج أخت الشّیخ محمّد المراغی ابنه شیخه أبی الفرج و فارقها بعد مدّه بعد موت أخیها و انتفع به جماعه من الطلبه فی الحرمین،و صنّف فی مسئله فرش البسط المنقوشه ردّا علی من نازعه و قرضه له أئمّه القاهره،و کذا عمل للمدینه النّبویّه تاریخا تعب فیه،قرّضه له کاتبه و البرهان ابن ظهیره و قرئ علیه بعضه بمکّه،و کذا ألّف غیر ما ذکر و من ذلک«حاشیه علی الإیضاح النّووی»فی المناسک،و التمس من صاحبنا النّجم بن فهد تخریج شیء ممّا تقدّم سماعه له ففعل و عظّمه فی الخطبه و زاد،و مات قبل إکماله فبیّضه ولده متمّما لما أمکنه فیه.

احتراق جمیع کتب السمهودی بالمدینه المنوره

و قدم من المدینه إلی مکّه فی رمضان سنه ستّ و ثمانین رفیقا لابن العماد قبل وقوع الحریق بالمدینه،فسلم من هذه الحادثه و لکن احترقت جمیع کتبه و هی شیء کثیر.و سافر إلی القاهره فی موسمها رفیقا للمذکور أیضا فدخلاها و لقی السّلطان فأحسن إلیه بمرتّب علی الذّخیره و غیره بل و وقف هو و غیره علی المدینه کتبا من أجله و رسم

بسعايته بسدّ السّرداب المواجه للحجره الشريفه و المتوصّل منه الدّور العسّ، لما كان يحصل فيه من الفساد مع معاكسه ابن الزّمن له فيه،و كانت المصلحه فى سدّه.

و شهد موت ابن العماد،ثمّ سافر لزياره أمّه،فما كان بأسرع من موتها بعد لقائه لها.ثمّ توجّه فزار بيت المقدس،و عاد إلى القاهره،ثمّ إلى المدينه،ثمّ إلى مكّه،فحجّ،ثمّ رجع إلى المدينه مستوطنا مقتصرا على إماء و ابتنى له بيتا و لقيته فى كلا الحرمين غير مرّه و غبطته على استيطانه المدينه و صار شيخها قلّ أن لا يكون أحد من أهلها لم يقرأ عليه،و استقربه الأشرف بعنايه البدرى أبى البقاء فى النّظر على المجمع لمدرسته و ما به من الكتب الّتى أوقفها فيه و صار المتكلّم فى مصارف المدرسه المزهريّه فيها مع الصّرف له من الصّدقات الرّوميّه كالقضاه،و ذلك مائه دينار،و ربّما تنقص، و ما اضيف إليه من التدريس ممّا وقفه ملك الرّوم و انقياد الأمير داود بن عمر له فى صدقاته لأهل الحرمين حين حجّ و بعده،بل اشترى من أجله كتبا وقفها،و كذا انقاد له ابن جبر و غيره فى أشباه هذا لما تقرّر عندهم من علمه و تديّنه،و مع ذلك فهو يتكسّب بالبيع و الشّراء بنفسه و بمندوبه،و ربّما عامل الشّريف أمير المدينه.

و بالجمله،فهو إنسان فاضل مفنّن متميّز فى الفقه و الأصلين،مديم للعمل و الجمع و التّأليف،متوجّه للعباده و للمباحثه و المناظره،قويّ الجلاده على ذلك،طلق العباره فيه،مغرم به مع قوّه نفس و تكلّف خصوصا فى مناقشات لشيخنا فى الحديث و نحوه.

و ربّما أدّاه البحث إلى مخاشنه مع المبحوث معه و قد ينتهى فى ذلك لما لا يليق بجلالته و يتجرّأ عليه من لم يرتق لوجاهته،و لو أعرض عن هذا كلّه لكان مجمعا عليه.و على كل حال فهو و زيد هناك فى مجموعه و لأهل المدينه به جمال.و الكمال للّه.و لا زالت كتبه ترد علىّ بالسّلام و طيب الكلام و فى ترجمته من«تاريخ المدينه»و«التاريخ الكبير» و«المعجم»زياده على ما هنا من نظم و غيره.و ممّا كتبته عنه من نظمه:

ألا إنّ ديوان الصّبابه قد صبا بما صبّ من حسن الصّناعه إذ سبا

نفوسا سكارى من رحيق شرابه و ألحاظ صبّ من صبابته صبا].

و جار اللّه بن فهد هاشمى مكى در«ذيل ضوء لامع گفته»:[أقول:

و بعد المؤلّف عاش نحو عشر سنين و صار مجمعا عليه فيما يقوله و يؤلّفه و اجتمعت به رفقه والدى فى عام تسع و تسعمائه بالمدينه،و سمعت عليه تاريخه«الوفا»و فتاواه المجموعه و غيرهما من كتب الحديث،و أجاز لى روايتها فاغتبطت بها ثمّ عدت لبلدى فبلغنى أنه مرض بحمى قويّه يومين و أسكت فى ثانيهما،و مات فى الثّالث يوم الخميس ثامن عشرى ذى القعده عام إحدى عشره و تسعمائه،و صلّى عليه بالرّوضه عصر يومه و وقف بجنازته إمام حجره جدّيه و دفن بالبقيع خلف قبه الإمام مالك رضى اللّه عنه و رحمهما و لم يخلف بالمدينه مثله]انتهى.

فهذا السمهودى علاّمتهم البارع فى النّقد و التحقيق،و حجّتهم السّابق فى السّبر و التّدقيق،قد روى هذا الحديث السّافر الأنيق،الزّاهر الرّشيق المؤتلق البريق،الملتمع الشريق،فأورده بطرق عديده مونقه كلّ التأنيق،و ساقه بسياقات سديده منسّقه كلّ التّنسيق،فيا له من متبحّر أجرى للنّاهل العطشان أنهرا ذوات تدفيق،و أعظم به من متهمّر أنار على الهائم الحيران شركا ذوات تطريق،فطوبى لمن نهج منهج الإيقان بالإمعان و التّحديق،و سلك مسلك الإدغان بمساعده التّوفيق و آثر من الرشد واضح الجدد و لاحب الطريق،و جانب فيه مشى الأخرق و سار سير الرّفيق، و الويل لمن هاجر من الإدلاء كلّ حازم أفيق،و نابذ من الهداه كلّ حادب شفيق،و اختار من العمى كلّ فجّ عميق،و آثر من الرّدى كلّ مرمى سحيق.

۱۴۰-أما روايت فضل اللّه بن روزبهان الخنجى الشيرازى

حديث ثقلين را،پس در«شرح رسالهٔ اعتقاديّه»خود كه براى عبد اللّه خان اوزبك والى بخارا بعبارت فارسى تأليف نموده،على ما نقل عنه؛گفته:[قوله:

اعتقاد كنيم كه آل حضرت پيغمبر صلّى اللّه عليه و سلّم واجب التّعظيم و لازم الاقتداءاند.أقول:

أمّا تعظيم آل پيغمبر صلّى اللّه عليه و سلّم،اعتقاد آنست كه فرضست بنابر أحاديث صحيحه كه درين باب وارد شده.از آن جمله آنكه در حجّه الوداع در خطبهٔ پيغمبر صلّى اللّه عليه و سلّم فرموده:

[يا أيّها الناس!إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى،ما إن تمسّكتم بهما لن تضلّوا بعدى،إلى آخره. و در حديث ديگر فرموده:

اذكّركم اللّه فى أهل بيتى.

و این کلمه را به سه نوبت تکرار فرمودند.ازینجا مستفاد شد که تعظیم و محبّت ایشان واجب باشد و رعایت حقوق ایشان لازم.و نیز چون فرموده اند که اگر بر أهل بیت دست زنند هرگز گمراه نگردند،پس أمر فرمودند باقتدای ایشان و مراد از اهل بیت کسانی اند که صدقه بر ایشان حرام باشد]انتهی.

و نهایت جلالت مرتبت و غایت نبالت منزلت ابن روزبهان،نزد أجلّه و أعیان سنّیه بر ناظر«ضوء لامع»شمس الدّین سخاوی و«إیضاح»و«غرّه الرّاشدین» فاضل رشید و«منتهی الکلام»مولوی حیدر علی معاصر؛واضح و ظاهرست، و قد سبق بیان ذلک فی مجلّد حدیث الطّیر بالتّفصیل،بحمد اللّه المنعم المفضل المنعم المنیل.

فهذا فضلهم الفاضل،و کابرهم المناضل،و بارعهم المحنّک البازل،و جذیلهم المحکّک الجازل،قد روی هذا الحدیث الحابس علی الهدی و الآزل،و أثبته بالبیان الخارم للزّیغ و الخازل،فمن آل إلی الصّواب فهو الظّافر الباذل،و من مال إلی التّباب فهو الخاسر الخاذل،و اللّه ولیّ التّوفیق فی کلّ سهل و عاضل،و هو المیسّر للغلاب علی کلّ مناضل ناضل.

۱۴۱-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد القسطلانی الشافعی

حدیث ثقلین را،پس در«مواهب لدنیّه»در بحث تحقیق مراد از اهل بیت گفته:

]

و عن زید بن أرقم،قال قام فینا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خطیبا،فحمد اللّه و أثنی علیه ثم قال:

أمّا بعد أیّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی فأجیبه، و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه عزّ و جلّ فیه الهدی و النّور فتمسّکوا بکتاب اللّه عزّ و جلّ و خذوا به.و حثّ و رغّب فیه ثمّ قال:و أهل بیتی اذکّرکم اللّه عزّ و جلّ فی أهل بیتی،ثلث مرّات. فقیل لزید:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:بلی!إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم علیهم الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال:هم آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس.قال:

کلّ هؤلاء حرم علیم الصّدقه؟قال:نعم!خرّجه مسلم.و الثّقل،محرّکه کما فی

«القاموس»:كلّ شیء نفیس مصون.قال:و منه الحدیث«إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی»و هو بکسر المهمله و سکون المثنّاه الفوقیّه.و الأخذ بهذا الحدیث أحری].

و نیز در«مواهب لدنیّه»گفته:[

و أخرج أحمد عن أبی سعید معنی حدیث زید بن أرقم السّابق مرفوعا بلفظ «إنّی اوشک أن ادعی و أجیب،و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا ما تخلفونی فیهما». و عتره الرّجل،کما قاله الجوهریّ:أهله و نسله و رهطه الأدنون،أی الأقارب].

و علامه قسطلانی از أجلّهٔ علمای مشاهیر،و أماثل کملای نحاریر نزد سنّیّه بوده،محامد مبهرهٔ و محاسن مزهرهٔ او بر متتبّع«ضوء لامع»شمس الدّین سخاوی و ذیل آن از جار اللّه بن عبد العزیز بن فهد هاشمی و«منن کبری»و«لواقح الأنوار» عبد الوهّاب بن أحمد بن علی الشّعرانی و«نور سافر»عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی و«مقالید الأسانید»أبو مهدی عیسی بن محمّد الثّعالبی و«سمط مجید»شیخ أحمد بن محمّد قشاشی و«کفایه المتطلّع»تاج الدین الدّهّان المکّی و «بدر طالع»محمّد بن علی الشّوکانی الصّنعانی و«بستان المحدّثین»خود شاه صاحب و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان؛معاصر ظاهر و باهرست.بنابر اختصار،در این جا بر بعض عبارات اقتصار می شود.

محمد بن علی بن محمد الشوکانی الصّنعانی در«بدر طالع»گفته:[أحمد ابن محمّد بن أبی بکر بن عبد الملک بن الزّین أحمد بن الجمال محمّد بن الصّنفی محمّد بن المجد الحسین بن التّاج علی القسطلانی الأصل المصریّ الشّافعیّ،و یعرف بالقسطلانی، ولد لثانی عشر ذی القعده سنه ۸۵۱ بمصر،و نشأ بها فحفظ القرآن و«الشّاطبیّتین»و نصف الطیّبه الجزریّه»و«الوردیّه»فی النّحو و تلی السّبع علی السّراج عمر بن قاسم الأنصاری الشّناوی و بالثّلاث إلی:و «قالَ الَّذِینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنَا» علی الزّین عبد الغنیّ الهیثمی،و بالسّبع ثمّ بالعشر فی ختمتین علی الشّهاب بن أسد،و أخذ القرآن(القراءات.ظ)

من جماعه أيضا.و أخذ الفقه على الفخر المقسمى تقسيما و الشّهاب العبادى،و قرأ ربع العبادات من«المنهاج»و من البيع و غيره من«البهجه»على الشّمس البامى، و قطعه من«الحاوى»على البرهان،و من أوّل«حاشيه الجلال البكرى على المنهاج» إلى أثناء النّكاح بفوات فى أثنائها على مؤلّفها.و سمع مواضع من«شرح الألفيّه»و سمع على الملتوتى و الرّضى الأوجاقى و السّخاوى.و قرأ«صحيح البخارى»بتمامه فى خمسه مجالس على الشّاوى.و قرأ فى الفنون على جماعه.ثمّ حجّ غير مرّه،و جاور سنه أربع و ثمانين ثمّ جاور مجاوره اخرى فى سنه أربع و تسعين،و سمع بها عن جماعه، و جلس للوعظ بالجامع العمرى،و كان يجتمع عنده جمّ،ثمّ جلس بمصر شاهدا رفيقا لبعض الفضلاء و بعده تجمّع و كتب بخطّه لنفسه و لغيره أشياء،بل جمع فى القراءات «العقود السّنيّه فى شرح المقدّمه الجزريّه»فى التّجويد و«الكنز فى وقف حمزه و هشام على الهمز»و«شرحا على الشّاطبيه»وصل فيه إلى الإدغام الصّغير و زاد فيه زيادات ابن الجزرى مع فوائد غريبه لا توجد فى شرح غيره.و كتب على«الطّيبه» قطعه مزجا و على«البرده»مزجا أيضا سمّاه«مشارق الأنوار المضيئه فى مدح خير البريّه» و«تحفه السّامع و القارى بختم صحيح البخارى».

و من مؤلّفاته المشهوره شرح البخارى المسمّى«إرشاد السّارى على صحيح البخارى»فى أربع مجلّدات،و«شرح صحيح مسلم»مثله و لم يكمل،و«المواهب اللّدنيّه بالمنح المحمديّه»و كان متعفّفا جيّد القراءه للقرآن و الحديث و الخطابه، شجىّ الصّوت،مشاركا فى الفضائل،متواضعا متودّدا،لطيف العشره،سريع الحركه مع كثره أسقامه.و اشتهر بالصّلاح و التّعفّف على طريق أهل الفلاح.

قال الشّيخ جار اللّه بن فهد:و لمّا اجتمعت به فى الرّحله الاولى أجازنى بمؤلّفاته و مرويّاته،و فى الرّحله الثّانيه عظّمنى و اعترف لى بمعرفه فنّى و تأدب معى و لم يجلس على مرتبته بحضرتى،فاللّه يزيد فى إكرامه و يبلغه غايه مرامه.

قال:ثمّ بلغنى فى رحلته إلى الشّام أنّه مات فى ليله الجمعه سابع المحرّم سنه ۹۲۳،و صلّى عليه بعد الجمعه بالجامع الأزهر،و دفن بالمدرسه جوار منزله

تغمّده اللّه برحمته].

فهذا القسطلانی نابههم الفائز الجلیل المکانه،و ناقدهم المتّصف بعظیم الرّزانه،قد روی هذا الحدیث الشّریف الّذی أظهر اللّه سلطانه،و آثر هذا الخبر الّذی أنار برهانه،فواها لمن دری شانه،و طوبی لمن عرف مکانه،و سقیا لمن أسّس بنیانه،و رعیا لمن رصّص أرکانه،و الویل لمن أنطق فیه بالباطل لسانه،و عقد علی الدّخل فیه جنانه،فأثار من الصّدر أضغانه،و أسعر من الحقد نیرانه.

۱۴۲-اما روایت شمس الدین محمد العلقمی

حدیث ثقلین را،پس در«کوکب منیر-شرح جامع صغیر»گفته:

[حدیث «أمّا بعد،ألا أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یاتی رسول ربّی فأجیب»إلی آخره. و أوّله کما فی مسلم:قال یزید بن حیّان: انطلقت(أنا صح.ظ)و حصین بن سبره و عمر(عمرو.ظ)بن مسلم إلی زید بن الأرقم(أرقم.ظ)فلما جلسنا إلیه قال له حصین:

لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا:رأیت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم،و سمعت حدیثه و غزوت معه،و صلّیت خلفه.لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا؛حدّثنا یا زید ما سمعت من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم؟قال:یا بن أخی!و اللّه لقد کبرت سنّی و قدم عهدی و نسیت بعض الّذی کنت أعی من رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فما حدّثتکم فاقبلوا و ما لا فلا تکلّفونیه،ثمّ قال:قام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و وکد(و ذکر.ظ)ثم قال:أمّا بعد،ألا،فذکره، و فی آخره: فقال له حصین:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟ فقال:نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم الصّدقه بعده.قال:و من هم؟ قال:هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عبّاس.قال:کلّ هؤلاء حرم الصّدقه بعده؟قال:نعم! قوله:«یدعی خمّا»بضمّ المعجمه و تشدید المیم،و هو غدیر علی ثلثه أمیال من الجحفه،یقال له:غدیر خم.

قوله: و«أنا تارک فیکم الثّقلین.فذکر کتاب اللّه و أهل بیته» قال النّوویّ:

قال العلماء:سمّيا ثقلين لعظمهما و كبر شأنهما،و قيل:لثقل العمل بهما.

قوله:«و لكنّ أهل بيته من حرم الصّدقه».قال النّوويّ:و هو بضمّ الحاء و تخفيف الرّاء،و المراد بالصّدقه الزّكاه و هى حرام على بنى هاشم و بنى المطّلب،و قال مالك:بنو هاشم فقط،و قيل:بنى قصى،و قيل:قريش كلّه.قوله:و من أهل بيته يا زيد؟ أ ليس نساؤه من أهل بيته؟(قال:نساءه من أهل بيته.صح.ظ)و لكنّ أهل بيته من حرم الصّدقه بعده قال؟و من هم؟قال:آل علىّ و آل عقيل،إلى آخره.و فى روايه اخرى لمسلم أيضا بعد الرّوايه الاولى فقلنا:من أهل بيته؟نساؤه؟قال:لا،و ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ يطلّقها فترجع إلى أهاليها(أبيها.ظ)و قومها.أهل بيته أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده.قال النّوويّ:فى هذه الرّوايه دليل على إبطال قول من قال قريش كلّها فقد كان فى نسائه قرشيّات و هنّ عائشه و حفصه و أمّ سلمه و سوده و أمّ حبيبه.و امّا قوله فى الرّوايه الأولى:نسائه من أهل بيته،و قوله فى الرّوايه الثّانيه لا فهاتان ظاهرهما التّناقض.قال النّوويّ:و المعروف فى معظم الروايات فى غير مسلم أنّه قال:نساؤه ليس(لسن.ظ)من أهل بيته،فتناول الرّوايه الاولى على أنّ المراد أنهنّ من أهل بيته الّذين يساكنونه و يعولهم و أمر باحترامهم و إكرامهم و سمّاهم ثقلا و وعظ فى حقوقهم فنساؤه يدخلن فى هذا كلّه و لا يدخلن فيمن حرم الصّدقه،و قد أشار إلى هذا فى الرّوايه الأولى بقوله:نساؤه من أهل بيته و لكنّ أهل بيته من حرم الصّدقه فاتّفقت الرّوايات،و اللّه أعلم].

و شمس علقى از معاريف علماء عظام و مشاهير نبهاى فخام سنّيّه است.

شهاب الدين أحمد خفاجى در«ريحانه الألبّاء»گفته:[و من بيوت العلم بالقاهره:العلاقمه.فمنهم:شيخنا العلّامه إبراهيم العلقمىّ و أخوه شمس الملّه و الدّين.

أمّا الشّمس صاحب«الكوكب المنير فى شرح جامع الصّغير»فشيخ الحديث فى القديم و الحديث،لم تزل سحب إفاداته فى رياض الفضل ذوارف حتّى صار و هو العلم المفرد من أعرف المعارف،فهو هضبه مجد و فى التّقى جوهر فرد،قد تحلّى بخدمه الجلال السيوطى كمالا،و رقى إلى سماء المعالى فازداد جمالا].

و شیخ أحمد بن محمد المقری در«فتح المتعال فی مدح النّعال»گفته.

[و قد سلم ما ذکره(۱) رحمه اللّه من ذلک الشّیخ الإمام الحافظ العلقمی فی حاشیته علی«الجامع الصّغیر فی أحادیث البشیر النّذیر»إذ قال:

ورد أنّ طول نعل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم شبر و إصبعان و عرضهما ممّا یلی الکعبین سبع أصابع و بطن القدم خمسه و فوقها ست و رأسها محدّد و عرض ما بین القبالین إصبعان،انتهی و هو عین ما فی«الألفیه» لأنّه رحمه اللّه أتی بمثل ما فی الألفیه و سلمه و ناهیک به].

و مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی در«کشف الظنون»در ذکر شروح «جامع صغیر»گفته:[منها-شرح الشیخ شمس الدین محمّد بن العلقمی الشّافعی تلمیذ المصنّف،المتوفی سنه ۹۲۹ تسع و عشرین و تسعمائه.و هو شرح بالقول فی مجلّدین و سمّاه«الکوکب المنیر»لکنّه ترک أحادیث بلا شرح لکونها غیر محتاجه إلیه.

قال:حیث أقول:شیخنا،فمرادی المصنّف.و حیث أقول:فی الحدیث:علامه الصّحه أو الحسن،فمن تصحیح المؤلّف برمز صورته«صح»أو«ح»بخطّه.و حیث أقول:و کتبا، فالمراد بهما السّیّد الشّریف یوسف الأرسونی و ابن مغلطائی(مغلتای.ظ)انتهی.

فهذا العلقمی کابرهم المفخّم،و ماجدهم المعظّم،و بارعهم المکرّم،و سابقهم المقدّم،قد أثبت هذا الحدیث الشریف المسدّد المقوم،المزوی بسنائه علی الدّرّ المنظّم،فلقم المنکر بن بالحجر و ألقم،و جرع الجاحدین أمرّ من طعم العلقم،فلا ینحرف عن لقم الحقّ إلّا من ألف الغیّ فکسر دینه و ثلم،و لا ینقصف فی مجهله الباطل إلّا من ترک الصّدق فمشی بآذان النّعام المصلم.

۱۴۳-أما روایت عبد الوهاب بن محمد بن رفیع الدین البخاری

حدیث ثقلین را،پس در«تفسیر أنوری»بتفسیر آیهٔ مودّت در ذکر فضائل اهل بیت علیهم السلام گفته:[

و عن أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه،قال: خطب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فقال:أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم الثّقلین خلیفتین إن أخذتم بهما لن تضلّوا بعدی أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی

۱- یعنی العراقی (۱۲)

و هم أهل بیتی لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. أورده الثعلبیّ و ذکر الإمام أحمد بن حنبل فی مسنده بمعناه].

و عبد الوهاب بخاری از أکابر علمای عظام و أجلّهٔ عرفای فخام سنّیّه بوده، شطری از محامد مبهرهٔ أحلام و نبذی از مفاخر مطربهٔ أعلام او شیخ عبد الحق دهلوی در«أخبار الأخیار»و سید محمّد بخاری در«تذکره الأبرار»آورده،بنابر ایجاز و اختصار بعضی از آن از«تذکره الأبرار»منقول می شود.

سید محمد بخاری در صدر«تذکره الأبرار»گفته:[این وامانده از مطالب و مقاصد که بکرم إلهی و فیض نامتناهی از أصل فطرت و أیّام صبا إلی یومنا هذا بمحبّت و مودّت اهل بیت کرام و سادات عظام مجبول و مفطورست خواست که بحکم«من أحبّ شیئا أکثر ذکره»بمناقب و مفاخر و محامد و مآثر این گروه با شکوه،رطب اللّسان باشد،و چون نهایت غلامی و اعتقاد بحضرت عالیهٔ متعالیه،تاج الأولیاء العارفین، سیّد الأتقیاء و الواصلین،وارث علوم الأنبیاء و المرسلین،ناظم امور المؤمنین،بحر العلوم و الحقائق،مستخرج الحکم بالدّقائق،جامع جوامع الکمالات،محیی مراسم الخیرات معدن أنوار التّوفیق،مخزن أسرار التحقیق،المخصوص بعون اللّه الباری،قطب الأقطاب حاجی عبد الوهاب بخاری قدس سرّه دارد؛بخاطر شکسته ریخت که أحوال خلف و سلف حضرت ایشان نگارد]إلخ.

و نیز سید محمد بخاری در مقالهٔ أولی از«تذکره الأبرار»گفته:[ذکر زبده الأقطاب حاجی عبد الوهّاب.ولادت با سعادت آن حضرت در سال هشتصد و شصت و نه هجریّه که شمار«یا خیر اولیا»موافق آنست بوده،آیات عظمت و أمارات جلالت از جبین نورآگین ایشان چون آفتاب تابان می تافت،قبولی عظیم و تصرّفی قویم داشتند،و علماء وقت و طلبهٔ روزگار را بجناب آن حضرت بازگشت می بود،و سیّد الطرفین بودند].

إلی أن قال بعد ذکر نسبه و بیان سلسله خرقته و خلافته[از مبدء حال تا منتهای کمال صحبت با مشایخ کبار بوده و همیشه در افاده و استفاده می بودند تا بنهایت کمال

و تکمیل رسیده بهدایت و ارشاد مشغول گشتند،روزی در ملتان در مجلس وعظ پیر خود شیخ صدر الدّین نشسته بودند ازو شنیدند که دو نعمت عظمی در دنیا موجودست که (بهترین.صح.ظ)جمیع نعمتهاست،یکی:تلاوت قرآن مجید که حق تعالی بیواسته بدان متکلم ست و مردم آن را در نمی یابند.دوم:طواف حرمین شریفین که وجود مبارک مصطفی صلعم در آن أمکنهٔ شریفه بصفت حیات موجودست و خلق از آن غافل است.شنیدن این سخن همان بود و اختیار سفر حجاز همان هر چند اهلیّت ایشان که صبیّه شیخ صدر الدّین بوده هم در آن أیّام در عقد نکاح ایشان آمده منع نمود فائده نداد والدهٔ ماجدهٔ وی نیز از شیخ التماس کرد که هنوز از کدخدائی ایشان بیش از چهار ماه نشده است و عزم سفر دور دراز دارند،اگر ازین عزیمت بازآیند بعد از چند گاه دیگر روند مناسب می نماید.شیخ فرمود:معاذ اللّه!من ایشان را برای دختر خود از راه حقّ باز دارم،پس براه خشکی شرف زیارت پیغمبر صلعم دریافته بوطن أصلی مراجعت نموده بدیپالپور رسیدند شیخ را درنیافتند که از عالم رحلت فرموده بود و سفر آخرت گزیده بسیار غمگین شدند،شبی در واقعه دیدند که شیخ می فرماید که:ای فرزند!بدهلی رو آنجا وطن گیر که مرشد ظاهری و پیر صحبت تو آنجاست!ترا ازو نعمتها خواهد رسید!بحکم این اشارت بدهلی آمده سلطان سکندر لوی را نسبت بایشان اخلاص درست پدید آمد شرائط تکریم و تعظیم بجا آورد و از آداب نیازمندی دقیقهٔ نامرعی نمی داشت].

إلی أن قال بعد ذکر طرف من أحواله:[ایشان را بار دیگر از دهلی قصد زیارت حرمین دریافت نموده،شیخ محمّد مشایخ را بجای خود نشانده متوجّه أماکن شریفه شدند و بار دیگر باین سعادت رسیده بحکم بشارت نبوی صلعم بدهلی بازگشتند،این بار ایشان را در مدینه اختیار وطن دامنگیر شده بود،روزی از روضهٔ آن سرور صلعم آوازی شنیدند که:«یا ولدی!رح إلی الهند و سلّم ابنیک!».و هم درین بار، بالهامات ربّانی و بشارات نبوی صلعم مشرّف گشتند،یکی بتزویج فاطمه بنت عبد اللّه که از سلطانزاده های روم بود ترک سلطنت خود نموده در مدینه سکونت داشت و

بدولت درویشی قناعت کرده نفائس عمر را در آن مکان شریف در صحبت درویشان و خدمت ایشان بسر می برد،ویرا نیز در آن معامله صورت ایشان نموده بودند و بشارت داده که صبیّهٔ خود را در عقد مناکحت ایشان درآورده.دوم:بقدوم ولدین صالحین و تسمیهٔ یکی بمزّمل و دیگری بمدثّر با آنکه،شاه حلال شیرازی و شیخ محمّد حسن خیالی را در مکّه مکرّمه می بودند با خود بدهلی برند و این هر دو عزیز را اگر چه مرید جای دیگر بودند نسبت محبّت و اخلاص بایشان بود و از ایشان بهرهٔ تمام و نصیب تام داشتند.و ایشان را در علم حال و مقام تصوّف و حدیث و تفسیر مصنّفات بسیارست،از آن جمله:«تفسیر أنوری»ست که معانی أکثر آیات قرآنی را بنعت رسول صلعم و ذکر وی ارجاع نموده اند و بسیاری از دقائق عشق و أسرار محبّت در آنجا درج کرده،لختی در بیان آنکه حقیقت مشاهده در بیان نیاید و در گفتگو نمی گنجد می نویسد.«یا هذا!إنّی کنت لیله فی خدمه مرشدی رئیس عقلاء المجانین عبد اللّه بن یوسف الفرشی و کان یعلّمنی ممّا علّمه اللّه.فلمّا انتهی إلی کیفیه المشاهده قال:إنّ هذا العلم لا یدخل فی تقریر،و المرید إذا حصّل و استرشد یرشد.و قال ذلک لأنّ للقلوب فی کونها وعاء لأحوال متفاوته لا یوجد قلبان متّفقان فی وجدان ثمرات الأحوال أصلا،فکلّ قلب له لذّه غیر لذه قلب غیره».آغاز این تفسیر در سنه نهصد و پانزدهم سال هجری أوائل ربیع الثانی بود و تمامی آن در همان سال هفدهم شهر شوال، فکان بین الشّروع و الإتمام ستّه أشهر و عدد من الأیام،و رساله ایست در شمائل نبی و قصائد عربی در لغت وی صلعم از شیخ عبد العزیز قدّس سرّه که از عزیزان سلسلهٔ چشت بود و عوارف را پیش ایشان سند کرد.نقلست که در أیّام تحریر«تفسیر أنوری»از جمیع لباس الشأن و از قلم و کاغذ و سیاهی بوی مشک می آمد و أکثر آن را در حالت استغراق نوشته اند و خدمت مخدومی عبد الحقّ در«تاریخ دهلی»هم از شیخ عبد العزیز نقل می کند که روزی در خدمت ایشان سبق می خواندم،درین أثنا متوجّه مرقد شریف شاه شدند،چون نزدیک روضه شریفه

او رسیدند مرا بیرون در نشانده و خود درون در آمده مشغول مراقبه گشتند،دیر شد که بر نیامد نظر درون انداختم دیدم که صورتی جمیل از قبر برآمده ست و ایشان تملّقات غریبه و تعشّقات عجیبه دارند!از صورت این معامله بی اختیار صیحه زدم که باعث احتجاب آن صورت شد!ایشان برخاستند و دست مرا گرفتند و گفتند بیایید میان،شیخ عبد العزیز برخیزید بخانه رویم هوای بارانست مبادا کتابها که بیرون خانه داشته آمده ام تر شوند.نقلست که ایشان را مرتبه ثانی از مکّه بدهلی اتّفاق مراجعت افتاد،در أثناء راه عمّان را طوفانی عظیم و شورشی سخت پیدا شد و نزدیک آمد که کشتی غرق شود،مردانی که بارها سفر دریا دیده بودند بر خود بلرزیدند و دست از جان شسته از حیات نومید گشتند،ایشان در آن حال بتلاوت مشغول بودند غباری بر دل ایشان ننشست و گرد فتوری بر دامن ایشان راه نیافت.أهل کشتی التماس دعا کردند،فرمود:من از حضرت رسالت پناه صلعم أمانت سلام بدو فرزند دارم و بقدوم دو فرزند صالح مبشّرم و هنوز أمانت سلام بآن دو فرزند نرسانیدم و آن دو فرزند دیگر بوجود نیامده اند سلامت خواهم رفت و کشتی را آسیب نخواهد رسید.زمانی نگذشت که طوفان فرو نشست و کشتی بسلامت ماند!].

إلی أن قال بعد نقل شطر من خوارقه:[وفات ایشان در سال نهصد و سی و دو که عدد«شیخ حاجی»موافق آنست واقع شد و همان روز که پادشاه بابر بدهلی درآمد، و کان یوم الاستفتاح جمعه کان أو سبتا،مزار ایشان در جوار مقبرهٔ متبرّکهٔ شاه عبد اللّه قرشی ست،عمر شریف ایشان شصت و سه سال بود].

فهذا عبد الوهاب البخاری بارعهم النّحریر،و عارفهم الخبیر،المفسّر عندهم للکتاب العزیز أحسن تفسیر،الموشی کلامه بأزین توشیه و تحبیر،المخصوص لدیهم بالکرامه الباهره أوان التّحریر و التّسطیر،المعطّر علی ما یقولون بأکمل التّعبیق و التّعطیر،قد روی هذا الحدیث المشرق المنیر المزهر المستنیر،فأورده فی تفسیر آیه المودّه،إرشادا للنّاظر البصیر،و عزّی تخریجه إلی جهبذیه إفحاما لکلّ مستریب منبر بالنّکیر،فلا یصدف عن الإیقان به إلّا الجاحد الغریر،و لا ینکبّ

عن الإذعان له إلّا المنكر الضّرير،و اللّه الواقی عن زیغه القائد إلی السّعیر؛و هو الصّائن بلطفه عن الصّغو إلیه فی هذا التغریر.

۱۴۴-أما روایت شمس الدین أبو عبد اللّه محمد بن یوسف الشامی الدمشقی الصالحی

حدیث ثقلین را؛پس در کتاب«سبل الهدی و الرّشاد فی سیره خیر العباد» که معروفست بسیرت شامیّه این حدیث شریف را آورده؛و ستقف علی ذلک فیما بعد إن شاء اللّه تعالی فی عباره«إنسان العیون»للحلبی.

و کمال عظمت و جلالت و رفعت و نبالت علّامه محمّد بن یوسف شامی و نهایت معروفیّت و اشتهار و اعتماد و اعتبار تصانیف او بر ناظر«لواقح الأنوار»عبد الوهّاب شعرانی و«خیرات حسان»ابن حجر مکّی و«ریحانه الألبّاء» شهاب الدّین أحمد خفاجی و«فتح المتعال»أحمد بن محمّد المقری و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین الدّهّان المکّی و «کشف الظنون»فاضل چلپی و«رسالهٔ أصول حدیث»خود مخاطب و«شوکت عمریّه»فاضل رشید و«منتهی المقال»مفتی صدر الدّین خان و«إشباع الکلام» مولوی سلامه اللّه و«منتهی الکلام»و«إزاله الغین»حیدر علی فیض آبادی و «سیرت نبویّه»أحمد بن زینی بن أحمد الشّافعی المشهور بدحلان و«قول مستحسن»مولوی حسن زمان؛واضح و لائح ست.

و غیر عازب عن أرباب العثور و الاطّلاع أنّ فی روایه حبرهم هذا المدید الباع لذلک الخبر المرتفع کلّ الارتفاع؛المستنیر کالنّار علی الیفاع،أمنع حاجز لمن مال إلی التّکذیب بالإسراع؛و أردع وازع لمن جنح إلی التّفنید بالاهطاع،و اللّه ولیّ التّوفیق و الإیزاع؛للتّحرّج عنه و الارتداع؛و هو الواقی بلطفه عن الانغمار و الانخداع و الصّائن بمنّه عن الانسلاخ و الانخلاع

۱۴۵-أما روایت محمد بن احمد الشربینی الخطیب

حدیث ثقلین را؛پس در تفسیر«سراج منیر»بتفسیر آیهٔ مودّت گفته:[

و روی

زید بن أرقم عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم أنّه قال: إنّی تارک فیکم کتاب اللّه و أهل بیتی،أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،قیل لزید بن أرقم؟فمن أهل بیتی(بیته.ظ)فقال:هم آل علیّ و آل عقیل و آل جعفر و آل عباس].

و نیز در«سراج منیر»بتفسیر آیهٔ «سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلانِ» گفته:

[و الثّقل،العظیم الشّریف؛

قال صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ثقلین کتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتی]انتهی.

فهذا الشربینی الخطیب،قد أثبت هذا الحدیث الطّیب المطیب،اللّاحب الملحب للصّدق علی کلّ بعید و قریب،المرشد الموصل إلی الصّواب کلّ نازح عن الحقّ غریب،فلا یعافه إلّا من أشرب فی قلبه حبّ الباطل المشنوء المعیب،و لا ینحرف عنه إلّا من أجری إلی الضّلال فهو ینحوه بالرّکض الوعیب،و اللّه الکاشف بفضله من العمی کلّ حالک غریب،و هو المانع بکرمه عن الرّکون إلی دیدن ذوی التّخسیر و التّتبیب.

۱۴۶-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد بن علی بن حجر الهیتمی المکی

حدیث ثقلین را،پس در«صواعق محرقه»در ذکر حدیث غدیر گفته:[و یرشد لما ذکرناه حثّه صلی اللّه علیه و سلّم فی هذه الخطبه علی أهل بیته عموما و علی علیّ خصوصا،و یرشد إلیه أیضا ما ابتدئ به هذا الحدیث و

لفظه عند الطبرانی و غیره بسند صحیح أنّه صلی اللّه علیه و سلّم خطب بغدیر خمّ تحت شجرات فقال:أیّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللّطیف أنّه لم یعمر نبیّ إلّا نصف عمر الّذی یلیه من قبله،و إنّی لأظنّ أنّی یوشک أن أدعی فأجیب و إنّی مسئول و إنّکم مسئولون،فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و جهدت فجزاک اللّه خیرا.فقال:أ لیس تشهدون أن لا إله إلّا اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و أنّ ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتیه لا ریب و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:بلی نشهد بذلک!قال:اللّهمّ اشهد! ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إن اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم،

فمن كنت مولاه فهذا مولاه،يعنى عليّا،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه،ثمّ قال:يا أيّها النّاس!إنّى فرطكم و إنّكم واردون علىّ الحوض أعرض ممّا بين بصرى إلى صنعاء،فيه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّى سائلكم حوض حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما.الثّقل الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن ينقضيا حتّى يردا علىّ الحوض].

و نيز ابن حجر در«صواعق»در فصل آيات وارده در شأن أهل بيت عليهم السلام در آخر بيان آيهٔ تطهير گفته:[ثمّ أكّد صلى اللّه عليه و سلّم ذلك كلّه بتكرير طلب ما فى الآيه لهم

بقوله: اللّهمّ هؤلاء أهل بيتى، إلى آخر ما مرّ،و بإدخاله نفسه معهم فى العدّ لتعود عليهم بركه اندراجهم فى سلكه،بل

فى روايه أنّه اندرج معهم جبرئيل و ميكائيل إشاره إلى علىّ قدرهم و أكّده أيضا بطلب الصّلوه عليهم

بقوله: فاجعل صلواتك، إلى آخر ما مرّ، و أكده أيضا

بقوله: إنا حرب لمن حاربهم، إلى آخر ما مرّ أيضا.و

فى روايه أنّه قال بعد ذلك: ألا!من آذى قرابتى فقد آذانى و من آذانى فقد آذى اللّه تعالى.

و فى أخرى:

و الّذى نفسى بيده لا يؤمن عبد بى حتّى يحبّنى و لا يحبّنى حتّى يحبّ ذوىّ.فأقامهم مقام نفسه ،و من ثمّ صحّ

أنّه صلى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى].

و نيز ابن حجر در«صواعق»در فصل مذكور گفته:[الآيه الرّابعه:قوله تعالى: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ .

أخرج الدّيلمىّ عن أبى سعيد الخدرى أنّ النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ عن ولايه علىّ. و كان هذا هو مراد الواحدى بقوله:

روى فى قوله تعالى «وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ» عن ولايه على و أهل البيت، لأنّ اللّه أمر نبيّه صلى اللّه عليه و سلّم أن يعرّف الخلق أنّه لا يسألهم على تبليغ الرّساله أجرا إلاّ المودّه فى القربى.و المعنى أنّهم يسئلون:هل والوهم حقّ الموالاه كما أوصاهم النبىّ صلى اللّه عليه و سلّم أم أضاعوها و أهملوها؟ فتكون عليهم المطالبه و التّبعه،انتهى.و أشار بقوله:كما أوصاهم النبىّ صلى اللّه عليه و سلّم إلى الأحاديث الوارده فى ذلك،و هى كثيره و سيأتى منها جمله فى الفصل الثانى.

و من ذلک

حدیث مسلم عن زید بن أرقم قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خطیبا،فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:أمّا بعد،یا أیّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی عزّ و جلّ فأجیبه و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه عزّ و جلّ فیه الهدی و النّور فتمسّکوا بکتاب اللّه عزّ و جلّ و خذوا به.و حثّ فیه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه عزّ و جلّ فی أهل بیتی،ثلث مرّات.فقیل لزید:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته قال:بلی إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم علیهم الصّدقه بعده قال:و من هم؟قال:هم آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس.قال:کلّ هؤلاء حرم علیهم الصّدقه؟قال:نعم!

و أخرج التّرمذیّ و قال:حسن غریب إنّه صلی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی؛أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

و أخرجه أحمد فی مسنده بمعناه؛و لفظه: إنّی اوشک أن ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بم تخلفونی فیهما. و سنده لا بأس به.و

فی روایه أنّ ذلک کان فی حجّه الوداع، و فی اخری مثله؛ یعنی کتاب اللّه کسفینه نوح من رکب فیها نجا و مثلهم؛أی اهل بیته؛کمثل باب حطّه من دخله غفرت له الذّنوب. و ذکر ابن الجوزیّ لذلک فی«علل المتناهیه»وهم او غفله عن استحضار بقیّه طرقه؛بل

فی مسلم عن زید بن ارقم انّه صلّی اللّه علیه و سلّم قال ذلک یوم غدیر خم و هو ماء بالجحفه کما مرّ؛و زاد: اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی. قلنا لزید:من اهل بیته؟ نساؤه؟قال لا،ایم اللّه!إنّ المرأه تکون مع الرجل العصر من الدّهر ثمّ یطلّقها فترجع إلی أبیها و قومها اهل بیته اهله(اصله.ظ)و عصبته الّذین حرموا الصّدقه بعده.و

فی روایه صحیحه: إنّی تارک فیکم امرین لن تضلّوا ان اتّبعتموهما؛و هما کتاب اللّه،و أهل بیتی عترتی، زاد الطبرانیّ: إنّی سألت ذلک لهما؛فلا تقدّموهما فتهلکوا و لا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منکم.

و فی روایه: کتاب اللّه و سنّتی؛ و هی المراد من الأحادیث المقتصره علی الکتاب لأنّ السّنّه مبیّنه له فأغنی ذکره عن ذکرها.

فالحاصل أنّ الحثّ وقع على التّمسّك بالكتاب و بالسّنه و بالعلماء بهما من أهل البيت و يستفاد من مجموع ذلك بقاء الامور الثّلثه إلى قيام السّاعه.

ثم اعلم أنّ لحديث التّمسّك بذلك طرقا كثيره وردت عن نيّف و عشرين صحابيّا.

و مرّ له طرق مبسوطه فى حادى عشر الشّبه،و فى بعض تلك الطّرق أنّه قال ذلك بحجّه الوداع بعرفه.و فى اخرى أنّه قاله بالمدينه فى مرضه و قد امتلأت الحجره بأصحابه.و فى اخرى أنّه قال ذلك بغدير خم و فى اخرى أنّه(قاله.صح.ظ)لمّا قام خطيبا بعد انصرافه من الطّائف كما مرّ،و لا تنافى،إذ لا مانع من أنه كرر عليهم ذلك فى تلك المواطن.

و غيرهما اهتماما بشأن الكتاب العزيز و العتره الطاهره.

و فى روايه عند الطبرانى عن ابن عمر أنّ آخر ما تكلّم به النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم:اخلفونى فى أهل بيتى.

و فى اخرى عند الطبرانى و أبى الشّيخ أنّ للّه عزّ و جلّ ثلث حرمات فمن حفظهنّ حفظ اللّه دينه و دنياه،و من لم يحفظهنّ لم يحفظ اللّه دنياه و لا آخرته.قلت:

ما هنّ؟قال حرمه الإسلام و حرمتى و حرمه رحمى. و فى روايه للبخارى عن الصّديق من قوله: يا أيّها النّاس!ارقبوا محمّدا صلى اللّه عليه و سلّم فى أهل بيته. أى احفظوه فيهم فلا تؤذوهم.

و أخرج ابن سعد(أبو سعيد ظ)و الملّا فى سيرته أنّه صلى اللّه عليه و سلّم قال: استوصوا بأهل بيتى خيرا فإنى اخاصمكم عنهم غدا و من أكن خصمه أخصمه و من أخصمه دخل النّار.

و أنّه قال: من حفظنى فى أهل بيتى فقد اتّخذ عند اللّه عهدا.

و أخرج الأوّل: أنا و أهل بيتى شجره فى الجنّه و أغصانها فى الدّنيا،فمن شاء اتّخذ إلى ربّه سبيلا. و الثانى:حديث.

فى كلّ خلف امّتى عدول من أهل بيتى ينفون عن هذا الدّين تحريف الضّالين و انتحال المبطلين و تأويل الجاهلين.ألا!و إنّ أئمتكم وفدكم إلى اللّه عزّ و جلّ فانظروا من توفدون.

و أخرج أحمد خبر «الحمد للّه الّذى جعل فينا الحكمه أهل البيت»

و فى خبر حسن: ألا!إنّ عيبتى و كرشى أهل بيتى و الأنصار فاقبلوا من محسنهم و تجاوزوا عن مسيئهم.

«تنبيه»:سمّى رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم القرآن و عترته-و هى بالمثنّاه الفوقيّه:الأهل و النّسل و الرّهط الأدنون-ثقلين،لأنّ الثّقل كلّ نفيس خطير مصون،و هذان

كذلك إذ كلّ منهما معدن للعلوم اللّدنيّه و الأسرار و الحكم العليّه و الأحكام الشّرعيّه و لذا حثّ صلى اللّه عليه و سلّم على الاقتداء و التّمسّك بهم و التّعلّم منهم،و

قال: الحمد للّه الّذى جعل فينا الحكمه أهل البيت. و قيل:سميّا ثقلين لثقل وجوب رعايه حقوقهما.ثمّ الّذين وقع الحثّ عليهم منهم إنّما هم العارفون بكتاب اللّه و سنّه رسوله،إذ هم الّذين لا يفارقون الكتاب إلى الحوض.و يؤيّده

الخبر السّابق: و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منكم.

و تميّزوا بذلك عن بقيّه العلماء لأنّ اللّه اذهب عنهم الرّجس و طهرّهم تطهيرا،و شرّفهم بالكرامات الباهره و المزايا المتكاثره،و قد مرّ بعضها.و سيأتى الخبر الّذى فى قريش:

و تعلّموا منهم فإنّهم أعلم منكم. فإذا ثبت هذا العموم القريش فأهل البيت أولى منهم لانّهم امتازوا عنهم بخصوصيّات لا يشاركهم فيها بقيّه قريش.

و فى أحاديث الحثّ على التّمسّك بأهل البيت إشاره إلى عدم انقطاع متأهّل منهم للتمسّك به إلى يوم القيامه،كما أنّ الكتاب العزيز كذلك،و لهذا كانوا أمانا لأهل الأرض كما يأتى.و يشهد لذلك الخبر السّابق

«فى كلّ خلف من امّتى عدول من أهل بيتى» إلى آخره.ثمّ أحقّ من أن يتمسّك به منهم إمامهم و عالمهم علىّ بن أبى طالب كرّم اللّه وجهه،لما قدّمناه من مزيد علمه و دقائق مستنبطاته،و من ثمّ قال أبو بكر:

علىّ عتره رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم.أى الّذين حثّ على التّمسّك بهم.فخصّه لما قلنا و كذلك (لما قلناه و لذلك خ.ل.)خصّه صلّى اللّه عليه و سلّم بما مرّ يوم غدير خمّ.و المراد بالعيبه و الكرش فى الخبر السّابق آنفا أنّهم موضع سرّه و أمانته و معادن نفائس معارفه(فى غيبته.صح.ظ)و حضرته،إذ كلّ من العيبه و الكرش مستودع لما يخفى عليه ممّا به القوام و الصّلاح لأنّ الاول لما يحرز فيه نفائس الأمتعه،و الثّانى مستقرّ الغذاء الّذى به النّموّ و قوام البنيه.و قيل:هما مثلان لاختصاصهم باموره الظّاهره و الباطنه،إذ مظروف الكرش باطن و العيبه ظاهر و على كلّ فهذا غايه فى التعطّف عليهم و الوصيّه بهم.

و معنى

«و تجاوزا عن مسيئهم» أى فى غير الحدود و حقوق الآدميّين.و هذا أيضا محمل لخبر الصحيحين(الخبر الصحيح.خ.ل):أقيلوا ذوى الهيئات عثراتهم و من ثمّ

ورد فى روايه: إلّا الحدود و فسّرهم الشّافعىّ بأنّهم الّذين لا يعرفون الشرّ. و يقرب منه قول غيره

هم اصحاب الصّغائر دون الكبائر.و قيل:من إذا أذنب و تاب].

و نيز ابن حجر در«صواعق»در تتمه كتاب كه در آن تلخيص كتاب«مناقب اهل البيت»للحافظ السّخاوى بعمل آورده گفته:[و قد جاءت الوصيّه الصّريحه بهم فى عدّه احاديث.منها:

حديث إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى الثّقلين احدهما اعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما. قال التّرمذىّ:حسن غريب،و اخرجه آخرون.

و لم يصب ابن الجوزى فى ايراده فى«العلل المتناهيه»،كيف و

فى«صحيح مسلم»و غيره فى خطبته قرب رابغ مرجعه من حجّه الوداع قبل وفاته بنحو شهر(شهرين.خ.ل) إنّى تارك فيكم الثّقلين اوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،ثم قال:و أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،ثلاثا ،فقيل لزيد بن أرقم راويه:من اهل بيته؟أ ليس نساؤه من اهل بيته؟قال:نساؤه من اهل بيته و لكن اهل بيته من حرم الصّدقه بعده قيل:و من هم؟قال:هم آل علىّ و آل عقيل و آل جعفر و آل العبّاس رضى اللّه عنهم.قيل:كلّ هؤلاء حرم الصّدقه؟قال:نعم!و

فى روايه صحيحه: كأنّى قد دعيت فاجبت إنّى قد تركت فيكم الثّقلين احدهما أكبر(اكبر ظ)من الآخر كتاب اللّه عز و جل و عترتى،أى بالمثنّاه،فانظروا كيف تخلفونى فيهما فإنّهما لن يتفرقا حتى يردا علىّ الحوض، و فى روايه: إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض،سألت ربّى ذلك لهما،فلا تتقدّموهما(تقدّموهما.خ ل)فتهلكوا و لا تقصروا عنهما فتهلكوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منكم. و لهذا الحديث طرق كثيره عن بضع و عشرين صحابيّا لا حاجه لنا ببسطها.و

فى روايه: آخر ما تكلّم به النّبىّ صلى اللّه عليه و سلم:اخلفونى فى أهلى ،و سمّاهما ثقلين إعظاما لقدرهما إذ يقال لكلّ خطير شريف«ثقل»أو لأنّ العمل بما أوجب اللّه من حقوقهما ثقيل جدا.و منه قوله تعالى: إِنّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً.

أى له وزن و قدر لأنه لا يؤدّى إلاّ بتكليف ما يثقل.و سمّى الإنس و الجنّ ثقلين لاختصاصهما بكونهما(بأنهما.خ.ل)قطّان الأرض و بكونهما فضّلا بالتّمييز على سائر

الحیوان.و فی هذه الأحادیث سیّما

قوله صلی اللّه علیه و سلم «انظروا کیف تخلفونی فیهما» و

«اوصیکم بعترتی خیرا»

و«اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی» الحثّ الأکید علی مودّتهم و مزید الإحسان إلیهم و احترامهم و اکرامهم و تأدیه حقوقهم الواجبه و المندوبه، کیف و هم أشرف بیت وجد علی وجه الأرض فخرا و حسبا و نسبا و لا سیّما إذا کانوا متبعین للسّنه النّبویّه کما کان علیه سلفهم کالعبّاس و بنیه و علیّ و أهل بیته و عقیل و بنیه و بنی جعفر.و

فی قوله صلّی اللّه علیه و سلّم: لا تقدّموهما فتهلکوا و لا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منکم ،دلیل علی أنّ من تأهّل منهم للمراتب العلیّه و الوظائف الدّینیّه کان مقدّما علی غیره،و یدلّ له التّصریح بذلک فی کلّ قریش کما مرّ فی الأحادیث الوارده فیهم.و إذا ثبت هذا لجمله قریش فأهل بیت النّبویّ الّذین هم غرّه فضلهم و محتد فخر و هم السّبب فی تمیّزهم علی غیرهم،بذلک أحری و أحقّ و أولی].

و نیز ابن حجر مکی در«منح مکّیه-شرح قصیدهٔ همزیّه»بشرح شعر:

آل بیت النّبیّ إنّ فؤادی لیس یسلیه عنکم التّأساء

گفته:[

و فی الحدیث أیضا: إنّی تارک فیکم ما ان تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی کتاب اللّه و عترتی، فلیتأمّل کونه قرنهم بالقرآن فی أنّ التّمسّک بهما یمنع الضّلال و یوجب الکمال].

و مفاخر زاخره و مآثر کاثره ابن حجر مکّیّ بر متتبّع«لواقع الأنوار» عبد الوهّاب بن أحمد بن علیّ الشّعرانی و«ریحانه الألبّاء»شهاب الدّین أحمد ابن محمّد بن عمر خفاجی و«نور سافر عن أخبار القرن العاشر»شیخ عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی و«تحفه بهیّه فی طبقات الحنفیّه»عبد اللّه بن حجازی الشّیر بالشّرقاوی و«براهین قاطعه»کمال الدّین جهرمی و«شرح شمائل ترمذی»حاجی محمّد بلخی خلیفه سیّد علی همدانی و«ما ثبت بالسّنّه»شیخ عبد الحقّ و«مرقاه-شرح مشکاه» ملّا علی قاری و«نوافض الرّوافض»سیّد محمّد بن عبد الرّسول برزنجی و«ذخیره المآل» أحمد بن عبد القادر عجیلی و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین بن أحمد دهان مکّی و«إمداد-

بمعرفه علوّ الإسناد»سالم بن عبد اللّه بن سالم البصری و«در رسیّه-فیما علا من الأسانید الشّنوانیّه»محمّد بن علی بن منصور الشّنوانی و«ثبت»عبد الرحمن بن محمّد ابن عبد الرحمن الکزبری الدّمشقی و رسالهٔ«اصول حدیث»خود مخاطب و«إیضاح لطافه المقال»فاضل رشید و«إزاله الغین»مولوی حیدر علی معاصر و غیر آن ظاهر و باهرست.

اینجا اکتفا بر عبارت«لواقح الأنوار»می رود،و هی هذه:[و منهم:الشّیخ الإمام العلّامه المحقّق الصّالح الورع الزاهد الخاشع النّاسک الشّیخ شهاب الدّین ابن حجر نزیل الحرم المکّیّ رضی اللّه عنه.أخذ العلم عن مشایخ الإسلام بمصر و أجازوه بالفتوی و التّدریس و أفتی بجامع الأزهر و الحجاز و انتفع به خلائق،و هو أحد شهودی علی شیخی الشّیخ محمّد الشّناوی فی إذنه لی بتربیه المریدین و تلقینهم الذّکر صحبته رضی اللّه عنه نحو أربعین سنه،فما رأیت علیه شیئا یشینه فی دینه و ما رأیته قطّ أعرض عن الاشتغال بالعلم و العمل،صنّف رضی اللّه عنه عدّه کتب نافعه محرّره فی الفقه و الاصول و المعقولات و اختصر کتاب«الرّوض»لابن المقری و شرحه شرحا عظیما فیه من الفوائد ما لم یوجد فی کتب شیخ الإسلام زکریّا و لا غیره حتّی غار منه بعض الحسده فسرقه و رماه فی الماء کما قیل فاستأنف الشّرح ثانیا و کمّل،و«شرح الإرشاد»شرحین عظیمین و انتفع به خلائق فی مصر و الحجاز و الیمن و غیر ذلک،و هو مفتی الحجاز الآن یصدرون کلّهم عن قوله،و له أعمال عظیمه فی اللّیل لا یکاد یطّلع علیها إلاّ من خلی من الحسد؛من صغره إلی الآن لم یزاحم علی شیء من امور الدّنیا و لا یتردّد إلی أحد من الولاه إلاّ لضروره،فأسئل اللّه تعالی أن یزیده من فضله و ینفعنا ببرکاته فی الدّنیا و الآخره،آمین،]انتهی.

فهذا ابن حجر المکی علّامتهم الجامع بین الفقه و الحدیث،و قدوتهم المتقن الممعن فی السّماع و الضّبط و التّحدیث،قد أثبت هذا الخبر المزری لنضارته علی کلّ ناضر غضّ أثیث،و صحّح هذا الحدیث الحاثّ لإنارته.علی الرّشاد کلّ التّحثیث، فلا ینکب عنه إلاّ من أوغل فی تیهاء الضّلال فهو یقطعها بالسّیر الحثیث،و لا یطعن فیه

فیه إلاّ من أبصر نار الفتنه فهو یوقدها بأشد التّیأریث،و لا یرتاب فیه إلاّ من عمی علیه المخرج فهو شدید التخلیط عظیم التّشعیث،و لا یمتری فیه إلاّ من خفی علیه المنهج فهو کثیر التخبیط عجیب التعبیث.

۱۴۷-أما روایت نور الدین علی بن حسام الدین عبد الملک القادری الشهیر بالمتقی

حدیث ثقلین را،پس از عبارات عدیدهٔ«کنز العمال»که در روایات سابقه مذکور شد واضح و لائح است،و در اینجا نیز بعبارات آن مذکور می شود.پس باید دانست که علیّ متّقی در«کنز العمّال»گفته:

[أمّا بعد!ألا أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یأتی رسول ربّی فاجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه تعالی (فخذوا بکتاب اللّه.صح.ظ)و استمسکوا به و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی. حم.و عبد بن حمید.م.عن زید بن أرقم].

و نیز در آن گفته:

[إنّی لکم فرط و إنّکم واردون علیّ الحوض عرضه ما بین صنعاء الی بصری،فیه عدد الکواکب من قد حان الذّهب و الفضّه،فانظروا کیف تخلفونی فی الثّقلین.قیل:و ما الثّقلان؟یا رسول اللّه!قال:الأکبر کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فتمسّکوا به لن تزلّوا و لا تضلّوا و الأصغر عترتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،و سألت لهما ذاک ربّی،فلا تقدّموهما فتهلکوا و لا تعلّموهما فإنّهم أعلم منکم.طب].

و محاسن مشرقه و مفاخر مونقه و نهایت علوّ مرتبت و غایت سمو منزلت علیّ متّقی نزد ستّیه بر متتبع«قول نقیّ فی مناقب المتّقی»تصنیف عبد القادر بن أحمد الفاکهی و«إتحاف التّقی فی فضل الشّیخ علی المتّقی»تصنیف شیخ عبد الوهّاب متّقی قادری و«زاد المتّقین فی سلوک طریق الیقین»و«أخبار الأخیار»شیخ عبد الحقّ دهلوی و«نور سافر عن أخبار القرن العاشر»عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی و«سبحه المرجان»غلام علی آزاد بلگرامی و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین الدّهّان المکّی و«کشف الظّنون»مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی و«منتهی الکلام»

و«إزاله الغين»مولوی حیدر علی معاصر و«أبجد العلوم»و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان معاصر؛واضح و لائحست.در این جا بلحاظ اختصار بر بعضی از عبارات اکتفا می رود.

فاضل معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[الشّیخ علی المتّقی بن حسام الدّین عبد الملک بن قاضی خان القادری الشّاذلی المدنی الچشتی.أصله من جونفور و مولده برهانفور من بلاد الدّکن.تلمذ علی الشّیخ حسام الدّین الملتانی و غیره من العلماء ترجمه ملا علی متقی مؤلف کنز العمال ثمّ سافر فی سنه ۹۵۳ إلی الحرمین الشّریفین و صحب الشّیخ أبا الحسن و تلمذ علیه،یقول الکبری(و کان البکریّ یقول.ظ):للسّیوطی منّه علی العالمین،و للمتّقی منّه علیه.اشتغل بالتّدریس و التّألیف،و رتّب«جمع الجوامع»للسّیوطی علی أبواب الفقه،تزید مؤلّفاته علی المائه،و کان الشّیخ ابن حجر المکّی الفقیه الشّافعی صاحب «الصّواعق المحرقه»استاذه،و فی الآخر تلمذ علیه و لبس الخرقه منه.توفی-رح- فی سنه ۹۷۵،تاریخ وفاته:قضی نحبه.ذکر له الشّیخ عبد الحقّ الدّهلویّ ترجمه حافله فی المقصد الأوّل من کتابه«زاد المتّقین فی سلوک طریق الیقین»و اثنی علیه کثیرا و حرّر أحواله الشّریفه فی أبواب خمسه بإیضاح تامّ.و للشّیخ عبد الوهّاب المتّقی کتاب سمّاه«إتحاف التّقی فی فضل الشّیخ علی المتّقی»أبان فیه عن فضائله الکثیره و هو حقیق بذلک،و قد وقفت علی تالیفه فوجدتها نافعه مفیده ممتعه تامّه]انتهی.

فهذا علی المتقی حبرهم المعروف بالاتّقاء،و علمهم المنصوب للاقتفاء، الّذی أشار باتباعه(۱)فیما یرونه الرّسول صلّی اللّه علیه و آله أهل الاصطفاء،و نصّ فیما یزعمونه علی کونه أفضل أهل زمانه من غیر ستر و لا خفاء،قد روی هذا الحدیث الباهر بالاعتلاء،السّافر للاجتلاء،فلا یحید عنه إلاّ الجاحد العظیم الجفاء،و لا یمیل عنه إلاّ الحائد التارک للوفاء،و اللّه الهادی بمنّه للانتهاء إلی النّهج السّواء،و هو الموزع الوازع بلطفه عن الاعتداء بالاهتداء.

۱۴۸-أما روایت محمد طاهر فتنی گجراتی

حدیث ثقلین را،پس در«مجمع البحار»در لغت ثقل گفته:

[فیه: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی. سمّیا به لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقیل،و یقال لکلّ خطیر نفیس:ثقل،فسمّاهما به إعظاما لقدرهما و تفخیما لشأنهما].

و نیز در«مجمع البحار»در لغت عترت گفته:[نه.

فیه: کتاب اللّه و عترتی. عتره الرجل أخصّ أقاربه،و هم بنو عبد المطّلب،و قیل:أهل بیته الأقربون و هم أولاده و علیّ و أولاده،و قیل:عترته الأقربون و الأبعدون منهم].

و نیز محمد طاهر در«تکملهٔ مجمع البحار»در لغت ثقل گفته:

[فیه: تارک فیکم الثّقلین. هو بفتحتین نحو المتاع].

و محامد عظیمه و مدائح فخیمه محمّد طاهر و کمال علوّ مرتبت و سمو منزلت که أکابر قوم برای او ثابت می نمایند بر متتبّع و ناظر«نور سافر»عبد القادر بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی و«أخبار الأخیار»شیخ عبد الحقّ دهلوی و«سبحه المرجان و«مآثر الکرام»غلام علی آزاد بلگرامی و«حالات الحرمین»رفیع الدّین خان مرادآبادی و«رسالهٔ اصول حدیث»خود مخاطب و«إیضاح»فاضل رشید و«إزاله الغین»مولوی حیدر علی معاصر و«أبجد العلوم»و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان معاصر،ساطع و لامعست.روما للاختصار،در این مقام بر بعض عبارات اقتصار می رود.

فاضل معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[الشّیخ محمّد طاهر الفتنی،صاحب«مجمع البحار»فی غریب الحدیث.و فتر:بلده مق بلاد کجرات.تلمذ علی علماء بلده و صار رأسا فی العلوم الحدیثیّه و الأدبیّه،و رحل إلی الحرمین الشّریفین و أدرک علمائهما و مشایخهما سیّما الشّیخ علیّ المتّقی و ذکره فی مبدء کتابه«مجمع البحار»و أثنی علیه ثناء حسنا جمیلا،و عاد إلی بلده و قصر همّته علی إفاده العلوم و کان طریقته الاشتغال بعمل المداد و إعانه کتبه العلوم بهذا الإمداد حتی فی حاله الدّرس أیضا یشتغل بحلّه.له«المغنی فی أسماء الرّجال»و«تذکره الموضوعات»و عزم علی کسر البواهیر المهدویه الّذین کانوا قومه و عهد أن لا یرتبط(یربط.ظ)العمامه علی رأسه حتی

يزيل تلك البدعه.فلمّا استولى السّلطان أكبر و الى دهلى فى سنه ۹۸۰ على كجرات و اجتمع بالشّيخ ربط العمامه بيده على رأس الشّيخ و قال:على ذمّه معدلتى نصره الدّين و كسر الفرقه المبتدعين وفق إرادتك.و كان قد فوّض حكومه كجرات إلى أخيه الرّضاعى ميرزا عزيز كوكه الملقب بالخان المعظّم فأعان الشّيخ،و أزال رسوم البدعه مهما أمكن ثمّ عزل الخان الأعظم و نصب مكانه عبد الرحيم خان خانان و كان شيعيّا فاعتضد به المهدويّه و خرجوا من الزّوايا و رموا السّهام على الخبايا فحلّ الشّيخ العمامه عن رأسه و انطلق إلى أكبر بادشاه و كان فى مستقرّ الخلافه أكره،فتبعه جمع من المهدويه سرّا و هجموا عليه فى حوالى اجين و قتلوه سنه ۹۸۶ فاستشهد و نقل جسده إلى فتن و دفن فى مقابر أسلافه.و كان صدّيقىّ النّسب من جهه أمّه،و أصله من البواهير و أسلافهم جديدو الإسلام.و بيوهار فى الهنديه التّجاره و بوهره التّاجر،و قد ذكر الشّيخ عبد الحقّ الدّهلوى ترجمته فى«أخبار الأخيار»و ذكرتها أنا فى«إتحاف النّبلاء»و أيضا أفردت ترجمتها فى رساله مستقلّه ألحقتها فى أوائل«مجمع البحار».قال الشّيخ عبد الوهاب المتّقى:رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و اله و سلّم فى الرّؤيا:فقلت:من أفضل النّاس فى هذا الزّمان؟يا رسول اللّه!فقال:شيخك ثمّ محمّد طاهر.و يا لها من رؤيا تفضّل على اليقظه.

و كتابه«مجمع البحار»قد طبع بالهند لهذا العهد و اشتهر اشتهار الشّمس فى رابعه النّهار،و هو كتاب جمع فيه كلّ غريب الحديث و ما ألّف فيه فجاء كالشّرح للصّحاح السّتّه،فإن لم يكن عند أحد شرح لكتاب من الامّهات السّتّ فهذا الكتاب يكفيه لحلّ المعانى و كشف المبانى،و هو كتاب متفق على قبوله متداول بين أهل العلم منذ ظهر فى الوجود،و باللّه التّوفيق]انتهى.

فهذا محمد طاهر عالمهم المعروف المشهور،و كابرهم الممدوح بألسن الأعيان الصّدور قد أثبت هذا الحديث المأثور،فى كتابه المقبول بين الجمهور،فلا ينحرف عن منهج الصّواب و هو ساطع النّور،إلّا من تاه من الغىّ فى طخياء الدّيجور،و لا يترك شرك الهدى و قد بان من السّفور،إلّا من ألف الباطل فهو فى الضّلال مغمور.

۱۴۹-أما روایت عباس بن معین الدین الشهیر بمرزا مخدوم الجرجانی ثم الشیرازی

حدیث ثقلین را،پس در«نواقض»در فرع ثانی از فصل اول گفته:[فضائل أهل البیت-

عن زید بن أرقم أنّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم قام خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ فذکر(و ذکر.ظ)ثمّ قال:أما بعد،یا أیّها النّاس! إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربی فاجیب و أنا تارک فیکم ثقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی(و النور.صح.ظ)فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به و أهل بیتی.

أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی(اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.صح.ظ)

و فی روایه: کتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه کان علی الهدی و من ترکه کان علی الضّلاله رواه مسلم. أقول:و المخطب هو موضع اشتهر بغدیر خمّ.قال فی«تجرید الصّحاح»:أوشک، یوشک،إیشاکا:أسرع السّیر،و منه قولهم:یوشک أن یکون کذلک.

قوله صلّی اللّه علیه و سلم:

و أنا تارک فیکم ثقلین. سمّاهما ثقلین لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما و المحافظه علی رعایتها ثقیل و قیل:سمّاهما ثقلین لأنّ کلّ نفیس و خطیر ثقیل(ثقل ظ)و منه الثّقلان الإنس و الجنّ،لأنّهما فضلا بالتمیز(بالتّمییز.ظ)علی سائر الحیوانات،و کلّ شیء له وزن و قدر یتنافس فیه فهو ثقیل(ثقل ظ)و سمّاهما بذلک إعظاما لقدرهما،و قد عرفت فی الفرع الأوّل حقیقه أهل البیت فلا نکرّرها.و أیضا

عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه، قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی، أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی.و لن یتفرقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

رواه التّرمذیّ].

و محتجب نماند که حسب تصریح مرزا مخدوم در صدر کتاب«نواقض» جمله أحادیث فرع ثانی فصل أوّل این کتاب روایات صحیحه می باشد،حیث قال فی صدر الکتاب:الفصل الأوّل،و فیه فرعان:الأول فی الآیات النازله فی فضل الأصحاب و فصل بعض أصنافهم عموما و أهل البیت منهم لأنهم من أجلّه الأصحاب جامعون بین

شرقی القرابه و الصّحبه و هو مذیّل بتحقیق رشیق.الثانی فی الرّوایات الصّحیحه الدّاله علی فضل المذکورین فکلّ.ما ورد فی فضل شخص واحد(شخصین او زید.ظ)فهو ذکر فی هذا الفصل إلّا ما ورد فی فضل الحسنین فإنّه ذکر فی الفصل الثّانی لأنّهما من غایه الاتّحاد بمنزله شخص واحد،و لئلا یکون بین فضل أبیهما و امّهما فصل کثیر].

و مرزا مخدوم از مشاهیر علمای متکلّمین و معاریف کبرای معظّمین سنّیه است و نهایت جلالت شان و علوّ مکان او نزد این حضرات بر ناظر«نواقض»محمّد بن عبد الرسول البرزنجی المدنی و«مرافض»حسام الدّین سهارنپوری و«کشف الظنون» مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی و«إیضاح»فاضل رشید و«إزاله الغین»مولوی حیدر علی معاصر؛واضح و آشکارست.

فهذا متکلّمهم المبجّل عند صدورهم و القروم،عبّاس الشّهیر بمرزا مخدوم، قد روی هذا الحدیث الزّاری بحسن سیاقه علی العقد المنظوم،و أورده بطرق عدیده رائقه لأهل الحلوم،و ذکره فی الفرع الملتزم فیه إیراد الأحادیث الصّحیحه عن السّیّد الأبطحی المعصوم،علیه و آله آلاف السّلام من الملک الحیّ القیوم،فرغمت و الحمد للّه آناف المنکرین الخصوم،و علت کلمه المقبلین المذعنین أهل الفهوم،فیا للّه و للجاحد المشنوء الملوم،المولع المنهوم،بالعناد المذموم،و اللّداد المشوم،کیف یؤثر البوار المحتوم، و یرکب متن الخسار إلی یوم الوقت المعلوم.

۱۵۰-أما روایت شیخ بن عبد اللّه بن شیخ بن عبد اللّه العیدروس الیمنی

حدیث ثقلین را،پس در کتاب«العقد النّبویّ و السّرّ المصطفوی»گفته:

]

و أخرج ابن أبی شیبه،عن عبد الرّحمن،بن عوف،قال: لمّا فتح رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم مکّه انصرف إلی الطّائف فحصرها سبع عشره او تسع عشره یوما،ثم قام خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه ثم قال:اوصیکم بعترتی خیرا و إنّ موعدکم الحوض،و الّذی نفسی بیده لتقیمنّ الصّلوه،و لتؤتنّ الزّکوه أو لأبعثنّ إلیکم رجلا منّی أو کنفسی یضرب أعناقکم.ثمّ

أخـذ بيـد عليّ رضـى اللّه عنه،ثمّ قـال:هو هـذا، و فى روايه أنّه صـلى اللّه عليه و سـلم قـال فى مرض موته:أيّها الناس!يوشك أن أقبض قبضـا سـريعا فينطلق بى و قـد قـدّمت إليكم القول معـذره إليكم ألاـإنّى مخلّف فيكم كتاب ربّى عزّ و جلّ و عترتى أهل بيتى.ثمّ أخـذ بيـد عليّ فرفعهـا فقال:هـذا عليّ مع القرآن و القرآن مع عليّ،لا يفترقان حتّى يردا عليّ الحوض،فأسـئلهما ما خلفت فيهما].

و مسـتتر نماند كه علاّمه عيدروس از أكابر صدور أعيان رءوس سـتيّه مى باشد، و مفاخر مزهره او و كمال جلالت و اشـتهار و نهايت عظمت مقـدار كتابش بر ناظر «نور سافر عن أخبار القرن العاشـر»عبـد القادر بن شـيخ بن عبـد اللّه العيدروس اليمنى و«صراط سوى»محمود بن محمّد بن على الشّيخانى القادرى و«تفسير شاهى»محمّد محبوب عالم؛واضح و روشنست.

فهـذا العيـدروس اليمنى علمهم المفرد،و عالمهم الأوحد قد روى هذا الحديث الهادى إلى النّهج الأقوم الأقصد،الدّالّ على اللّقم الأسـدّ الأرشـد فلا يشـكّك فى تحقّقه إلاّ الأنكس الأنكـد،و لا يرتاب فى تثبّتنه إلاّ الأفيل الأفند،و لا يطعن فيه إلاّ من قعد لأهل الإيمان بكلّ مرصد،و لا يقدح فيه إلاّ من تبوّء لنفسه من البوار شرّ مقعد.

۱۵۱-أما اثبات كمال الدين بن فخر الدين جهرمى

حـديث ثقلين را،پس در«براهين قاطعه-ترجمهٔ صواعق محرقه»در ذكر حديث غدير آورده:[و دليل بر آنچه ما گفتيم آنست كه رسول اللّه صـلى اللّه عليه و سـلم درين خطبه ترغيب بر محبّت أهل بيت و تمسّك بايشان بر سبيل عموم فرمود،و بر على رضـى اللّه عنه بر سبيل خصوص و لفظى كه ابتداى حديث بآن فرموده ست نيز مشـعر اين معناست، و لفظ حديث نزد طبرانى و غير او بسند صحيح آنست كه در غدير خم در زير درختى چند خطبه فرموده گفت:

أيّهـا النّـاس!إنّه قـد نبّـأنى اللّطيـف الخـبير أنّه لم يعمر نـبىّ إلاّـ نصف عمر الّـذى يليه من قبله،و إنّى لأـظنّ أن يوشـك أن ادعى فاجيب،و إنى مسئول و إنكم مسئولون،فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنك قد بلّغت و جهدت

و نصحت،فجزاک اللّه خیرا.فقال:أ لیس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:بلی نشهد بذلک.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:

یا أیّها النّاس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم،فمن کنت مولاه فهذا مولاه،یعنی علیّا.اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه،ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض،حوض أعرض ممّا بین بصری إلی صنعاء،فیه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین فانظروا کیف تخلفونی فیهما،الثّقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی أهل بیتی فإنّه نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن ینقضیا حتّی یردا علیّ الحوض. أی مردمان!بتحقیق که خبر داد مرا خدائی که عالم بخفیّات و جلیّات امورست آنکه عمر هر پیغمبری نصف عمر آن پیغمبریست که قبل از وی بوده بی واسطه،و من چنان گمان می برم که نزدیک بآن رسیده است که خوانده شوم پس داعی را اجابت کنم،بتحقیق من سؤال کرده خواهم شد از شما و شما نیز مسئول خواهید شد از من و بعد از سؤال از شما در جواب چه خواهید گفت؟ آنگاه أصحاب رضی اللّه عنهم گفتند:أدای شهادت خواهیم نمود که آنچه نازل شد بر تو جمیع آنها رسانیدی و کمال جدّ و جهد بجای آوردی و نصائح و مواعظ گفتی،خدای تبارک و تعالی ترا جزای خیر دهد.باز رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فرمود که:آیا گواهی نخواهید داد که نیست معبود بحقّ مگر خدای تعالی،و آنکه محمّد بنده او و فرستاده اوست، و آنکه جنّت و نار حقّست،و موت و بعث حقّست،و آنکه روز قیامت خواهد آمد، و هیچ شبهه و شکّی در آن نیست،و مردمان از قبر برانگیخته خواهند شد؟أصحاب گفتند:بلی!بجمیع مذکورات شاهدیم و گواهی خواهیم داد.بعد از آن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فرمود:بار خدایا!گواه باش،باز فرمود:أیّها النّاس!بتحقیق که خدای تبارک و تعالی ناصر(۱) منست و من ناصر مؤمنانم و أولی بایشانم از نفسهای

۱- انظر الی هذا التحریف الصریح ، و أمعن فیه بالنظر الصحیح (۱۲ . ن) .

ایشان بایشان،پس کسی که من ناصر ویم علی ناصر اوست.بار خدایا!دوست باش بکسی که علی را دوست دارد،و دشمنی کن بکسی که با علی دشمنی کند.باز فرمود أیّها النّاس!من سبقت خواهم گرفت بر شما در ورود حوض،و شما ورود خواهید نمود بر من و حاضر خواهید شد در حوض،و عرض حوض من زیاده خواهد بود ما بین بصری و صنعاء.و در آن حوض بعدد ستارهها قدحهای از نقره خواهد بود،و زمانی که بر من وارد شوید در حوض سؤال خواهم کرد شما را از ثقلین،پس نظر کنید که بعد از من در شأن این هر دو و تعظیم آن چه نوع سلوک خواهید کرد.و ثقل أکبر کتاب اللّه ست و آن وسیلتی و حبلیست که یک طرف آن بید قدرت اللّه تعالیست و طرفی دیگر بدستهای شماست،آن را نگاهدارید و تمسّک جویید بآن تا آنکه گمراه نشوید و هیچ چیزی را بآن بدل مکنید،و یکی دیگر عتره طاهره و أهل بیت منست، بتحقیق خبر داد مرا خدای تعالی که عالم بخفیّات و جلیّات امورست بآنکه کتاب اللّه و أهل بیت من انقضا نمی یابند و از هم جدا نمی شوند،یعنی زائل نمی شود حکم تعظیم و تمسّک بایشان هر دو مادامی که دنیا باقیست تا آنکه حاضر شوند نزد من در(بر.ظ)حوض].

و نیز در«براهین قاطعه»در ذکر آیهٔ تطهیر گفته:[باز رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم طلب آنچه در آیتست مؤکّد و مکرّر ساخت بقول خود:

اللّهمّ هؤلاء أهل بیتی .قال،تا آخر حدیث و نفس خود را در تحت عبا و در عدد داخلست(کرد.ظ)تا برکت اندراج آن حضرت بایشان عائد گردد،و بلکه در روایت دیگر چنین وارد شده که جبرئیل و میکائیل را با اهل بیت مندرج ساخت تا اشارت باشد بعلوّ قدر ایشان و أیضا مؤکّد ساخت بطلب صلوات بر ایشان بقول خود:

فاجعل صلاتک، تا آخر حدیث، و بقول

«أنا حرب لمن حاربهم» تا آخر حدیث.و در روایتی دیگر وارد شده که بعد از آن فرمود:

ألا من آذی قرابتی فقد آذانی،و من آذانی فقد آذی اللّه. آگاه باشید که هر که رنجانید قرابت مرا بتحقیق که مرا رنجانیده و هر کس که مرا رنجانید خدای تعالی رنجانیده.و در روایتی دیگر آنکه فرموده:

و الّذی نفسی بیده لا یؤمن

عبد حتّی یحبّنی و لا یحبّنی حتّی یحبّ ذویّ. بآن خدای که نفس من بید قدرت اوست که مؤمن نیست هیچ بنده تا آنکه مرا دوست دارد و دوست ندارد مرا تا آنکه دوست دارد ذوی القربی أهل بیت مرا،پس ایشان را قائم مقام نفس خود ساخت، و ازین جهتست که بصحّت رسیده از رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم که فرمود:

إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی. بدرستی که من می گذارم در میان شما چیزی که اگر دست بآن زنید گمراه نخواهید شد و آن چیز قرآنست و أهل بیت من].

و نیز در«براهین قاطعه»گفته:[آیت چهارم.از آیات فضائل أهل بیت:

«وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ» چون أهل دوزخ روی بدوزخ آرند گویند:باز دارید ایشان را در موقف یا در سر پل که ایشان سؤال کرده شدگان خواهند بود،یعنی از عقائد و أعمال ایشان خواهند پرسید از برای زیادتی توبیخ و سرزنش ایشان.دیلمی از أبو سعید خدری روایت کرده که گفت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فرمود: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ یعنی از ولایت علی رضی اللّه عنه،و همین است مراد واحدی که درین آیت گفته یعنی از ولایت علی و اهلبیت سؤال کرده شده خواهند بود زیرا که خدای تعالی پیغمبر خود را امر فرمود خلائق را بگوید که بر تبلیغ رسالت أجری و مزدی از شما نمی خواهم مگر مودّت و دوستی خویشان من.بنابر این از ایشان خواهند پرسید که آیا حقّ موالات و دوستی چنانچه پیغمبر صلّی اللّه علیه و سلّم ایشان را وصیّت کرده بود بجا آوردند تا بثواب آن برسند یا آنکه آن را ضائع کردند و در آن أمر اهمال نمودند(تا.ظ)وبال آن اهمال و تضییع بایشان عائد شود.انتهی.

و در قول واحدی یعنی در آنچه گفت:چنانچه پیغمبر ایشان را وصیّت کرده اشارتست بأحادیثی که درین باب وارد شده و در فصل ثانی خواهد آمد.از آن جمله حدیث مسلمست که از زید بن أرقم روایت کرده که گفت:رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم برخاست در میان ما و شروع در خطبه کرد و بعد از حمد و ثنای باری تعالی گفت:أما بعد!ایمردمان! جزین نیست که من مثل شما بشرم،و نزدیک بآن شده که رسول پروردگار بطلب من آید و من اجابت کنم،بتحقیق که من در میان شما می گذارم ثقلین،یعنی دو چیز نفیس عظیم

در میان شما می گذارم،یکی کتاب خدای عزّ و جلّ که هدایت و نور در آنست باید که بآن تمسّک جویید و فرا گیرید و دیگری أهل بیت من،

اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی یعنی می ترسانم شما را أمر بتقوی می کنم شما را باید که جانب خدای تعالی ملاحظه کنید در باب أهل بیت من،و این لفظ را سه نوبت تکرار فرمود.

نقلست که زید رضی اللّه عنه را گفتند:اهل بیت رسول اللّه کیست؟آیا ازواج آن حضرت از أهل بیت نیستند؟گفت:بلی!أزواج آن حضرت از أهل بیت اند، لیکن اهل بیت کسیست که صدقه بر وی حرامست،گفتند:کیستند آن کسانی که صدقه بر ایشان حرام است؟گفت:آل علی و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس رضی اللّه عنهم.گفتند:

صدقه بر جمیع ایشان حرام است؟گفت:بلی!و روایت کرد ترمذی و گفت:حدیثی حسن غریبست آنکه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم گفت:بتحقیق می گذارم در میان شما دو چیز که اگر بآن متمسّک شوید بعد از من گمراه نخواهید شد،یکی ازین دو اعظمست از دیگری،یکی کتاب خدای عزّ و جلّ حبلیست که از آسمان تا زمین کشیده است و دیگری عترت و أهل بیت من،حکم ایشان از یکدیگر جدا نخواهد بود تا وقتی که وارد شوند بر من در حوض،پس نظر کنید که بعد از من در تعظیم و تکریم ایشان چگونه عمل می کنید.و إمام أحمد در«مسند»خود بهمین معنی روایت کرده و لفظ آن اینست:

إنّی او شک أن ادعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إن اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا بما تخلفونی فیهما.

و در سند این حدیث قصوری نیست:و در یک روایت آنست که در حجّه الوداع این حدیث از مشکاه نبوّت صادر شده.

و در روایتی دیگر آنست که فرمود:مثل کتاب اللّه همچون سفینهٔ نوحست هر کس که بآن(بر آن.ظ)سوار شد نجات یافت،و مثل اهل بیت من مثل باب حطّه است،هر کس که در آن باب داخل شد گناهان وی آمرزیده گشت و ابن جوزی

در«علل متناهیه»ذکروهم یا غفلت از استحضار بقیّهٔ طرق این حدیث کرده(و ذکر نمودن ابن جوزی این حدیث را در«علل متنابیه»و هم یا غفلتست از استحضار بقیه طرق این حدیث.ظ).بلکه در مسلم از زید بن أرقم روایت کرده که از رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم این حدیث در غدیر خمّ که موضعیست در جحفه صدور یافته،چنانچه قبل ازین گذشت،و زیاده کرد آنکه رسول اللّه فرمود:

اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی؛ و آنکه:زید را گفتیم اهل بیت رسول اللّه کیستند؟زنان آن حضرت أهل بیت اند؟زید گفت:لا ایم اللّه!یعنی زنان أهل بیت رسول نیستند،زن با مرد گاه هست که مدّتی می باشد بعد از آن او را اطلاق داده بقوم خود ملحق می شود،و أهل بیت آن حضرت کسانی اند که صدقه بر ایشان حرامست بعد از وی.

و در روایت صحیحه وارد شده که فرمود:من در میان شما دو أمر می گذارم اگر متابعت آن دو أمر کنید گمراه نخواهید شد،و آن دو أمر یکی کتاب اللّه ست و دیگری اهل بیت و عترت من و طبرانی زیاده کرد آنکه گفت:بتحقیق،من سؤال کردم این را برای ایشان،پس باید که سبقت نگیرید بر أحکام قرآن و بر علماء اهل بیت،و ترک نکنید ایشان را که در هلاکت نیفتید،و تعلیم ایشان نکنید چرا که ایشان أعلم اند از شما بکتاب و سنّت.و در یک روایت آنست که فرمود:می گذارم در میان شما کتاب اللّه و سنّت خود،و مراد از سنّت وقتی که إطلاق می کنند در شرع احادیثیست که قرآن عزیز بآن ناطق نشده از أوامر و نواهی که قولا و فعلا از رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم صدور یافته، چرا که اگر مطلق سنّت بگیریم چون سنّت مبیّن کتاب اللّه(ست.صح ظ)ذکر کتاب اللّه از آن مستغنی(مغنی.ظ)ست،و حاصل کلام آنکه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم ترغیب فرموده است امّت خود را بقرآن و سنّت و کسانی که عالم بکتاب و سنّت اند از اهل بیت متمسّک شوند.

و از مجموع این حدیث بقای این امور تا روز قیامت مستفاد می شود.باز بدانکه حدیث تمسّک را چند طریق اسنادست،وارد شده از بیست و دو یا بیست و سه صحابی، و طرق مبسوطهٔ آن در شبههٔ یازدهم مذکور شد.

و در بعضی از طرق دیگر وارد شد که این حدیث در سال حجّه الوداع در عرفه صدور یافته،و در طریقی دیگر آنکه در غدیر خمّ بوده،و طریقی دیگر آنکه در مدینه بوده در وقت مرض که حجرهٔ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم از اصحاب مملوّ بود،و در طریق دیگر آنکه وقتی که از طائف بازگشت خطبهٔ خواند و در أثنای خطبه این حدیث فرمود.و هیچ منافاتی میان این طرق روایات نیست،چرا که می تواند که بواسطه اهتمام بشأن کتاب عزیز و عترت طاهره این حدیث از رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم در مواطن کثیره مکرّر واقع شده باشد.

و در یک روایت نزد طبرانی از ابن عمر رضی اللّه عنهما وارد شده که آخر چیزی که رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بآن تکلّم کرد این بود که فرمود محافظت و رعایت جانب من کنید در باب اهل بیت من.در یک روایت نزد طبرانی و ابن شیخ (أبو الشیخ.ظ)آنکه فرمود خدای عزّ و جلّ را سه حرمت هست هر کس که محافظت این حرمات کرد محافظت دین و دنیای خود کرده و هر کس که محافظت آن نکرد محافظت دنیا و آخرت خود هیچ کدام نکرده.گفتم:آن چیست؟گفت:حرمت اسلام و حرمت من و صله رحم من.

و در یک روایت بخاری از قول صدّیق رضی اللّه عنه مرویست که گفت:أی مردمان! مراقبت کنید محمّد را صلّی اللّه علیه و سلّم در أهل بیت آن حضرت.یعنی محافظت آن حضرت کنید و ایشان را مرنجانید.بروایت ابن سعد(أبو سعد،ظ)و ملّا در«سیرت»مرویست که رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فرمود:یکدیگر را وصیت خیر کنید بأهلبیت من بتحقیق که فردا من از جانب اهل بیت با شما خصومت خواهم کرد،و هر کس که من خصم او شدم و باو خصومت کردم بدوزخ خواهد رفت،هر کس که نگاه داشتی من در حقّ اهل بیت من کرد بتحقیق فرا گرفته است عهدی از خدای تعالی.

و ابن سعد(و أبو سعد.ظ)روایت کرد که رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فرمود:

و أنا و أهل بیتی شجره فی الجنّه و أغصانها فی الدّنیا،فمن شاء اتّخذ إلی ربّه سبیلا. من و اهل بیت من در جنّت یک شجره ایم و شاخه های آن در دنیاست،پس هر کس که خواهد که فرا گیرد بقرب

آفریدگار خود راهی بخیر و طاعت گو فراگیرد.

ملّا در سیرت روایت کرده این حدیث که

«فی کلّ خلف من امّتی عدول من أهل بیتی ینفون عن هذا الدّین تحریف الضّالّین و انتحال المبطلین و تأویل الجاهلین.ألا! و إنّ أئمّتکم وفدکم اللّه إلی اللّه عزّ و جلّ،فانظروا من توفدون» در هر عقبی از امّت من عدول از اهل بیت خواهند بود که دور کنند ازین دین تحریف و تبدیل گمراهان و نسبت بخود دادن مبطلان و مفسدان و تأویل جاهلان،و بدانید که إمامان شما وفد شما بسوی خدای عزّ و جلّ،پس باید که نظر کنید در حال وفد خود و شرائط تعظیم و تکریم ایشان بجا آورید و بایشان تمسّک جویید.

و إمام أحمد روایت کرد این حدیث که

«الحمد للّه الّذی جعل فینا الحکمه أهل البیت» ثنا و ستایش مر خدای را که علم و حکمت بما که اهل بیت نبوّتیم عطا فرمود.و در حدیثی که إسناد آن حسنست وارد شده:

«ألا!إنّ عیبتی و کرشی أهل بیتی و الأنصار،فاقبلوا من محسنهم و تجاوزوا عن مسیئهم». بدانید که موضع سرّ و خواصّ من اهل بیتند و أنصار،باید که أقوال و أفعال از نیکان ایشان قبول کنید و از بدان ایشان در گذرانید.

تنبیه:بدانکه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم قرآن و عترت خود را که بمعنی أهل و نسل و رهطست ثقل خواند،زیرا که ثقل هر چیزی نفیس عظیم الشّأن محفوظ هست، و قرآن و عترت طاهره این حال دارند،زیرا که هر یک از ایشان معدن علوم دینی و منبع اسرار و حکمت علمی و أحکام شرعیّه اند،و بنا بر این ترغیب فرمود باقتدا و تمسّک بایشان و تعلّم از ایشان و گفت:

الحمد للّه الّذی جعل فینا أهل البیت. و بعضی گفته اند که ایشان را ثقلین خواند بواسطهٔ ثقل وجوب رعایت حقوق ایشان.باز بدانکه کسانی که ترغیب باقتدا و تمسّک بایشان واقع شده از اهل بیت نیستند مگر آنها که عالم و عارف اند بکتاب اللّه و سنّت پیغمبر صلوات اللّه علیه و همین جماعت مخصوصه که تا وقت ورود بر حوض از کتاب اللّه مفارقت نمی کنند،و حدیث سابق که فرمود:

«لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منکم» مؤید این قولست،و باین صفت از بقیّهٔ علما ممتازاند،

زیرا که خدای تبارک و تعالی رجس و گناه از ایشان برداشته است و پاکیزه ساخته است ایشان را و تشریف داده است بکرامات باهره و مزایای متکاثره،چنانچه بعضی از آنها مذکور شد،و بعد ازین حدیثی در شان قریش خواهد آمد که پیغمبر صلوات اللّه علیه فرمود

«تعلّموا منهم فإنّهم أعلم منکم» از قریش علم فرا گیرید که ایشان أعلم اند از شما.و هر گاه که این عموم أعلمیّت از برای قریش ثابت شد،پس اهل بیت نبوّت بثبوت أعلمیت أولی و أنسب اند از قریش،زیرا که اهل بیت بخوصیّات کثیره ممتازاند از بقیّهٔ قریش که هیچکدام از ایشان در آن با اهل بیت شریک نیستند.

و در أحادیث ترغیب بتمسّک بأهلبیت اشارتست بآنکه همیشه کسی که اهلیّت آن دارد که باو متمسّک شوند از اهل بیت هست و منقطع نمی شود تا روز قیامت،همچنان که قرآن انقطاع نمی یابد،و ازین جهتست که ایشان أمان أهل زمین اند چنانچه خواهد آمد و حدیث سابق

«فی کلّ خلف من امّتی عدول من أهل بیتی، إلی آخره» برین معنی شاهدست.

باز از أهل بیت سزاوارترین کسی که باو تمسّک جویند امام و عالم ایشانست علیّ بن أبی طالب رضی اللّه عنه و کرّم اللّه وجهه،بواسطهٔ مزید علم و دقائق مستنبطات وی،چنانچه گذشت،و ازین جهتست که أبو بکر گفت که علی رضی اللّه عنهما عترت رسول اللّه ست یعنی کسیست که رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم ترغیب فرموده است بآنکه بوی متمسّک شوند،پس تخصیص داد علیّ رضی اللّه عنه را باین صفت،چنانچه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم در روز غدیر خمّ وی را مخصوص ساخت.

و مراد بعیبه و کرش در حدیث سابق آنست که ایشان موضع سرّ و أمانت و معدن نفائس معارف آن حضرت اند،زیرا که هر یک از عیبه و کرش محلّ و موضع چیزیست که قوام و صلاح بآنست.

اوّل موضع حرز متاعهای نفیسست.و ثانی مستقرّ غذاست که نموّ و قوام بدن بآنست.و بعضی گفته اند که عیبه و کرش مثلیست از برای اختصاص اهل بیت بأمور ظاهره و باطنهٔ آن حضرت صلوات اللّه علیه،زیرا که مظروف کرش باطنست و مظروف

عیبه ظاهره.و بر هر تقدیر ازین حدیث نهایت تعطّف و مهربانی اهل بیت ظاهر می شود، و معنی

«تجاوزا عن مسیئهم» یعنی در غیر حدود و در حقوق مردم،و در روایتی

«إلّا الحدود» وارد شده،و این محمل خبر صحیحینست که فرمود

«أقیلوا ذوی الهیئات عثراتهم» قبول کنید از ذوی الهیئات کسانی که هیئت و حالت حسنه ایشان لازم ایشانست و به هیأت و حالتی دیگر انتقال نمی یابد و دائم بیک طریق اند«کذا فی نهایه الجزری».و شافعی رضی اللّه عنه تفسیر کرده است ایشان را بکسانی که شرّ نمی دانند و قریب این قولست آنچه دیگران گفته اند که ذوی الهیئات أصحاب صغائرند نه کبائر.

و بعضی گفته اند:کسیست که چون گناه کرد توبه کند،و اللّه اعلم]انتهی.

فهذا الجهرمی قد أفصح بهذا الحدیث و جهر،و أعرب عمّا أودعه فی کتابه ابن حجر،فیا للّه و للجاحد الکثیر الأشرّ،کیف أظهر خزیه و نشر،حیث اجترأ علی الطعن و جسر،فکشف عن سواء رایه و حسر،و أوری لعناده ضرام اللّدد و سعر؛فأبان عن غرامه بالجحرمه و الدّعر.

۱۵۲-أما روایت بدر الدین محمود بن أحمد بن مصطفی بن ابراهیم الرومی

اشاره

حدیث ثقلین را،پس در«تاج الدّرّه-شرح قصیدهٔ برده»بشرح شعر:

محمّد سیّد الکونین و الثقلین و الفریقین من عرب و عجم

گفته:[و الثّقل-بالتحریک-متاع المسافر و حشمه.و

فی الحدیث: ترکت فیکم الثقلین کتاب اللّه و عترتی ،و الثقلان:الإنس و الجنّ].

و نیز در«تاج الدّرّه»بشرح شعر:

دعا إلی اللّه فالمتمسّکون به مستمسکون بحبل غیر منفصم

گفته:[المعنی:یقول ذلک الحبیب:هو الّذی دعا أهل التّکلیف قاطبه من جنّ و إنس و عرب و عجم فی زمانه و بعده إلی یوم القیامه إلی دین اللّه و ما فیه رضاه او ترجی شفاعته داعیا إلی اللّه بإذنه،فالمعتصمون بدینه و المجیبون لدعوته اعتصام حقّ و إجابه صدق معتصمون بسبب من اللّه تعالی متّصلا إلی رضوانه الأکبر من غیر أن یطرأ

علیه انفصام أصلا.

فائده–اهل العصمه و الطهاره

و ذلک السّبب لیس إلّا کتاب اللّه تعالی و عترته نبیّه من أهل العصمه و الطّهاره الواجب علی غیرهم مودّتهم بعد معرفتهم ایمانا بقوله تعالی: «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» و تصدیقا

لقوله صلّی اللّه علیه و سلّم: ترکت فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی. و فی روایه: ترکت فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی کتاب اللّه و عترتی لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. و هذا نصّ فی المقصود.فمن تمسّک بکتاب اللّه تمسّک بهم،و من عدل عنهم عدل عن کتاب اللّه من حیث لا یدری و هو یقول:آمنت باللّه و بکلّ ما ثبت مجیء رسول اللّه به من عند اللّه،فلا و ربّک لا یؤمنون حتّی یحکّموک فیما شجر بینهم ثمّ لا یجدوا فی أنفسهم حرجا ممّا قضیت و یسلّموا تسلیما.هذا هو الإیمان الکامل.

فائده–الایمان عشره اجزاء،لسلمان منها تسعه اجزاء،و للمقداد ثمانیه

و عن أمیر المؤمنین و إمام المسلمین علیّ رضی اللّه تعالی عنه: الایمان عشره أجزاء،لسلمان منها تسعه أجزاء،و للمقداد ثمانیه. إلی آخر الکلام]انتهی.

فهذا الفاضل الرومی بدر الدین قد روی هذا الحدیث الّذی یذعن له کلّ ذی دین و یدین،و کرّر إثباته فی شرح مدیح سیّد المرسلین،صلّی اللّه علیه و آله ما دامت القلوب تخشع للحقّ و تلین،و أعقبه ببیان صادع بالحقّ و الیقین،و أوضحه بکلام رقّنه بالمحاسن کلّ الترقین،فلا یؤثر الجحود بعد هذا إلّا المبثور المغمور المهین، و لا ینحو نحو الإلطاط إلا من عرض نفسه المصغار فهو یقمئها و یهین.

۱۵۳–أما روایت عطاء اللّه بن فضل اللّه الشیرازی المعروف بجمال الدین المحدث

حدیث ثقلین را،پس در«أربعین فضائل أمیر المؤمنین علیه السلام که نسخهٔ عتیقهٔ آن پیش نظر قاصر حاضرست در ذکر حدیث غدیر گفته:[

و رواه حذیفه بن أسید الغفاری،قال: لما صدر رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم من حجّه الوداع نهی أصحابه عن شجرات بالبطحاء متقاربات أن ینزلوا تحتهن،ثمّ بعث إلیهنّ فقممن(فقم.ظ)ما تحتهنّ من الشّوک

ثمّ عمد إليهنّ فصلّى تحتهنّ ثمّ قام فقال أيّها النّاس!قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبىّ إلاّ مثل نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنّى لأظنّ أن اوشك أن ادعى فاجيب و إنّى مسئول و إنّكم مسئولون،فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.فقال:أ لستم تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و أن اللّه يبعث من فى القبور؟ثم قال:أيّها النّاس!إنّ اللّه مولاى و أنا مولى المؤمنين و أنا أولى بهم من أنفسهم،فمن كنت مولاه فهذا مولاه،يعنى عليّا،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:أيّها النّاس!إنّى فرطكم و أنتم واردون علىّ الحوض، حوضى أعرض ممّا بين بصرى و صنعاء،فيه عدد النّجوم قد حان من فضّه،و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين،فانظروا كيف فيهما،الثّقل الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض].

و نيز جمال الدين محدث در«روضه الأحباب فى سير النّبى و الآل و الأصحاب»گفته:[و در أثناى مراجعت چون بمنزل غدير خمّ كه از نواحى جحفه است رسيد نماز پيشين در أوّل وقت گزارد و بعد از آن رو بسوى ياران كرد و فرمود:

أ لست أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟ يعنى:آيا نيستم أولى بمومنان از نفسهاى ايشان، و روايتى آنكه فرمود:گويا مرا بعالم بقا خواندند و من اجابت نمودم،بدانيد كه من در ميان شما دو أمر عظيم مى گذارم و يكى از ديگرى بزرگترست:قرآن و اهل بيت من،ببينيد و احتياط كنيد كه بعد از من بآن دو چگونه سلوك خواهيد نمود و رعايت حقوق آنها بچه كيفيّت خواهيد كرد،و آن دو أمر از يكدگر هرگز جدا نخواهند شد تا در(بر.ظ)لب حوض كوثر بمن رسند.آنگاه فرمود:بدرستى كه خداوند تعالى مولاى منست و من مولاى جميع مؤمنان ام.بعد از آن دست على بگرفت و فرمود:

من كنت مولاه فعلىّ مولاه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه و اخذل من خذله و انصر من نصره، و أدر الحقّ معه حيث كان] .

و جمال الدین محدث از أکابر محدّثین عظام و أجلّهٔ مسندین فخام سنّیه می باشد.

کمال جلالت و عظمت او بر ناظر«حبیب السّیر فی أخبار أفراد البشر»غیاث الدّین بن همام الدّین المدعوّ بخواند أمیر،و«أسماء الرّجال مشکاه»شیخ عبد الحق دهلوی،و«مرقاه-شرح مشکاه»ملاّ علی قاری،و«درر «سنیّه»محمّد بن علی بن منصور شنوانی،و«رسالهٔ اصول حدیث» خود و مخاطب،«مدارج الإسناد»أبو علی محمّد الملقب بإرتضی العمری الصّفوی الجوفاموی،و«حطه فی ذکر الصّحاح السّتّه»مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن؛واضح و ظاهرست.

فهذا جمال الدّین الشیرازی محدّثهم العظیم،و مسندهم الکابر القرم الفخیم، الخابر المیّز بین الصّحیح و السّقیم،و الابر المزیل بین العلیل و السّلیم،قد روی هذا الحدیث الهادی إلی النّهج القویم،الدّالّ علی الصّراط المستقیم،فلا ینحرف عنه إلاّ حائر قد خدعته الکواذب فهو مأثوم جریم،و لا ینصرف عنه إلاّ بائر قد خلجته الشّواذب فهو یغوی و یهیم.

راویان قرن یازدهم

۱۵۴-أما روایت علی بن سلطان محمد الهروی المعروف بعلی القاری

حدیث ثقلین را،پس در«شرح شفا»گفته:[(أخبرنا الشیخ أبو محمّد ابن أحمد العدل)مبالغه العادل«من کتابه»متعلّق بأخبرنا(و کتبت من أصله)أی المرویّ عن مشایخه(ثنا)أی حدّثنا(أبو الحسن المقری)بالهمزه فی آخره و قد یخفّف أی معلم قراءه القرآن(الفرغانی)منسوب إلی فرغانه-بفتح الفاء و سکون الرّاء فغین معجمه-ناحیه من المشرق(حدّثنی أم القاسم بنت الشیخ أبی بکر الخفاف)بفتح الخاء المعجمه و تشدید الفاء الاولی(قالت حدّثنی أبی،ثنا)أی قال حدّثنا(حاتم)بکسر الفوقیّه(هو ابن عقیل)بالتّصغیر(حدّثنا یحیی،هو ابن اسماعیل،حدّثنا یحیی،هو الحمّانی)بکسر المهمله و تشدید المیم ثمّ نون فیاء نسبه(حدّثنا وکیع)أی ابن الجرّاح أحد

الأعلام يروى عن الأعمش و غيره،و عنه أحمد و نحوه.قال أحمد:ما رأيت أوعى للعلم منه،كان أحفظ من ابن مهدى.و قال حمّاد بن زيد:لو شئت لقلت إنّه أرجح من سفيان.و قال أحمد:لمّا ولى حفص بن غياث القضاء هجره وكيع(عن أبيه)أى الجراح ابن مليح بن عدى الرّواسى وثّقه أبو داود و ليّنه بعضهم(عن سعيد بن مسروق)أى الثّورى، يروى عن أبى وائل و الشّعبى،و عنه ابناه سفيان و مبارك و أبو عوانه،ثقه أخرج له الائمّه السّتّه(عن يزيد بن حيّان)بفتح حاء مهمله فتحتيّه مشدّده،تيمى ثقه

أخرج له مسلم و أبو داود و النّسائى(عن زيد بن أرقم.قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم: أنشدكم اللّه) بفتح الهمزه و بضمّ الشّين

(أهل بيتى) بالنّصب على نزع الخافض.و

فى نسخه طبق روايه أخرى: فى أهل بيتى، أى أسألكم اللّه فى حقّ أهل بيتى بالإحسان إليهم و الشّفقه عليهم.أو:

أقسم عليكم باللّه أن تراعونى فى أهل بيتى(ثلاثا)أى قالها ثلث مرّات مبالغه فى الحثّ على احترامهم(قلنا لزيد)و هو ابن أرقم راوى الحديث لأنّ صاحب البيت أدرى بما فيه (من أهل بيته؟)أى من المراد بهم فى هذا الحديث؟(قال:آل علىّ و آل جعفر و آل عقيل) و هم أولاد أبى طالب(و آل عبّاس)و فى نسخه:و آل العبّاس،و المراد هم و آلهم ممّن يرجع إليهم فى النّسب ما لهم،و قد يقحم الآل،كما فى قوله تعالى: «آلُ مُوسى وَ آلُ هارُونَ» تفخيما لشأنهما.

ثمّ أعلم أنّ هذا الحديث فى مسلم أخرجه فى الفضائل و أخرجه النّسائى فى المناقب، و لو أخرجه القاضى من مسلم لوقع له أعلى من الطّريق الّذى ساقه،و كذا لو أخرجه من النّسائى إلاّ أنه أراد التّنوّع فى الرّوايات لأنّ من شأن الحفاظ أنّ الحديث إذا كان فى الكتب السّتّه أو أحدها يخرجونه من غيرها،لكنّ فى الغالب إنّما يصنعون هذا طلبا للعلوّ أو الزّياده فيه أو تصريح مدلّس بالسّماع أو الإخبار أو التحديث أو لكون الطّريق أسلم أو لغير ذلك ممّا هو معروف عند أربابه،و اللّه أعلم.

(و

قال عليه الصّلوه و السّلام)أى فيما رواه التّرمذىّ عن زيد بن أرقم و جابر،و حسّنه (إنّى تارك ما) أى شيئا عظيما،فما موصوفه صفتها

(إن أخذتم به) أو موصوله و الشّرطيه صلتها أى إن تمسّكتم به و عملتم به.و

يروى ما إن تمسّكتم به(لن تضلّوا) أى عن الحقّ

بعده أبدا

(كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى) تفصيل بعد إجمال وقع بدلا أو بيانا

(فانظروا) أى فتأمّلوا و تفكّروا

(كيف تخلفونى) بتخفيف النّون و تشدّد،أى كيف تعقبوننى

(فيهما) أى فى حقّهما،و

وقع فى«صلّ الدّلجى» كتاب اللّه و عترتى بين الشّرط و الجزاء و هو مخالف للاصول المعتمده.ثمّ المراد بعترته أخصّ قرابته،و قيل:المراد علماء أمّته، فالتّمسّك بالقرآن التّعلّق بأمره و نهيه و اعتقاد جميع ما فيه و حقّيّته.و التّمسّك بعترته محبّتهم و متابعه سيرتهم].

و نيز در«شرح شفا»بشرح قول مصنّف«و أوصى بالثّقلين بعده»گفته:

[(و أوصى بالثّقلين بعده كتاب اللّه تعالى)بالجرّ بدل ممّا قبله و يجوز رفعه و نصب (و عترته)بكسر أوّله أى أقاربه و أهل بيته.و سمّيا بالثّقلين إمّا لثقلهما على نفوس كارهيهما أو لكثره حقوقهما،فهما شاقّان،أو لعظم قدرهما أو لشدّه الأخذ بهما أو لثقلهما فى الميزان من قبل ما أمر به فيهما أو لأنّ عماره الدّين بهما كما عمرت الدّنيا بالإنس و الجنّ المسميين بالثّقلين فى قوله تعالى «سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلانِ»].

و نيز ملا على قارى در«مرقاه-شرح مشكاه»گفته:[(و

عن زيد بن أرقم، قال: قام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء) أى بموضع فيه ماء

(يدعى) أى يسمّى ذلك الماء أو ذلك المكان

(خمّا) بضمّ فتشديد و هو موضع بالجحفه بين مكّه و المدينه،و تقدّم أنّه كان حين رجوعه من مكّه و توجّهه إلى المدينه عام حجّه الوداع

(فحمد اللّه) أى شكره و أثنى عليه أى بعلىّ ذاته و جلىّ صفاته

(و وعظ) أى نصحهم بما نفعهم

(و ذكّر) بتشديد الكاف،أى نبّههم من نوم غفلتهم

(ثم قال:أمّا بعد) أى بعد الحمد و الثّناء

(ألا) بتخفيف اللام للتّنبيه زياده فى الاهتمام على التّوجيه

(أيّها النّاس! إنّما أنا بشر) أى مثلكم لكنّ امتيازى عنكم بما يوحى إلىّ

(يوشك) أى يقرب

(أن يأتينى رسول ربّى) أى جبرئيل و معه عزرائيل،أو المراد به ملك الموت

(فاجيبه فاجيب.ظ) بالنّصّب

(و أنا تارك فيكم الثّقلين) بفتحتين أى الأمرين العظيمين، سمّى كتاب اللّه و أهل بيته بهما لعظم قدرهما و لأنّ العمل بهما ثقيل على تابعهما.قال صاحب«الفائق»:الثقل المتاع المجعول(المحمول.ظ)على الدّابه،و إنّما قيل للجنّ

و الإنس الثّقلان،لأنّهما ثقال الأرض،فكأنّهما ثقلاها.و قد شبّه بهما الكتاب و العتره فی أن الدّين يستصلح بهما و يعمر كما عمرت الدّنيا بالثّقلين.و فی«شرح السّنه»:سمّاهما ثقلين لأنّ الأخذ و العمل بهما ثقيل.و قيل فی تفسير قوله تعالی:

إِنّا سَنُلْقِی عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً .أی أوامر اللّه و نواهيه لأنّه لا يؤدّی إلّا بتكلف.ما يثقل و قيل قولا ثقيلا أی له وزن.و سمّی الجنّ و الإنس ثقلين لأنّهما فضّلا بالتّمييز علی سائر الحيوان،و كلّ شیء له وزن و قدر متنافس(يتنافس.ظ)فيه فهو ثقل

(أولهما كتاب اللّه فيه الهدی) أی الهدايه عن الضّلاله

(و النور) أی نور القلب للّه استقامه أو بسبب ظهور النّور يوم القيامه

(فخذوا بكتاب اللّه) أی استنباطا و حفظا و علما

(و استمسكوا به) أی و تمسّكوا به اعتقادا و عملا،و من جمله كتاب اللّه العمل بأحاديث رسول اللّه صلّی اللّه عليه و سلّم لقوله سبحانه: وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا .و مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللّهَ .و قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِی يُحْبِبْكُمُ اللّهُ .و

فی روايه: فتمسّكوا بكتاب اللّه و خذوا به (فحثّ)بتشديد المثلّثه،أی فحرّض أصحابه

(علی كتاب اللّه) أی علی محافظته و مراعاه مبانيه و معانيه و العمل بما فيه

(و رغّب فيه) بتشديد الغين المعجمه، أی ذكر المرغّبات من حصول الدّرجات فی حقّه،ثمّ يمكن أنه رهّب و خوّف بالعقوبات لمن ترك متابعه الآيات فيكون حذفه من باب الاكتفاء.و يمكن أنّه اقتصر علی البشاره إيماء إلی سعه رحمه اللّه تعالی و أنّه رحمه للعالمين و امّته امّه مرحومه

(ثم قال) أی النّبیّ عليه السّلام

(و أهل بيتی) أی و ثانيهما أهل بيتی

(اذكّركم اللّه) بكسر الكاف المشدّده أی احذّركموه

(فی أهل بيتی) وضع الظّاهر موضع المضمر اهتماما بشأنهم و إشعارا بالعلّه،و المعنی:انبّهكم حقّ(لحقّ.ظ)اللّه فی محافظتهم و مراعاتهم و احترامهم و إكرامهم و محبّتهم و مودّتهم.و قال الطيبیّ:أی احذّركم اللّه فی شأن أهل بيتی:و أقول لكم:اتّقوا اللّه و لا تؤذوهم و احفظوهم فالتّذكير بمعنی الوعظ يدلّ عليه قوله:وعظ و ذكّر.قلت:و قد تقدّم التّغاير بينهما و الحمل علی التّأسيس أولی

(اذكّركم اللّه فی أهل بيتی) كرّر الجمله لإفاده المبالغه و لا يبعد أن يكون أراد بأحدهما آله و بالأخری ازواجه لما سبق من أنّ اهل البيت يطلق عليهما،و

فی روایه: قال ثلث مرّات (و فی

ص: ۲۲۰

روایه) أی یدل اوّلهما کتاب اللّه،إلخ(کتاب اللّه هو حبل اللّه) أی ما یوصل العبد إلی ربّه و یتوصّل به إلی قربته و التّرقّی من حضیض البشریّه إلی أوج رفعه الملکیّه بالحضور فی الحضره الإلهیّه و الغیبه عن شعور امور الکونیّه،و هو مقتبس من قوله تعالی:

وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِیعاً

(من اتّبعه) أی ایمانا و حفظا و علما و عملا و إخلاصا

(کان علی الهدی) أی علی الهدایه الکامله

(و من ترکه) أی بجهه من الجهات المتعدّده

(کان علی الضّلاله) أی الغوایه الشّامله،فالقرآن کالحبل ذو وجهین:یمکن أن یکون وسیله للتّرقی،و أن یکون ذریعه للتّنزّل و التدلّی کالنّیل ماء للمحبوبین و دماء للمحجوبین؛یضلّ به کثیرا و یهدی به کثیرا،القرآن حجّه لک أو علیک، وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَهٌ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ لا یَزِیدُ الظّالِمِینَ إِلاّ خَساراً ،نفعنا اللّه به و رفعنا بسببه(رواه مسلم).و فی«الذّخائر»:فقیل لزید:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من اهل بیته؟قال:بلی!إنّ نساؤه من اهل بیته،و لکنّ اهل بیته من حرّم اللّه علیه الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال:هم آل علی و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس.قال:

کلّ هؤلاء حرم علیهم الصّدقه؟قال:نعم!اخرجه مسلم و

اخرج معناه احمد عن أبی سعید و لفظه انّه صلّی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی اوشک ان ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر اخبرنی انّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بما تخلفونی فیهما].

و نیز در«مرقاه»گفته:[الفصل الثّانی:

عن جابر،قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم «فی حجّته» أی حجّه الوداع

«یوم عرفه،و هو علی ناقه القصواء» بفتح القاف ممدودا ؟؟؟،قیل:سمّیت قصواء لأنّها مجدوع(مجدوعه.ظ)الاذن،بل لأنّ القصوی لقب لها

«یخطب» حال

«فسمعته یقول:یا ایّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما» موصوله صلتها

«إن اخذتم به» أی تمسّکتم به علما و عملا

«لن تضلّوا بعده» أی بعد اخذ ذلک الشّیء

«کتاب اللّه» بالنّصب بیان ما فی ما ان اخذتم به،او بدل،او بتقدیر أعنی،و فی نسخه بالرّفع أی هو کتاب اللّه

«و عترتی» فی محلّ نصب او رفع،و

قوله «اهل بیتی»

ص: ۲۲۱

معرب من وجهين،قال التوربشتى:عتره الرّجل أهل بيته و رهطه الأدنون و لاستعمالهم العتره على أنحاء كثيره بيّنها رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم

بقوله: أهل بيتى، ليعلم انّه أراد بذلك نسله و عصايته الأدنين و ازواجه،انتهى.و المراد بالأخذ بهم التّمسّك بمحبّتهم و محافظه حرمتهم و العمل بروايتهم و الاعتماد على مقالتهم،و هو لا ينافى اخذ السّنّه من غيرهم

لقوله صلى اللّه عليه و سلّم: أصحابى كالنّجوم بأيّهم اقتديتم اهتديتم. و لقوله تعالى: فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ .قال ابن الملك:التّمسّك بالكتاب العمل بما فيه و هو الايتمار بأوامر اللّه و الانتهاء بنواهيه،و معنى التمسّك بالعتره محبّتهم و الاهتداء بهديهم و سيرتهم.زاد السّيّد جمال الدّين:إذا لم يكن مخالفا للدّين.قلت:فى إطلاقه صلى اللّه عليه و سلّم إشعار بأنّ من يكون من عترته فى الحقيقه لا يكون هديه و سيرته إلّا مطابقا للشّريعه و الطّريقه

«رواه التّرمذىّ و عن زيد بن أرقم قال:

قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلّوا بعدى» أى بعد فوتى

«أحدهما» و هو كتاب اللّه

«أعظم من الآخر» و هو العتره كما بيّنه

بقوله «كتاب اللّه» بالنّصب أو بالرفع و هو اظهر هنا

لقوله «حبل ممدود بين السّماء و الأرض» أى قابل للترقى و التّنزّل،كما مرّ بيانه،و سبق برهانه

«و عترتى أهل بيتى .صح.ظ» قال الطّيبىّ فى

قوله إنّى تارك فيكم إشاره إلى أنّهما بمنزله التّوأمين الخلفين

عن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم و أنّه يوصى الأمّه بحسن المخالفه معهما و إيثار حقّهما على انفسهم كما يوصى الأب المشفق النّاس فى حقّ اولاده،و يعضده الحديث السّابق فى الفصل الأوّل:

اذكّركم اللّه فى أهل بيتى كما يقول الأب المشفق:اللّه اللّه فى حقّ أولادى!و اقول:الأظهر هو أنّ اهل البيت غالبا يكونون أعرف بصاحب البيت و احواله، فالمراد بهم اهل العلم منهم المطّلعون على سيرته الواقفون على طريقته العارفون بحكمه و حكمته،و بهذا يصلح أن يكونوا مقابلا لكتاب اللّه سبحانه كما قال: وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَهَ ،و يؤيّده ما

أخرجه احمد فى«المناقب»عن حميد بن عبد اللّه بن زيد أنّ النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم ذكر عنده قضاء قضى به علىّ بن أبى طالب فأعجبه و قال:الحمد للّه الّذى جعل فينا الحكمه أهل البيت و أخرج ابن أبى الدّنيا فى كتاب«اليقين»عن محمّد بن مسعر

الیربوعی،قال:قال علی للحسن: کم بین الإیمان و الیقین؟قال:أربع اصابع،قال:بیّن!قال:

الیقین ما رأته عینیک و الإیمان ما سمعته اذنک و صدّقت به.قال:اشهد انّک ممّن انت منه ذرّیّه بعضها من بعض،

و فارق الزّهری(قارف الزّهریّ ذنبا.ظ)فهام علی وجهه فقال زین العابدین:قنوطک من رحمه اللّه الّتی وسعت کلّ شیء أعظم علیک من ذنبک،فقال الزّهریّ: اَللّهُ أَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسالَتَهُ ،فرجع إلی اهله و ماله«و لن یتفرّقا» أی کتاب اللّه و عترتی فی مواقف القیمه

«حتّی یردا علیّ الحوض» أی الکوثر،قال الطیبیّ فی تفصیل مجمل الحدیث:ما موصوله و الجمله الشرطیّه صلتها،و إمساک الشّیء التّعلّق به و حفظه قال تعالی:و یمسک السّماء ان تقع علی الأرض،و تمسّک بالشیء إذا تحرّی الإمساک به، و لهذا لمّا ذکر التّمسّک عقّبه بالمتمسّک به صریحا و هو الحبل

فی قوله کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض ،و فیه تلویح إلی قوله تعالی: وَ لَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها وَ لکِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَی الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَواهُ .کان النّاس واقعون فی مهواه طبیعتهم مشتغلون بشئونهم و انّ اللّه تعالی یرید بلطفه رفعهم فأدلی حبل القرآن إلیهم لیخلّصهم من تلک الورطه فمن تمسّک به نجا و من اخلد إلی الأرض هلک،و معنی کون احدهما اعظم من الآخر انّ القرآن هو اسوه للعتره و علیهم الاقتداء به و هم اولی النّاس بالعمل بما فیه،و لعلّ السّرّ فی هذه التّوصیه و اقتران العتره بالقرآن ایجاب محبّتهم (و هو.صح.ظ)لاح من معنی قوله تعالی: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی فإنّه تعالی جعل شکر إنعامه و إحسانه بالقرآن منوطا بمحبّتهم علی سبیل الحصر فکأنّه صلی اللّه علیه و سلّم یوصی الامّه بقیام الشّکر و قیّد تلک النّعمه به و یحذّرهم عن الکفران،فمن اقام بالوصیّه و شکر تلک الصّنیعه بحسن الخلافه فیهما لن یفترقا فلا یفارقانه فی مواطن القیمه و مشاهدهما حتّی یردا الحوض فیشکرا صنیعه عند رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم،فحینئذ هو بنفسه یکافیه،و اللّه تعالی یجازیه بالجزاء الأوفی،و من اضاع الوصیّه و کفر النّعمه فحکمه علی العکس و علی هذا التأویل حسن موقع قوله:

فانظروا کیف تخلفونی فیهما. و النّظر بمعنی التأمّل و التّفکّر؛أی تأمّلوا و استعملوا الرّوایه فی استخلافی ایّاکم هل تکونون خلف صدق او خلف سوء؟انتهی.و

قوله: تخلفونی بتشدید النّون

و يخفّف(رواه التّرمذى)و

رواه أحمد و الطّبرانىّ عن زيد بن ثابت و لفظه: إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السّماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض].

و ملا- على قارى از أكابر محقّقين عظام و افاخم منقّدين فخام نزد سنّيّه بوده، بعض مفاخر مزهره و مآثر مبهرهٔ او بر ناظر«عقد الجواهر و الدّرر»محمّد بن أبى بكر با علوى و«خلاصه الأثر»محمّد بن فضل اللّه محبى و«بدر طالع»محمّد بن على الشوكانى و«كفايه المتطلّع»تاج الدّين الدّهّان مكّى و«حصر الشّارد»محمّد عابد سندى و«مرافض» سهارنپورى و«رساله حديث ايضاح»خود مخاطب و«غرّه الرّاشدين»فاضل رشيد و«معركه الآراء»مولوى سلامه اللّه و«منتهى الكلام»و«إزاله الغين»حيدر على معاصر و«إتحاف النبلاء»مولوى صديق حسن خان معاصر؛واضح و لائحست.

فهذا على القارى،محقّقهم المحرز عندهم للفضائل كالموعب القارى،قد روى هذا الحديث المبهر المعجب للمقرى و القارى،المغرب المطرب للمقرى(۱) و القارى(۲) ،النّافى لحنادس الضّلال و الدّارى،النّافح السّاطح كالمسك الذّكى الدّارى،الدّالّ على الهدى السّائر الموب و المدلج السّارى،المنقع غلّه الظّمآن كالسّلسل العذب النّمير الجارى،و أنبته بمعاضدات قد شيّدت منه السّوارى،و أكّده بمؤيّدات قد حكت الزّهر الدّرارى،فيا للّه و للجاحد المارى،و المارد الضّارى، العائر العارى،عن مخافه القاهر البارى،كيف اولع بالجحود كالغائر الغارى،و أنحى على ملاءه النصف انحاء الهاتك الفارى،و جاب من العمه مرديه القفار و البرارى،و هام من الغى فى موبقه المهامه و الصّحارى.

۱۵۵-أما روايت عبد الرؤوف بن تاج العارفين المناوى

حديث ثقلين را،پس در«فيض القدير-شرح جامع صغير»گفته:[

(امّا بعد، ألا أيّها النّاس!) الحاضرون أو أعمّ

(إنّما أنا بشر يوشك أن يأتى رسول ربّى) يعنى ملك

۱- اقرى القريه : لزمها (۱۲ . ق)

۲- قرى البلاد : تتبعهما ، يخرج من ارض الى ارض (۱۲ . ق) .

الموت«فأجيب»أی اموت،کنی عنه بالإجابه إشاره إلی أنّه ینبغی تلقّیه بالقبول کأنّه مجیب إلیه باختیاره

«و أنا تارک فیکم ثقلین» سمّیا به لعظم شأنهما و شرفهما

«أوّلهما کتاب اللّه» قدّمه لاحقیّته بالتّقدّم

«فیه الهدی» من الضّلال

«و النّور من استمسک به و أخذ به کان علی الهدی و من أخطأه ضلّ» أی أخطأ طریق السّعاده و هلک فی میادین الشّقاوه و الحیره

«فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به» فإنّه السّبب المتّصل الموصل إلی المقامات العلیّه و السعاده الأبدیّه

«و أهل بیتی» أی و ثانیهما أهل بیتی،و هم من حرمت علیهم الصّدقه من اقربائه.قال الحکیم:حضّ علی التّمسّک بهم لأنّ الأمر لهم معاینه،فهم أبعد من المحنه.و هذا عامّ ارید به خاصّ و هم العلماء العاملون منهم فخرج الجاهل و الفاسق،و هم لم یعروا«یروا.ظ»عن شهوات الآدمیّین و لا عصموا عصمه النّبیّین،و کما أنّ کتاب اللّه منه ناسخ و منسوخ فارتفع الحکم بالمنسوخ؛هکذا ارتفعت القدوه بغیر علمائهم الصّلحاء.و حثّ علی الوصیّه بهم لما علم ممّا یصیبهم بعده من البلایا و الرّزایا،انتهی..

«اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی» أی فی الوصیّه بهم و احترامهم و کرّره ثلاثا للتّأکید قال الفخر الرّازیّ:جعل اللّه تعالی أهل بیته مساوین له فی خمسه أشیاء:فی المحبّه،و تحریم الصّدقه،و الطّهاره،و السّلام،و الصّلوه؛و لم یقع ذلک لغیرهم.

«تتمّه»:قال الحافظ جمال الدّین الزّرندیّ فی«نظم در السّمطین»:

ورد عن عبد اللّه ابن زید عن أبیه انه علیه الصّلوه و السّلام قال: من أحبّ ان یجعله«ینسأ له.ظ»فی اجله و ان یمتّع بما خوّله اللّه تعالی فلیخلفنی فی اهل بیتی خلافه حسنه،فمن لم یخلفنی فیهم بثر عمره و ورد علیّ یوم القیامه مسودّا اوجهه«حم م(۱) عبد بن حمید»فی المناقب «المسند.ظ»کلّهم

«عن زید بن أرقم»قال: قام فینا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه تعالی و أثنی علیه و وعظ و ذکّر،ثمّ قال:أمّا بعد!فذکره و تتمّته فی مسلم من عدّه طرق،و لفظه فی أحدهما:قیل لزید:أ لیس نساؤه من أهل بیته؟ قال:لیس نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم الصّدقه بعده.

و فی روایه له: إنّ المرأه

۱- فی اصل « الجامع الصغیر » رمز « م » مؤخر عن قوله : عبد بن حمید . و کذا آورده الشارح فی « التیسیر » موافقا للاصل ، کما ستعلم انشاء اللّٰه تعالی (۱۲ . ن) .

تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ يطلّقها فترجع إلى ابيها و قومها. أهل بيته:أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه].

و نيز مناوى در«فيض القدير» گفته:[

«إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السماء و الأرض و عترتى أهل بيتى» تفصيل بعد إجمال بدلا او بيانا،و هم اصحاب الكساء الّذين أذهب اللّه عنهم الرّجس و طهّرهم تطهيرا،و قيل:

من حرمت عليه الزّكوه،و رجّحه القرطبىّ،يعنى إن ائتمرتم بأوامر كتابه أو انتهيتم بنواهيه و اهتديتم بهدى عترتى و اقتديتم بسيرتهم اهتديتم فلم تضلّوا.قال القرطبىّ و غيره:هذه الوصيّه و هذا التّأكيد العظيم يقتضى وجوب احترام آله و أبرارهم «برّهم ظ»و توقيرهم و محبّتهم وجوب الفروض المؤكّده الّتى توعّد اللّه تعالى فى التّخلّف عنها،و هذا مع ما علم من خصوصيّتهم بالنّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم و ما لهم من حرمته فإنّهم اصوله الّتى نشأ عنها و فروعه الّتى نشئوا بها،كما

قال: فاطمه بضعه منى و مع ذلك فقابل بنو أميّه عظيم هذه الحقوق بالمخالفه و العقوق،فسفكوا من أهل البيت دمائهم،و سبوا نسائهم،و أسروا صغارهم،و خربوا ديارهم،و جحدوا شرفهم و فضلهم، و استباحوا سبّهم و لعنهم،و خالفوا المصطفى فى وصيّته،و قابلوه بنقيض مقصوده و امنيّته؛ فوا خجلهم إذا وقفوا بين يديه!و يا فضيحتهم يوم يعرضون عليه!«و أنّهما»و الحال أنهما،

وفى روايه: إنّ اللّطيف الخبير نبّأنى بهما«أنّهما.ظ»«لن يفترقا» أى الكتاب و العتره، أى يستمرّان متلازمين

«حتى يردا علىّ الحوض» أى الكوثر يوم القيامه.

زاد فى روايه: كهاتين، و اشار بإصبعيه.و فى هذا مع قوله أوّلا:

إنّى تارك فيكم؛ تلويح بل تصريح بأنّهما كتوأمين خلفهما و وصّى امّته بحسن معاملتها و إيثار حقّهما على انفسهما و الاستمساك بهما فى الدّين.امّا الكتاب فلأنّه معدن العلوم الدّينيّه و الحكم الشّرعيه و كنوز الحقائق و خفايا الدّقائق.و أمّا العتره فلأنّ العنصر إذا طاب اعان على فهم الدّين.فطيب العنصر يؤدّى إلى حسن الأخلاق،و محاسنها يؤدّى إلى صفاء.

القلب و نزاهته و طهارته.قال الحكيم:و المراد بعترته هنا العلماء العاملون منهم، إذ هم الّذين لا يفارقون القرآن،أمّا نحو جاهل و عالم مخلّط فأجنبىّ من هذا المرام،

و إنّما ينظر للأصل و العنصر عند التّحلّى بالفضائل و التّخلّى عن الرّذائل،فإذا كان العلم النّافع فى غير عنصرهم لزمنا اتّباعه كائنا من كان،و لا يعارض حثّه هنا على اتّباع عترته حثّه فى خبر علىّ على اتّباع قريش،لأنّ الحكم على فرد من أفراد العامّ لا يوجب قصر العامّ على ذلك الفرد على الأصحّ،بل فائدته مزيد الاهتمام بشأن ذلك الفرد و التّنويه برفعه قدره.«تنبيه»:قال الشّريف السّمهودىّ:هذا الخبر يفهم منه وجود من يكون أهلا للتمسك من اهل البيت و العتره الطاهره فى كل زمان الى قيام الساعه حتّى يتوجّه الحثّ المذكور إلى التّمسّك به،كما أنّ الكتاب كذلك،فلذلك كانوا أمانا لأهل الأرض،فإذا ذهبوا ذهب أهل الأرض«حم.طب.» و الضّياء فى«المختاره»«عن زيد بن ثابت»قال الهيثمىّ:رجاله موثّقون،و رواه أيضا أبو يعلى بسند لا بأس به و الحافظ عبد العزيز بن الأخضر و زاد أنّه قال فى حجّه الوداع.و هم من زعم ضعفه كابن الجوزىّ.قال السّمهودىّ:و فى الباب ما يزيد على عشرين من الصّحابه.انتهى].

و نيز مناوى در«تيسير-شرح جامع صغير»گفته:[

«أمّا بعد، ألا يا أيّها النّاس!الحاضرون أو أعمّ

«إنّما أنا بشر يوشك» أى يسرع

«أن يأتينى رسول ربى» ملك الموت

«يدعونى فأجيب» أى اموت،كنى عنه بالإجابه رمزا إلى أنّ اللايق به تلقّيه بالقبول كالمجيب إليه باختياره

«و أنا تارك فيكم الثّقلين» سمّيا به لعظمهما و شرفهما،و آثر التّعبير به لأنّ الأخذ بما يتلقّى عنهما و المحافظه على رعايتهما و القيام بواجب حرمتهما ثقيل

«أوّلهما كتاب اللّه» قدّمه لأحقيّته بالتّقديم.

و الكتاب علم بالغلبه على القرآن.و قال الرّاغب:الكتب و الكتاب ضمّ أديم إلى أديم بالخياطه،و عرفا ضمّ الحروف بعضها لبعض فى اللّفظ،و لهذا سمّى كتاب اللّه و إن لم يكتب كتابا.قال ابن الكمال:و من قال اطلق على المنظوم عباره قبل أن يكتب لأنّه ممّا يكتب فكأنه لم يفرق بين الخط و الكتابه

«فيه الهدى» من الضّلال

«و النّور» للصّدور

«من استمسك به و أخذ به كان على الهدى و من أخطأه ضلّ» أى أخطأ سبيل السّعاده و هلك فى ميدان الشّقاوه

«فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به» فإنّه السّبب

الموصل إلى المقامات العليّه و السّعاده الأبديّه«و»ثانيهما

«أهـل بيـتى اذكّركـم اللّه فى أهـل بيـتى،اذكّركـم اللّه فى أهـل بيـتى مـن حرّمـت عليـه الصّـدقه مـن أقـاربه ،و المراد هنا علماؤهم«حم.عبد بن حميد»بغير إضافه«م.عن زيد بن أرقم»و له تتمّه فى مسلم].

و نيز در«تيسير-شرح جامع صغير»گفته:[

«إنّى تارك فيكم» بعد موتى

«خليفتين»

زاد فى روايه: أحدهما أكبر من الآخر«كتاب اللّه» القرآن

«حبل» أى هو حبل

«ممدود ما» زائده

«بين السّماء و الأرض» قيل:أراد به عهده و قيل:السّبب الموصل لرضاه

«و عترتى» بمثنّاه فوقيّه

«أهل بيتى» تفصيل بعد إجمال بدلا أو بيانا، و هم أصحاب الكساء،يعنى إن عملتم بالقرآن و اهتديتم بهدى عترتى العلماء لم تضلّوا

«و إنّهما لن يفترقا»(۱) أى الكتاب و العتره

«حتّى يردا علىّ الحوض» الكوثر يوم القيامه.و قيل:أراد بعترته العلماء العالمين لأنّهم الّذين لا يفارقون القرآن.

أمّا نحو جاهل و عالم مخلّط فلا.و انّما ينظر للأصل و العنصر عند التحلّى بالفضائل و التّخلى عن الرذائل،فكما أنّ كتاب اللّه فيه الناسخ و المنسوخ المرتفع الحكم؛ فكذا ترتفع القدوه بالمخذولين منهم«حم.طب.عن زيد بن ثابت»و رجاله موثوقون «موثقون.ظ»].

و علامه مناوى از أكابر محقّقين أماثل و أجلّهٔ منقّدين افاضل نزد سنّيّه مى باشد.

مدائح عاليه و محامد غاليه و رفعت مرتبت و شموخ منزلت او بر متتبّع «خلاصه الأثر»محمّد أمين بن فضل اللّه المحبّى و«مقاليد الأسانيد»أبو مهدى ثعالبى و«كفايه المتطلّع»تاج الدّين الدّهّان المكّى و«إمداد بمعرفه علوّ الإسناد»سالم ابن عبد اللّه بن سالم البصرى و «رساله اسانيد»احمد بن محمّد بن احمد بن على نخلى و«رساله اصول حديث»خود مخاطب و«غرّه الرّاشدين»فاضل رشيد و«إزاله الغين»حيدر على واضح و لائح است.

۱- فی النسخه الحاضره المطبوعه من « الجامع الصغیر » : لن یتفرقا . فلیعلم (۱۲ . ن) .

فهذا المناوی جهبذهم النّاقد،و نطاسیّهم الواقد،قد أثبت هذا الحدیث السّائق إلی الهدی و القائد،و حقّق هذا الخبر الهادی لطالب الرّشد و الرّائد، فالحمد للّه علی لحوب محجّه الإیقان لکلّ دان و باعد،و لزوم حجّه الایمان لکلّ ساع و قاعد،و بوار ریب المرتاب المراغ اللّاحد،و فساد طعن الطّاعن المناوی الجاحد.

(۱۵۶-اما اثبات ملا یعقوب بنبانی لاهوری

حدیث ثقلین را،پس در«رسالهٔ عقائد»خود گفته:[ثمّ إنّ محبّه النّبی علیه السّلام توجب محبّه الآل و الأصحاب لقرب منزله أهل البیت و قرابتهم بالنّبیّ علیه السّلام حتّی قرنوا معه علیه السّلام فی الصّلوه،و قال اللّه تعالی: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی .

و قوله علیه السّلام: أنا تارک فیکم الثّقلین کتاب و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.

و سئلت عائشه رضی اللّه عنها:أیّ النّاس کان أحبّ إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم؟قالت:فاطمه رضی اللّه عنها.فقیل:من الرّجال؟قالت:زوجها] .و مفاخر سنیه و مآثر علیّهٔ ملا یعقوب که حضرات سنّیّه برای او ثابت می نمایند بر ناظر«افق مبین فی أحوال المقرّبین» مولوی رزق اللّه ملقّب بحافظ عالم خان و«عمل صالح»محمّد صالح مورّخ و«مرآت آفتاب نمای»شاه نوازخان؛واضح و آشکارست.و برای جلالت مرتبت و عظمت منزلت او بس ست که خود مخاطب در حاشیهٔ همین کتاب«تحفه»بجواب همین حدیث شریف بافادهٔ او متمسّک شده.

فهذا اکابرهم السابق العقوب،و بارعهم المفخّم ملا یعقوب،قد أثبت هذا الحدیث الشّارح المنوّر للصّدور و القلوب،الذّائد النّافی للأحزان و الکروب، فالعجب کلّ العجب ممّن یعرض عن الصّدق الظّاهر و هو أبیض أزهر ملحوب،و یعمی عن الحقّ السّافر و هو کالضّرام المشبوب،فینکب عن سنن الصّواب اتّباعا للمنکر المنکّر المنکّب المنکوب،و ینحرف عن لقم الرّشاد انحیازا إلی الممتری المذمّم المقصوب.

۱۵۷-اما روایت نور الدین علی بن ابراهیم بن أحمد بن علی الحلبی الشافعی

حدیث ثقلین را،پس در«إنسان العیون فی سیره النّبی المأمون»گفته:

[أی(۱) و لما وصل صلی اللّه علیه و سلّم إلی محلّ بین مکّه و المدینه یقال له غدیر خمّ-بقرب رابغ-جمع الصّحابه و خطبهم خطبه بیّن فیها فضل علیّ کرّم اللّه وجهه و براءه عرضه ممّا تکلّم فیه بعض من کان معه بأرض الیمن بسبب ما کان صدر منه إلیهم من المعدله الّتی ظنّها بعضهم جورا و بخلا،و الصّواب کان معه کرّم اللّه وجهه فی ذلک،

فقال صلی اللّه علیه و سلّم:

أیّها النّاس!إنّما انا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی فاجیب. أی.و فی لفظ فی الطّبرانی قال: یا أیّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّه لم یعمر نبیّ إلاّ نصف عمر الّذی یلیه من قبله و إنّی لأظنّ أن یوشک أن ادعی،فأجیب و إنی مسئول و إنکم مسئولون،فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنک قد بلّغت و نصحت فجزاک اللّه خیرا.فقال صلی اللّه علیه و سلّم:أ لیس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:بلی!نشهد بذلک، قال:اللّهمّ اشهد! الحدیث،ثمّ حضّ علی التّمسّک بکتاب اللّه و وصّی بأهل بیته.أی.

فقال:

إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض

و قال فی حقّ علیّ کرم اللّه وجهه لمّا کرّر علیهم: أ لست أولی بکم من انفسکم؟ ثلثا. و هم یجیبونه صلی اللّه علیه و سلّم بالتّصدیق و الاعتراف.و

رفع صلی اللّه علیه و سلّم ید علیّ کرّم اللّه وجهه و قال:من کنت مولاه فعلی مولاه،اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه و أحبّ من أحبّه و ابغض من أبغضه و انصر من نصره و اخذل من خذله و أدر الحقّ معه حیث دار].

و محاسن علیه و مناقب ستیّهٔ نور الدین علی حلبی بر ناظر«تحفهٔ بهیّه فی

۱- هذه علامه للزیاده المأخوذه من « سیره الشمس الشامی » علی « سیره أبی الفتح بن سید الناس » و قد صرح بهذا الحلبی فی صدر « انسان العیون » حیث قال : و الزیاده التی اخذتها من سیره الشمس الشامی علی سیره أبی الفتح بن سید الناس الموسومه « بعیون الاثر » ان کثرت میزتها بقولی فی اولها : قال . و فی آخرها . انتهی و ان قلت اتیت بلفظ أی و جعلت فی آخر القوله دائره هکذا : بالحمره . الخ .

طبقات الشافعيّه»عبد اللّه بن حجازى الشرقاوى و«خلاصه الأثر فى أعيان القرن الحادى عشر»محمّد بن فضل اللّه المحبّى،ساطع و لامع است.

فهذا نور الدين الحلبى قد مرى بروايته أشطر التّحقيق و حلب،و ساق باثباته بضائع التّوفيق و جلب،و أنار طرائق الإذعان لمن رامها و طلب،و أبان معالم الإيقان لمن عرج عليها و ألبّ،فلا يجحده بعد إلاّ من ران عليه العند و غلب،و لا ينكره إلاّ من استولى عليه العمه فحربه و سلب،و لا يطعن فيه إلا حاقد قد اشتدّ به اللّجاج و كلب، و لا يقدح فيه إلاّ حائد قد خدعه العرور فخلب.

۱۵۸-اما روايت احمد بن الفضل بن محمد باكثير المكى

حديث ثقلين را،پس در«وسيله المآل فى عدّ مناقب الآل»گفته:[

و عن ابى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه أنّه صلى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى اوشك ان ادعى فاجيب و إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى انّ اللّطيف الخبير أخبرنى أنّهما لم(لن ظ)يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض،فانظروا بما تخلفونى فيهما. اخرجه احمد بن حنبل فى مسنده و الطبرانى فى الأوسط و أبو يعلى و غيرهم، و سنده لا بأس به.و

اخرج(و أخرجه.ظ)الحافظ ابو محمّد عبد العزيز بن الأخضر فى«معالم العتره النّبويه»و فيه أنّ النبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال ذلك فى حجّه الوداع،و زاد:

و مثله،يعنى كتاب اللّه،كمثل سفينه نوح عليه السّلام من ركبها نجا.

و مثلهم ،أى أهل بيته،

كمثل باب حطّه من دخله غفرت له الذّنوب. و اخرجه الحاكم فى«المستدرك»من ثلاث طرق و قال فى كل منها إنّه صحيح على شرط البخارى و مسلم و لم يخرجاه.

الطريق الاولى

عن الأعمش عن حبيب بن أبى ثابت عن أبى الطفيل عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه،و لفظه: لمّا رجع النبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع و نزل بغدير خمّ امر بدوحات فقمّت.ثمّ قام تحتها فقال:كأنّى قد دعيت فاجبت و إنّى تارك او:قد تركت فيكم الثّقلين احدهما اكبر من الآخر كتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتى فانظروا كيف تخلفونى فيهما فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.ثمّ قال إنّ اللّه عزّ و جلّ

مولای و انا مولی کلّ مؤمن.

الطریقه الثانیه:

عن سلمه بن کهیل،عن ابیه،عن أبی الطّفیل،عن زید بن ارقم ایضا رضی اللّه عنه،و لفظه: نزل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بین مکّه و المدینه عند سمرات خمس دوحات عظام،فکنس النّاس ما تحت السّمرات،ثمّ راح رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم عشیّه فصلّی ثمّ قام خطیبا فحمد اللّه عز و جلّ و أثنی علیه و ذکّر و وعظ فقال ما شاء اللّه ان یقول،ثم قال:أیّها الناس!انّی تارک فیکم امرین لن تضلوا إن اتّبعتموهما،و هما کتاب اللّه و أهل بیتی عترتی.

الطریقه الثالثه:

عن ابی الضّحی مسلم بن صبیح،عن زید بن ارقم ایضا رضی اللّه عنه،و لفظه: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. و کذا اخرجه الحاکم ایضا و الطبرانیّ فی الکبیر من طریق یحیی بن جعده عن زید بن ارقم، و فیها وصف ذلک الیوم بأنّه ما اتی علینا یوم کان اشد حرا منه.

و اخرجه الطّبرانیّ ایضا،عن حکیم بن جبیر،عن أبی الطّفیل،عن زید بن ارقم، و فیه من الزّیاده عقب قوله ،انّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض:سألت ربّی ذلک لهما فلا تتقدّموهما فتهلکوا و لا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم اعلم منکم.

و عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنهما قال رایت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوم عرفه علی ناقته القصوی یخطب فسمعته یقول:یا ایّها النّاس!انّی قد ترکت ما إن اخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی، اخرجه الترمذیّ و قال:حدیث حسن غریب.

و اخرجه ابو العباس بن عقده فی الموالاه عن جابر رضی اللّه عنه،و لفظه: کنّا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّه الوداع فلمّا رجع مرّ بشجرات نحو الجحفه فقمّ ما تحتهنّ ثمّ خطب النّاس فقال:أیّها النّاس!إنّی لا أری إلّا موشکا ان ادعی فاجیب رسول ربّی و أنتم مسئولون فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد انّک قد بلّغت و نصحت و أدّیت قال:إنّی لکم فرط و انتم واردون علیّ الحوض و إنّی مخلّف فیکم الثّقلین.

إلی آخر ما تقدّم.

و روی الحافظ جمال الدّین محمّد بن یوسف الزّرندیّ فی کتابه«نظم درر

السّمطين»عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال: اقبل رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوم حجّه الوداع فقال:إنّى فرطكم على الحوض و إنّكم تبعى و إنكم توشكون أن تردوا علىّ الحوض فأسئلكم عن ثقلىّ كيف خلفتمونى فيهما.فقام رجل من المهاجرين فقال:ما الثّقلان؟ قال:الأكبر منها كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فتمسكوا به،و الأصغر عترتى،فمن استقبل قبلتى و أجاب دعوتى فليستوص بهم خيرا،فلا نقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم و إنى سألت لهم اللّطيف الخبير ان يردوا علىّ الحوض كتين،او:

كهاتين،و أشار بالمسبّحتين،ناصرهما لى ناصر و خاذلهما لى خاذل و وليهما لى ولىّ و عدوّهما لى عدوّ. قال الحافظ جمال الدّين المذكور:و

ورد عن عبد اللّه بن زيد عن أبيه رضى اللّه عنهما أنّ النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال: من أحبّ أن ينسأ له فى اجله و أن يمتّع بما خوّله اللّه تعالى فليخلفنى فى أهلى خلافه حسنه فمن لم يخلفنى فيهم بتر عمره، و فى روايه: بتك عمره،و ورد علىّ الحوض يوم القيامه مسودّا وجهه.

و أخرج السّيّد أبو الحسن يحيى بن الحسن فى كتابه فى«أخبار المدينه»عن محمّد بن عبد الرّحمان بن خلّاد- و كان فى رهط جابر بن عبد اللّه-حديث أخذه صلى اللّه عليه و سلّم بيد علىّ و الفضل بن عبّاس رضى اللّه عنه فى مرض وفاته صلى اللّه عليه و سلم،قال:فخرج علينا يعتمد عليهما حتّى جلس على المنبر و عليه عصابه فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أمّا بعد:أيّها النّاس!ما ذا تنكرون من موت نبيّكم؟أ لم ينع إليكم نفسه؟و ينع إليكم أنفسكم؟ أم هل خلّد احد ممّن بعث قبلى فيمن بعثوا إليه فأخلد فيكم؟الا!انى لا!حق بربى و قد تركت فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه بين اظهركم تقرءونه صباحا و مساء، فيه ما تأتون و ما تدعون،فلا! تنافسوا و لا تحاسدوا و لا تباغضوا و كونوا إخوانا كما امركم اللّه ألا!ثمّ اوصيكم بعترتى أهل بيتى،ثمّ اوصيكم بهذا الحىّ من الأنصار ،إلى آخر الحديث،و هو طويل.

و عن زيد بن ثابت رضى اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: إنى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود ما بين السماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و انهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض اخرجه احمد فى مسنده و اخرجه عبد بن حميد

بسند جيّد،و لفظه: إنى تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض.

و اخرجه الطبرانىّ فى الكبير،و لفظه: إنى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه تعالى و أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و عن ضميره الأسلمى رضى اللّه عنه،قال: لمّا انصرف رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع امر بشجرات بوادى خمّ فقممن و هجر رسول اللّه فخطب الناس فقال:

اما بعد ايها الناس!فانى مقبوض اوشك ان ادعى فاجيب،فما انتم قائلون؟قالوا نشهد انك قد بلّغت و نصحت و أديت،قال:إنى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى،ألا!و إنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما.

اخرجه ابن عقده فى الموالاه.

و عن سيّدنا على بن أبى طالب رضى اللّه عنه و كرّم اللّه وجهه انّ النبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قال:

قد تركت فيكم ما إن اخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه سببه بيده و سببه بأيديكم و اهل بيتى.

أخرجه اسحاق بن راهويه فى مسنده من طريق كثير بن محمّد بن عمر بن على بن أبى طالب،عن أبيه، عن جدّه رضى اللّه عنهم.و كذا رواه الدّولابىّ فى«العتره الطّاهره».(و رواه الجعابىّ فى الطالبيين.صح.ظ)عن عبد اللّه عن أبيه عن جدّه،عن علىّ بن أبى طالب رضوان اللّه تعالى عليهم أجمعين انّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى مخلّف فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه عزّ و جلّ طرفه بيده و طرفه بأيديكم و عترتى أهل بيتى و لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و رواه البزّار و لفظه: إنّى مقبوض و إنى قد تركت فيكم الثقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنكم لن تضلّوا بعدهما و لن تقوم السّاعه حتّى يبتغى أصحاب رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم كما يبتغى الضّالّه فلا توجد.

و عن أبى ذر الغفارى رضى اللّه عنه انه أخذ بحلقتى باب الكعبه فقال:سمعت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يقول: إنى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه تعالى و عترتى فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. أخرجه ابن عقده و أشار إليه الترمذىّ فى جامعه.

و عن أبی رافع رضی اللّه عنه مولی النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قال: لمّا نزل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم غدیر خمّ مصدره من حجّه الوداع قام خطیبا بالنّاس بالهاجره فقال:یا أیّها الناس! إنّی ترکت فیکم الثّقلین الثقل الأکبر و الثقل الأصغر فأمّا الثّقل الأکبر فبید اللّه طرفه و الطّرف الآخر بأیدیکم و هو کتاب اللّه إن تمسّکتم به فلن تضلّوا و لن تذلّوا أبدا.

و أمّا الثقل الأصغر فعترتی أهل بیتی إنّ اللّه هو الخبیر أنبأنی أنهما لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض،و الحوض عرضه ما بین بصری و صنعاء فیه من الآنیه عدد الکواکب،و اللّه سائلکم کیف خلفتمونی فی کتابه و أهل بیتی. أخرجه ابن عقده.

و عن أبی هریره رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنی خلّفت فیکم اثنین لن تضلّوا بعدهما أبدا کتاب اللّه و نسبی و لن یتفرّقا حتی یردا علیّ الحوض أخرجه البزّار فی مسنده.

و عن أمّ هانی رضی اللّه عنها قالت: رجع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّته حتی إذا کان بغدیر خمّ أمر بدوحات فقممن ثمّ قام خطیبا بالهاجره فقال:امّا بعد،أیها الناس!إنی اوشک أن ادعی فاجیب و قد ترکت فیکم ما لن تضلّوا بعده کتاب اللّه طرف بید اللّه و طرف بأیدیکم و عترتی أهل بیتی،ألا إنّهما لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض. أخرجه ابن عقده].

و نیز در«وسیله المآل»گفته:[

و عن عامر بن لیلی بن ضمره و حذیفه بن أسید رضی اللّه عنه،قالا: لمّا صدر رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع و لم یحجّ غیرها أقبل حتّی إذا کان بالجحفه نهی عن سمرات بالبطحاء متقاربات:

لا تنزلوا تحتهنّ حتی إذا نزل القوم و أخذوا منازلهم سواهن أرسل إلیهنّ فقمّ ما تحتهنّ و شذّبن عن رءوس القوم حتی إذا نودی للصلوه غدا إلیهنّ فصلّی تحتهنّ ثم انصرف إلی النّاس،و ذلک یوم غدیر خمّ.و خمّ من الجحفه و له بها مسجد معروف.

و فی بعض الرّوایات أنه کان یوما شدید الحرّ،و کان ثامن عشر ذی الحجّه،فأقبل علیهم فقال:أیّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّه لن یعمر نبیّ إلّا نصف عمر الّذی یلیه من قبله و إنّی لأظنّ أن أدعی فاجیب و إنّی مسئول و أنتم مسئولون،

هل بلّغت!فما أنتم قائلون؟قالوا:نقول قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه تعالى خيرا.قال:أ لستم تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و النّار حقّ و البعث بعد الموت حقّ؟قالوا:بلى!نشهد.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:أيّها النّاس!أ لا تسمعون؟ألا!فإنّ اللّه مولاى و أنا أولى بكم من أنفسكم،ألا!من كنت مولاه فهذا مولاه،و أخذ بيد عليّ فرفعها حتّى عرفه القوم أجمعون.ثمّ قال:اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:أيّها النّاس! أنا فرطكم و إنكم واردون عليّ الحوض ممّا بين بصرى و صنعاء،فيه عدد نجوم السّماء قد حان من فضه،ألا!و إنّى سائلكم حين تردون عليّ عن الثقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما.قالوا:و ما الثقلان؟يا رسول اللّه!قال:الثقل الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا،ألا!و عترتى، فإنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أن لا يفترقا حتى يلقيانى،و سألت اللّه ربّى لهم ذلك،فأعطانى،فلا تسبقوهم فتهلكوا،و لا تعلّموهم فهم أعلم منكم، أخرجه ابن- عقده فى الموالاه.

و من طريق ابن عقده أورده أبو موسى فى الصّحابه و قال:إنّه غريب،و الحافظ أبو الفتوح العجلى فى«فضائل الخلفاء».و

عن حذيفه بن أسيد الغفارى أو زيد بن أرقم رضى اللّه عنهما.قال: لمّا صدر رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم من حجّه الوداع نهى أصحابه عن شجرات بالبطحاء متقاربات أن ينزلوا تحتهنّ ثمّ بعث إليهنّ من يقمّ ما تحتهنّ من الشّوك و عمد إليهنّ و صلّى تحتهنّ.ثمّ قام فقال:يا أيها الناس!إنى قد نبأنى اللّطيف الخبير أنه لن يعمّر نبىّ إلاّ نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنى لأظنّ أنى يوشك أن ادعى فاجيب و إنى مسئول و إنكم مسئولون فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:

نشهد أنك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلا اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و أنّ اللّه يبعث من فى القبور! قالوا:بلى!نشهد بذلك!قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:أيّها الناس!إن اللّه مولاى و أنا اولى

(مولی.ظ)المؤمنین و أنا اولی بهم من انفسهم،فمن کنت مولاه فهذا مولاه،یعنی علیّا،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:ایّها الناس!إنی فرطکم و إنکم واردون علیّ الحوض حوض أعرض ممّا بین بصری إلی صنعاء فیه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنی سائلکم حین تردون علیّ الحوض عن الثقلین فانظروا لی کیف تخلفونی فیهما الثقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی اهل بیتی فإنّه قد نبأنی اللّطیف الخبیر انهما لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض. اخرجه الطبرانیّ فی الکبیر و الضّیاء فی«المختاره»من طریق سلمه بن کهیل عن أبی الطفیل، و هما من رجال الصّحیح،عنه بالشّک فی صحابیّه هل هو حذیفه بن اسید او زید بن أرقم؟و اخرجه ابو نعیم و غیره من حدیث زید بن الحسن الأنماطی و قد حسّنه الترمذیّ و ضعفه غیره عن معروف بن خرّبوذ عن أبی الطفیل،و هما من رجال الصّحیح،عن حذیفه وحده من غیر شکّ به].

و نیز در«وسیله المآل»گفته:[

و عن أمّ سلمه رضی اللّه عنها،قالت: اخذ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی غدیر خمّ بید علیّ رضی اللّه عنه حتی رأینا بیاض إبطه، فقال:من کنت مولاه فعلیّ مولاه.الحدیث.

و فیه:ثمّ قال: یا أیّها الناس!إنی مخلّف فیکم الثقلین کتاب اللّه و عترتی و لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض. اخرجه ابن عقده و اخرجه محمّد بن جعفر البزّاز(البزّاز.ظ)عنهما بلفظ: سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی مرضه الّذی قبض فیه و قد امتلأت الحجره من أصحابه قال:أیّها الناس!یوشک أن یقبض قبضا سریعا فینطلق بی و قد قدّمت القول معذره إلیکم،ألا!إنّی مخلّف فیکم کتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتی أهل بیتی.ثمّ أخذ بید علیّ فقال:هذا علیّ مع القرآن و القرآن مع علیّ لا یفترقان حتّی یردا علیّ الحوض،فأسألها عن ما خلّفت فیهما أخرجه الدّار قطنیّ].

و نیز در«وسیله المآل»گفته:[

قال شیخ الإسلام الحافظ شهاب الدّین أحمد بن حجر العسقلانیّ-رحمه اللّه تعالی:حدیث «من کنت مولاه فعلیّ مولاه» أخرجه التّرمذیّ و النّسائی، و هو کثیر الطّرق جدّا،و قد استوعبها ابن عقده فی کتاب مفرد و کثیر

من أسانيدها صحاح و حسان،و يدلّ على ذلك ما

روى أبو الطّفيل رضى اللّه عنه أنّ عليّا رضى اللّه عنه و كرّم اللّه وجهه جمع النّاس و هو خليفه فى الرّحبه موضع بالعراق ثمّ قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أنشد اللّه من شهد يوم غدير خمّ إلّا قام،و لا يقوم رجل يقول:نبّيت،أو:بلغنى إلّا رجل سمعت اذناه و وعاه قلبه.فقام سبعه عشر رجلا منهم:خزيمه بن ثابت و سهل بن سعد و عدىّ بن حاتم و عقبه بن عامر و أبو أيّوب الأنصارىّ و أبو سعيد الخدرىّ و أبو شريح الخزاعى و أبو ليلى و أبو الهيثم بن التّيهان و رجال من قريش فقال على كرّم اللّه وجهه رضى عنه و عنهم:هاتوا ما سمعتم!فقالوا:نشهد أنّا أقبلنا مع رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم من حجه الوداع حتى إذا كان الظهر خرج رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فأمر بشجرات فشذب بن و ألقى عليهنّ ثوب.ثمّ نادى بالصّلاه فخرجنا و صلّينا،ثمّ قال:أيّها النّاس!ما أنتم قائلون؟ قالوا:قد بلّغت!قال:اللّهمّ اشهد!ثلاث مرّات.ثمّ قال:اوشك أن ادعى فاجيب و إنّى مسئول و أنتم مسئولون.ثمّ قال:ألا!إنّ دماؤكم و أموالكم حرام كحرمه يومكم هذا و شهركم هذا.اوصيكم بالنّساء،اوصيكم بالجار،اوصيكم بالمماليك،اوصيكم بالعدل و الإحسان.ثمّ قال:أيّها النّاس!إنّى تارك فيكم الثّقلين عترتى و أهل بيتى فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.نبّأنى اللطيف الخبير. و ذكر فى الحديث

قوله صلى اللّه عليه و سلّم:

من كنت مولاه فعلى مولاه.فقال علىّ:صدقتم و أنا على ذلك من الشّاهدين. أخرجه ابن عقده من طريق محمّد بن كثير عن فطر و أبى الجارود،و كلاهما عن أبى الطفيل].

و احمد بن الفضل بن محمد باكثير محرز فضل كثير و نبل غزير و شرف أثير نزد سنّيه است.و جلالت شان و علوّ مكان او نزد اين حضرات بر ناظر«خلاصه الأثر فى أعيان القرن الحادى عشر»محمّد أمين بن فضل اللّه بن محبّ اللّه المحبّى و«تنضيد العقود السّنيّه بتمهيد الدّوله الحسنيّه»رضى الدّين بن محمّد بن على بن حيدر الحسينى الشّامى ظاهر و باهرست.

فهذا احمد بن الفضل بن محمّد باكثير صاحب الوسيله،علّامتهم المحرز للمناقب الجميله،المقتنى للمآثر العقيله،قد روى هذا الحديث الشّريف بسياقات متكاثره جليله،و أورده بألفاظ متنوّعه جزيله،فلا يترك سنن الإذعان و سبيله،بعد ما أصاب

لقمه و دليله،إلاّ من نغلت منه الدّخيله،فهو يعمل لعدوانه كلّ حيله،و يستمسك بالشّبهات الواهيه المهيله،و يتشبّث بالنّزغات البائره الضّئيله،و يبدى من الزيغ أعاليله و يظهر من الغىّ أضاليله.

۱۵۹-أما روايت محمود بن محمد بن على الشيخانى القادرى المدنى

حديث ثقلين را،پس در«صراط سوى-فى مناقب آل النّبى»كه نسخهٔ عتيقهٔ آن بخطّ عرب پيش نظر قاصر حاضرست ألفاظ متكثّرهٔ مفيده و شواهد متوفّرهٔ سديدهٔ اين حديث شريف آورده.سابقا از عبارت«صراط سوى»كه در روايت أبو عوانه منقول شد دريافتى كه شيخانى قادرى اين حديث شريف را از أبو عوانه نقل كرده و بتصريح ذهبى صحّت آن ثابت نموده.

و نيز شيخانى قادرى در«صراط سوى»بعد نقل كلام بعض اسماعيليّه متعلّق بحديث غدير گفته:[أقول:و قد مرّ الأحاديث الصّحاح و الحسان و ليس فيها جميع ما ذكره المدّعى،بل الصّحيح ممّا ذكرنا:

من كنت مولاه فعلىّ مولاه و الصّحيح ممّا ذكرنا أيضا:

اللّهمّ وال من والاه. و الصّحيح ممّا ذكرنا أيضا:

إنّ اللّه ولىّ المؤمنين و من كنت وليّه فهذا وليّه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره. و الصّحيح ممّا ذكرنا أيضا

قوله صلى اللّه عليه و سلّم للنّاس: أ تعلمون أنّى أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟قالوا:نعم!يا رسول اللّه قال:من كنت مولاه فعلىّ مولاه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه. و الصّحيح ممّا ذكرنا أيضا

قوله صلّى اللّه عليه و سلّم: كأنّى قد دعيت فأجبت،إنّى قد تركت فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فانظروا فيهما كيف تخلفونى فيهما(و إنهما.ظ)لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.ثمّ قال:إنّ اللّه مولاى فأنا(و أنا.ظ)ولىّ كلّ مؤمن.ثمّ أخذ بيد علىّ فقال:من كنت مولاه فهذا وليّه اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه. و الصّحيح ممّا ذكرنا أيضا

قوله صلّى اللّه عليه و سلّم: أ لست أولى بكلّ مؤمن من نفسه!قالوا:بلى!قال:فإن هذا مولى من أنا مولاه.اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.فلقيه عمر رضى اللّه عنه فقال:

هنيئا لك!أصبحت و امسيت مولى كلّ مؤمن و مؤمنه. انتهى ما هو الصحيح و الحسان(و الحسن .ظ)و ليس فى ذلك مخترعات المدّعى و مفترياته.

و نیز شیخانی قادری در«صراط سوی»گفته:

[عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه قال:

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما. أخرجه التّرمذیّ فی جامعه و قال حسن غریب.و

عن أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه أنّ النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قال: إنی أوشک أن ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا بما تخلفونی فیهما.قالوا:إنّه قال ذلک فی حجّه الوداع و زاد فی حدیث: کتاب اللّه کمثل سفینه نوح من رکبها نجا، و مثلهم،أی أهل بیتی کمثل باب حطّه من دخله غفرت له الذّنوب و قد أخطأ ابن الجوزی حیث ذکر هذا فی واهیاته علی عادته فی ذلک غافلا عمّا

ذکر مسلم فی صحیحه عن زید بن أرقم قال: قام فینا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه، فحمد اللّه و اثنی علیه و وعظ و ذکّر ثم قال:أمّا بعد،ألا یا أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یأتی رسول ربّی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی.فقیل لزید بن أرقم من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟ قال:بلی!إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم الصّدقه بعده.قیل:و من هم؟ قال:هم آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عبّاس.قیل:کلّ هؤلاء حرم الصّدقه؟ قال:نعم! أخرجه مسلم فی صحیحه (بطرق.صح.ظ)و لفظه فی أحدها:قلنا،أی لزید رضی اللّه عنه:من أهل بیته؟نساؤه؟فقال:لا،ایم اللّه!إنّ المرأه تکون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ یطلّقها فترجع إلی ابیها و قومها.أهل بیته اصله و عصبته الّذین حرموا الصّدقه بعده.و

أخرجه الحاکم فی«المستدرک»علی شرط الشّیخین و فی لفظ فی «المستدرک»علی شرط الشّیخین لمّا رجع النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع

و نزل غدیر خمّ مرّ(أمر.ظ)بدوحات فقمّت ثمّ قام فقال:کأنّی قد دعیت فأجبت إنّی قد ترکت فیکم الثقلین أحدهما اکبر من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتی،فانظروا کیف تخلفونی فیهما فإنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.ثمّ قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن(الحدیث.صح.ظ). و فی لفظ آخر علی شرطهما:

نزل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بین مکّه و المدینه علی سمرات خمس دوحات عظام،فکنس النّاس ما تحت السّمرات،ثمّ راح رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم عشیّه فصلّی ثم قام خطیبا فحمد اللّه عزّ و جل و أثنی علیه و ذکّر و وعظ،فقال ما شاء اللّه أن یقول ثمّ قال:

أیّها النّاس!إنی تارک فیکم أمرین لن تضلّوا إن اتّبعتموهما و هما کتاب اللّه و أهل بیتی عترتی.و فی لفظ آخر علی شرطهما إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. و زاد فیه(الطبرانیّ.صح.ظ)عقب قوله:

حتی یردا علیّ الحوض:سألت ربّی ذلک لهما فلا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تقدّموهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منکم.

و فی روایه زید بن أرقم أیضا:قال: أقبل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوم حجّه الوداع فقال:إنّی فرطکم علی الحوض و أنتم تبعی و إنّکم توشکون أن تردوا علیّ الحوض فأسئلکم عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما.فقام رجل من المهاجرین فقال:ما الثّقلان؟قال:الأکبر منهما کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و سبب طرفه بأیدیکم فتمسّکوا به و الأصغر عترتی،فمن استقبل قبلتی و أجاب دعوتی فلیستوص بهم خیرا، أو کما

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم و إنّی قد سألت لهم اللّطیف الخبیر فأعطانی أن یردوا علیّ الحوض کتین- أو قال: کهاتین-و أشار بالمسبّحتین،ناصرهما لی ناصر و خاذلهما لی خاذل و ولیهما لی ولیّ و عدوّهما لی عدوّ.

و عن عبد اللّه بن زید عن أبیه أنّ النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم قال: من أحب أن ینسأ له فی أجله و أن یمتّع بما خوّله اللّه فلیخلفنی فی أهلی خلافه حسنه فمن لم یخلفنی فیهم بتر عمره و ورد علیّ یوم القیامه مسودّا وجهه].

و نیز در«صراط سوی» گفته:[

و عن جابر بن عبد اللّه رضی اللّه عنه،قال:

رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يوم عرفه و هو على ناقه القصواء يخطب فسمعته يقول:يا أيّها النّاس!إنى قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى. أخرجه التّرمذىّ و قال:حسن غريب.و

عن ابن عقده:قال: كنّا مع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم فى حجّه الوداع فلمّا رجع إلى الجحفه مرّ بشجرات فقمّ ما تحتهنّ ثمّ خطب النّاس فقال:أمّا بعد أيّها النّاس!فإنّى لا أرانى إلاّ موشكا أن أدعى فأجيب و إنى مسئول و أنتم مسئولون فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك بلّغت و نصحت و أدّيت قال:أنا لكم فرط و أنتم واردون علىّ الحوض و إنّى مخلّف فيكم الثّقلين.الحديث.

و عن حذيفه بن أسيد الغفارى(رض)و زيد بن أرقم رضى اللّه عنه أنّ النّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم قال: أيّها النّاس!إنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبىّ إلاّ نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنّى لأظنّ أنّى يوشك أن ادعى فاجيب و إنّى مسئول و إنّكم مسئولون فما ذا أنتم قائلون؟قالوا نشهد أنك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.

فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و أن اللّه يبعث من فى القبور؟قالوا:بلى نشهد بذلك.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:يا ايّها النّاس! إن اللّه مولاى و أنا مولى المؤمنين و أنا أولى بهم من أنفسهم،فمن كنت مولاه فهذا مولاه-يعنى عليّا-اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:أيّها النّاس!إنّى فرطكم و إنّكم واردون علىّ الحوض،أعرض ممّا بين بصرى إلى صنعاء،فيه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما الثّقل الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن ينقضيا حتّى يردا علىّ الحوض. أخرجه الطبرانىّ فى الكبير و جمع غفير.

و عن أبى الطفيل رضى اللّه عنه أنّ عليّا رضى اللّه عنه قام فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:أنشد اللّه من شهد يوم غدير خمّ إلاّ قام و لا يقوم رجل يقول:نبّيت أو:بلغنى إلاّ رجل سمعت اذناه و وعاه قلبه فقام سبعه عشر رجلا من أصحاب النّبىّ صلّى اللّه

علیه و سلّم فقال علیّ رضی اللّه عنه و عنهم:هاتوا ما سمعتم!فقالوا:نشهد أنّا أقبلنا مع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع حتّی إذا کان الظّهر خرج رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فأمر بشجرات فشذ بن و ألقی علیهنّ ثوب ثمّ نادی بالصّلاه فخرجنا و صلّینا ثمّ قام فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:أیّها النّاس!ما انتم قائلون؟قالوا:قد بلّغت قال:اللّهمّ اشهد!ثلث مرّات.قال:إنّی اوشک أن ادعی فاجیب و إنّی مسئول و أنتم مسئولون ثمّ قال:ألا!إنّ دماءکم و أموالکم حرام کحرمه یومکم هذا و حرمه شهر کم هذا.اوصیکم بالنّساء،اوصیکم بالجار،اوصیکم بالمماليک،اوصیکم بالعدل و الإحسان.ثمّ قال:أیّها النّاس!إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی فإنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،نبّأنی بذلک اللّطیف الخبیر،ثم قال:من کنت مولاه فعلیّ مولاه.فقال علیّ:صدقتم و أنا علی ذلک من الشّاهدین. أخرجه ابن عقده.

و عن زید بن ثابت،قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود ما بین السّماء و الأرض،أو:ما بین السّماء إلی الأرض،و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. أخرجه أحمد فی مسنده و عبد بن حمید بسند جیّد،و لفظه: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی،الحدیث.

و الأحادیث فی هذا الباب کثیره.و خمّ من الجحفه و للنّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم بها مسجد معروف.و

عن عبد الرحمن بن عوف رضی اللّه عنه قال: لما فتح رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:مکّه انصرف إلی الطائف فحاصرها سبع عشره او تسع عشره،ثمّ قام خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه،ثمّ قال:اوصیکم بعترتی خیرا و إنّ موعدکم الحوض،و الّذی نفسی بیده لتقیمنّ الصّلوه و توتنّ الزّکوه او لأبعثنّ إلیکم رجلا منّی أو کنفسی یضرب أعناقکم،ثمّ أخذ بید علیّ رضی اللّه عنه فقال:هذا هو. أخرجه ابن أبی شیبه.

و عن علیّ رضی اللّه عنه أنّ النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قال: قد ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه سببه بیده و سببه بأیدیکم و أهل بیتی. رواه الدّولابیّ فی«الذّرّیه الطّاهره».

و فی لفظ البزّار: إنّی مقبوض و إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین،یعنی کتاب اللّه

و عترتی أهل بیتی و إنّکم لن تضلّوا بعدهما و إنّه لن تقوم السّاعه حتّی یبتغی أصحاب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم کما یبتغی الضّاله فلا توجد.

و عن أبی هریره رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی خلّفت فیکم اثنتین لن تضلّوا بعدهما أبدا کتاب اللّه و نسبی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض.

رواه البزّار فی مسنده.

و عن أمّ سلمه رضی اللّه عنها قالت: أخذ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بید علی رضی اللّه عنه بغدیر خمّ فرفعها حتّی رأینا بیاض إبطه فقال:من کنت مولاه فعلیّ مولاه.

و أخرج محمّد بن جعفر الرّزّاز بلفظ:سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی مرضه الّذی قبض فیه یقول و قد امتلأت الحجره من أصحابه:أیّها النّاس!یوشک أن اقبض قبضا سریعا فینطلق بی و قد قدّمت إلیکم القول معذره إلیکم،ألا!إنّی مخلف فیکم کتاب ربّی عزّ و جلّ و عترتی أهل بیتی.ثمّ أخذ بید علیّ فرفعها فقال:هذا علیّ مع القرآن و القرآن مع علیّ لا یفترقان حتّی یردا علیّ الحوض فأسألهما ما خلّفت فیهما.

و عن أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه،قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّ للّه عزّ و جلّ ثلاث حرمات فمن حفظهنّ حفظ اللّه تعالی دینه و دنیاه و من لم یحفظهنّ لم یحفظ اللّه له دنیاه و لا آخرته.قلت:و ما هنّ؟قال:حرمه الإسلام و حرمتی و حرمه رحمی أخرجه الطّبرانیّ فی الکبیر].

و نیز شیخانی قادری در«صراط سوی»گفته:[

و روی الحافظ جمال الدّین الزّرندیّ فی کتابه«درر السّمطین(«نظم درر السّمطین».ظ)»عن ابراهیم بن شیبه الأنصاریّ قال: جلست إلی الأصبغ بن نباته فقال:أ لا اقربک ما أملاه علیّ علیّ بن أبی طالب رضی اللّه عنه؟فأخرج صحیفه فیها مکتوب: بسم الله الرحمن الرحیم !هذا ما أوصی به محمّد صلّی اللّه علیه و سلّم أهل بیته و امّته.اوصی اهل بیته بتقوی اللّه و لزوم طاعته و أوصی امّته بلزوم أهل بیته و أهل بیته یأخذون بحجزه نبیّهم صلّی اللّه علیه و سلم و إنّ شیعتهم یأخذون بحجزهم یوم القیامه و إنهم لن یدخلوکم باب ضلاله و لم یخرجوکم من باب هدی.

و سیأتی انشاء اللّه ما

أخرجه البخاریّ فی صحیحه من قول أبی بکر الصّدّیق

رضی اللّه عنه: یا ایّها النّاس!ارقبوا محمّدا صلی اللّه علیه و سلّم فی أهل بیته. و المراقبه:المحافظه علی الشّیء.أی:احفظوه فیهم فلا تؤذوهم و لا تسیئوا إلیهم.

و عن النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم: استوصوا بأهلبیتی خیرا فإنّی اخاصمکم عنهم غدا و من أکن خصیمه أخصمه و من أخصمه دخل النّار. اخرجه ابن سعد(أبو سعد.ظ)و الملاّ فی سیرته.

و أخرجهما(اخرجا.ظ)أیضا حدیث من حفظنی فی أهل بیتی فقد اتّخذ عند اللّه عهدا.

و اخرج أبی سعد(أبو سعد.ظ)فقط حدیث أنا و أهل بیتی شجره فی الجنّه و اغصانها فی الدّنیا، فمن شاء اتّخذ إلی ربّه سبیلا.

و اخرج الملاّ فقط حدیث فی کلّ خلف من امّتی عدول من أهل بیتی ینفون عن هذا الدّین تحریف الغالین و انتحال المبطلین و تأویل الجاهلین،ألا!و إنّ أئمّتکم وفدکم إلی اللّه عزّ و جلّ فانظروا من توفدون. و فی الحدیث المرفوع: الحمد للّه الّذی جعل فینا الحکمه اهل البیت. اخرجه أحمد فی المناقب.و عن أبی سعید الخدری رضی اللّه عنه أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم قال: ألا!انّ عیبتی الّتی آوی إلیها اهل بیتی و ان کرشی الأنصار،فاعفوا عن مسیئهم و اقبلوا من محسنهم. اخرجه التّرمذیّ فی جامعه و قال إنّه حسن.قال زهیر:و معنی کرشی باطنی،و معنی عیبتی ظاهری معنی عیبتی أیضا،أی هم موضع سرّی و أمانتی و معادن نفائسی،أو الکرش بمنزله المعده للإنسان و العیبه مستودع الثیاب،و الأوّل أمر باطن و الثّانی أمر ظاهر فکأنّه ضرب المثل بهما فی إراده اختصاصهما بامور النّبی الظّاهره و الباطنه.أو هما:احسن ما عندی ممّا هو محبوب عندی من اموری.و

فی حدیث عظیم بلفظ: ألا!إنّ عیبتی و کرشی أهل بیتی و الأنصار فاقبلوا من محسنهم و تجاوزا عن مسیئهم. اخرجه التّرمذیّ و الدیلمیّ من طریق عمر و بلفظ اهل بیتی و الأنصار کرشی و عیبتی و الباقی سواء. و معنی الثّقلین فی الأحادیث المذکوره العظیم و کبر(کبیر.ظ)الشّأن کما قاله النوویّ.و فی«القاموس»:یطلق الثّقلین علی متاع المسافر و کلّ شیء نفیس مصون،و الثقلان الإنس و الجنّ لتفضیلهما عن غیرهما بالتّمیّز و العقل،و الاثقال کنوز الأرض و موتاها.و لا خفاء فی أنّ اهل البیت النّبویّ من خلاصه قریش،و قد تقدّم

«یا أیّها النّاس لا تقدّموا قریشا فتهلکوا و لا تخلّفوا عنها فتضلّوا، الحدیث». و سیأتی انّ اهل بیت النّبویّ أمان لأهل الأرض فإذا ذهبوا ذهب اهل الأرض

و كان الحسن يفسر«المشكاه»بفاطمه الزّهراء،و الشّجره المباركه بابراهيم،و يفسر «لا شَرْقِيَّهٍ وَ لا غَرْبِيَّهٍ» أى لا يهوديّه و لا نصرانيّه و يفسّر قوله «يَكادُ زَيْتُها يُضِيءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ نُورٌ عَلى نُورٍ» بإمام بعد إمام و عالم عامل بعد عالم عامل من الأئمه الّتى يقتدى بهم فى الدّين و يتمسّك بهم فيه و يرجع إليهم،و يفسر قوله «يَهْدِى اللّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشاءُ» بيهدى اللّه لولايتها من يشاء،و اللّه اعلم بهذا التّأويل.قلت:و فى تفسيرى ما يغنيك عن تأويل هذه الآيه و تفسيرها،فراجعه إن شئت.

و عن أبى الطفيل عامر بن واثله: كان علىّ بن الحسين بن على إذا تلا قوله تعالى «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصّادِقِينَ ،يقول:«اللّهمّ ارفعنى فى أعلى درجات هذه النّدبه،و أعنّى بعزم الإراده،وهب لى حسن المستعتب من نفسى،و خذ بى منها حتّى يتجرّد خواطر الدّنيا عن قلبى من مزيد خشيتى منك،و ارزقنى قلبا و لسانا يتجاريان ذمّ الدّنيا و حسن التّجافى عنها حتّى لا أقول إلّا صدقت،و أرنى مصاديق إجابتك بحسن توفيقك حتّى أكون فى كلّ حال أردت».

و اعلم أنّ أهل البيت هم الذّرّيّه الطيّبه و فروع الشجره المباركه و بقايا الصّفوه الّذين أذهب اللّه عنهم الرّجس و طهّرهم تطهيرا و برّأهم من الآفات و افترض مودّتهم فى الكتاب و السّنّه،و هم العروه الوثقى و هم معدن التّقى،و خير حبال العالمين وثيقها.

و كان جعفر بن محمّد يقول فى تفسير قوله تعالى «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً» :

نحن حبل اللّه فاعتصموا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا .

و كان محمّد الباقر يقول فى قوله تعالى «أَمْ يَحْسُدُونَ النّاسَ عَلى ما آتاهُمُ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ» :نحن النّاس و اللّه.قلت:و هم الناس حقا،و اعدائهم النسناس حقا حقا.

و عن معقل بن يسار:سمعت ابا بكر يقول:علىّ بن أبى طالب عتره رسول اللّه،أى الّذى حثّ على التّمسّك بهم]انتهى.

فهذا محمود الشيخانى القادرى شيخهم المحمود،و كابرهم المسعود، قد روى هذا الحديث بسياقات عديده من غير صدود،و صحّحه رغما لآناف اهل الرّيب و الجحود،و خطأ فى توهينه الجاحد الحيود الميود،و عنف فى إخماله المنكر الكنود

العنود،فلاـ يقـدم بعـد هـذا على إلطـاطه إلاّـ من عاضـد الحائـد الصّـدود اللّدود،و لا يجترى على إيهانه غبّ ذلك إلاّ من ساعد المعانـد الجحود الحقود،و لاـ يمترى فى شـانه إلاّـ من مالأـ النّاكر النفور الشّـرود،و لاـ يرتاب فى حقّه إلاّ من أخلـد إلى المناكر النّكور الحرود،و اللّه العاصم بلطفه عن الزّيغ المتعس للجدود،و هو الواقى بمنّه عن البغى المضرع للخدود.

۱۶۰–أما روايت سيد محمد بن سيد جلال ماه عالم بخارى

حديث ثقلين را،پس در صدر كتاب«تذكره الأبرار»بعد حمد و نعت گفته:

[امّا بعد آنكه آفتاب سپهر اصطفا در وقت غروب بمغرب فنا فرموده كه براستى و درستى در ميان شما دو چيزى مى گذارم كه اگر بعد از من چنگ بدوستى ايشان زنيد هرگز گمراه نشويد،يكى قرآن،و ديگرى فرزندان و اهلبيت من،و

قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: ألا!و من مات على حبّ آل محمّـد مات شـهيدا،ألا!و من مات على حبّ آل محمّـد مات مغفورا،الا و من مات على حبّ آل محمّـد مات مؤمنا مستكمل الإيمان،ألا!و من مات على حبّ آل محمّـد بشّره ملك الموت بالجنّه ثمّ منكر و نكير. و ازين قسم بشارات عظيم در حقّ متمسّكان محبّت اهل بيت بسيار وارد است،انتهى].

و نيز در كتاب مـذكور در خطبهٔ مقالهٔ اولى گفته:[الحمد للّه الّذى شـرّف السّادات بخطاب «إِنَّما يُرِيدُ اللّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْـلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» و أنزل فى حقّهم لتعظيم قـدرهم: لا أَسْـئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِى الْقُرْبى .و الصّـلوه و السّـلام على النّبىّ الامّى الّذى ذكر اولاده لعلوّهم فى الشّأن مساويا بالقرآن حيث

قال:

إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى فإن تمسّكتم بهما لن تضلّوا بعدى، إلخ]انتهى.

فهذا البخارى محمد سيّدهم العلم،قد أثبت هذا الحديث المنير العلم، فحزم بإثباته اساس الجحود و ثلم،و استأصل بإحقاقه بنيان الارتياب و اصطلم، فمن اوتى من الإنصاف شيئا و لو مثل قراضه الجلم،قبله بالإذعان و الطواعيه و السّلم،

و من قابله بالارتیاب و الاستنکار فقد جرح دینه و کلم،و من طعن فیه للزّیغ و الاعوجاج فقد اوبق نفسه و ظلم.

۱۶۱–اما روایت شیخ عبد الحق دهلوی

حدیث ثقلین را،پس در«مدارج النبوّه گفته:[و در روایتی آمده است که فرمود:گویا مرا بآن عالم خواندند و من اجابت نمودم،بدانید که من در میان شما دو أمر عظیم می گذارم و یکی از دیگری بزرگترست:قرآن و اهل بیت من،ببینید و احتیاط کنید که بعد از من باین دو امر چگونه سلوک خواهید کرد و رعایت حقوق آنها بچه کیفیّت خواهید نمود و آن دو أمر بعد از من از یکدیگر هرگز جدا نخواهند شد تا در لب حوض کوثر بمن رسند.آنگاه فرمود:خدا مولای من و من مولای جمیع مؤمنانم.بعد از آن دست علیّ را بگرفت و فرمود:

اللّهمّ من کنت مولاه فعلیّ مولاه.

خداوندا!کسی که من مولای اویم پس علی مولای اوست،

اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه. خداوندا!دوست دار کسی را که دوست دارد علی را و دشمن دار کسی را که دشمن دارد علی را،انتهی].

و نیز شیخ عبد الحق دهلوی در«لمعات–شرح مشکاه»بشرح حدیث زید ابن ارقم که مسلم آن را در صحیح خود روایت کرده گفته:[قوله:بماء یدعی خمّا.

الخمّ اسم موضع فیه ماء یسمّی غدیر خمّ کما سبق،و قد یسمّی الماء ایضا خما.و قوله:و ذکّر،بالتشدید من التذکیر،و المراد برسول ربی ملک الموت.و

قوله: إنّی تارک فیکم الثّقلین، الثّقل بکسر المثلّثه و فتح القاف:ضدّ الخفّه،و الثّقل بالضّمّ و بفتحتین:متاع المسافر و حشمه و کلّ شیء نفیس مصون،و منه

الحدیث: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی. کذا فی«القاموس».و قیل:سمّیا بهما لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقیل،و یقال للجنّ و الإنس الثّقلان لأنهما یسکنان الأرض و تعمر (فتعمر.ظ)بهما فکأنّهما ثقلاها،و بهذا الاعتبار أیضا سمّی الکتاب و العتره ثقلین لأنّه یستصلح بهما الدّین و یعمر کما عمرت الدّنیا بالثّقلین.و قیل:وجه تسمیه الجنّ و الإنس بالثّقلین ایضا باعتبار نفاستهما و قدرهما و لفضل تمیّزهما علی سائر الحیوان،

فتدبّر.و

قوله: اذكّركم اللّه ،من التّذكير،أى:احذّركم فى شأنهم بأن تحفظوا حقوقهم و لا تؤذوهم.و

قوله: كتاب اللّه هو حبل اللّه، و فى روايه: كتاب اللّه حبل ممدود من السماء إلى الأرض. قيل:أى نور ممدود،أى نور هداه،و يشبّهون النّور بالحبل و الخيط نحو:حتّى يتبين لكم الخيط،يعنى نور الصّبح من ظلمه اللّيل،و سياق الحديث ظاهر فى هذا المعنى.و قيل:عهده و أمانه الّذى يؤمن من العذاب،و الحبل العهد و الميثاق.و

فى الحديث: بيننا و بين القوم حبال. أى:عهود و مواثيق.و قيل:أى وصله لمزيد الترقّى إلى معارج القدس،و فيه تلويح إلى معنى قوله تعالى: وَ لَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها وَ لكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ].

و نيز در«لمعات»بشرح حديث جابر كه ترمذى آن را در صحيح خود روايت نموده گفته:[قوله:كتاب اللّه-بالنّصب-بدل من ما،و عترتى عطف عليه،و أهل بيتى بيان لعترتى.عتره الرّجل:نسله و رهطه و عشيرته الأدنون ممّن مضى و غبر،و بيّنه صلى اللّه عليه و سلم بأهلبيتى تشريفا و تكريما لهم بكونهم أهل بيته و مخالطين و مقتبسين «فائده»من أنواره فائزين بأسراره.و الظاهر أنّ المراد بأهل البيت هيهنا أخصّ من أولاد الجدّ القريب،و هم بنو هاشم بل أولاده و ذرّيّته،و العتره أعمّ من ذلك،فافهم].

و نيز در«لمعات»متّصل بعبارت ماضيه بشرح حديث زيد بن ارقم كه ترمذى آن را در«صحيح»خود اخراج كرده گفته:

[قوله: كتاب اللّه حبل ممدود. صحّح كتاب اللّه هنا بالنّصب و الرّفع،و الظّاهر أنّ فى الحديث السّابق أيضا يكون كذلك لكنّه لم يجعل فى النّسخ.و

قوله: حبل ممدود من السّماء إلى الأرض ،قد عرف معناه فى الفصل الأوّل،و إنّما كان القرآن أعظم لأنّه اسوه للعتره و هم متمسّكون به و مقتدون به و هو صفه اللّه تعالى.و قوله:لن يتفرّقا،أى لا يفارقان فى مواطن القيامه و مشاهدها،حتّى يردا علىّ،بتشديد الياء،و الحوض،منصوب مفعول يردان،يعنى:

فيشكرانكم(فيشكران.ظ)صنيعكم عندى.و قوله:فانظروا،أى تأمّلوا و تفكروا كيف تكونوا خلفائى بعدى عاملين متمسّكين بهما].

و شیخ عبد الحق دهلوی از اکابر علمای مشاهیر و أفاخم نبهای نحاریر سنّیه است،مفاخر مزهره و مآثر مبهرهٔ او بر متتبع«تذکره الأبرار»سیّد محمّد بخاری و «سجه المرجان فی آثار هندوستان»و«مآثر الکرام فی تاریخ بلگرام»غلامعلی آزاد بلگرامی و«مرآه آفتاب نمای» شاه نوازخان و«کفایه المتطلّع»تاج الدّین الدّهان المکّی و مقدّمه سنیّهٔ شاه ولیّ اللّه والد ما جد مخاطب و«إیضاح»فاضل رشید تلمیذ مخاطب وحید و«مدارج الأسناد»أبو علی محمّد الملقب بإرتضا العمری و«منتهی الکلام» و«إزاله الغین»حیدر علی معاصر و«إتحاف النّبلاء»مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن واضح و آشکارست.

فهذا محدثهم الدهلوی عبد الحق،قد أثبت هذا الحدیث و أحقّ،فعنی جاحده بأعنف العنف و رهق،و قطع من منکره الکائد کلّ حبل و وهق،فلا ینحرف عن الإذعان به إلّا من ذهب دینه و امحق،و لا ینصرف عن الإیقان به إلّا من مال إلی النّواصب فانضاف إلیهم و التحق،و لا یرتاب فیه إلّا حائر قد سحقته النوازع فانسحق،و لا یمتری به إلّا بائر قد دحقته الهواجس فاندحق.

۱۶۲-أما روایت شهاب الدین أحمد بن محمد بن عمر الخفاجی المصری الحنفی

حدیث ثقلین را،پس در«نسیم الریاض-شرح شفای قاضی عیاض»گفته:

[أخبرنا الشیخ ابو محمّد عبد اللّه بن احمد التّمیمی العدل من کتابه و کتبت من اصله إشاره إلی ضبطه فیما رواه عنه،و المراد بأصله نسخته الّتی قرأ منها،قال:حدّثنا ابو الحسن المقری الفرغانی-بفاء و غین معجمتین-نسبه لفرغانه اسم بلده،قال:حدّثتنی أمّ القاسم بنت الشیخ أبی بکر الخفّاف،قالت:حدّثنی أبی،قال:حدّثنا حاتم،هو ابن عقیل،قال:حدّثنا یحیی،هو ابن اسماعیل،قال:حدّثنا یحیی،هو الحمّانی،قال:

حدّثنا وکیع،هو وکیع بن الجراح بن فلیح بن عبدی الروابیلی(الرّواسی.ظ)

احد الأعلام المشهورين توفى سنه سبع و تسعين و مائه،أخرج له الأئمّه السّتّه عن أبيه الجرّاح عن سعيد بن مسروق الثّورى الثّقه توفى سنه ستّ و عشرين و مائه

وأخرج له السّتّه عن يزيد بن حيّان-بفتح الحاء المهمله و مثنّاه تحتيّه-و هو التّميمى (التيمى.ظ)الثّقه عن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلعم: أنشدكم باللّه أى أسألكم باللّه و اقسم عليكم به.يقال:أنشدك اللّه و باللّه أى اذكّرك به ثمّ استعمل فى القسم و صار حقيقه فيه و ليس السّؤال بمراد هنا بل المراد حقيقته و تقدّم فيه كلام.

و أهل بيتى معطوف على اللّه،أى:و اذكّركم أهل بيتى فلا تنسوا حقوقهم و رعايتهم فإنّ رعايتهم رعايه لى،و قيل:انّه منصوب بنزع الخافض،أى:فى اهل بيتى كما روى فى هذا الحديث و لا وجه له فإنّه تعنّف من غير داع له و مثله قول المزّى و من تبعه هنا:لعلّه فى أهل بيتى.ثلاثا كرّره للاهتمام به و التّشديد فى رعايتهم قلنا لزيد بن أرقم راوى الحديث لما ذكره،و ما فى بعض النّسخ:ليزيد،من غلط الكاتب:من أهل بيته؟ أى:ما المراد بهم فى هذا الحديث؟قال:آل على بن أبى طالب،و هم اولاده و أهل بيته من أقاربه الأدنون و آل جعفر و آل عقيل و آل العبّاس،و هم من تحرم عليهم الصّدقه من أقاربه،كما تقدّم،و هذا كما

رواه مسلم فى«فضائل آل البيت» فى خطبه خطبها صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم و هو راجع من حجّه الوداع فى آخر عمره،قال فيها:

أمّا بعد،ايّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلكم يوشك أن يأتى رسول ربّى فاجيبه و إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه فيه الهدى و النّور فتمسّكوا به و اهل بيتى. و فيه ما ذكره المصنّف رحمه اللّه تعالى من تفسيره لأهل بيته بما ذكر و هو الّذى فهم عنه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم هنا لأنّه علم بالوحى ما يكون بعده فى امر الخلافه و الفتن، فلذا خصّهم و حرّض على رعايتهم كما اقتضاه المقام.و ما قيل من أنّ جوابه هنا خاصّ بأقاربه و هو احد الأقوال و يعارضه الآيه الدّالّه على دخول ازواجه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم و اهل بيته كما تقدّم لا وجه له لما عرفته أى من وجه تخصيصه هنا و

قال صلّى اللّه عليه و سلّم فى حديث رواه التّرمذىّ عن زيد بن أرقم و جابر؛و حسّنه:

إنّى تارك فيكم إشاره إلى قرب أجله صلى اللّه تعالى عليه و سلم و أنّه وصيّه لأمّته ما إن أخذتم به أى تمسّكتم و عملتم به و اتّبعتموه و ما موصوفه و إن شرطيّه و الجمله صفه أو موصوله وصلته لن تضلّوا بمخالفه الشّريعه و الطّريق المستقيم كتاب اللّه بدل مفسّر له و عترتى بمثّاه فوقيّه معناه أهل بيتى السّابق بيانهم و وجه تخصيصهم هنا و روى لن تضلّوا،و ما قيل أنّ قوله أخذتم به هنا يدلّ على إراده المجتهدين منهم فلا يبعد دخول الصّحابه المتّصفين بهذه الصّفه كما دلّت الآيه على دخول ازواجه صلى اللّه تعالى عليه و سلّم،غير مناسب لسياق الحديث و المراد منه هنا فانظروا كيف تخلفونى فيهما أى بعد وفاتى انظروا عملكم بكتاب اللّه و اتّباعكم لأهل بيتى و رعايتهم و برّهم بعدى فإنّ ما يسرّهم يسرّنى و ما يسوءهم يسوءنى].

و نيز در«نسيم الرياض»در مقام حديث قرطاس بشرح قول مصنّف گفته:[و قد علم عمر تقرّر الشّريعه و تأسيس الملّه و أن اللّه تعالى قال: اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ، و

قوله: اوصيكم بكتاب اللّه تعالى و عترتى]گفته:و علم عمر ايضا قوله صلى اللّه عليه و سلّم اوصيكم بالتّمسّك بكتاب اللّه بامتثال أوامره و نواهيه و التّأدّب بآدابه و ما فيه من مكارم الأخلاق و عترتى بكسر العين و بتائين،و هم أهل بيته صلى اللّه عليه و سلّم الّذين يحرم عليهم الزّكوه من بنى هاشم و بنى المطّلب،و هذا حديث صحيح رواه مسلم فى خطبه خطبها صلى اللّه عليه و سلّم و سمّاهما فيه ثقلين كما يأتى تعظيما لشأنهما

فقال: إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و أهل بيتى لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض. و فى«النّهايه»:عتره الرّجل أخصّ اقاربه و عترته صلى اللّه عليه و سلّم بنو عبد المطلب،و قيل:اهل بيته الأقربون و هم أولاد علىّ رضى اللّه عنه، و قيل:عترته الأقربون و الأبعدون من قريش،و المشهور أنّهم أهل بيته الّذين تحرم عليهم الزّكاه]انتهى.

و نيز در«نسيم الرّياض»بشرح قول مصنّف:[و أوصى بالثّقلين بعده كتاب اللّه

و عترته]گفته:[و أوصى صلى اللّه عليه و سلّم فى مرض موته بالثّقلين بعده و قوله كتاب اللّه و عترته بدل من الثّقلين أو عطف بيان مبيّن للمراد بهما،و الثّقلين تثنيه ثقل و هو ما يثقل من الثّقل ضدّ الخفّه،و هما الإنس و الجنّ،فسمّاهما ثقلين تعظيما لشأنهما و أنّ عماره الدّين بهما كما تعمر(الدّنيا.صح.ظ)بالإنس و الجنّ و لرجحان قدرهما لأنّ الرّجحان فى الميزان بثقل ما فيها أو لأنّه يثقل رعايه حقوقهما،و العتره بمثنّاه فوقيّه:الأقارب الأدنون و أهل البيت،و اختلف فى المراد بهم فقيل:من تحرم عليه الزّكاه،و قيل:

بنو عبد المطلب،و قيل غير ذلك،و

حديث الوصيّه رواه مسلم و فيه أنّه صلى اللّه عليه و سلّم خطبهم و قال:أيّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلكم يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيبه و إنّى تارك فيكم الثّقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور فتمسّكوا به،و حثّ على ذلك ثمّ قال:و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى ثلاثا ،و الكلام عليه مستوفى فى شروحه].

و شهاب الدين خماجى از أجلّهٔ مشاهير أعلام و أماثل نحارير عظام نزد سنّيه مى باشد.

محمد بن فضل اللّه محبى در«خلاصه الأثر فى أعيان القرن الحادى عشر» گفته:[الشّيخ احمد بن محمّد بن عمر قاضى القضاه الملقّب بشهاب الدّين الخفاجى المصرى الحنفى صاحب التصانيف السّائره و أحد افراد الدّنيا المجمع على تفوّقه و براعته و كان فى عصره بدر سماء العلم و نيّر افق النّثر و النّظم رأس المؤلّفين و رئيس المصنّفين،سار ذكره سير المثل،و طلعت أخباره طلوع الشّهب فى الفلك،و كلّ من رأيناه او سمعنا به ممّن أدرك وقته معترفون له بالتّفرّد فى التّقرير و التّحرير و حسن الإنشاء،و ليس فيهم من يلحق شاؤه و لا يدعى على ذلك مع أنّ فى الخلق من يدّعى ما ليس فيه،و تآليفه كثيره ممتّعه مقبوله و انتشرت فى البلاد و رزق فيها سعاده عظيمه فإنّ النّاس اشتغلوا بها و اشعاره و منشآته مسلّمه لا مجال للخدش فيها،و الحاصل أنّه فاق كلّ من تقدّمه فى كلّ فضيله و أتعب من يحيى بعده مع ما خوّله اللّه تعالى من السّعه و كثره الكتب

و لطف الطّبع و النّكته و النّادره،و قد ترجم نفسه فی آخر ریحانته من حین مبدئه، فقال:قد كنت فی سنّ التّمییز فی معزز طیّب النّبات عزیزا فی حجر والدی ممتّعا، فلمّا درجت من عشّی قرأت علی خالی سیبویه زمانه-یعنی أبا بكر الشّنوانی-علوم العربیّه،ثم ترقیت فقرأت المعانی و المنطق و بقیّه العلوم الاثنی عشر،و نظرت كتب المذهبین:مذهب أبی حنیفه و الشّافعی مؤسّسا علی الأصلین من مشایخ العصر،و من أجلّ من اخذت عنه شیخ الإسلام محمّد الرّملی حضرت دروسه الفرعیّه،و قرأت علیه شیئا من«صحیح مسلم»و أجازنی بذلك و بجمیع مؤلّفاته و مرویّاته بروایته عن القاضی زكریّا و عن والده.و منهم:شافعیّ زمانه الشّیخ نور الدّین علیّ الزّیادی حضرت دروسه زمنا طویلا.و منهم:العلاّمه الفهّامه خاتمه الحفّاظ و المحدّثین إبراهیم العلقمیّ قرأت علیه«الشّفاء»بتمامه و أجازنی به و بغیره و شملنی نظره و بركه دعائه لی و منهم:العلاّمه فی سائر الفنون علیّ بن غانم المقدسی الحنفیّ حضرت دروسه و قرأت علیه الحدیث و كتب لی إجازه بخطّه.

و ممّن أخذت عنه الأدب و الشّعر:شیخنا أحمد(محمّد.ظ)العلقمیّ و محمّد الصالحی الشّامی و ممّن أخذت عنه الطبّ:الشیخ داود البصیر.

ثمّ ارتحلت مع والدی للحرمین الشّریفین و قرأت ثمّه علی الشّیخ علیّ بن جار اللّه العصام و غیره.ثمّ ارتحلت إلی قسطنطینیه فتشرّفت بمن فیها من الفضلاء و المصنّفین و استفدت منهم و تخرّجت علیهم و هی إذ ذاك مشحونه بالفضلاء الأذكیاء كابن عبد الغنی و مصطفی بن عزمی و الحبر داود و هو ممن اخذت عنه الرّیاضیّات و قرأت علیه إقلیدس و غیره.و أجلّهم إذ ذاك:استاذی سعد الملّه و الدّین ابن حسن،أخذ عن خاتمه المفسّرین أبی السّعود العمادی عن مؤیّد زاده عن الجلال الدّوانی،و لما توفّی استاذی قام مقامه صنع اللّه ثمّ ولداه ثمّ انقرضوا فی مدّه یسیره.ثمّ لما عدت إلیها ثانیا بعد ما تولّیت قضاء العسكر بمصر،رأیت تفاقم الأمر،فذكرت ذلك للوزیر فكان ذلك سببا لعزلی و أمری بالخروج من تلك المدینه.و قد منّ اللّه تعالی علیّ بالسّلامه.

ثمّ ذكر أنّ من تآليفه:«حواشى تفسير القاضى»و هى الّتى سمّاها«عنايه القاضى»و«شرح الشّفاء»و«شرح درّه الغوّاص»و«الرّيحانه»و«الرّسائل الأربعين»و «حاشيه شرح الفرائض»و كتاب«السّوانح»و«الرّحله»و«حواشى الرّضىّ».

قلت:و له كتاب«شفاء الغليل فيما فى كلام العرب من الدّخيل و النّادر الحوشى القليل»و كتاب«ديوان الأدب فى ذكر شعراء العرب»ذكر فيه مشاهير الشّعراء من العرب العرباء و المولّدين.و له كتاب«طراز المجالس»و هو مجموع حسن الوضع جمّ الفائده رتّبه على خمسين مجلسا ذكر فيه مباحث تفسيريّه و نحويّه و اصوليّه و غيرها،و ذكر فى آخره:لمّا قرأت ما قاله علماء الحديث فى الخصائص النّبويّه أنّه«لم تلج النّار جوفا فيه قطره من فضلاته صلى اللّه عليه و سلّم»قال بعض من كان عندنا حاضرا:إذا كان هكذا فكيف تعذّب أرحام حملته؟فأعجبنى كلامه و نظمته فى قولى:

لوالدى طه مقام علا فى جنّه الخلد و دار الثّواب

فقطره من فضلات له فى الجوف تنجى من أليم العقاب

فكيف أرحام له قد غدت حامله تصلى بنار العذاب؟!

ثمّ ختم الكتاب بقوله:

أستغفر اللّه ما لى بالورى شغل و لا سرور و لا آسى لمفقود

عمّا سوى سيّدى ذى الطّول قد قطعت مطالبى كلّها مذ تمّ توحيدى

الى أن قال بعد ذكر شطر من أخباره و فوائده و أشعاره:و كانت وفاته رحمه اللّه تعالى يوم الثلاثاء لثنتى عشره خلت من شهر رمضان سنه تسع و ستّين و ألف و قد أناف على التّسعين.و كان توفى قبله بثلاثه أشهر الفقيه الكبير محمّد بن أحمد الشّوبرى الملقّب بالشّافعى الصّغير،فقال فيهما السّيّد الأديب أحمد بن محمّد الحموئى المصرىّ يرثيها- و كان قرأ عليهما:

مضى الإمامان فى فقه و فى أدب الشّوبرىّ و الخفاجىّ زينه العرب

و كنت أبكى لفقد الفقه منفردا فصرت أبكى لفقد الفقه و الأدب

قلت:البيت الأخير مضمّن من قول جحظه البرمكى فى رثاء أبى بكر بن دريد اللّغوى مع تغيير يسير،و ذلك قوله:

فقدت يا بن دريد كلّ فائده لمّا غدا ثالث الأحجار و التّرب

و كنت أبكى لفقد الجود منفردا فصرت أبكى لفقد الجود و الأدب

و الخفاجى:نسبه إلى أبيه خفاجى،و لا أدرى معناه،و أصل والده من سرياقوس قريه من قرى الخانقاه،و اللّه تعالى أعلم].

و مولوى صديق حسن خان در«تاج مكلّل»گفته:[الشّيخ الفاضل و الأديب الكامل شهاب الدّين محمود(أحمد.ظ)الخفاجىّ صاحب«ريحانه الألبّاء و زهره الحيوه الدّنيا»حامل علم العلم و ناشره،و جالب متاع الفضل و تاجره.كان ممّن شدّت إليه مسائله الكمال رحالها،إذ ورث من سماء المعالى بدرها و هلالها، و حوى طارفها و تليدها،و أرضع من درّ الفنون كهلها و وليدها،و سفرت له خرائد العلوم رافعه النّقب،و تزيّنت بمنظومه و منثوره صدور المجالس و الكتب،حرّر لنفسه ترجمه فى كتابه«الرّيحانه»و قال ما ملخّصه:كنت بعد سنّ التّمييز فى مغرس طيب النّبات عزيزا فى حجر والدى ممتّعا بذخائر طريفى و تالدى مربّى بغذاء على الظّاهر و الباطن فى النّعيم المقيم بأرفع المساكن،فلمّا درجت من عشّى قرأت على خالى علوم العربيّه،ثمّ ترقّيت فقرأت المعانى و المنطق و بقيّه علوم الأدب الاثنى عشر و نظرت كتب المذهبين:مذهب أبى حنيفه و الشّافعى؛مؤسسا على الأصلين من مشايخ العصر.

و من أجل من أخذت عنه شيخ الإسلام الشّمس الرّملىّ،حضرت دروسه الفرعيّه و قرأت عليه شيئا من مسلم،فأجازنى بذلك و بجميع مؤلّفاته و مرويّاته بروايته عن شيخ الإسلام القاضى زكريّا الأنصارى و عن والده.و منهم العارف باللّه الشّيخ نور الدّين الزّيادىّ،زاد اللّه حسناته،حضرت دروسه زمانا طويلا.و منهم العلّامه علىّ بن غانم المقدسىّ الحنفىّ قرأت عليه الحديث و كتب لى إجازه بخطّه.و منهم العلّامه الفهّامه خاتمه حفّاظ المحدّثين إبراهيم العلقمىّ،قرأت عليه«الشّفاء»بتمامه

و أجازنی به و بغیره و شملنی نظره و برکه دعائه.

و ممن أخذت عنه الأدب و الشّعر:شیخنا العلاّمه أحمد(محمّد.ظ)العلقمیّ.

و ممن أخذت عنه العروض:الشّیخ محمّد المغربیّ المعروف برکروک.

و ممن أخذت عنه الطبّ الشّیخ داود البصیر.

ثمّ ارتحلت مع والدی للحرمین الشّریفین و قرأت ثمّه علی الشّیخ علیّ بن جار اللّه و علی حفیده العصام و غیره.ثمّ ارتحلت الی قسطنطنیّه و استفدت ممّن بها کابن عبد اللّه الغنی و مصطفی بن عربی و الحبر داود و هو ممّن أخذت عنه الرّیاضیّات و قرأت علیه إقلیدس و غیره،و أجلّهم إذ ذاک استاذی سعد الدّین بن حسن.وعدت إلیها ثانیا بعد ما تولّیت قضاء العساکر بمصر.

فان اردت ما لی من المآثر،فمن تآلیفی:الرّسائل الاربعون.و حاشیه تفسیر البیضاوی،فی مجلّدات.و حاشیه شرح الفرائض و شرح الدّرّه.و طراز المجالس.

و حدیقه السّحر.و کتاب السّوانح.و الرّحله.و حواشی الرّضیّ،و الجامی و شرح الشفاء.و غیر ذلک.

و لی من النظم ما هو مسطور فی دیوانی فلا حاجه لذکره،و من المنثور:رسائل و مکاتیب لم أجمعها،انتهی حاصله.

و من مؤلفاته:کتاب«الرّیحانه»و فیها مقاماته یزری عرفه عرف الجلّ و و الحادی و یشد و بحداه الحادی،لم تر عین الزّمان مثله فی الکتب و لا مثل ادبه و بلاغه کلامه فی حسن البلاغه و تمام الفصاحه و محاسن الخطب.و کان رحمه اللّه علاّمه فی العربیّه و لسان العرب،حاشیته علی تفسیر البیضاوی تدلّ علی علوّ علومه و سعه فضله و کمال ذکائه و غایه اطّلاعه و نهایه تحقیقه،لم یقم فی الحنفیّه مثله فی الزّمان و لم یساوه فی فضائله و مناقبه إنسان.ذکر له مدیر مطابع مصر ترجمه حافله فی أول تلک الحاشیه،و یا لها من ترجمه انوارها فاشیه]انتهی ما أردنا نقله من کلام الفاضل المعاصر.

و از محامد جلیله و مدائح جمیله علاّمه خفاجی این ست که او از شیوخ بعض آن مشایخ سبعه است که شاه ولیّ اللّه والد مخاطب بر اتّصال سند خود بایشان حمد إلهی

بجا آورده و ایشان را از أجلّهٔ کرام و أئمّهٔ قادهٔ أعلام مشهورین بین الحرمین المجمع علی فضلهم من بین الخافقین وانموده.

تاج الـدین الـدهان المکی در«کفایه المتطلّع»که در آن مرویّات شـیخ حسن عجیمی فراهم کرده و شـیخ مذکور یکی از مشایخ سبعه مشار إلیهم می باشد گفته:[کتاب«شرح الشّفاء»للعلاّمه شهاب الدین أحمد بن محمّد الخفاجی،رحمه اللّه تعالی.

أخبر به إجازه عن مؤلّفه العلاّمه أحمد بن محمّد الخفاجی رحمه اللّه].

و بر نـاظر«کفـایه المتطلّع»واضـح ست که شـیخ حسن عجمیی بسـیاری از کتب أئمّـهٔ خود را بسـند خفاجی روایت کرده،و تاج الدّین دهّان جابجا وصف او بعلاّمه نموده.

و سالم بن عبد اللّه بن سالم البصـری در رساله«إمداد بمعرفه علوّ الإسناد» که در آن أسانید و مشایخ والد خود عبد اللّه بن سالم بصری جمع نموده و عبد اللّه بن سالم بصری نیز یکی از مشایخ سبعه مذکورینست؛در ذکر مشایخ والد خود گفته:

[و منهم:الشّـیخ العلاّمه عیسـی بن محمّـد بن أحمـد الثّعالبیّ الجعفریّ المالکیّ،فإنّه أخـذ عنه أخذا بیّنا و أجازه بجمیع مرویّاته و مسموعاته و أجازه عن جماعه منهم؛بل أجلّهم:

أبو الارشـاد نور الـدّین علیّ بن محمّـد بن أحمـد بن عبـد الرّحمن الأـجهوری،عن نور الـدّین علیّ ابن أبی بکر العراقی،عن أبی الفضل الحافظ جلال الـدّین السـیوطی بسـنده المعلوم.و أخذ الشـیخ عیسـی المذکور عن قاضـی القضاه شـهاب الدّین أحمد بن محمّد بن خفاجه المصـری الحنفی الشّـهیر بالخفاجی،عن البرهان إبراهیم بن أبی بکر العلقمی عن أبی الفضل الحافظ السـیوطی بسنده].

و شیخ أحمد نخلی که او نیز یکی از مشایخ سبعهٔ مذکورین ست در«رسالهٔ أسانید»خود در ذکر مشایخ شیخ خود عیسی مغربی گفته:[و من أجلّهم قاضـی القضـاه شـهاب الـدّین أحمـد بن محمّـد بن خفاجه المصـری الحنفیّ عن البرهان إبراهیم بن أبی بکر العلقمی عن أبی الفضل الحافظ الجلال السّیوطی،بسنده].

و ازین هر دو عبارت واضح شد که خفاجی از مشایخ شـیخ عیسـی نیز هست، و شـیخ عیسی نیز یکی از مشایخ سبعهٔ ممدوحین شاه ولیّ اللّه ست،و شاه ولیّ اللّه خود در رساله«إرشاد إلی مهمّات الأسناد»در بیان اتصال سند مشایخ سبعهٔ ممدوحین خویش

بشیخ زین الدّین زکریّا الأنصاری و جلال الدین سیوطی گفته:[و أما الشّیخ عیسی، فروی عن جماعه منهم أبو الإرشاد نور الدّین علیّ بن محمّد الأجهوری عن علیّ بن أبی بکر القرّافی،عن الجلال السّیوطیّ،و منهم:شهاب الدّین أحمد بن محمّد الشّهیر بالخفاجی،عن البرهان إبراهیم بن أبی بکر العلقمی،عن الجلال السّیوطی].

و نیز شاه ولی اللّه در«ارشاد»در بیان مذکور در ذکر شیوخ محمّد بن محمّد بن سلیمان روانی که او نیز یکی از مشایخ سبعهٔ مشار إلیهم ست گفته:[و منهم أبی(أبو.ظ) الإرشاد علیّ بن محمّد الأجهوریّ و قاضی القضاه أحمد بن محمّد الخفاجی،کلاهما عن الشّمس محمّد بن أحمد الرّملی،عن الشیخ زکریّا].

و خود مخاطب در رسالهٔ«اصول حدیث»گفته:[«سنن أبی داود».حضرت شیخ أبو طاهر آن را از شیخ حسن عجیمی أخذ نمودند،و ایشان از شیخ عیسی مغربی، و ایشان از شیخ شهاب الدّین أحمد بن محمّد خفاجی،و ایشان از بدر الدّین حسن کرخی که مسند وقت بود،و ایشان از حافظ أبو الفضل جلال الدّین سیوطی]إلخ.

فهذا محققهم الخفاجی،قد نهج منهج التّحقیق و درج،و أبصر محجّه الإذعان فلزمها و درج،حیث أثبت هذا الحدیث من غیر حرج،و صحّحه بلا إبداء زیغ و عوج، فلا یستریب فی شانه إلّا من رام مماله الرّعاع الهمج،و لا یحجم عن إیقانه إلّا من خاص من الهوی غمار اللّجج و لا یطعن فی تحقّقه إلّا من أوری من العدوان لاهب الضّرام و الوهج، و لا یقدح فی تألّفه إلّا من أثار من الطّغیان حالک القتام و الرّهج.

۱۶۳-أما روایت علی بن أحمد بن محمد بن ابراهیم العزیزی البولاقی الشافعی

حدیث ثقلین را،پس در«سراج منیر-شرح جامع صغیر»گفته:[

«أمّا بعد! ألا،أیّها النّاس!» أی الحاضرون أو أعمّ

«فإنّما أنا بشر یوشک» أی یقرب

«أن یأتی رسول ربّی فاجیب» أی یأتینی ملک الموت یدعونی فأموت،و کنی بالإجابه عن الموت إشاره إلی أنّ اللائق تلقّیه بالقبول کالمجیب إلیه باختیاره

«و أنا تارک فیکم الثّقلین» سمّیا ثقلین لعظمها و شرفهما و کبر شانهما،و آثر التّعبیر به لأنّ الأخذ بما یتلقّی عنهما

و المحافظه على رعايتهما و القيام بواجب حرمتهما ثقيل

«أوّلهما كتاب اللّه» هو علم بالغلبه على القرآن و قدّمه لا حقيّته بالتّقديم

«فيه الهدى» أى من الضّلاله

«و النور» للصّدور

«من استمسك به و أخذ به كان على الهدى و من أخطأه ضلّ» أى أخطأ طريق السّعاده و هلك فى ميدان الشّقاوه

«فخذوا بكتاب اللّه تعالى و استمسكوا به» أى اعملوا بما فيه من الأوامر و اجتنبوا ما فيه من النّواهى فإنّه السّبب الموصل إلى المقامات العليّه و السّعاده الأبديّه

«و أهل بيتى» أى و ثانيهما أهل بيتى و هم من حرمت عليهم الصّدقه و الزّكاه من أقاربه،و المراد به هنا علماؤهم

«اذكّركم اللّه فى أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى» أى فى احترامهم و إكرامهم و القيام بحقّهم و كرّره للتّأكيد«(حم)و عبد بن حميد»قال المناوى بغير إضافه(م)«عن زيد بن أرقم»].

و نيز در«سراج منير»گفته:[

«إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه» بالنّصب بدلا أو عطف بيانه

«حبل» بالرّفع خبر عن محذوف أى هو حبل

«ممدود،ما» زائده

«بين السّماء و الأرض و عترتى» عطف على كتاب اللّه

«أهل بيتى» يحتمل رفعه و نصبه أى اعنى،أو:هم و المراد العلماء منهم أى أحثّكم على اتّباعهما لا تخالفوهما و

«إنّهما» أى الكتاب و العتره

«لن يتفرقا حتّى يردا علىّ الحوض» يحتمل أنّ المراد العلماء منهم يستمرّون أمرين بما فى الكتاب إلى قيام السّاعه،و اللّه أعلم بمراد نبيّه«(حم،طب) عن زيد بن ثابت»].

و علامه عزيزى از أكابر محدّثين أعلام و أفاخم منقّدين عظام نزد سنّيه است.

جلائل مآثر و عقائل مفاخرش بر ناظر«خلاصه الأثر فى أعيان القرن الحادى عشر»محمّد أمين بن فضل اللّه بن محبّ اللّه

المحبّی؛مخفی و محتجب نیست.

فهـذا العزیزی کـابرهم العزیز،و خـابرهم الرّزیز،و حبرهم الرّبیز،و رکزهم الرّمیز، المبهز بـالتبریز،المعجب بـالتطریز،قـد أثبت هـذا الحـدیث البسـیط الوجیز،المزری بسـناعته علی الـذّهب الإبـریز،فمن سارع إلی اتّباعه فهو المظفّر بالأمانی و المفیز،و من لجأ إلی وزره فهو المغفـل المنیع و الحرز الحریز،و من جاش نفسه لضـغنه الفائز بالأزیز، و علی مرجله لحقـده الطافـح بالهزیز؛تمسّک فی طعنه بما هو کالصّریم الجزیز،و عجل

حينا منه لأجله البوار الوحى و الحتف الجهيز،و اللّه الواقى عن زيغه و ما ذلك على اللّه بعزيز.

۱۶۴-أما اثبات علامه صالح بن مهدى بن على المقبلى الصنعانى

تواتر حديث ثقلين راپس در«ملحقات أبحاث مسدّده»كه نسخهٔ آن بخط عرب پيش نظر فقير حاضر است آورده:[و أعجب من ذلك كلّه ما ادّعاه حثاله المتأخرين أنّه انعقد الإجماع على تحريم الخروج على أهل الجور يعنى و أمّا وقت الحسين و أهل الحرّه و نحوهم فلم يكن إجماع فحين لم يشفهم سبّهم أخرجوهم من امّه محمّد صلّى اللّه عليه و سلّم لأنّ كلّ من صدق عليه أنّه من أمّه محمّد صلّى اللّه عليه و سلّم فهو معتبر فى الإجماع عند من عقل معناه الشرعى،على أنّ هؤلاء النّوكى يصرّحون أنّ معرفه الكتاب و السّنّه قد استحالت فكيف يكون الإجماع من الجهّال؛ظلمات بعضها فوق بعض،إنّما أرادوا أن يجيبوه صلّى اللّه عليه و سلّم حين

قال: إنّى تارك فيكم الثقلين ما إن تمسّكتم بهما لن تضلّوا من بعدى أبدا إنّ اللّطيف الخبير نبّأنى أنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما. و رواياته مع شواهده متواتره معنى،فأجاب هؤلاء:نخلفك فيهما شرّ خلافه،من قدر على السّيف فيستقيد،و من لم يقدر فبلسانه و قلبه،و من تأخّر زمانه كتاريخنا تناول بعداوته الأوّلين و الآخرين،فكان أعمّهم جنايه،و اللّه المستعان].

و مفاخر مطربه و مآثر مغربهٔ علامهٔ مقبلى و كمال فضل و جلالت و شرف و نبالت او نزد اين حضرات بر ناظر«روضه نديّه»و«ذيل الأبحاث المسدّده»محمّد بن اسماعيل الأمير اليمانى و«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السّابع»و«إتحاف الأكابر بأسناد الدفاتر»محمّد بن على بن محمّد الشّوكانى و«نكت لطيفه»عبد الحق بن فضل اللّه الهندى ثمّ المكّى و«تاج مكلّل من جواهر مآثر الطّراز الآخر و الاوّل»مولوى صديق حسن خان معاصر و غير آن واضح و لائح ست.

فهذا العلامه المقبلى قد أقبل إلى الحقّ إقبالا،و أبطل الباطل الزّائف بتحقيقه إبطالا،حيث أثبت هذا الحديث الّذى أشرق ضوئه و تلالا،و أضاء نوره الأرجاء

و هادا و تلالاـفصرّح بتواتره المعنويّ على رغم المنكرين الذّاهبين يمينا و شمالا، فقطع دابر الجاحدين المصبحين لعمههم ضلالا،فلم يترك و الحمد للّه لهم مهربا و مناصا و مفسحا و مجالا،و لم يدع لأجلهم موضعا حتّى يموهوا كلاما و يزخرفوا مقالا.

۱۶۵-أما اثبات احمد افندى الشهير بالمنجم باشى

حديث ثقلين را،پس رضى الدين حسينى در«تنضيد العقود السّنيّه»بترجمه او گفته:[قلت:و قد رأيت له-رحمه اللّه-تعليقه على الحديث الشّريف،و هو

قوله صلّى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه تعالى حبل ممدود بين السّماء و الأرض و عترتى أهل بيتى ما إن تمسّكتم به(بهما.ظ)لن تضلّوا و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض،الحديث. و فى بعض الرّوايات زياده: فاعرفوا كيف تخلفونى فيهما. قال رحمه اللّه تعالى-و قد نقلها سيّدى الوالد دام فضله و من خطّه رحمه اللّه-:نقلت لا يخفى أنّ فى هذا الحديث الشّريف مواضع ينبغى للنّاظر المتبصّر أن يقف على ما فيها من النّكات و المزايا]الخ.

و أحمد أفندى از فحول علماى كرام و قروم نبهاى عظام نزد سنّيّه بوده.

رضى الدين الحسينى در«تنضيد العقود السّنيّه»گفته:[و فى سنه ثلاث عشره و مائه و ألف توفى رئيس المحقّقين و سلطان المدقّقين العالم العلّامه و الفاضل الفهّامه أحمد أفندى الشّهير بالمنجّم باشى.قاله صاحب«لسان الزّمان»و رأيت فى موضع آخر بخط بعض الأفاضل أنّه توفى سنه ستّ عشره و مائه و ألف،و اللّه أعلم بالحقيقه.

و كان هذا الرّجل اعجوبه من عجائب الدّهر و فريده من فرائد العصر،و هو من الأروام، جدّ و اجتهد فى طلب العلم و قرأ على يحيى منقارى زاده و غيره من أكابر العلماء، و صارت له يد طولى فى علم المعقول و الحكميّات و الطبّ،و أمّا الفلك و التّنجيم فكان فريد دهره و وحيد عصره،و كذلك كانت له اليد الطّولى فى علم العربيّه مثل النّحو و الصّرف و المعانى و البيان و اتّساع فى الأدب و معرفه أشعار العرب و تبحّر فى علم التاريخ و أخبار الامم السالفه،و اختصّ بصحبه السلطان محمّد خان بن إبراهيم خان و لازمه نحوا من عشرين سنه،و كان من خواصّ جلسائه و ندمائه محترما لديه و مقبولا

عنده.إلى أن قال:و كان خفيف الروح لطيف الشّمائل كثير التّواضع،حجّ فى أيام السّلطان محمّد و هو فى رياسه و رجع إلى إصطنبول ثمّ عاده مرّه ثانيه و أقام بالمدينه المنوّره.فأخذ عنه جماعه عن(من.ظ)أهلها و انتفعوا به ثمّ أتى مكّه-شرّفها اللّه- فصحبته و جالسته و قرأت عليه بعض الكتب و انتفعت به.و له حواشى(حواش.ظ) كثيره نفيسه على علم المعقول و العربيّه و غير ذلك.انتهى ملخّصا من«لسان الزّمان»انتهى.

فهذا علامتهم الكابر الجليل،و فهّامتهم النّابه النّبيل،قد أثبت هذا الحديث الجزيل التّنويل،الهادى إلى خير مستقرّ و مقيل،فلا ينكص عن قبوله إلاّ الجاحد العنيد الدّخيل،و لا ينكل عن إذعانه إلاّ المنكر القمى الضّئيل،و لا يرتاب فيه إلاّ من تاه فهو من سرب الضّلال فى أوّل رعيل،و لا يطعن فيه إلاّ من مرى أخلاف الخلاف و ارتضع منه الضّرع السّجيل.

۱۶۶-أما روايت محمد بن عبد الباقى بن يوسف الازهرى الزرقانى المالكى

حديث ثقلين را،پس در«شرح مواهب لدنيّه گفته:[(و

عن زيد بن أرقم) ابن زيد بن قيس الأنصارىّ الخزرجىّ صحابىّ مشهور،أوّل مشاهده الخندق،و أنزل اللّه تصديقه فى سوره المنافقين،مات سنه ستّ أو ثمان و ستّين(

قال: قام فينا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم خطيبا بماء) يدعى خمّا بين مكّه و المدينه،كما فى مسلم.

و خمّ-بضمّ الخاء المعجمه و شدّ الميم-غدير على ثلاثه أميال من الجحفه،يقال له:

غدير خمّ

(فحمد اللّه و أثنى عليه) و وعظ و ذكّر،كما فى مسلم

(ثمّ قال:أمّا بعد) قال عياض:كلمه يستعملها الخطيب للفصل بين ما كان من حمد و ثناء و الانتقال إلى ما يريد التّكلّم فيه و يعوض عنها لفظتان هذا و لمّا كان كذا،

(أيّها النّاس) الحاضرون أو أعمّ

(إِنَّما أَنَا بَشَرٌ) ، و قوله

(مثلكم) كذا فى النّسخ و ليست فى مسلم و لا فى نقل السّيوطىّ عنه و عن أحمد و عبد بن حميد،فكأنّ كاتبها سبقه قلمه لحفظه القرآن

(يوشك أن يأتينى رسول ربّى عزّ و جلّ) يعنى ملك الموت

(فأجيب) أى أموت،كنى عنه بالإجابه إشاره

ص: ۲۶۳

إلى أنّه ينبغى تلقّيه بالقبول كأنّه يجيب إليه باختياره

(و أنا تارك فيكم ثقلين) بفتحتين و دون«ال»كما فى مسلم،سمّيا به لعظم شأنهما و شرفهما،و قيل لثقل العمل بهما

(أولهما كتاب اللّه) قدّمه لأحقّيّته بالتّقديم

(فيه الهدى) من الضّلال أى ما يهتدى بالتّمسّك به

(و النّور) أى ما يضىء ثوابه على المتمسك به،زاد فى روايه أحمد و غيره:من استمسك به و أخذ به كان على الهدى و من أخطأه ضلّ

(فتمسّكوا بكتاب اللّه عزّ و جلّ و خذوا به.و حثّ فيه و رغّب فيه) كذا فى النّسخ،و

لفظ مسلم: فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به. فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه.و عنده من وجه آخر

عن زيد مرفوعا: ألا- و إنى تارك فيكم ثقلين أحدهما كتاب اللّه عزّ و جلّ هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله(ثمّ قال)و ثانيهما(أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى) قال الطيبىّ:

أى احذّركم اللّه فى شأن أهل بيتى.فالتذكير بمعنى الوعظ،انتهى.فهو بضمّ الهمزه و فتح المعجمه و شدّ الكاف من التذكير.و فى السنباطى:أى اذكّره لكم و المراد اقسم عليكم به، فظاهره أنه بفتح و سكون من ذكر،لكن ضبط بالأوّل فى النسخ المعتمد عليها فى المواضع الثلاثه،و قوله(ثلاث مرّات)اختصار

لقوله فى مسلم اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،ثلاثا. قال الحكيم الترمذى:حضّ على التمسك بهم لأنّ الأمر لهم معاينه فهم أبعد عن المحنه،و هذا عامّ اريد به خاصّ،و هم العلماء العاملون منهم فخرج الجاهل و الفاسق،و هم بشر لم يعروا عن شهوات الآدميّين و لا عصموا عصمه النبيّين،و كما أنّ كتاب اللّه منه ناسخ و منسوخ فارتفع الحكم بالمنسوخ؛كذلك ارتفعت القدوه بغير علمائهم العظماء.و حثّ على الوصيّه بهم لما علم بما سيصيبهم بعده من البلايا و الرّزايا،انتهى.و كرّره ثلاثا للتأكيد.قال الفخر الرّازىّ:جعل اللّه أهل بيته مشاركين له فى خمسه أشياء:فى المحبّه،و تحريم الصّدقه،و الطهاره،و السلام، و الصّلوه؛و لم يقع ذلك لغيرهم(فقيل لزيد)بن أرقم،و لفظ مسلم:فقال له حصين:(و من أهل بيته)يا زيد؟(أ ليس نساؤه من أهل بيته؟بلى!إنّ)كذا فى النسخ،و ليست فى مسلم لفظه «بلى إنّ»و إنما قال:(نساؤه من أهل بيته)و قد صحّفت فى بعض النسخ:«بلى ابن نساؤه من أهل بيته»،و كلّ ذلك خبط مخالف لما فى مسلم،و بلى لردّ النفى،و قد تستعمل

بمعنى نعم،و هو على تقدير ثبوته المناسب لقوله(و لكنّ أهل بيته من حرم)بضمّ الحاء و تخفيف الرّاء(الصّدقه)أى الزّكاه بعده،و هم بنو هاشم و المطّلب عند الشّافعى،و قال مالك بنو هاشم فقط،و قيل بنو قصىّ و قيل قريش كلّها،قاله النّووىّ،و ما يوجد فى بعض نسخ «المواهب»من زياده عليهم بعد حرم لا وجود لها فى مسلم و هى مخالفه لضبط النّووىّ.

و قال القاضى عياض:يعنى إنّ نساؤه من أهل سكنه و لسن المراد بالآيه و إنّما المراد الّذين حرموا الصّدقه بعده،يعنى الّذين منعتهم ملوك بنى أميّه صدقته الّتى خصّه اللّه تعالى بها و كانت تفرق عليهم فى أيّامه و أيّام الخلفاء الأربعه لقوله بعده،و زيد عاش حتّى أدرك ذلك لأنّه مات سنه ثمان و ستّين،و يحتمل أن يعنى الّذين حرموا الزكاه الّتى هى أوساخ النّاس،و قد جاء ذلك عن زيد مفسّرا فى غير هذا الحديث(قيل) أى قال حصين(من هم؟قال:آل علىّ و آل جعفر و آل عقيل)بفتح فكسر أوّلا و أبى طالب(و آل العبّاس)بن عبد المطلب(قال)حصين:(كلّ هؤلاء حرم الصّدقه)و زياده بعد حرم فى نسخ لا وجود لها فى مسلم(قال)زيد:(نعم!)قال عياض:فيه حجّه لمالك فى قصره المنع على بنى هاشم لأنّه لم يذكر سواهم،و أدخل الشّافعىّ معهم بنى المطّلب لحديث «إنّما نحن و بنو المطلب شىء واحد»و مال إليه بعض شيوخنا(خرّجه مسلم)فى فضائل أهل البيت من صحيحه،و خرّجه أحمد و غيره،و لمسلم من وجه آخر:فقلنا، أى لزيد:من أهل بيته نساءه؟قال:لا،و ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثم يطلّقها فترجع إلى أبيها و قومها.أهل بيته:أهله(أصله.ظ)و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده.قال النّووىّ:فهاتان الرّوايتان ظاهرهما التّناقض،و المعروف فى معظم الرّوايات فى غير مسلم أنّ زيدا قال:نساؤه لسن من أهل بيته.فتؤوّل الرّوايه الاولى على أنّ المراد أنهنّ من أهل بيته الّذين يساكنونه و يعولهن و أمر باحترامهن و إكرامهنّ و سمّاهم ثقلا و وعظ فى حقوقهن و ذكّر فنساؤه داخلات فى هذا كلّه و لا يدخلن فى من حرم الصّدقه،و قد أشار لهذا فى الرّوايه الأولى بقوله:نساؤه من أهل بيته و لكن أهل بيته من حرم الصّدقه.فاتّفقت الرّوايتان.قال:و قوله فى الرّوايه الاخرى:فقلنا نساؤه من أهل بيته؟ قال:لا!دليل لإبطال قول من قال:هم قريش كلّها،فقد كان فى نسائه قرشيّات:عائشه و حفصه

و أمّ سلمه و سوده و أمّ حبيبه،انتهى.(و الثّقل محرّكه)أى بفتح المثلّثه و القاف (كما فى«القاموس»:كلّ شىء نفيس مصون،قال:و منه

الحديث: إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى) فسمّاهما ثقلين لنفاستهما.و فى«المعلم»للمازرى:قال ثعلب:سمّاهما ثقلين لأنّ العمل و الأخذ بهما ثقيل،و العرب تقوله(تقول.ظ)لكلّ شىء نفيس:(ثقل.صح.ظ)فسمّاهما ثقلين لعظمهما،انتهى.و ذكر بعضهم أنّه تشبيه بليغ، أى كالثّقلين الإنس و الجنّ،و هو تكلّف لا حاجه إليه(و هى)أى العتره(بكسر)العين (المهمله و سكون المثنّاه الفوقيّه)فراء فهاء،تأنيث الأهل و النّسل و الأقارب،كما يأتى(و الأخذ بهذا الحديث أحرى)أحقّ و اولى].

و نيز در آن گفته:

[و أخرج أحمد عن أبى سعيد)الخدرى(معنى حديث زيد بن أرقم السّابق)قريبا(مرفوعا بلفظ إنّى اوشك ان ادعى) إلى لقاء

(ربّى فاجيب و إنّى تارك فيكم) بعد وفاتى

(الثّقلين) الرّوايه:ثقلين بدون ال،و فى روايه:خليفتين،زاد فى اخرى:احدهما أعظم من الآخر

(كتاب اللّه) بدل ممّا قبله مفسّر له

(حبل ممدود من السماء إلى الأرض) و فى روايه:بين السّماء و الأرض،قال بعض شرّاحه:أى فيما بين نظر فيه إلى تعداده فى النّاس و تطاوله و انتشاره فى اهل الارضين و السّموات،إذ«ال»فيها جنسيّه و فى روايه المسلم:هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله.قيل:المراد بحبل اللّه عهده،و قيل:السّبب الموصل إلى رضاه و رحمته،و قيل:نوره الّذى يهدى به،و قيل فى قوله تعالى «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا» :

معناه بعهده،و قيل:اتّباع القرآن،و تركه الفرقه

(و عترتى أهل بيتى) تفصيل بعد إجمال بدل أو بيان،يعنى:إن ائتمرتم بأوامر كتاب اللّه و انتهيتم بنواهيه و اهتديتم بهدى عترتى و اقتديتم بسيرتهم؛اهتديتم،فلم تضلّوا.و فى التّرمذىّ من حديث زيد بن ارقم:

إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى أحدهما اعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى اهل بيتى

(و إنّ اللّطيف) المنعم عليكم بهذا النّعمه العظيمه(الخبر)فيه تحذير ما عن مخالفتها

(اخبرنى انّهما لم) و فى روايه:

لن

(یفترقا) أی یستمرّا ملازمین

(حتّی یردا علیّ الحوض) یوم القیامه

زاد فی روایه:

ص: ۲۶۶

كهاتين،و اشار بإصبعيه، و لا يعارضه رفع القرآن من المصاحف و الصّدور قرب السّاعه لبقاء موجبه و هو الإسلام فيبقى ببقائه احكام القرآن لطلبهما من المكلّفين حتّى تقوم السّاعه،و لكون اهل بيته العالمين العاملين تبقى ببقائه،فكأنّ القرآن باق،و فى هذا مع قوله اوّلا

«إنّى تارك فيكم» تلويح بل تصريح بأنّهما كتوأمين خلفهما و وصّى امّته بحسن معاملتهما و إيثار حقّهما على انفسهما و التّمسّك بهما فى الدّين،امّا الكتاب:فلأنّه معدن العلوم الدّينيّه و الأسرار و الحكم الشّرعيه و كنوز الحقائق و خفايا الدّقائق، و امّا العتره:فلأنّ العنصر إذا طاب اعان على فهم الدّين فطيب العنصر يؤدّى إلى حسن الأخلاق،و محاسنها يؤدّى إلى صفاء القلب و نزاهته و طهارته،و أكّد تلك الوصيّه و قوّاها بقوله:

(فانظروا بما ذا تخلفونى فيهما) بعد وفاتى،هل تتّبعونهما فتسرّونى اولا،فتسيؤنى؟قال القرطبىّ:و هذه الوصيّه و هذا التّأكيد العظيم يقتضى وجوب احترام آله و برّهم و توقيرهم و محبّتهم وجوب الفرائض الّتى لا عذر لأحد فى التّخلّف عنها.

هذا مع ما علم من خصوصيّتهم به صلّى اللّه عليه و سلّم و بأنّهم جزء منه،كما قال:

فاطمه بضعه منّى،و مع ذلك فقابل بنو أميّه عظيم هذه الحقوق بالمخالفه و العقوق، فسفكوا من اهل البيت دماءهم،و سبوا نساءهم،و أسروا صغارهم،و خرّبوا ديارهم، و جحدوا شرفهم و فضلهم،و استباحوا سبّهم و لعنهم؛فخالفوا وصيّته صلّى اللّه عليه و سلّم، و قابلوه بنقيض قصده؛فوا خجلتهم إذا وقفوا بين يديه!و يا فضيحتهم يوم يعرضون عليه! انتهى.فالوصيّه ببرّ آل البيت على الإطلاق.و أمّا الاقتداء فإنّما يكون بالعلماء العالمين (العاملين.ظ)منهم إذ هم الّذين لا يفارقون القرآن،أمّا نحو جاهل و عالم مخلّط؛ فأجنبىّ من هذا المقام،و إنّما ينظر للأصل و العنصر عند التّحلّى بالفضائل و التّخلّى عن الرّذائل،فإذا كان العلم النّافع فى غيرهم لزمنا اتّباعه كائنا من كان.قال الشّريف السّمهودىّ:هذا الخبر يفهم(منه.صح.ظ)وجود من يكون أهلا للتّمسّك به من عترته فى كلّ زمن إلى قيام السّاعه حتّى يتوجّه الحثّ المذكور على التّمسّك به،كما أنّ الكتاب كذلك،فلذا كانوا أمانا لأهل الأرض،فإذا ذهبوا ذهب أهل الأرض(و عتره الرّجل كما قال الجوهرى:أهله و نسله و رهطه الأدنون،أى الأقارب)فيشتمل ذلك العبّاس

و اولاده و أولاد أبی طالب و غیرهم،کما یأتی].

و علامه زرقانی از أکابر محدّثین محقّقین؛و أفاخم منقّدین مدقّقین نزد سنّیه می باشد.

جلالت مرتبت و علوّ منزلت او بر ناظر«سلک الدّرر فی أعیان القرن الحادی عشر»محمّد خلیل أفندی المرادی و«تحفهٔ بهیّه فی طبقات الشّافعیه»عبد اللّه بن حجازی الشّهیر بالشّرقاوی و«رسالهٔ أسانید»محمّد بن محمّد بن محمّد الأمیر الأزهری المالکی و«کشف الظّنون»مصطفی بن عبد اللّه القسطنطنی و«سیرت نبویّه»أحمد بن زینی بن احمد دحلان الشّافعی المعاصر و غیر آن؛واضح و لائح ست.

فهذا الزرقانی کابرهم الفرد الوحید،و عالمهم الفذّ الفرید،خاتمه محدّثیهم البارعین فی التّجدید،و عمده مسندیهم الماهرین فی التّنقید،قد أثبت هذا الحدیث السّامق المشید،و ابرمه إبرام الحاذق المشید،فیا للّه و للجاحد الحقود المرید؛کیف یروم مع زرقه إلطاط الحقّ و یرید،و ینحو لستر الصّواب و قد أسفر إسفارا ما علیه مزید،و کشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید.

راویان قرن دوازدهم

۱۶۷-أما روایت حسام الدین بن محمد بایزید بن بدیع الدین سهارنپوری

حدیث ثقلین را،پس در«مرافض»در بیان أحادیث مناقب اهل بیت علیهم السلام گفته:[و عن زید بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر،ثمّ قال:أمّا بعد؛ألا أیّها النّاس!إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربی فاجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین اوّلهما(کتاب اللّه.ظ)فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.

فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی، رواه مسلم. روایتست از زید بن ارقم گفت:ایستاد پیغمبر خدا(صلی اللّه علیه و سلّم) روزی در میان حالی که خطبه می خواند در موضعی که آنجا آبی بود که خوانده می شد

او را خمّ،و این موضع میان مکّه و مدینه است،پس سپاس گفت مر خدا را و ستایش کرد بر وی و پند و تذکیر کرد و ثواب و عقاب ربّ العباد بیاد داد،پستر گفت آن حضرت:

أمّا بعد حمد خدا،آگاه باشید أی مردمان!نیستم من مگر آدمی،نزدیک ست که بیاید مرا فرستادهٔ پروردگار من یعنی ملک الموت،پس قبول کنم من أمر پروردگار را،و من گذارنده ام در میان شما دو متاع نفیس را،اوّل آن دو:قرآن ست که در وی بیان راه راست و در وی روشنائیست،یعنی بیان أعمالست که بدان راه روشن گردد و بآسانی بسر منزل مقصود رسند،پس عمل کنید بکتاب و چنگ در زنید بدان و محکم گیرید آن را.پس برانگیخت آن حضرت صلّی اللّه علیه و سلّم بر عمل و تمسّک بکتاب اللّه و ترغیب نمود در آن،پستر گفت آن حضرت صلی اللّه علیه و سلم:دوم اهل بیت من، بیاد می دهم شما را خدا را و می ترسانم از عقاب او بر تقصیر کردن شما در حقّ ایشان و ایذا دادن شما ایشان را،و این کلمه را جهت مبالغه و تأکید مکرّر فرمودند.

شیخ عبد الحقّ گفته که:آن حضرت علیه الصّلوه و التّحیّه این وعظ و نصیحت در آخر ذی حجه بعد از مراجعت از حجّه الوداع فرمودند و در ربیع الأوّل بگلشن سرای جنّت رحلت نمودند] انتهی کلام صاحب«المرافض».

و نیز سهارنپوری در«مرافض»در بیان أحادیث مناقب اهل بیت علیهم السّلام گفته:

]

و عن زید بن أرقم قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما. رواه التّرمذیّ. گفت زید بن أرقم:گفت رسول خدا صلّی اللّه علیه و سلّم:

من گذارده ام(گذارنده ام.ظ)در شما چیزی را که اگر چنگ در زنید شما بدان هرگز گمراه نشوید پس از من،یکی از آن دو چیز بزرگترست از دیگر،می گذارم کتاب خدا را و آن مانند رسنیست دراز کرده شده از آسمان بسوی زمین،دست در آن زنند و بر آسمان برآیند،و می گذارم عترت خود را که أهل بیت من اند،و هرگز جدا نشوند کتاب خدا و عترت من تا آنکه می درآیند بر من حوض را،پس

شکر می گویند شما را پیش من در معامله که ایشان کرده اند(بایشان کرده آید.ظ) پس نظر کنید و تأمّل نمائید که چگونه خلیفه شوید مرا در کتاب و عترت،یعنی چگونه معامله کنید و تمسّک گیرید باینها بعد از من،روایت کرد این حدیث را ترمذی.و

عن جابر(رض)قال: رأیت رسول اللّه(صلی اللّه علیه و سلّم)فی حجّته یوم عرفه،و هو علی ناقته القصواء یخطب فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی، رواه التّرمذیّ. گفت جابر:دیدم پیغمبر خدا را(صلی اللّه علیه و سلّم)در حجّ وی که حجّه الوداع باشد روز عرفه و حال آنکه آن حضرت بر ناقهٔ خود بود که نام آن قصوا است،خطبه می خواند،پس شنیدم آن حضرت را(صلی اللّه علیه و سلّم)می گفت:

أی مردمان!بدرستی که گذاشته ام در میان شما چیزی را که اگر بگیرید آن را و عمل کنید بدان هرگز گمراه نشوید،کتاب خدا و اهل بیت من عبد الملک(ابن الملک.ظ)گفته که تمسّک بکتاب اللّه عبارتست از عمل بموجب أحکام او،و تمسّک بعترت کنایت ست از محبّت و محافظت حرمت ایشان و اهتدا بهدی و سیرتشان.

و سیّد جلال الدّین(جمال الدّین.ظ)رحمه اللّه درین جا قید کرده که:اگر هدی و سیرت ایشان مخالفت دین و شریعت نبود.و ما نا که مراد عبد الملک(ابن الملک.ظ)را نیز همین خواهد بود نه مطلق،چه در بعض أفراد مطلق عدم ضلالت متحقّق نمی شود.

ملّا علی قاری گفته که:در إطلاق آن حضرت(صلی اللّه علیه و سلّم)اشعارست بآنکه عترت در حقیقت کسی است که سیرت او مخالف شریعت نبود]انتهی.

و نیز سهارنپوری در«مرافض»بجواب حدیث غدیر گفته:[و نیز آن حضرت علیه الصّلوه و التّحیّه بعد از فتح مکّه این خطبه خواندند،و پیداست که بعد از فتح که شاه مردان أقارب و اخوان ایشان را بضرب تیغ و طعن سنان ازین جهان گذران گذرانیده بحضیض نیران رسانیده بود،بدولت اسلام و شرف ایمان کامیاب و کامروای شده بودند،پس یحتمل که بعضی از آن جماعت حدیث الإسلام بمقتضای بشریّت از آن إمام الأنام سینه صاف نبوده صفحهٔ دلهای ایشان بألوان محبّت و اخلاص آن پیشوای أهل ایمان رنگی نیافته باشد،و سید الوری(صلی اللّه علیه و سلّم)کما یلیق و یحری آن را

بإشراق باطن یا بإلهام خدا دریافته بر محبّت و موالات آن شیر یزدان و اجتناب از عداوت و بغض آن قدوهٔ أهل إیقان تصریح فرموده باشند،و یرشد إلی أنّ الغرض التّرغیب علی المحبّه:حثّه و ترغیبه صلعم فی هذه الخطبه علی أهل بیته عموما و علی علیّ خصوصا،کما

أخرج الطّبرانیّ و غیره بسند صحیح أنّه صلّی اللّه علیه و سلم خطب بغدیر خمّ فقال:یا أیّها النّاس!إنّه قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّه لن یعمر نبیّ إلاّ نصف عمر الّذی یلیه قبله و إنّی أظنّ أن یوشک أن ادعی فاجیب و إنّی مسئول و إنکم مسئولون،فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و نصحت فجزاک اللّه خیرا.فقال:أ لستم تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث بعد الموت حقّ و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها.

و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:نشهد بذلک.قال:یا أیّها النّاس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من انفسهم،فمن کنت مولاه فهذا مولاه-یعنی علیّا- اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی فرط لکم و إنکم واردون علیّ الحوض و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین،فانظروا کیف تخلفونی فیهما الثّقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ فاستمسکوا به لا تضلّوا و عترتی أهل بیتی؛ کذا فی «الصّواعق». و در«مدارج»و«روضه الأحباب»ذکر کرده که پیغمبر خدا(صلی اللّه علیه و سلّم)در منزل غدیر خمّ رو به یاران کرده فرمودند:

أ لستم تعلمون أنّی أولی بکم من أنفسکم؟ صحابه گفتند آری!و در روایتی آمده که فرمودند:گویا مرا بآن عالم خواندند و من اجابت کردم،بدانید که من می گذارم میان شما دو أمر عظیم یکی از دیگر بزرگتر:

قرآن و أهل بیت من،به بینید و احتیاط کنید که بعد ازین باین دو امر چگونه سلوک خواهید کرد،و آن دو امر بعد از من از یکدگر هرگز جدا نشوند تا بر لب حوض کوثر بمن برسند.آنگاه فرمودند:خدای مولای من ست و من مولای جمیع مؤمنانم،و دست علیّ مرتضی گرفتند و گفتند:

اللّهمّ من کنت مولاه، الحدیث.در«مناقب» آورده که آن حضرت علیه السّلام روز غدیر بعد از حمد و ثنا و إظهار انتقال خود بعالم بقا فرمودند:

من میان شما دو چیز می گذارم یکی از آن از دیگری بزرگترست اگر دست در آن

زنید هرگز گمراه نشوید،و آن قرآن و أهل بیت من اند و این هر دو جدا نشوند تا بر لب حوض بر من برسند.آنگاه فرمودند:

یا أیّها النّاس!أ لست أولی بالمؤمنین من أنفسهم؟الحدیث] انتهی.

فهذا حسامهم المشهور صاحب المرافض،المتعب نفسه فی الانتصاب لردّ الرّوافض،قد أثبت هذا الحدیث الرّافع الخافض.المزهر المشرق کالبارق المتهلّل من العارض،فلا یقدحه إلّا من شبهاته دواحض،و لا یلمزه إلّا من نزغاته غیر نواهض، و لا یمتری فیه إلّا من ضغنه فائر فائض،و لا یستریب فیه إلّا من دینه غائر غائض،و لا یجحده إلّا المسرع إلی الضّلال و الرّاکض،و لا ینکره إلا الجاثم علی الجحود الرّابض،و لا یعافه إلا من أمسک یده عن التّمسّک بالدّین فهو لها نافض،و لا یطعنه إلّا من بسط یده إلی عروه الیقین فهو لها ناقض.

۱۶۸-اما روایت مرزا محمد بن معتمد خان الحارثی البدخشی

حدیث ثقلین را،پس در«مفتاح النّجا فی-مناقب آل العبا»گفته:[

و أخرج الإمام الحافظ أبو الحسین مسلم بن الحجّاج القشیریّ النّیسابوریّ فی صحیحه عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر،ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أیّها النّاس! إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربّی فاجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی-ثلثا-أقول:سمّی القرآن و عترته الثّقلین لأنّ الثّقل کلّ نفیس خطیر مصون،و هذان کذلک إذ کلّ منها معدن للعلوم الدّینیّه و الأسرار و الحکم العلیّه و الأحکام الشّرعیّه،و لذا حثّ صلی اللّه علیه و سلّم علی الاقتداء و التّمسّک بهما. و أخرج الإمام الحافظ أبو عیسی محمّد بن عیسی السّلمی التّرمذیّ و قال:

حسن قریب.

عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما اعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتی یردا علیّ الحوض،فانظروا

كيف تخلفونى فيهما. و أخرجه الطّبرانىّ فى الكبير عنه مطوّلا- بلفظ «إنّى لكم فرط و إنّكم واردون علىّ الحوض عرضه ما بين صنعاء إلى بصرى،فيه عدد الكواكب من قد حان الذّهب و الفضّه؛فانظروا كيف تخلفونى فى الثقلين:قيل:و ما الثّقلان.يا رسول اللّه! قال:الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فتمسّكوا به لن تزلّوا و لا تضلّوا؛ و الاصغر عترتى و إنّهما لن يتفرقا حتّى يردا علىّ الحوض،و سألت لهما ذلك ربّى، فلا- تقدّموهما(هم.ظ)و لا- تعلّموهما(هم:ظ)فإنهما(فانّهم.ظ)أعلم منكم. و أخرجه التّرمذىّ عن جابر رضى اللّه عنه،قال: رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم فى حجّته يوم عرفه و هو على ناقته القصواء يخطب فسمعته يقول:يا أيّها النّاس!إنّى تركت فيكم ما إن اخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى.

و اخرجه ابن أبى شيبه و الخطيب فى«المتّفق و المفترق»عنه بلفظ إنّى تركت فيكم ما لن تضلّوا بعدى إن اعتصمتم به كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى.

و اخرج الحاكم عن زيد بن أرقم و الطّبرانىّ فى الكبير عنه و عن زيد بن ثابت أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى تارك فيكم الثّقلين من بعدى كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و فى روايه اخرى للطبرانىّ عن زيد بن ثابت بلفظ: إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السّماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و لفظه عند الحافظين أبى محمّد عبد بن حميد الكشى و أبى بكر محمّد بن القاسم المعروف بابن الأنبارى.عن زيد بن ثابت: إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و أخرج أبو يعلى و الطّبرانىّ فى الكبير عن أبى سعيد الخدرى قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم:

أيّها النّاس!إنّى تارك فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا بعدى أمرين احدهما اكبر من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السّماء و الارض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و فى روايه اخرى للطبرانى عنه بلفظ «كأنّى قد دعيت فأجبت و إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه حبل ممدود بين السّماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما. و أخرجه

الحافظ أبو الفتح محمّد بن محمّد البادردیّ عنه بلفظ إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز در«مفتاح النّجا»گفته:[الفصل الخامس عشر-فی ولایته(۱).

أخرج الحکیم فی«نوادر الاصول»و الطبرانیّ بسند صحیح فی الکبیر عن أبی الطفیل عن حذیفه بن أسید رضی اللّه عنهما أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خطب بغدیر خمّ تحت شجره فقال:یا أیّها النّاس!إنّی قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّه لم یعمر نبیّ إلّا نصف عمر الّذی یلیه من قبله و إنّی قد یوشک أن ادعی فاجیب و إنّی مسئول و إنّکم مسئولون فما ذا انتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و جهدت و نصحت.فجزاک اللّه خیرا.

فقال:أ لیس تشهدون أن لا إله إلّا اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟قالوا:بلی!نشهد بذلک.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا اولی بهم من انفسهم،فمن کنت مولاه فهذا علیّ مولاه، اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض حوض اعرض ممّا بین بصری إلی صنعاء،فیه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثقلین فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

الثّقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی أهل بیتی فإنّه قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن ینقضیا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز مرزا محمد بدخشی در«نزل الأبرار بما صح من مناقب اهل البیت الأطهار»در مقدّمهٔ کتاب گفته:[ثم اعلم انّ محبّتهم واجبه و بغضهم حرام علی کلّ مؤمن و مؤمنه،بدلیل قوله تعالی: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی و من یقترف حسنه نزد له فیها حسنا.و

أخرج مسلم عن زید بن ارقم قال: قام

۱- یعنی امیر المؤمنین علیه السلام (۱۲ . ن) .

رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر،ثمّ قال:أمّا بعد!ألا أيّها النّاس!إنّما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيب و أنا تارك فيكم الثّقلين اولهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا،به فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه،ثمّ قال:و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى،

و أخرج الحاكم عنه و الطبرانىّ فى الكبير عنه و عن زيد بن ثابت رضى اللّه عنهما أنّ رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم قال: إنّى تارك فيكم الثّقلين من بعدى كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض].

و نيز در«نزل الأبرار»در قسم اول باب اول از أبواب اربعهٔ مقصد كتاب گفته:

]

و اخرج الحكيم التّرمذىّ فى«نوادر الأصول»و الطبرانىّ فى الكبير كلاهما عن أبى الطّفيل عن حذيفه بن اسيد رضى اللّه عنه أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم خطب بغدير خمّ تحت شجرات فقال:يا ايّها النّاس!إنّى قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبىّ إلاّ نصف عمر الّذى يليه من قبله و إنّى قد يوشك ان ادعى فاجيب و إنّى مسئول و إنّكم مسئولون، فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.

فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و انّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و انّ اللّه يبعث من فى القبور؟.قالوا:بلى نشهد بذلك.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:

يا أيّها النّاس!إنّ اللّه مولاى و أنا مولى المؤمنين و انا أولى بهم من أنفسهم فمن كنت مولاه فهذا مولاه-يعنى عليّا-اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:يا أيّها النّاس!إنّى فرطكم و إنّكم واردون علىّ الحوض حوض أعرض ممّا بين بصرى إلى صنعاء فيه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما.الثّقل الأكبر كتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به لا تضلّوا و تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّهما لن ينقضيا حتى يردا علىّ الحوض].

و جلالت مرتبت و سموّ منزلت و رفعت شان و شموخ مکان مرزا محمّد بدخشانی حسب افادات أکابر این قوم در مجلّد حدیث غدیر و حدیث تشبیه بحمد اللّه تعالی بمعرض تفصیل و تبیین رسیده.

فهذا الحارثی البدخشی جهبذهم الکابر،و ناقدهم الماهر،قد روی هذا الحدیث المشرق الزّاهر،المؤتلق الباهر،الموضح أشراط الهدی لکلّ ذاهب إلی الحقّ سائر، المجلّی غرایب العمی عن کلّ مبتغ للصّدق دائر،فساقه بسیاقات متوافره زواخر، و أثبته بألفاظ متناصره کالزّوافر،فیا للّه و للجاحد الشّرود النّافر،کیف بعمی عن الحقّ و هو سافر،و یسلک سبیل الهائم الحائر،و یطأ قده الحائف الجائر،و اللّه الواقی بمنّه عن زیغ الزّائغ الخاسر،و هو الموزع للتّوقی عن اتّباع الرّائغ العاثر.

۱۶۹-أما روایت رضی الدین بن محمد بن علی بن حیدر الحسینی الشامی الشافعی

حدیث ثقلین را،پس آنفا از کتاب«تنضید العقود السّنّیه بتمهید الدّوله الحسنیّه» او واضح و آشکار گردید.

فهذا رضی الدین الشامی صاحب«تنضید العقود السّنیّه»قد روی هذا الحدیث المنجح المظفّر بکلّ إمله و امنیّه،فلا یطعن فیه إلّا من أشرف من البغی علی لثّنیّه، فرمی اهل الدین و الیقین عن ظهر حنیّه،و لا یحید عن إذعانه إلّا من فسدت دخلته و النیّه، و لا یرتاب فی شانه إلّا من خبزته نیّه،و لا یتعتع عنه إلّا من رکن إلی زهره الدّنیا الدّنیّه،فهو فی حبّها غارّ حتّی یخترمه المنیّه.

۱۷۰-أما روایت محمد صدر عالم

حدیث ثقلین را،پس در«معارج العلی فی مناقب المرتضی»در سیاق طرق حدیث غدیر گفته:[

و أخرج الطّبرانیّ و الحاکم عن أبی الطفیل عن زید بن أرقم قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: کأنّی قد دعیت فأجبت و إنّی تارک فیکم الثّقلین أحدهما اکبر من الآخر کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فإنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.اللّه مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن.من کنت

مولاه فعلیّ مولاه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.

و أخرج الحکیم التّرمذیّ و الطبرانیّ بسند صحیح عن أبی الطّفیل عن حذیفه بن أسید قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:

یا ایّها النّاس!إنی قد نبّأنی اللّطیف الخبیر أنه لن یعمر نبیّ إلاّ نصف عمر الّذی یلیه من قبله و إنّی یوشک ان ادعی فأجیب و إنی مسئول و إنّکم مسئولون فما ذا انتم قائلون؟ قالوا:نشهد أنک قد بلّغت و جهدت و نصحت.فقال:أ لیس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و انّ جنّته حقّ و ناره حقّ و انّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ بعد الموت و أنّ الساعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث من فی القبور؟یا ایها الناس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم،فمن کنت مولاه فهذا مولاه-یعنی علیّا-اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.یا أیّها الناس!إنی فرطکم،إنکم واردون علیّ الحوض،حوض أعرض ممّا بین بصری إلی صنعاء،فیه عدد النجوم قد حان من فضّه و إنی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین،فانظروا کیف تخلفونی فیهما؟ الثقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی اهل بیتی فإنه قد نبأنی اللّطیف الخبیر انهما لن ینقضیا حتی یردا علیّ الحوض].

و محمد صدر غالم از أجلّهٔ عرفای معروفین و أعاظم نبهای موصوفین نزد سنّیه می باشد.و کمال شموخ مرتبت و سموّ منزلت و ارتفاعشان و علوّ مکانش از کتاب«تفهیمات الهیّه»شاه ولیّ اللّه ماجد مخاطب که در آن شاهصاحب نظم بلاغت نظام و أشعار متانت شعار خود مشتمل بر مدح و ثنا و وصف و اطرای او درج فرموده اند؛در مجلّدات سابقه شنیدی،و بکنه عظمت و جلالت و رفعت و نبالت او وارسیدی.

فهذا صدر العالم رأس أکابرهم الصّدور،و عین أماثلهم المعروفین لدی الجمهور، قد روی هذا الحدیث المأثور،و آثر هذا الخبر المستفیض المشهور،فمن کان له ادنی اطلاع و عثور،و أیسر خبره و عبور،بل أقلّ نظره و مرور،و أطفّ عقل و شعور؛لم یفتله بعد هذا فاتلات الغرور،و لم تعم علیه مشتبهات الامور،و اَللّهُ وَلِیُّ الَّذِینَ آمَنُوا یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ .

۱۷۱-أما روایت ولی اللّه بن عبد الرحیم الدهلوی

حدیث ثقلین را،پس در«إزاله الخفا»بعد ایراد حدیث ثقلین بروایت مسلم گفته:[

اخرج الحاکم من طریق سلیمان الأعمش عن حبیب بن أبی ثابت عن أبی الطفیل عن زید بن ارقم،قال: لمّا رجع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع نزل غدیر خمّ و أمر بدوحات فقممن.(ثمّ صح ظ)قال:کأنی قد دعیت فأجبت،إنی قد ترکت فیکم الثقلین احدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه تعالی و عترتی،فانظروا کیف تخلفونی فیهما فانّهما لن یتفرّقا حتی یردا علیّ الحوض،ثم قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن؛ثمّ اخذ بید علیّ رضی اللّه عنه فقال:من کنت ولیّه فهذا ولیّه،اللّهمّ وال، و ذکر الحدیث بطوله.و

أخرج الحاکم من طریق سلمه بن کهیل عن أبیه عن أبی الطّفیل انّه سمع زید بن أرقم یقول: نزل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بین مکّه و المدینه عند سمرات خمس دوحات عظام،فکنس النّاس ما تحت السّمرات ثمّ راح رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم عشیّه فصلّی ثمّ قام خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه و ذکّر و وعظ فقال ما شاء اللّه ان یقول،ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّی تارک فیکم امرین لن تضلّوا إن اتّبعتموهما و هما کتاب اللّه و أهل بیتی عترتی؛ثمّ قال:أ تعلمون أنّی أولی بالمؤمنین من انفسهم-ثلاث مرّات- قالوا:نعم!فقال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:من کنت مولاه فعلیّ مولاه].

و نیز ولی اللّه در«إزاله الخفا»در مآثر جناب امیر المؤمنین علیه السّلام گفته:[و چون از حجّه الوداع مراجعت فرمودند در غدیر خمّ خطبه خواندند متضمّن إظهار فضائل حضرت مرتضی رضی اللّه عنه.

أخرج الحاکم و أبو عمر و غیرهما و هذا لفظ الحاکم:

عن زید بن أرقم: لمّا رجع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع و نزل غدیر خمّ أمر بدوحات فقممن،قال:کأنّی قد دعیت فأجبت إنّی قد ترکت فیکم الثقلین أحدهما اکبر من الآخر کتاب اللّه تعالی و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض.ثم قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و انا ولیّ کلّ مؤمن.

ثمّ أخذ بید علیّ رضی اللّه عنه فقال:من کنت ولیّه فهذا ولیّه،اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه].

ص: ۲۷۸

و نیز ولی اللّه در«قرّه العینین»در فضائل جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام گفته:

[و از آن جمله است قول آن حضرت صلی اللّه علیه و سلّم در غدیر خمّ:

کأنی قد دعیت فأجبت و إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فإنّهما لن یتفرقا حتّی یردا علیّ الحوض،ثمّ قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن.ثمّ أخذ بید علیّ فقال:من کنت ولیّه فهذا ولیه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه. و معنی این حدیث وجوب محبّت أهل بیت ست و اعتقاد فضائل ایشان و تعظیم و تبجیل ایشان]انتهی.

و نیز ولی اللّه در«قرّه العینین»گفته:[

و عن زید بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أیّها النّاس!إنّما انا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربی فاجیب و أنا تارک فیکم ثقلین أولهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به.فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه ثمّ قال:و أهل بیتی اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی. و فی روایه: کتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه کان علی الهدی و من ترکه کان علی الضّلاله، أخرجه مسلم.

و عن زید بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما، أخرجه التّرمذی].

و جلالت شان و رفعت مکان و شموخ قدر و علوّ فخر شاه ولی اللّه بر ناظر«جزو لطیف»و«تفهیمات الهیّه»و«فوز الکبیر»خود شاه ولی اللّه و همین کتاب«تحفهٔ» فرزند ارجمندش و«دراسات اللّبیب»محمّد أمین بن محمّد معین سندی و«مدارج الاسناد»أبو علی محمّد الملقّب بإرتضا العمری البخاری الجوفاموی و«إیضاح لطافه المقال»و «غرّه الرّاشدین»فاضل رشید و«منتهی الکلام»و«إزاله الغین»حیدر علی معاصر و«إتحاف النّبلا»و«أبجد العلوم»مولوی صدیق حسن خان معاصر و غیر آن؛

واضح و آشکارست.

فهـذا جهبذهم المجلل ولی اللّه،و قدوتهم المبجّل عند الأجلّه النّبّاه، قد روی هذا الحدیث العظیم الإبناه،المنجی بلوامع هداه،أهل الیقظه و الانتبـاه، مع مـا خامره من العصبیّه النّاشـئه عن العتاه،و داخله من الناصبیّه القائـده إلی العواه، فلا یفتـح بالطعن فیه فاه،إلّا جاحـد قاده العمی حین اتّبع هواه،و لا یجحـده إلّا حائـد هام فی فیافی العـدوان و تاه،و لا ینکره إلّا معاند اسـتخفّ الدّین فهو به عابث لاه.

۱۷۲-أما روایت محمد معین بن محمد امین السندی

حدیث ثقلین را،پس در کتاب«دراسات اللّبیب فی الأسوه الحسنه بالحبیب» این حدیث شریف را بطرق عدیده آورده.

و ستطلع إنشاء اللّه تعالی فیما بعد علی عبارته الرّشیقه و تقف علی مقالته البارعه الأنیقه،فنعلم و تدری کیف أوضح هذا المحقّق نهجه و لحب طریقه،و أدنی لرائـدی الحقّ شاسـعه و سـحیقه،و أتمّ بالـدّلائل القاطعه إثباته و تحقیقه،و أسـبغ فی إحقاقه إمعانه و تحدیقه،فنضر من مروج التّحقیق کلّ روضه و حدیقه؛و روّی من غراس التّثبیت کلّ ناضره و ریقه،و أبدی من ناصع کلام أرباب الإتقـان جزله و رقیقه،فأطفی من بغی أهل العـدوان لاهبه و حریقه،و اسـتنبط من الحـدیث فوائـد هی بالتصـدیق و الإذعان حریّه حقیقه،فأدار علی أصحاب الذّوق من العرفان سلسله و رحیقه.

۱۷۳-أما روایت محمد بن اسماعیل الامیر الیمانی الصنعانی

حدیث ثقلین را،پس در«روضه-شرح تحفهٔ علویّه»بشرح این دو شعر:

فغدت عترته من أجلها عتره المختار نصّا نبویّا

و غدا السّبطان و الآل إذا نسبوهم نبویّا علویّا

بعـد ذکر شـطری از أحـادیث گفته:[فهـذه الأحـادیث أفـادت أنّ الحسـنین ابنـاه و أفـاد مـا یـأتی أنّهمـا أهل بیته هما و أبوهما و أمّها،فنقول:

اخرج احمـد من حـدیث زیـد ابن ارقم قـال:قـال رسول اللّه صـلی اللّه علیه و سـلّم: إنی تارک فیکم الثّقلین أحـدهما کتاب اللّه و(هو.

صح.ظ)حبل اللّه من اتّبعه کان علی الهدی و من ترکه کان علی الضّلاله و عترتی أهل بیتی

فقلنا:من أهل بيته؟نساؤه؟فقال:لا،ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر فيطلّقها فترجع إلى أبيها و قومها،أهل بيته:أصله و عشيرته و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده. و فى روايه لمسلم: فقيل لزيد:من أهل بيته؟أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:بلى! إنّ نساؤه من أهل بيته و لكنّ أهل بيته من حرم عليهم الصّدقه بعده:آل علىّ و آل جعفر و آل عقيل و آل عبّاس.

و اخرج التّرمذىّ عن زيد بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم الثّقلين ما إن تمسّكتم بهم لن تضلّوا من بعدى أحدهما اعظم من الآخر كتاب اللّه تعالى حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. و أخرج أحمد عن أبى سعيد عنه-صلعم-أنه قال: إنّى اوشك أن ادعى فاجيب و إنى تارك فيكم الثقلين كتاب اللّه و عترتى كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّ اللّطيف أخبرنى أنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما.

و اخرج أبو عمرو الظّفارىّ عن إياس بن سلمه،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: النّجوم أمان لأهل السّماء و أهل بيتى أمان لامّتى.

و أخرج أحمد فى المناقب من حديث علىّ قال:قال رسول اللّه صلعم: النّجوم أمان لأهل السماء و اهل بيتى أمان لأهل الأرض فإذا ذهب أهل بيتى ذهب أهل الأرض. و حديث الثقلين قد أخرجه أئمّه المسانيد عن أكثر من عشره(عشرين.ظ)من الصّحابه].

و سابقا دانستى كه محمّد بن إسماعيل الأمير اين حديث شريف را از«محاسن الأزهار»حميد محلّى نيز در همين كتاب«روضهٔ نديّه»در سياق طرق حديث غدير نقل كرده فليكن منك على ذكر.

و محاسن مبهره و مفاخر مزهره و نهايت طول باع و غايت وسعت اطلاع محمّد بن إسماعيل الأمير بنابر افادات اين حضرات بر ناظر«بدر طالع بمحاسن من بعد القرن السابع»محمّد بن على بن محمّد الشّوكانى اليمنى الصّنعانى«و أبجد العلوم»و«تاج مكلّل»و«إتحاف النبلاء»مولوى صديق حسن خان معاصر؛واضح و لائحست.

فهذا علامتهم اللبيب الذمير،محمّد بن اسماعيل الأمير،قد روى هذا الحديث

المنوّر من أهل الإيمان كلّ ضمير،المروى كلّ ظمأ منهم بالعذب النمير،فأورده بالفاظ عديده تجلب لأهل الإيقان ميره الصّدق و تمير،و تخنى على اصحاب العدوان بالتتبير و التدمير،فلا يفلح المنكر المنكوب بعد ذلك-ما سمر سمير،و لا يئل الجاحد غبّ هذا-ما تعاقب ابنا جمير.

۱۷۴-أما روايت محمد بن على الصبان

حديث ثقلين را،پس در«إسعاف الرّاغبين فى سيره المصطفى و فضائل أهل بيته الطاهرين»گفته:[

و عن زيد بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم خطيبا،فحمد اللّه و أثنى عليه،ثمّ قال:أيّها النّاس!إنما أنا بشر مثلكم يوشك أن يأتينى رسول ربى عزّ و جلّ-يعنى(ملك.صح.ظ)الموت-فاجيبه و إنى تارك فيكم ثقلين كتاب اللّه فيه الهدى و النور،فتمسكوا بكتاب اللّه عزّ و جلّ و خذوا به و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى. رواه مسلم،و فى روايه:

إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى. و الثقل:محرّك كما فى«القاموس»و هو كلّ شىء نفيس مصون،و معنى

اذكركم اللّه فى اهل بيتى :احذّركم اللّه فى شأن أهل بيتى.

و لفظ روايه الإمام أحمد: إنى اوشك أن ادعى فاجيب و إنى تارك فيكم الثقلين كتاب اللّه حبل ممدود من السماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّ اللّطيف الخبير أخبرنى أنهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض يوم القيامه فانظروا بما تخلفونى فيهما.

و فى روايه: حوضى ما بين بصرى و صنعاء،عدد آنيته عدد النجوم،إنّ اللّه سائلكم كيف خلفتمونى فى كتاب اللّه و أهل بيتى].

و نيز صبان در«إسعاف الرّاغبين»گفته:[

و روى مسلم و النّسائى عن زيد بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم خطيبا فقال:اذكركم اللّه فى أهل بيتى-ثلاثا- فقيل لزيد بن أرقم:من اهل البيت؟قال:أهل البيت من حرم الصّدقه بعده.قيل:و من هم؟ قال:آل علىّ و آل عقيل و آل جعفر و آل عباس.انتهى.

فهذا محققهم المشهور بالصبان،فرد نبلائهم الأعيان،قد نصر لحقّ و أعان، و هصر الباطل فأذلّه و أهان،حيث روى هذا الحديث الرّفيع البنيان،الوثيق الأركان

المنير البرهـان،العزيز السّـلطان،فلاـ يجوز عن آكامه إلاّ من مرق عن الـدّين و الإيمان، و لا يضلّ عن اعلامه إلاّ من تاه فی بوادی العمه أشـدّ الهيمـان،و لاـ يقـدم على الغمز فيه إلاّ من قاده الهوى بأذلّ العران،و لا يجترى على الغضّ منه إلاّ الأرعن الجموح عن الحقّ بالحران.

۱۷۵-اما اثبات أبو الفيض محب الدين محمد مرتضى الواسطى الزبيدى الحنفى نزيل مصر

اشاره

حديث ثقلين را،پس در«تاج العروس من جواهر القاموس»گفته:[(و الثّقل- محرّكه-:متاع المسافر و حشمه)و الجمع:أثقال(و كلّ شیء)خطير(نفيس مصون) له قدر و وزن«ثقل»عند العرب(و منه)قيل لبيض النّعام:ثقل،لأن آخذه يفرح به و هو قوت،و كذلك

(الحديث: إنی تارك فيكم الثقلين كتاب اللّه و عترتی) جعلهما ثقلين إعظاما لقدرهما و تفخيما لهما،و قال ثعلب:سـمّاهما ثقلين لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقيل].

و محمد مرتضى الواسطى از أكابر مشايخ محدّثين عظام،و أجلّهٔ معارف مستندين فخام نزد اين حضرات می باشد.

مولوی صديق حسن خان معاصـر در«إتحاف النّبلا»گفته:[محيى الدّين أبو الفيض محمّد مرتضـى الحسـينىّ الواسـطىّ ابن السـيّد محمّـد بن السـيّد قادری الزّبيدىّ، نزيل مصر.أصـلش از خطّهٔ بلگرامست كه قصـبه ايست بر پنج كروه از قنوج كه بلدهٔ مشـهورهٔ هندوسـتانست.در أوائل عمر از وطن برآمده بحرمين شـريفين شـتافت و كمر بتحصـيل علوم لا سيّما علم حديث بست.از مشايخ زبيد و مصـر و حجاز كسب كمالات نمود.مير آزاد در تاريخ بلگرام مسمّى به«مآثر الكرام»در ترجمهٔ سيّد قادری نوشته :از نبائر او سـيّد محمّد مرتضـى بن سيّد محمّد بن سيّد قادری،كتب عربی تحصيل كرده و در حداثت سنّ توفيق زيارت حرمين شريفين يافته و در سنه أربع و ستّين و مائه و ألف باين سعادت فائز گشته و در أماكن متبرّكه علم حديث تحصيل نموده درين أيّام

در زبید یمن اقامت دارد و نزد شیخ عبد الخالق زبیدی فنّ حدیث سند می کند، حق تعالی در عمر او بیفزاید و ترقّیات دینی کرامت نماید،انتهی بلفظه.گویم:وی بعد کسب علوم و سماع حدیث هم در زبید مدّتی دراز ماند تا آنکه بزبیدی شهرت گرفت، هیچ کس او را از هند نمی داند.بعده از زبید برآمده نزیل مصر گشت و بإفاده و تعلیم و تدریس پرداخت،در«برنامج»خود که بطریق سند برای سیّد باسط علیّ بن سیّد علی بن سید محمّد بن سیّد قادری نوشته قریب صد کس را از علما و مشایخ خود بر ترتیب حروف معجم شمرده،از آن جمله از کسانی که إجازت حاصل دارد:أبو العبّاس احمد ابن علی منینی دمشقی حنفی و جمال محمّد بن أحمد بن سالم السّفادینی الحنبلی و أبو عبد اللّه محمّد بن أحمد الغریانی التونسی(الغرناطی التونسی ظ)و عبد الغنی بن محمّد البحرانی نزیل مخا و محمّد بن زین باسمیط العلویّ الحضرمی و أحمد بن محمّد حلوی و محمّد بن إبراهیم الحسینی الطرابلسی نزیل حلب و عبد القادر بن أحمد الشّکعاوی و عمر بن عبد اللّه بن عمر قاضی الجماعه بفاس و عیسی بن زریق صاحب اللّحیه و السّیّد عبد القادر بن أحمد الحسنی إمام کوکبان،و غیرهم بوده اند؛و گفته:فی هؤلاء من روی عن عبد اللّه بن سالم البصری و حسن العجیمی و أحمد النّخلی بلا واسطه،و هم کثیرون.و فیهم من روی عن إبراهیم الکردیّ و عن الحافظ البابلیّ،و هو أعلی ما یکون،و للّه الحمد،انتهی.

و من جملهٔ شیوخ او که ذکر آنها در«برنامج»کرده:شیخ محمّد فاخر بن محمّد یحیی اله آبادیست که ترجمهٔ ایشان گذشته،و شاه ولیّ اللّه محدّث دهلویست که ترجمهٔ ایشان بیاید.و شیوخ وی علماء هر چهار مذهب اند از بلاد متفرّقه و مدن کثیره.

و با أبو الحسن بن محمّد صادق السّندی المدنی و مولوی خیر الدین سورتی بن محمّد زاهد و غیرهما ملاقات کرده.تصانیف او نیز بسیارست،در«برنامج»مذکور زیاده بر یکصد مؤلّف ذکر کرده ما بین المطوّل و المختصر بر ترتیب حروف معجم،منها:«إتحاف السّاده المتّقین بشرح أسرار إحیاء علوم الدّین»دربست مجلد،و«تاج العروس فی شرح القاموس»در ده مجلّد ضخام،و«أمالی شیخونیّه»در چند مجلّد،«و أمالی حنفیّه»در یک مجلّد.و غالب تصانیف او در علم حدیث و فقه و اصول و لغت و تصوّف

و سیر و غیرهاست،و همه نافع و مفید،قریب هفده رساله از مؤلّفات ایشان نزد محرّر سطور موجودست،منها:«جزء فی طریق

حدیث نعم الإدام الخلّ »و«درّ الضّرع فی تأویل حدیث أمّ زرع»«بلغه الغریب فی مصطلح آثار الحبیب»«لقط اللئالی المتناثره فی الأحادیث المتواتره»«أمالی الحنفیّه»«مجالس الشّیخونیّه»«إیضاح المدارک فی الإفصاح عن العواتک»«عقد الجمان فی بیان شعب الإیمان»«إتحاف السّاده-شرح إحیاء العلوم»ناتمام«القول المسموع فی الفرق بین الکوع و الکرسوع»إلی غیر ذلک.

سلطان روم نظام الدّین أبو الفتح عبد الحمید خان از ایشان التماس إجازت حدیث کرده برای وی سند

حدیث «الرّاحمون یرحمهم الرّحمن تبارک و تعالی»، إلخ،مع الإجازه (الإجازه ظ)نوشته اند،أولها:الحمد للّه الّذی رفع مقام أهل الحدیث مکانا علیّا، الخ.سال تحریرش عاشر شوّال سنهٔ ۱۱۹۳ هجریست،و همراهش قصیدهٔ طولانی هم در مدح وی نظم نموده این أبیات از آنجاست:

سقی اللّه ربعا کان لی فیه مربعا و مغنی به غصن الشّبیبه أینعا

و حیّا مقاما کان لی فیه جیره بهم کان کأسی بالفضائل مترعا

ألا!ورعی دهرا تقضّی بانسهم و لو لا الهوی ما قلت یوما له رعا

خلیلیّ ما لی کلّما لاح بارق تکاد حصاه القلب أن تتصدّعا

و أن نسمت ریح الصّبا من دیارهم بکت أعینی دمعا یسائل أدمعا

عذیری من هذا الزّمان و أهله و من لی بمن یصغی بشکوای مسمعا

الأبیات.و إجازتی دیگر برای دستور أعظم سلطان أبی المظفر محمّد پاشا صدر الوزراء و نظام الملک در همین سال نوشته اند متضمّن و ردّ کتاب«دلائل الخیرات«أوّله:

الحمد للّه الّذی دلّ علی الخیرات،إلخ.وفات ایشان غالبا در مصر اتّفاق افتاده بعد سنه مائتین و ألف،زیرا که«برنامج»مذکور دستخطی ایشان مورّخه سنه ۱۲۰۰ هجریست،در استقرای فقیر مثل ایشان کم کسی از علماء هند در ملک حجاز باین رفعت شان در علم و عمل و قبول سلاطین و کثرت شیوخ و تصانیف و وفور تلامذه گذشته و أجداد وی«رح»همه علما و مشایخ و حفّاظ معظم و مکرّم زمان خود بودند،چنانکه

از تراجم آنها خصوصا سیّد قادری و حافظ ضیاء اللّه بلگرامی که در«تاریخ بلگرام»مسطورست ظاهر می شود،و اللّه أعلم].

و نیز صدیق حسن خان معاصر در«أبجد العلوم»گفته:[أبو الفیض محمّد مرتضی ابن محمّد الحسینی صاحب«تاج العروس-شرح القاموس»السّیّد الواسطیّ البلجرامی نزیل مصر،شریف النجار،عظیم المقدار،کریم الشّمائل،غزیر الفواضل و الفضائل أخذ العلوم النّقلیّه و العقلیّه فی مدینه زبید علی جماعه أعلام،منهم:السّیّد العلاّمه أحمد بن محمّد مقبول الأهدل و من فی طبقته کالشّیخ عبد الخالق بن أبی بکر المزجاجی و الشّیخ محمّد بن علاء الدّین المزجاجی.قال فی«النفس الیمانی و الروح الریحانی»:و أخذ عمّن أخذ عنهم کشیخنا الوالد-رحمه اللّه-ثمّ توجّه إلی إقلیم مصر و استکمل فیها العلوم النّقلیّه و العقلیّه و برع فی جمیع العلوم سیّما علمی الحدیث و اللّغه،و أدرک شیوخا من أهل الأسانید العالیه و ألّف التّآلیف النّافعه الواسعه، و استجاز لی منه شیخنا الوالد و أجاز،و کذلک استجاز لی منه السّیّد العلاّمه عبد اللّه السّعدیّ مقبول الأهدل و أجاز و استجاز منه لنفسه و لأولاد شیخنا الوالد القاضی العلاّمه محمّد بن اسماعیل الرّبعی و أجاز،و کتب هذه الإجازه:

صورت اجازهٔ سید مرتضی زبیدی برای جماعتی

بسم الله الرحمن الرحیم .الحمد للّه الّذی أجاز علی العمل الصّحیح المقبول أحسن إجازه،و وعد بوجاده ذلک یوم مناوله الکتاب بالیمین وعدا لا یخلف سبحانه إنجازه و أشهد أن لا إله إلاّ اللّه وحده لا شریک له شهاده یسندها عن القلب اللّسان،و یرفع إسنادها علی متن سندها رایه روایتها الّتی هی علم الإیمان،و الصّلوه و السّلام علی محمّد المرفوع قدره علی کلّ نبیّ مرسل،المطهّر نسبه الزّکیّ المسلسل،و علی آله و صحبه الّذین قامت لهم بمتابعته شواهد التّفضیل و أضحی مدرجا فی إجمال ما شهد به کلّ تفصیل.

و بعد،فلما أشرق سبحانه علی من أسعده شمس العنایه،و جلیّ قلبه بنور التّوفیق بکمال الرّعایه،و والی علیه طول إمداده عند بزوغ هلاله و لم یزل یعرج فی منازل العزّ إلی أن بلغ أوج کماله،کان من أصدق ما صدقت علیه هذه العباره؛و أحری من تنصرف إلیه هذه الإشاره،السّالک بمقتضی التّوفیق أبهج المسالک النّبویّه،الراقی

بهمّته ذرى التّحقيق فظفر منه الغايه المقبوله المرضيّه،و تحلّى بالفضائل ما أوضح شاهده الدّليل،حيث صرف أوقاته النّفيسه فى التحصيل،و أرقّ فكره فى التّفريع و التّأصيل،إلى أن اكتال من المعارف بالصّاع الأوفى،و روى من منهلها الأعذب الأصفى، و تفيأ بظلال رياض العلوم بالمدد،و روى حديث الفضل عالى السّند،و جاء مجليا فى حليه الفواضل،محرزا قصب السّبق بأطراف الأنامل.

ألا!و هو النّجيب الكامل،صفىّ الإسلام أبو الإمداد محمد نجل شيخنا الإمام العلّامه قاضى القضاه عماد الإسلام إسماعيل بن الشّهاب أحمد بن المرحوم إبراهيم ابن عمر بن غبدر القادر الربعى الأشعرىّ،و هو زاكى الحسب،عريق فى النّسب،إذ أمّ جدّه إبراهيم بن آمنه:ابنه الفقيه العلاّمه محمّد بن إبراهيم بن اسماعيل العلوى،و قد تولّى القضاء من أسلافهم جماعه فى مور و المهجّم،و بعضهم عند البدر الأهدل مترجم،نفعنا اللّه ببركات السّلف الصّالح،و أعزّ جناب هذا الخلف الصّالح،و أدام النّفع به،و وصل أسباب الخيرات بسببه؛آمين.

و قد دعاه حسن الظّنّ بى إذ كتب إلىّ كتابا يستدعى فيه الإجازه منّى حرصا على الانتظام فى سلك من تحلّى بما خصّت به هذه الامّه من الإسناد و التّمسّك بالسّلسله الموصله لأشرف الرّسل إلى العباد،و لقد ذكّرنى-حفظه اللّه-بشىء كاد أن يكون نسيا منسيا،و رعيا له!فقد شوّقنى لما كان أمرا ظاهرا فعاد خفيّا،فقد كان فيما غبر من الزّمان يرحل إلى الإسناد العالى إلى شاسع البلدان،و تطلب الإجازه من بعيد تلك الدّيار و أطراف تلك الأقطار،أمّا الآن فقد زال ذلك الانضباط،و طوى ذلك البساط و تقاعدت الهمم عن طلبه،و ركت عن السّعى فى تحصيل رتبه،و ذهب المسندون الجلّه،و من كانت تزدهى بوجودهم الملّه:

كأن لم يكن بين الحجون إلى الصّفا أنيس و لم يسمر بمكّه سامر!

و لكن بقى من آثارهم بقايا فى زوايا الزّمان ممّن تحمل عنهم خبايا،و العبد- بحمد اللّه-ممّن تردّد إلى مشايخ علم الحديث و الإسناد قديما،و صبغ بالتحمّل عنهم فى ساحته أديما،و قد قرّت عينى به الآن و ابتهج خاطرى بوجود طالب هذا الشّأن، فللّه الحمد على ذلك،و الشّكر له على سلوك هذه المسالك،فإنّه الموفّق لما هنالك،

المعطی المانع الملک المالک.و قد أجبت لسیّدنا المشار إلیه إلی مطلوبه،و أسعفته بتحصیل مرغوبه،و أجزته أن یروی عنی جمیع ما تجوز لی و عنّی روایته من مقروء و مسموع و مجاز و مناوله و وجاده و کتابه و وصیّه و مراسله و فروع و أصول و معقول و منقول و منثور و منظوم و تألیف و تخریج و کلام و تصوّف و لغه و نحو و تصریف و معان و بیان و بدیع و تاریخ و دواوین و ما الّفته و خرّجته و نظمته و نثرته،بشرطه الّذی علیه عند أرباب هذا الشّأن یعتمد،و قرنت ذلک بالاقتصار من الطّرق الّتی رویت بها أعلی السّند.

و کذلک أجزت بکلّ ما ذکر أولاد شیخنا الإمام العلاّمه نفیس الإسلام سلیمان بن یحیی بن عمر-حفظه اللّه و حاطهم بحسن رعایته و لطیف کلاءته-ذکورا و إناثا،و أنا أسأل من فضله أن لا ینسانی من خالص دعواته فی خلواته و جلواته، و أتوسّل إلی اللّه تعالی بخاتم أنبیائه علیه أفضل الصّلوه و السّلام أن یرزقنی و إیّاهم و جمیع المسلمین حسن الختام،آمین.

فاقول:أخبرنی ما بین قراءه و سماع و إجازه خاصه و عامّه مشایخنا الأئمّه الأعلام:السّیّد نجم الدّین أبو حفص عمر بن احمد بن عقیل الحسینیّ،و الشّهابان أحمد ابن عبد الفتّاح بن یوسف بن عمر المجری الملویّ،و أحمد بن حسن بن عبد الکریم بن محمّد بن یوسف الخالدیّ،و عبد اللّه بن محمّد الشّبراویّ،و السّیّد عبد الحیّ بن الحسن بن زین العابدین البهنسیّ؛خمستهم عن مسند الحجاز عطاء بن سالم البصریّ و الشّهاب أحمد بن محمّد النّخلی.«ح»و شیخنا أبو المکارم محمّد بن سالم بن أحمد الحفنی،عن المسند عبد العزیز بن إبراهیم الزّیادیّ.«ح»و شیخنا المتفنن أحمد بن عبد المنعم بن صیام الدّمنهوری،عن الشمس محمّد بن منصور الاطفیحی.«ح»و شیخنا أبو المعالی الحسن بن علی المدابغیّ،عن عبد الجواد بن القاسم المحلّی.«ح»و شیخنا المعمّر السیّد محمد بن محمّد التلیدیّ،عن أبی عبد اللّه محمّد بن عبد الباقی الزّرقانیّ.«ح»و شیخنا الشهاب أحمد بن شعبان بن غرام الرّعیلی الشهیر بالسابق،قال هو-و هو أعلی بدرجه-و الزّرقانیّ و المحلیّ و الأصفیحیّ و الزیادیّ و النخلیّ و البصریّ:أخبرنا الحافظ شمس الدّین محمّد بن علاء

الدّين البابلیّ؛و زاد الزّرقانی و الأطفیحیّ و الزّیادیّ،فقالوا:و أبو الضّیاء علی بن علی الشبراملسیّ.«ح»و أخبرنا شیخنا أبو عبد اللّه محمّد بن أحمد العشماویّ عن أبی العزّ محمّد ابن أحمد بن العجمی،عن أبیه محدّث القاهره الشهاب أحمد بن محمّد العجمی؛قال هو و البابلی:أخبرنا المسند نور الدّین علیّ بن یحیی الزّیادیّ؛عن کلّ من السندین (المسندین.ظ)یوسف بن زکریّا و یوسف بن عبد اللّه الأرمیونی،کلاهما عن الحافظ شمس الدّین أبی الخیر محمد بن عبد الرحمن السخاویّ.«ح»و بروایه البابلیّ و الشبراملسیّ؛ عن الشهاب أحمد بن خلیل السبکیّ؛و بروایه البابلیّ خاصه؛عن خاله سلیمان بن عبد الدّائم البابلیّ و أبی النجا سالم بن محمّد السمنهوری و عبد الرؤوف بن تاج العارفین المناویّ الشهاب أحمد بن محمّد بن یونس الحنفیّ و المعمّر محمد بن محمد بن عبد اللّه القلقشندیّ الواعظ؛خمستهم عن نجم السّنّه محمد بن أحمد بن علیّ الغیطیّ؛عن شیخ الإسلام زکریا بن محمد الأنصاری،و بروایه السمنهوری؛عن الشهاب أحمد بن محمد بن حجر المکّی؛عن شیخ الإسلام؛عن عبد الحق بن محمد السنباطی،و بروایه الواعظ أیضا عن احمد بن محمّد السّبکیّ،عن الجمال إبراهیم بن أحمد بن إسماعیل القلقشندی،و بروایه شیخ مشایخنا البصریّ،عن علیّ بن عبد القادر الطبری،عن عبد الواحد بن إبراهیم الخطیب،عن الشمس محمّد بن إبراهیم العمری،هو و الجمال القلقشندیّ و السّنباطیّ و شیخ الإسلام و السّخاویّ عن حافظ الأمّه شهاب الدّین أبی الفضل أحمد بن علی بن محمّد العسقلانیّ الشهیر بابن حجر-قدّس اللّه سرّه- بأسانیده المتفرّعه إلی أئمّه الکتب السّتّه و غیرهم مما أوردها فی کتاب«المعجم المفهرس»و هو فی جزء حافل،و بروایه عبد الواحد الخطیب أیضا عن الجلال عبد الرّحیم بن عبد الرحمن العبّاسیّ،هو و الأرمیونی و أبو زکریا أیضا عن الحافظ جلال الدّین عبد الرّحمن ابن أبی بکر السیوطی،بأسانیده المذکوره فی معجمه.

و من مشایخی:الإمامان الفقیهان محمّد بن عیسی بن یوسف الدّنجاویّ و مصطفی بن عبد السّلام المنزلیّ،أخذت عنهما بثغر دمیاط.و هما یرویان عن الإمام أبی حامد محمّد بن محمّد البدیری،عن الشّیخ إبراهیم الکورانی و قریش بنت عبد القادر

الطبریّ و محمّد بن الشوبریّ و محمّد بن داود العنانیّ و المقری محمّد بن قاسم البقریّ و أحمد بن عبد اللّطیف البشیشیّ؛بأسانیدهم.

و من مشایخی:سالم بن أحمد النّفراویّ و سلیمان بن مصطفی المنصوریّ و أبو السّعود محمّد بن علیّ الحسنیّ و عبد اللّه بن عبد الرّزّاق الحریریّ و محمّد بن الطیب الفاسیّ و محمّد بن عبد اللّه بن أیّوب التّلمسانیّ الشّهیر بالمنوّر و علیّ بن العربیّ السّقّاط و عمر بن یحیی الطحلاویّ،و غیرهم.

و ممن کتب بالاجازه إلیّ جماعه أجلّهم:الشّهاب أحمد بن علیّ المنینی الحنفی-من دمشق-و علیّ بن محمّد السّلمیّ-من صالحیتها-و أبو المواهب محمّد بن صالح بن رجب القادریّ و محمّد بن إبراهیم الطّرابلسیّ النّقیب و محمّد بن طه العقّاد و أحمد بن محمّد الحلویّ-أربعتهم من حلب-و المسند أبو عبد اللّه محمّد بن أحمد بن سالم السّفارینیّ الحنبلیّ -من نابلس-و أحمد بن عبد اللّه السّنوسیّ و محمّد بن علیّ بن خلیفه الفریابیّ- کلاهما من تونس.

ولی غیرهم من الشّیوخ ذی الرّسوخ،الموصوفین بالصّلاح،المنتظمین فی سلک ذوی الفلاح،تغمّدهم اللّه بعفوه و زادهم من سلسبیل الجنّه بصفوه.و أسانیدهم مشهوره،و فی صحف السّماعات مسطوره أوزعنا اللّه و إیّاهم شکر نعمته،و جمع بیننا و بینهم فی مستقرّ رحمته علی بساط انسه و حضره قدسه.

و ممّا(و أمّا ما.ظ)نسب إلیّ من التّألیف و التّخریج:فشرح القاموس المسمّی «تاج العروس»فی عشره أسفار کبار،أتممته فی أربعه عشره سنه.و«شرح إحیاء علوم الدّین»أعاننی اللّه علی إکماله،و قد وصلت فیه إلی کتاب الصّلوه.و«تکمله القاموس»ممّا فاته من اللّغه،لم یکمل.و«شرح حدیث أمّ زرع»أحد عشر مجلسا.

و«رفع الکلل عن العلل»و«تخریج

حدیث شیّبتنی هود ».و تخریج

حدیث نعم الإدام الخلّ» .و«المواهب الجلیّه فیما یتعلّق بحدیث الأوّلیّه».و«المرقاه العلیّه فی شرح الحدیث المسلسل بالأولیّه».و«العروس المجلیه فی طرق حدیث الأوّلیّه».و «شرح الحزب الکبیر»للشّاذلیّ المسمّی ب«تنبیه العارف البصیر علی أسرار الحزب

الکبیر».و«إناله المنی فی سر الکنی».و«القول المبتوت فی تحقیق لفظ التّابوت».و«حسن المحاضره فی آداب البحث و المناظره»و«رساله فی اصول الحدیث»و رساله فی اصول المعمی»و «کشف الغطاء عن الصّلوه الوسطی».و«الاحتفال بصوم السّتّ من شوّال».و«إیضاح المدارک عن نسب العواتک».و«إقرار العین بذکر من نسب إلی الحسن و الحسین».و«الابتهاج بذکر أمر الحاجّ».و الفیوضات العلیّه بما فی سوره الرّحمن من أسرار الصّنعه الإلهیّه».

و«التّعریف بضروری علم التّصریف».و«العقد الثّمین فی طرق الإلباس و التّلقین».

و«إتحاف الأصفیاء بسلاسل الأولیاء»و«إتحاف بنی الزّمن فی حکم قهوه الیمن».

و«إتحاف الإخوان فی حکم الدّخان».و«المقاعد العندیّه فی المشاهد النقشبندیّه» مائه و خمسون بیتا.و«الدّرّه المضیّه فی الوصیّه المرضیّه»مائتان و عشرون بیتا.

و«إرشاد الإخوان إلی الأخلاق الحسان»مائه و عشرون بیتا.و«ألفیّه السّند»فی ألف و خمسمائه بیت.و شرحها فی عشره کراریس.و«شرح صیغه ابن مشیش».و «شرح صیغه السّیّد البدویّ».و«شرح ثلث صیغ»لأبی الحسن البکریّ و«شرح سبع صیغ»المسمّی ب«دلائل القرب»للسیّد مصطفی البکریّ.و«الأزهار المتناثره فی الأحادیث المتواتره».و«تحفه العید»فی کراس.و«تفسیر سوره یونس»علی لسان القوم.و«لقطه العجلان فی لیس فی الإمکان أبدع ممّا کان».و القول الصّحیح فی مراتب التّعدیل و التجریح».و«التّحبیر فی حدیث المسلسل بالتّکبیر».

و«الأمالی الحنفیّه»فی مجلّد.«و الأمالی الشّیخونیّه»فی مجلّدین و قد بلغت أربعمائه مجلس إلی وقت تاریخ الکتابه.

الی غیر ذلک،من رسائل منظومه و منثوره،ممّا لست أحصی أسماءها الآن.

و قد جزت السیّد المشار إلیه و من ذکر معه بکلّ من ذکر إجمالا و تفصیلا إجازه عامّه و خاصه.

قاله بفمه و رقمه بقلمه:الفقیر لمولاه الشّاکر لما أولاه،أبو الفیض محمد مرتضی بن محمّد الحسینیّ،نزیل مصر و خادم علم الحدیث بها،غفر اللّه زلله و أصلح خلله

و تقبّل عمله و بلغه أمله،فی مجلس واحد من لیله خرج المحمل الشّریف،و هی لیله الإثنین تاسع شهر شوّال سنه ۱۱۹۵،أحسن اللّه تمامها و أسعد عامها،و الحمد للّه وحده و صلّی اللّه علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه و سلّم،و حسبنا اللّه و نعم الوکیل.

صورت مکتوب سید مرتضی برای سید سلیمان بن یحیی

و وصل من السیّد المذکور إلی شیخنا الوالد هذا الکتاب المشتمل علی شرح بعض أحواله و من أدرکه من أهل الأسانید العالیه،و صورته:

بسم الله الرحمن الرحیم ،و صلّی اللّه علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه و سلّم.أستخدم نسائم الکمائم فی إبلاغ تحیّاتی إلی جناب ذی الفضائل من مناهل المعارف من ندی مسائله،و أستودع لمعان البوارق أمام الغوادی تسلیماتی علی جمال أهل الفواضل، النّاهض بأعباء علوم الشّریعه علی کاهله من قد(توقد.ظ)کوکب فضله و أشرق،و ماس غصن شمائله فأورق،و تساوی فی الثناء علیه یومه و الأمس،و أضاءت به أفلاک المکارم -و لا بدع-فإنّه الشّمس،مستوطن منام المجد الباذخ،مقتعد صهوه الشّرف الشّامخ، مشکاه العالم إذا أظلمت سبل الجهاله،ضیاء العلوم إذا دارت علی بدرها المنیر هاله،السّیّد الشّریف الجهبذ العلاّمه العفیف،شیخنا و استاذنا السید سلیمان بن یحیی لا زالت ربوع المکارم بحسن أنظاره تحیی،آمین.أمّا بعد،فقد وصل کتابکم أوّلا و ثانیا و کانا مع الفرح توأمین،و قرأنا هما ففرّت بمضمونهما العین و زال الغین،و ما إذا أصف و حسبی أن أقف-فالطوامیر بالنّسبه إلی شکره قصاصات عصفت بها الرّیاح و المناشیر، و لو کانت طلاع.ما بین الثّری و الأثیر نبذت فی جوانب فیافی البطاح و أشواقی إلی مشاهده تلک الرّبوع الأنیسه و مشاهده جماله الباهی فیها مع الاستیناس بحضرات الأحباب الکرام فی تلک المشاهد الزکیّه المأهوله،لا قدره لی علی إبراز مجملها فضلا عن مفصّلها!کیف،و قد ترادفت جیوشها و تلاطمت أمواجها و لمعت بوارقها،و لکنّی أسال الواهب المنّان کثیر الجود و الإحسان أن یقدّر لی الوصول إلی تلک الدّیار لاجدّد عهدی و انسی باولئک الساده الأبرار،فإنّ هذا القدر الّذی وصلت إلیه إنّما هو من برکات ملاحظاتهم و أسرار مشاهداتهم،و قد اتفق أنّی حرّرت الجواب(الکتاب

.صح.ظ)الّذی ورد علینا سابقا مع الکتاب المرسل إلی حضره شیخنا المرحوم قطب المکارم السّیّد الوجیه العیدرس و أرسلناهما معا،و فیه بیان بعض الأخبار و إفشاء نبذ من الأسرار.ثمّ اخبرت فیما بعد أنّ جواب مکتوبی(مکتوبکم.ظ) لم یصل إلی حضرتکم،قال ذلک بعض طلبه العلم الشّیخ علی العدینیّ فقلت:لعلّه خیر و إنّما یمنعنی من إرسال المکاتیب کثره أشغالی و تضاعف الهموم و الأحزان بالقلب البالی الّتی لا یخلو الإنسان منها و لو کان فی أجلّ النّعم.ثمّ الّذی أخبرکم ممّا منّ اللّه تعالی به علیّ أنّی حین وصولی إلی مصر افترصت المدّه و انتهزت القعده فأکببت علی تحصیل العلوم و تکمیل منطوقها و المفهوم،و تشرّفت بالسّماع الصّحیح علی مسندیها الموجودین.فمن الطبقه الأولی،و هم الّذین أدرکوا البصریّ و النّخلیّ و البنّاء و البقریّ و العجمیّ جماعه،و هم:الشّیخ أحمد بن عبد الفتّاح بن یوسف المجریّ الملویّ و رفیقه فی الأخذ الشّهاب أحمد بن حسن بن عبد الکریم الخالدیّ الجوهریّ و عبد اللّه بن محمّد بن عامر الشّبراویّ و الشّمس محمّد بن أحمد بن حجازی العشماوی و الشهاب بن عبد المنعم بن صائم الدّمنهوریّ و سابق بن رمضان بن غرام الرّعیلی الشّافعیّون،و الأخیر أدرک الحافظ البابلیّ و أجازه لأنّه ولد سنه ۱۰۶۸ و البابلی وفاته سنه ۱۰۷۸،و توفی شیخنا المذکور فی سنه ۱۰۸۲ بعد وفاه شیخنا الشّبراوی، فهذا الرجل أعلی من وجدته سندا بالدیار المصریه،و کان له درس لطیف بالجامع الازهر یحضر علیه الأفراد و لم یتنبّه لعلوّ سنده إلا القلیل لاشتغالهم بأحوالهم.

ثمّ أدرکت الطبقه و هی مضاهیه للاولی و مشارکه لهم،فمنهم:الشّیخ سلیمان بن مصطفی المنصوری الحنفی و الشّیخ حسن بن علی المدابغی الشّافعی و السّیّد محمّد بن محمّد التّلیدیّ الحسینی المالکی و عمر بن علی بن یحیی الطحلاوی المالکی و القطب عبد الوهّاب ابن عبد السّلام المرزوقی العفیفی المالکی و عبد الحی بن الحسن الحنفی البهنسی المالکیّ و علی بن موسی الحسنیّ المقدسیّ الحنفی و محمّد بن سالم المخفی.ثمّ أدرکت بعد هؤلاء طبقه اخری مشارکه لهم،و هم کثیرون.

و رحلت إلی بیت المقدس فحطت بها جماعه مسندین،و فی الرّمله و ثغریا و

او دمياط و رسد و المحله و سهنود و المنصوره و ابو صير و دمنهور و عده من قرى مصر سمعت بها الحديث كما هو مذكورا فى«المعجم الكبير»الّذى ذكرت فيه تفصيل ذلك.

و رحلت إلى اسيوط و جرجان و فرشوط و سمعت فى كلّ منها و أجازنى من مدينه حلب و من مدينه فاس و تونس و سولا و تلمسا فى جماعه،و أدركت من شيوخ المغاربه جماعه مسندين بمصر و غيرها.و ممّن كتبت إليه أستجيز منه لى و لحضرتكم و لأخيكم السّيّد أبى بكر و محبّنا العلّامه عثمان الجبيلى:خاتمه المحدّثين بمدينه نابلس من الشّام الشّمس محمّد بن أحمد بن سالم السّفارينىّ الحنبلىّ،و ذلك فى سنه تسع و سبعين و مائه و ألف فوصلت منه الإجازه و فيها أساميكم مسطره على التّفصيل فى نحو كرّاس أخذها منّى الشيخ عبد القادرين خليل المدنىّ الّذى وصل إليكم من مدّه ثلث سنوات،فى ظنّى الغالب أنّه اجتمع بكم و أراكم هذه الإجازه.ثمّ إنّ المذكور ورد علينا من اليمن و توجّه إلى نابلس و توفّى هناك و بقيت الإجازه فى جمله كتبه فإن اطلعتم عليها و كتبتم منها نسخه فيها و إن لم تطّلعوا عليها فإنّ أسانيد الشّيخ المشار إليه المجيز لكم محفوظه عندى فإن سمحت نفسكم بالعمل بهذه الإجازه و طلبتم شيوخه أرسلت لكم ذلك.و ممّا منّ اللّه تعالى علىّ أنّى كتبت على«القاموس» شرحا غريبا فى عشر مجلّدات كوامل جملتها خمس مائه كرّاس،مكثت مشتغلا به أربعه عشر عاما و شهرين،و اشتهر أمره جدّا حتّى استكتبه ملك الروم نسخه،و سلطان دار فور نسخه،و ملك الغرب نسخه،و نسخه منها موجوده فى وقف أمير اللّوا محمّد بيك بمصر؛بذل فى تحصيله ألف ريال،و إلى الآن الطّلب من ملوك الأطراف غير متناه،و اتّفق أنّه جاءنى كتاب من السّيّد العلّامه فخر السّاده الملوك الأشراف مولانا السّيّد عبد القادر الكوكبانى صحبه فخر السّاده الأشراف السّيّد على الفتاوى يطلب نسخه من الكتاب فحصلت له الجزء الأخير منه و هو مشتمل على شرح الواو و الياء المسمّى بالأعياء إلى آخر الكتاب،و هذا العام قد توجه به السّيّد المذكور إلى بلاد اليمن فإن سمح خاطركم بإرسال مكتوب إلى السّيّد عبد القادر المشار إليه بتحصيله

بالاستكتاب فلا بأس،و إن قدّر اللّه الإرسال إليكم بشيء من أوّله فعلت و سأفعل إنشاء اللّه تعالى.ثمّ أذن لى بالقاهره فى درس الحديث فشرعت فى إقراء«صحيح البخارى»فى مسجد شيخون بالصّالبيّه مع إملاء حديث عقب الدّرس على طريقه الحفّاظ بسنده و الكلام عليه بمقتضى الصّناعه الحديثيه،فحرّرت تلك الأمالى إلى الآن فبلغت نحو أربعمائه مجلس فى كلّ جمعه يومان فقط:الإثنين و الخميس،و قد جمع ذلك فى مجلّدات و نقلها النّاس،و أنا إلى الآن مستمرّ على هذه الطريقه.و درس آخر فى الشمائل التّرمذى فى مقام القطب شمس الدّين أبى محمود الحنفى-قدس اللّه سره- لمّا وصلت إلى حديث أمّ زرع أمليت عليه نحو سبع كراريس أو أكثر فى أربعه عشر مجلسا،و نقلته الطلبه و اشتهر بينهم،و كتبت إجازه إلى غزه و دمشق و حلب و عين-تاب و آذربيجان و تونس و حرار و نادلا و دياربكر و سناد و دارفور و مدارس و غيرها من البلدان،على يد جماعه من أهلها الّذين وفدوا علىّ و سمعوا منّى و استجازوا من هناك من أفاضل العلماء فأرسلت إليهم مطلوبهم،و تلك الأسانيد غالبها ما استفدنا منكم و من حضره شيخنا المرحوم عبد الخالق بن أبى بكر المزجاجى،و لقد حصّالت لأسانيدكم شهره فى الدّيار المصريّه و الشّاميه و الرّوميّه و المغربيّه و أطرافها ممّا لا أحصى بيانه.

و الحمد للّه الّذى وفّقنى لإحياء مراسم أشياخى و إنعاش ذكرهم على ممرّ الزّمان، و لم أزل فى مجالسى أحييها بذكركم و أشوّق الناس إلى زكىّ محاسنكم.

و كتبت فى هذه المدّه عدّه رسائل ما بين مختصر و مطوّل،فمن ذلك:«جزء فى تخريج

حديث شيّبتنى هود »و«جزء فى تخريج

حديث نعم الإدام الخلّ »و«جزء فى تحقيق الصّالموه الوسطى»و«جزء فى تخريج حديث يأخذ هذا العلم من كلّ خلف عدوله»و«الأربعين المنتقى من العلل»للدار قطنى و الكلام معه بمقتضى الصّناعه و «معارف الأبرار فيما للكنى و الألقاب من الأسرار»و«جزء فى تخريج

حديث اسمح يسمح لك »و«العقد المنظّم فى امّهات النّبى صلّى اللّه عليه و آله و سلّم»و«العقد الثّمين فى رجال الخرقه و الذّكر و التّلقين»و«الفوائد الجليله على مسلسلات ابن عقيله»عشره كراريس و«المرقاه العليّه فى شرح المسلسل بالأوّليّه»وضعتها على ترتيب

«منتهى الآمال فى

حديث إنّما الأعمال »للحافظ السّيوطى،و غير ذلك ممّا لم يحضرنى حال تسطير الأحرف،و هى كثيره.و من أعظم ذلك أنّى شرعت فى شرح كتاب«الإحياء»للغزّالى و أمليته درسا فأتممت شرح كتاب العلم وحده فى نحو سبعين كرّاسا،و العام الماضى جاءنى كتاب من عالم مكّه و صالحها مولانا الشّيخ إبراهيم الزّمزمى يطلب ما تيسّر منه فنقل له من المسودّه نحو عشرين كرّاسا و أرسلت إليه هذا العام و لكن بعد إرسال ذلك إليه حين التّبييض زدت فيه من الفوائد المتعلّقه به شيئا كثيرا حتّى أنّ الكتاب مغاير له،و قد عزمت فى هذه السّنه على إرسال ما بيّضته و زدت عليه ليكون الاعتماد على النّسخه الأخيره فإذا أرسلتم إلى مكّه من يستكتب لكم منه نسخه فإنّه قريب الحصول،و مع ذلك فإنّى نويت على إرسال شرح كتاب العلم منه إلى حضرتكم السّعيده مع شىء من«شرح القاموس»فإن ساعدت الأقدار بحصول أمنيّتى فعلت ذلك و سأفعله إنشاء اللّه تعالى.و هذا الشّرح-يا مولانا!- غريب الشّكل و الوصف،فإنّه قد حضرت لى الموادّ المتعلّقه به مالا احصيها كثره و غرابه و هى مذكوره فى أوّله.ثمّ إنه شرح ممزوج متكفّل لبيان رموزه و نسخه و إشاراته و مآخذه.و نرجو من علوّ همّتكم أن لا تنسوا تلميذكم من صالح الأدعيه و بالتّوفيق و الرّضا و التيسير للعمل الصّالح خصوصا إتمام هذا الشّرح على الوتيره المرضيّه.و ساعه تاريخ الجواب كنت أشرح الرّساله القدسيّه و هو ثانى كتاب بعد كتاب العلم و قد بقى منه شىء قليل و سنشرع فى كتاب أسرار الطّهاره-إنشاء اللّه تعالى- كلّ ذلك ببركه نفسكم الطّاهر و دعائكم الفاخر،فالبعد الظّاهر لا عبره به عند أرباب القلوب،و اللّه علاّم الغيوب.و نخبر شيخنا-أدام اللّه فضله علينا-أنّ فى جواب الكتاب السّابق الّذى لم يصل إليكم كنت أرسلت أستجيز منكم لى على سبيل التّجديد ثمّ لجماعه من خواصّ أحبابى و الّذين يتردّدون على المتلقى و لهم بنا صحبه و محبّه و اشتياقهم لحضرتكم شديد و إنّما منعهم من الوصول إليكم بعد الدّيار و كثره الأخطار، و أرجو من فضلكم إرسال إجازه لى منكم و لمن يسمّى بعد فى هذه المحله،(المجلّه.ظ) و إذا كتبتم الإجازه فى كراريس فليكتب عليها كذلك من بقى الآن بمدينه زبيد

حرسها اللّه من المسندين المعمّرين،كلّ ذلك بهمّتكم،و يكون إرسالها على يد من يعتمد عليه من الثّقات،لا زلتم أهلا لإنجاح الحاجات.و هذه أسامى المجازين بعد كاتبه الفقير:معيد دروسنا السّيّد الفاضل أبو الصّلاح الحسين بن عبد الرّحمن الحسينى الشيخونّى،و أبو العدل موسى بن داود بن سليمان الحنفى خطيب المسجد الّذى أنا أقرأ فيه،و الشّيخ الصّالح أبو البرّ أحمد بن يوسف الحسينى الشّنوانى،و أبو الصّلاح يوسف بن نور الدّين الطحلاوىّ المالكىّ خطيب جامع توضون،و رضوان بن عبد اللّه الدّفراوى مولى نعم و لأولاده،أبو البقاء و عثمان و محمّد و أحمد و سلمان و نفيسه و أبو العرفان عبد الرّحمن بن أحمد بن محمّد الحلوانى الحنفى و لوالده المذكور و فتاى بلال الحبشى و زوجى زبيده بنت المرحوم ذو العفار الدمياطى و فتياتى:سعاده و رحمه الحبشيّتان، كلّ ذلك بتصريح أساميهم تفصيلا مع ذكر ما ينبغى ذكره من اللّطائف الإسناديه و الغرائب الحديثيّه و ذكر بعض الكتب من أسانيد والدكم المرحوم و مشايخكم الّذين أخذتم عنهم،و اللّه يجزيكم عنّا كلّ خير و يمدّ فى حياتكم و عمركم و يجعلكم ملجأ الوافدين.ثمّ المسئول إبلاغ شريف أسلامى و تحيّاتى إلى حضره سلاله المشايخ الكرام العارف باللّه سيّدنا الوجيه عبد الرحمن المشرع،و قد كنت حرّرت له جوابا فى طىّ جوابكم و لم يتّفق وصوله و إلى حضره أخيكم و صنوكم السّيّد أبى بكر و محبّنا الفقيه العلاّمه عثمان الجبيلى،ثمّ إلى حضره شيخنا العلاّمه عبد اللّه الجرهزى،ثمّ إلى حضره سيّدنا الإمام العلاّمه القاضى إسماعيل الرّبعى،ثمّ إلى أولاد شيخنا المرحوم عبد الخالق بن أبى بكر و إلى أولاد شيخنا المرحوم محمّد بن علاء الدّين،ثم كلّ من يسأل عنّا و يحويه مجلسكم السّعيد،و صلّى اللّه على سيّدنا محمّد و آله و صحبه و سلّم، انتهى ما فى«النفس اليمانى و الروح الريحان».

و أقول:إنّ السّيّد أصله من السّاده الواسطيّه من قصبه بلگرام،و هى على خمس فراسخ من بلدتنا«قنوج»ما وراء نهر كنك.قال السّيّد العلاّمه مير غلام على آزاد البلجرامى-قدّس سرّه السّامى-فى«مآثر الكرام-تاريخ بلجرام»تحت ترجمه السّيّد قادرى ما تعريبه:[و من نبائره:السيد محمّد مرتضى بن السّيّد محمّد بن

السّيد قادری،حصّل الکتب العربیّه و وفّق فی حداثه السنّ لزیاره الحرمین الشّریفین فی سنه أربع و ستّین و مائه و ألف الهجریّه،و اکتسب علم الحدیث الشّریف فی أماکن متبرّکه و هو نزیل زبید الیمن فی هذه الأیّام،یستند فنّ الحدیث عند الشّیخ عبد الخالق الزّبیدی-بارک فی عمره و أولاده-الترقیات الدّینیّه،انتهی.

قلت:و قد أقام رحمه اللّه بزبید حتّی قیل له الزّبیدی و اشتهر بذلک و اختفی علی کثیر من النّاس کونه من الهند و من بلجرامها،و قد ذکر فی برنامجه الّذی کتبه للسّیّد باسط علیّ بن السیّد علی بن السیّد محمّد بن السید قادری بمصر نحوا من ثلاثمائه مشایخ له الّذین أخذ عنهم العلم و سمّی منهم من علماء الهند و مشایخها:الشّیخ المحدّث العلّامه محمّد فاخر بن محمّد یحیی الإله آبادی المتخلّص بالزّائر،و مسند الوقت الشیخ ولیّ اللّه المحدّث الدّهلویّ صاحب کتاب«حجّه اللّه البالغه»قال:و حضرت بمنزله فی دهلی و قد أجاز له مشایخ المذاهب الأربعه و علماء البلاد الشّاسعه و لقی الشّیخ أبا الحسن بن محمّد صادق السّندی المدنی صاحب الشّروح علی«الصّحاح السّتّه» و المولوی خیر الدّین السّورتی بن محمّد زاهد و غیرهما،و مؤلّفاته المذکوره فی «البرنامج»تزید علی مائه کتاب،و ذکر مشایخه و کتبه فیه علی ترتیب حروف الإعجام.و قد طبع کتابه«تاج العروس-شرح القاموس»لهذا العهد بمصر القاهره لکن خمس مجلدات منه فقط(۱) و هو شاع فی الأمصار و بلغ إلی الأقطار،یتضح من النّظر فیه علوّ کعبه فی علم اللّغه و کونه إماما فیه،و شرحه هذا یغنی عن حمل جمله الدّفاتر المؤلّفه فی فنّ اللّغه،و قد وقع تآلیفه فی علم الفقه و الحدیث و اصولهما و التّصوّف و السّیر،و کلّها نافعه مفیده علی اختصار فی أکثرها،و عندی منها نحو سبع عشره رساله.

و استجاز منه الملک الأعظم أبو الفتح نظام الدین عبد الحمید خان سلطان الرّوم لکتب الحدیث،فکتب له الإجازه و سند

الحدیث المسلسل المأثور المشهور «الرّاحمون یرحمهم الرحمن تبارک و تعالی» مع غیره من الإجازات.أوّلها:«الحمد للّه

۱- ثم طبعت بعد ذلک بقیه مجلداته ایضا (۱۲ . ن) .

الّذی رفع مقام أهل الحدیث مکانا علیّا»إلخ.و کان ذلک فی سنه ۱۱۹۳،و أتحف معا إلی السّلطان قصیده نظمها فی مدحه،أوّلها:

سقی اللّه ربعا کان لی فیه مربعا و مغنی به غصن الشّبیبه أینعا

وحیی مقاما کان لی فیه جیره بهم کان کأسی بالفضائل مترعا

ألا!ورعا دهرا تقضّی بانسهم و لو لا الهوی ما قلت یوما له:رعا

خلیلیّ ما لی کلّما لاح بارق تکاد حصاه القلب أن تتصدّعا

و إن نسمت ریح الصّبا من دیارهم بکت أعینی دمعا یساجل أدمعا

إلی آخر الأبیات.و کتب إجازه اخری أیضا للدّستور الأعظم أبی المظفّر محمّد پاشا صدر الوزاره و نظام الملک،أوّلها:الحمد للّه الّذی دلّ علی الخیرات.

و«البرنامج»المشار إلیه علیه خطّه بقلمه الشّریف مورّخه لسنه ۱۲۰۰.و کان وفاته «رح»بعد تلک السّنه،ولی منه«رح»قرابه قریبه من جهه الأخوات،یصل نسبنا إلی سیّد السّاجدین الإمام زین العابدین علیّ بن الحسین بن علیّ السبط رضی اللّه عنه،و ینتهی نسبه إلی زید الشّهید بن الإمام زین العابدین السّبط،فهو شبل ذلک الأسد و نخبه أهل هذا البیت الممجّد.و إنّما أطلت الکلام فی ترجمته هذه لجهل أکثر أهل العلم عن حاله و مآله،و قد أفنی رحمه اللّه عمره فی اشتغال العلم و التّدریس بمصر،و العلم عند اللّه سبحانه و تعالی]انتهی.

فهذا الواسطی الزبیدی صاحب«تاج العروس»جهبذهم العاضّ علی العلم بضرس قاطع و ناب ضروس،قد روی هذا الحدیث الممنع المحروس،الّذی هو للمهتدین من أوقی الجنن و أمنع التّروس،فلا یعازّ فیه إلا من حبّ الباطل فی قلبه مغروس، و لا یشاقّ فیه إلّا جاحد أثر الحقّ من فؤاده مدروس،و لا یحجم عن إذعانه متتبّع لاحظ شطرا من الأسفار و الطّروس،و لا یتلعثم فی إیقانه متصفّح أنصف إذ لا عطر بعد عروس.

۱۷۶-أما روایت أحمد بن عبد القادر بن بکری العجیلی الشافعی

اشاره

حدیث ثقلین را،پس در«ذخیره المآل فی شرح عقد جواهر اللئال»گفته:

ص: ۲۹۹

[و الزم بحبل اللّه ثمّ اعتصم قال اللّه تعالى: وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا .و

قال صلّى اللّه عليه و آله و سلّم:

إنّى تارك فيكم الثّقلين ما إن تمسّكتم بهما لن تضلّوا بعدى أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى أنّ اللّطيف الخبير أخبرنى أنّهما لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما، و سيأتى تحقيق ذلك].

و نيز در«ذخيره المآل»در ذكر حديث غدير گفته:[

و لفظه عند الطبرانى أنّه صلّى اللّه عليه و سلّم:نزل بغدير خمّ تحت شجره فقال:أيّها النّاس!قد نبّأنى اللّطيف الخبير أنّه لن يعمر نبىّ إلاّ كنصف عمر الّذى قبله و إنّى لأظنّ ان ادعى فاجيب و إنّى مسئول و إنّكم مسئولون فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك بلّغت و جاهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلاّ اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ و انّ السّاعه آتيه لا ريب فيها و انّ اللّه يبعث من فى القبور؟قالوا:بلى!نشهد بذلك.

قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:يا أيّها النّاس!إنّ اللّه مولاى و أنا مولى المؤمنين و أنا أولى بهم من أنفسهم فمن كنت مولاه فهذا مولاه- يعنى علىّا-اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.ثمّ قال:يا أيّها النّاس!إنّى فرطكم و إنّكم واردون علىّ الحوض حوض أعرض ما(مّما.ظ)بين بصرى إلى صنعاء،فيه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّى سائلكم حين تردون علىّ عن الثّقلين فانظروا كيف تحلفونى فيهما،الثّقل الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم فاستمسكوا به و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتى أهل بيتى فإنّه قد نبّأنى العليم الخبير أنّهما لن ينقضيا حتّى يردا علىّ الحوض].

و نيز در«ذخيره المآل»گفته:

[و قد تركت الثّقلين فيكم الآل و القرآن فى أيديكم

أنبأنى اللّطيف أن يتّفقا إلى ورود الحوض لن يفترقا

عن زيد بن أرقم،قال: قام فينا رسول اللّه صلى اللّه عليه و آله خطيبا بماء يدعى خمّا

بين مكّه و المدينه يعنى عسفان-فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر،ثمّ قال:أمّا بعد فإنّما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيب و إنى تارك فيكم الثّقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه،ثمّ قال:و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،اذكركم اللّه فى أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى-ثلاثا-

و فى روايه: إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى،أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يفترقا حتى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما.

و فى روايه: إنّى فرطكم على الحوض و إنّكم تبع(تبعى.ظ)و إنّكم توشكون أن تردوا علىّ الحوض و أسألكم عن ثقلين(ثقلىّ.ظ)كيف خلفتمونى فيهما.فقام رجل من المهاجرين فقال:يا رسول اللّه!صلّى اللّه عليه و سلّم،ما الثقلان؟قال:الأكبر منهما كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و سبب طرفه بأيديكم فتمسّكوا به و الأصغر عترتى،فمن استقبل قبلتى و أجاب دعوتى فليستوص بهم خيرا،فلا تقتلوهم و لا تقهروهم و لا تقصروا عنهم و إنّى قد سئلت اللّطيف الخبير فأعطانى أنّهما يردا علىّ الحوض كهاتين-و أشار بمسبّحتيه الكريمتين-ناصر همالى ناصر و خاذلهما لى خاذل و عدوّهما لى عدوّ].

و نيز در«ذخير المآل»گفته:

[ذكرتكم ربّى بأهل البيت لا تؤذوهم-ثلث مرّات-و لا

هكذا

رواه زيد بن أرقم رضى اللّه عنه فى سياق حديث إنّى تارك فيكم ثمّ قال:

اذكّركم اللّه فى أهل بيتى-ثلاثا- و فى ذلك شدّه الاعتناء بهم و الاهتمام بأمرهم و التّحذير من حقوقهم ما لا يخفى،و ما يذكّر إلّا اولو الألباب].

و نيز در«ذخيره المآل»گفته:

[تعلّموا منهم و قدّموهم تجاوزوا عنهم و عظّموهم

أمّا التّعلّم منهم فقد صحّ أنهم معادن الحكمه،

فائده-أهل البيت احق بالتقديم فى مواضع منها الامامه الكبرى

و صحّ فى حديث الثّقلين:

«فلا تقدّموهما فتهلكوا و لا تعلّموهما فإنّهما أعلم منكم». و أمّا التّقديم فهم أولى بذلك و أحقّ

فی مواضع کثیره،منها الإمامه الکبری و تقدیمهم فی الدّخول و الخروج و المشی و الکلام و غیر ذلک من امور العادات].

در«ذخیره المآل»گفته:

[و إن حملت مصحفا فلا تقم لأحد من الوری إلّا لهم

لأنّه یستحبّ القیام للمصحف الکریم،و قد کان صلّی اللّه علیه و سلم یقوم لفاطمه رضی اللّه عنها إذا قدمت علیه و یقبّل یدها و یجلسها فی مجلسه.و من الآداب المستحسنه الشّرعیه أنّ من کان المصحف الکریم بین یدیه و فی حجره لا یقوم لأحد و لو کان والدا أو عالما لشرف المصحف.أمّا أولاد النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلم فإنّه یقوم لهم و المصحف بین یدیه حاله القیام أدبا للثّقلین معا لأنّهما لا یفترقان إلی ورود الحوض،فمن فرّق بینهما بهواه و غفله فرّق اللّه شمله فی الدّنیا و الآخره.أما إذا کان ترک القیام للشریف یؤذیه و ینکسر به خاطره،فالذی ینشرح له صدری أن القیام-و الحاله هذه-واجب].

و نیز در«ذخیره المآل»گفته:

[و سوف نلقاه غدا و نسال کیف فعلنا بعده و یعدل

و قد مرّ

فی حدیث خمّ أنّه قال صلّی اللّه علیه و سلم: أیّها الناس!إنی فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض حوض أعرض ما(ممّا.ظ)بین بصری و صنعاء،فیه عدد النجوم قد حان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون عن الثّقلین،فانظروا کیف تخلفونی فیهما کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی، فاستعدّ لهذا السّؤال جوابا سدیدا فی زمن الإمکان،فإنّ محلّ السؤال أضیق مکان،و اللّه المستعان،و نسأله کما شرح صدورنا لمحبّتهم أجمعین أن یرزقنا حسن الخلافه فیهم حتّی نرد علیه صلّی اللّه علیه و سلم و علیهم أجمعین].

و محامد عظیمه و مدائح فخیمه و جلالت قدر و سموّ فخر و طول باع و وسعت اطّلاع علّامه أحمد بن عبد القادر حسب افادات أجلّه و أکابر این حضرات بر ناظر «مناقب حیدریّه»أحمد بن محمّد بن علی بن إبراهیم الأنصاری الیمنی الشّهیر بالشّروانی و کتاب«النّفس الیمانی و الرّوح الریحانی فی إجازه القضاه بنی الشّوکانی»تصنیف

عبد الرحمن بن سليمان بن يحيى بن عمر مقبول الأهدل«و أبجد العلوم»و«تاج مكلّل من جواهر مآثر الطّراز الآخر و الأوّل»مولوى صديق صديق حسن خان معاصر؛واضح و آشكارست.در اين جا نظر باختصار بر بعض عبارات اكتفا مى رود.

مولوى صديق حسن خان معاصر در«تاج مكلّل»گفته:[الشيخ العلاّمه المشهور عالم الحجاز على الحقيقه لا المجاز أحمد بن عبد القادر بن بكرى العجيلى«رح» ترجمهٔ شيخ أحمد عجيلى صاحب ذخيره المآل لم يزل مجتهدا فى نيل المعالى و كم سهر فى طلبها اللّيالى حتّى فاز من ذلك القدح(بالقدح.ظ)المعلّى و صلّى فى محرابها و جلىّ،أخذ العلوم عن آبائه الكرام و عن غيرهم من الأعلام و من مشايخه:عبد الخالق المزجاجى و أجاز له و ألبسه الخرقه،و منهم السّيّد إبراهيم ابن محمّد الأمير و السّيّد سليمان بن يحيى،و له مؤلّفات فى التّصوّف و التّوحيد و القصائد الإلهيّات و النّبويّات،و قد جمع ولده العلاّمه إبراهيم من ذلك شيئا كثيرا،و لعمرى لقد شاع طيب شعره و ذاع،و أطرب الطباع،و شنّف الأسماع،شعر:

و سار به من لا يسير مشمّرا و غنّى به من لا يغنّى مغرّدا

و من قصائده المشهوره:«عقد الجواهر اللئال فى مدح الآل»و قد شرحها شرحا عظيما و قرّظ عليه عده من العلماء،منهم السّيّد الجليل علىّ بن محمّد فى مكّه المشرّفه فى سنه ۱۲۰۳،قال صاحب«النّفس اليمانى»:و أجازنى إجازه مطوّله فى الحديث المسلسل بالأوليّه و هو

حديث «الرّاحمون يرحمهم الرّحمن،ارحموا من فى الأرض يرحمكم من فى السّماء» و سنده حسن أخرجه البخارىّ فى الأدب المفرد عن عبد الرحمن بن بشر و أبو داود و أبو بكر بن أبى شيبه و التّرمذىّ فى جامعه و قال:

هذا حديث حسن صحيح،و صحّحه الحاكم.قال شيخ الإسلام زكريّا الأنصارىّ و هو صحيح باعتبار ماله من المتابعات و الشّواهد،قال العبادى:إنّ الرّوايه فى يرحمكم بالرّفع على أنّ الجمله دعائيّه لا بالجزم جوابا للأمر،و بالوجهين تلقّيناه عن المشايخ انتهى.قال شيخنا:و نحن تلقّيناه عن مشايخنا بالرّفع فقط،و هذا حديث جليل لأنّه لما كان بدء الخلق و اوّليّته من تجلّى اسمه الرّحمن و كان الوجود رحمه و نعمه

ناسب أن يكون أوّل ما يقرع السّمع حديث الرحمه،كما أنّه أوّل ما قرع سمعه كلمه الإيجاد و هو أوّل رحمه أوتيها،ثمّ تكلّم شيخنا على هذا الحديث و ما احتوى عليه من الأسرار البديعه و الحقائق العجيبه بما يليق بجلاله قدره وسعه علومه، فجزاه اللّه عنّى و عن الإسلام خيرا.قلت،عفا اللّه عنّى:و فيه دلاله على كونه سبحانه فوق السّماء و كونه مستويا على العرش.ثمّ ممّا كتبه صاحب التّرجمه فى إجازته للسّيّد عبد الرّحمن هذا النّص:و أمّا لبس الخرقه الشّريفه الّتى يتداولها الصّوفيّه و يتبرّك بها العلماء و المتعلّمون و الصّالحون رجاء الدّخول فى طريقه التّصوّف الّذى هو حقيقه المتابعه للنّبىّ صلعم فيما جاء به و أمر به و ندب إليه من قول و فعل و عقد، و هو حقيقه التّقوى الّتى هى حليه الأولياء و يستحقّ بها العبد الكرامه من اللّه تعالى، و هذا الإلباس الصّورىّ من أخذه صدقا و إخلاصا أوصله إلى اللّباس المعنوىّ المنتج للعلم اللّدنّى و جميع الكرامات و المبشّرات المنزله على قلوب كلّ على حسب استعداده بما تعطيه الحكمه و الوجود.ثمّ ذكر سلسله خرقته و قال:كما ألبسه غريب اللّه و عاش أربعمائه عام.قلت:و فى«القاموس»:دريد بن زيد عاش أربعمائه سنه و أدرك الإسلام،هذا.و مناقب الشّيخ أحمد كثيره و كان لا يسمع بذى فضيله فى جهه من الجهات إلّا و تعرّف به و استطلع حقيقه فضيله ثمّ بدا له إيثار الخلوه و العزله]،انتهى.

فهذا العجيلى أحمد بن عبد القادر،عارفهم الطافح الهادر،و فردهم الفريد النادر،و جهبذهم الوحيد الّذى يصدر عن رايه الصّادر،قد روى هذا الحديث المزهر المنير كالأزهر المشرق البادر،النّاقع ببلاله غلّه كلّ وارد و صادر،فطوبى لمن أبصره فأقبل عليه إقبال الرّاكض المبادر،و مرحبا بمن رآه فأسرع إليه إسراع الحائم الحادر،و سحقا لمن عابه فنكص عنه نكوص الحائد الغادر،و بعدا لمن هابه فأدبر عنه إدبار الهائم السّادر.

راویان قرن سیزدهم

۱۷۷-أما روایت مولوی محمد مبین بن محب اللّه لکهنوی

حدیث ثقلین را،پس در«وسیله النّجاه»گفته:[و فى«الصّواعق»:و نقل

الثّعلبیّ و البغویّ عن ابن عبّاس أنّه لمّا نزل قوله تعالی «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» قال قوم فی نفوسهم:ما یرید إلاّ أن یخشّنا(یخشّنا.ظ)علی قرابته من بعده،فأخبر جبرئیل النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلم:أنّهم اتّهموه فأنزل اللّه تعالی «أَمْ یَقُولُونَ افْتَری عَلَی اللّهِ کَذِباً» الآیه،فقال القوم:یا رسول اللّه!إنّک صادق،فأنزل «وَ هُوَ الَّذِی یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ» .و

أخرج الطبرانیّ عن الإمام زین العابدین علیه السّلام لمّا جیء به أسیرا عقیب مقتل ابیه الحسین و اقیم علی درج دمشق،قال بعض جفاه أهل الشّام:الحمد للّه الّذی قتلکم و استأصلکم و قطع عرق الفتنه!فقال:أما قرأت «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» ؟!قال:و أنتم هم؟قال:نعم!

و أخرج الدّیلمیّ عن أبی سعید الخدریّ أنّ النّبیّ صلّی اللّه علیه و اله و سلّم قال فی قوله تعالی: «وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ» عن ولایه علیّ، و کان هذا هو مراد الواحدی بقوله:

روی فی قوله تعالی وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ ،عن ولایه علیّ و أهل البیت لأنّ اللّه أمر نبیّه ان یعرّف الخلق أنّه لا یسئلهم علی تبلیغ الرّساله أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی ،و المعنی أنّهم مسئولون:هل والوهم حقّ الموالاه کما أوصاهم النّبیّ أم أضاعوها و أهملوها، فتکون علیهم المطالبه و التّبعه.و من ذلک

أخرج مسلم عن زید بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر،ثمّ قال:أمّا بعد؛ألا أیّها النّاس!إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی فاجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به،فحثّ علی کتاب اللّه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی، اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی(۱) هر گاه که این آیهٔ مودّه نازل شد قومی در دلهای فاسد خود خیال فاسد آوردند که رسول خدا اراده کرد که از قرابت خود ما را بترساند تا من بترسم بعد از وی(ترغیب کند ما را بر قرابت خود بعد از خود.ظ).حقّ تعالی جبرئیل را فرستاد و ازین خیالات فاسد ایشان را خبر داد و آگاه ساخت رسول خدا صلی اللّه علیه و آله را که این قوم تهمت می کنند ترا و آیه نازل کرد که می گویند

۱- کان فی النسخه الحاضره بعد « أهل بیتی » قلیل بیاض ، فلیتنبه (۱۲ . ن) .

در حقّ رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را که این تأکید و ترغیب مودّت قربی آیا افترا کرده است بر خدا و دروغ بسته است یا مجنونست که در حالت جنون این چنین کلمات می گوید؟!.بعد نزول آیه،قوم گفتند:یا رسول اللّه!تو صادقی،مایان از خیالات خودها توبه کردیم،پس نازل شد «وَ هُوَ الَّذِی یَقْبَلُ التَّوْبَهَ عَنْ عِبادِهِ» و آیهٔ کریمه «وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ» دالّ ست برینکه در روز حشر از همهٔ بشر سؤال خواهد شد که در حقّ أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب-صلوات اللّه علی نبیّنا و علیه-و أهل بیت خیر البشر چه سلوک کردید و حقوق و موالات ایشان کما حقّه بجا آوردید یا نه؟ (و آنچه.صح ظ)رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در أدای حقوق و اطاعت و انقیاد أوامر ایشان فرموده آن را سمعا و طاعه امتثال کردید یا تخلّف نمودید؟پس کسانی که مطابق فرمودهٔ رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم محبّت آل سیّد الوری نمودند حور(بحور ظ)و قصور جنان فائز خواهند شد،و هر که نعوذ باللّه انحرافی ازیشان ورزید بعذاب نیران گرفتار خواهد گردید،و ازینجاست که روایت کرده مسلم از زید بن أرقم که ایستاده شد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم روزی در میان ما در حالی که خطبه می خواند بموضعی که آنجا آبی بود،خوانده می شود آن موضع بخمّ-بضمّ خاء معجمه و تشدید میم-یعنی در غدیر خمّ که در میان مکّه و مدینه بود،پس شکر و ثنا بجناب جلّ و علا کما هو أحری بجا آورد و نصیحت و پند بمردمان کما هو ألیق و أولی بود داد،و بعد از آن فرمود:

أمّا بعد حمد و ثنا،بدانید و آگاه باشید ایمردمان!بدرستی که من بشرم،قریبست که بیاید مرا فرستاده پروردگار من و قبول کنم او را-مراد ملک الموتست-یعنی:

ملک الموت بیاید و من ازین عالم انتقال نمایم،لهذا بشما وعظ می کنم و می گویم که می گذارم در میان شما دو چیز نفیس عظیم،اوّل آن قرآن شریف که کتاب خداست و در آن نور و هداست،پس بگیرید و عمل کنید بأمر و نواهی آن و چنگل زنید بوی، و تحریص فرمود بر کتاب اللّه و ترغیب نمود باستمساک وی،بعد از آن فرمود:دوّم از آن دو چیز نفیس عظیم اهل بیت من اند،یاد می دهانم خدا را در حقّ أهل بیت خود، و سه مرتبه این کلمه فرمود،یعنی:از خدا بترسید و حقوق ایشان نگاهدارید و

طاعت و محبّت ایشان را شعار و دثار خود سازید.چنانچه امتثال بأحکام کتاب اللّه از فرضست؛همچنین اطاعت و انقیاد أوامر اهل بیت به جوارح و أرکان و محبّت و عقیدت و مودّت و رسوخیّت بایشان بقلب و جنان واجب و فرضست.و از زید بن ثابت مرویست:

و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض. یعنی کتاب خدا و آل عبا جدا از هم نخواهند شد تا که خواهند آمد نزد من بر حوض کوثر از مطیعان و متخلّفان خود خبر خواهند داد]انتهی.

و نیز مولوی مبین در«وسیله النّجاه»گفته:

[فی«المشکوه»:عن جابر، قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و آله و سلّم فی حجّته یوم عرفه،و هو علی ناقته القصواء یخطب،فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی. رواه التّرمذیّ.

و عن زید بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السماء إلی الارض و عترتی أهل بیتی و لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما، رواه التّرمذیّ].

و نیز مولوی مبین در«وسیله النجاه»گفته:[و چون از حجّه الوداع مراجعت فرمودند در غدیر خمّ خطبه خواندند متضمّن إظهار فضائل حضرت علیّ مرتضی علیه السلام.

أخرج الحاکم و أبو عمر و غیرهما،و هذا لفظ الحاکم:عن زید بن أرقم: لمّا رجع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم من حجّه الوداع و نزل غدیر خمّ أمر بدوحات فقممن،فقال:کأنّی قد دعیت فأجبت إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه تعالی و عترتی،فانظروا کیف تخلفونی فیهما،و إنّها لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض، ثمّ قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن،ثمّ أخذ بید علیّ فقال:من کنت ولیّه فهذا ولیّه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه].

و کمال وثوق و اعتماد و نهایت اعتبار و استناد روایات«وسیله النجاه»از تصریح خود مصنّف در صدر آن واضح و لائحست،حیث قال فیه بعد ذکر قصّه:[و بهذه القصّه حدانی صدق النّیّه-و أنا أضعف الخلیقه بل لا شیء فی الحقیقه،خادم العلماء

الرّاسخين و تراب أقدام العرفاء و الكاملين،المدعوّ بمحمد مبين،نوّر اللّه قلبه بنور الصّدق و اليقين،و رزقه شفاعه سيّد المرسلين و آله الطّيّبين الطّاهرين عليهم الصّلوه و السّلام من ربّ العالمين-على أن اؤلّف رساله مشتمله على الايات النّازله و الأحاديث الوارده فى مودّه القربى متضمّنه لبيان الشّمائل و الخصائل الّتى كانت لهم فى الدّنيا و ما ثبت بالآيات القرآنيّه و الأحاديث النّبويّه من مقاماتهم و درجاتهم الرّفيعه فى العقبى،و قد وشّح به المحدّثون صحائفهم،و الأولياء تصانيفهم،و العلماء كتبهم.فاستخر من الصّحاح بعد كتاب اللّه«صحيح البخارى»و«صحيح مسلم» و«صحيح التّرمذىّ»و الكتب الموثوقه«كجامع الاصول»لابن الأثير و«الصّواعق المحرقه»لشهاب الدّين بن حجر المكّىّ و«الاشاعه فى أشراط السّاعه»للعلوى الموسوى المدنى و«فصل الخطاب»لقدوه العرفاء خواجه محمّد پارسا النّقشبندىّ و «إزاله الخفاء»لرئيس العلماء و عمده الفضلاء شاه ولىّ اللّه المحدّث الدّهلوىّ و«مدارج النبوّه للشّيخ الكامل عبد الحقّ المحدّث الدّهلوىّ و«شواهد النّبوّه»لعبد الرّحمن الجامىّ؛و غيرها من الكتب المعتبره فى الأحاديث الشّريفه و القصص الصّحيحه،و جمعتها فى هذه الرّساله،و أعرضت عن الضّعاف المتروكه و الموضوعات المطروحه،و تمسّكت بذيل العدل و الإنصاف،و تجنّبت عن مذهب البغى و الاعتساف فيما جرى بين أصحاب النّبىّ صلّى اللّه عليه و آله و سلّم،و عملت

بحديث «إيّاكم و ما شجر بين أصحابى»، و اقتصرت على ما كان ثابتا و حقّا،و ما التفتّ إلى ما كان باطلا و ضعيفا،و أوردت ما كان فى كتب المحدّثين من تحقيق الواجبات،و رفضت ما كان فى كتب المورّخين من الواهيات و سمّيتها ب«وسيله النّجاه فى مناقب الحضرات»،من استمسك بها فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَهِ الْوُثْقى و من شكّ فقد ضلّ و غوى،إن هى إلّا تذكره لمن اتّقى، سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشى. و أرجو أن تكون بضاعتى للشّفاعه و المغفره فى العقبى،و وسيلتى للنّجاه و الفوز بالدّرجات العلى]انتهى.

فهذا علامتهم المبين قد أظهر الحق و أبان،و أظفر المحق و أعان،حيث روى هذا الحديث المسفر اللّمعان المبهر الومضان،فى كتابه الّذى حمى مرويّاته و صان؛

عن طعن كلّ طاعن ذی شنان،فأوضح أنّها من الجلاله و العظمه بمحلّ و مكان،و أفاد أنّها محروسه عن تطرّق الوهی و الإيهان،فللّه عينا مبصر عاين الحقّ فدان،و أدرك الصّدق فتلقّاه بالإذعان،و الويل لمن غلب علی قلبه الهوی و ران،فركن إلی ما زخرفه الغرور و زيّنه الشّيطان.

۱۷۸-أما روايت محمد اكرام الدين بن محمد نظام الدين بن محب الحق دهلوی

حديث ثقلين را،پس در«سعاده الكونين فی بيان فضائل الحسنين»گفته:

[و قاضی شهاب الدّين دولت آبادی در رسالهٔ«مناقب السّادات»در باب محبّت و مودّت اهل بيت آورده:بدانكه محبّت أولاد رسول«صلعم»از قرآن و حديث ثابت است،چنانكه فرمود او سبحانه: قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی ، ترجمه اش اين ست كه:بگو أی محمّد!نمی خواهم مزد را از شما مگر محبّت قرابتيان خود.و در«كشّاف»آورده كه چون آيه نازل شد صحابه عرض نمودند كه يا رسول اللّه! قرابتيان تو كدام اند كه دوستی شان بر ما فرض شد؟.فرمود كه آن علی و فاطمه و هر دو پسران اند.و درويست(و مرويست.ظ)كه فرمود:دوست داريد خدا را برای أدای شكر نعمت كه هر صباح بشما می دهد،و دوستداريد مرا برای خدا،و دوستداريد فرزندان مرا از بهر من.پس هر كسی كه محبّ آن سرور باشد محبّ أولاد آن سرور نيز باشد.و نيز از«زاهديّه»آورده كه هر كه نكويی در حقّ اهل بيت رسول خدا كند خدای تعالی در حقّ وی نكوئيها كند،و نيز حديث ديگر در«كشّاف»ست كه فرمود آن حضرت:آگاه باشيد ايمردمان!هر كه بر محبّت أولاد محمّد ميرد مؤمن كامل ميرد، و هر كه بر دوستی أولاد محمّد ميرد ثابت(ثابت الايمان.ظ)ميرد،و هر كه بر دوستی أولاد محمّد ميرد شهيد ميرد،و هر كه بر دوستی أولاد محمّد ميرد او را فريسند به بهشت چنانكه فريسند عروس را در خانه شوی خود،هر كه بدوستی أولاد محمّد ميرد بر روش أهل سنّت و جماعت ميرد.و نيز در«درر»آورده كه آن حضرت فرمود كه هر كه مايان را دوست دارد و تعظيم كننده(كند.ظ)دوستان مرا و أولاد مرا جای دهد خدای تعالی

او را نزدیک ما.درین إیمایست به محبّت صحابه رضوان اللّه علیهم أجمعین،و أحادیث لا تعدّ و لا تحصی در باب دوستی ایشان اند که ایراد آن درین رساله مناسب مقام نیست.

و نیز از«شرف النّبوه»و در«درر»از علی کرّم اللّه وجهه آورده که آن حضرت دست إمام حسن و إمام حسین بگرفت و فرمود که هر کسی که مرا دوست داشت و این هر دو طفلان را دوست داشت و مادر و پدر ایشان را دوست داشت خواهد بود با من بدرجهٔ من روز قیامت در بهشت.و نیز آورده که آن حضرت فرمود:خنکی و خوشی باد مرا آن کس را که در حبّ مایان و أهل بیت فوت شده یا مقتول شده در محبّت من پس او را بهشت است.و نیز از«شرف النّبوّه»آورده که آن حضرت فرموده که چهار کسان را در روز قیامت من شفیع ام اگر چه آمده باشند بگناهان تمام مردمان زمین.یکی گرامی دارندهٔ أولاد من.دوم برآرنده حاجات ایشان.سوّم پوشنده گناه ایشان.

چهارم دوست دارنده ایشان را بدل و جان.و از«مشارق»و«مصابیح»و غیره آورده که آن حضرت فرمود:در میان شما دو چیز می گذارم کتاب خدا و عترت خود پس اگر شما باین هر دو دست زنید گمراه بعد از من نشوید.و نیز از«کشّاف»آورده که آن حضرت صلعم فرمود که أولاد ما جگر پاره ماانند.و در روایت دیگر زیاده نموده که هر کسی که برخورد ما رحم نیارد و فرزند کبیر ما را وقر نسازد پس از مایان نیست.

و از«کشّاف»و«شرف النّبوّه»آورده که حضرت علیّ گفت که آن حضرت فرمود:

آن کس که بر أهل بیت من ظلم نموده و ایذا بأولاد من داد جنّت او را حرام باشد.و از «مصابیح»آورده که آن حضرت فرمود که:فاطمه جگر پاره منست هر کسی که او را ایذا داد پس مرا ایذا داد،و هر کسی که او را در غضب آورد مرا بغضب آورد]انتهی.

و محتجب نماند که مولوی إکرام الدّین از علمای أعلام و فضلای فخام سنّیه است.

حیدر علی فیض آبادی مولوی إکرام الدّین مذکور را در جملهٔ علمای سنّیه که لا عن یزیداند ذکر کرده،و بر ولیّ اللّه و فرزند ارجمند او یعنی مخاطب هوشمند و تلمیذ رشید او و بحر أجّاج سنّیه که نهایت نازش و افتخار بر تلفیقات و تزویقاتشان

دارد و آن را أعلاق نفیسه و جواهر ثمینه می انگارد مقدّم می گذارد و کتاب«سعاده الکونین»او را در ذکر قرین دیگر کتب أئمّه و أساطین خود گردانیده بلکه آن را بر ذکر کتب عدیده که ذکرش نکرده و تصریح صریح باعتبار آن که مقید اعتبار کتب مذکوره بالأولاست نموده تقدیم بخشیده و این کتاب را از شواهد مزکّی در دعوی خود شمرده،چنانچه در«إزاله الغین»در ذکر لاعنین یزید بعد یاد نمودن أسماء جمعی از علماء خود می گوید:

[و از آن جمله است شیخ عبد الحق دهلوی،و از آن جمله است فرزند ارجمند او نور الحق دهلوی،و از آن جمله است مولوی إکرام الدّین دهلوی،و از آنجمله است اسوه المحدّثین المتبحّرین قدوه العرفاء السّالکین شاه ولیّ اللّه دهلوی،و از آن جمله است حجّه اللّه علی البریّه صاحب«تحفهٔ اثنا عشریّه»که در زمان متأخّر؛بنیاد مناظرهٔ شیعه و سنّی بعنوانی که قلوب مخالفین بکنهش می رسد نهاده است،و از آن جمله است أرشد تلامذهٔ او رشید المتکلّمین مولانا محمّد رشید الدّین،قدّس اللّه أسرارهم،و زاد اللّه أنوارهم.و از آن جمله بحر العلوم العقلیّه و الاصولیّه مولوی عبد العلی،أدام اللّه فیض تصنیفاته و إحسان تعلیمه و آبائه الصّالحین علی رءوس الطّالبین،چنانچه کتاب«صواعق محرقه»و«شرح قصیدهٔ همزیّه»و«مفتاح النّجا»و کتاب«مناقب السّادات»و «شرح عقائد نسفی»و«شرح مقاصد»و«تاریخ الخلفاء»و کتاب«تکمیل الایمان» و«جذب القلوب إلی دیار المحبوب»و کتاب«سعاده الکونین فی فضائل الحسنین»و کتاب«حجه اللّه البالغه»و کتاب«إزاله الخفا عن خلافه الخلفاء»حیث قال فیه مصنّفه کما نقل عنه أیضا للّه درّه:فرقهٔ ثالثه:خوارج نهروان و نواصب بنی أمیّه مثل یزید و مروان و أتباع ایشان که شرارت و خبث باطنی آنها أظهر من الشّمس و أبین من الأمس است،و نصوص صحیحه دربارهٔ سوء حال و خزی و نکال آنها بثبوت پیوسته،آنها بلا شبهه مطعون و مجروح اند،بلکه از دائرهٔ ایمان بیرون اند و با منافقان محشور و مقرون، و تألیفات و رسائل علّامهٔ دهلوی قدّس سرّه العزیز و کتاب«غرّه الرّاشدین و ذلّه الضّالّین» و دیگر کتب معتبره در دعوی فقیر از شواهد مزکّی توان شمرد]انتهی.

ازین عبارت ظاهرست که فاضل معاصر بکتاب«سعاده الکونین»احتجاج و استدلال بر مطلب خود می نماید و بر ذکر دیگر کتب معتبره آن را مقدّم می گزارد و آن را مثل دیگر کتب أئمّه خود از شواهد مزکّی می داند.

و نیز در«إزاله الغین»بعد کلامی گفته:[و اگر بر این قدر اکتفا نکنی و تصریح این أمر را بخلاف مؤدّای

«انظر إلی ما قال و لا تنظر إلی من قال» از کلام علمای أعلام می خواهی اینک بر رساله«سعاده الکونین فی بیان فضائل الحسنین»رجوع کن تا دریابی که مولوی محمّد إکرام الدّین بن محمّد نظام الدین بتصریح تمام افادهٔ این مرام فرموده و عبارتش بعد ذکر دیگر قبائح یزید پلید این ست که نزد أرباب تحقیق از أهل سنّت و جماعت فقط از قتل نمودن إمام همام کافر شده قطع نظر ازین معاصی،بالجمله وی مبغوض ترین مردم و مقبوح ترین خلایق نزد علمای سنّت و جماعت ست،و این کار ناشایسته که وی ملعون کرده هیچکس درین امّت نکرده،لعنت خدا باد بر وی و بر پیروان وی و یارانش و مددکاران وی و لشکر او از خدا و فرشتها و سائر مردمان هر زمان و هر لمحه؛و آنچه که از علماء ما ذکر لعن و طعن بر آن ملعون و مطعون در کتب خود ذکر کرده اند اگر درین جا مذکور نماید این مختصر بطول انجامد]انتهی.

فهذا اکرام الدین الدهلوی أحد علمائهم الکرام،و واحد نبلائهم الأعلام، قد أثبت هذا الحدیث المشید الدّعام،المنیر الأعلام،نقلا عن بعض أساطینه المشهورین فی الأنام،فلا یعمی عن الرّشد بعد وضوح الصّواب النّافی للظّلام،و غبّ ظهور الصّدق القاشع غمّه کلّ عمام،إلاّ من رکن إلی الجاحدین الأغثام،و انحاز إلی الحائدین الطّغام فمالأهم علی إلطاطهم الحقّ بالاهتضام،و وازرهم علی إیثار الباطل بالاعتزام.

۱۷۹–أما روایت جمال الدین المعروف بمرزا حسن علی محدث لکهنوی

حدیث ثقلین را پس در«تفریح الأحباب فی مناقب الآل و الأصحاب»گفته:

[عن زید بن أرقم،قال: قام رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین

مكّه و المدينه،فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر ثمّ قال:أما بعد،ألا أيّها النّاس! إنّما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيب و أنا تارك فيكم الثّقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه ثمّ قال:و أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى ،

و فى روايه: كتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله، رواه مسلم.

عن جابر: قال رأيت رسول اللّه فى حجّته يوم عرفه و هو على ناقته القصواء يخطب، فسمعته يقول:أيّها النّاس!إنّى تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى، رواه التّرمذى.

عن زيد بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض،فانظروا كيف تخلفونى فيهما، رواه التّرمذىّ] انتهى.

فهذا جمال الدّين محدّثهم المبجّل،و مسندهم المسدّد،قد روى هذا الحديث الموزر المؤيّد،المرصّص المشيّد،فنصر الحقّ بإثباته و أيّد،و وازر الصّدق فأكثر و زيّد،فالويل لجاحد كذب بالحقّ بعد هذا و فنّد،و سار فى جحده الصّواب سير الهيّم العنّد،و لم يدر أنّه جالب على نفسه النّكال الأليم المؤبّد،و محتقب لأجلها الوبال العظيم المخلّد.

۱۸۰–أما اثبات عبد الرحيم بن عبد الكريم الصفى پورى

حديث ثقلين را پس در«منتهى الإرب»در لغت«ثقل»گفته:[ثقل- محرّكه:رخت مسافر و حشم وى،أثقال:جمع،و هر چيز نفيس و محفوظ،و منه

الحديث: إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى] انتهى.

فهذا لصفى فورى كابرهم الصّفى،و بارعهم الحفىّ،قد أثبت هذا الحديث الّذى هو خير اسوه للمؤتسى المقتفى،و أفضل صفوه للمقتنى المصطفى،فمن آل إلى إذعانه حقّا فهو الرّاتب الوفى،و من مال إلى عدوانه فأمره ظاهر غير خفى،و اللّه الصّائن بلطفه عن زيغ كلّ معاند يطعن لحقده كى يشتفى،و هو الدّارء كيده فى نحره

حتّی یضمحلّ و ینتفی.

۱۸۱-أما روایت ولی اللّه بن حبیب اللّه بن محب اللّه لکهنوی

حدیث ثقلین را،پس در«مرآه المؤمنین»گفته:[الآیه السّادسه:قوله تعالی: وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ .روایت کرده است واحدی که معنی آیهٔ

«مسئولون عن ولایه علیّ و أهل البیت(ست.صح.ظ)» ،زیرا که خدای تعالی أمر فرمود نبیّ خود را صلّی اللّه علیه و سلّم آنکه آگاه سازد خلق را بدین که سؤال نمی کند رسول خدا صلّی اللّه علیه و سلّم ایشان را از(بر.ظ)تبلیغ رسالت أجری مگر مودّه در قربی و موالاه ایشان حقّ موالاه چنانچه وصیّت کرد ایشان را نبیّ خدا صلّی اللّه علیه و سلّم آیا عمل می کند وصیّت را یا ترک می کند آن را(و مراد اینست که ایشان سؤال کرده خواهند شد که آیا موالات کردند با ایشان حقّ موالات،چنانچه وصیّت کرد بایشان نبی خدا صلّی اللّه علیه و سلّم یا ضائع و ترک کردند آن را.ظ)،فیکون علیهم المطالبه و التّبعه.و درین باب أحادیث بسیار وارد شده اند.

أخرج مسلم عن زید بن أرقم،قال: قام فینا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه(و وعظ و ذکّر،ثمّ.صح.ظ)قال:أما بعد،أیّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی فأجیبه و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فتمسّکوا بکتاب اللّه عز و جل و خذوا به،و حثّ فیه و رغّب،ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکرکم اللّه عزّ و جلّ فی أهل بیتی-ثلث مرّات- فقیل لزید:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:بلی!إنّ نساؤه من أهل بیته و لکنّ أهل بیته من حرم اللّه علیهم الصّدقه بعده.قال:و من هم؟قال آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عباس،قال:کلّ هؤلاء حرم علیهم الصّدقه؟قال نعم!و قال رسول اللّه علیه السلام:

إنّی تارک ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروهم(بم.ظ)تخلفونی فیهما.

و فی روایه عند الطبرانی: إنّ اللّه عزّ و جلّ ثلث حرمات فمن حفظهنّ حفظ اللّه دینه و دنیاه،و من لم یحفظهنّ لم یحفظ له دنیاه و لا آخرته.و قلت (فقلت.ظ):و ما هنّ؟قال:حرمه الإسلام و حرمتی و حرمه رحمی.

و روی البخاریّ

عن الصّدّيق قوله: يا أيّها النّاس!ارقبوا محمّد صلّى اللّه عليه و سلّم فى أهل بيته. أى احفظوه فيهم فلا تؤذوهم.

و قال صلّى اللّه عليه و سلّم: استوصوا بأهل بيتى خيرا فإنّى اخاصمكم غدا و من أكن خصمه أخصمه دخل النّار.

و انّه قال: من حفظنى فى أهل بيتى فقد اتّخذ من عند اللّه عهدا.

و قال صلّى اللّه عليه و سلّم:

أنا و أهل بيتى شجره فى الجنّه و أغصانها فى الدّنيا،فمن شاء اتّخذ إلى ربّه سبيلا.

و قال صلّى اللّه عليه و سلّم: فى كلّ خلف من امّتى عدول من أهل بيتى ينفون عن هذا الدّين تحريف الضّالّين و انتحال المبطلين و تأويل الجاهلين،ألا!و إنّ أئمّتكم وفدكم إلى اللّه عزّ و جلّ فانظروا لمن(من.ظ)توفدون. و شايد كه وجه تسميهٔ كتاب اللّه و عترت طاهرهٔ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم بالثّقلين از آنكه«ثقل»بفتح ثاء مثلّثه در لغت شىء نفيس و مطهّر و محفوظ را مى گويند،و بلا شبهه هر دو مصون و مطهّر و محفوظ و نفيس اند،زيرا كه معدن علوم دينيّه و مخزن أسرار حكميّه و عمليّه و شرعيّه هستند،و همين موجب حثّ رسول خدا صلّى اللّه عليه و سلّم مردمان را باقتدا و تمسّك و تعلّم از ايشانست.

قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: الحمد للّه الّذى جعل فينا الحكمه أهل البيت. و بعض گفته اند كه ناميده شده اند أهل بيت و كتاب اللّه بثقلين؛براى ثقل رعايت حقوق ايشان.ثمّ الّذين وقع الحثّ عليهم منهم (منه.ظ)إنّما هم العارفون بكتاب اللّه و سنّه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم إذ هم الّذين لا يفارقون الكتاب على(إلى.ظ)الحوض،و يؤيّده

قوله: لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منكم. و تميّزوا بذلك عن بقيّه العلماء لأنّ اللّه أذهب عنهم الرّجس و طهّرهم تطهيرا و شرّفهم بالكرامات الباهره و المزايا المتكاثره،و العلم عند اللّه العزيز العلام].

و نيز مولوى ولى اللّه در«مرآه المؤمنين»در سياق روايات حديث غدير گفته:[و فى«الصّواعق المحرقه».

عن الطبرانىّ و غيره بسند صحيح أنّه صلّى اللّه عليه و سلّم خطب بغدير خمّ تحت شجرات فقال:أيّها النّاس!قد نبّأنى اللّطيف الخبير(أنّه.

صح.ظ)لا يعمر نبىّ إلّا نصف(عمر.صح.ظ)الّذى يليه من قبله و إنّى لأظنّ أنّى اوشك أن ادعى فاجيب و إنّى مسئول و إنكم مسئولون،فما ذا أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّك قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاك اللّه خيرا.فقال:أ ليس تشهدون أن لا إله إلّا اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و أنّ الموت حقّ و أنّ البعث حقّ

بعد الموت و أنّ السّاعه آتیه لا ریب فیها و أنّ اللّه یبعث ما(من.ظ)فی القبور؟قالوا:بلی! نشهد بذلک،قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:یا أیّها النّاس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم،فمن کنت مولاه فهذا مولاه-یعنی علیّا-اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه ثم قال:أیّها النّاس!إنّی فرطکم و إنّکم واردون علی الحوض، أعرض ممّا بین بصری(إلی.صح.ظ)صنعاء،فیه عدد النّجوم قد حان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین،فانظروا کیف تخلفونی فیهما، الثّقل الأکبر کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه تعالی و طرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی أهل بیتی فإنّه قد نبّأنی اللّطیف أنّهما لن ینقضیا حتّی یردا علیّ الحوض].

و کمال جلالت و اعتماد و عظمت و استناد مرویّات و مأثورات«مرآت المؤمنین»از افادات خود مصنّف در أوّل و آخر کتاب واضح و لائحست.

مولوی ولی اللّه در أوّل«مرآه المؤمنین»گفته:[و بعد،فهذه أحادیث مشتمله علی مناقب أهل البیت النّبویّ و العتره الطّاهره المصطفویّه من الکتب المعتبره من الصّحاح و التّواریخ متبها علی أسامی الکتب معرضا عن الضّعاف المتروکه عند علماء الحدیث مقتصرا علی ما تواتر من الأحادیث أو اشتهر أو من الحسان و جعلته وسیله الوصول إلی جناب الرّسول صلّی اللّه علیه و سلّم بوساطه أهل بیته و الانسلاک فی سلک محبّیهم المبشّرین بالدّخول فی الجنان معه صلّی اللّه علیه و سلّم فهی(فهو.ظ)وسیله النّجاه و مناط الشّفاعه، و سمّیناه«بمرآه المؤمنین فی مناقب آل سیّد المرسلین»ربّنا!تقبّل منّا و اجعلنا من زمره المتمسّکین بحبل التّوفیق و الهدایه إنّک أنت المجیب و بیدک التّوفیق، فعلیک التّوکّل و بک الاعتصام،و نرجو منک خیر الاختتام بحرمه النّبیّ و آله الغرّ الکرام].

و نیز ولی اللّه در آخر(۱) «مرآه المؤمنین»بعد ذکر مآخذ این کتاب گفته:

۱- در نسخه اولی از « مرآه المؤمنین » این مطلب بعبارت عربی مذکورست ، و هذه صورته : (و اقتصرت علی ایراد عباراتهم بألفاظها من غیر ترجمه و تغییر ، و ترکت الاحادیث الموضوعه عند هؤلاء و ضعیفه الاسناد و المتروکه عندهم ، و لم ألتفت الی التواریخ الغر المعتبره لما فیها من کثره الروایات بلا ت صحیح و سند ، فهذه منتخب الصحاح التی هی أصح الکتب بعد کتاب اللّه) (۲ ؟ ؟ ؟ . ن) .

[و در مقام استنباط بر ایراد عبارات کتب مذکوره بألفاظها من غیر تغییر و ترجمه اکتفا نموده شد،و بطرف أحادیث موضوعه یا ضعیفه نزد مصنّفین آنها بیشتر التفات نکردم،و بالفرض اگر تعرّض بعضی از آن واقع شده باشد بر تضعیف آن نصّ و تصریح نموده شد تا کسی را مقام اتّهام و مجال نسبت افترا و بهتان باقی نماند.

غرض که این رساله منتخب کتب صحاح که در آن هیچ وجه مجال ریب و اشتباه نیست از افضال إلهی و تأیید ایزدیست].

فهذا ولی اللّه عالمهم الملیّ،المحرر عندهم للفضل الباهر الجلیّ،قد روی هذا الحدیث الرّفیع العلیّ الثمین الغلیّ،فألزم حجّته علی کلّ عدوّ ولیّ،و أنار محجته لکلّ من یبصر نوره و یجتلی،فلا یحید عنه إلّا الجاحد البریّ عن التّثبّت و الخلیّ،و لا یضلّ عنه إلّا المعاند الطّافح بحقده الممتلی،و لا یطعن فیه إلّا مارق یفصم عری الإیمان و یفتلی،و لا یقدح فیه إلّا مارد یصرم أسباب الدّین و یختلی.

۱۸۲-أما روایت مولوی محمد رشید الدین خان دهلوی

حدیث ثقلین را،پس در رساله«الحقّ المبین فی فضائل اهل بیت سیّد المرسلین» گفته:[و صاحب«صواعق محرقه»در مبحث آیه اولی از آیات فضائل اهل بیت أطهار گفته:[

و فی روایه اخری: و الّذی نفسی بیده لا یؤمن عبد بی حتّی یحبّنی و یحبّ ذوی القربی،فأقامهم مقام نفسه، و من ثمّ صحّ أنّه

قال: إنّی تارک فیکم الثّقلین ما إن تمسّکتم به(بهما.ظ)لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی، و ألحقوا به أیضا فی قصّه آیه المباهله «فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ» الآیه،فغدا النّبیّ محتضنا الحسین، آخذا بید الحسن،و فاطمه تمشی خلفه،و علیّ خلفها و هؤلاء أهل الکساء،و هم المراد فی آیه المباهله کما أنّهم المراد من جمله المراد بآیه إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ ، فالمراد بأهل البیت فیها و فی کلّ ما جاء فی فضلهم أو علی(فی ظ)فضل الآل أو ذوی القربی جمیع آله،و هم مؤمنو بنی هاشم و المطلب]انتهی.

و نیز رشید الدین خان در رسالهٔ«حقّ مبین»گفته:[و قاضی مالکی که از أئمّهٔ کبار فنّ حدیث ست در کتاب«شفا»فصلی علیحده برای تعظیم و توقیر اهل بیت

معقود نموده است،در آن می فرماید:[و من توقیره و برّه:برّ آله و ذرّیّته و أمّهات المؤمنین أزواجه،کما حضّ علیه السّلام و سلکه السّلف الصّالح،قال اللّه: إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ ،الآیه،و قد قال اللّه تعالی: وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ ، الآیه.

عن زید أرقم،قال:قال رسول اللّه صلعم: أنشدکم اللّه أهل بیتی-ثلثا-قلنا لزید:

من أهل بیته؟قال:آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس،و قال:إنّی تارک فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی،فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

و قال:صلعم معرفه آل محمّد براءه من النّار،و حب آل محمّد جواز علی الصّراط، و الولایه لآل محمّد أمان من العذاب. قال بعض العلماء:معرفتهم معرفه مکانهم من النبیّ،فإذا عرفهم بذلک عرف وجوب حقّهم و حرمتهم بسببه،انتهی.

و جناب قدوه المحدثین و سیّد المسندین حضرت شاه ولیّ اللّه محدّث دهلوی در«قرّه العینین فی تفضیل الشّیخین»در فضائل حضرت علی می فرماید:از آن جمله ست قول آن حضرت صلعم در غدیر خمّ:

کأنّی دعیت فأجبت و إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فإنّهما و لن یتفرّقا حتی یردا علیّ الحوض،ثم قال:إنّ اللّه عزّ و جلّ مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن.

ثمّ أخذ بید علیّ فقال:من کنت ولیّه فهذا ولیّه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.

و معنی این حدیث وجوب محبّت أهل بیت ست و اعتقاد بفضائلشان و تعظیم و تبجیل ایشان] انتهی کلام الفاضل الرّشید.

و نیز رشید الدینخان در رسالهٔ«حقّ مبین»گفته:[و صاحب«مفتاح النّجا» در«نزل الأبرار بما صحّ من مناقب أهل البیت الأطهار»می فرماید:

أخرج مسلم عن زید بن أرقم رضی اللّه عنه: قام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوما فینا خطیبا بماء یدعی خمّا بین مکّه و المدینه،فحمد اللّه و أثنی علیه و وعظ و ذکّر،ثمّ قال:أما بعد، ألا یا أیّها النّاس!إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربّی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به،فحث علی کتاب اللّه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی. و نیز می فرماید:

أخرج أحمد و ابن جریر و الحاکم

عن أبی ذرّ الغفاری رضی اللّه عنه أنّه قال و هو آخذ بباب الکعبه:سمعت النّبیّ یقول:

ألا!إنّ مثل أهل بیتی فیکم مثل سفینه نوح،من رکبها نجی و من تخلّف عنها هلک.

و نیز می فرماید:و

أخرج الحاکم عن عبد الرحمن بن عوف قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم أیّها النّاس!إنّی فرط لکم و إنّی اوصیکم بعترتی خیرا و موعدکم الحوض.

و أخرج عن أبی هریره أنّ رسول اللّه،صلّی اللّه علیه و سلّم قال؛ خیرکم خیرکم لأهلی من بعدی. و نیز می فرماید:و

أخرج أحمد و التّرمذیّ عن عبد المطّلب بن ربیعه قال:

قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: و اللّه لا یدخل قلب امرء ایمان حتّی یحبّکم للّه و لقرابتی] انتهی کلام الفاضل الرّشید.

و نیز رشید الدین خان در«حقّ مبین»گفته:و[علّامهٔ تفتازانی در«شرح مقاصد»می فرماید:[فإن قیل:قال اللّه تعالی: إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً ،و

قال النّبیّ صلعم: إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی ،و

قال صلعم: أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور فخذوا بکتاب اللّه و استمسکوا به و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی،و مثل هذا لیشعر بفضلهم علی العالم و غیره.قلنا:نعم، لاتّصافهم بالعلم و التقوی مع شرف النّسب،اه].

و نیز مولوی رشید الدین خان در«ایضاح لطافه المقال»گفته:[قوله:مجرّد روایت حدیث دلیل اعتقاد راوی بمقتضای این حدیث نمی باشد،إلخ.أقول:تفوّه باین کلام بعید از شأن مخاطب عالیمقام ست بچند وجه،أوّل آنکه:مولانا دلدار علی-ر- در«صوارم»بجواب عقیدهٔ هفدهم باب الهیّات«تحفه»فرموده اند:پس تأمّل نمایند آیا عاقلی تجویز می کند که امامیّه با وجود اینکه راکب سفینه أهل بیت اند و پیروان أخبار و آثار عترت طاهره با وجود روایت نمودن ایشان چنین أخبار و أحادیث بلا ضرورت داعیه در باب حقّ تعالی تجویز بدا بمعنی لغوی خواهند کرد،انتهی ما أردنا نقله.

پس بر نسق ارشاد هدایت ایجاد ایشان گزارش می کنم که آیا عاقلی تجویز می کند که أهل سنّت با وجود اینکه متشبّث بثقلین اند و بحکم

حدیث «إنّی تارک فیکم الثّقلین»

تمسّک را بعترت طاهره مثل تمسّک بقرآن لازم می دانند و حکم بوجوب محبّت أهل بیت أطهار مثل محبّت سرور أبرار می نمایند؛با وجود روایت نمودن ایشان أخبار و أحادیث فضائل حسنین را که بدرجهٔ متواتر معنوی رسیده اند بلا ضرورت داعیه بل با وجود ورود أحادیث حرمت بغض ایشان اعتقاد مضمون روایات وجوب حبّ این حضرات نداشته باشند]انتهی.

فهذا رشید الدین،عمده أحبارهم الجلّه،و اسوه کبارهم المؤیّدین بزعمهم للملّه،قد أثبت هذا الحدیث الموزر لقاطبه البراهین و الأدلّه،و حقّق هذا الخبر المزری بنوره سنا الأقمار و الأهلّه،فلا یجتری علی الغضّ منه إلاّ الواغر الّذی به من الضّغن و الشّنئان شرّ علّه،و لا یقدم علی الغمز فیه إلاّ الخاسر المشتری لنفسه الهوان و الصّغار و الذّلّه،و لا یستریب فی تثبته إلاّ من عثرت به الآراء المزلّه،و لا یرتاب فی تحقّقه إلاّ من تاهت به الأهواء المضلّه.

۱۸۳-أما اثبات عاشق عالیخان لکهنوی

حدیث ثقلین را،پس در«ذخیره العقبی فی ذکر فضائل أئمه الهدی»گفته:

[الحق،چنین دلیری و جرأت خاصّهٔ همین حضرات ست که دروغ گویم بروی تو و إلاّ مثل آفتاب روشن و هویداست که سرمایه نازش و افتخار فرقهٔ حقّه همین رکوب سفینهٔ اهل بیت و تمسّک بحدیث ثقلینست،و هو لا یوجد فی غیرهم]انتهی.

فهذا عاشق عالیخان زبده أکابرهم الأمجاد،المعروفین بالجلاله فی أهل هذه البلاد،قد أثبت هذا الخبر الرّفیع العماد،الرّزین السّناد،الهادی بنوره إلی مناهج السّداد،الرّافع للمستهدین به أعلام الرّشاد،الموری لأجلهم من الهدی کلّ زناد، المتألّق المتشعشع لهم کالکوکب الوقّاد،فیا للّه و لعصبه أهل الجحد و العناد، المؤثرین للعصبیّه و المراء و اللّداد،کیف یهیمون فی کلّ واد،ثمّ لا یحصلون فی هیمانهم علی طائل و مراد.

۱۸۴-أما روایت شیخ حسن عدوی حمزاوی معاصر

حدیث ثقلین را،پس در«مشارق الأنوار فی فوز أهل الاعتبار»گفته:[و أمّا

بیان ما ورد فی أهل بیته علی العموم صلی اللّه علیه و سلّم و ذرّیّتهم و بیان أنّ صلتهم تکون صله لرسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم-اعلم(فاعلم.ظ)وفّقنا اللّه و إیّاک لخدمه أهل بیته صلی اللّه علیه و سلّم أنّ اللّه قد أمرنا علی لسان نبیّه بالمودّه لأهل بیته بقوله: قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی .و من أفراد المودّه و الصّله زیارتهم مقدّما لهم علی غیرهم متوسّلا بهم إلی شفاعه جدّهم.

قال المحقّق ابن حجر:أخرج الدّیلمیّ مرفوعا: من أراد التّوسّل و أن یکون له عندی ید أشفع له بها یوم القیامه فلیصل أهل بیتی و یدخل السّرور علیهم.

قال:و أخرج الإمام أحمد فی مسنده عنه صلّی اللّه علیه و سلم: إنّی أوشک أن أدعی فاجیب إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف أخبرنی أنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض، فانظروا بما ذا تخلفونی فیهما.

و فی روایه: إنّما أهل بیتی فیکم کمثل سفینه نوح، من رکب فیها نجی و من تخلّف عنها غرق.

قال:و فی روایه صحّحها الحاکم علی شرط الشّیخین: النّجوم أمان لأهل الأرض من الغرق و أهل بیتی أمان لأمّتی من الاختلاف، فإذا خالفتها قبیله من العرب اختلفوا فصاروا حزب إبلیس.اه.].

و نیز در«مشارق الانوار»گفته:[قال-یعنی السّیوطیّ-فی رساله المسمّاه «بالعجاله الزّربیّه فی السّلاله الزرنبیّه»:و

قد أخرج مسلم و النّسائی عن زید بن أرقم، قال: قام فینا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم خطیبا فقال:اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی- ثلاثا-فقیل لزید بن أرقم:و من أهل بیته؟فقال:أهل بیته من حرم علیهم الصّدقه بعده قیل:

و من هم؟قال:آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عبّاس].

و علو مقدار و سموّ فخار حمزاوی عالی تبار و جلالت منزلت و رفعت مرتبت «مشارق الأنوار»بنابر افادات أجلّه کبار و أماثل أحبار بر متتبّع خود این تصنیف جلیل الآثار؛در حیّز خفا و استتار نیست.

حمزاوی در همین کتاب«مشارق الأنوار»در ذکر فاطمه بنت الحسین علیه السّلام گفته:[و یعجبنی مدحا فی حضرتها و آل البیت علی العموم الّذین شیّدوا الدّین و صاروا فی الاهتداء بهم کالنّجوم قول الهمام الفاضل الإمام الکامل ولدنا الشّیخ أحمد المالکی

لقبا الشّافعىّ مذهبا الأبيارىّ بلدا،أفاض اللّه علىّ و عليه من سحائب بركاتهم و أمدّنى و إيّاه من نفائس إمداداتهم.و سبب نظمه هاتيك الدّرر و نشره نفائس عرائس الغرر أنّ الفاضل المذكور لمّا اطّلع على كتابى هذا عند تأليفه فأعجبه حسن سبكه و تصنيفه، حيث وشّح بذكر ما لآل البيت من المآثر و رشّح بذكر نسبهم و ما لهم من المناقب و المفاخر،تشوّق إلى مدحهم تشوّق المحبّ إلى الوصال،و تشوّف إلى ذكر مآثرهم تشوّف الرّاجى إلى بلوغ الآمال،و جعل يتخيّل فى نظمه أنّ كتابى هذا عروس فى حلل المحاسن يختال(تختال.ظ)و يصفه بأوصاف حميده قد نسبحت على غير مثال، و طفق يسامرها مسامره المحبّ للحبيب و قد غابت العواذل و نامت عين الرقيب،و هذا ما قال أصلح اللّه لى و له الحال و المآل:

لآل البيت عزّ لا يزول و فضل لا تحيط به العقول

و إجلال و مجد قد تسامى و قدر ما لغايته وصول

و فى التّنزيل بالتّطهير خصّوا و مدحتهم بها شهد الرّسول

لهم عزم و سلطنه و جاه و دام لهم من اللّه القبول

سيوف فى الأعادى فاتكات و سطوتهم لها رعب مهول

بدور الدّين مهما قد تجلّت تكاد الشّمس من خجل تزول

زكوا أصلا بنسبتهم و لكن يطيب الفرع ما طابت اصول

و كيف القول فى قوم أبوهم له جبريل فى الدّنيا رسول

معاذ اللّه أن أخشى نكالا ولى فى حبّهم باع طويل

أ ليس عظيمه المقدار منهم و إنّى فى محبّيها دخيل

هى النّبويّه العظمى و تدعى بفاطمه إذا همّ يجول

على كلّ الورى فضلت بعزم إليه الغير ليس له سبيل

فإمداداتها فى الكون عمّت ولى منها بها حظّ جزيل

عليك بها إذا ما اشتدّ كرب و أسقاك الردّى خطب جليل

فإنّى كلّما عظمت خطوبى و آلى الكرب عنّى لا يحول

و ناضلنى الزّمان و راش نبلا و رام به على ضعفى يصول

أؤمّ رحابها فيزول ما بى و يأتى ما به يشفى الغليل

و ليس لفضلها حصر و لكن بمدح جنابها يرجى القبول

و لو أنّى ملأت الكون مدحا لكنت مقصّرا فيما أقول

و لكنّى رأيت عروس فكر لأفئده الأفاضل تستميل

تحاكى الشمس مهما قد تبدّت و تزرى بالقنا مهما تميل

و تكشف عن لثام مخدّرات مقنّعه و ليس لها وصول

و تفصح عن ضمير القول مهما تحاوله بأبدع ما تقول

و تنشد مدح آل البيت جهرا و فى كلّ العلوم إذا تجول

تخرّ لها المسامع ساجدات و تركع خشيه منها العقول

لها فى معضلات العلم قول له الايات تشهد و الدّليل

لها وعظ يذيب اللّب رعبا و يحنو صبوه منه الملول

إذا«مشارق الأنوار»تدعى فحسبك ذلك الذّكور الجميل

فقلت لها،و قد أسرت فوادى و جسمى من محبّتها نحيل

و قد دارت بكأس الرّاح صرفا علينا فانتشت منّا العقول:

إلى من تنسبى؟قالت:لمولى همام فاضل حبر جليل

هو العلّامه العدوىّ كنز وال معارف من له الباع الطويل

توسّل بالنّبىّ و آل بيت عسى بهم يكون له القبول

و أهدانى لهم فعذبت لفظا و بى للحقّ قد وضح السّبيل

فلا زالت له الأيّام طوعا و ذاك العزّ باق لا يزول

علی خیر الأنام و آل بیت صلاه اللّه ما هبّت شمول

و صلّی اللّه علی سیّدنا محمّد النّبیّ الامّیّ و علی آله و صحبه و سلّم].

و چون کتاب«مشارق الأنوار»بمرّات عدیده در بلدهٔ مصر بچاپ رسیده و بتقریظات ادباء آنجا محلّی گردیده و خود مصنّف نیز بعضی از آن تقریظات را در

خاتمهٔ کتاب مع دیگر مضامین مفیده ذکر کرده؛لهذا آنچه متعلّق بمرام در آخر نسخهٔ حاضرهٔ مطبوعه مرقوم و مزبورست در این جا منقول و مسطور می شود،و هذه صوره ما فی آخر النّسخه المشار إلیها:[حمدا لمن أشرفت شوارق نفحات إرشاده بمشارق الأنوار،و ازدهرت بوارق لمعات إمداده بروائق الأسرار،و صلاه و سلاما علی نبیّه النبیه ختام الأنبیاء،و علی آله و صحبه و عصابه أهل بیته الأصفیاء.أمّا بعد،فلمّا ثمّ طبع هذه الرّساله،و أینع طلع وضعها النّضید بأجمل حاله،علی ذمّه ذی المآثر السّنیّه و المفاخر الجلیله الجلیّه،عین أعیان الأفاضل،و بهجه أرباب الفضائل،حضره المولی الأمجد الشّیخ منصور أحمد؛لا برح قدره ساملیا،و بدر مجده فی مطالع السّعد راقیا؛أنشد لسان الحال مورّخا مع قصوره عام الکمال:

هذه مصر معدن للرّقائق کم أرتنا بطبعها کلّ شارق

أبرزت فی الوری نفائس کتب هی فی بابها کنوز الدّقائق

سیّما ما انتقاه حبر البرایا ذو المزایا العدوی بحر الحقائق

جمّ نفعا و جلّ وقعا فکلّ للتّدانی إلی معانیه شائق

کم أبانت مشارق الفضل منه نفحات الإرشاد بین الخلائق

فکساها القبول ثوب جمال و غدا سوق سومها و هو نافق

فتصدّی لطبعها الآن حبر سیّد ماجد جمیل الخلائق

هو منصور الّذی طاب أصلا و سما سابقا علی کلّ سابق

فاجتل الحسن من سناه و أرّخ: رونق الطّبع قد حلا بالمشارق

۳۵۶/۱۲۸۵ ۱۱۲ ۱۴۳ ۶۷۴ و هذه صوره تقریظ البارع الأدیب و السّیّد الحسیب النّسیب المرحوم الشیخ محمّد شهاب الدّین مشتملا علی تاریخ طبعه فی المرّه الاولی:قال الفقیر محمّد بن إسماعیل شهاب الدّین مصحّح دار الطباعه سابقا:نحمدک اللّه اللّهمّ یا ربّ المشارق علی ما أولیت من النّعم،و نشکرک لما أسدیت من فضلک الأعمّ،و نصلّی و نسلّم علی من ختمت بمسک

ختامه الرّساله،و محوت بأنوار هدايته غياهب الضّلاله،و أنزلت عليه فى كتابك العزيز قولك: فَلا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشارِقِ ،و قولك: وَ السَّماءِ وَ الطّارِقِ وَ ما أَدْراكَ مَا الطّارِقُ .

اللّهمّ!فصلّ و سلّم عليه و على آله المنتمين إليه و صحابته الأجلّه البرره،و عصابه أهل بيته المطهّره ما ذرّ شارق و لاح بارق.و بعد،فإنّه قد ساعدت العنايه بصدور الأوامر السّنّيه الجليّه على مقتضى إراده الحضره السّعيديّه العليّه بطبع الكتب الثّلاثه الّتى تصدّت نفحاتها لإرشاد المريد،و أبانت مشارق أنوارها من طالع هذا الكواكب السّعيد؛طلبا لنشر الّذى انطوت عليه من الثّمرات و الفوائد،و رغبا فيما يتعلّق به من الصّلاه و العوائد؛كيف لا!و الّذى ولع بتأليفها و شعف بجمعها و تصنيفها علاّمه عصره و زمانه و فهّامه وقته و أوانه جامع أشتات العلوم و رافع ألويه المنطوق و المفهوم، و هو حضره مولانا الأجلّ الشّيخ حسن العدوىّ،فسح اللّه له فى مدى الأجل،و لمّا كان هذا الكتاب الجليل آخرها طبعا،و كانت نتيجه تمامه قد استكملت حملا و وضعا، حيث-أجرى- حفظه اللّه-تصحيحه على يديه حسب ما هو المرغوب فيه لديه؛جاء بحمد اللّه على أجمل الوجوه،كما كان جنابه يأمله و يرجوه،و عند ذلك أنشأت ناظما و انشدت و قلت مورّخا و أجدت:

مجلى البدور«مشارق الأنوار» و الرّوض مجنى الزّهر و الأنوار

يا صاح!طب نفسا فقد نلت المنى بنفيس درّ فى عقود دراری

حدّث عن البحر اللّباب بما تشا و انقله عن صله و عن بشّار

للّه من يجلو بحلو حديثه كاسا يدير بها عتيق عقار

تبدو المعانى فى بديع بيانه شمسا و لم تحجب بغين توارى

يحلو امتداحى فيه إذ هو سكّر تقوى حلاوته لدى التّكرار

هنّئت يا عدوّى!هاجرت العدى حيث العلى و التك بالأنصار

ألّفت أسفارا لنشر علومها فى الكون تطوى شقّه الأسفار

تنشئ لنا تحفا عليل نسيمها يروى الشّذا عن صحّه الأخبار

عمّت منافعها الأنام و خصّصت بالسّرّ من يرعى جوار الجار

بيّنت فيه أهل بيت نبيّنا و نظمت درّا فى سلوك نضار

و هديت إرشادا إلى نفحاتهم و فتحت كنز مطلسم الأسرار

ظعنوا مذ الحجّاج شتّت شملهم و تفرّقوا كالقطر فى الأقطار

فمشرّق و مغرّب منهم و من هم ساده حلّوا بهذى الدّار

و غدت مداقن بعضهم مجهوله فبدت معالمها لدى الزوار

و إذا مليك الملك ساعد عبده نفذت أوامره على الأحرار

هذا سعيد الدّهر مفرد عصره من مصره افتخرت على الأمصار

حيث اجتلاها و هى روضه بهجه تزهو و فيها نزهه الأبصار

صدرت مكارم فضله بالطبع إذ وردت عليه جليله المقدار

من رام مجلاها بتاريخ:يجد مجلى البدور«مشارق الأنوار»

۸۲۱۷ ۲۴۳ ۶۴۱ ۱۲۷۳/۲۸۹ جوزيت بالإحسان يا حسن الثّنا حتّى تنال شفاعه المختار

و لك القبول مدى الزّمان مكمّلا ببلوغ عمرك أطول الأعمار

ما طاب مسك ختامنا نفحا و ما بلغ النّهايه فى سراه سارى

بسم الله الرحمن الرحيم .نحمدك اللّهمّ يا من فتحت بمشارق أنوار نبيّك معضلات العلوم،و محنت بنفحات إرشاده من فيض الفضل ذوى المعارف و المفهوم(الفهوم:ظ).

و نصلّى و سلّم على صفوه خلقك سرّك الجامع الدالّ عليك،و رسولك الأعظم القائم لك بين يديك،الّذى أبرزت من نور جماله جميع الخلق و الأكوان،و على آله و أصحابه الّذين أشرق بمشارق أنوارهم كلّ قاص و دان.و بعد،فيقول جامعه أسير ذنبه و راجى عفو ربّه:الفقير؛حسن العدوىّ الحمزاوىّ،غفر اللّه له و لأحبابه المساوى:لمّا كان من أعظم المنن الرّبانيّه و المواهب الرّحمانيّه:تبليغ السّنّه المحمديّه لنيل مبلغها الدّرجه العليّه مثل أجر من عمل بها من سائر الأمّه المحمديّه تفضلا من

ذی المواهب اللّدنیّه؛منّ الرّحمن و تکرّم علی العبد الذّلیل، و وفّق و تفضّل لجمع هذا الکتاب الجلیل الّذی حوی من حسن السّنّه و صحیح الأخبار ما ینوف عن ثلثه آلاف خلاف الآثار،لا سیّما و قد وشّح بذکر ما لآل البیت من المآثر و رشّح بذکر نسبهم و ما لهم من المفاخر،و کان ذلک هو الغرض الحامل لی أوّلا علی تصنیفه،و کنت اقدّم رجلا و اؤخّر اخری مع تسویف الوعد بتألیفه زیاده عن نحو نصف سنه لما أری فی نفسی من القصور،و إنّی لست أهلا لأن یکون منّی تألیف و ظهور،و لکن لمّا کنت مولع القلب بزیاره آل بیت المصطفی،فکان عین الظّهور فی حبّ الخفا،و ذلک أنی لما توفّقت مع من طلب منّی تألیف هذا الکتاب لبیان کیفیّه الزّیاره و ما یطلب من الآداب،و کان الطّالب لذلک لأهل البیت من أعیان الأحباب،و من المتوسّدین آناء اللّیل و و أطراف النّهار بهاتیک الأعتاب؛أذن لی مناما من کریمه الدّارین بالشّروع فیه إجابه للطالب،فشرعت فیه محبّا أن أکون منتظما فی سلک خدّام حدیث رسول اللّه و أهل هذه المناقب،فلعلّ و عسی بالحبّ و التّشبّه یکرم الطّفیلیّ فی ساحه الکرام، لما ورد:من تشبّه بقوم فهو منهم،کما نقله الحافظ ابن حجر فی کتابه«بلوغ المرام»،و لمّا منّ اللّه بإتمامه شغفت به قلوب المحبّین و الإخوان، و انتشر فی سائر الاقطار و البلدان؛غیر أنه من کثره تداول أیدی الکتّاب نقصوا من ألفاظ الأحادیث ما یخلّ بالمعانی،فکنت فی حزن من عدم تمام بلوغ الأمانی،فاتفق فی سنه اثنتین و سبعین فی شهر ربیع الآخر أن قدم إلی مصر الأوحد الهمام العلاّمه السّیّد أبو النّصر الیافی الخلوتیّ من الشّام لزیاره اهل بیت النّبیّ علیه الصّلوه و السّلام و مرید التّوجّه إلی بیت اللّه الحرام و لم یکن بینی و بینه معرفه و لا سماع قبل هذا الأوان،فاتّفق أن رأی الکرّاس الأوّل من«مشارق الأنوار»بید بعض الإخوان، فأخذه و طالعه و أمعن فیه النّظر و أعطاه لصاحبه بعد المطالعه،و بعد ذلک بنحو ثلثه

أيّام جلس بالمقام الحسينىّ و شرذمه من أعيان العلماء معه يحدّثهم و البشر يتلألأ من وجهه نورا،حيث أكرمه اللّه بضيافته للإمام الحسين و زاده حبورا برؤيته مناما سيّد الأنام عليه الصّلوه و السّلام جالسا مع ولده الحسين فى هذا المقام،و الحسين جالس متواضع بين يديه و بيده الكرّاس الّذى طالعه من«مشارق الأنوار»يتلوه عليه،و أفضل الخلق على الإطلاق يقول:«مقبول!مقبول!»فلمّا أخبر الأستاذ الرائى من معه من الأفاضل الفحول أفادوه أنّ هذا الكتاب تأليف جديد و صاحبه موجود الآن،فحضر عندى بعض الأحبّه ممّن كان جالسا مع الاستاذ من الإخوان و بشّرنى بتلك الرّؤيا،فحصل عندى من السّرور ما لا أستطيع أن اكيفه من الحبور،فقمت مسرعا إلى لقاء هذا الاستاذ فى المقام،فقبّلت يده و سمعت منه ما رأى تلذّذا بسماع رؤيه سيّد الأنام،و كان إذ ذاك أستاذنا السّيّد الذّهبىّ جالسا فى المقام،فأخبرته بما حدّثنى به هذا الإمام،فزادنى سرورا بأنّه يصير لهذا الكتاب شأن كبير إذ هو بالقبول حقيق و جدير،فما كان بعد ثلثه أشهر إلّا و تحقّق مدلول الرّؤيا بصدور أمر الدّاورىّ الأعظم و الخديوىّ المبجّل المفخّم للمحافظه بأن يطبع خمسمائه نسخه من هذا الكتاب مع كتابى«الإرشاد»و«النفحات»لكثره الطّلّاب، و بعد تمام الطّبع للكتب الثّلاثه تناولها أهل المدن و الأقطار بالقبول،و كان ذلك سرّ

قول المصطفى عليه السلام: «مقبول!مقبول!» و لمّا فرغت الطّبعه الاولى و كثر الطّلب «لمشارق الأنوار»من بعض المدن و الأقطار شرعت بأن يطبع منه ألف نسخه حبّا فى نشره و قد هيّأت أسبابه و لاحت علامات بشره،فطبعت و تمّت بحمد اللّه فى هذا اليوم العظيم تفضّلا من اللّطيف الخبير العليم،و لمّا كان الاستاذ أبو النّصر مشغوفا بحبّ هذا الكتاب لما رآه يتلى بين يدى المصطفى فى ذلك المقام المهاب،أنشأ قصيده مشحونه بمدح المؤلّف و التّأليف،فجاءت على نمط حسن و وجه لطيف،فأحببت أن أضعها الآن فى الطّبعه الثّانيه خاتمه للكتاب ترغيبا لطالبيه و تذكره لاولى الألباب،و اللّه أرجو أن يمنّ بتمام القبول،إذ هو خير مسئول و مأمول،و

قد قال عليه الصّلوه و السّلام:

المؤمن من سرّته حسنته و ساءته سيّئته،و عطايا الرحمن لا تتوقّف على طاعه و لا إحسان.نسألك اللّهمّ أن تجعل سيّئاتنا سيّئات من أحببت،و لا تجعل حسناتنا حسنات من أبغضت، و هى هذه:

شمس المعارف من ورا الأستار بزغت بفضل مشارق الأنوار

و غدت بحلى الحسن تجلى و البها ء إلى ذوى الألباب و الأبصار

تسقى لمن يهوى جمال وصالها من راحها المختوم بالأسرار

و تفيض من بحر المواهب حكمه و بدائعا لروائق الأفكار

فيها انتشق يا صاح!من نفحاتها من طيّب الأنفاس فىء الأسرار

لكنّها محجوبه أسرارها عن سائر النّقّاد و الأغيار

ما افتضّ مسك ختامه غير الّذى لمحته أهل البيت بالأنظار

فلقد دعاه الحبّ صدقا فيهم فلذاك اضحى منهم بجوار

حسن الفعال صفاته ملكيّه و النّفس منه زكيّه(ذكيّه.ظ)الأعطار

استاذنا العدوىّ حجّه مالك صدر الشّريعه بل أمير وقار

ذو همّه عليا يجلّ قليلها عن أن يحاط به و ليث ضارى

شيخ الشّريعه و الحقيقه،كيف لا و لقد كسى من سنّه المختار

حلل المودّه و المحبّه و الثّنا أبدا و زيّن بالعطاء المدرار

بحر من العلم اللّدنّى فيضه من عالم الأرواح و الأسرار

للّه جامع أزهر فلقد حوت روضاته من طيّب الأزهار

لا غرو للعدوىّ أن يبدى لنا ما عنه قد قصرت يد الأخيار(الأخبار.ظ)

فوداد آل البيت دوما شأنه فاضت عليه مواهب الغفّار

أبدت لنا المكنون تحقيقاته و بها أزال غشاوه الأبصار

قد شوّق الأحباب فی آل الّذی منه فخار الرّسل و الأخیار

و أفادنا طرق الوصول إلیهم أنعم بها من نعمه و فخار

نفحاته أبدت لنا سرّا غدا فی یوم عاشوراء و الاذکار

ص: ۳۲۹

قل للّذى قد جاء ينكر فضله: قصّر!فذاك يجلّ عن إنكار

من أين للخفّاش يبصر للسّنا و يرى ضياء«مشارق الأنوار»

هذا مقام دونه نجم السّهى و ينال بالتّوفيق و الأنظار

ما ذا أقول بمدحه و كماله قد جلّ عن نظمى و عن أشعارى

لا زال نورا يستضىء به الورى متعاقبا بتعاقب الأعصار

مادام ربّ العالمين مرقيّا لحبيبه المخصوص بالأسرار

فعليه منّى ألف ألف تحيّه و الآل مع أصحابه الأخيار

و التّابعين و كلّ من لاذوا بهم حبّا لآل السّيّد المختار

ما قال منشيها لها أرخ:و دم بالطّبع فاق مشارق الأنوار

۱۱۴۵۰ ۶۴۱ ۱۲۷۵/۲۸۹ و قال بعض المحبّين السّيّد أحمد الأبيارىّ:

أ عروس فكر أم شموس نهار؟! و أنيس لفظ أم نفيس درارى؟!

و كمال حسن نفائس فكريّه أم ذا جمال عرائس الأفكار؟!

و سنا الفضائل أشرقت أنواره أم لاح ضوء«مشارق الأنوار»؟!

بهر العقول جمالها و كمالها فزهت بحسن الطّبع ذات وقار

آياتها شهدت لها بفضائل جلّت و سل من سامع أو قارى

أثنت على العدوىّ باريها بما هو أهله،قد حلّ صنع البارى

جمع الفضائل و المعالى و التقى فغدا وحيدا ليس فيه ممارى

و له تآليف إذا ما شمتها نزهت وحدّته عن الأنظار

لا سيّما هذا الكتاب فإنّه طبعا؛أرقّ من النّسيم السّارى

أثنى على آل النّبىّ بمالهم فى الدّين و الدّنيا من الآثار

و مزار فاطمه به بنت الحسی ن بدا لنا کالشّمس وسط نهار

و الفاضل الصّبّان غیر مصرّح فی کتبه أبدا بذکر مزار

ص: ۳۳۰

و لذاک مذ نظر العزیز نصوصه قد شاد مسجدها بکلّ فخار

إن کان فی الدّنیا مؤلّفه انتمی لا شکّ فی الأخری یفز بجوار

فاللّه عوده الجمیل بحبّه آل النّبیّ الطّیّب المختار

صلّی علیه اللّه فی ملأ العلاء و الآل و الأصحاب و الأخیار

ما قال الأبیاریّ فیه مورّخا أکرم بطبع«مشارق الأنوار»

انتهی.

۲۶۱۱ ۸۳ ۶۴۱ ۱۲۷۵/۲۸۹ فهذا الحمزاوی المالکی صاحب«المشارق»نابههم الموصوف بالمآثر الملتمعه الشوارق،قد روی هذا الحدیث المسبتین کالعارض المتهلّل البارق،المستنیر کالبدر المتألّق الشارق،فلا ینحرف عنه إلّا الجاحد اللّاحد المارق،و لا ینصرف عنه إلّا الحائد المائد الفارق،و لا یغضّ منه إلّا من خاض فی لجج العدوان کالغائر الغارق و لا یغمر فیه إلّا من تاه فی بوادی الطغیان کالعائر الخارق.

۱۸۵-أما روایت شیخ سلیمان بن ابراهیم المعروف بخواجه کلان الحسینی البلخی القندوزی

حدیث ثقلین را،پس در«ینابیع الموده»فصلی خاصّ برای حدیث ثقلین و حدیث غدیر معقود نموده روایات کثیره و سیاقات غزیره این دو حدیث شریف نقلا عن أسفار علمائه العظام و أساطینه الفخام وارد فرموده،و نحیف در این مقام ألفاظ و سیاقاتی که متعلّق بحدیث ثقلین می باشد بطرز التقاط از آن نقل می نمایم.

پس باید دانست که شیخ سلیمان بلخی در«ینابیع الموده»گفته:[فصل

حدیث الثقلین و حدیث الغدیر:فی«صحیح مسلم»حدثنی زهیر بن حرب و شجاع ابن مخلد،جمیعا عن ابن عیینه(علیّه.ظ)قال زهیر،حدّثنی إسماعیل بن إبراهیم، قال حدّثنی أبو حیّان،حدّثنی یزید بن حیّان،قال: انطلقت أنا و حصین بن سبره و عمر(عمرو.ظ)بن مسلم إلی زید بن أرقم،فلمّا جلسنا إلیه قال حصین:لقد لقیت یا زید خیرا کثیرا:رأیت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم،و سمعت حدیثه،

و غزوت معه،و صلّيت خلفه؛حدّثنا يا زيد!ما سمعت عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم.قال:يا بن أخى!و اللّه لقد كبرت سنّى و قدم عهدى و نسيت بعض الّذى كنت أعى من رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم،فما حدّثتكم فاقبلوا و مالا فلا تكلّفونيه.ثمّ قال:قام رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه،فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر،ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أيّها النّاس!فإنّما أنا بشر يوشك أن يأتينى رسول ربّى فاجيب و أنا تارك فيكم الثّقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه،ثمّ قال:و أهل بيتى، اذكّركم اللّه،فى أهل بيتى أذكّركم اللّه فى أهل بيتى.فقال له حصين:و من أهل بيته؟يا زيد! أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:نساؤه من أهل بيته و لكن أهل بيته من حرم الصّدقه بعده.

قال:و من هم؟هم آل على و آل عقيل و آل جعفر و آل عبّاس.قال:قلت:كلّ هؤلاء حرم الصّدقه عليهم؟قال:نعم!حدثنا أبو بكر بن أبى شيبه،قال حدّثنا محمّد ابن فضيل،و حدّثنا إسحاق بن إبراهيم،قال:أنبأنا جرير؛كلاهما عن أبى حيّان بهذا الإسناد نحو حديث إسماعيل،و زاد فى حديث جرير:كتاب اللّه فيه الهدى و النّور، من استمسك به و أخذ به كان على الهدى و من أخطأه ضلّ. مسلم:حدّثنا محمّد بن بكّار بن الرّيان،قال:حدّثنا حسّان بن إبراهيم،عن سعيد-و هو ابن مسروق- عن يزيد بن حيّان،عن زيد بن أرقم،قال: دخلنا عليه فقلنا:لقد رأيت خيرا، لقد صاحبت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم و صلّيت خلفه،الحديث بنحو حديث أبى حيان غير أنّه قال:ألا!و إنّى تارك فيكم الثّقلين أحدهما كتاب اللّه عزّ و جلّ هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من ترك كان على ضلاله و عترتى أهل بيتى.و فيه:فقلنا:

من أهل بيته؟نسائه؟قال:ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثم يطلّقها فترجع إلى أبيها و قومها.أهل بيته صلّى اللّه عليه و سلّم:أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده].

و در همين فصل گفته:

[التّرمذىّ فى باب مناقب أهل البيت:حدّثنا نصر بن عبد الرّحمن الكوفىّ،قال:حدّثنا زيد بن الحسن عن جعفر بن محمّد عن أبيه

عن جابر بن عبد اللّه الأنصاریّ قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب،فسمعته یقول:أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی.

و فی الباب:عن أبی ذرّ و أبی سعید و زید بن أرقم و حذیفه بن أسید أیضا أخرجه محمّد بن علی الحکیم التّرمذیّ فی کتابه «نوادر الاصول»بلفظه التّرمذیّ حدّثنا علیّ بن المنذر الکوفیّ،قال:حدّثنا محمّد بن الفضیل،قال:حدّثنا الأعمش عن عطیّه العوفی عن أبی سعید الخدریّ.و الأعمش أیضا عن حبیب بن ثابت(أبی ثابت.ظ)عن زید بن أرقم،قالا:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما. أیضا

أخرج هذا الحدیث أبو إسحاق الثّعلبیّ فی تفسیره بسنده عن عطیّه العوفی عن أبی سعید الخدریّ و فی «نوادر الاصول»:حدّثنا أبی(نصر بن علی.ظ)قال:حدّثنا زید بن الحسین (الحسن.ظ)قال:حدّثنا معروف بن بوز(خربوذ.ظ)المکّی عن أبی الطفیل عامر بن واثله عن حذیفه بن أسید الغفاری رضی اللّه عنه قال: لمّا صدر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع خطب فقال:أیّها النّاس!إنّه قد أنبأنی اللّطیف الخبیر أنّه لم یعمر نبیّ إلاّ مثل نصف عمر النّبیّ الّذی یلیه من قبل،و إنّی أظنّ أنّی یوشک أن ادعی فاجیب و إنّی فرطکم علی الحوض و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین،فانظروا کیف تخلفونی فیهما الثّقل الأکبر کتاب اللّه عزّ و جلّ سبب طرفه بید اللّه تعالی و طرف بایدیکم فاستمسکوا به و لا تضلّوا و لا تبدّلوا و عترتی أهل بیتی فإنّه قد أنبأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز در آن گفته:[و فی«مودّه القربی»:

عن جبیر بن مطعم رضی اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم: إنّی اوشک أن ادعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب ربّنا و عترتی أهل بیتی فانظروا کیف تحفظونی فیهما].

و نیز در آن گفته:[

و فی مسند أحمد بن حنبل:حدّثنا ابن نمیر،حدّثنا

عبد الملك بن سليمان(أبى سليمان.ظ)عن عطيّه العوفى عن ابن(أبى.ظ)سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال:قال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم: إنّى اوشك أن ادعى فاجيب و إنّى قد تركت فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا الثّقلين أحدهما أكبر من الآخر أمّا الأكبر كتاب اللّه(فكتاب.ظ)حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى، ألا إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.

قال ابن نمير:قال بعض أصحابنا عن الأعمش:قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: انظروا كيف تخلفونى فيهما.

و فى«زيادات المسند»:قال عبد اللّه بن أحمد بن حنبل:حدّثنى أبى،قال:حدّثنا أسود بن عامر، قال:حدثنا إسرائيل بن(عن.ظ)عثمان بن المغيره عن علىّ بن ربيعه،قال:لقيت زيد بن أرقم و هو داخل على المختار و خارج من عنده فقلت:له أنت سمعت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلم يقول:إنّى تارك فيكم الثّقلين؟قال:نعم!

عبد اللّه بن أحمد فى «زيادات المسند»قال:حدّثنى أبى،قال:حدّثنا أسود بن عامر،قال:حدّثنا شريك عن الرّكين عن القائم(القاسم.ظ)بن حسّان عن زيد بن ثابت،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم:

إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السماء و الأرض و عترتى أهل بيتى و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض أيضا، رواه عبد اللّه بن أحمد عن أبى سعيد الخدرىّ و عن زيد بن أرقم.

ابن المعازلى الشّافعىّ بسنده عن ابن امرأه زيد بن أرقم عن زيد بن أرقم قال: أقبل النّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم من مكّه فى حجّه الوداع حتى نزل بغدير الجحفه و خطب،قال:أيّها النّاس!أسألكم عن ثقلىّ كيف خلفتمونى فيهما، الأكبر منهما كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه تعالى و طرفه بأيديكم فتمسكوا به و لا تضلّوا و الآخر منهما(عترتى.صح.ظ).ثم أخذ بيد علىّ فرفعها فقال:من كنت مولاه فعلىّ مولاه،اللّهم وال من والاه و عاد من عاداه.قالها ثلاثا. أيضا:

موفّق بن أحمد الخوارزمىّ عن الأعمش،قال:حدّثنا حبيب بن أبى ثابت عن أبى الفضيل(الطفيل.ظ) عن زيد بن أرقم قال: نزل النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم بغدير خمّ فقال فيه:إنّى قد تركت فيكم الثّقلين أحدهما اكبر من الآخر كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فانظروا كيف تخلفونى فيهما فانّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.ثمّ أخذ بيد علىّ و قال:من كنت مولاه

فعلی مولاه،و من کنت ولیّه فهذا ولیّه.ثمّ قال.اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه فقلت:أنت سمعت هذا؟قال:ما کان هناک أحد إلّا و قد رآه بعینه و سمعه بأذنه.

الثّعلبیّ فی تفسیره بسنده عن عطیّه العوفیّ عن أبی سعید الخدریّ،قال:سمعت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یقول: أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم الثّقلین إن أخذتم بهما لن تضلّوا أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی، ألا و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز در آن گفته:[

و فی المناقب عن أحمد بن عبد اللّه بن سلام عن حذیفه بن الیمان رضی اللّه،عنه،قال: صلّی بنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم الظّهر ثمّ أقبل بوجهه الکریم إلینا فقال:معاشر أصحابی!اوصیکم بتقوی اللّه و العمل بطاعته،و إنّی ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فتعلّموا منهم و لا تعلّموا هم فإنّهم أعلم منکم.

عن عطاء بن السّائب عن أبی یحیی عن ابن عبّاس رضی اللّه عنهما،قال: خطب رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فقال:یا معشر المؤمنین!إنّ اللّه عزّ و جلّ أوحی إلیّ أنّی مقبوض أقول لکم قولا- إن عملتم به نجوتم و إن ترکتموه هلکتم:إنّ أهل بیتی و عترتی هم خاصّتی و حامتی،و إنّکم مسئولون عن الثّقلین کتاب اللّه و عترتی إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

و عن أبی ذر رضی اللّه عنه قال:قال علیّ علیه السّلام لطلحه و عبد الرّحمن بن عوف و سعید(سعد.ظ)بن أبی وقّاص: هل تعلمون أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال:إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض و إنّکم لن تضلّوا إن اتّبعتم و استمسکتم بهما؟قالوا:

نعم! انتهی(ما فی.صح.ظ)المناقب].

و نیز در آن گفته:[و روی حدیث الثّقلین أمیر المؤمنین علیّ و الحسن بن علیّ علیهما السّلام و جابر بن عبد اللّه الأنصاریّ و ابن عبّاس و زید بن أرقم و أبو سعید الخدریّ و أبو ذر و زید بن ثابت و حذیفه بن الیمان و حذیفه بن أسید و جبیر بن مطعم و سلمان الفارسیّ رضی اللّه عنهم.أیضا رواه الأئمّه من أهل البیت عن آبائهم عن جدّهم أمیر المؤمنین

علی علیهم السّلام.و عن جابر و أبی ذرّ و أبی سعید الخدریّ رضی اللّه عنهم.و لنورد ما فی «جواهر العقدین(۱) »للشّریف السّمهودی المصریّ العلّامه فی بلاد مصر و الحجار مصنّف«تاریخ المدینه المنوّره النبویّه»علی صاحبها آلاف آلاف التّحیّه و التّصلیه:

الرّابع-ذکر حثّه صلی اللّه علیه و سلّم الامّه علی التّمسّک بعده بکتاب ربّهم و اهل بیت نبیّهم.

عن زید بن أرقم،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیها. أخرجه التّرمذیّ فی جامعه و قال:حسن غریب.و

أخرج أحمد فی مسنده عن أبی سعید الخدری،و لفظه:انّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلم قال: إنّی أوشک أن ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بما تخلفونی فیهما. و أخرجه أیضا الطّبرانیّ فی الاوسط و أبو یعلی و غیرهما و سنده لا بأس به.و أخرجه الحافظ أبو محمّد عبد العزیز(بن.صح.ظ)الأخضر فی«معالم العتره النّبویّه»و ذکر فیه طرقه و ذکر حدیث«صحیح مسلم»عن زید بن أرقم المذکور فی هذا الکتاب آنفا.ثم قال:(و اخرجه الحاکم فی«المستدرک»من ثلاث طرق، و قال فی کل منها«إنّه صحیح علی شرط الشّیخین و لم یخرجاه».صح.ظ)و لفظ الطریق الأوّل: لمّا رجع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع و نزل غدیر خمّ (أمر بدوحات فقمّت.صح.ظ)ثمّ قام فقال:کأنّی دعیت فأجبت و إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیهما فإنّهما لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض ثم قال:إنّ اللّه مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن. و لفظ الطّریق الثّانی قال: أیّها النّاس!إنّی تارک فیکم امرین لن تضلّوا إن اتّبعتموهما،و هما کتاب اللّه و أهل بیتی عترتی. و لفظ الطّریق الثّالث: إنّی تارک

۱- قد شوش المصنف فی نقل الاحادیث عن « جواهر العقدین » مشوشیا عظیما ، کما لا یخفی علی من أمعن النظر ، فلیعلم (۱۲ . ن) .

فیکم الثّقلین کتاب اللّه و أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. و اخرجه الطبرانی و زاد: سئلت ربّی ذلک لهما فأعطانی فلا تقدّموهما فتهلکوا و لا تقصروا عنهما فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم اعلم منکم.

و روی الحافظ جمال الدّین محمّد بن یوسف الزّرندیّ المدنیّ فی کتابه«نظم درر السّمطین»حدیثا و لفظه:روی زید بن ارقم قال: اقبل رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم یوم حجّه الوداع فقال:إنّی فرطکم علی الحوض فانکم(و إنکم.ظ)تبعی و إنّکم توشکون أن تردوا علیّ الحوض فاسئلکم عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما.فقام رجل من المهاجرین فقال:ما الثّقلان؟قال:الأکبر کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم و الأصغر عترتی،فتمسّکوا بهما،فمن استقبل قبلتی و أجاب دعوتی فلیستوص بعترتی خیرا،فلا تقتلوهم و لا- تقهروهم و لا- تقصروا عنهم و إنّی قد سئلت لهما اللّطیف الخبیر فأعطانی أن یردا علیّ الحوض کهاتین-و أشار بالمسبّحتین-ناصرهما لی ناصر و خاذلهما لی خاذل و ولیّهما لی ولیّ و عدوّهما لی عدوّ. و فی الباب زیاده علی عشرین من الصّحابه.و

أخرجه ابن عقده فی الموالاه و عن حذیفه ابن أسید الغفاری قال: لمّا صدر النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع قال علی المنبر:یا أیّها النّاس!إنّی مسئول و إنّکم مسئولون،فما أنتم قائلون؟قالوا:نشهد أنّک قد بلّغت و جهدت و نصحت،فجزاک اللّه خیرا.فقال:أ لیس تشهدون أن لا- إله إلاّ- اللّه و أنّ محمّدا عبده و رسوله و أنّ جنّته حقّ و ناره حقّ و البعث بعد الموت حقّ قالوا:بلی نشهد بذلک.قال:اللّهمّ اشهد!ثمّ قال:أیّها النّاس!إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا أولی بهم من أنفسهم،فمن کنت مولاه فهذا علیّ مولاه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه،ثمّ قال:إنّی فرطکم و إنّکم واردون علیّ الحوض حوض أعرض من ما بین بصری إلی صنعاء فیه عدد النّجوم قدحان من فضّه و إنّی سائلکم حین تردون علیّ عن الثّقلین فانظروا کیف تخلفونی فیهما،الثّقل الأ-کبر کتاب اللّه سبب طرفه بید اللّه و طرفه بأیدیکم و عترتی أهل بیتی فاستمسکوا بهما فلا تضلّوا و إنّه نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن ینقضیا حتّی یردا علیّ الحوض. أخرجه الطبرانیّ فی الکبیر و الضّیاء فی«المختاره».

و اخرج(أخرجه.ظ)أبو نعیم فی«الحلیه»و غیره،

عن(و عن.ظ)أبی الطّفیل أنّ علیّا قام فحمد اللّه و أثنی علیه،ثمّ قال:أنشد اللّه من شهد یوم غدیر خمّ إلّا قام و لا یقوم رجل یقول:نبّئت،أو بلغنی إلّا رجل سمعت اذناه و وعاه قلبه.فقام سبعه عشر رجلا منهم:خزیمه بن ثابت و سهل بن سعد و عدیّ ابن حاتم و عقبه بن عامر و أبو أیّوب الأنصاریّ و أبو سعید الخدریّ و أبو شریح الخزاعیّ و أبو قدامه الأنصاریّ و أبو یعلی(أبو لیلی.ظ)الأنصاری و أبو الهیثم بن التّیهان و رجال من قریش فقال علیّ:هاتوا ما سمعتم!فقالوا:نشهد أنّا أقبلنا مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم من حجّه الوداع نزلنا بغدیر خمّ ثمّ نادی بالصّلاه فصلّینا معه ثمّ قام فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:أیّها النّاس!ما أنتم قائلون؟قالوا:قد بلّغت.قال اللّهمّ اشهد!-ثلاث مرّات-ثمّ قال:إنّی اوشک أن ادعی فأجیب و إنّی مسئول و أنتم مسئولون ثمّ قال:

یا أیّها النّاس!إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا،فانظروا کیف تخلفونی فیهما،و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض نبّأنی بذلک اللّطیف الخبیر،ثمّ قال:إنّ اللّه مولای و أنا مولی المؤمنین،أ لستم تعلمون أنّی أولی بکم من أنفسکم؟قالوا:بلی!-قال ذلک ثلاثا-ثمّ أخذ بید ک یا أمیر المؤمنین فرفعها و قال:من کنت مولاه فهذا علیّ مولاه،اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.فقال علیّ:صدقتم و أنا علی ذلک من الشّاهدین.

و أخرج(أخرجه.ظ)ابن عقده فی الموالاه من طریق محمّد بن کثیر عن فطر و أبی الجارود،کلیهما عن ابن(أبی.ظ) الطفیل،عن(و عن.ظ)زید بن ثابت قال:قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض

و أخرج(أخرجه.ظ)أحمد فی مسنده، عن(و عن.ظ)عبد بن حمید بسند جیّد و لفظه: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،

و أخرج (و أخرجه.ظ)الطبرانی فی الکبیر برجال ثقات و لفظه: إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه و أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض.

و عن ضمره(ضمیره.ظ) الأسلمیّ و لفظه: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی

أهل بيتى،ألا!و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما.

و أخرج(و أخرجه.ظ)ابن عقده فى الموالاه،عن عامر بن أبى ليلى(و عن عامر بن ليلى.ظ)بن ضمره و حذيفه بن أسيد قالا:قال النّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم: أيّها النّاس! إنّ اللّه مولاى و أنا أولى بكم من أنفسكم ألا و من كنت مولاه فهذا مولاه،و أخذ بيد علىّ فرفعها حتّى عرفه القوم أجمعون،ثمّ قال:اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه،ثم قال:و إنّى سائلكم حين تردون علىّ الحوض عن الثّقلين فانظروا كيف تخلفونى فيهما.قالوا:و ما الثّقلان؟قال:الثّقل الأكبر كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم و الأصغر عترتى و قد نبّأنى اللّطيف الخبير أن لا يفترقا حتّى يلقيانى سئلت ربّى لهم ذلك فأعطانى،فلا تسبقوهم فتهلكوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منكم. أيضا

أخرجه ابن عقده من طريق عبد اللّه بن سنان عن أبى الطفيل عن عامر و حذيفه بن أسيد نحوه و عن علىّ رضى اللّه عنه أنّ رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم قال: قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه سبب طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم و أهل بيتى، أخرجه إسحاق ابن راهويه فى مسنده من طريق كثير بن زيد عن محمّد بن عمر بن على بن أبى طالب عن أبيه عن جدّه، و هو سند جيّد.و كذا

روى(رواه.ظ)الدّولابىّ فى«الذّريّه الطّاهره»و روى(و رواه.ظ)الحافظ الجعابىّ عن عبد اللّه بن الحسن بن الحسن عن أبيه عن جدّه عن علىّ رضى اللّه عنهم و لفظه، إنّى مخلف فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلوا كتاب اللّه حبل طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و روى(و رواه.ظ)البزّار و لفظه: إنّى تارك فيكم الثّقلين، يعنى كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى.و إنّكم لن تضلّوا إن تمسّكتم بهما.

و عن أبى ذرّ أنّه أخذ بحلقه باب الكعبه فقال:إنّى سمعت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يقول:إنّى تارك فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى فإنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما. أخرجه(أشار إليه.ظ)الترمذى فى جامعه و أخرج(أخرجه.ظ) ابن عقده من طريق سعد بن طريف عن الأصبغ بن نباته عن علىّ و عن أبى رافع مولى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم لفظه: أيّها النّاس!إنّى تركت فيكم الثّقلين الثّقل الأكبر

و الثّقل الأصغر فأمّا الأكبر هو حبل فبيد اللّه طرفه و الطرف الآخر بأيديكم و هو كتاب اللّه إن تمسّكتم به لن تضلّوا و لن تذلّوا أبدا و أمّا الأصغر فعترتى أهل بيتى إنّ اللّه اللّطيف الخبير أخبرنى أنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض و سألت ذلك لهما فأعطانى و اللّه سائلكم كيف خلفتمونى فى كتاب اللّه و أهل بيتى.

و أخرج (أخرجه.ظ)ابن عقده من طريق محمّد بن عبد اللّه بن أبى رافع عن أبيه عن جدّه.و عن أبى هريره لفظه: انّى خلّفت فيكم الثّقلين إن تمسّكتم بهما لن تضلّوا أبدا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض (و أخرجه البزّار فى مسنده.صح.ظ) و فى«الصّواعق المحرقه(۱) »:روى هذا الحديث ثلثون صحابيّا و إنّ كثيرا من طرقه صحيح و حسن.

(و أخرجه البزّار فى مسنده ز.ظ)عن أمّ هانى بنت أبى طالب قالت: رجع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم من حجّته حتّى نزل بغدير خمّ ثمّ قام خطيبا بالهاجره فقال:أيّها النّاس!إنّى اوشك أن ادعى فاجيب،و قد تركت فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا أبدا كتاب اللّه حبل طرفه بيد اللّه و طرفه بأيديكم و عترتى أهل بيتى، اذكّركم اللّه فى أهل بيتى،ألا إنّهما لن يفترقا حتّى يردا علىّ الحوض.

أخرج(أخرجه.ظ) ابن عقده من طريق عمرو بن سعيد بن(عن.ظ)عمرو بن جعده بن هبيره عن أبيه عن جدّه(عنها.صح.ظ)عن(و عن.ظ)أمّ سلمه،قالت: أخذ رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم بيد علىّ بغدير خمّ فرفعها حتّى رأينا بياض إبطه فقال:من كنت مولاه فعلىّ مولاه،ثمّ قال أيّها النّاس!إنّى مخلّف فيكم الثّقلين كتاب اللّه و عترتى و لن يتفرّقا حتّى يردا علىّ الحوض.

و اخرج(اخرجه.ظ)ابن عقده من طريق عروه بن خارجه عن فاطمه الزهراء رضى اللّه عنها،قالت:سمعت أبى(ابنه علىّ عنها،به،و أخرجه جعفر بن محمّد الرزّاز عنها

۱- النقل عن « الصواعق » فى أثناء ايراد ما فى « جواهر العقدين » لا يخلو عن حزازه و ربما يوهم القاصر أن صاحب الجواهر ينقل عن صاحب الصواعق ، مع ان صاحب الصواعق متأخر عن صاحب الجواهر بكثير و أخذ من كتابه أخذا غير يسير ، و مع ذلك فلا يخفى على من طالع الصواعق أن مصنفه افاد فى ذكر حديث الغدير أن قد رواه ثلاثون صحابيا ، و كثير من اسانيده صحاح و حسان ، و أما فى ذكر حديث الثقلين فانه أفاد أن لهذا الحديث طرق كثيره وردت عن نيف و عشرين صحابيا ، فليعلم (۱۲ . ن)

بلفظ: سمعت رسول اللّه.ظ)صلّى اللّه عليه و سلم فى مرضه الّذى قبض فيه يقول اوقد امتلأت الحجره من أصحابه-أيّها النّاس!يوشك أن اقبض قبضا سريعا و قد قدّمت إليكم القول معذره إليكم ألا إنّى مخلّف فيكم كتاب ربّى عزّ و جلّ و عترتى أهل بيتى.

ثمّ أخذ بيد علىّ فقال:هذا علىّ مع القرآن و القرآن مع على لا يفترقان حتّى يردا علىّ الحوض،فأسئلكم ما تخلفونى فيهما.

و أخرج(۱) ابن عقده و الحافظ أبو الفتوح العجلىّ فى كتابه«الموجز»و الديلمىّ و ابن أبى شيبه و أبو يعلى عن عبد الرحمن بن عوف قال: لمّا فتح اللّه برسوله صلّى اللّه عليه و سلّم مكّه انصرف إلى الطّائف،فحاصرها سبع عشر ليله،أو تسع عشره،ثمّ فتح اللّه الطّائف ثمّ قام خطيبا فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال:

اوصيكم بعترتى خيرا،و إنّ موعدكم الحوض،و الّذى نفسى بيده لتقيمنّ الصّلوه و لتوتين(لتؤتنّ.ظ)الزّكوه أو لأبعثنّ إليكم رجلا كنفسى يضرب أعناقكم.ثمّ أخذ بيد علىّ فقال:هو هذا.

و أخرج السّيّد أبو الحسين يحيى بن الحسن فى كتابه «أخبار المدينه»عن محمّد بن عبد الرحمن بن خلّاد عن جابر بن عبد اللّه قال: أخذ النّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم بيد علىّ و الفضل بن عبّاس فى مرض وفاته فيعتمد(فاعتمد.ظ)عليهما حتّى جلس على المنبر فقال:أيّها النّاس!قد تركت فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى فلا تنافسوا و لا تحاسدوا و لا تباغضوا،و كونوا إخوانا كما أمركم اللّه.ثمّ اوصيكم بعترتى و أهل بيتى ثمّ اوصيكم بهذا الحىّ من الأنصار.

و عن جابر بن عبد اللّه قال: رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يوم عرفه و هو على ناقته القصوى يخطب فسمعته يقول:يا أيّها النّاس!إنّى قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى أهل بيتى. أخرجه التّرمذىّ و قال:حسن غريب.

أخرج ابن عقده عن جابر بن عبد اللّه قال: كنّا مع النّبىّ صلّى اللّه عليه و سلّم فى حجّه الوداع فلمّا رجع إلى الجحفه نزل ثمّ خطب النّاس فقال:أيّها النّاس!إنّى مسئول و أنتم مسئولون فما أنتم قائلون؟ قالوا:نشهد أنّك بلّغت و نصحت و أدّيت.قال:إنّى لكم فرط و أنتم واردون

۱- ليس فى اصل « جواهر العقدين » عزو اخراج حديث عبد الرحمن هذا الى ابن عنده و أبى الفتوح العجلى و الديلمى ، فليتنبه (۱۲ . ن) .

علیّ الحوض و إنّی مخلّف فیکم الثّقلین إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،ثمّ قال:أ لستم تعلمون أنّی أولی بکم من أنفسکم؟قالوا:بلی!فقال آخذا بید علی:من کنت مولاه فعلیّ مولاه،ثمّ قال:اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه.

و اخرج الحافظ جمال الدّین الزّرندیّ عن عبد اللّه بن زید بن ثابت(۱) عن أبیه أنّ النبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم قال: من احبّ أن ینسأ له- أی:یتأخر(یؤخّر.ظ)-

فی أجله و أن یمتّع بما خوّله اللّه فلیخلفنی فی أهلی خلافه حسنه،فمن لمن یخلفنی فیهم بتر عمره و ورد علیّ یوم القیمه مسودّا وجهه.

و أخرج الطبرانیّ فی الأوسط عن ابن عمر قال: آخر ما تکلّم به النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم:

«اخلفونی فی أهل بیتی خیرا». انتهی(ما فی.صح.ظ)«جواهر العقدین».

و نیز در«ینابیع الموده»نقلا عن«الجامع الصّغیر»للسّیوطی گفته:

[لاحمد(۲) و الطبرانیّ و الحاکم:عن ابن عبّاس: أمّا بعد،ألا- أیّها النّاس!فإنّما أنا بشر یوشک أن یأتی رسول ربی فاجیب و أنا تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور،من استمسک به أخذ(و اخذ.ظ)به کان علی الهدی و من أخطأه ضلّ،فخذوا بکتاب اللّه تعالی و استمسکوا به و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی].

و نیز در«ینابیع الموده»نقلا عن«الجامع الصّغیر»للسیوطی گفته:

[لأحمد(۳) و ابن حبّان:عن الحسن بن علیّ: إنّی تارک فیکم خلیفتین کتاب اللّه حبل ممدود ما بین السّماء و الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز در«ینابیع المودّه»نقلا عن«ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی» گفته:[

و عن زید بن أرقم مرفوعا: إنّی تارک فیکم ما إن تمسّکتم به لن تضلّوا

۱- لیس فی اصل « جواهر العقدین » ابن ثابت ، فلیعلم (۱۲ . ن) .

۲- هذه الروایه فی اصل « الجامع الصغیر » منقوله عن احمد و عبد بن حمید و مسلم ، و راویها زید بن أرقم ، لا ابن عباس ، فلیتنبه (۱۲ . ن) .

۳- هذا الحدیث فی أصل « الجامع الصغیر » منقول عن احمد و الطبرانی ، و راویه زید بن ثابت لا الحسن بن علی علیهما السلام ، فلیعلم (۱۲ . ن) .

بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

اخرجه التّرمذیّ و عنه.قال: قام فینا النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم خطیبا-فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:

أما بعد،أیّها النّاس!إنّما أنا بشر یوشک أن یأتینی رسول ربّی عزّ و جلّ فاجیبه و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه فیه الهدی و النّور فتمسّکوا بکتاب اللّه و خذوا به.حثّ فیه و رغّب فیه و قال:و أهل بیتی اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی-ثلاث مرّات- فقیل لزید:من أهل بیته؟قال:أهل بیته من حرم علیه(علیهم.ظ)الصّدقه، و هم آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس.قیل:کلّ هؤلاء حرم علیهم الصّدقه؟ قال:نعم! اخرجه مسلم.

و عن أبی سعید مرفوعا: إنّی اوشک أن ادعی فاجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا بما تخلفونی فیهما. اخرجه أحمد فی مسنده].

و نیز در«ینابیع المودّه»نقلا عن کتاب«السّبعین فی فضائل أمیر المؤمنین» گفته:[الحدیث الثّامن و السّتّون:

عن أبی سعید الخدری،قال: خطب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فقال:یا أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم الثّقلین خلیفتی إن أخذتم بهما لن تضلّوا بعدی احدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی، و هم أهل بیتی لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض. أورده الثّعلبیّ،و ذکر الإمام احمد بن حنبل فی مسنده بمعناه].

و نیز در«ینابیع المودّه»نقلا عن«مودّه القربی»آورده

[أبو سعید الخدریّ رفعه: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و نیز در«ینابیع المودّه»نقلا عن«مودّه القربی»آورده:

[جبیر بن مطعم،رفعه: أ لست بمولاکم؟قالوا:بلی یا رسول اللّه!قال:إنّی اوشک أن ادعی فأجیب و إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب ربّنا(ربّی ظ)و عترتی أهل بیتی فانظروا کیف

تحفظونی فیهما].

و نیز در«ینابیع المودّه»نقلا عن«الصّواعق»گفته:[و الأحادیث الوارده فی ذلک کثیر،منها:

حدیث مسلم عن زید بن أرقم،قال: قام فینا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم خطیبا فحمد اللّه و أثنی علیه ثمّ قال:أما بعد،أیّها النّاس!إنّما أنا بشر مثلکم یوشک أن یأتینی رسول ربّی عزّ و جلّ فاجیبه و إنّی تارک فیکم الثّقلین أوّلهما کتاب اللّه عزّ و جلّ فیه الهدی و النّور فتمسّکوا بکتاب اللّه عزّ و جلّ فخذوا به.و حثّ فیه و رغّب فیه،ثمّ قال:و أهل بیتی،اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی- ثلاث مرّات-فقیل لزید:من أهل بیته؟أ لیس نساؤه من أهل بیته؟قال:بلی إنّ نسائه من أهل بیته و لکن أهل بیته من حرم علیه الصّدقه.قال:و من هم؟قال:هم آل علیّ و آل جعفر و آل عقیل و آل عبّاس.قال:کلّ هؤلاء حرم علیهم الصّدقه؟قال:نعم! و أخرج التّرمذیّ و قال:حسن غریب إنّه صلّی اللّه علیه و سلّم قال: إنّی تارک فیکم ما إن تمسکتم به لن تضلّوا بعدی أحدهما أعظم من الآخر کتاب اللّه عزّ و جلّ حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض فانظروا کیف تخلفونی فیهما.

و أخرج أحمد فی مسنده: إنّی اوشک أن ادعی فاجیبه فإنی(فاجیب و إنّی.ظ)تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی و إنّ اللّطیف الخبیر أخبرنی أنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا بما تخلفونی فیهما. و سنده لا بأس به.و

فی روایه أنّ ذلک کان فی حجّه الوداع یوم غدیر خمّ، کما فی حدیث مسلم عن زید بن أرقم.و فی روایه صحیحه،: إنّی تارک فیکم أمرین لن تضلّوا إن اتّبعتموها و هما کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی، و زاد الطبرانیّ:

إنّی سئلت ذلک لهما فلا تقدّموهم فتهلکوا و لا تقصروا عنهم فتهلکوا و لا تعلّموهم فإنّهم أعلم منکم. ثمّ اعلم أنّ لحدیث التّمسّک بالثّقلین طرقا کثیره وردت عن نیّف و عشرین صحابیّا،و فی بعض تلک الطّرق أنّه(قال.صح.ظ)ذلک بعرفه،و فی آخر أنّه قال بغدیر خمّ،و فی آخر أنّه قال بالمدینه فی مرضه و قد امتلأت الحجره بأصحابه،و فی آخر أنّه قال فی خطبه هی آخر الخطب فی مرضه،و فی آخر أنّه قال

لمّا قام خطيبا بعد انصرافه من الطّائف.و لا تنافى،إذ لا مانع من أنّه كرّر عليهم ذلك فى تلك المواطن و غيرها اهتماما بشأن الكتاب العزيز و العتره الطاهره]انتهى.

فهذا البلخى القندوزى شيخهم الجوّال الرّحّال،و حبرهم المفضال المقوال، قد بذّ و شفّ على أهل عصره فى النّصفه و الاعتدال،و سبق و فاق على أبناء دهره فى التّخضّع للصّدق بالرّكون و الإقبال،حيث جمع من هذا الحديث سياقات منيره للبال،مزيحه للوبال،حالّه من الرّيب كل عقال،رافعه.من الخلج كلّ شكال،ألا! فمن آب إليها و آل؛اصاب صفو الحقّ و نال،و من حاد عنها و مال؛أهلكه الباطل و غال،و لا يمالى الممارى الرّواغ الميال،و الملاحى الخدّاع العوال؛إلّا من ثارت به العصبيّه النّاشيه من طينه الخبال،و دارت به خديعته الباسطه للحبال حتى أوقعته فى ضيق الخناق و ضنك المجال،و أوصلته إلى حسر المآب و سوء المال،و اللّه الموهن لمكره و هو شديد المحال.

۱۸۶-أما روايت مولوى حسن زمان معاصر

حديث ثقلين را،پس در«قول مستحسن فى فخر الحسن»گفته:[

و قد قال المناوى فى«شرح الجامع الصّغير»فى حديث إنّى تارك فيكم خليفتين كتاب اللّه حبل ممدود ما بين السماء و الأرض و عترتى اهل بيتى و إنّهما لن يفترقا(يتفرّقا.ن) حتى يردا علىّ الحوض. رواه احمد و الطبرانىّ و الضّياء فى«المختاره»عن زيد بن ثابت. قال الهيثمىّ:رجاله موثّقون،و رواه أيضا بسند لا بأس به،و الحافظ عبد العزيز ابن الأخضر؛و زاد كونه فى حجّه الوداع،و وهم من زعم وضعه كابن الجوزى.قال السمهودىّ:و فى الباب ما يزيد على عشرين من الصّحابه«تنبيه»:قال الشّريف:

هذا الخبر يفهم وجود من يكون أهلا للتمسك من أهل البيت و العتره الطاهره فى كلّ زمن إلى قيام الساعه،حتى يتوجه الحثّ المذكور إلى التمسك به كما أنّ الكتاب كذلك،فلذلك كانوا أمانا لأهل الأرض،فإذا ذهبوا ذهب أهل الأرض انتهى بلفظه الشّريف]انتهى.

فهذا جهبذهم المبجل فى عصره و أوانه،حسن الزّمان نادره دهره

و حسنه زمانه،قد أثبت هذا الحديث الباهر ببرهانه،و حقّق هذا الخبر القاهر بسلطانه فالمنكر الممارى فى أمره و شأنه،و الجاحد الملاحى فى قبوله و إيقانه،لا يئل أبدا لشحنائه و شنآنه،و لا ينجو سجيس اللّيالى لبغضائه و عدوانه و لا يحصل لسوء رأيه إلاّ على خيبته و خسرانه،و لا يؤب لقبح فعلته إلاّ بإخفاقه و حرمانه.

۱۸۷-اما روايت مولوى صديق حسن خان معاصر

حديث ثقلين را،پس در«سراج وهّاج-شرح صحيح مسلم بن الحجّاج»در كتاب الحجّ بشرح جملهٔ

«و قد تركت فيكم ما لن تضلّوا بعده إن اعتصمتم به كتاب اللّه» كه در حديث جابر واقع شده گفته:

[و عن زيد بن أرقم،يرفعه: أنا تارك فيكم الثّقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النّور،فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به!فحثّ على كتاب اللّه و رغّب فيه،ثمّ قال:و أهل بيتى،اذكّركم اللّه فى أهل بيتى ،

و فى روايه:

كتاب اللّه و هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله. رواه مسلم و غيره،و اللّفظ له،و رواه التّرمذىّ عنه أيضا بلفظ «إنّى تارك فيكم ما إن تمسّكتم به لن تضلّوا بعدى أحدهما أعظم من الآخر كتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلى الأرض و عترتى أهل بيتى و لن يتفرّقا حتى يردا علىّ الحوض فانظروا كيف تخلفونى فيهما»،

و عنده عن جابر:قال رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم فى حجّته يوم عرفه و هو على ناقته القصواء يخطب فسمعته يقول:يا أيّها النّاس!إنّى تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلّوا كتاب اللّه و عترتى].

و نيز در«سراج وهّاج»در باب فضائل اهل بيت عليهم السّلام گفته:[باب منه و ذكره النووى فى باب فضائل علىّ بن أبى طالب كرّم اللّه وجهه،

(عن يزيد بن حيّان، قال: انطلقت أنا و حصين بن سبره و عمر(عمرو.ظ)بن مسلم إلى زيد بن أرقم،فلمّا جلسنا إليه قال له حصين:لقد لقيت يا زيد خيرا كثيرا:رأيت رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم و سمعت حديثه و غزوت معه و صلّيت خلفه،لقد لقيت يا زيد خيرا كثيرا،حدّثنا يا زيد ما سمعت من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم.قال:يا بن أخى!و اللّه لقد كبرت سنّى و قدم عهدى و نسيت بعض الذى كنت أعى من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم،فما حدّثتكم

فاقبلوه و مالا فلا تكلّفونيه.ثمّ قال:قام رسول اللّه صلّى اللّه عليه و سلّم يوما فينا خطيبا بماء يدعى خمّا بين مكّه و المدينه) الخمّ- بضمّ الخاء المعجمه و تشديد الميم-هو اسم لغيضه على ثلثه أميال من الجحفه عندها غدير مشهور يضاف إلى الغيضه فيقال:غدير خمّ

(فحمد اللّه و أثنى عليه و وعظ و ذكّر ثمّ قال:أمّا بعد،ألا أيّها النّاس!فإنّما أنا بشر يوشك أن يأتى رسول ربى فاجيب و أنا تارك فيكم ثقلين أوّلهما كتاب اللّه فيه الهدى و النور فخذوا بكتاب اللّه و استمسكوا به.فحثّ على كتاب اللّه و رغب فيه) و فى روايه اخرى من استمسك به و أخذ به كان على الهدى و من أخطأ ضلّ. و فى روايه: أحدهما كتاب اللّه هو حبل اللّه من اتّبعه كان على الهدى و من تركه كان على الضّلاله. و المراد بالحبل العهد،و قيل:السبب الموصل إلى رضاه و رحمته.و قيل:هو نوره الّذى يهدى به

(ثمّ قال:و أهل بيتى اذكّركم اللّه فى أهل بيتى) -ثلثا-قال اهل العلم:سمّيا ثقلين لعظمهما و كبر شأنهما،و قيل:لثقل العمل بهما.و سياق هذا الحديث كسياق الوصيّه و الأخذ بكتاب اللّه أن يتلوه آناء اللّيل و النهار و يعمل بما فيه من الحلال و الحرام و غيرهما ممّا اشتمل عليه و لا يتّخذه مهجورا،و الذّكرى فى أهل البيت أن يعرف فضلهم و يخدمهم بما يصل إليه يده و يجتنب أذاهم و حطّهم و يقتدى بهم فيما يوافق الكتاب و السنه و يوقرهم و يعزّزهم لا سيّما العلماء الصّلحاء منهم،فإنّهم بضعه الرّسول و مضغه البتول و أحبّاء اللّه و أبناء رسوله صلّى اللّه عليه و سلّم.فقال له حصين:و من اهل بيته يا زيد؟ أ ليس نساؤه من اهل بيته؟قال:نساؤه من أهل بيته.و فى روايه اخرى:فقلنا:من اهل بيته؟نساؤه؟قال:لا.و هاتان الرّوايتان ظاهرهما التناقض،و المعروف فى معظم الرّوايات فى غير مسلم أنّه قال:نساؤه لسن من أهل بيته.فتتأوّل الرّوايه الاولى على أن المراد أنّهن من أهل بيته الّذين يساكنونه و يعولهم و أمر باحترامهم و إكرامهم و سمّاهم ثقلا.و وعظ فى حقوقهم و ذكر فنساؤه داخلات فى هذا كلّه و لكن اهل بيته من حرم الصّدقه بعده،فاتّفقت الرّوايتان.و حرم-بضم الحاء-و المراد بالصّدقه الزّكوه و هى حرام عند الشّافعيّه على بنى هاشم و بنى المطلب.و قال مالك:بنو هاشم فقط،و قيل:هو(هم.ظ)بنو قصىّ.و قيل قريش كلّها.قال:و من هم؟قال:هم

آل علیّ و آل عقیل و آل جعفر و آل عبّاس.قال:کلّ هؤلاء حرم الصّدقه؟قال:

نعم!قلت:اختلف فی أهل البیت،فقیل نساؤه لأنّهن فی بیته.قاله سعید بن جبیر عن ابن عبّاس،و هو قول عکرمه و مقاتل.و قیل:علیّ و فاطمه و الحسن و الحسین؛قاله أبو سعید الخدریّ و جماعه من التّابعین منهم:مجاهد و قتاده.و قیل:هم من فی حدیث الباب؛قاله زید بن أرقم.و قال ابن الخطیب(۱) و الفخر الرّازیّ:الأولی أن یقال:

هم أولاده و أزواجه و الحسن و الحسین و علی منهم لأنّه کان من أهل بیته لمعاشرته فاطمه بنته و ملازمته لها.و مسئله تحریم الزّکوه علی أهل البیت لها موضع غیر هذا الموضع،و المقصود هنا بیان فضیلتهم و أنّهم قسیم کتاب اللّه فی التعظیم و الإکرام و فی التّسمیه بالثّقل و أنّه لا بدّ من الأخذ بهما فإنّهما لا یفترقان حتّی یردا علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم الحوض].

و مولوی صدیق حسن خان معاصر از معاریف محدّثین أکابر و مشاهیر منقّدین ذوی المفاخر نزد سنّیّه می باشد.محامد مزهره و مدائح مبهرهٔ او بر«ناظر قره الأعیان و مسرّه الأذهان»سلیم فارس افندی و«قطر صیّب فی ترجمه أبی الطیّب محمّد بن عبد الرّشید شوبیانی»و«حطّه فی ذکر الصّحاح السّنّه»و«إتحاف النّبلاء المتّقین بإحیاء مآثر الفقهاء و المحدّثین»و«أبجد العلوم»و«تاج مکلّل من جواهر مآثر الطراز الآخر و الأوّل»خود این فاضل معاصر مخفی و محتجب نیست.نظر باختصار درین جا بر بعض عبارات«تاج مکلّل»اکتفا و اقتصار می رود.

پس باید دانست که معاصر مذکور در«تاج مکلّل»در ترجمهٔ قاضی شوکانی گفته:[گویم:و برکت وی رضی اللّه عنه در بعضی تلامذهٔ او نیز سرایت کرد تا آنکه مؤلّفات او در لسان عجم و عرب و در فنون دین و علم أدب و مصنّفات مطوّله و مختصرهٔ او در معارف کتاب و مدارک سنّت عالمگیر شد و أقطار گیتی را از شرق و غرب و یمین و شمال فرا گرفت،و دلهای أهل علم از جمیع أمصار بعیده و أقطار دور دست بسوی او متوجّه گردید،و مصنّفین عصر مؤلّفات خود را نزد او می رسانند و از وی إجازت

۱- ابن الخطیب هو الفخر الرازی ، فلا تغفل (۱۲ . ن)

می ستانند و جریان کتابت می خواهند،چنانکه درین سال سیّد علاّمه خیر الدّین نعمان آلوسی زاده مفتی دار السّلام بغداد کتاب«جلاء العینین فی محاکمه الأحمدین» فرستاد،و فقیه فهّامه شهاب الدّین بن بهاء الدّین مرجانی حنفی از قزان سه مؤلّف خود اهداء کرد یکی«منتخب الوفیه»در ضبط تواریخ و وفیات أکابر علمای امّت از عهد نبوّت تا زمان والد خود،و کتاب«فوائد مهمّه و موائد متمّه»در علم قرآن و رسم مصاحف عثمان،و کتاب«حقّ المعرفه و حسن الإدراک بما یلزم فی وجوب الفطر و الإمساک»و این هر سه نسخه در بلده قزان در سنه ۱۲۹۷ هجری طبع شد.

و شیخ علامه برهان الدّین بلغاری کتاب«ناظوره الحق»را إتحاف فرموده،إلی غیر ذلک.و أمّا مکاتیب علمای أقطار صنعاء و مدائن یمنیّه و فضلاء حرمین شریفین و مصر و قدس و شام و بیروت و تونس و اسلامبول و جزائر و جز آن پس در حصر نمی گنجد تا آنکه مجموعی کبیر از آن مجتمع شده،و کذلک تقریظات علماء و شعراء فرس و عرب بر کتب وی در نظم و نثر بیش از آن ست که در بیان حصر پذیرد تا آنکه مجلّدی متوسّط از آن سلیم فارس أفندی مدیر جوائب در سنه ۱۲۹۷ در قسطنطینیه طبع کرده و نامش«قرّه الأعیان و مسره الاذهان»گذاشته و هنوز ذخائر از آن باقی ست، و أدیب عالم مرحوم أبو الفتح محمّد عبد الرشید بن محمّد شاه المرحوم شوبیانی کشمیری ترجمه مستقلهٔ او بعبارت بلیغه و فقرات فصیحه نوشته و آن را«قطر الصیّب فی ترجمه الإمام أبی الطیّب»نام نهاده،و کتب مؤلّفه من عاجز برهگذر صنعت طبع تا الآن تقریبا زیاده بر بست هزار نسخه در تقسیم أهل علم از دور و نزدیک رفته و أموال بیشمار در این کار و بار مبذول گردیده،اگر حق تعالی بقبول آن بنوازد دور از شأن بنده پروری و غریب نوازی نیست،ورنه من آنم که من دانم،و شک نیست که این همه کرامات و برکات حضرت شیخ علاّمه محمّد شوکانی رضی اللّه عنه ست،زیرا که درین مؤلّفات غالب استفاده و استفاضه از مصنّفات جناب رفیع اوست و همان باعث برین قبول و شهرت گردیده،ورنه چه من و چه مؤلّفات من.

داغ غلامیت کرد پایهٔ خسر و بلند میر ولایت شود بنده که سلطان خرید].

و نیز مولوی صدیق حسن خان معاصر در«تاج مکلّل»گفته:[أبو الطیّب صدیق بن حسن بن علی بن لطف اللّه الحسینیّ البخاریّ القنوجیّ،نزیل بهوپال،و جامع هذا لقیل و القال،عفا اللّه عن معاصیه،و جعل مستقبله خیرا من ماضیه.نسبه ینتهی إلی الإمام الشّهید الحسین السّبط الأصغر بن علی بن أبی طالب،کرم اللّه وجهه.

ولد سنه ۱۲۴۸ یوم الأحد،لعلّه التّاسع عشر من شهر جمادی الاولی.نشأ بموطنه بلده قنوج،و هی من أسن بلاد الهند و أعظمها،و ذکرت ترجمتها فی«حظیره القدس» و«ریاض المرتاض»و ذکرها العلاّمه المجد فی«القاموس»و شارحها السّیّد مرتضی فی«تاج العروس».و بالجمله قرأ صاحب التّرجمه«القرآن»علی معلّمی بلده و المختصرات من فنون شتّی علی جماعه من أعیان نواحیها و علماء ضواحیها و «مختصر المعانی»علی أخیه المرحوم السّیّد العلاّمه أحمد بن حسن المتخلّص بالعرشی المالک لأزمّه المنطوق و المفهوم،رحمه الحیّ القیّوم.ثمّ ارتحل إلی مدینه دهلی قاعده المملکه الهندیّه و دار خلافتها السّنیّه فلقی بها عصابه من العلماء و دار علی جماعه من مشایخها النّبلاء،فقرأ سائر الفنون من العقلیّات و النقلیّات و الأدب و العربیّه و أخذ هناک من فاضلها الفهّامه المشهور بالشّیخ المفتی محمّد صدر الدّین خان صدر الصّدور تلمیذ أبناء مسند الوقت الشّیخ الأجلّ أحمد ولیّ اللّه المحدّث الدّهلوی المبرور و أجازه إجازه عامّه تامّه للعلوم کلّها عقلیّها و نقلیّها.ثمّ عاد إلی قنوج و سافر إلی بهوپال طلبا للمعیشه فأخذ ههنا عن الشّیخ القاضی حسین بن محسن السّبیعیّ و أخیه المرحوم شیخ زین العابدین تلمیذی الشّیخ محمّد بن ناصر الحازمیّ الشّریف الآخذ عن العلاّمه الشّوکانیّ و درس قلیلا و صنّف کثیرا و أحاط بالفنون المتداوله و غیرها من الشّاذّه الفاذّه علما و حصل منها علی قسط أوفر و نصیب أجمع،و أجاز له مشایخ آخرون منهم:الشّیخ المعمّر عبد الحقّ الهندیّ المتوفی بمعنی فی سفر الحجّ فی سنه ۱۲۸۶ المجاز عن الإمام الرّبانی قاضی القضاه محمّد بن علیّ الشّوکانی الیمانی رضی اللّه عنه مواجهه و مشافهه فی بلده صنعاء الیمن و الشّیخ الصّالح محمّد یعقوب الدّهلوی أخو الشّیخ محمّد إسحاق المهاجران إلی مکّه المکرّمه المتوفّیان بها سبطا الشّیخ المفسّر العلاّمه

المحدّث عبد العزيز الدّهلوىّ بن الشّيخ أحمد ولىّ اللّه.و كنت كثير الاشتغال بمطالعه الكتب و كتابه الصّحف من أيّام كونى فى المكتب فطالعت زبرا عديده و بيّنات كثيره و كتبا غزيره و أسفارا غريبه و شهيره من كلّ فنّ ملائم و علم أجنبىّ و حصلت منها على فوائد شتّى لا- تكاد تنحصر فى إلى و حتّى،و ألّفت فى زمان الطّلب رسائل و مسائل و حرّرت تراجم كثيره لكتب الدّين باللّسانين.

و أوّل ما صنّفت:«ترجمه المراح فى التّصريف»و ذلك فى سنه ۱۲۷۰.ثمّ تتابع التّواليف و بلغت إلى حال تحرير هذا الكتاب تسعه و خمسين مؤلّفا ما بين مطوّل منها و مختصر عربيّا و فارسيّا و طبعت و اشتهرت و حبّب إلىّ علم الأدب و العربيّه و الشّعر و التّاريخ و التّصوّف،و نفر الطّبع الكليل و الخاطر العليل عن معقولات الفنّ نفره زائده مع كونى محصّلا لها بتمامها و عوّض اللّه سبحانه عنها علم الكتاب و السّنّه و ما إليها،فاشتغلت به شغله لم تترك لغيرهما موقعا و لا لعلم من علوم الدّنيا و فنون أهلها مسرحا و منزعا حتّى أخرجت مؤلّفات زمان الطّلب الأوّل عن عداد التّآليف و جعلت مكانها مصنّفات الحديث و القرآن و هى ممتّعه نافعه شائعه مقبوله عند أولى الطبع اللّطيف،و للّه الحمد على ذلك،و قد ذكرت ما قرأت من الكتب و ما كتبت و ما صنّفت و ما ألّفت من المصنّفات المختصره و المطوّله فى تراجمى فى غير هذا الكتاب جمله و تفصيلا و ألحقت جدول ذلك فى خاتمه كتاب«حضرات التّجلّى من نفحات التّحلّى و التّخلّى»تكميلا و قد سارت بها الركبان فى حياتى إلى أقصى المدائن و البلاد و أكبّ عليها جماعه عظيمه من علماء العصر و الزّمان و عصابه كبيره من أمثال الفضلاء و الأقران أصحاب الحديث و القرآن و الأدب و البيان، و قرّظ عليها جمع جمّ من فضلاء العصر و طائفه عظيمه من نبلاء الدّهر إلّا من حسد و طبع على اللّدد.و انتشرت تلك الدّفاتر بعد الطبع الجميل و التّشكيل الجليل فى بلاد الهند و بهوپال المحميّه و مصر القاهره و قسطنطينيه إلى الحرمين الشّريفين، زاد اللّه شرفهما،و إلى البلاد الحجازيّه كلّها من أبى عريش و صنعاء اليمن و زبيد و بيت الفقيه و حديده و عدن و مراوغه(مراغه.ظ)و بغداد و مصر و الشّام و الإسكندريّه

و تونس و بيروت و إسلامبول و القدس و الجزائر و بلغار و قزان و جميع بلاد التّرک و الفرس کاصفهان و طهران و ايران و غير ذلک.و أخذ(و أخذها.ظ)الملوک و الأمراء و الرّؤساء و الوزراء و العلماء الموجودون الآن فی حدود تلک البلدان علی أيدی العظمه و الإجلال و القبول و الإقبال،و عرفها کلّ انسان و وردت بذلک کتب و مهارق جمّه من فضلاء الأعصار و الأمصار حتّی اجتمع شیء واسع من ذلک عندی،و جمع منها العلّامه سليم فارس أفندی بن أحمد فارس صاحب«الجاسوس»مدير«الجوائب» کتابا لطيفا يختصّ بالتّقاريظ و سمّاه«قرّه الأعيان و مسرّه الأذهان»و نشرها فی البلاد و وزّعها علی العلماء الأمجاد.

و ترجم له بعض العلماء المرحومين و سمّاه«قطر الصّيّب فی ترجمه الإمام أبی الطيّب» و ورد فی تاريخنا هذا و هو غرّه ربيع الآخر من شهور سنه ۱۲۹۸ کتاب من مدير«الجوائب» يطلب منّا تلک الخطوط للطّبع علی هيئه الکتاب،و کلّ ذلک نعمه جليله من اللّه الکريم الوهّاب و سعاده فخيمه قلّ من يظفر بها من أهل العلم و أصحاب الألباب.و أمّا بنعمه ربّک فحدّث.و إن کنت أنا عند نفسی أحقر من کلّ حقير و أحوج إلی عفو ربّه و صونه و عونه من کلّ فقير،و لست بأهل لبعض ذلک فضلا عن کلّه و لکنّ النّعم الرّبّانيّه تلحق السّافل بالعالی و تلصق الخالی بالمالی و يحيی العظم البالی و فضله سبحانه واسع و عطاؤه جمّ لا يبالی]انتهی کلام الفاضل المعاصر.

فهذا صديق حسن خان نابههم المحرز للمآثر الجمّه الکثيره،و کابرهم المقتنی للمفاخر الدّثره الأثيره،قد أثبت هذا الحديث الهادی بنوره إلی المعالم الواضحه المستنيره،الدّالّ بهديه علی أنهج مسلک و أوضح و تيره،فلا ينکل عن قبوله بعد هذا إلّا من نغلت منه السّريره،و لا يحجم عن ذلک إلّا من ذهبت عنه البصيره، و اللّه العاصم بلطفه عن الاقتحام مبادیّ العصبيّه المرديه المبيره،و هو المحصی بخيره لکلّ صغيره و کبيره.

و هر گاه بحمد اللّه و حسن توفیقه از نقل روایات محدثین أعلام و افادات محققین عظام سنیه که متعلق باثبات این حدیث شریف و احقاق این خبر منیف بود فراغ دست داد،مناسب چنان می نماید که الحال شطری از کلمات ناصبیّت آیات بعض أسلاف با إنصاف سنّیه که در جحد و إنکار این حجّت ساطعه المنار و ریب و استنکار این بیّنهٔ لامعه الآثار از سر کمال بغض و انحراف و میل و انصراف سرائیده اند برنگارم،و باظهار سقم و خلل و عثار و زلل آن أصحاب تحقیق و اعتبار و أرباب تنقید و اختبار را بشگفت آرم.

رد نسبت بخاری قدح حدیث ثقلین را به أحمد بن حنبل

اشاره

پس باید دانست که حضرت بخاری در«تاریخ صغیر»خود که نسخهٔ آن بحمد اللّه تعالی پیش نظر قاصر حاضرست می فرماید:

[قال أحمد فی حدیث عبد الملک عن عطیّه عن أبی سعید قال النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم «ترکت فیکم الثّقلین»:

أحادیث الکوفیین هذه مناکیر!].

و این کلام غرابت نظام حضرت بخاری والا مقام چندان که مایهٔ تخجیل و تشویر جان نثاران این إمام کبیر شود کم ست،زیرا که بر کسی که أدنی تتبّع مصنّفات محقّقین أحبار کرده است کالشّمس فی رابعه النّهار بر او واضح و آشکارست که إمام أحمد حدیث شریف ثقلین را بطرق عدیده و أسانید سدیده و روایات متکاثره و سیاقات متوافره روایت کرده در تأیید و تشیید و توکید و توطید آن افزوده است، نه آنکه-العیاذ باللّه-چنین جهبذ جلیل و ناقد عدیم المثیل که نزد حضرات سنّیه؛ جهبذهٔ أخبار و عیبهٔ أسرار و حافظ أحادیث و آثار و نافی کذب از سرور مختار علیه و آله الأطهار آلاف السّلام من الملک الغفّار معدود می شود؛در پی قدح و جرح این حدیث شریف افتاده،خود را داخل زمرهٔ هالکهٔ ناصبین جاحدین و والج زرافه ضالّهٔ منکرین معاندین کرده باشد.و چگونه این حرف راست نشیند حال آنکه سابقا بحمد اللّه تعالی دانستی که إمام أحمد بالخصوص در«مسند»عظیم الشّأن خود که برای تبیین جلالت مرتبت و عظمت منزلت او حسب افادات أعلام این حضرات طوامیر طویله کفایت نمی کند؛

طرق عدیده این حدیث آورده و آن را از حدیث زید بن أرقم بدو طریق نقل کرده و از روایت زید بن ثابت بدو سند اخراج نموده،و از حدیث أبی سعید خدری بچهار وجه روایت فرموده.

پس افتراء قدح و جرح این حدیث شریف بر مثل چنین مثبت مؤیّد و مؤسّس مشیّد از تیقّظ و تفطّن و حزم و هوشیاری ملازمان حضرت بخاری عجیب و بس عجیب، و برای أتباع و أشیاع جنابش که در إصلاح فاسد و ترویج کاسد و رتق و فتق و رفو خرق او کمر همّت بر میان جان بسته اند مورث أقصای انزعاج و وجیب ست.

چه هیچ متتبّعی که أدنی بهره از افادات محقّقین و أقلّ حظّی از تحقیقات منقّدین برداشته است قبول نخواهد کرد که إمام أحمد با وصف علم بمنکر بودن این حدیث شریف آن را در«مسند»منیف خود درج نموده با آن همه انتقاد و اعتبار و احتیاط و اختبار؛مسلک تخلیط و تلبیس و منهج تخبیط و تعمیس پیموده باشد.

کلام سبکی صاحب طبقات الشافعیه در اعتبار صحت مسند احمد

و قاضی القضاه تاج الدّین عبد الوهّاب بن علیّ بن عبد الکافی السبکی در«طبقات شافعیّه»بترجمهٔ أحمد گفته:[قلت:و ألّف مسنده و هو أصل من اصول هذه الأمّه.قال الإمام الحافظ أبو موسی محمّد بن أبی بکر المدینی رضی اللّه عنه:هذا الکتاب-یعنی مسند الإمام أبی عبد اللّه أحمد بن محمّد بن حنبل الشّیبانی قدس اللّه روحه-أصل کبیر و مرجع وثیق لأصحاب الحدیث،انتقی من حدیث کثیر و مسموعات وافره،فجعل إماما و معتمدا و عند التّنازع ملجأ و مستندا علی ما أخبرنا والدی و غیره«رح»أنا المبارک بن عبد الجبّار،أنا الحسین،کتب إلیهما(۱) من بغداد قال:أنا أبو إسحاق إبراهیم بن عمر بن أحمد البرمکی قراءه علیه،أنا أبو عبد اللّه عبید اللّه ابن محمّد بن محمّد بن حمدان بن عمر بن بطّه قراءه علیه،ثنا أبو حفص عمیر بن محمّد بن رجا،ثنا موسی بن حمدون البزّاز،قال:قال لنا حنبل بن اسحاق:جمعنا عمّی -یعنی الإمام أحمد-لی و لصالح و لعبد اللّه و قرأ علینا«المسند»و ما سمعه منه -یعنی تامّا-غیرنا،و قال لنا:إنّ هذا کتاب قد جمعته من أکثر من سبعمائه

۱- کذا فی النسخه الحاضره ، فلیصحح بمقابله نسخه اخری (۱۲ . ن) .

و خمسين ألفا،فما اختلف فيه المسلمون من حديث رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم فارجعوا إليه فإن كان فيه(ظ)،و إلاّ ليس بحجّه.و قال عبد اللّه بن أحمد«رح»:كتب أبى عشره ألف ألف حديث لم يكتب سوادا فى بياض إلاّ حفظه.و قال عبد اللّه أيضا:لأبى:لمّ كرهت وضع الكتب و قد عملت«المسند»؟فقال عملت هذا الكتاب إماما إذ اختلف النّاس فى سنّه عن رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم رجع إليه.و قال أيضا قلت:خرّج أبى«المسند» عن سبع مائه ألف حديث.قال أبو موسى المدينىّ:و لم يخرّج إلاّ عمّن ثبت عنده صدقه و ديانته دون من طعن فى أمانته ثمّ ذكر بإسناده إلى عبد اللّه بن الإمام أحمد «رح»قال:سألت أبى عن(ظ)عبد العزيز بن أبان،قال:لم أخرّج عنه فى المسند شيئا لمّا حدث بحديث المواقيت تركته.قال أبو موسى:فأمّا عدد أحاديث«المسند» فلم أزل أسمع من أفواه النّاس أنّها أربعون ألفا إلى أن قرأت على أبى منصور بن زريق ببغداد،قال:أنا أبو بكر الخطيب،قال:قال ابن المنادى:لم يكن فى الدّنيا أحد أروى عن أبيه منه-يعنى عبد اللّه بن الإمام أحمد بن حنبل-لأنّه سمع المسند و هو ثلاثون ألفا و التّفسير و هو مائه ألف و عشرون ألفا،سمع منها ثلاثين ألفا و الباقى و جاده.

فلا أدرى هذا الّذى ذكر ابن المنادى أراد به مالا مكرّر فيه أو أراد غيره مع المكرّر فيصحّ القولان جميعا،و الاعتقاد على قول ابن المنادى دون غيره،قال:

و لو وجدنا فراغا لعدّدناه إنشاء اللّه تعالى فأمّا عدد الصّحابه رضى اللّه عنهم فنحو من سبعمائه رجل،قال أبو موسى:و من الدّليل على أنّ ما أودعه الإمام أحمد«رح»مسنده قد احتاط فيه إسنادا و متنا و لم يورد فيه إلاّ ما صحّ سنده ما

أخبرنا أبو على الحدّاد قال:

أنا أبو نعيم،أنا ابن الحصين،و أنا ابن المذهب قالا:أنا القطيعىّ ثنا عبد اللّه،قال:

حدّثنى أبى،ثنا محمّد بن جعفر،ثنا شعبه،عن أبى التّيّاح،قال:سمعت أبا زرعه يحدّث عن أبى هريره عن النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم أنّه قال: يهلك أمّتى هذا الحىّ من قريش.قالوا:

فما تأمرنا يا رسول اللّه؟قال:لو أنّ النّاس اعتزلوهم.قال عبد اللّه قال لى أبى فى مرضه الّذى مات فيه:اضرب على هذا الحديث فإنّه خلاف الأحاديث عن النّبى صلى اللّه عليه و سلّم:

یعنی قوله صلی اللّه علیه و سلّم:اسمعوا،و أطیعوا، و هذا مع ثقه رجال إسناده حین شذّ لفظه من الأحادیث المشاهیر أمر بالضّرب علیه،فکان دلیلا علی ما قلنا].

ازین عبارت کالنّار علی العلم و النّور فی الظّلم واضح و لائحست که این مسند معتمد و تألیف مستند در کمال فضل و جلالت و اعتبار و اعتمادست و همه أحادیثش قابل حجیّت و موصوف بصحّتست که خود سبکی آن را أصلی از اصول این امّت مرحومه گفته و از أبو موسی مدینی نقل کرده که او این مسند را أصل کبیر و مرجع وثیق برای أصحاب حدیث گفته و ارشاد نموده که إمام أحمد آن را از أحادیث متکاثره و مسموعات وافره منتخب فرموده و برای راغبین و مقتدین إمام معتمد و برای تنازع متنازعین ملجأ و مستند گردانیده،و استدلالا علی هذا المقال بإسناد ثقات رجال نقل کرده که برادر زاده إمام ممدوح روایت فرموده که إمام أحمد بأولاد خود گفت که این«مسند»را زیاده از هفت لک و پنجاه هزار حدیث برگزیده ام،پس آنچه مسلمین در آن نزاع کنند باین مسند رجوع آرید،اگر در آن باشد یعنی پس حجّت است و إلاّ حجّت نیست.و از پسر إمام أحمد آورده که هر گاه او به پدر خود عرضداشت آنچه حاصلش آنست که با وصف کراهت طبع شریف از تصنیف مسند پرداخت؟ در جواب فرمود آنچه حاصلش این ست که این مسند را إمام و پیشوای خلایق گردانیده ام که هر گاه اختلاف ورزند بسوی آن رجوع آورده شود.و نیز أبو موسی افاده کرده که إمام أحمد درین مسند روایت نکرده مگر از کسی که صدق و دیانت او بثبوت پیوسته و از روایات کسانی که در أمانت ایشان طعن کرده اند دست برداشته، و برین دعوی قول پسر إمام أحمد را سند آورده که او پرسید پدرش را از حال عبد العزیز بن أبان،او در جواب گفت که:چیزی ازو در مسند اخراج نکرده ام هر گاه او حدیث مواقیت را روایت کرد او را ترک کردم.و نیز أبو موسی افاده کرده که إمام أحمد در متون و أسانید مسند احتیاط بکار برده و در آن غیر أحادیث صحیحه السّند وارد نساخته،و استدلال کرده برین دعوی بآنچه حاصلش آنست که إمام أحمد باین مرتبه تنقید و تحقیق و احتیاط بعمل آورده که بعضی از أحادیث را با وصف

آنکه إسناد موثوق داشت و رجالش همه ثقه و عدول بودند لیکن چون آن را با أحادیث شهیره مخالف یافت از مسند خود بیرون ساخت و تا وقت وفات که آخر أیّام دنیا بوده دست از تهذیب و إصلاح این مسند برنداشت.

پس هر گاه إمام أحمد مسند خود را مرجع در اعتبار نموده باشد و امامی گردانیده که اگر مردم در سنّتی از سنن جناب سرور کائنات صلی اللّه علیه و سلّم اختلاف کنند باین رجوع کرده باشند،و هر گاه مسلمین اختلاف کنند در حدیث رسول خدا صلی اللّه علیه و سلّم بسوی مسندش رجوع کنند اگر در آن یابند حجّت ست و إلّا حجّت نیست.پس بعد درک این افادات متینه چگونه باور توان کرد که حدیث ثقلین که درین مسند بطرق عدیده مروی و مأثورست منکرست و إمام أحمد آن را دیده و دانسته در چنین مسند جلیل الشّأن درج نموده.

کلام ابن عساکر در عظمت مسند احمد بنقل صاحب مناقب احمد

و عمر بن محمد عارف النّهروانی المدنی در رسالهٔ«مناقب أحمد»بن حنبل گفته:[قال ابن عساکر:أمّا بعد،فإنّ حدیث المصطفی صلی اللّه علیه و سلّم به یعرف سبل الإسلام و الهدی و یبنی علیه أکثر الأحکام و یؤخذ منه معرفه الحلال و الحرام، و قد دوّن جماعه من الأئمّه ما وقع إلیهم من حدیثه،و کان أکبر الکتب الّتی جمعت فیه هو المسند العظیم الشّأن و القدر«مسند الإمام أحمد»و هو کتاب نفیس یرغب فی سماعه و تحصیله و یرحل إلیه إذ کان مصنّفه الإمام أحمد المقدّم فی معرفه هذا الشّأن و الکتاب کبیر القدر و الحجم مشهور عند أرباب العلم یبلغ أحادیثه ثلثین ألف سوی المعاد و سوی ما ألحق به ابنه عبد اللّه من أعالی الإسناد،و کان مقصود الإمام فی جمعه أن یرجع إلیه فی الاعتبار من بلغه أو رواه].

ازین عبارت واضحست که حسب افادهٔ ابن عساکر أکبر کتبی که در علم حدیث جمع کرده شد مسند عظیم الشّأن و القدر سند إمام أحمدست و آن کتابیست نفیس که در سماع و تحصیل آن رغبت نموده می آید و بسوی آن رحلت کرده می شود باین سبب که مصنّفش إمام أحمدست که در معرفت این شان أعنی علم حدیث بر دیگران مقدّمست،و این کتاب کبیر القدر و الحجم و نزد أرباب علم مشهور می باشد،

و مقصود إمام أحمد در جمعش این بود که در اعتبار بسوی آن رجوع آرد هر کسی که باین مسند برسد یا روایت آن کند.

و ظاهرست و لا- کظهور الشّمس که چنین إمام مقدّم و ناقد معظّم در چنین مسند مکرّم که آن را مخزن أحادیث و أخبار و مرجع أهل نقد و اعتبار قرار داده هرگز روا نخواهد داشت که حدیثی منکر را با وصف علم بمنکریّت در آن جا داده باشد،ذلک ظنّ الّذین لا یوقنون.

کلام شیخ عبد الحق دهلوی صاحب اسماء رجال مشکوه در این باره

و شیخ عبد الحق دهلوی در«أسماء رجال مشکاه»بترجمهٔ أحمد بن حنبل گفته:[و«مسند الإمام أحمد»معروف بین النّاس،جمع فیه أکثر من ثلاثین ألف حدیث و کان کتابه فی زمانه أعلی و أرفع و أجمع الکتب].

ازین افادهٔ سراسر إجاده ظاهر و باهرست که مسند إمام أحمد در میان مردم معروفست و این کتاب در زمان مصنّفش أعلی و أرفع و أجمع کتب بود،پس محلّ کمال حیرتست که هر گاه این کتاب در زمان مصنّفش که عصر اجتماع حملهٔ أحادیث و أخبار و احتفال نقدهٔ روایات و آثار بود أعلی و أرفع و أجمع کتب آن وقت معدود می شد؛باز چگونه گفته شود که مصنف آن با وصف علم وافر و نقد حاضر این کتاب عالی انصاب را مشتمل بر مناکیر و عرضه طعن بر هر ناقد بصیر گذاشته است؟!.

کلام شاه ولی اللّه صاحب حجه اللّه البالغه درین باره

و شاه ولی اللّه در«حجّه اللّه البالغه»گفته:[الطبقه الثانیه-کتب لم تبلغ مبلغ«الموطّأ»و«الصّحیحین»و لکنّها یتلوها،کان مصنّفوها معروفین بالوثوق و العداله و الحفظ و التّبحّر فی فنون الحدیث و لم یرضوا فی کتبهم هذه بالتّساهل فیما اشترطوا علی أنفسهم فتلقّاها من بعدهم بالقبول و اعتنی بها المحدّثون و الفقهاء طبقه بعد طبقه و اشتهرت فیما بین النّاس و تعلّق بها القوم شرحا لغریبها و فحصا عن رجالها و استنباطا لفقهها و علی تلک الأحادیث بناء عامه العلوم کسنن أبی داود و جامع التّرمذی و مجتنی النّسائی،و هذه الکتب مع الطّبقه الأولی اعتنی بأحادیثها رزین فی«تجرید الصّحاح»و ابن الأثیر فی«جامع الأصول»و کاد«مسند أحمد»یکون من جمله هذه الطبقه،فإنّ الإمام أحمد جعله أصلا یعرف به الصّحیح و السّقیم.قال:ما لیس

فیه فلا تقبلوه].

ازین عبارت ظاهر و واضحست که طبقهٔ ثانیه کتب أحادیث؛کتبی است که اگر چه بمرتبهٔ«موطّأ»و«صحیحین»نرسیده لیکن تالی آنها می باشد و مصنّفین آنها بوثوق و عدالت و حفظ و تبحّر در فنون حدیث معروف بودند و درین کتب خود راضی نشدند که در شرائط ملتزمه تساهل ورزند،پس باین سبب کسانی که بعد از ایشان آمدند این کتب را تلقّی بقبول نمودند و محدّثین و فقها طبقه بعد طبقه بآن اعتنا کردند،و این کتب در میان مردم مشهور شد و خدمهٔ علم حدیث بآن متعلّق گردیدند بشرح غریب آن و محض رجال و استنباط فقه آن و بر أحادیث این کتب بنای عامّهٔ علومست،و نزد شاه ولیّ اللّه«مسند أحمد»نیز قریب است که از همین طبقه بوده باشد،چه إمام أحمد آن را أصلی قرار داده ست که بآن صحیح از سقیم شناخته می شود،و در باب این کتاب بمستفیدین جنابش ارشاد فرموده که خبری که در آن نیست آن را قبول نکنید.

پس هر گاه«مسند أحمد»از جلالت و عظمت بمرتبهٔ رسیده که در مثل این کتب داخل شدنش قریب ست پس نسبت تساهل بچنین إمام جلیل الشّأن و إثبات و ادخال أحادیث مناکیر در مثل این مسند عظیم المکان که خود مصنّف فخیم آن را اصلی ممیّز بین الصّحیح و السّقیم قرار داده باشد جوریست عظیم و حیفیست ملیم،لا یرضی به ذو طبع سلیم و فهم مستقیم.

و نیز شاه ولی اللّه در رسالهٔ«إنصاف»گفته:[و جعل أی أحمد-مسنده میزانا یعرف به حدیث رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم،فما وجد فیه و لو بطرق واحد من طرقه فله أصل و مالا فلا أصل له].

ازین افادهٔ مختصره در نهایت ظهورست که أحمد مسنده خود را میزانی گردانیده که بآن حدیث جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و سلّم شناخته می شود پس خبری که در آن یافته شود و لو بطریق واحد من طرقه برای آن اصلی هست و اگر یافته نشود پس برای آن هیچ أصلی نیست و بعد سماع این افاده هرگز باور نمی توان کرد که ناقدی مثل

أحمد در کتابی که آن را میزان نقد و اعتبار و سبر و اختبار أحادیث و أخبار سرور مختار صلی اللّه علیه و سلّم الأطهار آناء اللّیل و أطراف النّهار قرار داده باشد با وصف علم حدیثی منکر را و آن هم بتکرار ذکر نموده راه کذب صریح و تلبیس فضیح پیموده است.

کلام ابو مهدی ثعالبی صاحب مقالید الاسانید درهمین باره

و أبو مهدی ثعالبی در«مقالید الأسانید»بترجمهٔ أحمد نقلا عن ابن خلکان گفته:[و ألّف مسنده و هو أصل من اصول هذه الامّه،جمع من الحدیث ما لم یتّفق لغیره].

و نیز در«مقالید الأسانید»بعد ذکر شطری از مآثر أحمد گفته:[و له التّصانیف الفائقه،فمنها«المسند»و هو ثلاثون ألفا و بزیاده ابنه عبد اللّه أربعون ألف حدیث، و قال فیه:و قد جمع أولاده و قرأه علیهم:هذا کتاب قد جمعته و انتقیته من أکثر من سبعمائه ألف و خمسین ألفا،فما اختلف فیه المسلمون من حدیث رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فارجعوا إلیه فإن وجدتموه فیه و إلّا لیس بحجّه].

ازین دو عبارت واضح و لائحست که«مسند أحمد»أصلیست از اصول این امّت که در آن مصنّفش إمام أحمد از حدیث مقداری جمع نموده که برای غیر او از محدّثین اتّفاق نشده،و این مسند از تصانیف فائقه إمام أحمدی می باشد،و خود آن إمام نقّاد بعد جمع أولاد و أحفاد و قرائت این کتاب عظیم الاعتماد بایشان افاده فرموده که این کتابیست که من آن را جمع و انتخاب کرده ام از احادیثی که بیشتر از هفت لک و پنجاه هزار حدیث بود،پس هر گاه مسلمین در چیزی از حدیث رسول صلی اللّه علیه و سلّم اختلاف کنند رجوع باین مسند کنید پس اگر بیابید آن را در آن فبها و إلّا آن حدیث حجّت نیست.

پس بعد این افاده هرگز بعقل عاقلی درست نمی آید که إمام أحمد درین مسند که أصلی از اصول این امّت ست و خودش آن را مرجع و ملاذ و مفرغ و معاذ مسلمین هنگام اختلاف در حدیث رسول ربّ العالمین علیه و آله آلاف السّلام من الملک الحقّ المبین گردانیده و معیار و میزان حجّیّت أخبار آن جناب قرارش داده بدرج و تسطیر مقرون بتکریر خبری از أخبار مناکیر که خود آن مضطلع خبیر بحالتش ناظر

و بصیر بود این چنین مسند مستند و ملجأ معتمد را مشنوء و معیوب و ملموز و مقصوب فرموده باشد.

کلام مخاطب در بستان المحدثین دربیان حجبت أحادیث مسند احمد

و مخاطب در«بستان المحدّثین»بترجمهٔ أحمد در ذکر«مسند»فرموده:

[و إمام أحمد چون از مسوّدهٔ این مسند خود فارغ شد همهٔ أولاد خود را جمع کرد و برایشان خواند و گفت:این کتابیست که من آن را جمع کرده ام و چیده ام از هفت لکهه و پنجاه هزار حدیث یعنی طرق-پس اگر مسلمانان را اختلافی واقع شود در حدیثی از أحادیث پیغمبر باید که باین کتاب رجوع آرند پس اگر درین کتاب أصل وی بیابند فبها و إلّا نامعتبر شناسند.راقم حروف گوید:مراد ایشان همان حدیث ست که بدرجهٔ شهرت یا تواتر معنوی نرسیده و إلّا أحادیث صحیحه مشهوره بسیارست که در مسند ایشان نیست،انتهی].

ازین عبارت در کمال وضوحست که مخاطب ما نیز افادهٔ إمام أحمد را در کتاب خود نقل می کند و در حجّیّت أحادیث موجوده در آن تقریر و إثبات آن می نماید اگر چه در عدم حجّیّت غیر مذکوره در آن بحسب آنچه خود فهم نموده تخصیصی در آن می فرماید:

پس همه حیرتم که بعد این تحقیق أنیق نزد مخاطب أفیق در توجیه کلام بخاری رشیق محلّ کدام تلمیع و تلفیق خواهد بود؟!و اللّه العاصم عن کید کلّ معاند جحود.

کلام سیوطی در تدریب الراوی در اهمیت مسند احمد

و علامه جلال الدین سیوطی در«تدریب الرّاوی-شرح تقریب النّواوی» بعد شرح قول مصنّف[و أمّا مسند أحمد بن حنبل و أبی داود الطّیالسیّ و غیرهما من المسانید فلا یلحق بالاصول الخمسه و ما أشبهها فی الاحتجاج بها و الرّکون إلی ما فیها]گفته:[تنبیهات-الأول:اعترض علی التّمثیل بمسند أحمد بأنّه شرط فی مسنده الصّحیح.قال العراقیّ:و لا نسلّم ذلک،و الّذی رواه عنه أبو موسی المدینیّ أنه سئل عن حدیث فقال:انظروه فإن کان فی المسند و إلّا فلیس بحجّه.فهذا أ لیس بصریح فی أنّ کلّ ما فیه حجه،بل فیه أنّ ما لیس فیه لیس بحجّه.قال:علی أنّ ثمّ أحادیث صحیحه مخرجه فی الصّحیح و لیست فیه منها:حدیث عائشه فی قصّه أمّ زرع

قال:و أمّا وجود الضّعيف فيه فهو محقّق،بل فيه أحاديث موضوعه جمعتها فی جزء، و لعبد اللّه ابنه فيه زيادات فيها الضّعيف و الموضوع،انتهی.و قد ألّف شيخ الإسلام كتابا فی ردّ ذلك سمّاه«القول المسدّد»قال فی خطبته:و قد ذكرت فی هذه الأوراق ما حضرنی من الكلام علی الأحاديث الّتی زعم بعض أهل الحديث أنّها موضوعه و هی فی«مسند أحمد»ذبّا عن هذه التّصنيف العظيم الّذی تلقّته الامّه بالقبول و التّكريم و جعله إمامهم حجّه يرجع إليه و يعوّل عند الاختلاف عليه.ثمّ سرد الأحاديث الّتی جمعها العراقیّ و هی تسعه و أضاف إليها خمسه عشر حديثا أوردها ابن الجوزیّ و هی فيه و جمعتها فی جزء سمّيته«الدّليل الممهّد»مع الذّبّ عنها و عدّتها أربعه و عشرون حديثا].

ازين عبارت ظاهرست كه ذكر مسند أحمد در زمره كتبی كه بمرتبهٔ اصول خمسه و ما أشبهها در احتجاج بآن و ركون بسوی چيزی كه در آنست نمی رسد موجب اعتراض و ايراد شده به اينكه أحمد در مسند خود شرط كرده است كه أحاديث صحيحه در آن درج نمايد،هر چند عراقی بمزيد مجازفت و عدوان و مخالفت تصريحات أكابر أعيان؛باديه پيمای قدح و جرح اين مسند جليل الشّأن گرديده،بر سر ادّعای باطل وجود أحاديث ضعيفه بلكه موضوعه در مثل اين سفر عظيم المكان رسيده،و از كمال بی اندامی و بی حجابی احاديثی را كه زعم فاسد نسبت بآن داشت در جزء مفرد جمع نموده بوادی خلاعت و جلاعت بأقدام صفاقت و رقاعت پيموده،ليكن محقّق لا ثانی ابن حجر عسقلانی با وصفی كه تلميذ رشيد حضرت عراقی می باشد بمفاد«الحقّ أحقّ بالاتّباع» از راه نهايت درد دين و حمايت حمای چنين مرجع و ملاذ مسلمين؛قيام بدفع طعن طاعن ازين مسند مستند و موئل معتمد،واجب انگاشته در توهين و تهجين مزعوم عراقی أفين دقيقهٔ فرو نگذاشته و در ردّ آن جزء مفرد تصنيفی خاصّ مسمی بقول مسدد فی الذّب عن مسند أحمد ساخته بأخذ ثار إمام جليل الفخار خود پرداخته و در خطبهٔ آن تصنيف منيف بجرم استهانت و استخفاف اين مسند عظيم الإحصاف منيع الأطراف استاد بارع الأوصاف خود را از راه تنبيه و تعبير ببعضی أهل حديث تعبير كرده

و افاده فرموده که مسند أحمد تصنیف عظیم ست و آن را امّت محمّدیّه علی نبیّها و آله آلاف السّلام و التّحیّه تلقّی بقبول و تکریم نموده است و إمام ایشان أحمد آن را حجّتی قرار داده که بسوی آن رجوع کرده می شود و وقت اختلاف بر آن اعتماد نموده می آید.

و نیز ازین عبارت ظاهرست که علّامهٔ سیوطی هم در ذبّ قدح قادحین از حریم أحادیث این مسند رزین؛تصنیفی مخصوص مسمی بقول ممهّد در قالب تحریر ریخته سلسلهٔ ریب و اشتباه برای ناظرین با انتباه گسیخته.

پس گمان ندارم که پس از گوش کردن این ماجرای شگرف و استماع این افادهٔ ژرف أحدی از أرباب کیاست و ظرف جرف منکریّت حدیث ثقلین را که در«مسند أحمد»بطرق عدیده و أسانید سدیده مندرجست و آن هم مسندا إلی أحمد نفسه؛حظّی از واقعیّت خواهد داد،یا برای نقل حضرت بخاری که بلا شبهه از حلیه صحّت عاری و در وادی أکاذیب جاریست و زنی خواهد نهاد،و اللّه ولیّ التوفیق و الإرشاد، و هو العاصم بمنّه عن الرّکون إلی العصبیه و العناد.

و اگر هنوز هم بعضی از متعصّبین متعنّتین را محلّ ریب و ارتیاب در بطلان نقل بخاری والا نصاب باقی بوده باشد،حرفی بس نغز که قاطع ألسن أرباب جدال و مرا،و قامع أرؤس أصحاب مکابره و امتراءست باید شنید،و بنظر حقیقت نگر حقیّت حقّ واضح السّفور و إضاءت صدق لامع النّور باید دید.

کلام ابن صلاح صاحب علوم الحدیث در عقیدهٔ احمد راجع بأحادیث ضعیفه

علامه تقی الدین أبو عمر و عثمان بن عبد الرحمن الشّافعی المعروف بابن الصّلاح در کتاب«علوم الحدیث»گفته:[ثمّ إنّ الغریب ینقسم إلی صحیح کالأفراد المخرجه فی الصّحیح و إلی غیر صحیح و ذلک و هو الغالب علی الغرائب،روینا عن أحمد ابن حنبل رضی اللّه عنه أنّه قال غیر مرّه:لا تکتبوا هذه الأحادیث الغرائب فإنّها مناکیر و عامّتها من الضّعفاء].

ازین عبارت سراسر بشارت واضح و ظاهرست که إمام أحمد بن حنبل بمستفیدین جنابش کرّه بعد اولی و تاره بعد اخری از راه کمال نصح ارشاد فرموده که:ننویسید

این أحادیث غرائب را که بتحقیق آنها مناکیرست و عامّهٔ آن از ضعفاست.

پس هر گاه این إمام طویل الباع أتباع و أشیاع خود را از کتابت أحادیث مناکیر بتأکید و تکریر منع و تحذیر فرموده باشد و برای مطلق کتابت آن و لو بغیر العمل و بدون جعلها حجّه رضا نداده باشد؛هرگز هرگز راست نمی آید و درست نمی نشیند که خود آن جهبذ خبیر و نقّاد بصیر با وصف علم ببودن حدیث ثقلین از مناکیر و إظهار منکریّت آن بر مثل بخاری نحریر بر اخراج آن در مسند عدیم النّظیر و نیز ادراج آن در کتاب«مناقب جناب أمیر»علیه و صنوه و آله آلاف السّلام من الملک القدیر اقدام نموده خود را مستوجب توبیخ و تعییر و تأنیب و تشویر ایزد خبیر که در کتاب خود فرموده است: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ ، کبر مقتا عند اللّه أن تقولوا ما لا تفعلون»،و نیز ارشاد کرده است«أ تأمرون النّاس بالبرّ و تنسون أنفسکم و أنتم تتلون الکتاب أ فلا تعقلون»ساخته،و باین تضجیع و تقصیر -غلط گفتم!-بلکه تخلیط و تعزیر خویشتن را در مضیق دار و گیر أصحاب نحاریر و مؤاخذهٔ دیگر أرباب تنقید و تنقیر انداخته باشد.

بالجمله،بعد درک این معنی بر هر ذی شعور بکمال ظهور واضح گردید که نسبت تعدید أحمد این حدیث از مناکیر کذبیست منکر و زوریست أنکر،و الحمد للّه الّذی أبدی الحق و أظهر،و أبطل الباطل فدمدم علیه و دمّر.

رد قدح ابن جوزی در حدیث ثقلین و اثبات و ثاقت صحیح مسلم از کلمات علماء

اشاره

اهلسنت و نقل علماء اهل سنت حدیث ثقلین را از مسلم در کتب خودشان(۱۶۵ وجه)

و از صنائع شنیعه و بدائع فظیعه و غرائب بادیه العوار و عجائب واضحه الشنار این ست که ابن الجوزی با آن همه طول باع و وسعت اطّلاع و غزارت علوم دینیّه و مهارت در فنون یقینیّه و تقدّم در علم حدیث و أثر،و تفوّق بر ناقدین أهل نظر؛إلی غیر ذلک من المفاخر المبهره و المآثر المزهره که حضرات أهل سنّت بکمال مبالغه و اغراق برای حضرتش ثابت می کنند از جمیع طرق و أسانید کثیرهٔ و منیرهٔ این حدیث شریف تعامی صریح نموده،بسندی طریف روایت این خبر منیف فرموده،و از راه کمال نصب و عدوان و نهایت بغض و شنان با أهل بیت سیّد الإنس و الجانّ،علیه و علیهم آلاف السّلام من الملک المنّان آن را در کتاب«العلل المتناهیه فی الأحادیث الواهیه» که موضوع آن بیان أحادیث واهیهٔ متزلزلهٔ شدیده التّزلزل کثیره العلل می باشد؛ مندرج ساخته،بحکم عدم صحّت و إظهار مقدوحیّت رجال سند آن أعلام مشاقّت و مخالفت إعلام،بلکه رایات منابذت و معاندت اسلام و أهل اسلام افراخته،چنانچه در کتاب مذکور گفته:

[حدیث فی الوصیّه لعترته:

أنبأنا عبد الوهّاب الأنماطیّ،قال:أخبرنا محمّد بن المظفّر،قال:نا:أحمد بن محمّد العتیقیّ،قال:حدّثنا یوسف بن الدّخیل، قال:حدّثنا أبو جعفر العقیلیّ،قال:نا:أحمد بن یحیی الحلوانیّ قال:نا:عبد اللّه بن داهر،قال:نا:عبد اللّه بن عبد القدّوس،عن الأعمش،عن عطیه،عن أبی سعید،قال:

قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و إنّهما لن یتفرّقا جمیعا حتّی یردا علیّ الحوض،فانظروا کیف تخلفونی فیهما. قال المصنّف:هذا حدیث لا یصحّ؛أمّا عطیه فقد ضعّفه أحمد و یحیی و غیرهما،و أمّا ابن عبد القدّوس فقال یحیی:لیس بشیء رافضیّ خبیث،و أمّا عبد اللّه بن داهر فقال أحمد و یحیی:

لیس بشیء ما یکتب منه إنسان فیه خیر].

و فساد این کلام شناعت انضمام فظاعت التیام که در وهن و انصرام حاکی تفاریق رمام و مشبه متقصفات ثمام می باشد بر ناظر افادات أکابر أعلام و متتبّع تحقیقات أجلّهٔ عظام سنّیه واضح و لائحست بوجوه عدیده و براهین سدیده:أول آنکه:این حدیث

شریف را مسلم در«صحیح»خود بطرق عدیده اخراج نموده و ظاهرست،و لا کظهور النّار علی العلم،که موجود بودن حدیثی و لو بطریق واحد درین کتاب دلیل صحّت آنست نزد مسلم بلا ریب،فکیف لو کان بطرق عدیده.پس محلّ کمال عجب ست از ابن الجوزی که با آن همه وسعت نظر و تقوب بصر از وجود این حدیث شریف در«صحیح مسلم»إعراض ورزیده بکلمهٔ ردیّهٔ«هذا حدیث لا یصحّ»متفوّه گردیده.

دوم آنکه:خود مسلم افاده فرموده که آنچه داخل صحیح کرده ام چیزیست که إجماع کرده اند علماء حدیث بر آن،چنانچه علّامهٔ سیوطی در«تدریب الرّاوی» گفته:[قال مسلم:لیس کل شیء عندی صحیح وضعته ههنا إنّما وضعت ما أجمعوا علیه].و شیخ عبد الحق دهلوی در«أسماء الرّجال مشکاه»بترجمهٔ مسلم گفته:

[و قال فی کتابه:أوردت فی هذا الکتاب ما صحّ و أجمع علیه العلماء]پس بنا بر این افاده ادخال مسلم حدیث ثقلین را در صحیح خود دلیل واضحست بر إجماع علمای حدیث بر صحّت آن،و بعد ثبوت إجماع علما بر صحّت این حدیث شریف حرف عدم صحتش بر زبان آوردن برهان لائحست بر مشاقت رسول و اتّباع سبیل غیر مؤمنین میلا إلی الانحراف و العدول،و اللّه العاصم عن شرّ کلّ معاند جهول.

سوم آنکه:صحّت أحادیث«صحیح بخاری»و«صحیح مسلم»قطعی ست نزد ابن صلاح و أبو إسحاق و أبو حامد اسفراییّین و قاضی أبو الطیّب و شیخ أبو إسحاق شیرازی و أبو عبد اللّه حمیدی و أبو نصر عبد الرحیم بن عبد الخالق و سرخسی حنفی و قاضی عبد الوهّاب مالکی و أبو یعلی و ابن الزّاغونی حنبلیّین و ابن فورک و أکثر أهل کلام أشعریّه و أهل حدیث قاطبه و همین ست مذهب سلف سنّیّه عامّه و نزد محمّد بن طاهر مقدسی هم أحادیث صحیحین قطعیّ الصّحه است،بلکه آنچه بر شرط شیخین باشد نیز بالقطع صحیح ست چه جا خود أحادیث شیخین.و بلقینی استاذ عسقلانی و ابن تیمیّه و ابن کثیر شامی و ابن حجر عسقلانی و علّامهٔ سیوطی و إبراهیم بن حسن الکردی الکورانی و شیخ أحمد بن محمّد بن أحمد نخلی و شیخ عبد الحقّ دهلوی و شاه ولیّ اللّه نیز قائل بقطعیّت صحّت أحادیث صحیحین اند،کما فصّلناه بحمد اللّه تعالی فی مجلّد

حدیث المنزله.و ظاهرست که حدیث ثقلین نیز از أحادیث«صحیح مسلم»ست، پس نزد این جماعت کثیره علمای أعلام و محقّقین عظام سنّیه صحّت آن نیز قطعی خواهد بود،و بعد ادراک این معنی کیست که در بطلان ادّعاء ابن الجوزی ریبی داشته باشد؟! چهارم آنکه:چنانچه از افادهٔ مسلم إجماع علماء سابقین یا معاصرین مسلم بر صحّت أحادیث صحیحش ثابت ست؛همچنین إجماع أهل حدیث مطلقا نیز بر صحّت کتابش از افادات أکابر سنّیه واضح می شود.شاه ولیّ اللّه در«قرّه العینین»در ذکر آیه تطهیر گفته:[و قومی گفته اند که قصّهٔ دعای آن حضرت صلعم در باب مرتضی و زهراء و حسنین رضی اللّه عنهم واقع نشده است،و این نیز کذبست زیرا که حدیث در«صحیح مسلم»مذکورست و أهل حدیث مجمع اند بر صحّت آن]انتهی.و پر ظاهرست که بعد تحقّق إجماع علمای أهل حدیث از سابقین و لاحقین بر صحّت أحادیث«صحیح مسلم»نسبت بحدیثی که در آن مروی و مأثور باشد إنکار صحّت کردن چقدر داد اتّباع علماء أعلام و أساطین فخام خود دادنست.

پنجم آنکه:علّامهٔ طیبی در«کاشف-شرح مشکاه»گفته:[فإن قلت:

ما وثوقک إنّک علی الصّراط المستقیم؟فإنّ کلّ فرقه تدعی أنّها علیه.قلت:بالنّقل عن الثّقات المحدّثین الّذین جمعوا صحاح الأحادیث فی اموره صلی اللّه علیه و سلّم و أحواله و أفعاله و فی أحوال الصّحابه مثل«الصّحاح السّته»الّتی اتّفق الشّرق و الغرب علی صحّتها و شرّاحها کالخطابیّ و البغویّ و النّوویّ اتّفقوا علیه،فبعد ملاحظته ینظر من الّذی تمسّک بهدیهم و اقتفی أثرهم].ازین عبارت ظاهرست که بر صحّت«صحاح ستّه» که بلا ریب«صحیح مسلم»داخل آنست أهل شرق و غرب اتّفاق کرده اند.پس واضح گردید که علاوه بر أهل حدیث قاطبهٔ أهل شرق و غرب بر صحّت این کتاب اتّفاق دارند،پس حالا أهل إنصاف ملاحظه فرمایند که چگونه ابن الجوزی حدیثی را که در مثل این کتاب مخرج و مرویست مقدوح و مجروح وانموده بکلمهٔ فاضحه لا یصحّ بوادی مخالفت أهل شرق و غرب پیموده.

ششم آنکه:أبو مهدی ثعالبی در«مقالید الأسانید»بترجمهٔ مسلم گفته[و کان الحافظ أبو علی النّیسابوریّ یقدّم صحیحه علی سائر التصانیف و قال:ما تحت أدیم السّماء أصحّ من کتاب مسلم.و إلیه جنح بعض المغاربه،و مستندهم أنّه شرط أن لا یکتب فی صحیحه إلّا ما رواه تابعیّان ثقتان عن صحابیّین و کذا وقع فی تبع التّابعین و سائر الطّبقات إلی أن ینتهی إلیه مراعیا فی ذلک ما لزم فی الشّهاده و لیس هذا من شرط البخاریّ و اعترض هذا المستند بفقده فی

حدیث إنّما الأعمال بالنّیّات، فإنّه أخرجه مسلم و لم یروا من جمیع وجوهه إلّا عن عمر،و لم یروه عن عمر إلّا علقمه.و اجیب بأنّه إنّما أورده لثبوت صحّته و شهرته و التّبرّک به لا بقصد أن یکون من جمله ما التزم فیه الشّرط.علی أنّ الشّرط فی نفس الأمر موجود و لم یذکره اعتمادا علی غیره،و النّادر لا حکم له].

و شاه صاحب در«بستان المحدّثین»بترجمهٔ مسلم فرموده اند:[و او را مؤلّفات بسیارست که در همهٔ آنها داد تحقیق و إمعان داده،خصوصا درین صحیح عجائب این فنّ را ودیعت نهاده هم بالخصوص در سرد أسانید و حسن سیاق متون ورع تامّ و تحرّی ما لا کلام و روایت و تلخیص طرق مع الاختصار و ضبط؛انتشار بی نظیر افتاده، لهذا حافظ أبو علی نیشاپوری صحیح او را بر تصانیف این علم ترجیح می داد و می گفت:

ما تحت أدیم السّماء أصحّ من کتاب مسلم.و جماعه از مغاربه نیز بهمین رفته است و دلیل ایشان آنست که شرط مسلم آنست که در صحیح خود نمی نویسد مگر حدیثی را که لااقل دو تابعی ثقه آن را از دو صحابی روایت کرده باشند.و هکذا فی جمیع الطّبقات من تبع التّابعین فمن دونهم تا آنکه بوی منتهی شود و در أوصاف رواه اکتفا بمحض عدالت ندارد بلکه شرائط شهادت را رعایت می فرماید و این قدر ضیق نزد بخاری نیست.

راقم حروف گوید که علماء دیگر درین شرط بحث کرده اند زیرا که

حدیث «إنّما الأعمال بالنیّات» به خلاف این شرط ست و در«صحیح مسلم»موجودست إلّا از حضرت عمر بجمیع وجوهه و روایاته،و از عمر روایت آن نکرده مگر علقمه،آری از علقمه تفرق و انشعاب بسیار روداده.مغاربه جواب داده اند که این حدیث را بقصد

تبرّک و تیمّن آورده ست و هم بجهت شهرت طرق آن و ثبوت صحّت آن شرط خود را در آن مراعات ننموده،و علاوه این که این شرط در آن حدیث موجودست گو در صحیح او مذکور نباشد،زیرا که از صحابه از حضرت عائشه و أبو هریره آن را روایت کرده ازین هر دو تابعین بسیار روایت کرده،بالجمله این حدیث صحیح را از سه لکهه حدیث مسموع خود انتخاب نموده و نهایت تورّع و احتیاط در آن بکار برده]انتهی.

و در کمال وضوحست که هر گاه حدیث ثقلین در کتابی مخرّج و مذکور باشد که صحیح تر از آن کتابی تحت أدیم السّماء موجود نیست و آن کتاب را حافظ أبو علی نیسابوری و جماعتی از علماء مغاربه بدلیل و برهان صحیح بر کتاب بخاری تفضیل و ترجیح داده اند باز در حق این حدیث حرف عدم صحّت زدن چقدر داد مصادمت حقّ عزیز المثار و منابذت صدق واضح الآثار دادن،و سوء سریرت و احتقاب جریرت خویشتن را فرا روی أصحاب نصفت نهادن ست.

و محتجب نماند که أبو علی نیسابوری از أعاظم حفّاظ ثقات و أفاخم أیقاظ أثبات سنّیّه است.

ترجمه حافظ ابو علی نیشابوری که از «صحیح مسلم» تجلیل فراوان نموده

عبد الکریم سمعانی در کتاب«الأنساب»در ذکر لقب حافظ گفته:[و ذکرت من حفّاظ الحدیث واحدا عرف به و هو أبو علیّ الحافظ النّیسابوریّ و اسمه الحسین بن علیّ بن یزید بن داود بن یزید الحافظ واحد عصره فی الحفظ و الإتقان و الورع و الرّحله،سمع بنیسابور:جعفر بن أحمد ابن نصر الحافظ،و بهراه:أبا علی الحسین بن إدریس الأنصاریّ،و بنسا:الحسن بن سفیان،و بمرو:عبد اللّه بن محمود السّعدیّ،و بجرجان:

عمران بن موسی،و بالرّیّ:إبراهیم بن یوسف الهسنجانیّ،و ببغداد عبد اللّه بن محمّد بن ناجیه،و بالکوفه:محمّد بن جعفر القتّات،و بالبصره:أبا خلیفه القاضی،و بواسط:

جعفر بن أحمد بن سنان الحافظ،و بالأهواز:عبدان بن أحمد العسکریّ،و بتستر:

أحمد بن یحیی بن زهیر،و بإصبهان:أبا عبد اللّه محمّد بن نصیر،و بالموصل:أبا یعلی أحمد بن علی المثنّی،و بمکّه:المفضّل بن محمّد الجندیّ،و بدمشق:أبا الحسن أحمد بن

عمير بن حوصا،و بمصر:أبا عبد الرّحمن أحمد بن شعيب النّسائيّ و بغزّه:الحسن بن فرج الغزّيّ صاحب ابن بكير و جماعه يطول ذكرهم من هذه الطبقه.أكثر عنه الحفّاظ؛مثل أبى عبد اللّه محمّد بن إسحاق بن منده الاصبهانيّ و أبى عبد اللّه محمّد بن عبد اللّه البيّع و أبى عبد اللّه محمّد بن إبراهيم بن جعفر الجرجانى و غيرهم.و ذكره الحاكم أبو عبد اللّه الحافظ فى «تاريخ نيسابور»فقال:أبو على الحافظ النّيسابوريّ،ذكره فى الشرق كذكره بالغرب،مقدّم فى مذاكره الأئمّه و كثره التّصنيف،و كان مع تقدّمه فى هذه العلوم أحد المعدّلين المقبولين فى البلد،سمع بغزّه«الموطّأ»من الحسن بن الفرج بن بكير و ذكر ابتداء أمره فقال:كنت اختلف إلى الصّباغه و فى جوارنا فقيه من الكرّاميّه (يدعى.صح.ظ)بالوليّ فكنت أختلف إليه بالغدوات و آخذ عنه الشّىء بعد الشّىء من مسائل الفقه،فقال لى أبو الحسن الشافعيّ:يا أبا على!لا تضيع أيّامك،ما تصنع بالاختلاف إلى الوليّ و بنيسابور من العلماء و الأئمّه عدّه؟!فقلت له:إلى من أختلف؟ قال:إلى إبراهيم بن أبى طالب،فأوّل ما اختلفت فى طلب العلم إلى إبراهيم بن أبى طالب سنه أربع و تسعين و مائتين،فلمّا رأيت شمائله و سمته و حسن مذاكرته للحديث حلا فى قلبى،فكنت أختلف إليه و أكتب عنه الأمالى،فحدّث يوما عن محمّد بن يحيى عن إسماعيل بن أبى أويس،فقال لى بعض أصحابنا:لم لا تخرج إلى هراه؟فإنّ بها شيخ ثقه يحدّث عن اسماعيل بن أبى أويس.فوقع ذلك فى قلبى فخرجت إلى هراه و ذلك فى سنه خمس و تسعين،ثمّ قال:و انصرفت من هراه و قد مات إبراهيم بن أبى طالب فسمعت فى تلك الأيّام كتاب«الموطّأ»من علىّ بن الحسين الصّفّار عن يحيى بن يحيى.و قال أبو على:كنّا بغزه على باب الحسن بن الفرج و نحن نسمع منه«الموطّأ»عن يحيى بن بكير و معنا جماعه من الغرباء من أهل مصر فقلت لهم:

أكثر«الموطّأ»عندنا من روايه يحيى بن يحيى النّيسابورى عن مالك،فاستحسنوا ذلك،فقالوا لى:هل عندك منه نسخه حتّى نسمعها منك؟و قد كان أبو على خرج عن هراه إلى مروالرّوذ و كتب عن يوسف بن موسى المروروذى و انحدر منها إلى مرو و منها إلى جرجان،فجوّد عن عمران بن موسى ثم انصرف من هناك إلى الحسن بن سفيان

فسمع«مسانيد ابن المبارک»و«منتخب المسند»و«مسند أبی بکر بن أبی شيبه» و انصرف إلی نيسابور و قال:لمّا انصرفت إلی نيسابور سمعت«مسند إسحاق بن راهويه»عبد اللّه بن شيرويه ثم تأهبّت للخروج إلی العراق و الشّام و الحجاز و قال:

و استأذنت أبا بکر محمّد بن إسحاق بن خزيمه فی الخروج إلی العراق سنه ثلث و ثلاثمائه فقال:أ توحشنا بمفارقتک؟يا با علی!و قد رحلت و أدرکت الأسانيد العاليه و تقدّمت فی حفظ الحديث و لنا فيک فائده و انس،فلو أقمت؟فما زلت به حتّی أذن، فخرجت إلی الرّی و بها علیّ بن الحسن بن مسلم الأصبهانیّ و کان من أحفظ مشايخنا و أمتنهم(و أثبتهم.ن)و أکثرهم فايده،أفادنی عن إبراهيم بن يوسف الهسنجانی و غيره من مشايخ الرّیّ ما لم أکن أهتدی أنا إليه.

ثمّ دخلت بغداد و جعفر الفريابیّ حیّ و قد أمسک عن الحديث و دخلت عليه غير مرّه و يکتب بين يديه و کنّا ننظر حسره و مات و أنا ببغداد سنه أربع و ثلاثمائه و صلّيت علی جنازته.ثمّ يقول أبو علی:وا أسفا علی حديث سليمان التّيمی عن أبی قلابه عن أنس!و کان يقول:و فيما ذکر الفريابی(غنيه.صح.ظ)ثمّ قال:و لمّا فاتنی ما فات من الفريابیّ ترکت بغداد و خرجت إلی الأنبار و کتبت حديث بهلول بن إسحاق و أحاديث ابن أبی اويس و سعيد بن منصور و غيرهما ثمّ انصرفت إلی بغداد و أقبلت علی السّماع من أبی ناجيه و قاسم و الصّوفی و لزمت أبا خليفه-يعنی بالبصره- حتّی سمعت حديثه عن آخره إلاّ الأخبار و ما لم أجد السّبيل إلی سماعه،و حضرت أبا خليفه و هو يهدّد وکيلا له و يقول:و اللّه لأضحکنّ الحيطان من دمک!ثمّ قال فی آخر کلامه:أ تعود يا لکع؟فقال الوکيل:لا أصلحک اللّه!قال:بل أنت لا أصلحک اللّه و لا بارک اللّه فيک!قم عنّی!قال الحاکم أبو عبد اللّه:و سالت أبا علی عن الحسن بن الفرج الغزی و سماعهم«الموطّأ»منه فقال:ما کان إلاّ صدوق(صدوقا.ظ)قلت:

إنّ أهل الحجاز يذکرون أنّه سمع بعض«الموطّأ»فحدّث بالکلّ،فقال:ما رأينا إلاّ الخير،قرأ علينا من أصل کتابه فی القراطيس ثمّ قال:انصرف أبو علی من مصر إلی بيت المقدس و حجّ حجّه اخری.ثمّ انصرفت إلی بيت المقدس و انصرف علی

طريق الشّام إلى بغداد،و هو باقعه فى الحفظ و لا يطيق مذاكرته أحد ثمّ انصرف إلى خراسان و وصل إلى وطنه و لا يفى لمذاكرته أحد من حفّاظنا.ثمّ إنّ أبا على أقام بنيسابور إلى سنه عشر و ثلاثمائه يصنّف و يجمع الشّيوخ و الأبواب و جوّدها ثمّ حملها إلى بغداد سنه عشر و معه أبو عمرو الصّيغير فأقام ببغداد و ليس بها أحفظ إلاّ أن يكون أبو بكر بن الجعابى فإنّ أبا علىّ يقول:ما رأيت من البغداديّين أحفظ منه،ثمّ خرج إلى مكّه و معه أبو عمرو فحجّ و خرج إلى الرّمله و أبو العبّاس محمّد بن الحسن بن قتيبه حىّ،ثم انصرف إلى دمشق و قد لحق أحمد بن عمير من الغرباء ما لحق و أحمد بن عمير إمام أهل الحديث و رئيس الشّام،و ذكر قصّه طويله.ثمّ جاء إلى حران و انتخب على أبى عروبه الانتخاب المنسوب إليه،و انصرف إلى بغداد و أقام بها حتّى نقل ما استفاد إلى مصنّفاته فى تلك الرّحله و ذاكر الحفّاظ بها،و انصرف من العراق و لم يرحل بعدها إلاّ إلى سرخس و طوس و نسأ.و ذكر أبو على الحافظ قال:أتيت أبا بكر بن عبدان فقلت:اللّه!اللّه!يحتال لى أبوك فى حديث سهل بن عثمان العسكرىّ عن عباده عن عبيد اللّه بن عمر عن عبيد اللّه بن الفضل عن عبيد اللّه بن أبى رافع عن علىّ حديث افتتاح الصّلوه،فقال:يا با على!قد حلف الشّيخ أنّه لا يحدّث بهذا الحديث و أنت بالأهواز،فشقّ علىّ ذلك و أصلحت أسبابى للخروج و دخلت عليه و ودّعته و سبقنى جماعه من أصحابنا ثمّ انصرفت و اختفيت فى موضع إلى يوم المجلس و حضرته متنكّرا من حيث لم يعلم بى أحد فخرج و أملى الحديث من أصل كتابه و كتبه و أملى عشر حديث ممّا كان قد امتنع علىّ فيها،ثمّ بلغنى بعد ذلك أنّ عبدان قال لبعض أصحابه:فوتنا أبا على النّيسابورى تلك الأحاديث فقيل له:يا با محمّد!إنّه كان فى المجلس و قد سمع الأحاديث فتعجّب من ذلك و كان أبو على يقول:كان عبدان يفى بحفظ مائه ألف حديث،ثمّ قال الحاكم أبو عبد اللّه الحافظ:و عقد له مجلس الإملاء سنه سبع و ثلاثين و ثلاثمائه و هو ابن ستّين سنه فإنّ مولده كان سنه سبع و سبعين.

ثمّ لم يزل يحدّث بالمصنّفات و الشّيوخ بقيّه عمره،و توفى عشيّه الأربعاء، و دفن عشيّه الخميس الخامس عشر من جمادى الاولى من سنه تسع و أربعين و

ثلاثمائه،و غسله أبو عمرو بن مطر،و صلّى عليه أبو بكر بن المؤمّل،و دفن فى مقبره باب معمر].

و ذهبى در«تذكره الحفّاظ»گفته:[أبو على الحافظ الإمام محدّث الإسلام الحسين بن على بن يزيد بن داود النّيسابورىّ،أحد جهابذه الحديث،قال أبو عبد اللّه الحاكم:هو واحد عصره فى الحفظ و الإتقان و الورع و المذاكره و التّصنيف،سمع إبراهيم بن أبى طالب و علىّ بن الحسين و عبد اللّه بن شيرويه و جعفر بن أحمد الحافظ و الحسين بن إدريس و محمّد بن عبد الرحمن الشّامىّ و الحسن بن سفيان و محمّد بن جعفر الكوفىّ القباب(القتّات.ظ)و أبا خليفه الجمحىّ و محمّد بن بصير مسند أصبهان و الحسن بن الفرج الغزى صاحب يحيى بن بكير و عمران بن موسى بن مجاشع و أبا عبد الرّحمن النّسائىّ و أبا يعلى الموصلىّ و عبدان الأهوازى و خلائق من طبقتهم بخراسان و الحجاز و الشّام و العراق و مصر و الجزيره و الجبال.مولده سنه سبع و سبعين و مائتين،و أوّل سماعه كان فى سنه أربع و تسعين و كان فى حداثته يشتغل بالصّياغه فنصحه بعض العلماء و أشار إليه بطلب العلم لما شاهد من ذكائه.و عن أبى علىّ قال:

دخلت إلى هراه فى سنه خمس و تسعين و حضرت أبا خليفه و هو يهدّد وكيلا له و يقول:أ تعود يا لكع؟فيقول:لا أصلحك اللّه!فقال:بل أنت لا أصلحك اللّه!قم عنّى! قال الحاكم:كنت أرى أبا على معجبا بأبى يعلى الموصلى بإتقانه،قال:و كان لا يخفى عليه من حديثه إلّا اليسير و لو لا اشتغاله باستماع كتب القاضى أبى يوسف من بشر بن الوليد لأدرك بالبصره أبا الوليد الطيالسىّ و سليمان بن حرب.قال الحاكم:كان أبو على باقعه فى الحفظ لا يطاق مذاكرته و لا يفى بمذاكرته أحد من حفّاظنا،خرج إلى بغداد ثانيا فى سنه عشر و قد صنّف و جمع فأقام ببغداد و ما بها أحد أحفظ منه إلّا أن يكون أبو بكر الجعابىّ فإنّى سمعت أبا علىّ يقول:ما رأيت ببغداد أحفظ منه و سمعت أبا على يقول:كتب عنّى أبو محمّد بن صاعد غير حديث فى المذاكره و كتب عنّى ابن جوصا جمله.قلت:و حدّث عنه أبو بكر أحمد بن إسحاق الضّبعىّ و أبو الوليد الفقيه،و هما أكبر منه و أبو عبد اللّه بن منده و أبو عبد اللّه الحاكم و أبو طاهر بن محمش

و أبو عبد الرّحمن السّلمیّ و طائفه سواهم.قال أبو بکر بن أبی دارم الحافظ:ما رأیت ابن عقده یتواضع لأحد من الحفّاظ کتواضعه لأبی علی النّیسابوری.قال الحاکم:

و سمعت أبا علیّ یقول:اجتمعت ببغداد مع أبی أحمد العسّال و أبی إسحاق بن حمزه و أبی طالب بن نصر و أبی بکر الجعابیّ فقالوا:امل من حدیث نیسابور مجلسا، فامتنعت،فما زالوا بی حتّی أملیت علیهم ثلاثین حدیثا ما أجاب واحد منهم فی حدیث منها سوی أبی حمزه فی حدیث واحد،قال أبو عبد الرحمن السّلمیّ:سألت أبا الحسن الدّار قطنیّ عن أبی علیّ النّیسابوریّ،فقال:إمام مهذّب،أنبأنی المسلم بن محمّد عن القاسم بن علیّ،أنا أبی،أنا أخی أبو الحسن،سمعت أبا طاهر السّلفیّ،سمعت غانم بن أحمد،سمعت أحمد بن الفضل الباطرقانی،سمعت ابن منده یقول:سمعت أبا علی النّیسابوریّ یقول:و ما رأیت أحفظ منه،قال:و ما تحت أدیم السّماء أصحّ من کتاب مسلم.قال عبد الرحمن بن منده:سمعت أبی یقول:ما رأیت فی اختلاف الحدیث و الإتقان أحفظ من أبی علی النّیسابوریّ.قال القاضی أبو بکر الأبهریّ:

سمعت أبا بکر بن داود یقول لأبی علی النّیسابوری:من إبراهیم عن إبراهیم عن إبراهیم؟فقال:إبراهیم بن طهمان عن ابراهیم بن عامر البجلی عن ابراهیم النخعیّ.

قال:أحسنت یا أبا علی!قال الحاکم:کان أبو علی یقول:ما رأیت فی أصحابنا مثل الجعابیّ حیّرنی حفظه،قال:فحکیت هذا لأبی بکر فقال:یقول(هذا.صح.ظ) أبو علی و هو استاذی علی الحقیقه.قال الحاکم:توفی فی جمادی الاولی سنه تسع و أربعین و ثلاثمائه،

أخبرنا أبو سعید سنقر الزینیّ و أبو نصر محمّد بن محمّد الفارسیّ قال:

أنا علیّ بن محمود،أنا أبو طاهر السّلفیّ،أنا أبو عبد اللّه الثّقفیّ،أنا أبو عبد الرحمن السّلمی إملاء،أنا:أبو علی الحسین بن علی الحافظ،أنا عبد الصمد بن سعید الحمصی، ؟؟؟نا الحسین بن خالد عن محمّد بن زیاد عن مالک عن نافع عن ابن عمر،قال:قال رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم: لا یغلق الرّهن بما فیه. أخبرنا محمّد بن حازم،أنا محمّد بن غسان.و أخبرنا أحمد؟ ابن هبه اللّه،أنا زین الأمناء.و أنا أبو علی الجوهریّ،أنا مکرّم الغزی،قالوا:أنا سعید بن سهل،أنا علیّ بن أحمد المؤدّب،أنا أبو عبد الرّحمن السّلمیّ،أنا الحسین

ابن على الحافظ،أنا محمّد بن علىّ بن الحسن الرّقّى،نا سليمان بن عمرو الرّقى،نا ابن علیّه،نا روح بن القسم،عن العلاء عن أبيه عن أبى هريره عن النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم،قال: امرت أن اقاتل النّاس حتّى يشهدوا:لا اله إلاّ اللّه و يؤمنوا بى و بما جئت به فإذا فعلوا ذلك عصموا منّى دماءهم و أموالهم إلاّ بحقّها و حسابهم على اللّه].

و سبكى در«طبقات شافعيّه»گفته:[الحسين بن علىّ بن يزيد بن داود بن يزيد الحافظ الكبير أبو على النّيسابورىّ شيخ الحاكم،ولد سنه سبع و سبعين و مائتين و أوّل سماعه سنه اربع و تسعين فسمع من إبراهيم بن أبى طالب و علىّ بن الحسين و عبد اللّه بن شيرويه و جعفر بن احمد الحافظ،و بهراه الحسين بن إدريس و محمّد بن عبد الرّحمن و أقرانهما،قال الحاكم:و بهراه اول رحلته،و بنسإ الحسن بن سفيان، و بجرجان عمران بن موسى،و ببغداد عبد اللّه بن ناجيه و القاسم المطرز،و بالكوفه محمّد بن جعفر القتّات،و بالبصره أبا خليفه و زكريّا السّاجىّ،و بواسط جعفر بن احمد ابن سنان،و بالأهواز عبدان،و بإصبهان محمّد بن نصر،و بالموصل أبا يعلى،و بمصر أبا عبد الرحمن النّسائى،و بغزه الحسن بن فرج راوى الموطّأ،و بمكّه المفضّل الجندىّ،و بالشّام اصحاب إبراهيم بن العلاء و المعافا ابن سليمان،روى عنه أبو بكر احمد بن إسحاق الضّبعى و أبو الوليد الفقيه و هما أكبر منه و ابن منده و الحاكم و أبو طاهر ابن محمش و ابو عبد الرحمن السّلمىّ و غيرهم قال الحاكم:هو واحد عصره فى الحفظ و الإتقان و الورع و الرّحله،ذكره بالشّرق كذكره بالغرب مقدّم فى مذاكره الأئمّه و كثره التّصنيف،انتهى.و كذلك قال الخطيب،قال:و ذكره الدّار قطنىّ فقال:

إمام مهذّب،قال الحاكم:و عقد له مجلس الإملاء سنه سبع و ثلثين و ثلاثمائه و هو ابن ستّين سنه،ثمّ لم يزل يحدّث بالمصنّفات و الشّيوخ بقيه عمره،و أطال الحاكم ترجمه شيخه هذا و أطنب على عادته إذا ترجم كبيرا استوفى و حشد الفوائد و الغرائب قال:كان أبو على يشتغل بالصّياغه فنصحه بعض العلماء و أشار عليه بالعلم،قال:و كنت أرى أبا علىّ معجبا بأبى يعلى الموصل و إتقانه،قال:و كان لا يخفى عليه من حديثه إلا اليسير،قال الحاكم:كان أبو علىّ باقعه فى الحفظ لا يطاق مذاكرته

و لا یفی بمذاکرته أحد من الحفّاظ خرج إلی بغداد سنه عشر ثانیا و قد صنّف و جمع فأقام ببغداد و ما بها أحد أحفظ منه إلّا أن یکون أبو بکر الجعابیّ فإنّی سمعت أبا علی یقول:ما رأیت ببغداد أحفظ منه،قال:و سمعت أبا علیّ یقول:اجتمعت ببغداد مع أبی أحمد العسّال و إبراهیم بن حمزه و أبی طالب بن نصر و أبی بکر الجعابیّ فقالوا:أمل عینا من حدیث نیسابور مجلسا،فامتنعت،فما زالوا بی حتّی أملیت علیهم ثلاثین حدیثا ما أجاب واحد منهم فی حدیث منها إلّا ابن حمزه فی حدیث واحد قال الحاکم:کان أبو علیّ یقول:ماریت فی أصحابنا مثل الجعابی حیّرنی حفظه فحکیت ذلک لأبی بکر الجعابی فقال:یقول أبو علیّ هذا و هو استاذی علی الحقیقه و و قال عبد الرحمن بن منده:سمعت أبی أبا عبد اللّه یقول:ما رأیت فی اختلاف الحدیث و الإتقان أحفظ من أبی علی النّیسابوریّ.توفی أبو علی عشیّه الخمیس الخامس عشر من جمادی الأولی سنه تسع و أربعین و ثلاثمائه].

هفتم آنکه مخاطب ما شاه عبد العزیز در همین کتاب«تحفه»بجواب طعن تحریم عمر متعتین را می فرماید:[جواب این طعن آنکه نزد اهل سنّت صحیح ترین کتب«صحیح مسلم»ست و در آن صحیح بروایت سلمه بن الاکوع و سیره بن معبد جهنی و در صحاح دیگر بروایت أبو هریره نیز موجودست که آن حضرت صلعم خود متعه را حرام فرمود بعد از آن که تا سه روز رخصت داده بود و آن تحریم را مؤبد ساخت إلی یوم القیمه در جنگ أوطاس]انتهی.

و از این افادهٔ شاه صاحب در کمال وضوح و ظهورست که نزد أهل سنّت صحیح ترین کتب«صحیح مسلم»ست،پس ملاحظه باید کرد که إنکار ابن الجوزی صحت حدیث ثقلین را که در صحیح مسلم مروی و مثبت ست نزد شاه صاحب و أتباع شاه صاحب در کدام درجهٔ فساد و بطلان و وهن و هوان خواهد بود،و اللّه الواقی عن زیغ کلّ معاند لدود.

هشتم آنکه نووی در«تهذیب الأسماء»بترجمهٔ مسلم گفته:[و صنّف مسلم فی علم الحدیث کتبا کثیره منها:هذا الکتاب الصّحیح الّذی منّ اللّه الکریم-و له

الحمد و النّعمه و الفضل و المنّه به علی المسلمین و أبقی لمسلم به ذکرا جمیلا و ثناء حسنا إلی یوم الدّین مع ما أعدّه له من الأجر الجزیل فی دار القرار و عمّ نفعه للمسلمین قاطبه].

و ابن حجر عسقلانی در فهرست مرویّات خود علی ما نقل عنه الثّعالبیّ فی «مقالید الأسانید»بترجمهٔ مسلم گفته:[و له المؤلّفات الکثیره الجلیله لا سیّما صحیحه الّذی امتنّ اللّه به علی المسلمین و أبقی له به الثناء الجمیل إلی یوم الدّین].

و ذهبی در«سیر النّبلا»بترجمه مسلم در ذکر«صحیح مسلم»گفته:[و هو کتاب نفیس کامل فی معناه فلمّا رآه الحفّاظ أعجبوا به و لم یسمعوه لنزوله و تعمّدوا إلی أحادیث الکتاب فساقوها من مرویّاتهم عالیه بدرجه و بدرجتین و نحو ذلک حتّی أتوا علی الجمیع هکذا و سمّوه«المستخرج علی صحیح مسلم»فعل ذلک عدّه من فرسان الحدیث منهم أبو بکر محمّد بن محمّد بن رجا و أبو عوانه یعقوب بن إسحاق الإسفرائنیّ و زاد فی کتابه متونا معروفه بعضها لیّن،و الزّاهد أبو جعفر أحمد بن حمدان الحیریّ و أبو الولید حسّان بن محمّد الفقیه و أبو حامد أحمد بن محمّد الشّاذلیّ الهرویّ و أبو بکر محمّد بن عبد اللّه بن زکریّا الجوزقیّ و الإمام أبو الحسن الماسرخسیّ و أبو نعیم أحمد بن عبد اللّه بن أحمد الأصبهانیّ و آخرون،لا تحضرنی ذکرهم الآن].

ازین عبارات واضح و ظاهر گردید که«صحیح مسلم»کتابیست که حقّ سبحانه تعالی بآن بر أهل اسلام منّت گذاشته و برای مسلم بوجه آن ذکر جمیل و ثناء حسن را تا بروز قیام باقی داشته و نفع آن برای قاطبهٔ مسلمین عامّ شده و آن کتاب نفیس کامل ست در معنی خود،و هر گاه حفّاظ أخبار و أحادیث این کتاب را دیدند خوششان آمد و برای آن مستخرجات تصنیف کردند و بسیاری از فرسان حدیث این عمل را بمنصّهٔ ظهور آوردند که أسماء بعضی ازیشان را ذهبی ذکر کرده و از بعض بوجه عدم حضور إعراض ورزید.

پس لختی از سر إنصاف متوجّه باید شد و تأمّل باید کرد که حدیث ثقلین بلا شبهه درین کتاب ممدوح محمود بطرق عدیده مسرود و موجودست،و ابن جوزی

از فرط تحقیق آن را غیر صحیح و واهی و شدید التّزلزل و کثیر العلل وامی نماید پس اگر زعم باطلش صحیح بوده باشد این کتاب عظیم الشّأن جلیل المکان بوجه اشتمال آن بر چنین حدیث کی مستحقّ این أوصاف حسنه و صفات مستحسنه خواهد بود؟!خصوصا بلحاظ آنچه مسلم در مقدّمهٔ کتاب خود در بیان ذمّ جمع أحادیث غیر صحیحه افاده فرموده،بلکه در این صورت اوصافی که باید بآن متّصف شود قابل تبیین و تشریح و إظهار و تصریح نیست،فلا تکن من الذّاهلین.

نهم آنکه ابن خلّکان در«وفیات الأعیان»بترجمه مسلم گفته:[و قال أحمد بن سلمه:رأیت أبا زرعه و أبا حاتم یقدّمان مسلم بن الحجاج فی معرفه الصّحیح علی مشایخ عصرهما].

و نووی در«تهذیب الأسماء»و جلال الدّین سیوطی در«طبقات الحفّاظ» و عبد الحقّ دهلوی در«أسماء رجال مشکاه»نیز این قول أحمد بن سلمه بترجمهٔ مسلم نقل کرده اند.

و نیز نووی در«تهذیب الاسماء و اللّغات»بترجمه مسلم گفته:[و أجمعوا علی جلالته و إمامته و علوّ مرتبته و حذقه فی هذه الصّنعه و تقدّمه فیها و تضلّعه منها].

و نیز نووی در«تهذیب الأسماء»بترجمهٔ مسلم گفته:[و اعلم أنّ مسلما رحمه اللّه أحد أعلام أئمه هذا الشّأن و کبار المبرّزین فیه و أهل الحفظ و الإتقان و الرّحّالین فی طلبه إلی أئمّه الأقطار و البلدان و المعترف له بالتّقدّم فیه بلا خلاف عند أهل الحذق و العرفان و المرجوع إلی کتابه و المعتمد علیه فی کل الأزمان].

و ابن حجر عسقلانی در فهرست مرویّات خود-علی ما نقل عنه الثّعالبی فی «مقالید الأسانید»-در ذکر مسلم گفته:[کان أحد أئمّه أعلام هذا الشّأن و کبار المبرزین فیه و الرّحّالین فی طلبه و المجمع علی تقدّمه فیه أهل عصره،کما شهد له بذلک إماما وقتهما و حافظا عصرهما أبو زرعه و أبو حاتم].

و هر گاه مسلم در معرفت صحیح حدیث از سقیم آن بر جمیع أهل عصر خود که عصر اجتماع فحول این علم بود مقدّم بوده باشد و آن هم بشهادت إمامین وقت

و حافظین عصر أبو زرعه و أبو حاتم،بلکه تقدّمش در علم حدیث مجمع علیه بود و أهل حذق و عرفان را در آن خلافی نباشد و در تمام أزمنه بسوی کتابش رجوع و بر آن اعتماد واقع شود،پس بعد ادراک این معنی هرگز از مصفی که مدّعی تسنّن بوده باشد مترقّب نیست که در صحّت حدیث ثقلین که مثل این بارع متقدّم آن را محکوم بالصّحّه نموده در کتاب صحیح خود ادراج و اخراج فرموده؛ریبی پیرامون خاطر خود جا دهد چه جای آنکه باتّباع ابن جوزی ختم و جزم بعدم صحّتش نموده کمال عصبیّت و اعتساف خود فرا روی أرباب عدل و إنصاف نهد! دهم آنکه علّامهٔ نووی در«منهاج-شرح صحیح مسلم»گفته: [سلک مسلم فی صحیحه طرقا بالغه فی الاحتیاط و الإتقان و الورع و المعرفه،و ذلک مصرّح بکمال ورعه و تمام معرفته و غزاره علومه و شدّه تحقیقه بحفظه و تقعدده فی هذا الشّأن و تمکّنه من أنواع معارفه و تبریزه فی صناعته و علوّ محلّه فی التّمییز بین دقائق علومه الّتی لا یهتدی إلیها إلّا أفراد فی الأعصار،فرحمه اللّه و رضی عنه].

و نیز نووی در«تهذیب الأسماء و اللّغات»بترجمه مسلم گفته:[و من أکبر الدّلائل علی جلالته و ورعه و حذقه و تقعدده فی علوم الحدیث و اضطلاعه منها و تفنّنه فیها و تنبیهه علی ما فی ألفاظ الرّواه من اختلاف بین متن و إسناد و لو فی حرف و اعتنائه بالتّنبیه علی الرّوایات المصرّحه لسماع المدلّسین و غیر ذلک ممّا هو معروف فی کتابه و قد ذکرت فی مقدّمه شرحی لصحیح مسلم جملا من التّنبیه علی هذه الأشیاء و شبهها مبسوطه واضحه ثم نبّهت علی تلک الدقائق و المحاسن فی أثناء الشّرح فی مواطنها، و علی الجمله لا نظیر لکتابه فی هذه الدّقائق و صحّه الإسناد،و هذا عندنا من المحقّقات الّتی لا شکّ فیها للدّلائل المتظاهره علیها].

و نیز در آن گفته:[و من حقّق نظره فی«صحیح مسلم»رحمه اللّه و اطّلع علی ما أودعه فی أسانیده و ترتیبه و حسن سیاقته و بدیع طریقه من نفائس التّحقیق و جواهر التّدقیق و أنواع الورع و الاحتیاط و التّحرّی فی الرّوایات و تلخیص الطّرق و اختصارها و ضبط متفرّقها و انتشارها و کثره اطّلاعه و اتّساع روایته و غیر ذلک ممّا

فیه من المحاسن و الأعجوبات و اللّطائف الظّاهرات و الخفیّات؛علم أنّه إمام لا یلحقه من بعد عصره و قلّ من یساویه بل یدانیه من أهل دهره،و ذلک فضل اللّه یؤتیه من یشاء و اللّه ذو الفضل العظیم].

ازین عبارات شدّت ورع و کمال تحرّی و نهایت احتیاط و غایت تثبّت مسلم در روایات صحیح خود بأقصای وضوح لائحست،و از همین جاست نقل عرض مسلم کتاب خود را بر أبو زرعهٔ رازی و ترک احادیثی که أبو زرعه در باب آن اشارهٔ علّتی کرده بود،کما ستقف علیه فیما بعد إنشاء اللّه تعالی.

پس چگونه کسی از اهل سنّت تجویز می توان کرد که حدیث ثقلین با وصفی که مثل این متثبت محتاط در صحیح خود إثبات و ادراجش کرده حدیث واهی و شدید التّزلزل و کثیر العلل می باشد،کما هو المزعوم المشوم لابن الجوزی الملوم.

یازدهم آنکه این حدیث شریف را ترمذی در صحیح خود که یکی از«صحاح ستّهٔ»اهل سنّت می باشد بطرق عدیده اخراج نموده و مروی بودن آن بروایت جابر ابن عبد اللّه أنصاری و زید بن أرقم و أبو ذرّ الغفاری و أبو سعید الخدری و حذیفه بن أسید ثابت فرموده.و عظمت مرتبت و جلالت منزلت أحادیث این کتاب نزد ترمذی بحدّیست که خود در شأن آن گفته است: [من کان فی بیته هذا الکتاب فکأنّما فی بیته نبیّ یتکلّم]،کما نقل عنه ابن الأثیر فی«جامع الأصول»و الذّهبیّ فی«تذکره الحفّاظ»و ولیّ الدین الخطیب«فی رجال المشکوه»و عبد الحقّ أیضا فی«رجال المشکوه»و الثّعالبیّ فی«مقالید الأسانید»و مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی فی«کشف الظّنون»و مخاطبنا فی«بستان المحدّثین».

و هر گاه علوّ پایهٔ این کتاب باین حدّ رسیده باشد چگونه می توان گفت که حدیث ثقلین که در آن کتاب بطرق عدیده مرویست غیر صحیح خواهد بود.

دوازدهم آنکه ترمذی در حقّ«جامع صحیح»خود افاده فرموده که من تصنیف کردم این کتاب را پس پیش کردم آن را بر علمای حجاز پس پسند کردند آن را و پیش کردم آن را بر علمای عراق پس پسند کردند آن را و پیش کردم آن را بر علمای خراسان

پس پسند کردند آن را،چنانچه ابن أثیر در«جامع الاصول»بترجمهٔ ترمذی گفته:

[قال التّرمذیّ رحمه اللّه:صنّفت هذا الکتاب فعرضته علی علماء الحجاز فرضوا به، و عرضته علیّ علماء العراق فرضوا به،و عرضته علی علماء الخراسان فرضوا به،و من کان فی بیته هذا الکتاب فکأنّما فی بیته نبیّ یتکلّم].

و این افادهٔ ترمذی را ذهبی در«تذکره الحفاظ»و ولیّ الدّین الخطیب در«رجال مشکاه»و عبد الحق دهلوی نیز در«رجال مشکاه»و أبو مهدی ثعالبی در«مقالید الأسانید»و مصطفی بن عبد اللّه القسطنطینی در«کشف الظنون»و شاه صاحب در«بستان المحدّثین»هم نقل کرده اند،و عبارت شاه صاحب بترجمهٔ ترمذی این ست:

[ترمذی گفته است که:من هر گاه از تصنیف این جامع فارغ شدم أوّل آن را به علمای حجاز شریف نمودم ایشان همه پسند فرمودند،بعد از آن پیش علمای عراق بردم ایشان نیز متّفق الکلمه آن را مدح کردند،بعد از آن بر علمای خراسان عرض کردم ایشان نیز رضامند شدند،بعد از آن آن را ترویج و تشهیر نمودم.و نیز گفته که هر که:در خانه او این کتاب باشد پس در خانه او گویا پیغمبریست که تکلّم می کند]انتهی.

و هر گاه حدیث ثقلین را در مثل این کتاب عالیشان که مرضیّ و مقبول علمای حجاز و عراق و خراسانست مروی و مأثور می باشد،حرف قدح و جرحش بر زبان آوردن بچه حدّ مخالفت این همه عصائب علماء أعیان و طوائف خبرای این شان نمودن و أبواب عذل و ملام أرباب عقول و أحلام بر روی خود گشودن خواهد بود،و اللّه الواقی عن زیغ ارباب الجحود.

سیزدهم آنکه آنفا از افادهٔ علّامهٔ طیّبی در«کاشف-شرح مشکاه»واضح شده که أهل شرق و غرب بر صحّت ما فی«الصّحاح السّتّه»اتّفاق کرده اند و مکرّر دانستی که حدیث ثقلین در صحیح ترمذی که یکی از همین صحاح ستّه است بطرق عدیده مذکورست پس آن هم باتّفاق أهل شرق و غرب صحیح خواهد بود.پس اگر بعد اتّفاق أهل شرق و غرب بر صحّت حدیث ثقلین هم متعصّبی در بطلان زعم ابن الجوزی ریبی داشته باشد؛

جوابش واضح و آشکارست.

چهاردهم آنکه ابن روزبهان که از أکابر متکلّمین أعیان سنّیه است در کتاب «الباطل»خود گفته:[و لیس اخبار«الصّحاح السّته»مثل أخبار الرّوافض،فقد وقع إجماع الأئمّه علی صحتها].

پس واضح و لائح گردید که ابن الجوزی بقدح و جرح حدیث ثقلین که بودن او از أخبار صحاح ستّه بالقطع و الیقین ثابت و محقّق ست مخالفت إجماع أئمّه و شقّ عصای امّت مرحومه نموده خود را مصداق آیهٔ «وَ مَنْ یُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدی وَ یَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیلِ الْمُؤْمِنِینَ نُوَلِّهِ ما تَوَلّی» الآیه؛گردانیده،و باین صنیع شنیع ملازمان خود را با آن همه جلالت و نبالت مزعومی حضرات سنّیه بأسفل درکات انخفاض و هبوط رسانیده.

پانزدهم آنکه نیز ابن روزبهان در کتاب مذکور بعد ذمّ و تهجین کتب أهل حقّ و إظهار نبودن کتب أهل سنت مثل آن گفته: [و أمّا صحاحنا فقد اتّفق العلماء أنّ کلّ ما عدا من الصّحاح سوی التّعلیقات فی الصّحاح السّتّه لو حلف الطّلاق أنّه من قول رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم أو من فعله و تقریره لم یقع الطلاق و لم یحنث].

ازین عبارت در کمال وضوحست که حسب افادهٔ ابن روزبهان تمام علما متّفق شده اند برینکه سوای تعلیقات هر چه از صحاح ستّه معدودست اگر کسی حلف بر ثبوت آن از جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و آله و سلّم نماید حانث نخواهد بود،این مرتبه ایست که بالاتر از آن رتبه در قطعیّت ثبوت أحادیث بخیال نمی رسد.پس محلّ کمال استعجاب و نهایت استغرابست که چگونه ابن الجوزی حدیث ثقلین را که در صحیح ترمذی و غیر آن از صحاح بأسانید متّصله و طرق عدیده مروی و مخرّجست غیر صحیح می گوید و بلا محابا راه خروج و عدول و نکوص و نکول از إجماع و اطباق و إصفاق و اتّفاق أکابر مهرهٔ حذّاق و أفاخم بارعین سبّاق می پوید.

شانزدهم آنکه إمام أحمد بن حنبل این حدیث شریف را در«مسند»خود بطرق عدیده و أسانید سدیده اخراج کرده،کما دریته فیما سبق بعون اللّه و لطفه

الجميل بالتّبيين و التّفصيل،و آنفا دريافتى كه حافظ أبو موسى مدينى تصريح صريح بصحّت جميع أحاديث اين مسند مستند نموده و بعد درك افادهٔ اين حافظ كبير و جهبذ شهير كه شطرى از مفاخر كثيرهٔ او در مجلّد حديث ولايت و نبذى از مآثر أثيرهٔ او در همين مجلّد شنيدى بطلان مزعوم ابن الجوزى نسبت بحديث ثقلين نزد اولى الألباب هرگز محل ريب و ارتياب نيست.

هفدهم آنكه حافظ أبو موسى مدينى در إثبات صحّت جميع أحاديث«مسند أحمد» تصنيفى خاصّ فرموده،كما ستدرى عنقريب إنشاء اللّه تعالى.

و هر گاه مثل اين ناقد بصير و عارف خبير تأليفى خاصّ درين باب كرده باشد باز حرف قدح و جرح حديثى از أحاديث اين مسند و آن هم مثل حديث ثقلين بر زبان آوردن؛بهيجان عصبيّت و عدوان قصب السّبق در مخالفت و مشاقّت محقّقين أعيان برونست.

هجدهم آنكه حافظ أبو العلاء الهمدانى نيز فتوى بصحّت جميع أحاديث«مسند أحمد»داده،كما ستقف عليه إنشاء اللّه تعالى عن كثب.

پس زعم باطل ابن الجوزى در باب حديث ثقلين حسب افادهٔ اين حافظ مبجّل و حبر مجلّل نيز از صدق و صواب دور و نزد أهل خبرت و إمعان و احصاف و إتقان متروك و مهجور خواهد بود.

ترجمه حافظ ابو العلاء همدانى كه فتوى بصحت جميع احاديث«مسند احمد»داده

و حافظ أبو العلاء همدانى از مشاهير حفّاظ و نحارير أيقاظ سنّيه است.

ذهبى در«تذكره الحفاظ»گفته:[أبو العلاء الهمدانى الحافظ العلاّمه المقرى شيخ الإسلام محمّد بن سهل العطّار شيخ همدان،مولده سنه ثمان و ثمانين و أربعمائه،قرأ أناب (بالروايات.ظ)على أبى على الحدّاد،أكثر عنه و لازمه مدّه و على مقرى واسط أبى العزّ القلانسىّ و أبى عبد اللّه البارع و أبى بكر المرزوقى،و سمع من أبى القسم بن بيّان و أبى علىّ ابن بنهان و أبى الحصين و خلائق ببغداد و أبى عبد اللّه محمّد بن الفضل الفراوى و طائفه بنيسابور،ثمّ رحل ثانى مرّه إلى بغداد فأسمع ابنه،ثمّ قدم بعد الثّلاثين و خمس مائه

فأكثر ثم بعد عام أربعين قرأ عليه بالرّوايات أبو أحمد بن سكينه و أبو الحسن بن الدّبّاس و محمّد بن محمّد بن الكيّال حدّث عنه أبو المواهب بن صصرى الحافظ عبد القادر و الحافظ يوسف بن أحمد السّهروردىّ و محمّد بن محمود الحمامىّ و محمّد و القاضى عبد الحميد بتيماء و هم أسباطه و آخرون و خاتمه أصحابه بالإجازه أبو الحسن بن المقير.قال أبو سعد السّمعانىّ:حافظ متقن مقرى فاضل حسن السّيره مرضىّ الطّريقه عزيز النّفس سخىّ بما يملكه مكرم للغرباء يعرف القراءات و الحديث و الأدب معرفه حسنه سمعت منه،و قال عبد القادر الحافظ:شيخنا أبو العلاء أشهر من أن يعرف،بل يعزّ وجود مثله فى أعصار كثيره على ما بلغنا من السّير،أربى على أهل زمانه فى كثره السّماعات مع تحصيل اصول ما سمع و جوده النسخ و إتقان ما كتبه بخطه،ما كان يكتب شيئا إلاّ منقطا معربا،و أوّل سماعه من عبد الرّحمن بن محمّد الدّونى فى سنه خمس و تسعين و أربعمائه،برع على حفّاظ عصره من حفظ ما يتعلّق بالحديث من الأنساب و التّواريخ و الأسماء و الكنى و القصص و السّير،و لقد كان يوما فى مجلسه فجاءته فتوى فى عثمان رضى اللّه عنه فكتب من حفظه و نحن جلوس درجا طويلا فى أخباره،و له تصانيف منها:«زاد المسافر»فى خمسين مجلّدا و كان إماما فى القرآن و علومه و حصّل من القرآن ما انه صنّف فيه العشره و المفردات و صنّف فى الوقف و الابتداء و فى التجويد و المئات و العدد و معرفه القرّاء و هو نحو من عشر مجلّدات استحسنت تصانيفه و كتبت و نقلت إلى خوارزم و إلى الشّام و برع عنده جماعه كثيره فى القراءات و كان إذا جرى ذكر القرّاء يقول:فلان مات عام كذا،مات فلان فى سنه كذا، و فلان يعلو إسناده على فلان بكذا و كان إماما فى النّحو و اللّغه،سمعت أنّ من جمله ما حفظ كتاب«الجمهره»و خرّج له تلامذه فى العربيّه يقرءون بهمذان و بعض أصحابه رأيته فكان من محفوظاته كتاب«الغريبين»للهروى.

إلى أن قال:و كان مهينا للمال باع جميع ما ورثه من أبناء التّجّار فأنفقه فى طلب العلم حتّى سافر إلى بغداد و أصبهان ماشيا يحمل كتبه على ظهره سمعته يقول:

كنت أتيت ببغداد فى المساجد و آكل خبز الرّجل.و سمعت أبا الفضل بن هيمان

الأديب يقول:رأيت أبا العلاء فى مسجد من مساجد بغداد يكتب و هو قائم لأنّ السّراج كان عاليا.

إلى أن قال:فعظم شانه فى القلوب حتّى أن كان يمرّ فى همـدان فلا يبقى أحـد رآه إلّا قام و دعا له حتّى الصّبيان و اليهود و ربّما كان يمضـى إلى بلده مسـكان يصلّى بها الجمعه فيتلقّاه أهلها خارج البلد المسلمون علاحده و اليهود علا حده يدعون له إلى أن يـدخل البلـد فكان يفتح عليه من الدّنيا جمل فلم يدّخرها بل ينفقها على تلامذته، و كان عليها رسوم الأقوام و ما كان يبرح عليه ألف دينار همـدانيّه او أكثر من الـدّين مع كثره ما يفتـح عليه و كان يطلب لأصـحابه من النّاس و يعزّ أصـحابه و من يلوذ به و لا يحضر دعوه حتى يحضر جماعه أصحابه و كان لا يأكل من أموال الظّلمه و لا يقبل منهم مدرسه قطّ و لا رباطا و إنّما كان يقرئ فى داره و نحن فى مسـجده سـكّان،و كـان يقرى نصف نهاره الحـديث و نصـفه القرآن و العلم و كان لا يغشـى السّـلاطين و لا يأخـذه فى اللّه لومه لائـم و لا يمكن أحـدا فى مجلسه منكرا و لا سـماعا،فكان يقول كلّ إنسان منزلته حتّى تألّفت القلوب على محبّته و حسن الـذّكر له فى الآفاق البعيـده حتّى أهل خوارزم الّـذين هم معتزله مع شـدّته فى الحنبليّه،و كان حسن الصّـلوه لم أر أحـدا من مشايخنـا أحسن صـلاه منه،و كـان متشـدّدا فى أمر الطهـاره لا يـدع أحـدا يمسّ مـداسّه و كـان ثيابه قصارا و أكمامه قصارا،عمامته نحو سـبعه أذرع،و كانت السّنّه شعاره و دثاره بحيث إنّه كان إذا دخل مجلسه(حوّل.صح.ظ)رجله اليسرى كلفه أن يرجع و يقدّم اليمنى،لا يمسّ جزءا إلّا على وضوء،و لا يدع شيئا قطّ إلّا مستقبل القبله تعظيما لها.

إلى أن قـال:سـمعت من أثق به عن عبـد الغـافر بن إسـماعيل الفارسـى أنّه قـال فى الحافـظ أبى العلاء لما دخل نيسابور:ما دخل نيسابور مثلك!و سـمعت الحافظ أبى القاسم علىّ بن الحسن يقول-و ذكر رجلا من أصحابه-:رجل إن رجع و لم يلق الحافظ أبا العلاء ضاعت رحلته.مات أبو الغلاء فى جمادى الاولى سنه تسع و ستّين و خمسمائه].

و علامه جلال الدين سيوطى در«طبقات الحفّاظ»گفته:[أبو العلاء الهمدانى

الحافظ العلّامه المقرى شيخ الإسلام الحسن بن أحمد بن الحسن بن أحمد بن سهل العطّار شيخ همدان،ولد سنه ۴۸۸ و تلا على ابن الحدّاد و لازمه و أكثر عنه و سمع من أبى الحصين و أبى عبد اللّه الفراوى و خلائق و رحل و آخر أصحابه بالإجازه ابن المنير و كان حافظا متقنا مقريا فاضلا حسن السّيره إماما فى القرآن و علومه يعرف القراءات و الحديث و الأدب معرفه تامّه إماما فى النّحو و اللّغه،و كان من محفوظاته«الجمهره الدّريديّه»و كتاب«الغريبين»للهروى،برع على حفّاظ عصره ما يتعلّق بالحديث من الأنساب و التّواريخ و الأسماء وا الكنى و القصص و السّير،و صنّف فى القراءات و غيرها و خرّج له تلامذته فى القراءات و العربيّه و كان لا يخشى السّلاطين و لا يقبل منهم شيئا و لا مدرسه و لا رباطا و لا يأخذه فى اللّه لومه لائم مع التّقشّف فى الملبس،مات فى جمادى الاولى سنه ۵۶۹].

نوزدهم آنكه زين الدّين عبد الرحمن بن أحمد الدّمشقى الحنبلى المعروف بابن رجب در«ذيل طبقات حنبليّه»بترجمهٔ عبد المغيث بن زهير الحربى گفته:[و صنّف عبد المغيث«الانتصار لمسند الإمام أحمد»أظنّه ذكر فيه أنّ أحاديث المسند كلّها صحيحه و قد صنّف فى ذلك قبله أبو موسى،و بذلك أفتى أبو العلاء الهمدانىّ و خالفهم(۱) الشّيخ أبو الفرج بن الجوزىّ].

ازين عبارت علاوه بر تصديق ما ذكرناه سابقا ظاهر و واضح است كه عبد المغيث حربى تصنيف كرده كتاب«انتصار لمسند الإمام أحمد»را و ظنّ ابن رجب آنست كه عبد المغيث درين كتاب ذكر كرده كه أحاديث مسند أحمد تماما صحيح مى باشد.

و پر ظاهرست كه اگر ظن ابن رجب مطابق واقع ست پس در بطلان نفى ابن الجوزى

۱- ان كان ابن رجب أراد بهذا الخلاف أن ابن الجوزى حكم على احاديث عديده بالوضع و عدم الصحه و هى موجوده فى المسند ، فمسلم ، و ان كان المراد به انه صرح فى كلام له ان احاديث المسند كلها ليست محكومه بالصحه بل فيها الضعيف و الموضوع ، فذلك غير معلوم منه بل المعلوم خلافه ، كما ستراه انشاء اللّه تعالى فى كلامه الذى نقله عنه النهروانى فى رسالته (منه طاب ثراه)

صحّت حدیث ثقلین را حسب افادهٔ صریحهٔ عبد المغیث ریبی نیست،و إلّا صرف تصنیف کردن او کتابی خاصّ در نصرت مسند أحمد نیز نزد ارباب تبصّر و اعتبار برای ظهور خزی و خسار ابن جوزی عمده الکبار که در پی قدح و جرح حدیث این مسند عظیم المقدار افتاده کافی و بسندست.

و کمال علو عبد المغیث در مذهب سنّیّه و علوّ مرتبت او در وثوق و اعتماد نزد این حضرات سنّیّه بر ناظر«عبر-فی خبر من غبر»ذهبی و«مرآه الجنان»عبد اللّه بن أسعد یافعی و«ذیل طبقات حنبلیّه»علاّمه ابن رجب حنبلی و«تاج مکلّل»مولوی صدیق حسن خان معاصر،واضح و آشکارست.

بستم آنکه عمر بن محمّد عارف النهروانی در رسالهٔ«مناقب أحمد بن حنبل» گفته:[قال ابن الجوزی:صحّ عند الإمام أحمد من الأحادیث سبع مائه الف و خمسین ألفا،و المراد بهذه الأعداد الطّرق لا المتون.أخرج منها مسنده المشهور الّذی تلقّته الأمّه بالقبول و التّکریم و جعلوه حجّه یرجع إلیه و یعوّل عند الاختلاف علیه.قال حنبل بن إسحاق:جمعنا عمّی لی و لصالح و لعبد اللّه و قرأ علینا المسند و ما سمعه منه تامّا عیرنا.ثمّ قال لنا:هذا الکتاب قد جمعته و انتخبته من أکثر من سبعمائه ألف و خمسین ألفا فما اختلف المسلمون فیه من حدیث رسول اللّه فارجعوا إلیه فإن وجدتموه فیه فذاک،و إلّا فلیس بحجّه،و کان یکره وضع الکتب فقیل له فی ذلک فقال:

قد عملت هذا المسند إماما إذا اختلف النّاس فی سنّه من سنن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم رجعوا إلیه].

ازین عبارت کالشّمس فی وسط السّماء واضح و لائحست که خود ابن الجوزی بتصریح صریح افاده کرده که نزد إمام أحمد از أحادیث هفت لک و پنجاه هزار حدیث صحیح شده و از همین أحادیث صحیحه أحمد مسند مشهور خود را اخراج فرموده و این مسند کتابیست که آن را أمّت تلقّی بقبول و تکریم نموده و آن را حجّتی گردانیده که بسوی آن رجوع واقع می شود و عند الاحتلاف اعتماد بر آن کرده می آید و از خود أحمد نقل کرده که او در باب مسند خود فرمود که این کتابیست که جمع کرده ام و منتخب

نموده ام آن را از مقداری که زائد بر هفت لک و پنجاه هزار حدیث بود پس چیزی که در آن مسلمین اختلاف کنند از حدیث رسول خدا صلی اللّه علیه و سلّم رجوع بآن نمایید پس اگر یافتید آن را در آن کتاب پس حجّت ست و إلّا حجّت نیست.و نیز افاده فرموده که أحمد تصنیف کتب را مکروه می داشت پس درین باب باو کلامی گفته شد،یعنی بعض مستفیدین باو گفتند که با وصف کراهت از تصنیف کتب سبب جمع این مسند چه شد؟پس أحمد در جواب گفت که این مسند را امامی ساخته ام که هر گاه مردم در سنّتی از سنن رسول خدا صلی اللّه علیه و سلّم اختلاف کنند بسوی آن رجوع نمایند.

و بعد از فرا گرفتن این افادات رشیقه و تصریحات أنیقه در باب مسند إمام أحمد از کلام خود ابن الجوزی اگر ناظر بصیر محو حیرت شود بجا خواهد بود، زیرا که أوّلا بانتخاب أحمد مسند خود را از أحادیث صحیحه اعتراف صریح کردن، و ثانیا مسند را بوصف شهرت متّصف وانمودن،و ثالثا تلقّی کردن أمّت آن را بقبول و تکریم ثابت ساختن،و رابعا گردانیدن ایشان این مسند را حجّت واضح نمودن، و خامسا مرجع و معوّل بودن آن عند الامّه بمعرض بیان آوردن،و سادسا افادهٔ أحمد در باب جمع و انتخاب این کتاب از مقدار زائد بر هفت لک و پنجاه هزار حدیث نقل کردن،و سابعا أمر فرمودنش برجوع إلی المسند در باب حدیث مختلف فیه بین المسلمین نقل نمودن،و ثامنا افاده کردنش که اگر آن حدیث را در آن یابند پس حجّت ست و إلّا فلا،ذکر فرمودن،و تاسعا إمام گردانیدن أحمد این مسند را بمعرض تبیین رسانیدن،و عاشرا حکم مکرّر أحمد برجوع إلی المسند عند اختلاف النّاس فی سنّه من السّنن مذکور ساختن.

و با وصف این همه افصاحات ظاهره و إیضاحات باهره و تشییدات شافیه و تأکیدات وافیهٔ خود در پی قدح و جرح حدیث همین مسند جلیل الشّأن فتادن و توهین و تهجین رجال مسند آن آغاز نهادن،داد تهافت و تناکر قبیح و تناقض و تنافر فضیح دادن و بموقف تعنیف و تأنیب و تعییر و تثریب أرباب عقل و إنصاف ستادن بنحوی که در أنظار أرباب ألباب و أبصار بدیع و عجیب و طریف و غریب می نماید؛بکمال انجلا و اسفار واضح

و آشکار می باشد.

بست و یکم آنکه ابن الجوزی در کتاب«الموضوعات»که نسخهٔ عتیقهٔ آن بفضل ربّ البریّات نزد این کثیر السّیّئات حاضر و موجودست گفته:[فمتی رأیت حدیثا خارجا عن دواوین الإسلام که«الموطّأ»و«مسند أحمد»و«الصّحیحین»و«سنن أبی داود»و«التّرمذی»و نحوها؛فانظر فیه فإن کان له نظیر فی الصّحاح و الحسان فرتّب أمره و إن ارتبت به فرأیته یباین الاصول فتأمّل رجال إسناده و اعتبر أحوالهم من کتابنا المسمّی بالضّعفاء و المتروکین،فإنّک تعرف وجه القدح فیه].

ازین عبارت واضح و لائحست که ابن الجوزی«مسند أحمد»را از دواوین اسلام معدود فرموده و آن را قرین«موطّأ»گردانیده و در ذکر بر«صحیحین» و«سنن أبو داود و ترمذی»مقدّم گذاشته و در مقام اعتماد و اعتبار همه را بیک سلک کشیده و حدیثی را که در یکی ازین کتب هم موجود بوده باشد بوجه مفروغ عنه بودن بثبوت و تحقق آن قابل نظر و تحقیق و محلّ اعمال فکر و تعمیق ندیده،بلی در باب حدیثی که خارج ازین دواوین و مثل آن بوده باشد حکم بنظر کرده و افاده فرموده که اگر برای آن حدیث خارج نظیری در أحادیث صحاح و حسان یافته شود ترتیب أمرش باید کرد،و اگر بوجه مباینت از اصول محلّ ارتیاب باشد تأمّل رجال سند و اعتبار أحوالشان از کتاب«الضّعفاء و المتروکین»می باید نمود که وجه قدح در ان باین وسیله معلوم خواهد شد.

پس محل کمال استطراف و استعجاب و مقام نهایت استبداع و استغراب است که چگونه ابن الجوزی حدیث ثقلین را که ازین دواوین مذکورهٔ اسلام بطرق عدیده در مسند إمام خودش و نیز در«صحیح مسلم»و«صحیح ترمذی»مخرّج و مذکور،بلکه بحسب افادهٔ سبط ابن الجوزی در«سنن أبو داود»و نیز مروی و مأثور است؛غیر صحیح می گوید،و راه غمز و لمز رجال آن بأقدام تهجّم و تقحّم می پوید، و هرگز بخیال نمی آرد که اگر بالفرض و التّقدیر این حدیث ازین دواوین و أمثال آن خارج نیز می بود بسبب وجود نظائر کثیرهٔ آن درین دواوین قابل ترتیب أمر و تشیید

نجر بود چه جای آنکه خودش بأسانید کثیره و ألفاظ وفیره درین دواوین موجود و مسرود و مرتّب و منضود می باشد،فهل هذا الطعن منه فی الحدیث إلّا فعل من شارکه الشّیطان فی سلطانه و نطق بالباطل علی لسانه؟!و اللّه الواقی العاصم عن زیغه و عدوانه و هو الحسیب الرّقیب علی بغیه و طغیانه.

و محتجب نماند که علاوه بر آنچه در این مقام ذکر شد بسیاری از افادات علماء أعلام و محقّقین فخام سنّیّه متعلّق باین مسند مستند عنقریب در ردّ کلام بخاری سمت ذکر یافته،و بعد ملاحظه آن بر أدنی متأمّل بطلان مزعوم ابن الجوزی در باب حدیث ثقلین أظهر من الشّمس و أبین من الأمسست،فراجعها و لا تغفل عنها.

بست دوم آنکه محیی الدّین نووی در«منهاج-شرح صحیح مسلم»گفته:

[و ممّا جاء فی فضل«صحیح مسلم»ما بلغنا عن مکّی بن عبدان أحد حفّاظ نیسابور أنّه قال:سمعت مسلم بن الحجّاج رضی اللّه عنه یقول:لو أنّ أهل الحدیث یکتبون مائتی سنه الحدیث فمدارهم علی هذا المسند،یعنی صحیحه،قال:و سمعت مسلما یقول:

عرضت کتابی هذا علی أبی زرعه الرّازی،فکلّ ما أشار أنّ«له علّه»ترکته،و کلّ ما قال إنّه صحیح و لیس له علّه خرّجته].

و نیز در آن گفته:[قال الشّیخ:و قد قدّمنا عن مسلم أنّه قال:عرضت کتابی هذا علی أبی زرعه الرّازی،فکلّ ما أشار أنّ له علّه ترکته،و کلّ ما قال إنّه صحیح و لیست له علّه فهو هذا الّذی أخرجته].

و ذهبی در«سیر النّبلا»بترجمهٔ مسلم گفته:[و قال مکّیّ بن عبدان:سمعت مسلما یقول:عرضت کتابی هذا المسند علی أبی زرعه فکلّ ما أشار علیّ فی هذا الکتاب أنّ له علّه و سببا؛ترکته،و کلّ ما قال إنّه صحیح لیس له علّه فهو الّذی أخرجت،و لو أنّ أهل الحدیث یکتبون الحدیث مائتی سنه فمدارهم علی هذا المسند].

ازین عبارات بکمال صراحت ثابت و محقّق می شود که مسلم صحیح خود را بر أبو زرعهٔ رازی عرض کرده و هر حدیثی که او نسبت بآن اشاره بعلّتی یا سببی

کرده مسلم آن را ترک نموده،و در حقّ هر حدیثی گفت که این حدیث صحیحست و هیچ علّتی ندارد همان را مسلم اخراج کرده.

و ظاهرست که حدیث ثقلین در«صحیح مسلم»بطریق عدیده مذکورست،پس این حدیث نیز حسب تصریح أبو زرعهٔ رازی صحیح و بری از علل خواهد بود،و بعد تصریح کردن أبو زرعهٔ رازی بصحّت این حدیث شریف و نفی صریح تمامی علل از آن؛هیچ عاقلی در بطلان کلام ابن الجوزی که مشاقّه للأعلام برای قدح و جرح این حدیث شریف برخاسته،بی محابا بنفی صحّت آن جان إنصاف کاسته؛ریبی نخواهد ورزید،و اللّه الواقی عن شرّ کلّ مخاتل عنید.

ترجمهٔ حافظ ابو زرعه رازی که مسلم صحیح خود را بر او عرض کرده

و أبو زرعه از أکابر حفّاظ أعلام و أجلّهٔ أثبات عظام سنّیه است.

محمد بن عبد الکریم سمعانی در«أنساب»به نسبت رازی گفته:و أبو زرعه، عبید اللّه بن عبد الکریم بن یزید بن فروخ الرّازیّ مولی عیّاش بن مطرف القرشیّ، من أهل الری،سمع خلّاد بن یحیی و أبا نعیم و قبیصه بن عقبه و مسلم بن إبراهیم و أبا الولید الطیالسیّ و أبا سلمه التّبوذکیّ بالقصبی،و أبا عمر الجوصیّ و إبراهیم بن موسی الفرّاء و یحیی بن بکر المصریّ،و کان إماما ربّانیا متقنا حافظا مکثرا صادقا، و قدم بغداد غیر مرّه،و جالس أحمد بن حنبل و ذاکره و کثرت الفوائد فی مجلسهما، روی عنه مسلم بن الحجّاج و إبراهیم إسحاق الحربیّ و عبد اللّه بن أحمد حنبل و قاسم ابن زکریّا المطرّز و أبو بکر محمّد بن الحسین القطّان و ابن أخیه و ابن أخته أبو محمّد عبد الرّحمن بن أبی خلیفه الرّازیّ.و حکی عبد اللّه بن أحمد بن حنبل،قال:لمّا قدم أبو زرعه نزل عند أبی و کان کثیر المذاکره له،فسمعت أبی یوما یقول:لمّا صلّیت الفرض استأثرت بمذاکره أبی زرعه علی نوافلی.و ذکر عبد اللّه بن أحمد قال:قلت لأبی:یا ابه!من الحفّاظ؟قال:یا بنیّ!شباب کانوا عندنا من أهل خراسان و قد تفرّقوا.قلت:من هم یا أبه؟!قال:محمّد بن إسماعیل،ذاک البخاریّ و عبید اللّه بن عبد الکریم، ذاک الرّازیّ،و عبد اللّه بن عبد الرّحمن،ذاک السّمرقندیّ،و الحسن بن الشّجاع،

ذاک البلخیّ.و حکی عن أبی زرعه الرّازیّ أنّه قال:کتبت عن رجلین مائتی ألف حدیث:کتبت عن إبراهیم الفراء مائه ألف حدیث،و عن أبی شیبه عبد اللّه مائه ألف حدیث.ذکر أبو عبد اللّه محمّد بن مسلم بن واره،قال:کنت عند إسحاق بن إبراهیم بنیسابور فقال رجل من أهل العراق:سمعت أحمد بن حنبل یقول:صحّ من الحدیث سبعمائه ألف حدیث و أکثر؛هذا الفتی-یعنی أبا زرعه-قد حفظ ستمائه ألف حدیث صحّ من الحدیث.و کان إسحاق بن راهویه یقول:کلّ حدیث لا یعرفه أبو زرعه لیس له أصل.و کانت ولادته سنه مائتین سلخ ذی الحجّه سنه أربع و ستّین و مائتین بالرّی و زرت قبره].

و علامه ذهبی در«تذکره الحفّاظ»گفته:[أبو زرعه الإمام حافظ العصر عبید اللّه بن عبد الکریم بن یزید بن فروخ القرشی مولاهم الرّازیّ،سمع أبا نعیم و قبیصه و خلّد بن یحیی و مسلم بن إبراهیم و القعنبیّ و محمّد بن سابق و طبقتهم بالحرمین و العراق و الشّام و الجزیره و خراسان و مصر.و کان من أفراد الدّهر حفظا و ذکاء و دینا و إخلاصا و علما و عملا.حدّث عنه من شیوخه:حرمله و أبو حفص الفلاّس و جماعه و مسلم و ابن خالته الحافظ أبو حاتم و التّرمذیّ و ابن ماجه و النّسائیّ و ابن أبی داود و أبو عوانه و سعید بن عمرو البرذعیّ و ابن أبی حاتم و محمّد بن الحسین القطّان و آخرون.

و فی السّابق و اللّاحق روایه إبراهیم بن أورمه الحافظ عن الفلاّس عن أبی زرعه الرّازیّ قال النّجّار:سمعت عبد اللّه بن أحمد بن حنبل،قال:نزل أبو زرعه عندنا فقال لی أبی:

یا بنیّ!قد اعتضت عن نوافی بمذاکره هذا الشّیخ.قال صالح بن محمّد:سمعت أبا زرعه:

کتبت عن ابن أبی شیبه مائه ألف حدیث و عن إبراهیم بن موسی الرّازیّ مائه ألف، قلت:تقدر أن تملی علیّ ألف حدیث من حفظک؟قال:لا!و لکنّی إذا القی علیّ عرفت.و عن أبی زرعه أنّ رجلا استفتاه أنّه حلف بالطّلاق أنّک تحفظ مائه ألف حدیث!فقال:تمسّک بامرأتک!ابن عقده:نا:مطین عن أبی بکر بن أبی شیبه،قال:

ما رأیت أحفظ من أبی زرعه.و عن الصّغانی:أبو زرعه عندنا یشبه بأحمد بن حنبل.

و قال علیّ بن الجنید:ما رأیت أعلم من أبی زرعه.و قال أبو یعلی الموصلیّ:کان

أبو زرعه مشاهدته أكبر من اسمه،يحفظ الأبواب و الشّيوخ و التّفسير.و قال صالح جزره:سمعت أبا زرعه يقول:أحفظ فى القراءات عشره آلاف حديث.و قال يونس بن عبد الأعلى:ما رأيت أكثر تواضعا من أبى زرعه و قال عبد الواحد بن غياث:ما رأى أبو زرعه مثل نفسه.و قال أبو حاتم:ما خلف أبو زرعه بعده مثله،و لا أعلم من كان يفهم هذا الشّأن مثله،و قلّ من رأيت فى زهده.مات أبو زرعه فى آخر يوم من سنه أربع و ستّين و مائه.و فيها مات محدّث مصر أحمد بن عبد الرّحمن بن وهب بحشل و الإمام أبو إبراهيم المزنىّ الفقيه و الإمام يونس بن عبد الأعلى الصّدفىّ،ثلاثتهم بمصر.

أخبرنا أحمد بن هبه اللّه،أنا:القسم بن عبد اللّه،أنا أبو الأسعد هبه الرّحمن بن عبد الواحد،أنا عبد الحميد بن عبد الرحمن البحترىّ،أنا عبد الملك بن الحسن، نا يعقوب بن إسحاق الحافظ،نا إبراهيم بن مرزوق،أنا عمرو بن يونس.«ح».و به قال يعقوب.و أنا أبو زرعه الرّازىّ،نا عمرو بن مرزوق،قالا:نا عكرمه بن عمّار،أنا شدّاد،سمعت:أبا أسامه،قال:قال رسول اللّه صلى اللّه عليه و سلّم: يا ابن آدم!إنّك إن تبذل الفضل خير لك و إن تمسكه شرّ لك و لا تلام على كفاف،و ابدأ بمن تعول،و اليد العلياء خير من اليد السّفلى. و أخبرنا ابن عساكر عن أبى المظفّر بن السّمعانى،أنا عبد اللّه ابن محمّد،أنا عثمان بن محمّد،نا عبد الملك،فذكره].

بست و سوم آنكه محمّد بن إسحاق مدنى بتصريح صريح،تصحيح اين حديث شريف فرموده بذكر تعدّد روات آن تأييد و تشييد صحّت آن نمود،چنانچه سابقا دريافتى كه أزهرى در«تهذيب اللّغه»بعد ذكر اين حديث بروايت زيد بن ثابت فرموده:[قال محمّد بن إسحاق:و هذا حديث صحيح و رفعه،و نحوه زيد بن أرقم و أبو سعيد الخدرى].

و ظاهرست كه بعد تنصيص محمّد بن إسحاق بر صحّت اين حديث سائر فى الآفاق حرف عدم صحّت آن بر زبان آوردن عين انحراف و اعتساف و سراسر مجانبت تحقيق و إنصاف ست.

بست و چهارم آنكه علاّمهٔ أزهرى كه علوّ مرتبه اش در علم حديث أظهر من

الشّمس ست تصحیح محمّد بن إسحاق را تقریر فرموده،کما دریت،و تقریر حکم صحّت این حدیث شهیر از چنین جهبذ خبیر برای إبطال قول ابن الجوزی غریر؛کافی و وافی و زیغ أرباب جحود و ارتیاب را طارد و نافی ست.

بست و پنجم آنکه علاّمه محمّد بن مکرم أنصاری افریقی در«لسان العرب» عبارت تهذیب أزهری که مشتمل بر حکم ابن إسحاق بصحّت این حدیث ست نقل فرموده بتقریر حکم مذکور بلا ردّ و نکیر در احصاف و إبرام مبانی این حدیث أثیر افزوده،و فی ذلک أیضا مقنع و بلاغ لمن أنصف و لم یشن دینه بالایتاغ.

بست و ششم آنکه حافظ ابن خزیمه نیسابوری این حدیث شریف را در«صحیح» خود اخراج نموده،چنانچه سابقا بعون اللّه تعالی بتصریح سخاوی در«استجلاب ارتقاء الغرف»دانستی.و حکم علاّمه ابن خزیمه بصحّت این حدیث دلیل واضح بر بطلان و هوان مزعوم ابن الجوزی عظیم العدوان می باشد.

بست و هفتم آنکه علاّمهٔ سخاوی تقریر اخراج ابن خزیمه کرده،و آن هم بحمد اللّه تعالی برای ظهور شناعت حکم ابن الجوزی کافی و بسندست.

بست و هشتم آنکه علاّمهٔ سیوطی در«تدریب الرّاوی»گفته:[ثمّ إنّ الزّیاده فی الصّحیح علیها تعرف من کتب السّنن المعتمده کسنن أبی داود و التّرمذی و النّسائی و ابن خزیمه و الدّار قطنی و الحاکم و البیهقی و غیرها،منصوصا علی صحّته فیها،و لا یکفی وجوده فیها إلاّ فی کتاب من شرط الاقتصار علی الصّحیح فیکفی وجوده فیها کابن خزیمه و أصحاب المستخرجات].

و ازین عبارت ظاهرست که صحیح ابن خزیمه کتابیست که مصنّفش در آن بر أحادیث صحیحه اقتصار نموده و مجرّد وجود حدیثی در آن-و لو بدون النصّ علی الصّحّه- دلیل صحّت آن حدیثست.پس در حدیث ثقلین که در«صحیح ابن خزیمه»مخرّج و مرویست بحسب این افاده نیز صحیح خواهد بود.

بست و نهم آنکه نیز سیوطی در«تدریب الرّاوی»گفته:[«صحیح ابن خزیمه» أعلی مرتبه من«صحیح ابن حبّان»لشدّه تحرّیه حتّی أنّه یتوقّف فی التّصحیح لأدنی کلام

فی الاسناد فیقول:إن صحّ الخبر و إن ثبت کذا،و نحو ذلک].

ازین عبارت واضح ست که«صحیح ابن خزیمه»در مرتبه از«صحیح ابن حبّان»أعلاست بسبب شدّت تحرّی ابن خزیمه تا اینکه او بوجه أدنی کلامی در إسناد از تصحیح توقّف می نماید.

و چون بحمد اللّه تعالی حدیث ثقلین در«صحیح ابن خزیمه»مروی و مخرّج ست معلوم شد که این حدیث شریف بمرتبهٔ عالیهٔ صحّت رسیده است و در اسناد آن أدنی کلامی هم نیست.پس أهل انصاف اندک تأمّل فرمایند که نسبت بچنین حدیثی حکم جزمی عدم صحّت آن دادن و در رجال سند آن قدح و جرح آغاز نهادن آیا کار أهل نقد و اعتبارست یا صنیع أصحاب خیبت و خسار؟! سی ام آنکه نیز سیوطی در«تدریب الرّاوی»گفته:[قد علم ممّا تقدّم أنّ أصحّ من صنّف فی الصّحیح ابن خزیمه ثمّ ابن حبّان ثمّ الحاکم،فینبغی أن یقال:

أصحّها بعد مسلم ما اتّفق علیه الثّلاثه ثمّ ابن خزیمه و ابن حبّان أو و الحاکم، ثمّ ابن حبّان فقط إن لم یکن الحدیث علی شرط أحد الشّیخین.و لم أر من تعرّض لذلک فلیتأمّل].

ازین عبارت ظاهرست که در صحّت أحادیث بر مصنفین دیگر صحاح مقدّمست، پس اگر متعنّتی مثل ابن الجوزی مخالفت حکم او در باب حدیث ثقلین نماید نزد أرباب تحقیق محلّ کمال تأسف و تلهّف خواهد بود.

سی و یکم آنکه حافظ أبو عوانه اسفراینی این حدیث شریف را در کتاب «المسند الصّحیح»که مستخرج«صحیح مسلم»ست اخراج کرده،کما سبق، و ظاهرست که بعد حکم این ناقد خبیر و جهبذ بصیر بصحّت حدیث ثقلین،صنیع بدیع ابن جوزی بچه حدّ شنیع و فضیع می نماید.

و«صحیح أبو عوانه اسفراینی»نزد ستّیه از مشاهیر صحاح موصوف بأنواع اطراء و امتداحست.

در بیان اعتبار«صحیح حافظ بو عوانه اسفراینی»که مستخرج از کتاب«صحیح مسلم»است

علامه سمعانی در کتاب«الأنساب»بترجمهٔ أبو عوانه گفته:[صنّف«المسند الصّحیح»علی«صحیح مسلم»بن الحجّاج القشیریّ و أحسن].

و ابن خلکان در«وفیات الأعیان»بترجمه او گفته:[صاحب«المسند الصّحیح»المخرّج علی کتاب مسلم بن الحجّاج].

و ذهبی در«تذکره»بترجمه او آورده:[صاحب الصّحیح المسند المخرّج علی صحیح مسلم،له فیه زیادات عدّه].

و نیز ذهبی در«عبر»گفته:[صاحب الصّحیح المسند].

و یافعی در«مرآه الجنان»گفته:[صاحب المسند الصّحیح].

و سبکی در«طبقات شافعیّه»گفته:[صاحب المسند الصّحیح المخرّج علی کتاب مسلم].

و أبو بکر اسدی در«طبقات شافعیّه»گفته:[مصنّف الصّحیح المخرّج علی صحیح مسلم].

و سخاوی در«ضوء لامع»بترجمهٔ خود گفته:[و اجتمع له من المرویّات بالسّماع و القراءه ما یفوق الوصف،و هی تتنوع أنواعا أحدها:ما رتّب علی الأبواب الفقیهیّه و نحوها و هی کثیره جدا،منها ما تقیّد فیه بالصّحیح کالصّحیحین للبخاری و لمسلم و لابن خزیمه-و لم یوجد بتمامه-و لأبی عوانه الإسفراینی،و هو و إن کان مستخرجا علی ثانی الصّحیحین فقد أتی فیه بزیادت طرق،بل و أحادیث کثیره].

و أبو مهدی ثعالبی در«مقالید الأسانید»گفته:[«صحیح أبی عوانه الإسفراینی»و هو مستخرج علی«صحیح مسلم»و زاد فیه طرقا فی الإشاره و قلیلا من المتون]إلخ.

در بیان معنی مستخرج در اصلاح محدثین

و مخاطب در«بستان المحدّثین»گفته:[«صحیح أبو عوانه»و آن مستخرج است از«صحیح مسلم».و«مستخرج»در اصطلاح محدّثین عبارت از کتابیست که

برای إثبات أحادیث کتاب دیگر نویسند و ترتیب و متون و طرق إسناد همان کتاب را ملحوظ دارند و سند خود را بوجهی که مصنّف آن کتاب در میان نماند تا شیخ آن مصنّف یا شیخ الشّیخ آن و هلمّ جرا بیان نمایند،و چون از طرق دیگر نیز مثل آن ثابت شود وثوق و و اعتماد بر روایت آن مصنّف قوّت گیرد لیکن این مستخرج را صحیح از آن نامند که طرقی دیگر در أسانید زائد کرده و رای طرق و أسانید مسلم و قدری قلیل از متون نیز زائد کرده،پس گویا کتابی مستقلّ شد،و ذهبی از آن صحیح کتابی چیده جدا ساخته مشهورست ب«منتقی الذّهبی»و آن در صد و سی حدیثست]انتهی.

سی و دوم آنکه حافظ علاّمه أبو عبد اللّه حسین بن إسماعیل المحاملی این حدیث شریف را در«أمالی»خود اخراج نموده،نصرا للحقّ الواضح،و هصرا للباطل الفاضح تصحیح آن فرموده،چنانچه در ما سبق بحمد اللّه تعالی از«کنز العمّال»ملاّ علی متّقی دانستی.و بعد تصحیح هذا الحافظ الجلیل لهذا الحدیث المحصف الأثیل لم یبق ریب فی فساد قول الجاحد الضّئیل،و اللّه العاصم عن الانخداع بتلمیعه و التّسویل.

سی و سوم آنکه أبو عبد اللّه الحاکم النیسابوریّ-کما سمعت-حدیث ثقلین را در«مستدرک علی الصّحیحین»در مناقب جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام بأسانید متعدّده بروایت حبیب بن أبی ثابت عن أبی الطفیل عن زید بن أرقم اخراج کرده تصحیح آن بر شرط شیخین یعنی بخاری و مسلم نموده.

سی و چهارم آنکه نیز حاکم در«مستدرک»این خبر شریف را از حدیث سلمه بن کهیل عن أبی الطفیل بسماعه عن زید بن أرقم آورده و آن را شاهد حدیث سابق قرار داده و تصریح کرده که این شاهد نیز بر شیخین صحیح ست.

سی و پنجم آنکه نیز حاکم در«مستدرک»این حدیث منیف را در مناقب أهل البیت علیهم السّلام بروایت مسلم بن صبیح عن زید بن أرقم اخراج نموده بتصریح صحیح بودن آن بر شرط شیخین در إبرام و إحکام آن بأقصی الغایه افزوده.

و ظاهرست-و لا کظهور الشّمس-که بعد ثبوت حکم بصحّت حدیث ثقلین بطرق

عدیده بر شرط شیخین و آن هم از چنین حاکم که بنابر افادات علمای سنّیه-کما سبق- إمام المحدّثین بوده باشد و علم او محیط بود بجمیع أحادیث متنا و إسنادا و بأحوال روات آن جرحا و تعدیلا و تاریخا و بنابر همین ریاست دینیّه آن را حاکم گفته باشند؛ أحدی از أرباب ألباب را در خسار و تیاب جاحد حلیف النّصاب و بطلان کلام آن مجازفت انتساب،محلّ شکّ و ارتیاب نخواهد بود.

سی و ششم آنکه محمّد بن فتوح حمیدی این حدیث شریف را در کتاب«الجمع بین الصّحیحین»روایت کرده؛کما مضی،و این معنی مؤذنست بصحّت آن حتما نزد این حافظ کبیر،و فیه أیضا کفایه للنّاظر البصیر و إرغام للجاحد الغریر،و تبکیت للمبطل المهین الحقیر،و لا یتبئک مثل خبیر.

سی و هفتم آنکه حسین بن مسعود البغوی المعروف بالفرّاء این حدیث شریف را بطرق عدیده در«مصابیح»از مسلم و«صحیح ترمذی»نقل کرده کما سلف،و هذا ممّا یثبت صحّه الخبر عند هذا الحافظ الجلیل و هو بحمد اللّه کاف فی إذلال المنکر الضّئیل و واف بإبطال مقاله مع التّثویر و التّخجیل،و اللّه العاصم بمنّه عن زیع أصحاب التّخدیع و التّضلیل.

سی و هشتم آنکه رزین بن معاویه العبدری حدیث ثقلین را در کتاب«تجرید الصّحاح»بطرق عدیده از صحاح خود نقل کرده،کما سبق،و هو أیضا بحمد اللّه من الدّلائل الواضحه علی صحّه هذا الخبر السّدید عند هذا الحبر المجید،و فیه أوفی حجّه علی الجاحد المتعصّب العنید،و أجلی برهان للکشف عن زیغه المدید و ضلاله البعید.

سی و نهم آنکه علّامه ابن عساکر دمشقی این حدیث شریف را بسند خود از مسلم روایت کرده،کما دریته سابقا ممّا یشهد بصحّه الحدیث عند هذا الحافظ النّاقد، و یردی و یوبق شبهات الجاحد الحائد الحاقد.

چهلم آنکه سراج الدّین أوشی فرغانی این حدیث شریف را در کتاب«نصاب الأخبار»روایت کرده،کما علمت فیما سلف.و مصطفی بن عبد اللّه قسطنطینی

در«کشف الظنون»در ذکر«نصاب الأخبار»گفته:[و قد اختصره من کتاب «غرر الأخبار و درر الأشعار»و هذا الّذی کان وعد بجمعه مقتصرا علی إیراد ألف حدیث صحیح و هو کثیر الأبواب].

ازین عبارت بکمال صراحت واضحست که«نصاب الأخبار»کتابیست که مصنّف آن در باب آن وعده کرده بود که آن را جمع خواهد کرد در حالی که اقتصار می کند بر یک هزار حدیث صحیح،و چون حدیث ثقلین را مصنّف«نصاب الأخبار»در آن کتاب روایت کرده پس بحسب افادهٔ او صحّت آن ثابت و محقّق خواهد بود،و ذلک مما یزید الجاحد تبکیتا و إرغاما و یوسعه تسکیتا و إفحاما.

چهل و یکم آنکه علّامه مجد الدّین ابن الأثیر طرق عدیدهٔ این حدیث شریف را در(جامع الاصول)از«صحیح مسلم»و«صحیح ترمذی»نقل فرموده کما دریت، و هذا مما یبیّن صحّه الحدیث بواضح الأعلام و الآثار عند هذا الحبر الجلیل المقدر و یجلب علی الجاحد الشّنیع الإنکار أفظع البوار و أدهی التّبار،و یظهر علی أرباب الألباب و أصحاب الأبصار فاحش زلله و العثار،بل یبدی لهم سیّئ عمله کالشّمس فی رابعه النّهار.

چهل و دوم آنکه ضیاء الدّین محمّد بن عبد الواحد المقدسی این حدیث شریف را در کتاب«المختاره»اخراج کرده،چنانچه در ما سبق بعون اللّه تعالی بتصریح علّامهٔ سخاوی در«استجلاب ارتقاء الغرف»و سمهودی در«جواهر العقدین»و أحمد بن فضل ابن محمّد باکثیر المکّی در«وسیله المآل»و افاده علّامهٔ مناوی در«فیض القدیر»و نقل مولوی حسن زمان معاصر در«قول مستحسن»دانستی،و علّامه مقدسی در کتاب «المختاره»التزام ایراد أحادیث صحیحه نموده و این کتاب او از مشاهیر صحاح أهل سنّت ست.

زین الدین عبد الرّحیم بن الحسین العراقی در کتاب«التّقیید و الایضاح لما أطلق و أغلق من کتاب ابن الصّلاح»گفته:[و ممّن صحّح أیضا من المتأخّرین الحافظ ضیاء الدّین محمّد بن عبد الواحد المقدسی،فجمع کتابا سمّاه«المختاره»التزم فیه

الصّحّه و ذكر فيه أحاديث لم يسبق إلى تصحيها فيما أعلم و توفى الضّياء المقدسىّ فى السّنه الّتى مات فيها ابن الصّلاح سنه ثلاث و أربعين و ستّمائه].

و سيوطى در«تدريب الرّاوى»نقلا عن العراقى گفته:[و منهم الحافظ ضياء الدّين محمّد بن عبد الواحد المقدسى،جمع كتابا سمّاه«المختاره»التزم فيه الصّحّه و ذكر فيه أحاديث لم يسبق إلى تصحيحها].

و علامه سخاوى در«ضوء لامع»بترجمهٔ خود در ذكر أقسام مرويّات و مسموعات خويش گفته:[ثانيها:ما رتّب على المسانيد كمسند أحمد و هو أجمع مسند سمعه و أبى داود الطّيالسى و أبى محمّد عبد بن حميد و أبى عبد اللّه العدنى و أبى بكر الحميدىّ و مسدّد و أبى يعلى الموصلى،و ليس فى واحد منها ما هو مرتّب على حروف المعجم، نعم ممّا رتب فيه على الحروف من المسانيد مع تقييده بالمحتجّ به«المختاره»للضّياء المقدسى و لكن لم تكمل تصنيفا و لا استوفى الموجود سماعا].

و شيخ عبد الحق دهلوى در مقدّمهٔ«شرح فارسى مشكاه»بعد ذكر«مستدرك حاكم»گفته:[و أئمّهٔ ديگر نيز در صحاح تصنيف كرده اند،مثل«صحيح ابن خزيمه» كه او را إمام الأئمّه گويند].

إلى أن قال:[و چنانكه«مختارهٔ»حافظ ضياء الدّين مقدسى،و وى نيز صحاح كه در«صحيحين»نيست آورده.گفته اند كه وى نيز أحسن ست از«مستدرك»]انتهى.

و مصطفى بن عبد اللّه القسطنطينى در«كشف الظّنون»گفته:[«المختاره»فى الحديث للحافظ ضياء الدّين محمّد بن عبد الواحد المقدسى الحنبلى المتوفى سنه ۶۴۳ ثلاث و أربعين و ستّمائه،التزم فيه الصّحّه فصحّح فيه أحاديث لم يسبق إلى تصحيحها.

قال ابن كثير:و هذا الكتاب لم يتمّ و كان بعض الحفّاظ من مشايخنا يرجّحه على«مستدرك الحاكم»كذا فى«الشّواذ(النور ظ)الفياح»].

و مولوى صديق حسن خان معاصر در«إتحاف النّبلا»گفته:[المختاره فى الحديث للحافظ ضياء الدّين محمّد بن عبد الواحد المقدسى الحنبلى المتوفّى سنه ثلاث و أربعين و ستّ مائه،و در وى التزام إيراد أحاديث صحيحه كرده و أخبار غير مسبوقه التّصحيح

را تصحیح نموده ابن کثیر گفته:هذا کتاب لم یتمّ و کان بعض الحفّاظ من مشایخنا یرجّحه علی مستدرک الحاکم.کذا فی الشواذ-(النّور.ظ)الفیاح»].

و مولوی حسن زمان معاصر در«قول مستحسن»در شرح قول ماتن:[قال الحافظ السّیوطیّ فی«إتحاف الفرقه»:و هو-أی الاثبات- هو الرّاجح عندی بوجوه،و قد رجّحه أیضا الضّیاء المقدسیّ فی«المختاره»]بعد لفظ المختاره گفته:[أجلّ تصانیفه.

قال الشّیخ الکردی فی الأمم:هی الأحادیث الّتی یصلح أن یحتجّ بها سوی ما فی الصّحیحین و قالوا:کتابه أحسن من مستدرک الحاکم.و قال الزّرکشیّ فی«تخریج أحادیث الرّافعی» إنّ تصحیحه أعلی من تصحیح الحاکم و إنّه قریب من تصحیح التّرمذی و ابن حبّان، و وافقه ابن حجر و السّخاویّ و السّیوطی أشرک صحیحه بالصّحیحین فی إطلاق اسم الصّحّه علی جمیع ما فیه،و ممّن یعتمده الحافظ المزّیّ و المنذریّ و عماد الدّین بن کثیر فی کثیرین و هو فی ستّه و ثمانین جزء].

ازین عبارات واضح و ظاهرست که مقدسی در کتاب«مختاره»التزام إیراد أحادیث صحیحه نموده و تقیید بأحادیث محتجّ بها کرده و بعض حفّاظ آن را بر مستدرک حاکم ترجیح داده اند و آن را أحسن از مستدرک گفته اند و أحادیث آن صالح احتجاجست و تصحیح مقدسی در آن کتاب از تصحیح حاکم أعلی می باشد،و قریب به تصحیح ترمذی و ابن حبّانست،و این کتاب بحیثیّت إطلاق صحّت بر جمیع ما فیه شریک صحیح بخاری و مسلم شده و معتمد علیه أکابر حفّاظ و أثبات ایقاظست.

پس بعد درک این همه مضامین از افادات أکابر محققین مثل ابن کثیر و زرکشی و مزّی و منذری و ابن حجر و سیوطی و سخاوی و عبد الحقّ دهلوی و إبراهیم کردی و غیر ایشان أدنی توهّمی نیز در بطلان کلام خلاعت انضمام ابن جوزی نزد اولی الأحلام باقی نخواهد ماند،و اگر نیک تأمّل کنی این وجه مشتمل بر وجوه متعدّده و دلائل متکثّره است که هر یکی از آن برای ارغام جاحدین و تبکیت حائدین کافی و وافیست.

چهل و سوم آنکه محبّ الدّین محمّد بن محمود البغدادی المعروف بابن النّجّار این حدیث شریف را بسند خود از مسلم روایت کرده،کما عرفت فیما مضی،و فی ذلک

أيضا دليل مستبين ناصع على صحّه هذا الخبر الرّائق الرّائع عند هذا الحبر المقدّم البارع،و اللّه الواقى عن الصّغو إلى الباطل،و هو المانع الوازع.

چهل چهارم آنكه رضى الدّين حسن بن محمّد الصّغانى حديث ثقلين را در كتاب «مشارق الأنوار النّبويّه من صحاح الأخبار المصطفيه»اين حديث شريف را نقلا عن «صحيح مسلم»آورده،كما سبق،و فيه دليل واضح على صحّته عند هذا الحبر المبجّل و هو جالب على الجاحد العنود للبوار الوحى المعجّل.

چهل و پنجم آنكه صغانى در أوّل«مشارق الأنوار»گفته:[و لمّا توّجنى اللّه تعالى و دوّجنى بتاج«مصباح الدّجى من صحاح حديث المصطفى»و«دواج الشّمس المنيره من الصّحاح المأثوره»و انثال النّاس إلى الاشتغال بهما جدّا لا هواده فيه و استيضاح كلّ حديث منهما و استكشاف معانيه؛رأيت أن إتباع الحسنه الحسنه و إجرار حصان الخير رسنه فى العمر الّذى سنه منه سنه،أحسن ما انصرفت إليه أعنّه الهمم الشّوارع العوالى،و انحس ما انحرفت إليه أسنّه الصّمم الشّوارع و العوالى، فمزجت البحرين يلتقيان و غصت على ما فيهما من الدّرر و العقيان و ضممت إلى ما فيهما ما صحّ من كتابى الشّهاب و النّجم ليجتمع الصّحاح فى كتاب خفيف الحجم،و هذا الكتاب حجّه بينى و بين اللّه تعالى فى الصّحه و الرّصانه و الإتقان و المتانه،و هو أنيسى مدّه حياتى فى الدّنيا و شفيعى المشفّع إنشاء اللّه فى العقبى،و كفى باللّه الّذى هو عاضد من وضع لتعالى جدّه صفيحه خدّه،و عاضد من رضع لتعس جدّه فى تعدّى حدّه،عالما بما عانيت فى تأليفه و ترتيبه و قاسيت فى تصنيفه و تهذيبه،و سمّيته«مشارق الأنوار النّبويّه من صحاح الأخبار المصطفيه»].

ازين عبارت ظاهرست كه صغانى درين كتاب أخبار صحاح جمع نموده و تصريح صريح كرده كه اين كتاب در صحّت و رصانت و إتقان و متانت حجّتى ست در ميان او و در ميان خداوند عالم.إلى غير ذلك من المفاخر و المآثر.پس حديثى كه در مثل اين كتاب موجود باشد صرف وجود آن مع قطع النّظر عن غيره دليل صحّت آن خواهد بود، و نقش وساوس طاعنين و هواجس قادحين از قلوب أهل إنصاف خواهد زدود.

چهل و ششم آنکه علّامه ابن طلحهٔ شافعی این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»نقل کرده چنانچه سابقا از عبارت«مطالب السّؤول»او دریافتی،و هو من البراهین اللائحه،علی أنّ الحدیث صحیح عند هذا الحبر بلا امتراء،و أنّ ما زعمه ابن الجوزیّ محض افک و صرف افتراء.

چهل هفتم آنکه حافظ علّامه محمّد بن یوسف گنجی بسند خود این حدیث شریف را از مسلم روایت نموده،کما سلف،و هو مؤذن بصحّته عند هذا الحافظ الجلیل و قامع لرأس الجاحد القمیّ الضّئیل.

چهل و هشتم آنکه علّامه محمّد بن یوسف گنجی نصّ صریح بر صحّت این حدیث شریف نموده باظهار روایت کردن أکابر علمای أعلام آن را در کتب خود کمال تأیید و تسدید آن فرموده،و هذا ممّا یفتّ فی عضد المنکر المناکر،و یوهی منه الجاحد الکائد الماکر،و یجلب علیه أدهی الدّواهی و الفواقر،و یوبقه بأطمّ النّوائب و النّواقر.

چهل و نهم آنکه حافظ کنجی در صدر کتاب«کفایه الطالب»بصراحت افاده فرموده که درین کتاب أحادیث صحیحه از کتب أئمّه و حفّاظ وارد نموده،چنانچه در دیباجهٔ«کفایه الطالب»بعد ذکر طعن بعض طاعنین در بعض أحادیث فضل اهل بیت علیهم السلام گفته:[فدعتنی الحمیّه لمحبّتهم علی إملاء کتاب یشتمل علی بعض ما روینا عن مشایخنا فی البلدان من أحادیث صحیحه من کتب الأئمّه و الحفّاظ فی مناقب أمیر المؤمنین علی]إلخ.

پس بنا بر این افاده نیز صحّت این حدیث که بروایت زید بن أرقم در«کفایه الطالب» مرویست واضح و آشکار گردید،و نیز صحّت این حدیث که بروایت زید بن ثابت در آن مأثورست بحدّ ثبوت و تحقّق رسید،و ذلک بحمد اللّه مستأصل لشافه شبهات أهل الجحود و العناد،و مدمّر علی نزعات أرباب الإلطاط و اللّداد.

پنجاهم آنکه علّامه محیی الدّین نووی این حدیث شریف را در کتاب«تهذیب الأسماء و اللّغات»از«صحیح مسلم»نقل کرده،و هو من سوافر الحجج علی کون ذلک الخبر صحیحا عند هذا العلم المستند و فساد أباطیل الجاحد العنید لدی هذا

الحبر المعتمد.

پنجاه و یکم آنکه حافظ محبّ الدّین طبری،کما دریت،این حدیث شریف را در«ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی»از«صحیح مسلم»آورده بإثبات آن از دیگر کتب علمای أعلام خود طریق إحکام و إبرام آن سپرده،و فیه دلیل واضح علی کمال صحّه هذا الحدیث و اعتماده،و برهان لائح علی بوار جحد المنکر المریب و فساده.

پنجاه و دوم آنکه علاء الدّین الخازن این حدیث شریف را در تفسیر(لباب التّأویل)از«صحیح مسلم»نقل کرده،و هو حجّه ظاهره و بیّنه باهره علی صحّه هذا الحدیث عنده بلا ارتیاب و بوار ما تفوّه به الجاحد العنود الخیاز إلی النّصاب.

پنجاه و سوم آنکه حافظ أبو الحجّاج مزّی در«تحفه الأشراف بمعرفه الأطراف«این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»نقل نموده و طرق دیگران از«صحیح ترمذی«و نسائی آورده در تأیید و تشیید آن افزوده،و هو مما یظهر صحّه الحدیث عنده بلا مریه و أنّ جحد الجاحد المیلم فریه أیّه فریه.

پنجاه و چهارم آنکه ولیّ الدّین الخطیب،کما علمت،در«مشکاه المصابیح» طرق عدیدهٔ این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»و«صحیح ترمذی»آورده، و هو مؤذن بصحّه هذا الخبر عند ذلک الحبر الأجلّ و مثبت لفساد ما زعمه الجاحد الحیود الأضلّ.

پنجاه و پنجم آنکه علاّمه طیبی در«کاشف-شرح مشکاه«منقول بودن حدیث ثقلین را از«صحیح مسلم»تقریر نموده بشرح آن اشتغال فرموده و آن بمثل تقریب سابق مفید صحّت حدیث ست نزد این علاّمهٔ آفاق و موجب ظهور بطلان مزعوم ابن الجوزی ست حسب افاده این عمده الحذّاق.

پنجاه و ششم آنکه خلخالی در«مفاتیح-شرح مصابیح»بودن حدیث ثقلین از أحادیث صحیحه تقریر نمود،کما سبق،و هو بحمد اللّه کاف فی المطلوب و المقصود،و واف باجتیاح أصل الجاحد العنود.

پنجاه و هفتم آنکه علاّمه شمس الدّین ذهبی حدیث ثقلین را بلفظی که

أبو عوانه در صحیح خود آن را اخراج نموده بتصریح صریح تصحیح فرموده،چنانچه محمود قادری در«صراط سوی»بعد ذکر حدیث ثقلین بروایت أبو عوانه،کما دریت سابقا گفته:[قال الحافظ الذّهبیّ:هذا حدیث صحیح]انتهی.

و غیر خفیّ علی أرباب النّقد و الاعتبار،و أصحاب السّبر و الإختبار،أنّ تصحیح هذا الحافظ الشّهیر فی الأعصار،الّذی قدح لتعنّته و نصبه فی کثیر من الأخبار،الوارده فی فضل أهل بیت النّبیّ المختار،علیه و آله آلاف السّلام ما وصف الصّبح بالإسفار، دلیل ظاهر علی بلوغ هذا الحدیث العزیز المثار،إلی أعلی مرتبه من الصّحّه الواضحه الآثار،حیث لم یتمکّن الذّهبیّ الذّاهب عریضا فی تیهاء العصبیّه و الانغمار،أن یلطّه و یستره خدعا للإغمار،أو یتفوّه فی صحّته بنت شفه إخلادا إلی الجحود و الإنکار،بل قاده وضوح الصّواب المزهر کلّ الإزهار بأتمّ الإلحاص و الالجاء و الاضطرار،إلی الاعتراف بصحّته و الإقرار،و التّصریح بها بأبین الإظهار،و الإجهار.

پنجاه و هشتم آنکه محمّد بن مسعود کازرونی،کما سمعت سابقا،در کتاب «المنتقی فی سیره المصطفی»بنهایت صراحت حدیث ثقلین را بالحتم و الجزم ثابت و محقّق وانموده بتصریح تمام تصحیح آن فرموده.

پنجاه و نهم آنکه علاّمه کازرونی در کتاب مذکور بمزید احقاق حقّ و ازهاق باطل؛کسی را که بعد نشو و نما در بلاد علمای دین بمخالف مؤدّای حدیث ثقلین تفوّه نماید قریب بکفر دانسته.و ظاهرست که هر گاه نزد علاّمهٔ کازرونی کسی که در در بلاد علمای دین ناشی شده باشد بمحض نطق بمخالف مؤدّای حدیث ثقلین قریب بکفر گردد آن کسی که با وصف نشو و نما در بلاد علمای دین بحدّی اشتغال بعلوم دینیّه کرده باشد که علمای اهل سنّت او را از أکابر علمای مذهب خود معدود نمایند و در تبیین مناقب و مفاخر و تشریح محامد و مآثر او قصب السّبق از یکدگر ربایند؛و با این همه او در أصل ثبوت این حدیث شریف کلام کند،بلکه بمزید جسارت سراسر خسارت بإجهار و اعلان نفی صحّت آن نماید و بنهایت سلاطت لسان راه قدح و جرح و توهین و تهجین آن پیماید،یقینا نزد علاّمهٔ مذکور از دائره اسلام و ایمان خارج و در زرافه أهل

کفر و الحاد والج خواهد بود.

پس حالا- اولیای ابن الجوزی را لازم است که خاک بر سر کنند و أثواب حداد دربر،که أبواب چاره مسدودست،و حیلهٔ خلاص مفقود،و هکذا ینتقم اللّه لأولیائه و یدیل أودّاءه من أعدائه.

شصتم آنکه علامه إسماعیل بن عمر بن کثیر دمشقی بصراحت واضحه تصحیح این حدیث نموده،چنانچه در تفسیر خود بذیل تفسیر آیهٔ مودّت،کما سمعت سابقا گفته:[

و قد ثبت فی الصّحیح أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم قال فی خطبته بغدیر خمّ:

إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی و إنّهما لم(لن.ظ)یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض].

و محتجب نماند که تصحیح ابن کثر این حدیث أثیر را با آن همه تعصّب کثیر و تعنّت عزیر و تعنّد وفیر،دلیل ظاهر مستنیرست بر آنکه این حدیث شریف منیر بحدّی صحیح و شهیر می باشد که متعنّتین أهل عناد و متعصّبین ذوی الأحقاد را با آنکه سلفی مثل بخاری و ابن الجوزی دارند مجال نیست که حرفی در قدح و جرحش بر زبان آرند،بلکه بإلجاء حقّ صحّت آن را طوعا و کرها ظاهر می کنند و بنیان کلمات بائرهٔ طاعنین را بمعاول تصریحات ظاهره خود می کنند.

شصت و یکم آنکه ابن کثیر این حدیث شریف را در تفسیر خود بذیل تفسیر آیه تطهیر از«صحیح مسلم»نقل نموده و در تفسیر آیه مودّت نیز إثبات اخراج مسلم آن را کرده،بلکه بجمع دیگر طرق آن از أسفار أئمّهٔ کبار خویش در تشیید و توطید افزوده،و هذا أیضا دلیل صحّته عند هذا الحبر النّحریر،و فیه کفایه لإفساد قول الجاحد الغریر.

شصت و دوم آنکه نور الدّین هیتمی در کتاب«مجمع الزّوائد»توثیق رجال سند حدیث ثقلین فرموده،کما سبق نقلا عن«فیض القدیر»للمناوی،و این معنی بحمد اللّه تعالی کمال و هن و هو ان صنیع ابن الجوزی عظیم العدوان که در پی قدح و جرح رجال سند آن افتاده است واضح و ظاهر می نماید.

شصت و سوم آنکه خواجه پارسای بخاری در«فصل الخطاب»حدیث ثقلین را از«جامع الاصول»بروایت«صحیح مسلم»نقل کرده،و فیه دلاله واضحه علی صحّه الحدیث عند هذا المسند العارف،و بوار خطل المنکر المناکر الحائد الصّارف.

شصت و چهارم آنکه شهاب الدّین دولت آبادی در«هدایه السّعداء»این حدیث را از«مشارق الأنوار»صغانی و«مصابیح»بغوی و«مشکاه المصابیح»بروایت مسلم نقل کرده و دیگر طرق و ألفاظ آن از کتب أئمّه کبار و أساطین أحبار خود آورده تأیید و تسدیدش بنهایت قصوی رسانیده،کما سبق،و ذلک بحمد اللّه دلیل ظاهر علی صحّه الحدیث لدی هذا البحر الموّاج و قاطع لألسن أصحاب المراء و اللّجاج.

شصت و پنجم آنکه شهاب الدّین دولت آبادی در«هدایه السّعدا»در شرح کلمات روایات حدیث ثقلین و ذکر فوائد،نکات آن گفته:[قوله:أمر أن یجمع رحال الإبل.

فرمود تا پالانهای اشتران جمع کنند تا هر یکی از صحابه بشنود و مجمع علیه شود،کسی را بعد خلاف و اختلاف نباشد،لأنّه أمر عظیم للهدایه.و در«شرح سنّت»می گوید:

در صحّت این حدیث محدّثان سلف و خلف متّفق اند]انتهی.

ازین عبارت واضح و ظاهرست که شهاب الدّین دولت آبادی أوّلا افاده فرموده که سبب جمع رحال إبل و تشریف بردن آن جناب بر آن برای بیان حدیث ثقلین این بود که هر یک از صحابه آن را بشنود فرمودن آن جناب این ارشاد باسداد را مجمع علیه شود و کسی را در آن بعد خلاف و اختلاف نباشد،چه ارشاد فرمودن آن جناب این حدیث شریف را أمر عظیم بود برای هدایت و بعد تمهید این افادهٔ سراسر إجاده تأییدا لهذا المرام و تشییدا له بمزید الإحصاف و الإبرام از کتاب«شرح سنّت»نقل فرموده که در صحّت این حدیث محدّثان سلف و خلف متّفق اند،پس حالا منصفین أهل سنت را انگشت تحیّر بدندان تأسف باید گزید و بهره وافی از عبرت و تبصّر باید گزید که چگونه ابن الجوزی با آن همه ممارست علوم تحمّل و روایت و مزاولت فنون تنقید و درایت؛حدیثی را که خود جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و آله و سلّم اهتمام تمام در«مجمع علیه» شدن آن بین الأنام فرموده است و محدّثان سلف و خلف در صحّت آن متّفق می باشند

غیر صحیح می انگارد،و از نهایت غمارت راه قدح و جرح روات آن می سپارد،و بمزید عصبیّت و انحراف مخالفت أسلاف و أخلاف را بدل می گزیند،و از غایت إضرار و إجحاف إقرار و اعتراف را مخلّ بجور و اعتساف خود می بیند.

شصت و ششم آنکه علاّمهٔ سخاوی در کتاب«استجلاب ارتقاء الغرف» کما سمعت سابقا در معرض إثبات صحّت این حدیث شریف آن را از«صحیح مسلم» نقل کرده،و هو بحمد اللّه تعالی مرغم لآناف أهل الجحود،و دارء عن المذعنین معرّه ذوی البغی و العنود.

شصت و هفتم آنکه نیز علاّمهٔ سخاوی در کتاب مذکور در معرض إثبات صحّت حدیث ثقلین اخراج ابن خزیمه نیسابوری این حدیث شریف را در صحیح خود ذکر نموده،و هو أیضا بعون اللّه مجتث لاصول المنکرین الجاحدین،و دارء لکیود المخاتلین الحائدین.

شصت و هشتم آنکه نیز علاّمهٔ سخاوی در کتاب مسطور بمعرض مذکور طرق عدیدهٔ آن را از«مستدرک علی الصّحیحین»حاکم نیسابوری آورده،و هو دلیل مستبین ظاهر و برهان متین قاهر علی لزوم الحجّه کلّ جامح عن الحقّ أو داخر،و وضوح المحجّه علی کلّ آنس بالصّدق أو نافر.

و شصت و نهم آنکه نیز علاّمهٔ سخاوی در کتاب مزبور روایت کردن ضیاء مقدسی این حدیث شریف را در کتاب«المختاره»إثبات فرموده،بلا ردّ و نکیر تقریر روایت و تصحیح آن حافظ کبیر نموده،و فیهما ما یوهن کید المخلدین إلی الجحود و الإنکار و یغرقهم من الهوان و الذّلّ فی معتلج التّیار.

هفتادم آنکه علاّمه جلال الدّین سیوطی حدیث ثقلین را از«صحیح مسلم» در«جامع صغیر»و«أساس فی مناقب بنی العبّاس»نقل کرده و جز وی از این حدیث شریف نقلا عن مسلم در«إحیاء المیت بفضل أهل البیت»و«نهایه الإفضال فی تشریف الآل» نیز آورده،کما مرّ سابقا،و این معنی بحمد اللّه تعالی برای إثبات صحّت این حدیث شریف وثیق البنیان نزد سیوطی عمده الأرکان و إبطال و إیهان مزعوم ابن الجوزی

کثیر المجازفه و العدوان کافی و وافیست،و داء ارتیاب و انزعاج أرباب انحراف و اعوجاج را عافی و شافی،و اللّه المعافی.

هفتاد و یکم آنکه سیوطی این حدیث شریف را در کتب عدیدهٔ خود از حاکم نقل کرده و صحیح گفتن او این حدیث شریف را و آن هم بر شرط بخاری و مسلم إثبات فرموده،کما لا یخفی علی من راجع إلی«إحیاء المیت»و«الأساس»و«الخصائص الکبری»له،و قد مرّت نصوص عباراتها فیما سبق،و ازینجا نیز بحمد اللّه تعالی صحّت این حدیث شریف از إثبات علّامهٔ سیوطی ثابت و محقّق می شود،و هو بحمد اللّه دامغ لرءوس الجاحدین و قالع لاسوس المعاندین.

هفتاد و دوم آنکه علّامهٔ سمهودی در«جواهر العقدین»حدیث ثقلین را در معرض إثبات صحّت آن از«صحیح مسلم»نقل فرموده قصب السّبق در تخجیل منکرین و جاحدین ربوده،کما عرفت فیما مضی،و فیه من التّبکیت و الإرغام و التّسکیت و الإفحام لمن تفوّه فی الحدیث بکلام ما لا یخفی علی ذوی الأحلام.

هفتاد و سوم آنکه نیز سمهودی این حدیث شریف را در«جواهر العقدین»از «مستدرک حاکم»به سه طریق نقل کرده و ظاهر نموده که حاکم هر واحد ازین طرق را بر شرط شیخین صحیح گفته،فلا أدری کیف یقابل الخبر بعد هذا بالجحود و الإنکار و یجتری بالطّعن فیه احتقابا للخیبه و الخسار؟!.

هفتاد و چهارم آنکه نیز سمهودی در«جواهر العقدین»این حدیث شریف را از کتاب«المختاره»ضیاء مقدسی که بودن آن از صحاح معروفهٔ أهل سنّت آنفا دانستی؛نقل کرده و تصریح فرموده که مقدسی آن را از طریق سلمه بن کهیل از أبی الطّفیل روایت کرده،و این هر دو از رجال صحیح می باشند،و هذا بحمد اللّه قالع لأساس الطّعن و القدح و هادم لبنیان الغمز و الجرح.

هفتاد و پنجم آنکه علّامه ابن روزبهان در«شرح رسالهٔ اعتقادیّهٔ»خود حدیث ثقلین را از أحادیث صحیحه شمرده درین باب راه إنصاف و تجنّب از اعتساف سپرده، کما علمت فیما سبق،و هو بعون اللّه من أوضح الدّلائل و البراهین علی تحقّق صحّه هذا

الخبر المرصّص الرّصين.

هفتاد و ششم آنکه شهاب الدّین قسطلانی این حدیث شریف را در«مواهب لدنیّه»از«صحیح مسلم»نقل کرده و بآن استدلال و احتجاج نموده،و إذن لم یبق ریب فی کون الحدیث عند هذا الحبر صحیحا،و فساد مزعوم الجاحد الّذی أبدی لزیغه طعنا فضیحا.

هفتاد و هفتم آنکه شمس الدّین علقمی در«کوکب منیر»حدیث ثقلین را که بروایت مسلم در«جامع صغیر»مذکورست تأیید و تأزیر فرموده،و فیه أیضا دلیل زاهر مستنیر علی صحّه الخبر عند هذا العلم المنیر.

هفتاد و هشتم آنکه علاّمه ابن حجر مکّیّ در«صواعق»در بحث حدیث غدیر سندی را که بآن حافظ أبو القاسم طبرانی حدیث ثقلین و حدیث غدیر را روایت کرده بتصریح صریح تصحیح فرموده،قلوب جاحدین را بأفضع أنواع،ایلام و ایجاع نموده، هفتاد و نهم آنکه نیز ابن حجر در«صواعق»در بیان آیهٔ تطهیر صحّت حدیث ثقلین را منصوص ساخته أعلام تقبیح و تفضیح منکرین افراخته.

هشتادم آنکه نیز ابن حجر در«صواعق»در بیان آیهٔ «وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ» این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»آورده راه إظهار و توضیح إثبات و تصحیح آن سپرده.

هشتاد و یکم آنکه نیز در«صواعق»در بیان آیهٔ مذکوره بمعرض إثبات صحّت این حدیث شریف مروی و مخرّج بودن آن در«صحیح مسلم»مذکور نموده جحد جاحد معثار را بأنامل إیضاح و اسفار فرسوده.

هشتاد و دوم آنکه نیز در«صواعق»در بیان مذکور نصّ صریح بر صحّت روایتی از روایات این حدیث صحیح نموده تشیید مبانی ثبوت و تحقّق آن افزوده.

هشتاد و سوم آنکه نیز در«صواعق»در تتمّهٔ کتاب برای إثبات صحّت این حدیث شریف آن را از«صحیح مسلم»نقل نموده نقش إنکار منکر واضح العثار از خواطر و أفکار

أهل استبصار زدوده.

هشتاد و چهارم آنکه نیز در«صواعق»در تتمّهٔ کتاب بتنصیص روایتی از روایات این حدیث شریف را صحیح ظاهر ساخته بتنویر قلوب أهل اذعان و تضییق صدور أرباب عدوان پرداخته،و لعمری إنّ إفصاح ابن حجر مرّه بعد مرّه عن صحّه هذا الخبر مع ما فی نحیزته من الجماح و الأشر و العصبیّه و الانحراف عن عتره سیّد البشر علیه و آله سلام اللّه ما طلع شمس و لمع قمر،دلیل بیّن علی تحقّق الحقّ العلیّ الخطر و سلطان مسفر عن تمکّن الصّدق الجلیّ الأثر.

هشتاد و پنجم آنکه کمال الدّین بن فخر الدّین جهرمی کما عرفت سابقا در«براهین قاطعه-ترجمهٔ صواعق محرقه»بسوی نقل تصحیحات و تنصیصات ابن حجر نسبت باین حدیث شریف بلا ردّ و نکیر شتافته با وصف ارتکاب تحریفات منکره درین باب مجال تبدیل و تغییر نیافته،و فی ذلک خیر مانع و وازع عن الرّکون إلی زیغ الجاحد المنازع.

هشتاد و ششم آنکه سابقا دانستی که مرزا مخدوم جرجانی که از معاریف متکلّمین سنّیّه است این حدیث را در فرع ثانی فصل أوّل کتاب«نواقض»وارد نموده و بتصریح خودش در صدر کتاب مذکور جملهٔ أحادیث این فرع روایات صحیحه است، پس بحمد اللّه تعالی صحّت این حدیث شریف حسب افادهٔ چنین متکلّم بین المیل و الانحراف و تصریح مثل ابن متعصّب عظیم الحیف و الاعتساف نیز واضح و لائح گردید،و زعم فاسد و قول کاسد منکر جاحد بأسفل درکات هوان رسید،و بذلک فلیفرح المؤمنون.

هشتاد و هفتم آنکه قطع نظر از ما ذکر،مرزا مخدوم در کتاب«نواقض» این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»نقل کرده،و مجرّد این معنی دلیل صحّت این حدیث شریف ست نزد او.

کلام مرزا مخدوم در«نواقض»راجع به انکار اهل حق صحاح اهل سنت را

هشتاد و هشتم آنکه مرزا مخدوم در«نواقض»با وصف آوردن حدیث ثقلین از«صحیح مسلم»از«صحیح ترمذی»هم آن را نقل کرده،و مرزا مخدوم در حسن اعتقاد بصحیحین و دیگر صحاح خود خیلی مبالغه و اغراق دارد،بلکه بمزید علم و

فرط حیای خود إنکار أهل حقّ این صحاح سقام را ناشی از کثرت جهل و قلّت حیا می داند،چنانچه در«نواقض»گفته: [العاشر:إنکارهم کتب الأحادیث الصّحاح الّتی اتّفقت الامّه بقبولها،منها:صحیحا البخاری و مسلم الّذین مرّ ذکرهما رضوان اللّه علیهما،قال أکثر علماء المغرب:أصحّ کتب(الکتب.ظ)بعد کتاب اللّه تعالی:

«صحیح مسلم»بن الحجّاج القشیری و قال الأکثرون من غیرهم:«صحیح محمّد بن اسماعیل البخاری»هو الأصحّ؛و هو الأصحّ،و ما اتّفقا علیه هو ما اتّفق علیه الامّه و المتّفق علیه بینهما هو الّذی یرویه الصّحابیّ المشهور عن النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم و یروی عنه راویان ثقتان من التّابعین المشهورین بالرّوایه عن ذلک الصّحابی ثمّ یرویه عن کلّ واحد منهما ثقتان من أتباع التّابعین مشهورتان(مشهوران.ظ)بالحفظ ثمّ یروی عن کلّ واحد منهم رواه ثقات من الطّبقه الرابعه،ثمّ یروی عن کلّ واحد منهم الشیخ البخاری و المسلم،و الأحادیث المرویّه بهذه الشّرائط قریبه إلی عشره آلاف، و قد عمل بکتابیهما هذین الأئمّه المجتهدون الکاملون بغیر تفتیش و تفحّص و تعدیل و تجرّح(و تجریح.ظ)من غایه وثوقهم علیهما و بریء ببرکه قراءتهما جمع کثیر من المرضی و نجی بیمنهما جمّ غفیر من الغرقی،و قد بلغ القدر المشترک ممّا ذکر فی میامنهما و برکاتهما حدّ التّواتر،و صارا فی الإسلام رفیقی المصحف الکریم و القرآن العظیم،فهؤلاء من کثره جهلهم و قلّه حیائهم ینکرون الصّحیحین المزبورین و سائر صحاحنا].

و نمی دانم که هر گاه نزد مرزا مخدوم از راه کمال خوش فهمی انکار صحاح سنیه که أهل حق می نمایند ناشی از کثرت جهل و قلت حیاست،پس نزد او اقدام ابن الجوزی بر جرح و قدح حدیث ثقلین که در«صحیح مسلم» و«صحیح ترمذی»و دیگر صحاح مروی و مخرج ست با وصف معدود بودن او از أکابر علماء اهل سنت ناشی از چه چیز خواهد بود؟!.

هشتاد و نهم آنکه ملّا علی قاری در«شرح شفا»کما مضی إثبات مخرّج بودن حدیث ثقلین در«صحیح مسلم»فرموده،و فیه دلاله واضحه علی صحّه الحدیث

عنده بلا ارتياب،و اللّه العاصم عن الجنوح إلى جحود النّواصب الأقشاب.

نودم آنكه نيز على قارى در«مرقاه-شرح مشكاه»حديث ثقلين را كه از «صحيح مسلم»منقول ست إثبات و تأييد نموده،و آن هم بلا شبهه دليل صحّت حديث ست نزد او،و فيه مقنع و كفايه لأهل التّبصّر و الدّرايه.

نود و يكم آنكه عبد الرّؤوف مناوى در«فيض القدير»حديث ثقلين را كه بروايت زيد بن أرقم در«جامع صغير»از«صحيح مسلم»و غير آن ثبت ست تأييد و تسديد فرموده،و فيه دليل بيّن على صحّه الحديث عند هذا الحبر المفخّم،فلا يركن إلى الجحود الجاحد إلّا الأرعن الملوّم.

نود و دوم آنكه مناوى در«تيسير»حديث ثقلين را كه بروايت زيد مذكور از مسلم و غير او در«جامع صغير»مسطورست تثبيت و تأزير نموده،و هذا ممّا يبين و يعين المطلوب و المقصود،و يوهى و يوهن إنكار المنكر الحيود الميود.

نود و سوم آنكه مناوى در«فيض القدير»روايت كردن ضياء مقدسى اين حديث شريف را در«مختاره»كه كتاب ملتزم الصّحه ست ثابت نموده،و هو بحمد اللّه من دلائل صحّه الحديث عند هذا المحقّق الشّهير،و اللّه العاصم عن ممالاه الجاحد الممنوّ بالتّخديع و التّغرير.

نود و چهارم آنكه مناوى در«فيض القدير»حديث ثقلين را كه در«جامع صغير»از«مسند أحمد»و غير آن بروايت زيد بن ثابت منقول ست نقلا عن الهيتمى؛ موثوق الرّجال وانموده،قصب السّبق در تبكيت جاحد طاعن و منكر شائن ربوده.

نود و پنجم آنكه مناوى در«تيسير»بالحتم و الجزم موثوق بودن رجال حديث مذكور واضح فرموده تخجيل و تشوير منكر غرير بأقصى الغايه افزوده.

نود و ششم آنكه أحمد بن الفضل بن محمّد باكثير مكّىّ در«وسيله المآل» حديث ثقلين را از«مستدرك»حاكم به سه طريق مع إثبات حكم او بصحّت طرق مذكوره بلا ردّ و نكير نقل كرده،و هو دليل على تسليم ذلك الحبر صحّه الخبر و برهان على وهن جحد الجاحد عند هذا النّاقد الحديد البصر.

نود و هفتم آنکه نیز أحمد مکّیّ در«وسیله المآل»روایت کردن ضیاء مقدسی این حدیث شریف را در کتاب«المختاره»بطریق سلمه بن کهیل عن أبی الطّفیل و بودن این هر دو از رجال صحیح ثابت فرموده،و هو أیضا کاف فی إثبات صحّه الحدیث عند هذا العلم المشهور و مساعدته فی توهین جحد الجاحد الخدوع الغرور.

نود و هشتم آنکه محمود بن محمّد شیخانی قادری در«صراط سوی»کما علمت سابقا تخریج أبو عوانه حدیث ثقلین را و تصحیح ذهبی آن را ثابت فرموده.

نود و نهم آنکه نیز شیخانی در«صراط سوی»تصریح صریح بصحّت حدیث ثقلین کرده،چنانچه در کتاب مذکور کما سمعت سابقا گفته:[و الصّحیح ممّا ذکرنا أیضا

قوله صلی اللّه علیه و سلّم: کأنّی قد دعیت فأجبت إنّی قد ترکت فیکم الثّقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی فانظروا فیهما کیف تخلفونی فیهما و إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض، ثمّ قال:إنّ اللّه مولای و أنا ولیّ کلّ مؤمن،ثمّ أخذ بید علیّ فقال:من کنت مولاه فهذا ولیّه، اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه].

صدم آنکه نیز شیخانی در«صراط سوی»در معرض إثبات صحّت این حدیث شریف آن را از«صحیح مسلم»آورده.

صد و یکم آنکه نیز شیخانی در«صراط سوی»در معرض مذکور روایات ثلاثهٔ این حدیث را از حاکم مع الحکم بصحّتها علی شرط الشّیخین نقل نموده،و فی هذه الإفادات الظّاهره الأنوار و التّصریحات الباهره بالاسفار ما یرصّص بنیان الصّحّه العالیه المنار،و یبیّن هوان الجرحه الفاضحه العوار.

صد و دوم آنکه شیخ عبد الحقّ دهلوی در«لمعات-شرح مشکاه»کما سبق بإثبات و تأیید حدیث زید بن أرقم که در«صحیح مسلم»مخرج ست پرداخته أرباب غیّ و مرود و جحد و عنود را باین تأزیر و تسدید عرضهٔ تعییر و تندید ساخته.

صد و سوم آنکه شهاب الدّین خفاجی در«نسیم الرّیاض»در شرح فصل

«و من توقیره و برّه برّ آله»(۱) این حدیث را از مسلم نقل فرموده،و هو دلیل ساطع علی صحته عند هذا الحبر الناقب،و فیه رمی النّاصب الجحود بالشّهاب الثّاقب.

صد و چهارم آنکه نیز خفاجی در«نسیم الریاض»در شرح قول مصنّف:

«و أوصی بالثّقلین بعده»این حدیث را از مسلم نقل کرده،و هذا حجّه اخری علی صحّه الحدیث عند ذلک الجهبذ الفرد و بوار خطل الجاحد الممنوّ بالبهت الصّرد.

صد و پنجم آنکه نیز خفاجی در«نسیم الریاض»در شرح حدیث قرطاس و ما یتعلّق به حدیث ثقلین را بتصریح صریح حدیث صحیح فرموده و باز روایت کردن مسلم آن را ثابت نموده،و فیه ما لا یفتاق بعده إلی شاهد و دلیل،و اللّه الهادی إلی سنن الصّواب بلطفه الجزیل الجلیل.

صد و ششم آنکه علی عزیزی در«سراج منیر»حدیث ثقلین را که در«جامع «صغیر»بروایت مسلم و غیر آن مذکورست مؤزر و مؤیّد و محقّق و مسدّد فرموده،و هو دلیل علی صحّه ذلک الخبر المطرّز کلّ التّطریز عند هذا الحبر المبرّز کل التّبریز.

صد و هفتم آنکه علاّمه صالح بن مهدی مقبلی-کما سبق-در ملحقات«أبحاث مسدّده»روایات این حدیث شریف را مع شواهد آن متواتر ثابت فرموده أبواب قیل و قال أرباب تخدیع و ازلال را کما ینبغی مرتج و مسدود نموده،و فیه ما لا یرتاب بعده أحد من اولی الألباب،و اللّه الموفق للانحیاز عن الخطأ إلی الصّواب.

صد و هشتم آنکه علاّمه محمّد بن عبد الباقی زرقانی در«شرح مواهب لدنیّه» حدیث ثقلین را که در متن از«صحیح مسلم»منقول ست به بیان رشیق و تبیان أنیق خود مؤیّد و مؤکّد و مشیّد و موطّد فرموده.

صد و نهم آنکه نیز سهارنپوری در«مرافض»این حدیث شریف را از«صحیح مسلم» آورده ببیان بعض مطالب تشیید بنیان و رفع أرکان آن فرموده.

صد و دهم آنکه نیز سهارنپوری در«مرافض»اخراج کردن طبرانی این حدیث شریف را بسند صحیح ثابت نموده،و فی ذلک أکمل وازع و کاف لأهل

۱- هذا الفصل من فصول الباب الثالث من القسم الثانی من اقسام الکتاب . (۱۲ . ن)

الجحود و السّفساف.

صد و یازدهم آنکه مرزا محمّد بدخشانی در کتاب«مفتاح النّجا»کما عرفت این حدیث منیف را از«صحیح مسلم»آورده طریق تأیید و تشیید آن بذکر دیگر مخرّجین بکمال غزارت و مهارت سپرده.

صد و دوازدهم آنکه نیز در«مفتاح النّجا»اخراج حاکم این حدیث شریف را بلا ردّ و نکیر ذکر نموده.

صد و سیزدهم آنکه نیز در«مفتاح النّجا»اخراج طبرانی این حدیث را در«معجم کبیر»بسند صحیح ثابت فرموده.

صد و چهاردهم آنکه مرزا محمّد بدخشانی در«نزل الأبرار بما صحّ من مناقب أهل البیت الأطهار»که در آن التزام ذکر أحادیث صحیحه نموده این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»آورده.

صد و پانزدهم آنکه نیز در«نزل الأبرار»اخراج حاکم این حدیث شریف را از زید بن أرقم و اخراج طبرانی آن را از زید بن أرقم و زید بن ثابت ثابت نموده إظهار صحّت جمیع این طرق فرموده.

صد و شانزدهم آنکه نیز در«نزل الأبرار»اخراج حکیم ترمذی در«نوادر الاصول»و طبرانی در«معجم کبیر»این حدیث شریف را بروایت حذیفه بن أسید مذکور ساخته بإیضاح صحّت آن پرداخته،و فی تلک الوجوه السّوافر المنیره کالأنجم الزّواهر ما یردّ کلّ شارد عن الحقّ نافر،و یرشد کلّ ضالّ عن الصّدق حائر،و یقی عن الارتباک فی شباک الجاحد الخاسر،و یزع عن الاقتحام فی مهواه المنکر البائر.

صد و هفدهم آنکه محمّد صدر عالم در«معارج العلی»کما مضی اخراج حاکم این حدیث شریف را بلا ردّ و نکیر ثابت فرموده،و فیه دلاله مسفره عن صحّه الحدیث عند هذا النّحریر،و اللّه الوازع عن الرّکون إلی الجاحد لخدعه و التّزویر.

صد و هجدهم آنکه نیز محمّد صدر عالم در«معارج العلی»اخراج حکیم ترمذی و طبرانی این حدیث شریف را بسند صحیح ثابت فرموده مسلک نقد و إتقان بخطوات

تحقیق و إمعان پیموده.

صد و نوزدهم آنکه شاه ولیّ اللّه دهلوی در«إزاله الخفا»کما سبق حدیث ثقلین را از«صحیح مسلم»نقل نموده و لفظ«صحیح مسلم»را أصحّ ألفاظ ظاهر فرموده.

صد و بستم آنکه نیز در«إزاله الخفا»این حدیث شریف را در معرض إثبات صحّت بدو طریق از حاکم نقل نموده،و غیر خفیّ علی أرباب النّقد و التّبصّر،و أصحاب الخبره و التّمهّر،أنّ تصحیح هذا المحدّث الکثیر العثور،لهذا الخبر المأثور،مؤذن بفساد جحد الجاحد النّکور،و منبئ عن وهن إنکار المنکر بأبین الظّهور.

صد و بست و یکم آنکه محمّد معین بن محمّد أمین السّندی در«دراسات اللّبیب» کما ستعرف إنشاء اللّه تعالی عنقریب این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»آورده بذکر دگر طرق آن مع إثبات کثرتها و تبیین صحه الحدیث ببیان وثیق الأرکان منیع البنیان؛طریق تشیید و احصاف سپرده،و هو بحمد اللّه خیر کاف فی إفساد طعن الطّاعن الکثیر العثار،و أوضح ناف لزیغ القادح الممنوّ بالجحد و الإنکار.

صد و بست و دوم آنکه محمّد بن إسماعیل الأمیر الصّنعانی این حدیث را از «صحیح مسلم»و دیگر أسفار أعاظم أحبار خود در«روضهٔ ندیّه»کما سمعت سابقا ذکر نموده و بإثبات کثرت طرق آن در إظهار إبرام و إحکام آن افزوده،و فیه للنّاظر البصیر و المتأمّل الخبیر،ما یزع عن الجنوح إلی جحد الجاحد المستهتر بالتغریر،و یقدع عن المیل إلی کلامه الفاسد الکاسد المشحون بالتّزویر.

صد و بست و سوم آنکه محمّد بن علی الصّبّان در«إسعاف الرّاغبین»کما دریت فیما سلف این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»و دیگر کتب إثبات نموده،و هو کاشف عن صحّه الخبر عنده من غیر خلاج،و منبئ عن بطلان زعم أهل الزّیغ و الاعوجاج.

صد و بست و چهارم آنکه أحمد بن عبد القادر عجیلی کما علمت فیما مضی در«ذخیره المآل»صحّت حدیث ثقلین مصرّح ساخته و در مقامات عدیدهٔ کتاب مذکور باثبات و احقاقش پرداخته،فلا یمیل بعد هذا إلی مزعوم الجاحد الکائد إلّا من أصبح لجند الأضالیل شرّ رائد.

صد و بیست و پنجم آنکه مولوی مبین سهالی این حدیث شریف را کما سلف از«صحیح مسلم»و«مستدرک حاکم»نقل فرموده و دیگر روایات آن نیز از کتب علمای أعلام خود ثبت فرموده و در صدر کتاب تصریح کرده که آنچه ثابت و حقّ بود بر آن اقتصار ورزیده ام و بسوی چیزی که باطل و ضعیف بود التفات نکرده ام،إلی غیر ذلک من الإفادات الصّحیحه و التّصریحات الصّریحه.

پس بعد ادراک این معنی نزد أتباع این جهبذ طویل الباع و دیگر أهل خبرت و اطّلاع فساد مزعوم ابن الجوزی عظیم التّعنّت و العناد أبین و أصرح خواهد بود،و اللّه الصّائن عن الصّغو إلی أهل البغی و الجحود صد و بست و ششم آنکه جمال الدّین حسن علی محدّث این حدیث را در «تفریح الأحباب»کما سبق از«صحیح مسلم»و غیر آن آورده و آن دلیلست بر اینکه نزد این محدّث جلیل این حدیث شریف أثیل بلا شبهه ثابت و صحیحست و طعن طاعن مهذار حیف صریح و عسف قبیح.

صد و بست و هفتم آنکه ولیّ اللّه سهالی در«مرآه المؤمنین»کما مضی این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»نقل فرموده،و بودن آن دلیل صحّت نزد این محقّق جلیل المرتبه واضح و آشکارست.

صد و بست و هشتم آنکه نیز ولیّ اللّه در«مرآه المؤمنین»منقول بودن این حدیث شریف در«صواعق»از طبرانی و غیر او بسند صحیح ثابت نموده و بودن آن مرغم آناف أهل أنفت و إنکار کالشّمس فی رابعه النّهارست:

صد و بست و نهم آنکه رشید الدّین دهلوی در«حقّ مبین»افادهٔ ابن حجر صاحب «صواعق محرقه»مشتمل بر صحّت این حدیث شریف آورده.

صد و سی ام آنکه نیز در«حقّ مبین»این حدیث را بروایت«صحیح مسلم» از«نزل الأبرار»نقل نموده و ازین دو وجه صحّت این حدیث سدید نزد فاضل رشید بکمال ظهور واضح و لائح گردید و بوار جحود جاحد عنید بدرجه تحقّق و قطعیّت رسید،و الحمد للّه الحمید.

صد و سی و یکم آنکه شیخ حسن عدوی حمزاوی در«مشارق الأنوار» این حدیث شریف را مختصرا بروایت مسلم و نسائی از«عجاله زرنبیّه»سیوطی نقل نموده و بروایت أحمد آن را از«صواعق»ابن حجر آورده.پس ظاهر و باهر شد که صحّت این حدیث شریف نزد این فاضل منیف نیز ثابت و محقّقست.

صد و سی و دوم آنکه شیخ سلیمان بلخی در«ینابیع المودّه»این حدیث شریف را از«صحیح مسلم»نقل فرموده،و نقل کردن سمهودی این حدیث را از صحیح مذکور نیز ثابت نموده.

صد و سی و سوم آنکه نیز در«ینابیع المودّه»روایات ثلثهٔ این حدیث شریف که حاکم آن را در«مستدرک»اخراج کرده بتوسط سمهودی آورده.

صد و سی و چهارم آنکه نیز در«ینابیع المودّه»اخراج کردن طبرانی این حدیث شریف را در«معجم کبیر»برجال ثقات از سمهودی نقل کرده.

صد و سی و پنجم آنکه نیز در«ینابیع المودّه»عبارت«صواعق»را که مشتمل بر نقل این حدیث شریف از«صحیح مسلم»ست آورده.

صد و سی و ششم آنکه تصریح ابن حجر بصحّت روایت

إنّی تارک فیکم أمرین نیز نقلا- عن الصّواعق ذکر کرده،و فی هذه الإفادات المتینه و الإجادات الرّزینه ما یقمع رأس الجاحد النّافر،و یقلع أساس المنکر النّاکر،و یقطع من زیغه و ضلاله کل دابر،و یردع عن خطله و محاله کل آبر.

صد و سی و هفتم آنکه مولوی حسن زمان معاصر در«قول مستحسن»کما عرفت روایت کردن ضیاء مقدسی این حدیث شریف را در کتاب«المختاره»از مناوی نقل کرده، و سابقا از افادهٔ خود مولوی حسن زمان معاصر،بودن مختاره از کتب صحیحه و متّصف بودن او بصفات ناصعهٔ نصیحه دانستی،پس بحمد اللّه تعالی ظاهر و باهر شد که حدیث ثقلین نزد این جهبذ مبجّل نیز صحیح می باشد.

صد و سی و هشتم آنکه نیز در«قول مستحسن»افادهٔ علّامهٔ هیتمی در باب موثّق بودن رجال این حدیث شریف نقلا عن المناوی آورده،و این معنی برای إثبات

ظهور بطلان مزعوم ابن الجوزی واضح الهوان نزد او کافی و بسند می باشد.

صد و سی و نهم آنکه مولوی صدیق حسن خان معاصر در«سراج وهّاج من کشف مطالب صحیح مسلم بن الحجّاج»باثبات و احقاق این حدیث پرداخته أعلام تأیید و تسدید آن برافراخته،و ذلک بنفسه کاف فی کون الحدیث عنده صحیحا بلا ریب و اللّه العاصم عن الجحود و الاتسام بذلک العیب.

صد و چهلم آنکه فاضل معاصر در صدر«سراج وهّاج»گفته:[و أحادیث «صحیح مسلم»هذا کلّها صحیحه متواتره عنه رضی اللّه عنه،ثمّ عن النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لیس لأحد من أهل العلم فیها کلام و لا مقاله،فطالب الحقّ و العامل بالحدیث تکفیه المعرفه بمعانی الحدیث و مبانیه و العلم بالأحکام و المسائل الّتی فیه من دون بحث عن رجال أسانیده و فحص عن أحوال مسانیده].

ازین عبارت واضح و لائحست که جملهٔ أحادیث«صحیح مسلم»صحیحست و از مسلم متواترست و بعد از آن از جناب رسالت مآب صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نیز متواتر می باشد و هیچ کسی را از أهل علم در آن کلامی و مقالی نیست و طالب الحقّ و عامل بالحدیث را کفایت می کند معرفت معانی و مبانی حدیث و علم بأحکام و مسائلی که در آنست بدون بحث از رجال أسانید آن و فحص از أحوال مسانید آن،و پر ظاهرست-و لا کظهور الصّبح إذا تنفّس-که حدیث ثقلین در«صحیح مسلم»بحمد اللّه تعالی بطرق عدیده مسرود و منضود می باشد و خود این فاضل معاصر بشرح آن پرداخته،کما عرفت، پس لا بدّ نزد او این حدیث شریف نیز از أحادیث متواتره که هیچ یکی را از أهل علم در آن کلامی و مقالی نیست و بدون بحث و فحص قابل تسلیم و عملست خواهد بود، و بلا شبهه ابن الجوزی که علاوه بر ترک عمل بآن بدون بحث و فحص چنان در گرداب لجاج سر فرو برده که بلا تأمّل و تحرّج حرف نفی صحّت آن بر زبان بشاعت ترجمان آورده حسب افادهٔ فاضل معاصر از زمره أهل علم سمت مروق و خروج خواهد گرفت.

صد و چهل و یکم آنکه نیز فاضل معاصر در صدر«سراج وهّاج»گفته:

[الاحتجاج بأحادیث مسلم فی صحیحه لا یحتاج إلی النّظر فی رجال أسنادها لعلوّ محلها

فی الصّحّه و الشّهره و القبول،و کتابه هذا تلو«صحیح البخاریّ»فی غالب الامور، و هما أصحّ الکتب بعد القرآن العظیم کما تقدّمت الإشاره إلیه،و من یهوّن أمرهما فهو مبتدع متّبع غیر سبیل المؤمنین،و هذه صحف الفحول من أهل العلم تنطق بذلک کما حرّرنا فی مؤلّفاتنا فراجعها.

کتاب له نشر العلوم طبیعه یفیدک ما تختار منها و تفهم

ففیها من الآداب ما هو فائق و فیها هدی للنّاس یهدیه مسلم]

ازین عبارت واضح و ظاهرست که در احتجاج بأحادیث«صحیح مسلم»احتیاج نظر در رجال إسناد آن نیست بسبب علوّ محلّ آن در صحّت و شهرت و قبول،و این کتاب تالی«صحیح بخاری»ست در غالب امور و«صحیح بخاری و مسلم»أصحّ کتب ست بعد قرآن عظیم،و کسی که تهوین أمر این دو کتاب نماید پس او مبتدع و متّبع غیر سبیل المؤمنین ست،و صحف فحول أهل علم باین معنی ناطق می باشد.

پس بحمد اللّه تعالی واضح و لائح گردید که حسب افاده فاضل معاصر،ابن الجوزی بسبب قدح و جرح در حدیث ثقلین که مروی و مخرّج بودن آن در«صحیح مسلم»قطعی و حتمی ست مخالفت کتابی نموده که صحّت أحادیثش مفروغ عنهاست و بسبب علوّ محلّ آن در صحّت و شهرت و قبول احتیاج نظر در رجال أسانید آن هم نیست و آن با رفیق خود أصحّ کتب بعد قرآن عظیم می باشد،بلکه ثابت و محقّق شد که باین مشاقت صریحه که لا بد مستلزم تهوین أمر«صحیح مسلم»ست حضرت او در زمرهٔ أهل ابتداع که سبیل غیر مؤمنین را اتّباع می نمایند داخل و والج گردیده، بنابر افادات این حضرات بمفاد آیهٔ «وَ مَنْ یُشاقِقِ الرَّسُولَ» الآیه-که سابقا نیز اشارت بآن رفته است-بأخفض درکات هوان رسیده،فاعتبروا یا اولی الأبصار،و ازدجروا أتمّ الازدجار،و لا ترکنوا إلی أهل الجحود و الإنکار،فتمسّکم النّار،و اللّه ولیّ التّوفیق للتّبصر و الاستبصار.

قدح ابن جوزی در عطیه که روایت حدیث ثقلین از ابو سعید خدری نموده ورد این قدح بتوثیق عطیه که از ابن سعد نقل شده

یکصد و چهل و دوم آنکه قدح ابن الجوزی در عطیّه که روایت این حدیث شریف از أبو سعید خدری نموده مردودست به اینکه عطیّه را ابن سعد توثیق نموده،

چنانچه ابن حجر در«تهذیب التّهذیب»گفته:[قال ابن سعد:خرج ابن عطیّه مع ابن الأشعث فکتب الحجّاج إلی محمّد بن القاسم أن یعرضه علی سبّ علیّ فإن لم یفعل فاضربه أربعمائه سوط و احلق لحیته فاستدعاه فأبی أن یسبّ فأمضی حکم الحجّاج فیه ثمّ خرج إلی خراسان فلم یزل بها حتّی ولی عمر بن هبیره العراق فقدمها فلم یزل بها إلی أن توفّی سنه ۱۱۰،و کان ثقه إنشاء اللّه تعالی،و له أحادیث صالحه، و من النّاس من لا یحتجّ به].

انحراف ابن سعد صاحب«طبقات»از اهل بیت اطهار و تعنت و تشدد او درین باره

و متحجب نماند که ابن سعد منحوس متعنّتی ست عظیم الحیف و العدوان و متشدّدیست صریح الجور و الطّغیان که از راه نهایت تحامل و انحراف و غایت جور و اعتساف اسائت أدب در حقّ جناب إمام جعفر صادق علیه و علی آبائه و أبنائه المعصومین آلاف السّلام ما درّ شارق آغاز نهاده بإسقاط احتجاج بآنجناب و استضعاف آن إمام ذوی الألباب و إثبات اتّصاف کلام آن حضرت باختلاف و اضطراب؛داد کمال نصب و خروج داده،پس توثیق چنین مبتلای بغض و عناد بأهلبیت أمجاد علیهم السّلام إلی یوم التناد برای عطیّهٔ وثیق الإسناد از دلائل نهایت وثوق و اعتماد و غایت ترزّن و استناد اوست،و غالبا کسانی که ابن سعد بکلام خود و من النّاس من لا یحتجّ به اشاره بایشان کرده از ابن سعد هم در حروریّت و اعوجاج و مروق و لجاج بالاتر خواهند بود، فانتبه و لا تغفل.

در بیان اینکه احمد حنبل از عطیه روایت نموده و بتصریح علامه سبکی احمد روایت نمیکند مگر از شخص ثقه و نقل کلام سبکی در«شفاء الاسقام»

یکصد و چهل و سوم آنکه از عطیّه أحمد بن حنبل روایت می کند کما ستعرف و أحمد روایت نمی کند إلّا از ثقه،چنانچه علّامه تقیّ الدّین علیّ بن عبد الکافی السّبکی در«شفاء الأسقام فی زیاره خیر الأنام»در مقام توثیق سند

حدیث «من زار قبری وجبت له شفاعتی» که حدیث أول از باب أوّل کتابست گفته:[و موسی بن هلال، قال ابن عدی:أرجو أنّه لا بأس به،و أمّا قول أبی حاتم الرّازیّ فیه أنّه مجهول فلا یضرّه فإنّه إمّا أن یرید جهاله العین أو جهاله الوصف،فإن أراد جهاله العین و هو غالب اصطلاح أهل هذا الشّأن فی هذا الإطلاق فذلک مرتفع عنه لأنّه قد روی عنه أحمد بن حنبل و محمّد بن جابر المحاربیّ و محمّد بن إسماعیل الاحمسیّ و أبو أمیّه محمّد بن

إبراهيم الطّرسوسىّ و عبيد بن محمّد الورّاق و الفضل بن سهل و جعفر بن محمّد المروزىّ، و بروايه الإثنين ينتفى جهاله العين فكيف بروايه سبعه؟!و إن أراد جهاله الوصف فروايه أحمد عنه يرفع من شانه لا سيّما مع ما قاله ابن عدىّ فيه.و ممّن ذكره فى مشايخ أحمد أبو الفرج ابن الجوزى و أبو إسحاق الصّريفينىّ،و أحمد رحمه اللّه لم يكن يروى إلّا عن ثقه،و قد صرّح الخصم- يعنى ابن تيميّه-بذلك فى الكتاب الّذى صنّفه فى الرّدّ على البكرىّ بعد عشر كراريس منه،قال:إنّ القائلين بالجرح و التّعديل من علماء الحديث نوعان،منهم من لم يرو إلّا عن ثقه عنده كمالك و شعبه و يحيى بن سعيد و عبد الرّحمن بن مهدى و أحمد بن حنبل و كذلك البخارىّ و أمثاله.و قد كفانا الخصم بهذا الكلام مؤنه تبيين أنّ أحمد لا يروى إلّا عن ثقه،و«ح»لا يبقى له مطعن فيه].

ازين عبارت ظاهرست كه علّامهٔ سبكى در إثبات توثيق موسى بن هلال بمقابلهٔ ابن تيميّه افاده فرموده كه أحمد روايت نمى كرد مگر از ثقه و از تصريح خصم خود كه ابن تيميّه باشد اين مطلب إثبات رسانيده.و بعد درك اين معنى ريبى در وثوق عطيّه باقى نمى ماند،زيرا كه مراد از روايت نكردن أحمد مگر از ثقه يا اين ست كه أحمد بن حنبل خواه بيواسطه باشد يا با واسطه از غير ثقه روايت نمى كند،و ذلك هو الظّاهر بل المتعيّن كما ستعرفه عن قريب،پس بنا برين در ثبوت وثوق عطيّه شكّى نيست،و يا مراد آنست كه أحمد بن حنبل بى واسطه از غير ثقه روايت نمى كند، و بنابر اين هر وجهى كه موجب ترك روايت از غير ثقه بلا واسطه خواهد بود همان سبب مانع روايت از غير ثقه بالواسطه هم خواهد شد،پس درين صورت نيز وثوق عطيّه بتحقيق خواهد رسيد.

يكصد و چهل و چهارم آنكه از عطيّه أحمد در«مسند»خود أحاديث بسيار اخراج نموده،كما لا يخفى على من طالعه،بلكه أحمد بالخصوص اين حديث شريف را نيز از عطيّه از أبو سعيد خدرى بطرق عديده در«مسند»آورده كما سمعت،و بر متتبّع افادات محقّقين أهل سنّت واضح و ظاهرست كه أحمد در«مسند»خود اخراج نكرده مگر از كسى كه ثابت شده است نزد أحمد صدق و ديانت او نه از كسى كه طعن كرده

شده است در أمانت او،چنانچه سابقا دانستی که عبد الوهّاب سبکی در«طبقات شافعیّه» بترجمهٔ أحمد در ذکر مسند گفته:[و قال أبو موسی المدینیّ:و لم یخرج إلّا عمّن ثبت عنده صدقه و دیانته دون من طعن فی أمانته،ثمّ ذکر بإسناده إلی عبد اللّه بن الإمام أحمد«رح»قال:سألت أبی عن عبد العزیز بن أبان قال:لم أخرّج عنه فی المسند شیئا لما حدّث بحدیث المواقیت ترکته].

پس بعد ادراک این معنی کیست که در وثوق عطیّه أدنی ریبی هم داشته باشد، و ازینجا بحمد اللّه تعالی بکمال وضوح و ظهور و سطوع و سفور؛ظاهر و باهر گردید که نسبت ابن الجوزی تضعیف عطیّه را بسوی أحمد افکیست عظیم و زوریست فخیم که بطلان آن بر أدنی متتبّع افادات سنّیّه بمجرّد ملاحظهٔ«مسند أحمد»واضح و لائح می گردد.پس عجبست و کمال عجب که چگونه ابن الجوزی در غمار جحود و إنکار فضائل اهل بیت أطهار علیهم آلاف السّلام ما اختلف اللّیل و النّهار فرو رفته است که با وصف حنبلیّت،عظمت و جلالت و رفعت و نبالت مقتدا و إمام خود أحمد و نیز سموّ منزلت و علوّ مرتبت مسند حضرتش که خود در مدح و ثنای او راه اغراق پیموده بالای طاق نسیان نهاده بقدح و جرح عطیّه و نسبت کردن آن بخود أحمد،داد هتک ناموس خویش داده!.

توثیق سبط ابن جوزی عطیه را و نقل کلام او از«تذکرهٔ خواص الامه»

یکصد و چهل و پنجم آنکه علّامه سبط ابن الجوزی بصراحت تمام توثیق عطیّه نموده ضعیف بودنش را بأوضح کلام مردود و منقوص فرموده،چنانچه در«تذکرهٔ خواصّ الامّه»بعد ذکر حدیث«لا یحلّ لأحد أن یجنب فی هذا المسجد غیری و غیرک»گفته:[فان قیل:فعطیّه ضعیف،قالوا:و الدّلیل علی ضعف الحدیث أنّ التّرمذیّ قال:و حدّثت بهذا الحدیث أو سمع منّی هذا الحدیث محمّد بن إسماعیل- یعنی البخاریّ-فاستطرفه.و الجواب أنّ عطیّه العوفیّ قد روی عن ابن عبّاس و الصّحابه و کان ثقه،و أمّا قول التّرمذی عن البخاریّ فإنّما استطرفه

بقوله صلّی اللّه علیه و آله و سلّم لا أحلّه إلّا لطاهر و لا لحائض و لا جنب، و عند الشّافعی یباح للجنب العبور فی المسجد و عند أبی حنیفه لا یباح حتّی یغتسل للنّصّ و یحمل حدیث علیّ علی أنّه کان مخصوصا بأشیاء.

یکصد و چهل و ششم آنکه نسبت کردن ابن الجوزی تضعیف عطیّه را بیحیی بن معین مردودست به اینکه دوری که از علمای ثقات و نبلای أثبات سنّیّه است از یحیی بن معین نقل کرده که او عطیه را صالح فرموده،چنانچه ابن حجر عسقلانی در«تهذیب»بترجمهٔ عطیّه گفته:[قال الدّوری عن ابن معین:صالح].

و هیچ منصفی بعد ازین نسبت تضعیف عطیه را بیحیی بن معین حظّی از قبول نخواهد داد.

یکصد و چهل و هفتم آنکه عطیّه از رجال کتاب«الأدب المفرد»بخاری و«صحیح ترمذی»و«سنن أبو داود»که این هر دو از«صحاح ستّه»اهل سنّتست می باشد بلکه ترمذی همین حدیث ثقلین را نیز از عطیّه در صحیح خود روایت کرده و عظمت و جلالت مرویّات و روات«صحاح ستّه»نزد این حضرات قدیما و حدیثا نه چنانست که محتاج بیان بوده باشد،پس قدح ابن الجوزی در عطیّه بجز آنکه موجب تفضیح صحاح سنّیّه گردد فائده دیگر نمی بخشد.

یکصد و چهل و هشتم آنکه اقدام ابن الجوزی بر قدح عطیّه بگمان تطرّق وهن در حدیث ثقلین مخبر از کمال وسعت نظر و نهایت خبرت او بعلم حدیث و أثرست زیرا که عطیّه اگر مقدوح هم باشد در ثبوت حدیث ثقلین بخصوص کونه مرویّا عن أبی سعید هم نقصی واقع نخواهد شد فضلا عن مطلق حدیث الثّقلین زیرا که بروایت این حدیث شریف از أبو سعید خدری عطیّه متفرّد نشده است بلکه أبو الطّفیل که از طبقهٔ صحابه است نیز از أبو سعید خدری روایت این حدیث شریف نموده است،چنانچه سابقا از حدیث استشهاد جناب أمیر المؤمنین علیه السلام که در«استجلاب ارتقاء الغرف» سخاوی و«جواهر العقدین»سمهودی و«وسیله المآل»أحمد بن الفضل بن محمّد باکثیر مذکور و در«صراط سوی»محمود بن محمّد شیخانی نیز باختصار مسطورست؛دانستی.

یکصد و چهل و نهم آنکه اگر عطیّه مقدوح هم باشد و تفرّدش بروایت این حدیث از أبو سعید خدری مسلّم کرده آید،باز هم ضرری بأصل حدیث ثقلین نمی رسد،زیرا که مدار این حدیث شریف تنها بر روایت أبی سعید نیست،بلکه بحمد اللّه تعالی سابقا

از افادات أکابر محقّقین أهل سنّت دریافتی که این حدیث شریف را زیاده بر بست نفر از صحابهٔ کبار روایت کرده اند،و این عدد از عدد تواتر بمراتب زیاده است،کما لا یخفی علی من راجع مجلّد حدیث الولایه من هذا الکتاب.

پس روایت عطیه از أبی سعید خدری با وصف تسلیم مقدوح بودن او و تفرّدش از أبی سعید،مؤیّد و مسدّد و مؤکّد و مشیّد أصل حدیث خواهد بود نه آنکه ضرری بآن برساند،فضلا ازین که موجب تفوّه بکلمهٔ ردیّهٔ«هذا حدیث لا یصحّ»گردد، و هذا من الظّهور و الوضوح بمکان لا یخفی علی أصحاب الأبصار و الأعیان.

قدح ابن جوزی در عبد اللّه بن عبد القدوس راوی دیگر حدیث ورد ابن قدح بتوثیق حافظ ابن الطباع عبد اللّه بن عبد القدوس را

یکصد و پنجاهم آنکه قدح ابن الجوزی در عبد اللّه بن عبد القدّوس مردودست به اینکه حافظ محمّد بن عیسی بن الطبّاع توثیق او نموده چنانچه حافظ عبد الغنی مقدسی در کتاب«الکمال»بترجمهٔ عبد اللّه بن عبد القدّوس گفته:[و حکی ابن عدی عن محمّد بن عیسی أنّه قال:هو ثقه].

و ابن حجر عسقلانی در«تهذیب التّهذیب»گفته:[و حکی عن محمّد بن عیسی أنّه قال:هو ثقه].

ترجمه حافظ محمد بن عیسی ابن الطباع و اثبات جلالت او از«تذکره الحفاظ»ذهبی

و ابن الطباع از أکابر حفّاظ عظام و أفاخم أیقاظ فخام سنّیّه است.

ذهبی در«تذکره الحفّاظ»گفته:[ابن الطبّاع:محمّد بن عیسی ابن الطبّاع الحافظ الکبیر أبو جعفر البغدادیّ نزیل أذنه،عن مالک و جویریه ابن السّما و شریک و حمّاد بن زید و عدّه و عنه أبو داود و أبو حاتم و عبد الکریم الدّیر عاقولیّ و خلق.قال أبو حاتم:ثقه مأمون ما رأیت من المحدّثین أحفظ للأبواب منه و قال أبو داود:ثقه قلت:توفی سنه أربع و عشرین و مائتین و هو فی عشر الثّمانین،و له تصانیف و معارف، رحمه اللّه،و باسنادی إلی أبی بکر الشّافعی:نا:محمّد بن عیسی بن الطبّاع،عن عائشه بنت یونس امرأه لیث بن أبی سلیم،عن لیث،حدّثنی مجاهد أنّ حور(الحور.ظ) العین خلقن من زعفران(الزّعفران.ظ).قال الأثرم:قال أحمد بن حنبل:إنّ ابن الطبّاع لبیب کیّس،یعنی محمّد بن عیسی.و قال البخاریّ:سمعت علیّا قال:سمعت عبد الرّحمن و یحیی یسألان ابن الطبّاع عن حدیث هشیم:و ما أعلم به منه.و قال أبو حاتم:

سمعت محمّد بن عیسی یقول:اختلف ابن مهدیّ و أبو داود فی حدیث لهشیم هل سمعه أو دلّسه؟فتراضیا بی فأخبرتهما].

و نیز ذهبی در«عبر فی خبر من غبر»در وقائع سنهٔ أربع و عشرین و مائتین گفته:

[و فیها أبو جعفر محمّد بن عیسی بن الطبّاع الحافظ نزیل الثّغر بإذنه،سمع مالکا و طبقته.قال أبو حاتم:ما رأیت أحفظ للأبواب منه،و قال أبو داود:کان یتفقه و یحفظ نحوا من أربعین ألف حدیث].

یکصد و پنجاه و یکم آنکه عبد اللّه بن عبد القدّوس را أبو حاتم محمّد بن حبّان البستی توثیق نموده،چنانچه در کتاب«الثّقات»گفته:[عبد اللّه بن عبد القدّوس التّمیمیّ الرّازیّ من أهل الرّیّ،یروی عن الأعمش و ابن أبی خالد،روی عنه سعید بن سلیمان و محمّد بن حمید،ربما أغرب].

و ابن حجر عسقلانی در«تهذیب التّهذیب»بترجمهٔ او گفته:[ذکره ابن حبّان فی«الثّقات»و قال:ربما أغرب].

و نزد ارباب خبرت توثیق ابن حبّان عبد اللّه بن عبد القدّوس را خیلی قابل اعتنا و التفاتست،زیرا که ابن حبان در فیافی عدوان چنان سرگردانست که-العیاذ باللّه-در باب جناب إمام رضا علیه و علی آبائه المعصومین آلاف التّحیّه و الثّنا کمال اسائت أدب نموده بزعم فاسد و وهم کاسد خود آن حضرت را آتی بالعجائب و واهم و خاطی گمان برده این معنی را در معرض قدح و جرح آن جناب ذکر کرده قلوب أهل ایمان را سوخته آتش قهر و غضب إلهی برای خود افروخته،کما لا یخفی علی من راجع«المیزان» للذّهبی و«التّهذیب»للعسقلانی.

و ظاهرست که از چنین متشدّدی عنیف که در أعلای مراتب نصب رسیده است کی ممکنست که شخص رافضی را توثیق نماید!؟پس ثابت و محقّق شد که قول یحیی ابن معین در باب عبد اللّه بن عبد القدّوس بر فرض ثبوتش چیزی نیست و هرگز لیاقت إصغا ندارد.

یکصد و پنجاه و دوم آنکه حضرت بخاری با آن همه تشدّد و تعصّب و تعنّد

و تصلّب عبد اللّه بن عبد القدّوس را توثیق فرموده کمال جلالت مرتبت او بر أهل بصیرت ظاهر نموده،چنانچه علاّمه نور الدّین هیتمی در«مجمع الزّوائد»بذکر عبد اللّه بن عبد القدّوس علی ما نقل عنه گفته:وثقه البخاریّ و ابن حبّان].

و ابن حجر عسقلانی بترجمه اش می فرماید:[قال البخاریّ:هو فی الأصل صدوق إلاّ أنّه یروی عن أقوام ضعاف].

و محتجب نماند که روایت کردن از ضعاف أمریست که خیلی نادر از أسلاف سنّیه از آن بازمانده اند،کما لا یخفی علی ناظر«المنهاج»لابن تیمیّه و غیره لغیره، پس این أمر اگر در حقّ ابن عبد القدّوس مسلّم شود هر گاه شریک غالب او جماهیر علمای نحاریر سنّیه می باشند سبب قدحش نمی تواند شد،و لاتّسع الخرق علی الرّاقع.

و علاوه برین،چون در خصوص این حدیث شریف أعنی حدیث ثقلین واضح شده که عبد اللّه ابن عبد القدّوس آن را از ثقهٔ مثل أعمش روایت کرده ازین جهت وقوع او در سلسلهٔ سند این حدیث شریف محلّ ارتیاب و انزعاج نخواهد بود.

در بیان اینکه عبد اللّه بن عبد القدوس از رجال«صحیح بخاری»است و کلام

ابن حجر عسقلانی و ملاعلی قاری مشعر بر اینکه تخریج بخاری از کسی دلیل عدالت اوست اگر چه در تعلیقات هم باشد

یکصد و پنجاه و سوم آنکه عبد اللّه بن عبد القدّوس از رجال«صحیح بخاری» است،در تعلیقات آن چنانچه در رمز«خت»که بر نام او در«کاشف»و«تهذیب التّهذیب» و«تقریب التّهذیب»و غیره مسطورست واضح می شود،و بنابر افادات محقّقین ثابتست که تخریج بخاری از کسی دلیل عدالت اوست اگر چه در تعلیقات هم باشد و بعد ازین طعن هر طاعنی که بوده باشد در باب او قابل التفات باقی نمی ماند.

ابن حجر عسقلانی در مقدّمهٔ«فتح الباری»در مقام جواب از طعن رجال بخاری گفته:[و قبل الخوض فیه ینبغی لکلّ منصف أن یعلم أنّ تخریج صاحب الصّحیح لأیّ راو کان مقتض لعدالته عنده و صحّه ضبطه و عدم غفلته و لا سیّما ما انضاف إلی ذلک من إطلاق جمهور الأئمّه علی تسمیه الکتابین بالصّحیحین،و هذا معنی لم یحصل لغیر من خرّج عنه فی الصّحیح فهو بمثابه اخراج الجمهور علی تعدیل من ذکر فیهما، هذا إذا خرّج له فی الاصول فأمّا إن أخرج له فی المتابعات و الشّواهد و التّعالیق،فهذا بتفاوت درجات من أخرج له منهم فی الضّبط و غیره مع حصول اسم الصّدق لهم،و حینئذ

إذا وجدنا لغيره فی أحد منهم طعنا فذلک الطعن مقابل لتعدیل هذا الإمام فلا یقبل إلّا مبیّن السّبب مفسّر القادح فی عداله هذا الراوی أو فی ضبطه مطلقا أو فی ضبطه لخبر بعینه لأنّ الأسباب الحامله للأئمّه علی الجرح متفاوته،منها ما لا یقدح،و منها ما یقدح.

قد کان الشّیخ(أبو الحسن.صح.ظ)المقدسی یقول فی الرّجل الّذی یخرج عنه فی الصّحیح:

«هذا جاز القنطره»،یعنی بذلک أنّه لا یلتفت إلی ما قیل فیه.قال الشّیخ أبو الفتح القشیریّ فی مختصره:و هکذا نعتقد و به نقول و لا تخرج عنه إلّا بحجّه ظاهره و بیان شاف یزید فی غلبه الظنّ علی المعنی الّذی قدّمناه من اتّفاق النّاس بعد الشّیخین علی تسمیه کتابیهما بالصّحیحین،و من لوازم ذلک تعدیل رواتهما].

و ملا علی قاری در«مرقاه-شرح مشکاه»در ذکر صحیحین گفته:[و لا یقدح فیهما إخراجهما لمن طعن فیه لأنّ تخریج صاحب الصّحیح لأیّ راو کان مقتضی (مقتض.ظ)لعدالته عنده و صحّه ضبطه و عدم غفلته إن خرّج له فی الاصول،فإن خرّج له فی المتابعات و الشّواهد و التّعالیق کانت درجاته متقاربه فی الضّبط و غیره لکن مع حصول وصف الصّدق له فالطّعن فیمن خرّج له أحدهما مقابل لتعدیله فلا یقبل الجرح إلّا مفسّرا بما یقدح فی عدالته أو ضبطه مطلقا أو فی ضبطه لخبر بعینه لتفاوت الأسباب الحامله للأئمّه علی الجرح،إذ منها ما لا یقدح و منها ما یقدح،و قد کان أبو الحسن المقدسیّ یقول فیمن خرّج له أحدهما فی الصّحیح:هذا جاز القنطره، یعنی لا یلتفت إلی ما قیل فیه لأنّهما مقدّمان علی أئمّه عصرهما و من بعدهما فی معرفه الصّحیح و العلل].

و بعد درک این مطالب واضح گردید که طعن یحیی بن معین در عبد اللّه بن عبد القدّوس بر فرض صحّت هم مؤثّر نیست،و اغترار ابن الجوزی بآن کاشف کمال بی خبری اوست از افادات علمای أعلام و مؤذنست بذهول او از تصریحات نبهای فخام.

یکصد و پنجاه و چهارم آنکه عبد اللّه بن عبد القدّوس از رجال«صحیح ترمذی»نیز می باشد،چنانچه از رمز«ت»که بر نام او در«کاشف»و«تقریب»و «تهذیب»و غیره مرقومست ثابت و محقّق می شود،و عظمت و جلالت روات صحاح

نزد این حضرات-کما اشرنا إلیه آنفا-بحدّی واضحست که احتیاج بتبیّن ندارد.

یکصد و پنجاه و پنجم آنکه اگر عبد اللّه بن عبد القدّوس فرضا و تسلیما مقدوح هم باشد در ثبوت أصل حدیث ثقلین مخلّ نخواهد بود،بلکه در ثبوت این حدیث بروایت أعمش از عطیه از أبو سعید هم خللی راه نخواهد یافت،زیرا که عبد اللّه بروایت این حدیث شریف از أعمش متفرّد نشده بلکه از أعمش این حدیث شریف را محمّد بن طلحه بن مصرف یامی و محمّد بن فضیل بن غزوان ضبّی نیز روایت کرده اند،کما لا یخفی علی من راجع ما نقلناه عن«مسند أحمد»و«صحیح التّرمذی»و غیرهما.

پس اثبات ابن الجوزی مقدوحیّت عبد اللّه بن عبد القدّوس را اگر مسلّم هم شود کاری نمی گشاید و أبدا روی مقصود نمی نماید،بلکه اگر نیک تأمّل کنی روایت کردن عبد اللّه بن عبد القدّوس این حدیث را از أعمش مؤیّد صدق دیگر رواتست که از أعمش این حدیث را روایت کرده اند و مبیّن صدق خود اوست در روایت این حدیث شریف از أعمش،فلا تکن من الذّاهلین.

و باید دانست که چنانچه در روایت کردن این حدیث شریف از أعمش عبد اللّه ابن عبد القدّوس متفرّد نیست همچنین در روایت نمودن آن از عطیّه أعمش تفرّد نکرده، بلکه عبد الملک بن أبی سلیمان میسره العزرمی و أبو إسرائیل إسماعیل بن خلیفه العبسی الملائی و هارون بن سعد العجلی و کثیر بن إسماعیل التّیمی النّواء نیز از عطیّه روایت این حدیث شریف کرده اند،کما هو غیر خاف علی ناظر أحادیث«مسند أحمد»و «معاجم الطبرانی»فی الباب و قد رأیتها فیما سبق،و الحمد للّه الوهّاب.

قدح ابن جوزی در عبد اللّه بن داهر راوی دیگر حدیث و جواب آن

یکصد و پنجاه و ششم آنکه آنچه ابن الجوزی در قدح عبد اللّه بن داهر گفته:

[و أما ابن داهر فقال أحمد و یحیی:لیس بشیء،ما یکتب منه إنسان فیه خیر(۱)]

۱- سیاق کلام ابن الجوزی دلالت دارد بر آنکه احمد و یحیی هر دو در باب عبد اللّه ابن داهر گفته اند : « ما یکتب منه انسان فیه خیر » ، حال آنکه از « میزان » ذهبی ظاهر میشود که قائل این کلام یکی ازیشانست نه هر دو . ذهبی در « میزان » بترجمه عبد اللّه بن داهر گفته : (قال احمد و یحیی لیس بشیء ، قال : و ما یکتب عنه انسان فیه خیر) . (۱۲ . منه طاب ثراه) .

مردودست به اینکه اگر این کلام از أحمد و یحیی ثابت هم شود جرح مبهم خواهد بود، کما لا یخفی علی ناظر«التّدریب»للسّیوطی و غیره.و بر متتبّع افادات محقّقین قوم واضحست که جرح مبهم از هر کسی که بوده باشد مقبول نیست،و قد سبق بیان ذلک بالتّفصیل فی مجلّد حدیث الولایه.و غالبا سبب اسائت ظنّ أحمد و یحیی در حقّ عبد اللّه ابن داهر این ست که او اکثار روایات فضائل جناب أمیر المؤمنین علیه السلام می کرد چنانچه در«میزان»ذهبی مسطورست:[قال ابن عدی:عامّه ما یرویه فی فضائل علیّ و هو متّهم فی ذلک].

و قدح این چنین اشخاص عادت دیرینهٔ قدیمه و سجیّهٔ نامرضیّهٔ ملیمهٔ أهل سنّتست که ناشی از کمال بغض و انحراف و ناصبیّت و انصرافشان از اهل بیت علیهم السّلام می باشد،و لنعم ما قیل:

و عیّرها الواشون،إنّی احبّها و تلک شکاه ظاهر عنک عارها!

یکصد و پنجاه و هفتم آنکه ذکر ابن الجوزی قدح عبد اللّه بن داهر را بمعرض طعن در حدیث ثقلین بسیار عجیب و غریبست زیرا که هرگز هرگز بناء این حدیث شریف بر طریقی که در آن عبد اللّه بن داهر واقع شده نیست بلکه در هیچ طریقی از طرق متکاثره که أکابر حفّاظ عظام و أفاخم أثبات أعلام سنّیه بآن روایت این حدیث شریف کرده اند عبد اللّه بن داهر واقع نشده بلکه از عبد اللّه بن عبد القدّوس نیز أثری در آن نیست و وقوع این دو نفر مخصوصست بهمین سند طریف که ابن الجوزی آن را تمهیدا للطّعن درین کتاب خویش آورده،من بعد بکمال خوشوقتی مسلک قدح و جرح آن سپرده غافل،از اینکه اگر کسی از طلبهٔ علم حدیث«بر مسند أحمد» و«صحیح مسلم»و«صحیح ترمذی»و أمثالها هم مروری می کند پی به تلبیس و تعمیس او خواهد برد و بتخدیع و تلمیعش گول نخواهد خورد.

و بالجمله این تزویر غریب و تقریر عجیب که ابن الجوزی مصدر آن شده

نه چنانست که وجوه إبطال و توهین و إفساد و تهجین آن محصور شود،و ظاهرست که آنچه در این مقام از وجوه سافرهٔ مبهره الایتلاق و دلائل باهرهٔ معجبه الاتّساق مذکور شده مبنی بر انتخاب و اختیار و انتقاء و اختصارست،و إلّا ناظر بصیر و متتبّع خبیر از روایات علماء عظام و افادات أساطین فخام سنّیه بأدنی تأمّل و التفات و أیسر احتفال بسوی إثبات دیگر براهین کثیره موفوره و حجج وفیرهٔ غیر محصوره نیز استنباط می تواند کرد که هر یکی از ان برای ایضاح وهن و انخرام و وهی و انفصام کلام منحلّ النّظام ابن الجوزی کبیر الاجرام کافی و بسند خواهد بود.و اگر چه بعد این همه حجج مبینه و براهین متینه حاجتی بدیگر شواهد نیست،لیکن در وجوه آتیه انشاء اللّه المنّان بعضی از کلمات أکابر محقّقین أعیان و شطری از عبارات منقّدین أرکان سنّیه که مصرّح باستنکار صنیع ابن الجوزی عظیم العدوان در قدح و جرح این حدیث مشید البنیان می باشد بمعرض تبیین می آرم.

کلام سبط ابن جوزی در«تذکرهٔ خواص الامه»در حمایت از حدیث

ثقلین و اثبات فساد سخن نیای خود در قدح حدیث مذکور

یکصد و پنجاه و هشتم آنکه علّامه سبط ابن الجوزی بمزید حمایت حمای این خبر منیف و نهایت تشیید معنای این حدیث شریف؛کلام مهانت انضمام جدّ خود را بنحوی فاسد نموده که قابل انشراح أرباب إنصاف و سبب نهایت انضجار أصحاب زیغ و اعتسافست،چنانچه در«تذکره خواصّ الأمه»کما سمعت سابقا بعد نقل حدیث ثقلین از«کتاب الفضائل»أحمد گفته:[فإن قیل:فقد قال جدّک فی کتاب«الواهیه»:

أنبأنا عبد الوهّاب الأنماطیّ عن محمّد بن المظفّر عن محمّد العتیقی عن یوسف بن الدّخیل عن أبی جعفر العقیلی عن أحمد الحلوانی عن عبد اللّه بن داهر،ثنا عبد اللّه بن عبد القدّوس عن الأعمش عن عطیّه عن أبی سعید عن النبیّ صلی اللّه علیه و سلّم بمعناه.ثمّ قال جدّک:عطیّه ضعیف، و ابن عبد القدّوس رافضیّ،و ابن داهر لیس بشیء.قلت:الحدیث الّذی رویناه أخرجه أحمد فی الفضائل و لیس فی إسناده أحد ممّن ضعّفه جدّی،و قد أخرجه أبو داود فی سننه و التّرمذیّ أیضا و عامّه المحدّثین و ذکره رزین«فی الجمع بین الصّحاح»و العجب کیف خفی عن جدّی ما روی مسلم فی صحیحه من حدیث زید بن أرقم،(قال.صح ظ):قام فینا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم.إلی آخر ما سبق نقله].

ازین عبارت ظاهرست که سبط ابن الجوزی عالیمقدار،دفعا لدخل أهل الجحود و الإنکار؛کلام جالب الملام جدّ خود مشتمل بر طعن این حدیث شریف باختصار ذکر نموده و اگر چه بلحاظ کدامی مصلحت سانحه از نقض مقال او متعلّق بقدح رجال إعراض ورزیده لیکن براه کمال نصفت و اعتدال بر سر ابراء اشتمال سند کتاب الفضائل برین رجال رسیده،من بعد برای إکمال احصاف و إبرام؛اخراج أبو داود و ترمذی و عامّهٔ محدّثین و ذکر کردن رزین در«جمع بین الصّحاح»این حدیث شریف را مذکور ساخته أعلام تعییر و تأنیب و تثریب جدّ جاحد خود افراخته،و پس ازین همه بقول بلیغ خود:

و العجب کیف خفی عن جدّی ما روی مسلم فی صحیحه من حدیث زید بن أرقم،إلخ؛ نهایت ذهول و غفول ابن الجوزی از روایت«صحیح مسلم»عمده الفحول و أقصای دخول و وغول او در بوادی انحراف و عدول و انصراف و نکول از حدیث این سفر مشهور مقبول بین الثّقات و العدول مبیّن و مبرهن کرده.

جواب علامه سخاوی در«استجلاب ارتقاء الغرف»بقدح ابن

جوزی در حدیث ثقلین

یکصد و پنجاه و نهم آنکه علّامهٔ سخاوی نیز کمال تعجب از صنیع بدیع و قول شنیع ابن الجوزی آغاز نهاده بردّ وهم خاسر او ببیان مشبع وافر،داد کمال تبحّر و تمهّر داده،چنانچه در«استجلاب ارتقاء الغرف»کما دریت سابقا بعد ذکر حدیث ثقلین از«صحیح ترمذی»و إثبات مروی بودن آن بحدیث أبی سعید در«مسند أحمد» و«معجم أوسط طبرانی»و روایت کردن أبو یعلی و دیگران آن را گفته:[و تعجّبت من ایراد ابن الجوزی له فی«العلل المتناهیه»بل أعجب من ذلک قوله«إنّه حدیث لا یصحّ»مع ما سیأتی من طرقه الّتی بعضها فی«صحیح مسلم»].إلی آخر ما سبق نقله،فراجعه و لا تقصر فإنّه قد بلغ الغایه المحموده فی الباب و أتی بما هو نجعه أهل العقول و الألباب.

تعجب علامه سمهودی در«جواهر العقدین»از قدح ابن جوزی در حدیث ثقلین

یکصد و شصتم آنکه علّامهٔ سمهودی نیز ذکر کردن ابن الجوزی این حدیث شریف را در«علل متناهیه»أمر عجیب دانسته ناظر بصیر را از اغترار بآن تحذیر فرموده ببیان مبرم منضود،مزعوم ابن الجوزی را مردود ساخته،چنانچه در«جواهر العقدین» کما علمت فیما سبق بعد إثبات مخرّج بودن این حدیث شریف در«صحیح ترمذی»

و سنده لا بأس به،فازددنا منه أنّ كلّ إخباراته صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم و إن كان وحيا من اللّه سبحانه و لكن هذا وحى أظهره به و أسنده إلى اللّه سبحانه

فقال: أخبرنى اللّطيف الخبير، و فيه من تأكّد إخبار كونهم على الحقّ كالقرآن و صونهم أبدا عن الخطاء كالوحى المنزل؛ما لا يخفى على الخبير.و فيه

أنّ قوله صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم إنّهما لن يفترقا، إلخ؛ ليس بدعاء مجرّد،على بعد أن يكون مرادا،بل هو إخبار من اللّه سبحانه و تعالى و أنّ

قوله فى بعض الرّوايات: إنّى سألت لهما ذلك؛ دعاء مجاب متحتّم باخبار اللّطيف تعالى،و من تجلّى ألحاظ لطفه أن سرى روح القدس الحقّ فى علومهم كسرايته فى القرآن أو سرى سرّ الاتّحاد بين مداركهم و بين القرآن فنيطت به أشدّ نياط لن يفترقا بسببه أبدا،و إلى ذلك التّلويح باختيار اللّطيف ههنا من بين أسماء اللّه تعالى و عدم الافتراق هذا بينهما أنهما(أنّما هو ظ)فى الحكم فلا يحكمون بحكم لا يحكم به الكتاب و السّنّه فى هذا الحديث داخل فى الكتاب على ما صرّحوا به.

فظاهر الحثّ بالتّمسّك بهم التّمسّك بأخذ الأحكام الإلهيّه منهم،دليله قرانهم فى ذلك بكتاب اللّه و الإخبار بترتب عدم الضّلال عليه كما بالتّمسّك بالكتاب،فلا احتمال لأن يحمل التّمسّك بهم من حيث المودّه و الصّله بهم فى هذا الحديث و كان ذلك ظاهرا من هذا الحديث كما ذكرنا كالنّصّ به.

و لكن مع هذا انتظرنا ما يدلّ على صريح التّمسّك بهم فى أخذ العلوم من حديث آخر فيفسّر هذا الحديث و يعيّنه فى ظاهره،فإذا

قد ورد فى خبر قريش: «و تعلّموا منهم فإنّهم أعلم منكم» فقلنا:إذا ثبت هذا العموم فى علماء قريش فأهل البيت أولى منهم بذلك لأنّهم امتازوا عنهم بخصوصيّات لا تشاركهم فيها بقيّتهم.

و لمّا كان هذا بطريق دلاله النّصّ،انتظرنا نصّا فيهم يدلّنا على إمامتهم فى العلم، فوجدنا

قوله صلّى اللّه تعالى عليه و سلم: «الحمد للّه الّذى جعل فينا الحكمه اهل البيت» فعلمنا أنّهم الحكماء العارفون العلماء الوارثون الّذين وقع الحثّ على التّمسّك فى دين اللّه تعالى و أخذ العلوم عنهم.و أيّدنا فى ذلك ما

أخرج الثّعلبىّ فى تفسير قوله «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً» عن جعفر الصّادق(رض)قالوا:نحن حبل اللّه الّذى

قال اللّه تعالى: وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا ،انتهى. و كيف لا؟!و هم أحد الثّقلين،فكما أنّ القرآن حبل اللّه الممدود من السّماء فكذلك أهل هذا البيت المقدّس صلوات اللّه تعالى و تسليماته عليهم أجمعين،و قد قال قائلهم عليه السّلام مخبرا عن نفسه القدسيّ و سائر رهطه المطهّرين:

و فينا كتاب اللّه انزل صادقا و فينا الهدى و الوحى و الخير يذكر

و ممّا نزل فيهم من الكتاب:الآيه المتقدّمه،و قد ذكر جمله ما نزلت فيهم من الايات الشّيخ أبو الفضل ابن حجر فى«الصّواعق»فليطلب منه،و كذلك أيدنا فيه ما ثبت عن سيّد السّاجدين عليه و على آبائه و أبنائه التّسليمات التّاميات المباركات و التحيّات الطيّبات الزّاكيات أنّه كان إذا تلى قوله تعالى «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصّادِقِينَ» يقرأ دعاء طويلا يشتمل على طلب اللّحوق بدرجه الصّادقين و الدّرجات العليّه و على وصف المحن و ما انتحلته المبتدعه المفارقون لأئمّه الدّين و الشّجره النّبويّه،ثمّ يقول:و ذهب آخرون إلى التّقصير فى أمرنا و احتجّوا بمتشابه القرآن فتأوّلوا بآرائهم و اتهموا مأثور الخبر.إلى أن قال:فإلى من يفزع خلف هذه الامّه و قد درست أعلام الملّه و دنت الامه بالفرقه و الاختلاف،يكفّر بعضهم بعضا،و اللّه تعالى يقول: وَ لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَ اخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْبَيِّناتُ ،فمن الموثوق به على إبلاغ الحجّه و تأويل الحكم إلّا أهل الكتاب و أبناء أئمّه الهدى و مصابيح الدّجى الّذين احتجّ اللّه تعالى بهم على عباده و لم يدع الخلق سدىّ من غير حجّه، هل تعرفونهم أو تجدونهم إلّا من فروع الشّجره المباركه و بقايا الصّفوه الّذين أذهب اللّه عنهم الرّجس و طهّرهم و برّأهم من الآفات و افترض مودّتهم فى الكتاب،انتهى.

ذكره ابن حجر فى«الصواعق».

فعلمنا من كلامه الأئمّه عليهم رضوان اللّه معنى التّمسّك بهم بما لا ريبه فيه إلّا لمن اِرْتابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ، و مع هذا كلّه قلنا:و هل يدخل فى أهل بيته نساؤه أو يتمحّض ذلك بالصّدق على ولده صلى اللّه تعالى عليه و سلم، ففتشنا عن ذلك فوجدنا فى«صحيح مسلم»بروايه يزيد بن حبّان عن زيد بن أرقم

(رض)فقلنا:من أهل بيته؟نساؤه؟قال:لا و ايم اللّه!إنّ المرأه تكون مع الرّجل العصر من الدّهر ثمّ يطلّقها فترجع إلى أبيها و قومها.أهل بيته:أصله و عصبته الّذين حرموا الصّدقه بعده.و هذه الروايه عن زيد بن أرقم(رض)تفسّر روايه اخرى عنه فى مسلم أيضا:فقيل لزيد:من أهل بيته؟أ ليس نساؤه من أهل بيته؟قال:بلى إنّ نساؤه من أهل بيته و لكن أهل بيته من حرم عليهم الصّدقه بعده،الحديث.و تبيّن أنّ معنى قوله:

بلى إنّ نساؤه من أهل بيته أنّ نساءه من اهل بيت سكناه الّذى(الّذين.ظ)امتازوا بكرامات و خصوصيّات كثيره لا من أهل بيت نسبه،و إنّما اولئك من حرمت عليهم الصّدقه، صرّح بذلك الآبىّ فى شرح مسلم جمعا من(بين.ظ)الرّوايات بل تصحيحا للاستدراك فى الرّوايه الواحده بقوله:و لكن أهل بيته،إلخ،و هذا التحقيق فى تفسير أهل البيت بالحديث الصّحيح يعيّن المراد منهم فى آيه التّطهير مع نصوص كثيره من الأحاديث الصّحاح المناديه على أنّ المراد منهم الخمسه الطّاهره رضوان اللّه تعالى عليهم أجمعين و لنا وريقات فى تحقيق ذلك مجلّد فى دفترنا يجب على طالب الحقّ الرّجوع إليه.

و لمّا وجدنا هذا فى«صحيح مسلم»علمنا أنّهم أبناؤه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم فإذا انضمّ إلى ذلك ما ورد من الأخبار فى الأئمه الاثنى عشر ممّا بسطنا اكثرها فى المقامات الأربعه من كتابنا المسمّى ب«مواهب سيّد البشر فى حديث الأئمّه الاثنى عشر» بالتّرتيب بسطناها و ما اجتمع عليه السّلف و الخلف من غزاره علوم هذا العدد المبارك و خرقهم العوائد و ما اختصّوا به من المزايا الباهره من بين سائر الرّجال الأبطال من هذه الفئه الفائقه على معاصريها فى كلّ عصر؛يتيقّن بأنّهم الأولى بصدق أحاديث التّمسّك عليهم من غيرهم و إن كانت فيها الإشاره فيها إلى عدم انقطاع متأهّل منهم للتّمسّك به إلى القيامه كما أنّ الكتاب العزيز و هو الثّقل الآخر القرين بهم كذلك.قاله ابن حجر، قال:و لهذا كانوا أمانا لأهل الأرض كما جاء به الحديث،و يشهد لذلك

قوله صلّى اللّه تعالى عليه و سلم: فى كلّ خلف من امّتى عدول من أهل بيتى، و قال:ثمّ أحقّ من يتمسّك به منهم إمامهم و عالمهم علىّ بن أبى طالب رضى اللّه تعالى عنه،و من ثمّ قال أبو بكر رضى اللّه تعالى عنه:علىّ عتره رسول اللّه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم،أى الّذى

حثّ على التّمسّک بهم،فخصّه لما قلناه،انتهى کلامه.

ثمّ لمّا فرغنا من تخريج الحديث و ما دلّ عليه و ما تعيّن فيه ممّن هو المراد من أهل البيت،نظرنا فى تعدّد طرقه فوجدنا له طريقا(طرقا.ظ)کثيره وردت عن نيّف و عشرين صحابيّا و فصحنا(فحصنا.ظ)أيضا عن أنّه أين ورد؟فوجدنا فى بعض طرقه:

قال ذلک بحجّه الوداع و بعرفه،و فى آخر أنّه قال بغدير خمّ،و فى آخر أنّه قال بالمدينه فى مرضه صلّى اللّه تعالى عليه و سلم و قد امتلأت الحجره بأصحابه،و فى آخر أنّه قال لمّا قام خطيبا بعد انصرافه من الطّائف.فعلمنا أنّ لهذا الحديث شأنا عظيما فإنّه لم يذکر وروده أحد من الرواه إلّا فى مشهد معتنى به غايه الاعتناء،و لکنّا طلبنا لهذه الرّوايات المتضادّه فى الورود جمعا فوجدنا قد سبق أهل الخير بإلهام الجمع فقال:

و لا تنافى فى ذلک إذ لا مانع من أنّه کرّر عليهم ذلک فى تلک المواطن کلّها اهتماما بشأن الکتاب العزيز و العتره الطاهره،و

فى روايه عند الطبرانى عن عمر(ابن عمر.ظ) (رض)أنّ آخر ما تکلّم به النّبىّ صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم:اخلفونى فى أهل بيتى، انتهى. فازداد بعد الجمع شأنا على شأن لتزداده فى هذه المشاهد بأجمعها کما لا يخفى على من له حس.

و إذ قد ثبت صحّه هذا الحديث و ما مرّ عليک مما ينوط به لفظا و معنى و دلاله و انضمّت إليه آيه التّطهير بتفسيرها الّتى يدلّ عليها الصّحيحه؛فلا وجه لأن يمترى من له أدنى إنصاف فى أنّ من صدق عليهم هذا الحديث و الآيه من غير شائبه و هم الأئمّه الاثنى عشر من اهل البيت و سيّده نساء العالمين بضعه رسول اللّه صلّى اللّه تعالى عليه و سلّم أمّ الأئمه الزّهراء الطّاهره على أبيها و عليها الصّلوه و السّلام،لا شائبه فى کونهم معصومين کالمهدىّ منهم عليه السّلام بما يخصّه من حديث قفاء الأثر و عدم الخطأ على ما تمسّک به الشّيخ الأکبر(رض)بالمعنى الّذى بيّناه سؤالا و جوابا فيما تقدّم،بل هذا الحديث أوثق عروه من حيث الصّحّه بالسّند القوىّ من ذلک الحديث و الکشف يؤيّد ما شاء اللّه سبحانه أنّ يؤيّده.

فإن قلت:الخطأ فى الاجتهاد ليس بمعصيه حتّى يشمله الرّجس فى الآيه

فیلزم تطهیر أهل البیت الکرام عنه و یشمله الضّلال فی الدّین حتّی ینتفی عنهم(رض) عدم ضلال من تمسّک بهم،فالآیه و الحدیث و إن سلّمنا إثباتهما عصمتهم عن الکفر بل المعصیه أیضا لإطلاق الرّجس و الضّلال و شمولها جمیعا؛لکن لا نسلّم إثبات العصمه عن الخطاء کما فی المهدیّ المصرّح فیه بقوله لا یخطئ.

قلنا:الخطاء فی دین اللّه جهل و معصیه و انتساب لما لیس من اللّه سبحانه و رسوله صلّی اللّه تعالی علیه و سلّم،و الجهل و الانتساب المذکور مما یعظم أمر هذه المعصیه و لا یوجدان فی کلّ معصیه،فهو نفسه رجس و ضلال یشمله اللّفظان بلا شکّ و لا یمنع صدق اللّفظ علی معناه زوال لازم له فی الأکثر بعارض فلا یمنع صدق الرّجس و الضّلال علی الخطاء و الجهل و الانتساب المذکور زوال العصیان عن مرتکبه بعارض کونه مجتهدا بذل جهده فی طلب الحقّ.

و بالجمله،کون الذّنب معفوّا(عمّن.صح ظ)صدر عنه لا یخرجه عن حقیقته حتّی لا یصدق علیه لفظه،و أجر الحاکم الخاطئ علی ما ورد به الخبر لیس لخطائه بل لبذله وسع ماله من الجهد فی فوز الحقّ کما لا یخفی.

و إذا ثبت هذا علم أنّ من أقرّ بصحّه حدیث التّمسّک الزم بعصمه الأئمّه حتی(بمعنی.ظ)استحاله صدور الخطاء عنهم کالمهدیّ علیه السّلام منهم عند الشیخ(رض) و هذا مخصوص فی الامّه بالائمّه(بأئمّه.ظ)أهل البیت].

تشویش و تحریف زید بن ارقم در حدیث ثقلین

و هر گاه این کلام متانت التیام را بتمامه دیدی،و آنچه در آن متعلّق بحدیث«صحیح مسلم»بود بالخصوص وارسیدی،پس حالا باید دانست که مروی شدن این حدیث بلفظی که در«صحیح مسلم»موجودست و منشأ اغترار و تغریر ابن تیمیّه گردیده سبب آن غالبا این ست که زید بن أرقم کتمانا للحقّ الصّریح و تعامیا عن الصّدق النّصیح وقتی که این حدیث شریف را برای یزید بن حیّان و حصین بن سبره و عمرو بن مسلم بیان کرده مرتکب تشویش و تحریف گردیده و صدور این أمر از زید بن أرقم محلّ استبعاد نیست،زیرا که حضرت او-کما أسلفنا فی مجلّد حدیث الغدیر-بزرگواریست

که بعد استشهاد جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام که مقرون إنشاد بربّ العباد بود

حدیث «من کنت مولاه» را کتمان نموده در دار دنیا بسزای خود رسیده است،پس،اگر در وقت اقتراح و سؤال یزید بن حیّان و حصین بن سبره و عمرو بن مسلم که متعلّق بمطلق تحدیث بود واقعهٔ غدیر را بإسقاط و تحریف بیان نماید و در ذکر حدیث ثقلین کاربند اخلال گردد؛أقرب بحالت او خواهد بود،بلکه نبودن جملهٔ

«من کنت مولاه» إلخ درین روایت«صحیح مسلم»با وصف آنکه مساقش برای تبیین واقعهٔ غدیرست از جملهٔ مؤیّدات صریحهٔ این مطلب می باشد،و همچنین تفسیر کردن او أهل البیت را درین حدیث بکلّ من حرم علیه الصّدقه دلیل انحراف اوست از جادّهٔ استقامت.

و ازین جاست که علامه حافظ محمّد بن یوسف گنجی شافعی در«کفایه الطالب» کما سمعت سابقا بعد روایت این حدیث از زید بن أرقم گفته:[قلت:إنّ تفسیر زید أهل البیت غیر مرضی لأنّه قال:أهل البیت من حرم الصّدقه.و هم لا ینحصرون فی المذکورین فإنّ بنی المطّلب یشارکونهم فی الحرمان و لأنّ آل الرّجل غیره علی الصّحیح،فعلی قول زید یخرج أمیر المؤمنین رضی اللّه عنه عن أن یکون من أهل البیت، بل الصّحیح أنّ أهل البیت علیّ و فاطمه و الحسنان رضی اللّه عنهم،کما

رواه مسلم باسناده عن عائشه أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم خرج ذات غد و علیه مرط مرحّل من شعر أسود فجاء الحسن بن علیّ فأدخله،ثم جاء الحسین بن علی فأدخله ثمّ جاءت فاطمه فأدخلها،ثم جاء علیّ فأدخله،ثم قال:

إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً . و هذا دلیل علی أنّ أهل البیت هم الّذین ناداهم اللّه تعالی بقوله:أهل البیت،و أدخلهم الرّسول فی المرط و أیضا

روی مسلم باسناده أنّه لمّا نزلت آیه المباهله دعا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم علیّا و فاطمه و حسنا و حسینا و قال:اللّهمّ هؤلاء أهل بیتی].

و علاوه برین دیگر شواهد تخلیط زید بن أرقم درین روایت«صحیح مسلم» موجودست،کما لا یخفی علی النّاظر البصیر،و لا ینبّئک مثل خبیر.

و لکن معذلک کله علوّ حقّ را باید دید که خود زید بن أرقم در مقامات دیگر و أوقات آخر هر گاه حدیث ثقلین را از جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و آله سلّم روایت کرده أمر صریح

آن جناب بتمسّک و اتّباع اهل بیت علیهم السّلام و همچنین نهی از تقدّم بر ایشان تخلّف ازیشان و أمثال ذلک نیز در آن آورده،کما لا یخفی علی ناظر«صحیح الترمذی» و کتاب«المصاحف»لابن الأنباری و«المعجم الکبیر»للطبرانی و«المستدرک»للحاکم و کتاب«المناقب»للمغازلی و غیره.

تمسک ابن تیمیه بحدیث جابر که در صحیح مسلم مروی است و کلام در آن

اشاره

اما تمسک ابن تیمیه بحدیث جابر که در«صحیح مسلم»مرویست و ادّعای این معنی که در آن حدیث نیز أمر تمسّک صرف نسبت بکتاب اللّه وارد شده،پس آن هم دلیل کمال طول باع و وسعت اطّلاع اوست،زیرا که اگر چه در حدیث جابر بعض روات مسلم از سر حق پوشی و عصبیّت کوشی و جفا کیشی و بد اندیشی راه یحرفون الکلم عن مواضعه پیش گرفته ذکر أمر تمسّک بأهلبیت علیهم السّلام اسقاط کرده اند؛لیکن بحمد اللّه تعالی روات ترمذی در همین حدیث جابر صراحه أمر تمسّک بأهلبیت علیهم السلام نیز آورده اند،سابقا شنیدی که ترمذی در صحیح خود گفته:

[حدّثنا نصر بن عبد الرّحمن الکوفی،نا:زید بن الحسن عن جعفر بن محمّد عن أبیه عن جابر بن عبد اللّه قال: رأیت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی حجّته یوم عرفه و هو علی ناقته القصواء یخطب فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!إنّی ترکت فیکم ما إن أخذتم به لن تضلّوا کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی].

پس بعد ادراک این معنی نزد أهل إنصاف واضح گردید که حالت حدیث جابر که مسلم روایت آن کرده قابل شرم و آزرمست و أبدا مناسب نیست که بمقابلهٔ أهل حقّ تذکار آن کرده آید فضلا عن الاحتجاج بها علیهم،و لکن إذا لم تستحیی فاصنع ما شئت!

ادعای ابن تیمیه که غیر واحد از اهل علم انکار صحت جملهٔ«و عترتی و انهما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض»کرده اند و احمد حنبل از آن سؤال کرده شد

و اما ادعای ابن تیمیّه که قول آن جناب

«و عترتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علی الحوض» را ترمذی روایت کرده و أحمد ازین قول سؤال کرده شده و تضعیف کرده آن را غیر واحد از اهل علم و گفته اند که آن صحیح نمی شود،پس مشتمل بر عجائب ترهّات و غرائب هفوات ست.

اول آنکه روایت أمر فرمودن آن جناب صلعم باتّباع عترت خود در حدیث

ثقلین محض بترمذی نسبت کرده نهایت اصابت خود بمیراث حیاء عثمانی ظاهر نموده حال آنکه سابقا بحمد اللّه تعالی بطور أنموذج دانستی که چقدر از علمای سابقین و لاحقین أهل سنّت روایت و إثبات آن کرده سرمایهٔ کافی برای تسوید وجه جاحد عنید باقی گذاشته اند.

دوم آنکه روایت إثبات آن جناب درین حدیث شریف عدم افتراق ثقلین را تا بورود حوض نیز بمحض ترمذی نسبت کرده قصب السّبق در مضمار خسار از نواصب أقشاب ربوده،حال آنکه بر ناظر بصیر و متتبّع خبیر تخریجات أئمّهٔ نحاریر که نبذی از آن در ما سبق بعون اللّه تعالی بمعرض تبیین و تسطیر رسیده واضح و مستنیرست که این مضمون صدق مشحون را در حدیث ثقلین رکین فزاری،و عبد الملک عزرمی،و سلیمان بن مهران کاهلی أعمش،و محمّد بن إسحاق مدنی،و إسرائیل بن یونس سبیعی،و عبد الرحمن مسعودی،و محمّد بن طلحهٔ نامی،و أبو عوانه یشکری،و شریک ابن عبد اللّه القاضی،و جریر بن عبد الحمید ضبّی،و محمّد بن فضیل ضبّی،و عبد اللّه بن نمیر همدانی،و أبو أحمد زبیری،و أبو عامر عقدی،و أسود بن عامر شامی،و یحیی بن حمّاد شیبانی،و محمّد بن سعد زهری،و خلف بن سالم محزمی و ابن بقیّه واسطی، و أحمد بن محمّد بن حنبل شیبانی،و عبد بن حمید کشی،و عبّاد بن یعقوب أسدی، و نصر بن علی جهضمی،و محمّد بن المثنّی العنزی،و علی بن المنذر الطریقی،و أبو قلابهٔ رقاشی،و محمّد بن أبی العوام ریاحی،و حکیم ترمذی،و عبد اللّه بن أحمد بن حنبل شیبانی، و أبو بکر بزّار،و أبو نصر قبّانی،و أبو عبد الرّحمن نسائی،و أبو یعلی الموصلی،و أبو جعفر محمّد بن جریر طبری،و محمّد بن محمّد بن سلیمان الباغندی،و أبو عوانه الإسفراینی،و أبو القاسم البغوی،و ابن الأنباری،و ابن عقدهٔ کوفی،و أبو بکر جعابی،و أبو القاسم طبرانی،و أبو بکر قطیعی،و أبو منصور أزهری،و أبو طاهر مخلص ذهبی،و حاکم نیسابوری،و أبو إسحاق ثعلبی،و أبو نعیم أصفهانی،و أبو بکر بیهقی،و ابن بشران نحوی،و ابن عبد البرّ قرطبی،و أبو الحسن ابن المغالی،و أبو المظفّر سمعانی،و أبو علی ابن البیهقی،و شیرویه دیلمی،و عبد الوهّاب أنماطی و أبو محمّد عاصمی،و أبو المؤیّد

الخوارزمی،و ابن عساکر دمشقی،و أبو موسی المدینی،و ابن أبی الفوارس الرّازی، و سراج الدّین أوشی،و أبو الفتوح عجلی،و ابن الأخضر جنابدی،و ضیاء مقدسی، و سبط ابن الجوزی و محمّد بن یوسف کنجی،و أبو الفتح الأبیوردی،و محبّ الدّین طبری،و محمّد بن مکرم الأنصاری،و صدر الدّین حموئی؛و غیرهم ممن تقدم و تأخر روایت کرده اند.

سوم آنکه مسئول شدن أحمد را از قول آن جناب و

«عترتی و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض» را در معرض قدح و جرح ذکر کرده رقاعت و صفاقت خود را بأبین طرق واضح و لائح نموده،و پر ظاهرست که وقوع سؤال از حدیثی یا زیادت حدیثی بوجه من الوجوه دلیل طعن آن نمی تواند شد،و إلاّ أحادیث لا تعدّ و لا تحصی که مستفیدین و متعلّمین از أئمّه حدیث سؤال آن می کرده اند همه از درجهٔ اعتبار ساقط و هابط باشد،و ذلک ممّا لا یرضی به غافل فضلا عن عاقل.

و حیرتم بسوی خود می کشد که چسان ابن تیمیّه محض مسئول شدن أحمد ازین قول آن جناب صلی اللّه علیه و سلّم که هرگز مساسی بمقصود نامحمود او ندارد؛بهوس طعن و غمز بنهایت استبشار ذکر نموده و از اخراج خود إمام أحمد آن را بطرق عدیده در مسند مستند خود و نیز در کتاب المناقب مع روایت کردن آن خارج از هر دو کتاب نیز که بوجوه شتّی دلیل کمال صحّت و اعتبار و ثبوت و اشتهار آنست؛جهلا یا تجاهلا کلیّه إعراض ورزیده!!و نزد أرباب عقول و حلوم یقینا مدحور و ملوم خواهد بود کسی که محض مسئولیّت أحمد را دلیل وهن این قول سرور کائنات علیه و آله أفضل الصّلوات و التّحیّات انگارد و ادراج و اخراج و روایت و تحدیث مکرّر آن حبر معتمد را وزنی نگذارد.و أعجب عجاب این ست که ابن تیمیّه در این مقام علاوه بر ترک تسمیهٔ سائل از ذکر جواب أحمد،یکسر طیّ کشح نموده راه کمال اخلال و اهمال و ازلال و إضلال پیموده!و ظاهرست-و لا کظهور الشّمس-که مرتبهٔ جواب مثل أحمد بالاترست و اعتماد و استناد از مرتبهٔ سؤال سائلی که تا بحال مجهول ست و اگر مشخّص هم شود هرگز بمقام أحمد که بنابر تصریحات أئمّهٔ قوم:قائم مقام أنبیا و در بعض مزایا مقدّم

بر خلیفه أوّل می باشد نخواهد رسید،و شاید بوجه نهایت خمول و ضئولت او ابن تیمیّه از ذکر او استحیا کرده باشد؛ مع الجمله جواب أحمد خالی از دو صورت نیست:یا اینکه-معاذ اللّه- مشتمل بر تضعیف و توهین این ارشاد باسداد جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و سلّم بود یا موجب تشیید و تایید آن.و علی کلا الشقّین إعراض از ذکر آن نمی بایست،زیرا که در صورت اولی نصّ جواب أحمد در إثبات مزعوم ملوم ابن تیمیّه أدخل و أکمل بود،پس بیان آن را متروک ساختن و بمحض مسئولیّت أحمد دست انداختن خلل و زلل صریحست و در صورت اخری جواب أحمد را ذکر نکردن دلیل کمال خیانت و کتمان و جنایت و عدوانست،و بر هر کسی که روایات و طرق سابقه که أحمد بآن روایت این حدیث شریف کرده بأدنی تأمّل دیده باشد نزد او متیقّن و متحتّم خواهد بود که در صورت وقوع سؤال یقینا إمام أحمد در جواب با صواب خود تصحیح و إثبات این ارشاد خیر العباد علیه و آله آلاف التّحیّه و السّلام إلی یوم المعاد کرده است،و ابن تیمیّه إلطاطا للحقّ السّاطع المبین و سترا للصّدق السّافر المستبین از ذکر آن دل دزدیده مرتکب جور عظیم و حیف ملیم گردیده.

چهارم آنکه از فقدان حیا و ثوران جفا متفوّه شده که غیر واحد از أهل علم تضعیف این ارشاد جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و سلّم کرده اند!و این زوریست شنیع و کذبیست فظیع و فریه ایست لائحه و عضیهه ایست واضحه و اختلاقیست فضیح و افتعالی ست قبیح و جرأت و جسارتی ست که آن سرش پیدا نیست و بإزای آن جز تلاوت آیهٔ «کَبُرَتْ کَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْواهِهِمْ إِنْ یَقُولُونَ إِلاّ کَذِباً» دیگر چه آید؟! حیف ست و کمال حیف برین شیخ الإسلام سنّیّه که چگونه بآن ریاست و سیاست و امامت و زعامت مزعومی أتباع و أشیاع خود مرتکب افکی شده که أدانی همج رعاع هم از تفوّه بمثل آن إبا و استنکاف می کنند! بالجمله با وصف تفحّص بالغ و تتبّع سابغ هیچ أحدی پیدا نمی شود که در حدیث ثقلین صرف این قول آن جناب را تضعیف کرده باشد،آنفا دانستی که حضرت بخاری

افترائی که بر بیچاره أحمد بن حنبل بربسته،جان إنصاف و حیا را از بس خسته،متعلّق بأصل حدیث ثقلینست،و ابن الجوزی هم از راه کمال غمارت و افتقاد بصارت یکسر أصل حدیث را واهی و غیر صحیح دانسته،لیکن کسانی که تسلیم أصل حدیث نمایند و محض این قول جناب رسالت مآب را ضعیف دانند صورت شان جز در خیال تیره و تار ابن تیمیّه بدیع الإنکار پیدا نیست،و نمی دانم که ابن تیمیّه با وصف اعتیاد با آن همه اسهاب و إطناب مملّ چرا درین مقام پابند اجمال و اهمال مخلّ گردیده أسمای آن همه أهل علم را که حسب مزعوم مشوم او جسارت بر تضعیف این قول کرده اند در بواطن نصب مواطن خود فرو برده؟!أی کاش!واحدی هم از آن أهل علم را نام می برد فضلا عن غیر واحد،تا أهل حق را موقع إظهار صدق او از کذب زیاده ازین رخ می نمود،و آخر برای کدام روز سیاه أسمای آن غیر واحد من أهل العلم را در ضمیر خیانت تخمیر خود مطوی و مستور گذاشته است و با وصف جسارتهای بی پایان خود چرا بیان نمی نماید؟!

ذکر جمعی از اکابر اهل سنت که جملهٔ مذکوره را در حدیث ثقلین داخل و در کتب خود آورده اند

پنجم آنکه صراحه بغیر واحد از أهل علم نسبت کرده که ایشان گفته اند که این قول جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و سلّم صحیح نیست!.

و بطلان و هوان این تخرّص و تهجّم مثل نسبت تضعیف بر متتبّع خبیر از أجلای واضحاتست،و بحمد اللّه تعالی بسیاری از نصوص عبارات علمای أعلام و منقّدین فخام سنّیه متعلّق باین حدیث شریف که باختصار و ایجاز تنبیه بر وجوه صحّت مستفاده از آن عنقریب بجواب کلام رقاعت انضمام ابن الجوزی دانستی برای إبطال و اخمال تخرّص مذکور ابن تیمیّه نکور کافی وافی ست و زیاده ازین چه خواهد بود که در ما سبق بحمد اللّه تعالی صحّت روایت مشتمله برین کلام سرور أنام علیه و آله آلاف السّلام باجماع أئمّه و اتّفاق علماء اهل سنت بلکه اتّفاق تمامی أهل شرق و غرب محقّق شده، و بالخصوص محمّد بن اسحاق مدنی حدیث زید بن ثابت را که مشتمل برین کلام ست صحیح گفته،و امام أحمد بن حنبل در مسند خود که صحّت و اعتماد جمیع أحادیث آن از کلام خود أحمد و تصریحات دیگر محقّقین ثابت و محقّقست-کما عرفت-این کلام را در شش روایت که دو تا از آن از زید بن ثابت و چار تا از أبی سعید خدری

مرویست آورده،و نسائی در کتاب«الخصائص»که أحادیث آن حسب افادهٔ خود نسائی بر نواصب حجّت ست فضلا عن أهل السّنّه در حدیث زید بن أرقم این کلام را روایت کرده،و أبو عوانه اسفراینی در کتاب«المسند الصّحیح»که از صحاح معروفهٔ أهل سنّت ست حدیث زید بن أرقم که مشتمل برین قولست اخراج کرده، و أبو عبد اللّه الحاکم النّیسابوری در کتاب«المستدرک علی الصّحیحین»حدیث ابو الطفیل عن زید بن أرقم را که مشتمل برین ارشاد هدایت بنیادست تصحیح کرده، و نیز در آن حدیث مسلم بن صبیح عن زید بن أرقم را که آن هم مشتمل ست برین کلام معجز نظام صحیح فرموده،و سراج الدین أوشی در«نصاب الأخبار»که کتاب ملتزم الصّحه است آن را روایت نموده،و ضیاء مقدسی در کتاب«المختاره»که از مشاهیر صحاح أهل سنت ست در سیاق طولانی حدیث ثقلین این ارشاد باسداد را آورده؛ و علاوه برین از افادات و تصریحات بسیاری از علمای أهل سنّت که متقدّم بر ابن تیمیه یا معاصر او یا متأخّر ازو بودند صحّت این قول جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و آله سلّم درین حدیث شریف واضح و متحقّقست،کما لا یخفی علی من راجع ما أسلفناه بالإمعان،فما ذکره ابن تیمیّه هیهنا لا ریب أنّه من نزعات الشّیطان.

کلام دیگر ابن تیمیه دربارهٔ حدیث ثقلین هنگامیکه بحدیث غدیر جواب گفته و نقل عبارت او از«منهاج»

و مخفی نماند که ابن تیمیّهٔ جحود عنود در مقام دیگر زیاده ازین خبث ضمیر و فساد طویّت خویش نسبت بحدیث ثقلین واضح نموده بزعم خود آفتاب تابان و نیّر درخشان را بگل اندوده،چنانچه در«منهاج»بجواب حدیث غدیر بعد کلامی گفته:

[فلما لم یذکر فی حجّه الوداع إمامه علی و لا ما یتعلّق بالإمامه أصلا و لم ینقل أحد لا باسناد صحیح و لا ضعیف أنّه فی حجّه الوداع ذکر إمامه علیّ،بل و لا ذکر علیّا فی شیء من خطبه و هو المجمع العالم الذی امر فیه بالتبلیغ العام علم أنّ إمامه علیّ لم تکن من الدّین الّذی أمر بتبلیغه،بل و لا حدیث الموالاه و حدیث الثقلین و نحو ذلک ممّا یذکر فی إمامته،و الّذی

رواه مسلم فی صحیحه أنّه بغدیر خمّ،قال: إنّی تارک فیکم الثّقلین کتاب اللّه ،فذکر کتاب اللّه و حضّ علیه ثمّ

قال: و عترتی أهل بیتی اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی-ثلاثا- و هذا ممّا انفرد به مسلم و لم یروه البخاریّ و

قد رواه الترمذیّ و

زاد فيه: و إنّهما لن يفترقا حتّى يردا عليّ الحوض، و قد طعن غير واحد من الحفّاظ فى هذه الزّياده و قالوا إنّها ليست من الحديث،و الّذين اعتقدوا صحّتها قالوا إنّما تدلّ على أن مجموع العتره الّذين هم بنو هاشم كلّهم لا يتّفقون على ضلاله،و هذا قد قاله طائفه من أهل السّنه و هو من أجوبه القاضى أبى يعلى و غيره،و الحديث الّذى فى مسلم إذا كان النّبىّ صلى اللّه عليه و سلّم قد قاله فليس فيه إلاّ الوصيّه باتّباع كتاب اللّه و هذا أمر قد تقدّمت الوصيّه به فى حجّه الوداع قبل ذلك و هو لم يأمر باتّباع العتره و لكن

قال: اذكّركم اللّه فى أهل بيتى، و تذكير الامّه بهم يقتضى أن يذكروا ما تقدّم الأمر به قبل ذلك من إعطاءهم حقوقهم و الامتناع من ظلمهم،و هذا أمر قد تقدّم بيانه قبل غدير خمّ،فعلم أنّه لم يكن فى إمامته].

رد كلام ابن تيميه و ذكر تخديعات دهگانه او

اشاره

و اين كلام سخافت التيام ركاكت انضمام مشتمل بر طرايف أكاذيب و بدائع أعاجيبست.

اول–در جواب اينكه گفته كه جناب رسالتمآب صلى اللّه عليه و آله در حجه الوداع دربارهٔ امامت امير المؤمنين عليه السلام چيزى نفرموده

اول آنكه در آن ادّعا كرده كه جناب رسالت مآب صلى اللّه عليه و سلّم در حجّه الوداع امامت أمير المؤمنين عليه السّلام را چيزى و كه متعلّق بامامت باشد أصلا ذكر ننموده،و هيچ أحدى نقل نكرده نه باسناد صحيح و نه بضعيف كه آن جناب در حجّه الوداع امامت أمير المؤمنين عليه السّلام را ذكر فرموده.

و اين حجريست شنيع و هذريست فظيع،زيرا كه بر ناظر بصير و متتبّع خبير واضح و ظاهرست كه آن جناب صلى اللّه عليه و سلّم در حجّه الوداع قطع نظر از ديگر نصوص و أحاديث بهمين حديث ثقلين كه مكرّر آن را درين حجّ ارشاد نموده إثبات امامت جناب أمير المؤمنين عليه السّلام فرموده است،و جز ابن تيميّه كيست كه بعد التفات باين حديث شريف كه أكثر أسانيد آن صحاحست و در تواترش بنابر افادات أكابر علماء أهل سنّت شكّى و ريبى نيست متفوّه شود به اينكه:«و لم ينقل أحد لا باسناد صحيح و لا ضعيف أنّه فى حجّه الوداع ذكر إمامه علىّ.»؟!

دوم–در جواب اينكه گفته آنحضرت مطلقا نامى از جناب امير المؤمنين در خطبهاى حجه الوداع نبرده اند،و نقل مؤلف بعضى از خطبه ها را

دوم آنكه درين كلام ناصبيّت نظام ترقّى و عروج بر مراقى خروج كرده متفوّه شده است به اينكه آن جناب صلى اللّه عليه و سلّم مطلق ذكر أمير المؤمنين عليه السّلام ننموده در چيزى

از خطبهای این حجّ که مجمع عام بود آن حضرت و در آن مأمور بتبلیغ عام بود.

و این حرف واهی ابن تیمیه مخبر از کمال انغمار اوست در لجج تعامی صریح و ابتلاء او بعوج خبط فضیح،و هر که أدنی مروری بر کتب سیر و أخبار و أسفار أحادیث و آثار نموده است بیقین می داند که علاوه برین که آن حضرت صلی اللّه علیه و سلّم جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام را بضمن اهل بیت علیهم السلام در خطب این حجّ ذکر نموده،بعض خطب را مخصوص برای محض ذکر جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام و إثبات عصمت و أفضلیّت آن جناب درین حجّ انشا فرموده است،چنانچه علاّمه أبو محمّد عبد الملک بن هشام در«تلخیص سیرت ابن إسحاق»گفته:[موافاه علی رضی اللّه عنه فی قفوله من الیمن رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی الحجّ:

قال ابن إسحاق:و حدّثنی عبد اللّه بن أبی نجیح أنّ رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم کان بعث علیّا رضی اللّه عنه إلی نجران فلقیه بمکّه و قد أحرم فدخل علی فاطمه بنت رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فوجدها قد حلّت و تهیّأت فقال:مالک؟یا بنت رسول اللّه!قالت:أمرنا رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم أن نحلّ بعمره فحللنا.قال:ثمّ أتی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فلمّا فرغ من الخبر عن سفره قال له رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم:انطلق فطف بالبیت و حلّ کما حلّ أصحابک.قال:

یا رسول اللّه!إنّی قلت حین أحرمت:اللّهمّ إنّی أهلّ بما أهلّ به نبیّک و عبدک و رسولک محمّد.قال:فهل معک من هدی؟قال:لا!فأشرکه رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم فی هدیه و ثبت علی إحرامه مع رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم حتّی فرغ من الحجّ و نحر رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم الهدی عنهما.

قال ابن إسحاق:و حدّثنی یحیی بن عبد اللّه بن عبد الرّحمن بن أبی عمره عن یزید بن طلحه بن یزید بن رکانه،قال: لما أقبل علیّ رضی اللّه عنه من الیمن لیلقی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم بمکّه تعجّل إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و استخلف علی جنده الّذین معه رجلا من أصحابه،فعمد ذلک الرّجل فکسی کلّ رجل من القوم حلّه من البزّ الّذی کان مع علی رضی اللّه عنه فلمّا دنا جیشه خرج لیلقاهم فإذا علیهم الحلل؛قال:ویلک!ما هذا؟ قال:کسوت القوم لیتجمّلوا به إذا قدموا فی النّاس،قال:ویلک انزع قبل أن تنتهی به إلی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم.قال:فانتزع الحلل من النّاس فردّها فی البزّ،قال:و أظهر الجیش

شکواه لما صنع بهم.

قال ابن إسحاق:فحدّثنی عبد اللّه بن عبد الرحمن بن معمر بن حزم عن سلیمان بن محمّد بن کعب بن عجره عن عمّته زینب بنت کعب-و کانت عند أبی سعید الخدری-عن أبی سعید الخدری قال: اشتکی النّاس علیّا رضی اللّه عنه فقام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فینا خطیبا فسمعته یقول:أیّها النّاس!لا تشتکوا علیّا فو اللّه إنّه لاخشن فی ذات اللّه، أو:فی سبیل اللّه].

و أبو جعفر محمد بن جریر طبری در«تاریخ»خود گفته:

[ثنا ابن حمید قال:ثنا سلمه عن ابن إسحاق عن یحیی بن عبد اللّه بن عبد الرّحمن بن أبی عمره عن یزید بن طلحه بن یزید بن رکانه،قال: لما أقبل علیّ بن أبی طالب من الیمن لیلقی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بمکّه تعجّل إلی رسول اللّه و استخلف علی جنده الّذین معه رجلا من أصحابه فعمد ذلک الرّجل فکسی رجالا من القوم حللا من البزّ الّذی کان مع علیّ بن أبی طالب،فلمّا دنا جیشه خرج علیّ لیلقاهم فإذا هم علیهم الحلل،فقال:ویحک!ما هذا؟ قال:کسوت القوم لیتجمّلوا به إذا قدموا فی النّاس.فقال:ویلک!انزع من قبل أن تنتهی إلی رسول اللّه قال:فانتزع الحلل من الناس و ردّها فی البز و أظهر الجیش شکایه لما صنع بهم.

ثنا:ابن حمید قال:ثنا سلمه عن محمّد بن إسحاق عن عبد اللّه بن عبد الرّحمن بن معمر بن حزم عن سلیمان بن محمّد بن کعب بن عجره عن عمّته زینب بنت کعب بن عجره و کانت عند أبی سعید الخدری عن أبی سعید،قال: شکا النّاس علیّ ابن أبی طالب،فقام رسول اللّه فینا خطیبا فسمعته یقول:یا أیّها النّاس!لا تشکوا علیّا فو اللّه إنّه لاخشن فی ذات اللّه،أو:فی سبیل اللّه].

و ابن اثیر جزری در«تاریخ کامل»گفته:

[و بعث علیّ بن أبی طالب إلی نجران لیجمع صدقاتهم و جزیتهم و یعود،ففعل و عاد و لقی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم بمکّه فی حجّه الوداع و استخلف عن الجیش الّذین معه رجلا من أصحابه و سبقهم إلی النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم فلقیه بمکّه فعمد الرّجل إلی الجیش فکساهم کلّ رجل حلّه من البزّ الّذی مع علیّ فلما دنا الجیش خرج علیّ لیتلقّاهم فرأی علیهم الحلل فنزعها عنهم،فشکاه الجیش إلی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم فقام النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم خطیبا فقال:أیّها الناس!لا تشکوا علیّا فهو لاخشن فی ذات اللّه

و فی سبیل اللّه].

سوم–در جواب اینکه ابن تیمیه در کلام خود بناء فاسـد بر فاسد نهاده و بودن امامت را از دین نبی که مأمور بتبلیغ بآن بوده بزعم خود خارج نموده بشش وجه

سوم آنکه درین کلام حروریّت انضـمام اسـتدلال نموده که هر گاه جناب رسالت مآب صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم امامت أمیر المؤمنین علیه السـلام بلکه مطلق امـامت و مـا یتعلّق بها را در حجّه الوداع ذکر نکرده بلکه مطلق ذکر أمیر المؤمنین علیه السـلام در چیزی از خطب حجّه الوداع که مجمع عام بود و آن حضـرت در آن مأمور به تبلیغ عام شده بود ذکر نکرده،پس معلوم شـد که امامت أمیر المؤمنین علیه السـلام از دینی که آن حضـرت مأمور بتبلیغ آن شـده بود نبود بلکه حـدیث موالاه که مراد از آن حدیث غدیرست و حدیث ثقلین و مثل آن که در امامت آن جناب مذکور می شود نیز از آن نبود.

و این استدلال صریح الاختلاف بیّن الاضمحلال از قبیل بناء فاسد علی الفاسد و ظلمات بعضها فوق بعض و محض رمی السّهام فی الظلام می باشد،زیرا که:

أولا ذکر نکردن آن جناب امامت جناب أمیر المؤمنین علیه السلام را در حجّه الوداع باطل محضست،کما دریت.

و ثانیا مذکور نشدن أمیر المؤمنین علیه السلام در چیزی از خطب حجّه الوداع افک صراح است،کما مرّ.

و ثالثا مـأمور شـدن آن جنـاب در حجّه الوداع بتبلیغ عـام باین معنی که در خطبات مواقف و مشاعر حـجّ جمیع امور شـرعیّه را إبلاـغ فرمایـد؛ممنوعست بلکه فسـادش أظهر من الشّـمس و أبین من الأـمس ست،چه خطبـات مـذکوره هرگز مشـتمل بر جملهٔ احکامی که من أوّل البعثه إلی حین هذا الحجّ نازل شده نیست،کما لا یخفی علی من راجع إلیها.

و رابعا اگر این معنی تسـلیم هم کرده شود پس دلیل نیست برینکه آنچه آن جناب من بعد بأمر إلهی تبلیغ فرماید از دین مأمور بـالتّبلیغ خـارج باشـد،و این کلامیست که صاحب أدنی شـعور و تـدیّن هم متفوّه بآن نخواهـد شـد،لیکن ابن تیمیّه چون در داء عضال بغض آل رسول متعال علیه و آله آلاف السّلام ما اتّصل النّهر باللّیال مبتلاست نزد او اخراج حدیث غدیر و حدیث ثقلین از دین مأمور بالتّبلیغ بلکه از أصل

دین چیزی نیست.

خامسا زعم مذکور نشدن حدیث غدیر در حجّه الوداع از أوضح أباطیلست و درین باب مراجعت بروایات محدثین عظام و افادات علمای عالیمقام که سابقا در مجلّد حدیث غدیر بتفصیل گذشته کافی و وافیست.

سادسا زعم ذکر نکردن جناب رسالت مآب صلّی اللّه علیه و اله و سلّم حدیث ثقلین را در حجّه الوداع جهل قبیح یا تجاهل فضیحست،زیرا که سابقا دانستی که آن جناب صلّی اللّه علیه و اله و سلّم آن را در خطبهٔ عرفهٔ همین حجّه الوداع ارشاد کرده و در روز غدیر خمّ مکرّر آن را با دیگر ارشادات بیان فرموده،و اگر چه ارشاد فرمودن آن جناب حدیث ثقلین را در حجّه الوداع روز عرفه سابقا از حدیث صحیح ترمذی دانستی؛لیکن اینجا تمام خطبه آن جناب که مشتمل برین حدیث شریفست باید شنید.

خطبهٔ حضرت رسالتمآب صلی اللّه علیه و آله روز عرفه در حجه الوداع که مشتمل بر حدیث ثقلین است بنقل از «المقدالفرید»ابن عبد ربه قرطبی

أبو عمر أحمد بن محمد بن عبد ربّه قرطبی در کتاب«العقد الفرید»گفته:

خطبه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلم فی حجه الوداع

إنّ الحمد للّه،نحمده و نستغفره و نتوب إلیه و نعوذ باللّه من شرور أنفسنا و من سیّئات أعمالنا،من یهد اللّه فلا مضلّ له و من یضلل فلا هادی له،و أشهد أن لا إله إلاّ اللّه وحده لا شریک له و أنّ محمّدا عبده و رسوله،اوصیکم عباد اللّه بتقوی اللّه،و أحثّکم علی طاعه اللّه و أستفتح بالّذی هو خیر.

أمّا بعد،أیّها النّاس!اسمعوا متی ابیّن لکم فإنّی لا أدری لعلّی لا ألقاکم بعد عامی هذا فی موقفی هذا أیّها النّاس!إنّ دماءکم و أموالکم علیکم حرام إلی أن تلقوا ربّکم کحرمه یومکم هذا فی شهرکم هذا فی بلدکم هذا،ألا هل بلّغت؟اللّهمّ اشهد!فمن کان عنده أمانه فلیؤدّها إلی الّذی ائتمنه علیها و إنّ ربا الجاهلیه موضوع.و إنّ أول ربا أبدا به ربا عمی العبّاس بن عبد المطلب،و إنّ دماء الجاهلیّه موضوعه و إنّ أوّل دم أبدأ به دم عامر بن ربیعه بن الحرث بن عبد المطلب،و إنّ مآثر الجاهلیّه موضوعه غیر السّدانه و السّقایه،و العمد قود و شبه العمد ما قتل بالعصا و الحجر ففیه مائه بعیر فمن زاد فهو من أهل الجاهلیّه.

أیّها النّاس!إنّ الشّیطان قد یئس أن یعبد فی أرضکم هذه و لکنّه رضی أن یطاع فیما

سوى ذلك ممّا تحقرون من أعمالكم.

أيّها النّاس!إنّما النّسيء زياده فى الكفر يضلّ به الّذين كفروا يحلّونه عاما و يحرّمونه عاما ليواطئوا عدّه ما حرّم اللّه،و إنّ الزّمان قد استدار كهيئته يوم خلق اللّه السموات و الأرض،و إنّ عده الشّهور عند اللّه اثنا عشر شهرا فى كتاب اللّه يوم خلق اللّه السّموات و الأرض منها أربعه حرم ثلاثه متواليات و واحد فرد:ذو القعده و ذو الحجّه و المحرّم و رجب الّذى بين جمادى و شعبان.ألا هل بلّغت؟اللّهمّ اشهد! أيّها النّاس!إنّ لنسائكم عليكم حقّا،و إنّ لكم عليهنّ حقا:لكم عليهنّ ألّا يوطئن فرشكم غيركم و لا يدخلن أحدا تكرهونه بيوتكم إلاّ باذنكم و لا يأتين بفاحشه فإن فعلن فانّ اللّه قد أذن لكم أن تعضلوهنّ و تهجروهنّ فى المضاجع و تضربوهنّ ضربا غير مبرّح،فان انتهين و أطعنكم فعليكم رزقهنّ و كسوتهن بالمعروف،و إنّما النّساء عندكم عوار لا يملكن لأنفسهنّ شيئا،أخذتموهنّ بأمانه اللّه و استحللتم فروجهنّ بكلمه اللّه فاتّقوا اللّه فى النّساء و استوصوا بهنّ خيرا.

أيّها النّاس!إنّما المؤمنون إخوه فلا يحلّ لامرئ مال أخيه إلاّ عن طيب نفسه،ألا هل بلغت؟اللّهم اشهد!فلا ترجعوا بعدى كفّارا يضرب بعضكم أعناق بعض فإنّى قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لم(لن.ظ)تضلّوا كتاب اللّه و أهل بيتى،ألا هل بلّغت!اللّهمّ اشهد! أيّها النّاس!إنّ ربّكم واحد و إنّ أباكم واحد،كلّكم لآدم و آدم من تراب، أكرمكم عند اللّه أتقاكم،ليس لعربىّ على عجمىّ فضل إلاّ بالتّقوى،ألا هل بلّغت؟قالوا:

نعم!قال:فليبلّغ الشّاهد منكم الغائب.

أيّها النّاس!إنّ اللّه قسّم لكلّ وارث نصيبه من الميراث و لا يجوز لوارث وصيّه فى أكثر من الثّلث،و الولد للفراش و للعاهر الحجر،من دعا إلى غير أبيه أو تولّى إلى غير مواليه فعليه لعنه اللّه و الملائكه و النّاس اجمعين،لا يقبل اللّه منه صرفا و لا عدلا،و السّلام عليكم و رحمه اللّه و بركاته].

و علاوه برين از ديگر روايات نيز واضح می شود كه آن جناب صلّى اللّه عليه و آله و سلّم اين حديث

شریف را در حجّه الوداع ارشاد فرموده.

نقل کلمات جمعی از اکابر اهلسنت که حدیث ثقلین را از خطبه حجه الوداع دانسته اند

نور الدین سمهودی در«جواهر العقدین»کما سمعت سابقا در ذکر طرق حدیث ثقلین گفته:[و أخرجه حافظ أبو محمّد عبد العزیز بن الأخضر فی«معالم العتره النبویّه»و فیه أنّ النّبیّ صلّی اللّه علیه و سلّم قال ذلک فی حجّه الوداع]إلخ.

و جمال الدین محمد بن یوسف زرندی در«نظم درر السّمطین»کما مضی گفته:

[روی زید بن أرقم رضی اللّه عنه قال: اقبل رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یوم حجّه الوداع فقال:إنّی فرطکم علی الحوض و إنّکم تبعی و إنّکم توشکون أن تردوا علیّ الحوض فأسئلکم عن ثقلیّ کیف خلفتمونی فیهما]إلخ.

و این روایت را سمهودی در«جواهر العقدین»و محمود بن محمّد قادری شیخانی در«صراط سوی»نیز آورده اند،کما مضی سابقا،و از روایات دیگر ماضیه فیما سلف هم این معنی واضح و لائحست و أکابر علمای أعلام سنّیه نیز معترف اند به اینکه آن جناب صلّی اللّه علیه و آله و سلّم این حدیث شریف را در حجّه الوداع ارشاد فرموده،چنانچه نور الدّین سمهودی در «جواهر العقدین»در بیان تنبیهاتی که آن را بعد سیاق طرق حدیث ثقلین آورده گفته:

[خامسها:قد تضمّنت الأحادیث المتقدّمه الحثّ البلیغ علی التّمسّک بأهل البیت النّبویّ و حفظهم و احترامهم و الوصیّه بهم لقیامه صلّی اللّه علیه و سلّم بذلک خطیبا یوم غدیر خمّ،کما فی أکثر الرّوایات المتقدّمه مع ذکره لذلک فی خطبته یوم عرفه علی ناقته،کما فی روایه التّرمذی عن جابر و فی خطبته لمّا قام خطیبا بعد انصرافه من حصار الطائف،کما فی روایه عبد الرّحمن بن عوف رضی اللّه عنه و فی مرضه الّذی قبض فیه و قد امتلأت الحجره من أصحابه کما سبق فی روایه لامّ سلمه].

و ابن حجر مکی در«صواعق محرقه»بعد ذکر حدیث ثقلین از أحمد،کما علمت سابقا گفته:[و فی روایه أنّ ذلک کان فی حجّه الوداع].

و نیز ابن حجر در«صواعق»گفته:[ثمّ اعلم أنّ لحدیث التّمسّک بذلک طرقا کثیره وردت عن نیّف و عشرین صحابیّا و مرّ له طرق مبسوطه فی حادی عشر الشّبه، و فی بعض تلک الطرق أنّه قال ذلک بحجّه الوداع بعرفه،و فی اخری أنّه قاله بالمدینه

فی مرضه و قد امتلأت الحجره بأصحابه،و فی اخری أنّه قال ذلک بغدیر خمّ،و فی اخری أنّه قال لمّا قاله خطیبا بعد انصرافه من الطائف کما مرّ،و لا تنافی إذ لا مانع من أنّه کرّر علیهم ذلک فی تلک المواطن و غیرها اهتماما بشأن الکتاب العزیز و العتره الطّاهره].

و محمود بن محمد شیخانی قادری در«صراط سوی»کما مرّ بعد ذکر حدیث ثقلین بروایت أبو سعید خدری گفته:[قالوا إنّه قال ذلک فی حجّه الوداع].

و محمد معین سندی نیز در«دراسات اللّبیب»کما عرفت ارشاد فرمودن آن جناب این حدیث شریف را در حجّه الوداع ببیان أنیق ثابت نموده.

چهارم-در بیان حذف و اسقاطی که ابن تیمیه در این حدیث از صحیح مسلم نموده

چهارم آنکه درین کلام مختلّ النّظام حدیث ثقلین را که در«صحیح مسلم» مخرج ست بحذف و اسقاط آورده مسلک تغییر و اختباط سپرده،و ظاهرست که خود این حدیث-کما دریت سابقا-به نهجی که در«صحیح مسلم»است دستخوش تحریف حضرت زید بن أرقم می باشد،لیکن ابن تیمیّه بایراد آن علی الوجه المذکورهم راضی نشده بمزید ظلم و جور آن را از ناقص أنقص و از مبتر أبتر نموده،و اللّه یجازیه عنّا و عن سائر المؤمنین شرّ الجزاء،و یریه ما یخزیه و هو لأجله کفاء.

پنجم-در بیان اینکه ابن تیمیه مسلم را در نقل حدیث متفرد دانسته و عدم ذکر بخاری آن را دلیل بروهن حدیث دانسته

پنجم آنکه درین مقال ضلالت اشتمال؛ذکر تفرّد مسلم بحدیث ثقلین و عدم روایت بخاری آن را ذکر کرده بگمان اینکه وهنی درین حدیث بوجه إعراض بخاری از آن بمعرض إظهار رساند،و ندانسته که نزد أرباب دیانت روایت نکردن بخاری مثل این حدیث متواتر را از معایب شنیعه و مثالب فظیعهٔ اوست نه آنکه إعراض او موجب لحوق وهنی باین حدیث شریف باشد،و ظاهرست-و لا کظهور النّار علی العلم -که اگر حدیث ثقلین را بخاری و مسلم هر دو روایت نمی کردند بلکه بمزید ناصبیّت قدح و جرح هم در آن آغاز می نهادند حرفشان بعد روایت و إثبات آن همه أعاظم متقدّمین أحبار و أفاخم مسندین کبار که نبذی از أسمایشان سابقا شنیدی؛کی قابل التفات می شد؟!و للّه الحمد که سابقا از تنصیصات مکرّره و تصریحات محرّرهٔ حاکم نیسابوری در کتاب«المستدرک علی الصّحیحین»دانستی که قطع نظر از سیاق مخرج در«صحیح مسلم»،حدیث ثقلین بألفاظ عدیدهٔ و طرق سدیده دیگر بحسب شرط

بخاری و مسلم صحیح شده و این هر دو بزرک بوجه زیغ مشوم خود از روایت و اخراج آن محروم مانده اند.

روایت نکردن بخاری فضائل اهلبیت را و سبب مؤخر بودن صحیح مسلم از

صحیح بخاری

بالجمله،نزد ارباب نصفت،إعراض بخاری از اخراج حدیث ثقلین عموما و بسیاق مسلم خصوصا خیانتیست عظیم و خبانتیست فخیم،بار الها!مگر اینکه إعراض بخاری از اخراج خصوص سیاق مسلم توجیه کرده شود به اینکه چون سیاق مذکور از تحریف زید بن أرقم سالم نیست و کلام خودش مشتمل بر بیان ابتلاء او بکبر سنّ و قدم عهد و نسیان در أوّل روایت شاهد آنست؛لهذا حضرت بخاری بمزید احتیاط-تحرّجا من أن یروی حدیثا محرّفا-ترک آن فرموده!لیکن مظنون نیست که حضرات أهل سنّت که دلدادهٔ أمثال زید بن أرقم از صحابهٔ کرام می باشند برین توجیه بمقابلهٔ أهل حقّ اقدام نمایند مگر با وصف تسلیم این توجیه نیز وجهی برای إعراض از ألفاظ و طرقی که حاکم نیسابوری آن را در کتاب«المستدرک»آورده و صحّت آن بر شرط بخاری و نیز مسلم واضح و عیان کرده جز کتمان حقّ و إلطاط صدق بدست نمی رسد،و ازینجا و أمثال آن می توان دانست که بیچاره مسلم گاه گاهی لب باظهار طرف من الحقّ می گشاید و درین گونه أحادیث مثل بخاری إعراض کلّی نمی نماید و همین ست سبب در این که مرتبهٔ کتابش نزد متعصّبین أهل سنّت بمرتبهٔ کتاب بخاری نمی رسد!

ششم-در جواب اینکه جمله«و انهما لن یفترقا»را صرفا بترمذی نسبت داده

ششم آنکه درین کلام تخرّص انضمام مثل کلام سابق الذّکر روایت کردن جملهٔ و

«إنّهما لن یفترقا حتّی یردا علیّ الحوض» را صرف بترمذی نسبت کرده و کمال بطلان و فساد و هوان آن عنقریب دانستی و دریافتی که قبل از ترمذی و بعد ازو بسیاری از مسندین حفّاظ و محدّثین أیقاظ که جملهٔ روایات أخبار و نقدهٔ أحادیث و آثاراند و مؤلّفین مشاهیر صحاح کبار و دیگر مصنّفین کتب و أسفار می باشند بروایت آن احراز شرف نموده اند،پس نسبت روایت این جمله بمحض ترمذی ناشی از قلّت اطلاعست یا منبعث از سجیّهٔ نا مرضیهٔ تزویر و خداع.

هفتم-در جواب اینکه جمله مذکوره را مطعون حفاظ وانموده،و روایت نمودن اکابر اهلسنت جمله مذکوره را در صحاح معتبره

هفتم آنکه درین گفتار ناهنجار نیز جمله«

و إنّهما لن یفترقا »را مطعون

وانموده بادّعای باطل طعن کردن غیر واحد از حفّاظ در آن و گفتنشان که این جمله از حدیث نیست زبان کذب ترجمان آلوده،و چنانچه عنقریب بحمد اللّه تعالی دانستی که نسبت طعن درین جمله بغیر واحد از أهل علم که در کلام سابق ابن تیمیّه متفوّه بآن شده کذب محض ست.همچنین نسبت طعن این جمله بغیر واحد من الحفّاظ که أخصّ از آنست نیز افک صریح و زور قبیح می باشد،و درین جا نیز ابن تیمیّه نتوانسته که اسمی از أسماء غیر واحد من الحفّاظ که حسب مزعومش طاعن درین جمله می باشند بر زبان خلاعت اقتران آرد همانا،بإجمال صریح الإخلال بیّن الافتعال کار بند شده عرضهٔ تندید و تعییر هر متتبّع خبیر گردیده است،و اگر چه کمال صحّت این جملهٔ حقّه درین حدیث شریف بر ناظر روایات و افادات أفاخم علمای متقدّمین و متأخّرین که نصوص عباراتشان سابقا شنیدی و نبذی از وجوه صحّت که مستفاد از آن می شود بجواب کلام صفاقت انضمام ابن الجوزی دیدی،واضح و ظاهرست،و عنقریب در ردّ کلام ماضی ابن تیمیّه نیز بوجازت تمام تنبیه بر نهایت صحّت و تحقّق آن شده؛لیکن درین مقام هم حرفی چند متعلّق بثبوت و قطعیّت آن باید شنید.

پس باید دانست که این جمله را بضمن حدیث زید بن أرقم حافظ أبو عوانه اسفراینی در کتاب«المسند الصّحیح»اخراج کرده،کما سمعت سابقا،و علاوه برینکه مجرّد اخراج أبو عوانه آن را در کتاب صحیح خود مثبت صحّت آنست کما عرفت ازین جهت که کتابش از جملهٔ مستخرجات«صحیح مسلم»ست نیز صحّت آن واضح و آشکارست،زیرا که أصحاب مستخرجات بر أحادیث صحیحه اقتصار ورزیده اند و زیادت در صحیح بر صحیحین بمجرّد وجود آن در مستخرجات معلوم می شود،کما مرّ سابقا عن«تدریب السّیوطی».

و ابن الصلاح در«علوم الحدیث»گفته:[ثمّ إنّ الزّیاده فی الصّحیح علی ما فی الکتابین یتلقّاها طالبها ممّا اشتمل علیه أحد المصنّفات المعتمده المشتهره لأئمّه الحدیث کأبی داود السّجستانی و أبی عیسی التّرمذی و أبی عبد الرّحمن النّسائی و أبی بکر بن خزیمه و أبی الحسن الدّار قطنی و غیرهم منصوصا علی صحّته فیها،و لا یکفی

فی ذلک مجرّد کونه موجودا فی کتاب أبی داود و کتاب التّرمذی و کتاب النّسائی و سائر من جمع فی کتابه بین الصّحیح و غیره و یکفی مجرّد کونه موجودا فی کتب من اشترط منهم الصّحیح فیما جمعه ککتاب ابن خزیمه،و کذلک ما یوجد فی الکتب المخرجه علی کتاب البخاری و کتاب مسلم ککتاب أبی عوانه الإسفرائینی و کتاب أبی بکر الإسماعیلی و کتاب أبی بکر البرقانی و غیرها من تتمه لمحذوف أو زیاده شرح فی کثیر من أحادیث الصّحیحین،و کثیر من هذا موجود فی«الجمع بین الصّحیحین» لأبی عبد اللّه الحمیدی].

و نیز ابن الصلاح در«علوم الحدیث»گفته:[ثمّ إنّ التّخاریج المذکوره علی الکتابین یستفاد منها فائدتان:إحداهما علوّ الإسناد،و الثّانیه الزّیاده فی قدر الصّحیح لما یقع فیها من ألفاظ زائده و تتمّات فی بعض الأحادیث تثبت صحّتها بهذه التّخاریج لأنّها وارده بالأسانید الثّابته فی الصّحیحین أو أحدهما و خارجه من ذلک المخرج الثّابت،و اللّه أعلم].

و زین الدین عراقی در«شرح ألفیّه الحدیث»گفته:[و یؤخذ الصّحیح أیضا من المصنّفات المختصّه بجمع الصّحیح فقط،کصحیح أبی بکر محمّد بن إسحاق بن خزیمه و صحیح أبی حاتم محمّد بن حبان البستی المسمّی بالتّقاسیم و الأنواع و کتاب المستدرک علی الصّحیحین لأبی عبد اللّه الحاکم و کذلک ما یوجد فی المستخرجات علی الصّحیحین من زیاده او تتمّه لمحذوف فهو محکوم بصحته کما سیأتی فی بابه].

ازین عبارات بکمال وضوح واضح گردید که آنچه در مستخرجات از أحادیث و زیادات أحادیث می باشد محکوم بصحّت ست و از فوائد و مستخرجات ست اینکه آنچه ألفاظ زائده و تتمّات بعض أحادیث زائد از صحیحین در آن یافته شود حکم بصحّت آن کرده آید زیرا که آن ألفاظ و تتمّات بأسانید ثابته در«صحیحین»أو أحدهما وارد و ازین مخرج ثابت خارجست.

پس بحمد اللّه تعالی ظاهر گردید که جملهٔ

«و إنّهما لن یفترقا حتی یردا علیّ الحوض» که أبو عوانه آن را در کتاب خود بضمن حدیث ثقلین آورده بلا ریب صحیحست

و باسناد ثابت در«صحیح مسلم»وارد و از آن مخرج ثابت خارج.

پس تسلیم ابن تیمیه صحّت حدیث ثقلین را به قدری که در مسلمست و عدول از قبول صحّت جملهٔ مذکوره یقینا ناشی از جهل و عدوان و مصادم و مخالف افادات مبرمهٔ أساطین أعیان خواهد بود،و علاوه برین چون إمام المحدّثین سنّیه أبو عبد اللّه الحاکم النّیسابوری در کتاب«المستدرک علی الصّحیحین»روایات این حدیث شریف را که مشتمل برین جمله است«صحیح الإسناد علی شرط الشیخین»فرموده،و«مستدرک» چنانچه در عبارت«شرح ألفیّه الحدیث»دیدی از کتبی ست که زیادت بر«صحیحین»از آن مأخوذ می شود.

پس نزد أرباب انصاف در صحّت این جمله شکّی و ریبی نماند و ظاهر گردید که این جمله در صحّت مثل احادیثی ست که بخاری و مسلم هر دو بر اخراج آن اتّفاق کرده باشند.

و چون محمد بن طاهر مقدسی که از أکابر حفّاظ مشاهیر و أعاظم أثبات نحاریر سنّیه است و سابقا شطری از مآثر و مفاخر او بنابر نقل محقّقین قوم شنیدی قائل می باشد بقطعیّت صدور آنچه بر شرط شیخین باشد اگر چه خود شیخین اخراج آن نکرده باشند-کما فی«التّدریب»للسّیوطی-پس قطعیّت صدور این جمله هم بنابر افادهٔ چنین حافظ جلیل الشّأن و جهبذ رفیع المکان محقّق خواهد بود.

و گذشته ازین اگر دعوی تواتر این جمله در حدیث ثقلین کرده شود بجاست، زیرا که در ما سلف از روایت استشهاد جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام که حافظ ابن عقده آن را«در کتاب الموالاه»اخراج کرده و حافظ سخاوی و علامهٔ سمهودی و فاضل أحمد بن الفضل مکّی و غیرهم آن را در کتب خود آورده اند دانستی که این جمله را درین حدیث هفده نفر از صحابه روایت نموده اند و جناب أمیر المؤمنین علیه السّلام هم تصدیق مقالشان فرموده و شهادت بصحّت بیانشان داده،و این عدد در حدیث بلا شبهه عدد تواترست بلکه أضعاف آن می باشد،زیرا که ابن حجر مکّی در«صواعق»حدیث صلاه أبی بکر را بزعم ورود آن بروایت هشت نفر از صحابه متواتر دانسته و حافظ

ابن حزم در«محلّی»حکم منع بیع ماء را که از چهار صحابی منقولست نقل تواتر گفته و مخالفت آن را حلال ندانسته.

پس بعد درک این دو افاده در تواتر جملهٔ عدم افتراق ثقلین کدام محلّ ارتیاب است؟!و از همین جاست که علّامهٔ مقبلی در ملحقات«أبحاث مسدّده»-کما علمت سابقا- بعد ذکر حدیث ثقلین بلفظی که مشتمل برین جمله است متواتر بودن آن افاده فرموده.

هشتم-در بیان تحیر ابن تیمیه و جازم نبودن او بروایت صحیح مسلم

هشتم آنکه ابن تیمیّه درین کلام ضلالت انتظام بقول خود[و الحدیث الّذی فی«صحیح مسلم»إذا کان النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قد قاله فلیس فیه إلّا الوصیّه باتّباع کتاب اللّه و هذا أمر قد تقدّمت الوصیّه به فی حجّه الوداع قبل ذلک]ظاهر نموده که هنوز او در کشاکش تحیّر و التباس ناشی از وسواس خنّاس مبتلاست،و بثبوت حدیث ثقلین به نهجی که در«صحیح مسلم»موجودست نیز جازم نیست و بجمله شرطیّهٔ«إذا کان النّبیّ صلی اللّه علیه و سلّم قد قاله»سالک مسلک شکّ و ارتیاب می باشد،و این معنی مخبر از کمال مجانبت اذعان و نهایت مباعدت از ایقانست و کاشف ست ازین که او هرگز بدل راضی نیست که این حدیث شریف أصلا ثابت شود،و لیکن بمفاد آیهٔ وافی هدایهٔ

«یریدون أن یطفئوا نور اللّه بأفواههم و یأبی اللّه إلّا أن یتمّ نوره و لو کره الکافرون» سعی او و أمثال او بلا ریب در ضلال ست و جهد و اجهادشان مورث وزر و وبال و جالب نقمت و نکال، و هم یجادلون فی اللّه و هو شدید المحال.

نهم-در جواب کلام دیگر ابن تیمیه گفته که بر فرض وجود جملهٔ شریفه در حدیث مروی در صحیح مسلم،باز مقصود آنحضرت چیزی سوای وصیت باتباع کتاب اللّه نیست

نهم آنکه درین مقال حروریّت اشتمال در باب حدیث ثقلین مروی«صحیح مسلم»بر فرض این معنی که آن جناب صلی اللّه علیه و سلّم آن را فرموده باشد متفوّه شده که در آن جز وصیّت باتّباع کتاب اللّه چیزی نیست،و این أمر یعنی اتّباع کتاب اللّه أمریست که وصیّت بآن در حجّه الوداع قبل ازین متقدّم شده و این تفوّه ابن تیمیّه سراسر خطاست زیرا که نبودن چیزی در حدیث«صحیح مسلم»سوای وصیت باتّباع کتاب اللّه صراحه مخالف فهم أعلام علمای و محقّقین فخام سنّیّه است و هرگز مسلّم نیست،و قد مرّت عباراتهم فیما سبق،و الحمد للّه.و آنفا از تحقیق أنیق محمّد معین سندی در«دراسات اللّبیب» دانستی که این محقّق در تبیین ما یستفاد من حدیث صحیح مسلم در باب عطف قول

آن جناب«و أهل بیتی»دو احتمال ذکر نموده و بنابر یک احتمال دلالت این حدیث بر مراد بودن تمسّک بأهلبیت علیهم السلام مثل تمسّک بکتاب اللّه به بیان رشیق واضح فرموده،و بنابر احتمال دیگر در عطف و«أهل بیتی»که آن را بر احتمال أوّل ترجیح داده مصرّح بودن أمر بتمسّک اهل بیت علیهم السلام درین حدیث افاده کرده،و این همه در صورتیست که بر محض ألفاظ روایت«صحیح مسلم»جمود کرده آید و از ألفاظ روایات دیگر این حدیث شریف بالمرّه قطع نظر کرده شود و إلاّ بأدنی التفاتی بدیگر روایات معروفهٔ حدیث ثقلین بمفاد قضیهٔ مسلّمه«الحدیث یفسّر بعضه بعضا»قطع حاصل می شود بدلالت حدیث«صحیح مسلم»بر أمر تمسّک بأهلبیت علیهم السّلام،و قد أشار إلی ذلک المحقّق المذکور بأوضح بیان،فراجعه تعرف الحقّ بالعیان.

اما زعم ابن تیمیه که اتّباع کتاب اللّه أمریست که وصیّت بآن در حجّه الوداع قبل ازین متقدّم شده،پس از بیان سابق بحمد اللّه تعالی کالشّمس فی کبد السّماء دانستی که در حجّه الوداع تنها أمر باتّباع کتاب اللّه نشده،بلکه آن جناب صلی اللّه علیه و سلّم در موقف عرفه و غیر آن هر جا که أمر أخذ و اتّباع بکتاب اللّه فرموده أمر أخذ و اتّباع اهل بیت علیهم السلام هم بآن مقرون نموده،و چگونه آن جناب امر تمسّک بمحض کتاب اللّه می فرمود حال آنکه عدم افتراق ثقلین بنصّ خود آن جناب ثابت و محقّق ست،حتّی یردا علیه الحوض،و ذلک من الظّهور بحیث لا یحتاج إلی الإمعان و الخوض.

دهم–در جواب کلام جسارت و خلاعت انضمام ابن تیمیه که درباره جمله مذکوره سخن رانده که آنحضرت امر به پیروی از عترت نفرموده

دهم آنکه ابن تیمیّه در این کلام جسارت و خلاعت انضمام گفته که[و هو لم یأمر باتّباع العتره و لکن

قال: أذکّرکم اللّه فی أهل بیتی، و تذکیر الامّه یقتضی أن یذکروا ما تقدّم الأمر به قبل ذلک من إعطائهم حقوقهم و الامتناع من ظلمهم،و هذا أمر قد تقدّم بیانه قبل غدیر خمّ فعلم أنّه لم یکن فی إمامته].

و این تفوه اخرای ابن تیمیّه جالب نهایت ملام أرباب احلامست،زیرا که:

اولا- زعم این معنی که جناب رسالت مآب صلی اللّه علیه و آله و سلّم مطلقا أمر باتّباع عترت خود نفرموده یا در خصوص حدیث ثقلین باین معنی ارشاد نکرده؛نه بحدّی باطل است که محتاج توضیح و تصریح بوده باشد،و مرّه بعد مرّه و کرّه بعد کرّه از بیانات سابقه این مطلب

بحدّ قطعیّت و حتمیّت و بتّیت و جزمیّت رسیده محض مراجعه بآن بس ست،و در خصوص حدیث«صحیح مسلم»هم این گمان باطل راست نمی آید و درست نمی نشیند زیرا که اگر چه روایت مسلم-کما أشرنا إلیه سابقا-سالم از تحریف و اسقاط نیست؛ لیکن بحمد اللّه تعالی سیاق موجود آن هم برای إثبات وجوب و اتّباع و تمسّک عترت طاهره و استیصال شافهٔ زراقهٔ حائدهٔ حائره کافی و وافی ست،کما دریت؛و أمّا غیرها من روایات حدیث الثّقلین فأمرها أوضح و أصرح من أن یبان و قد رأیتها کملا فیما سبق بعون اللّه المنّان.

و باید دانست که اگر در روایت«صحیح مسلم»جز قول آن جناب:

إنّی تارک فیکم ثقلین ؛چیزی دیگر نمی بود باز هم این حدیث مثبت وجوب تمسّک و اتّباع اهل بیت علیهم السلام مثل وجوب تمسّک و اتّباع کتاب اللّه می بود،زیرا که از افادات علمای محقّقین سنّیّه بوضوح می رسد که از جملهٔ وجوه تسمیهٔ کتاب و اهل بیت علیهم السلام به ثقلین این ست که أخذ و عمل باین هر دو ثقیل ست،چنانچه علاّمهٔ أزهری«در تهذیب اللّغه»-علی ما نقل عنه محمّد بن مکرم الأنصاری فی«لسان العرب»-گفته:[قال ثعلب:

سمّیا ثقلین لأنّ الأخذ بهما ثقیل و العمل بهما ثقیل].

و ابن اثیر در«نهایه»گفته:[سمّاهما ثقلین لأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقیل].

و سخاوی در«استجلاب ارتقاء الغرف»گفته:[إنّما سمّاهما بذلک إعظاما لقدرهما و تفخیما لشانهما فإنّه یقال لکلّ شیء خطیر نفیس:ثقل،و أیضا فلأنّ الأخذ بهما و العمل بهما ثقیل و منه قوله تعالی: سَنُلْقِی عَلَیْکَ قَوْلاً ثَقِیلاً ،أی له وزن و قدر او لأنّه لا یؤدّی إلاّ بتکلیف ما یثقل].

و علی قادری در«مرقاه-شرح مشکاه»گفته:[و فی«شرح السّنّه»:

سمّاهما ثقلین لأنّ الأخذ و العمل بهما ثقیل].

در عبارات دیگر علمای کبار نیز این وجه مذکورست و بنا بر این معنی قول آن جناب چنین خواهد بود که بتحقیق که من گذارنده ام در شما دو چیزی که أخذ و عمل بر آن دو چیز ثقیل ست،و پر ظاهرست که این معنی صراحه مفید حکم أخذ و عمل بهر دو چیزست نه یکی،و ذلک ظاهر کلّ الظّهور،و لکن مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ .

و ثانیا إظهار ابن تیمیّه این معنی را که قول آن جناب

«اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی» متعلّق بتذکیر اتّباع و تمسّک اهل بیت علیهم السلام نیست؛تخدیع و تزویر بحتست، بر ألباب عقول واضح و مستبین ست که عمدهٔ مقصود آن جناب ازین کلام هدایت التیام خود که بمزید اهتمام و غایت إعلام هر خاص و عام سه بار آن را ارشاد فرموده:تذکیر أمر اتّباع و تمسّک ست،و علماء کبار سنّیّه نیز مظهر این مقصود محمود می باشند، چنانچه علّامهٔ زرقانی در«شرح مواهب لدنیّه»بشرح حدیث«صحیح مسلم»در شرح جملهٔ

اذکّرکم اللّه فی أهل بیتی گفته:[قال الحکیم التّرمذیّ:حضّ التّمسّک بهم لأنّ الأمر لهم معاینه،فهم أبعد عن المحنه]إلخ.

و مولوی مبین در«وسیله النّجاه»بعد ذکر ترجمهٔ

اذکّرکم اللّه از حدیث «صحیح مسلم»کما سمعت گفته:[یعنی از خدا بترسید و حقوق ایشان نگاهدارید و طاعت و محبّت ایشان را شعار و دثار خود سازید،چنانچه امتثال بأحکام کتاب اللّه از فرض ست همچنین اطاعت و انقیاد أوامر أهل بیت بجوارح و أرکان و محبّت و عقیدت و مودّت و رسوخیّت بایشان به قلب و جنان واجب و فرض ست]انتهی.

و مولوی صدیق حسن خان معاصر در«سراج وهّاج»بشرح حدیث«صحیح مسلم»گفته:[و الأخذ بکتاب اللّه أن یتلوه آناء اللّیل و النّهار و یعمل بما فیه من الحلال و الحرام و غیرهما ممّا اشتمل علیه و لا یتّخذه مهجورا،و الذّکری فی أهل البیت أن یعرف فضلهم و یخدمهم بما یصل إلیه یده و یجتنب أذاهم و حطّهم و یقتدی بهم فیما یوافق الکتاب و السّنّه و یوقّرهم و یعزّزهم لا سیّما العلماء الصّلحاء منهم فإنّهم بضعه الرّسول و مضغه البتول و أحبّاء اللّه و أبناء رسوله صلی اللّه علیه و سلّم].

و نیز در آن گفته:[و مسئله تحریم الزّکوه علی أهل البیت لها موضع غیر هذا الموضع،و المقصود هنا بیان فضیلتهم و أنّهم قسیم کتاب اللّه فی التّعظیم و الإکرام و فی التّسمیه بالثّقل و أنّه لا بدّ من الأخذ بهما فإنّهما لا یفترقان حتّی یردا علی رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم الحوض].

و محمد معین سندی در«دراسات اللّبیب»کما دریت آنفا گفته:[فحملنا

قوله اذكّركم اللّه على مبالغه التّثليث فيه على التّذكير بالتّمسّك بهم و الرّدع عن عدم الاعتداد بأقوالهم و أعمالهم و أحوالهم و فتياهم و عدم الأخذ بمذهبهم].

و ثالثا زعم عدم تقدّم أمر آن جناب باتّباع اهل بيت عليهم السلام كه از لحن قولش معلوم می شود از أبين أباطيل و ترّهات ست،كما مرّ غير مرّه،و اين همان مزعوم باطل اوست كه بسبب ضربان عرق مروق و حروريّت و ثوران مادّهٔ خروج و ناصبيّت بار بار مرّه بالتّصريح و اخرى بالتّلويح زبان خباثت ترجمان بآن می آلايد و أبواب عقوبات نظويّه جحيميّه بهر خويش می گشايد.

و رابعا زعم داخل نبودن وجوب اتّباع در حقوق أهل بيت عليهم السلام و شمار نكردن مخالفت اين حضرات در ظلمشان،كما هو واضح من كلامه؛ظلم عظيم و جور فخيم و عسف كبير و حيف كثيرست،بلكه عند الإمعان هادم أساس ايمان و خارم بنيان ايقان می باشد.

و خامسا مقدّم شدن بيان اعطای حقوق اهل بيت عليهم السلام و امتناع از ظلمشان قبل غدير خمّ هرگز مساسی ندارد با اينكه تذكير واقع در حديث«صحيح مسلم»يا أصل حديث متعلّق بامامت جناب أمير المؤمنين عليه السّلام و ديگر اهل بيت طاهرين سلام اللّه عليهم أجمعين نباشد،كما تفوّه به هذا النّاصب،و چون أمر بطاعت و اتّباع و تمسّك و أخذ بأهلبيت عليهم السلام در مواقع جليلهٔ متكثّره و مشاهد عظيمهٔ متوفّره قبل غدير خمّ و بعد آن از جناب رسالت مآب صلى اللّه عليه و سلّم ثابت ست؛پس آنچه در حديث صحيح مسلم كه مشتمل بر بيان واقعهٔ روز غدير خم ست نسبت بأهلبيت عليهم السلام وارد شده لا بدّ مقصود از آن ايجاب طاعت و افتراض اتّباع و تحتّم اذعان عصمت و لزوم انقياد امامت آن حضرات خواهد بود،و هذا واضح عند أرباب الألباب و لو عميت عنه أعين المنابذين النّصّاب.

و هر گاه بحمد اللّه تعالى نهايت سخف و هوان و ركاكت و بطلان كلمات ضلالت اقتران ابن تيميّه معلن بالشّنآن بچشم حقيقت بين ديدی و بكمال فساد و اختلال و بوار و اضمحلال آن وارسيدی؛بر تو واضح گرديد كه هرگز شايان أهل ايمان نيست كه در صحّت و ثبوت حديث ثقلين هيچ خلجانی داشته باشند،چه جای آنكه-عياذا باللّه-

مثل بخاری و ابن الجوزی و ابن تیمیه بطعن و قدح آن کلّا یا جزءا متفوّه شوند و چگونه بر قدح أصل حدیث ثقلین سندا یا إنکار ثبوت جملهٔ عدم افتراق و ما شابهها کذلک أدنی مسلمی اقدام کند،حال آنکه نواصب لئام که باتّفاق أهل اسلام محکوم بکفر می باشند نیز مجال این معنی ندارند و قصارای سعی نامشکور و حمادای جهد نامبرورشان- علی ما افاده مخاطبنا اللّبیب فی العباره الماضیه من«التّحفه»-این ست که بزعم باطل خود بدلیل عقلی در صحّت این حدیث شریف کلامی آغاز نهاده داد جهل و سفاهت داده اند.

استدلال جاحظ معروف بحدیث ثقلین بر کمال افضلیت اهلبیت علیهم السلام و نقل کلام او از رساله«مدح اهل بیت»

و ازین جاست که قدوهٔ نواصب أغثام و اسوهٔ این زراقهٔ طغام عمرو بن بحر البصری المعروف بالجاحظ با آن همه شدّت نصب و عدوان و کثرت بغی و طغیان که أنموذج آن در مجلّد حدیث غدیر و مجلّد حدیث منزلت دیدی؛در«رسالهٔ مدح أهل البیت»علیهم السلام که حق سبحانه و تعالی إظهارا للحقّ و ارداء للباطل زبان قلمش در آن معترف بصواب فرموده؛بحدیث ثقلین استدلال بر کمال أفضلیّت أهل البیت علیهم السلام نموده بایراد لفظ أصرح و أوضح آن که مشتمل بر جملهٔ عدم افتراق نیز می باشد در تسوید وجوه أهل إنکار و شقاق قصب استباق ربوده چنانچه در رسالهٔ مذکوره گفته:

[اعلم أنّ اللّه تعالی لو أراد أن یسوّی بین بنی هاشم و بین النّاس لما أبان منهم ذوی القربی و لما قال: وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ ،و قال تعالی: وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ ،و إذا کان لقومه فی ذلک ما لیس لغیرهم فکلّ من کان أقرب کان أرفع،و لو سوّاهم بالنّاس لما حرّم علیهم الصّدقه،و ما هذا التّحریم إلّا لإکرامهم،و لذلک

قال للعبّاس حین طلب ولایه الصّدقات: لا اوّلیک غسالات خطایا النّاس و أوزارهم بل اوّلیک سقایه الحجّ(الحاجّ.ظ)و الإنفاق علی زوّار اللّه ،و لهذا کان رباه أوّل ربا وضع و دم ابن ربیعه بن الحارث أوّل دم هدر لأنّهما القدوه فی النّفس و المال،و لهذا

قال علیّ علی منبر الجماعه: نحن اهل بیت لا یقاس بنا أحد من النّاس،و صدق کرّم اللّه وجهه، کیف یقاس بقوم منهم رسول اللّه صلی اللّه علیه و سلّم و الأطیبان علیّ و فاطمه و السّبطان الحسن

و الحسین و الشّهیدان أسد اللّه حمزه و ذو الجناحین جعفر و سیّد الوادی عبد المطلب و ساقی الحجیج العبّاس و النّجده و الخیر فیهم و الأنصار أنصارهم و المهاجر من هاجر إلیهم و معهم،و الصّدّیق من صدّقهم،و الفاروق من فرّق بین الحقّ و الباطل فیهم، و الحواری حواریهم،و ذو الشّهادتین لأنّه شهد لهم،و لا خیر إلّا فیهم و لهم و منهم و معهم.و

قال علیه السّلام: إنّی تارک فیکم الخلیفتین أحدهما أکبر من الآخر کتاب اللّه حبل ممدود من السّماء إلی الأرض و عترتی أهل بیتی،نبّأنی اللّطیف الخبیر أنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض].

پس بعد ازین که جاحدی عنید و ملحدی مرید مثل جاحظ حدیث ثقلین را باین ألفاظ حتما و جزما کلام جناب سرور أنام علیه و آله آلاف التّحیّه و السّلام دانسته باشد و در رساله خود آن را استدلالا علی فضل أهل البیت علیهم السلام وارد نماید،باز در أصل حدیث،پی سپر وادی قدح و جرح گردیدن یا در ثبوت جملهٔ«و إنّهما لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض»ریبی ورزیدن؛هرگز هرگز از هیچ مسلمی نخواهد آمد.

و نیز جاحظ در فصلی از کلام خود که مشتمل بر مدح قریش و بنی هاشمست و أبو إسحاق إبراهیم بن علی الحصری القیروانی المالکی در کتاب«زهر الآداب و ثمر الألباب»آن را وارد نموده؛إثبات حدیث ثقلین کرده،چنانچه گفته:[فالعرب کالبدن،و قریش روحها،و قریش روح،و بنو هاشم سرّها و لبّها،و موضع غایه الدّین و الدّنیا منها،و هاشم ملح الأرض،و زینه الدّنیا،و حیّ العالم،و السّنام الأضخم، و الکاهل الأعظم،و لباب کلّ جوهر کریم،و سرّ کل عنصر شریف،و الطینه البیضاء، و المغرس المبارک،و النّصاب الوثیق،و معدن الفهم،و ینبوع العلم،و ثهلان ذو الهضاب فی الحلم،و السّیف الحسام فی العزم،مع الأناه و الحزم،و الصّفح عن الجرم،و القصد بعد المعرفه،و الصّفح بعد المقدره،و هم الانف المقدّم،و السّنام الأکرم،و کالماء الّذی لا ینجّسه شیء،و کالشّمس الّتی لا تخفی بکلّ مکان،و کالذّهب لا یعرف بالنّقصان، و کالنّجم للحیران،و البارد للظمآن؛و منهم الثقلان،و الأطیبان،و السّبطان، و الشّهیدان،و أسد اللّه،و ذو الجناحین،و ذو قرنیها،و سیّد الوادی،و ساقی الحجیج،

و حليم البطحاء،و البحر و الحبر،و الأنصار أنصارهم،و المهاجرون من هاجر إليهم أو معهم،و الصّدّيق من صدّقهم،و الفاروق من فرّق بين الحقّ و الباطل فيهم،و الحوارى حواريهم،و ذو الشّهادتين لأنّه شهد لهم،و لا خير إلّا لهم أو فيهم أو معهم أو يضاف إليهم؛ و كيف لا يكونون كذلك و منهم رسول ربّ العالمين و إمام الأولين و الآخرين و نجيب المرسلين و خاتم النّبيين الّذى لم يتم لنبىّ نبوّه إلاّ بعد التّصديق به و البشاره بمجيئه،الّذى عمّ برسالته ما بين الخافقين و أظهره اللّه على الدّين كلّه و لو كره المشركون].

بالجمله،ازين مقام بر أرباب عقول و أحلام بصراحت تمام واضح و آشكار گرديد كه حضرت بخارى و ابن الجوزى و ابن تيميه در باب حديث ثقلين از نواصب أشقيا هم قدم بالاتر گذاشته أعلام مناصبت و محاربت اهل بيت عليهم السّلام افراشته اند،فلا جازاهم اللّه خيرا،و لا ردع عنهم ضيرا،حيث أخذوا فى الباطل يمينا و شمالا،و تاهوا فى تيهاء العدوان هيّما ضلّالا،قد طعنوا فى مسالك العمى و الغىّ، و تركوا مذهب الرّشد فلم يميّزوا بين الحىّ و اللّىّ،ضربوا فى كلّ غمره،و ما روافى كلّ حيره،لم يحذروا بوائق النّقم،و نفروا عن وجه الصّواب مثل همل النّعم،عاندوا الحقّ و قد وضح جهارا،و راموا ستر عمود الصّباح بالرّاح و قد أسفر اسفارا،هجروا عزائم الايمان،و آثروا وتائر الطغيان،و اتّبعوا خطوات الشّيطان،فاستحقّوا سخطات الرّحمن،و نصبوا حبائل المكر و الخديعه،و أتوا من الطامّات بكلّ خطّه شنيعه،قد نغلت منهم الولائج و الدّخائل،فعظمت منهم المكائد و الغوائل،و حين أوغلوا فى غلواء النّوازع و الهواجس،و أوجفوا فى نكباء الخوادع و الوساوس،أكثروا من ترّهات البسابس و برزوا فى النّطق بالأباطيل على كلّ نافث و نابس،و عن قليل يتبرّأ التّابع من المتبوع،و القائد عن المقود،و يتزيّل الجاحد الخدوع،عن المخلد إلى العنود،و عمّا قريب يلاقون جزاء ما سطرته أيديهم فى الجحود من الهذر و المجون، فيومئذ لا ينفع الّذين ظلموا معذرتهم و لا هم يستعتبون.

قد تم بحمد اللّه الجزء الاول من مجلد حديث الثقلين و يليه إنشاء اللّه تعالى الجزء الثانى منه بعون اللّه و لطفه المبين،و آخر دعوانا أن الحمد للّه رب العالمين،و صلى اللّه على خير خلقه محمد و آله الطاهرين

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که مـا را در دستیـابی به این هـدف یـاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادنـد تقـدیر و تشـکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصـفهان -خیابان عبـدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شـهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹